Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXXIII
1
ianuarie-februarie
1982

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa Consiliului de conducere : Adresse du Comité de rédaction :
Bucureşti 1, 79 638 Spiru Haret 12, tel. 33. 34.40 şi 33.00.40, int. 265.

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

La revue « Studii şi cercetări lingvistice » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 50.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentele dv.

În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 1

SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

1 — XXXIII — 1982

ianuarie — februarie

SUMAR

I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. I 3

ILEANA OANCEA ,,Transferul atributiv'' și semnificația sa pentru semantica și sintaxa epitetului în poezia modernă 19

LILIANE TASMOWSKI — DE RYCK, *A cache-cache* 29

LAURENȚIA DASCĂLU, Cîteva ,,răspunsuri interogative'' și intonația lor în limba română 39

LAURENȚIU NICULESCU, Text (non-literar) și acțiune 47

MISCELLANEA

G. MIHĂILĂ, Aspecte teoretice și istorice ale studierii raporturilor lingvistice vechi slavo-române 57

ION GHEȚIE, O chestiune de fonetică istorică românească : lat. *rapidus* > *repede* 67

AL. ROSETTI, Despre originea lui *-ă* în formele de gerunziu și de participiu în limba română 71

ANCA MĂGUREANU, Lingvistica textului și incidențele ei pedagogice 73

MARIANA NEȚ, Note cu privire la generarea textului 77

RECENZII, NOTE BIBLIOGRAFICE

Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Mic dicționar de terminologie lingvistică* (Maria Iliescu), p. 79; *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374—1600* (I. Rizescu), p. 86; *VIII Congreso de Academias de la lengua española (20—27 abril de 1980)* (Dan Munteanu), p. 87; Mario Ferreccio Potesta, *El diccionario académico de americanismos. Pautas para un examen integral del Diccionario de la lengua española de la Real Academia Española* (Marius Sala), p. 89; Manuel Alvar, *Leticia. Estudios lingüísticos sobre la Amazonia colombiana. Con una monografía etnográfica* de Elena Alvar (Marius Sala), p. 90; K. Bolla, *Atlas zvukov russkoj reči, A Conspectus of Russian Speech Sounds* (Alexandra Nicolescu), p. 91.

REVISTA REVISTELOR

"Degrés". Revue de synthèse a orientation sémiologique 28 (1981) (Mariana Neț), p. 95; "Cahiers de lexicologie". Revue internationale de lexicologie et de lexicographie 34—1979—I (Lucreția Mareș), p. 99; „Limba română" XXX (1981), nr. 3 (Zorela Creța), p. 100; „Studii clasice" XX (1981) (I.F.), p. 101.

CRONICĂ

COMAN LUPU, De la *Societatea Română de Lingvistică Romanică*. O sută de ani de la moartea lui Emile Littré 103

* * * De la *Societatea de studii clasice* 104

SCL, an XXXIII, nr. 1. p. 1–104, București, 1982

I. COTEANU

GRUPUL NOMINAL (GN) ÎN POEZIE

În cercetarea de față, GN este urmărit într-o primă secțiune din punct de vedere sintactic, apoi, în a doua secțiune, din punct de vedere semantic. Descrierea sintactică ține seama și de topică. De aceea, variantele GN sînt inventariate după locul elementelor determinante.

I

Ca organizare sintactică, GN se înfățișează sub trei aspecte tip în limba română, putînd fi alcătuit din:
1. Un substantiv și unul sau mai multe adjective: ***visări misterioase*** (M. Eminescu, *Din străinătate*); ***firavă stea*** (L. Blaga, *La porțile dorului*); ***gigantul Satan, gol, călare*** (T. Arghezi, *Prigoană*).
2. Două substantive dintre care unul în genitiv: ***Cîntarea dimineții***, I. H. Rădulescu; ***liniștea pădurii***, G. Topîrceanu, *Rapsodii de primăvară*; ***a negurilor haină***, Al. Macedonski, *Ocnele* etc.
3. Două substantive legate prin prepoziție: ***Cîntec de fericire***, V. Alecsandri; ***Cîntec despre fată***, M. Beniuc; ***Denie cu clopote***, T. Arghezi; ***Omul din lună***, D. Anghel etc.

Grupurile nominale tip dezvoltă diverse variante, înmulțind determinările din interiorul lor, inversînd sau dislocînd termenii și combinîndu-se între ele.

Cercetarea lor în genere și în poezie în special se poate face sub două laturi, una sintactică și una semantică. Potrivit cu cea dintîi, GN reprezintă un lanț constituit după unul din aspectele tip. Din această perspectivă, interesează în primul rînd, dacă nu exclusiv, legăturile dintre termeni, fără să se ia în seamă calitățile lor semantice particulare. Respectînd-o cu strictețe, putem spune că între ***păr de aur*** și ***păr de urs***, bunăoară, nu este nici o deosebire, după cum nu este nici între ***tavernă mohorîtă*** și ***tavernă murdară*** etc.

Potrivit cu cealaltă latură, în discuție intră numai calitatea semantică a termenilor și a grupului în întregime. Hotărîtor devine acum faptul că într-un caz ca ***visări ale pustiei***, ***pustia*** este înțeleasă ca ceva care se poate asocia cu ***visări***, după cum ***părul*** cuiva poate să fie considerat ***aur***, iar o ***tavernă*** poate să aibă calitatea de ***mohorîtă*** ca vremea ori ca omul etc.

Ambele laturi presupun însă un punct comun obligatoriu: coeziunea semantică și sintactică a grupului care rezultă dintr-un mecanism de îmbinare a înțelesurilor, uneori foarte diferite, ale termenilor constitutivi, dintr-o mișcare în doi timpi, de atragere și de respingere.

Cînd L. Blaga spune, de exemplu, în *Andante*: ***dureroasa urbe***, cuvintele au fost asociate printr-o trăsătură semantică comună și în ace-

[1] Există în poezie și un grup nominal cu determinativul nume în cazul dativ. Pentru acest grup, care are o situație deosebită, vezi partea a II-a.

lași timp din conținutul lor au fost respinse elementele semantice care nu se potrivesc aici, deși în alte situații ele sînt perfect valabile. Repetînd pe alte căi același proces, cititorul echivalează spontan pe *dureroasă* cu ideea „care doare". Dacă însă contextul nu convine, el are la dispoziție și formula „care provoacă, produce, dă naștere la durere". Între însușirile *urbei* trebuie să fie deci măcar una care să coincidă cu *dureroasă*. Dacă acest adjectiv ar însemna numai suferință (durere) fizică, utilizarea lui ar duce la o anumită imagine, cum el se potrivește însă foarte bine și pentru suferință (durere) spirituală cînd se află, de ex., pe lîngă substantive ca *atitudine*, *cuvinte*, *privire* etc., *dureroasa urbe* conține și ideea unor dureri spirituale. Cauza lor poate fi îndepărtarea de natură, de viața rurală, de sat. Dacă cititorul își imaginează o asemenea ipoteză, ea se răsfrînge în surdină asupra întregului grup. Oricît de insolite ar fi cuvintele din el, oricît de puțin posibilă ar părea la prima vedere combinarea lor, ea reprezintă totuși o realitate, de îndată ce indicii sintactici o probează. Astfel, în *lucid eter* din *Ritmuri pentru nunțile necesare* de Ion Barbu sînt doi termeni vizibil foarte îndepărtați unul de celălalt. Dar *eterul* era în teoriile unor filozofi greci din antichitate fluidul vibrant, sensibil la lumină din corpurile cerești. Ca factor activ al universului, eventual chiar demiurg al lui, el poate avea calitatea de *lucid* într-un poem în care și nunțile sînt *necesare* creației stihiilor din cosmos.

Cele trei grupuri de la care începe discuția sînt asocieri minimale de doi termeni, capabile însă de variate și complexe dezvoltări. Aspectele tip inițiale se justifică din punct de vedere sintactic prin faptul că termenii contractează între ei o relație de determinare, unul fiind determinat de celălalt. În GN, determinarea reprezintă o atribuire. Avem deci în mod obligatoriu un substantiv și un atribut. Ultimul este adjectiv sau substantiv cu prepoziție, în genitiv sau, mai rar o locuțiune. Convertirea sau, dimpotrivă, dezvoltarea de felul uneia ca *lemnos* = *de lemn* ne-ar putea duce la ideea că, în fond, un grup cum este, de exemplu, *o cometă de foc* se reprezintă prin aceeași schemă sintactică fundamentală ca și *o cometă focoasă*, iar *floarea de crin* prin *floarea crinului*, deci că, la urma urmelor, toate cele trei grupuri nefiind decît expresia relației : d e t e r m i n a t-d e t e r m i n a t i v, le-am putea reduce la unul singur, schematic, în care, virtual, se cuprind toate trei, cu atît mai mult, cu cît, și în relația dintre verb și substantiv sau grup nominal apar un determinat și un determinativ. Exactitatea acestei observații nu intră în discuție, intră însă utilitatea ei la nivelul unui uz particular al limbii, uzul poetic. Schema ridicată pe treapta cea mai de sus a generalizării, deși nu este prin nimic atinsă cînd se cercetează modul ei de manifestare concretă, ea fiind cu necesitate implicată în fiecare GN, devine inoperantă cînd se renunță la variațiile angajate în textele poetice. De aceea, valabilitatea unor transformări ca cele mai sus arătate scade în așa măsură la nivelul unui text poetic dat, încît, în loc să sprijine desfacerea și refacerea lui, valorificîndu-i structura proprie, îl împinge către o schemă în care specificul lui de unicat se pierde, nemaiputîndu-se găsi nici o cale simplă de grupare semnificativă a mai multor părți similare din texte diferite, care se topesc anonim într-o formulă ca determinat-determinativ, aplicabilă la orice fel de texte și la orice limbă. Riscul acesta, inevitabil de altminteri, nu are pereche decît în extrema cealaltă, în supralicitarea cazului unic, devenit nu mo-

ment sau etapă, ci obiect în sine, apoi — nu o dată — extrapolat pe un temei, de altminteri nu lipsit de justificare, acela al recunoaşterii trăsăturilor fundamentale implicate în sistemul general al limbii.

★

Din punct de vedere sintactic, trei sînt problemele mari ale GN: mărimea lor în raport cu aspectele de bază, posibilităţile şi limitele inversării termenilor, asigurarea legăturilor dintre ei în interiorul grupului, cu eventualele lor combinări şi discontinuităţi. Pe lîngă aceste trei probleme, a căror importanţă rezultă de la sine, se vor ivi în cursul discuţiilor şi chestiunii derivate, secundare, ca raportul dintre mărimea teoretică şi cea realizată în practica poetică a unui GN, ca prezenţa şi absenţa prepoziţiilor şi conjuncţiilor, a articolului, ca şi poziţia GN în contextul mai larg al unei expuneri etc.

1.1.0. ... marmură caldă ...

(M. Eminescu, *Venere şi madonă*)

Pentru GN cel mai simplu construit din punct de vedere sintactic am luat ca model exemplul de mai sus, deosebit de semnificativ în plan semantic, un oximoron subtil în care răceala obişnuită a marmorei devine *caldă* în prima apoziţie din cunoscutele versuri:

Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie,
Braţ molatic ca gîndirea unui împărat poet,
Tu ai fost divinizarea frumuseţii de femeie,
A femeii, ce şi astăzi tot frumoasă o revăd.

Din cauza oximoronului, GN în discuţie nu poate fi transformat cînd încercăm să-i găsim structura de adîncime decît într-o frază de tip concesiv: „deşi eşti marmură, eşti totuşi caldă". Făcînd ideea mai explicită, transformarea pune în lumină şi metonimia din grup, căci *marmura* reprezintă aici obiectul lucrat din ea, statuia binecunoscută a zeiţei Venus. La această treaptă nouă, textul poate lua în structura de adîncime următoarea înfăţişare virtuală: „Venere [tu eşti statuie de] marmură [dar tu eşti] caldă", sau „Venere [deşi eşti statuie de] marmură [eşti totuşi] caldă", eventual: [eşti o statuie] caldă", avînd căldura unei fiinţe umane vii.

Comprimarea oximoronului şi metonimiei, precum şi sugerarea comparaţiei dau grupului o puternică încărcătură poetică, excelentă ilustrare a ceea ce se ascunde uneori într-o construcţie, care, din punct de vedere strict sintactic, nu prezintă nimic aparte.

Cea mai obişnuită dezvoltare sintactică a grupului de acest tip este adăugarea unuia sau mai multor atribute adjectivale ca în *gînd fin şi obscur* din:

Drept preot toarce-un greier *un gînd fin şi obscur*

(Eminescu, *Melancolie*)

sau ca în : *(cu) glas blînd, duios, încet* (Eminescu, *Epigonii*) sau, în sfîrșit, prin unirea a două adjective prin perechea conjuncțională *și ... și*, însemnînd *atît ... cît și; nu numai ... ci și*: A fi? Nebunie *și tristă și goală* (Eminescu, *Mortua est*).

Pe același model sînt construite și GN de felul următoarelor două din *Împărat și proletar*: *bogăția cea splendidă și vastă; orînduiala cea crudă și nedreaptă*, cu articolul *cea*, necesar ritmului, dar și cu efecte semantice :

De ce boala și moartea să fie partea voastră,
Cînd ei *in bogăția* **cea** *splendidă și vastă*
Petrec ca și în ceruri [...]

și :

Zdrobiți orînduiala **cea** *crudă și nedreaptă*,
Ce lumea o împarte în mizeri și bogați.

Prin acest articol două adjective se asociază într-un bloc, un fel de subunitate de înțeles care este raportată la substantiv ca și cînd ar fi un atribut unic. Articolul *cel*, *cea* nu poate sta decît înaintea celor două, eventual, trei sau mai multe adjective, așezarea lui în alt loc i-ar schimba calitatea, l-ar face pronume demonstrativ.

Varianta cea mai complicată a grupului în discuție este cea cu adjectivul provenit din participiu, ca GN subliniate din strofa de mai jos din *Junii corupți*:

O, fiarbă-vă mînia în *vinele stocite*,
În *ochii stinși* de moarte, pe *frunți invinețite*
De *sînge putrezit*;
Că-n veci nu se va teme Profetul vreodată
De *brațele slăbite, puterea leșinată*
A *junelui cănit*.

Unele, cum sînt *(vinele) stocite*, (sînge) *putrezit*, (brațele) *slăbite*, (puterea) *leșinată*, (junele) *cănit*, nu au agent, celelalte au. Acestea corespund în structura lor de adîncime unor propoziții de felul următor :

— *moartea v-a stins ochii*
— *sîngele putrezit v-a învinețit frunțile*.

Presiunea complementelor de agent se răsfrînge din punct de vedere semantic și asupra participiilor-adjective fără agent exprimat, în sensul că și ele se află în fond sub dominarea factorilor care fac „sîngele să putrezească", „brațele să slăbească" etc. În aceasta și constă problema GN în componența cărora intră participiile-adjective, căci ele par plasate la mijlocul drumului dintre GN și grupul verbal. Strict formal vorbind, un participiu adjectiv fără complement de agent ne dă dreptul să-l considerăm adjectiv simplu, cum am putea s-o facem cu (junele) *cănit* din textul anterior, fiindcă el nu sugerează nici un agent sau, dacă totuși îl sugerează, nu se identifică nicidecum cu cel general din versurile citate. Rezultă așadar că cercetarea grupurilor nominale cu participii-adjective va avea nevoie de o analiză mai amănunțită. La ea va trebui să recurgem și cînd funcția de atribut o îndeplinesc gerunziile, dar și cînd în grup se

află un adjectiv în *-tor*, care poate să aibă regim verbal, cum are, de exemplu, *scăpărător* din *Răsărit* de Ion Barbu :

Şi dintr-al lumii rece, fierăstruit pătrar,
Belşug de fire scapă, în iederă obscură,
Pe dîmbul zării unde tînjeşte în armură
Scăpărător de raze, războinicul solar,

unde *scăpărător* este echivalent cu „(cel) care scapără". La fel, *întrebătoare* din *întrebătoarele mele tristeţi*, L. Blaga. *Psalm*.

Dat fiind că inversării acestui grup i-am acordat un capitol separat, aici nu vom mai face decît o scurtă menţiune asupra „spargerii" lui prin hiperbat, cum se întîmplă, sub forma cea mai simplă, în :

Trandafiri aruncă *roşii*
Peste unda fermecată.

Ca să iasă chipu-n faţă
Trandafiri aruncă *tineri*.

M. Eminescu, *Crăiasa din poveşti*.

sau, sub o formă mai complicată, la G. Topîrceanu în *Rapsodii de vară* :

.... *o lăcustă*
Din verdele talaz
Robustă
Îmi sare pe obraz.

şi la Al. Macedonski în *Ocnele* :

cel [...] pentru vecinicie *loc* de muncă *fioros*.

1.1.1. ... unsuroase linişti ...
(Ion Barbu, *Nastratin Hogea la Isarlîk*)

Versurile lui Ion Barbu din care am extras varianta inversă a GN format dintr-un substantiv nearticulat şi unul (sau mai multe) adjective sînt :

Cum nici un stîlp ori sfoară nu tremura pe punte
În gîndurile toate, soseau ninsori mărunte
Şi *unsuroase linişti* se terminau sub cer.

Este poate tipul cel mai des întîlnit în poezia noastră clasică, încît cele cîteva exemple care urmează sau numai valoarea unei ilustrări pentru simplă aducere aminte (la unele, am indicat şi data poeziei ; în principiu, a alcătuirii ei) :

răcoritoare ploaie, I. H. Rădulescu, *Cîntarea dimineţii*, 1822 ;
dulci cunoştinţe, Id., *Visul*, 1836 ;
electrică schinteie, Gr. Alexandrescu, *O impresie*, 1846 ;
triste şoapte, V. Alecsandri, *Baba Cloanţa* 1846 ;
graţios rubin, D. Bolintineanu, *Esmé* ;
grozavii nori, Id., *Sfîrşit de toamnă*, 1867 ;

ciudată persoană, Anton Pann, *Despre cusururi sau urîciuni*;
sumbre palate, M. Eminescu, *Epigonii*, 1870;
rumene văpăi, Id., *Luceafărul*, 1883;
cerească nălucire, Al. Macedonski, *Noaptea de septembrie*, 1880;
ostenite fețe, D. Zamfirescu, *Harpista*, 1880;
oltean chilim, Ion Pillat, *În toamnă*, 1908—1910;
funerar vestmînt, G. Bacovia, *Plumb*, 1916;
firavă stea, L. Blaga, *La curțile dorului*, 1938;
palid așternut, T. Arghezi, *Niciodată toamna*;
umede caverne, Ion Barbu, *Elan*, 1918;
albastre coarde, M. Beniuc, *În trupul livezii*, 1938;
tăcute planete, Eugen Jebeleanu, *Împrumutat vieții*, 1972.

Inversarea GN format dintr-un substantiv nearticulat și adjectiv este cea mai simplă tehnică de obținere a unui efect poetic și de asigurare a prozodiei. La D. Bolintineanu, de exemplu, sînt frecvente grupurile cu *dulce* și *tînăr* înaintea substantivului cu care formează o unitate sintactică. Pe primul îl întîlnim în combinații ca: *dulce floare*, *~ desfătare*, *~ frumusețe*, *~ infinit*, *~ soare*, *~ rouă*, *~ stea*, *~ vis*, *~ zefir* etc., iar pe *tînăr* înainte de *amor* și, cu formele gramaticale corespunzătoare, înainte de: *~ ani*, *~ cunune*, *~ domniță*, *~ fecioară*, *~ flori*, *~ ghirlandă*, *~ hanînă*, *~ iubire*, *~ mustrare*, *plăceri* etc.

Interesul poeților față de procedeu se poate judeca și după cîteva cazuri mai aparte, cum este, de exemplu, la Gr. Alexandrescu în *Cîinele și măgarul* (1842): *îndestul umblet*, dar mai ales din răsturnarea unui GN cu un numeral, care, din locul său obișnuit dinaintea substantivului, loc diferit, după cum se știe de cel pe care-l are în mod curent adjectivul, trece după substantiv, ca în *stihii a[le] lumei patru* (M. Eminescu, *Strigoii*, II, 1876).

Acumularea de adjective în poziție proclitică e mai rară decît simpla combinare cu un adjectiv, dar se întîlnește și ea în destul de multe cazuri, de exemplu:

Viclean, ascuns, fățarnic, împelițat Satan, (I. H. Rădulescu, *Visul*, XII, 1836);
scumpă, albă lăcrămioară (V. Alecsandri, *Visurile*, 1847);
năbușite [,] *tainice șoapte* (D. Zamfirescu, *Levante și Calavryta*, 1880);
auriu, tînăr, proaspăt ulcior (L. Blaga, *Naștere*, 1931);
dulci și mîndre primăveri (M. Eminescu, *Epigonii*, 1870);
prelung și vibrător zvon (Al. Macedonski, *Înmormîntarea și toate sunetele clopotului*, 1880);
pufoase și falnice pașale (I. Barbu, *Nastratin Hogea la Isarlîk*, 1922).

Ele nu sînt atît de omogene cît par. Mai întîi, între cele cu adjectivele nelegate prin conjuncții și cele legate astfel, deosebirea apare foarte limpede. Într-adevăr, primele, să zicem ca *scumpă, albă lăcrămioară*, presupun în structura lor de adîncime o formulă de felul următor: *scumpă lăcrămioară, albă lăcrămioară* și oricît de multe adjective s-ar referi la un substantiv, acesta este virtual repetat, ca și cum am avea două sau mai multe grupuri simple, unite prin juxtapunere, cu reducerea ulterioară a substantivului la un singur exemplar.

Celelalte, ca *pufoase și falnice pașale*, cer și ele repetarea substantivului : *pufoase pașale și falnice pașale*, dar, de data aceasta, eliminarea substantivului repetat se impune cu mai multă tărie, pentru că trebuie evitată posibilitatea de a se crede că este vorba de două feluri de *pașale*, de unele *pufoase* și de altele *falnice*. La fel s-ar petrece lucrurile și cu grupurile de adjective mai apropiate ca înțeles. Din *prelung și vibrător zvon*, prin analiză, se ajunge la *prelung zvon și vibrător zvon*, deci la două *zvonuri*, fiecare cu însușirea lui.

Aceasta înseamnă că adjectivele asociate printr-o conjuncție sînt nu numai strîns legate între ele, ci alcătuiesc împreună o unitate care se referă ca atare și simultan la substantivul lor.

Dificultatea rezidă în aceea că, la nivelul structurii de adîncime, GN cu adjective legate prin conjuncții nu se pot explica prin același procedeu ca grupurile cu un singur adjectiv. *Firavă stea*, de exemplu, devine la nivelul în discuție : *firavă este* [o, această, acea . . .] *stea*, pe cînd în *dulci și mîndre primăveri* trebuie să funcționeze într-un punct oarecare al transformării un indice de identificare, ceva cam în felul următor *dulci sînt* [aceste] *primăveri, mîndre sînt* [aceste *primăveri dulci*] *primăveri*.

La fel de complexă este și situația în care unul din cele două sau mai multe adjective, de obicei primul dintre ele, are articol enclitic. Deși rar, cazul este important și merită toată atenția. E vorba de o structură ca *vesela verde cîmpie* (V. Alecsandri, *Sfîrșit de toamnă*, 1867) din versurile:

> *Vesela verde cîmpie* acu-i tristă, vestezită,
> Lunca, bătută de brumă, acum pare ruginită.

Intenția de organizare simetrică a primului vers este evidentă : *vesela* se află în simetrie cu *tristă*, *verde* cu *vestezită* ! De aici dreptul nostru de a interpreta ideea prin introducerea unui timp trecut al lui *fi* : *veselă [era] cîmpia [care era] verde [care] acu-i tristă și vestezită*. Interpretarea ne-a obligat să deplasăm însă articolul de la *vesela* la *cîmpie*, adică, în fond, să reconstituim în două momente un proces de transformare care, pornit de la grupul banal *cîmpia veselă*, a trecut prin inversarea cea mai obișnuită : *vesela cîmpie*, cu schimbarea articolului de la substantiv la adjectivul proclitic. Acesta a fost primul moment. Al doilea a constat din lărgirea grupului prin *verde*. În formă primă, el putea să fie *vesela cîmpie verde*, apoi, cu o inversiune a lui *verde*, să ajungă la forma adoptată în vers : *vesela verde cîmpie*. Sub înfățișarea *vesela cîmpie verde*, am fi avut la o anumită treaptă a structurii de adîncime : *vesela cîmpie [era* sau *este] verde*, la fel de bine ca și *veselă [era] cîmpia [*care *era] verde* de mai înainte.

De aici rezultă că în planul structurii de adîncime articolul acționează numai asupra substantivului și de aceea substantivul primește orice adjectiv nearticulat. Grupul ar fi putut fi mărit din acest punct de vedere și cu alte adjective, obligatoriu fără articol, de exemplu : *vesela verde-ntinsă cîmpie* sau : *vesela, verde, întinsă, netedă cîmpie* etc.

1.1.2. ... solare podgorii albastre ...

(Lucian Blaga, *Țară*)

GN în care substantivul este precedat și urmat de unul sau mai multe adjective apare astăzi ca foarte răspîndit, dar în poezie nu în măsura în care ne-am așteptat, în orice caz, mult mai rar decît GN simplu. Tipul luat ca model figurează în versurile lui Blaga din poezia citată (1931):

Pe dealuri se-nalță *solare*
podgorii albastre și sonde.
Rîuri spre alte seminții
duc slava bucatelor blonde.

El poate fi dezvoltat prin adăugarea de adjective înaintea substantivului:

vînjoase, sălbatice brațe fierbinți, L. Blaga, *Dați-mi un trup voi munților*, 1921;
(mii seminții de-) *albaștri, mari fluturi vegetali*, E. Jebeleanu, *Scutul păcii*, 1949;

sau după substantiv:

ușoara lor văpaie verzuie, oacheșă, bălaie, Al. Macedonski, *Cu morții*, 1882;
îngrozitorul marș, lugubru, funerar, G. Bacovia, *Marș, funebru*, 1926;
gigantul Satan, gol, călare, T. Arghezi, *Prigoană*.

Adjectivele sînt uneori legate, ca în:

verzi și stătătoare pustietăți lichide, Ion Barbu, *Banchizele*, 1919;
ierbos și încă umed un strai sărbătoresc, Id., *Driada, III*, 1920;
dulce zumzet somnoros și ireal, G. Topîrceanu, *Sfîrșit de toamnă*.

În forma tip, îl întîlnim, printre alții, la:

I. H. Rădulescu: (acelii) *drepte urgii cerești* (*Serafimul și heruvimul sau mîngîierea conștiinței și mustrarea cugetului*, 1833);
Id.: *vecinic suspin lung* (*Căderea dracilor*, 1840);
Gr. Alexandrescu: *tristă făclie osîndită* (*Anul 1840*);
V. Alecsandri: *dragă steluță lină* (*Așteptarea*, 1846);
Id.: *dalb luceafăr aurit* (*Mărioara, Florioara*, 1853);
Id.: *lungi flamuri ușurele* (*Pastel chinez*, 1874);
M. Eminescu: *sînte firi vizionare* (*Epigonii*, 1870);
Id: *mari familii beduine* (*Egipetul*, 1872);
Id.: *dulci cuvinte ne'nțelese* (*Călin*, 1876);
T. Arghezi: *o neliniștită patimă cerească* (*Psalm, Aș putea vecia ...*);
G. Bacovia: *grele talăngi adormite*; *o bolnavă fată vecină* (*Plouă*, 1916),
Id.: *histerizate fecioare pale* (*Amurg de vară*, 1926),
Id.: *sumbră baladă germană* (*Miazăzi de vară*, 1936);
D. Zamfirescu: *sfîntă suroră blajină* (*Lumina senină*, 1919);
Ion Barbu: *năpraznici șerpi luminoși* (*Driada*, II, 1920),
Id. *întorși ochi buboși* (*După melci*, 1921),
Id. *ingrată energie degradată* (*Ritmuri*, 1926);
L. Blaga: *o nevăzută amforă rotundă* (*Moartea lui Pan. I. Pan către nimfă*, 1921),
Id.: *bieți sori călători*, *Dați-mi un trup voi munților*, 1921,

Id. : *mare pasăre bolnavă, Stă în codru fără slavă,* 1930 ;
G. Topîrceanu : *pîntecoasă ploscă veche (Badea popii din Rudeni) ;*
E. Jebeleanu : *aspră mînă ostăşească, Bălcescu* XII, 1952 ; *strîmba lume-ngustă,* Id. XIX ;
N. Labiş : *străvechi vegetaţii duşmane (Comunistul,* 1955).

Primul adjectiv este cîteodată articulat enclitic :
scunda tavernă mohorîtă, M. Eminescu, *Împărat şi proletar ;*
sumbrul muzeu fioros, G. Bacovia, *Panoramă,* 1916 ;
ciuruitul prapur sur, I. Barbu, *Domnişoara Hus,* 1924 ;

Structura sintactică a grupului pare simplă, dar numai la prima vedere, căci, dacă GN curent, format dintr-un substantiv şi adjectiv, este cel care respectă această ordine, deci tipul *marmură caldă,* combinaţii ca *sumbră baladă germană* ar putea să se fi născut dintr-o succesiune ca *baladă germană sumbră,* din care ultimul adjectiv a fost trecut înaintea substantivului. O asemenea ipoteză admite tacit ideea că există posibilitatea ca, dintr-un grup cu două (sau mai multe) adjective, unul să fie deplasat înainte de substantiv. Luînd, bunăoară, grupul *scumpă, albă lăcrămioară* din *Visurile* lui Alecsandri şi supunîndu-l operaţiei de aducere a unuia din cele două adjective după substantiv, obţinem *scumpă lăcrămioară albă* sau *albă lăcrămioară scumpă.* Adjectivul schimbat poate fi în principiu oricare. Din *năbuşite, tainice şoapte* (D. Zamfirescu) s-ar construi deci sau *năbuşite şoapte tainice,* sau *tainice şoapte (î)năbuşite* ş.a.m.d.

Cu toate acestea, cîteva restricţii există. Dintr-un grup ca (o) *neliniştită patimă cerească* (Arghezi) se poate face (o) *patimă cerească neliniştită* sau (o) *patimă neliniştită cerească,* dar, pe de o parte, structura prozodică a variantelor nou propuse nu mai este la fel cu cea iniţială, iar, pe de altă parte, înţelesul întregului se modifică în mare măsură. GN din *Psalmul* lui T. Arghezi are următoarea prozodie :

— - - ∨ — ∨ — ∨ — — — ∧ —

pe cînd varianta *o patimă cerească neliniştită* are prozodia :

— ∨ — — — ∨ — — ∨ — ∨ —

iar (o) *patimă neliniştită cerească :*

— ∨ — — — ∨ — ∨ — — ∨ —

Ca înţeles, fiecare din cele două variante stabilite de noi aici pentru necesităţile demonstraţiei prezintă alte sublinieri ; căci *patimă* a devenit centrul atenţiei, iar atributele şi-au schimbat ponderea semantică.

Se mai poate emite şi altă ipoteză. Ea are un punct de plecare similar cu cel pe care l-am luat în consideraţie discutînd GN cu adjective plasate înaintea substantivului. Am presupus acolo (p. 8) că *scumpă, albă lăcrămioară* este concentrarea dintre *scumpă lăcrămioară* şi *albă lăcrămioară,* cu eliminarea ,,factorului comun'' *lăcrămioară.* Ideea de bază, reducerea grupului la structura lui minimală, este valabilă şi în cazul de faţă. Aici însă s-au suprapus un grup minimal cu inversiune poetică şi unul fără această inversiune, deci :

(o) *neliniştită* [patimă]
(o) [patimă] *cerească.*

şi s-a redus apoi termenul comun. Argumente în sprijinul ultimei soluţii avem în GN ca *bieţi sori călători*, unde, datorită uzului, *bieţi sori* nu admite altă succesiune, ca în GN ca *mari familii beduine*, unde schimbarea este posibilă, dar are consecinţe şi mai tari decît cele pe care le-am arătat în cazul GN (o) *neliniştită patimă cerească*.

Alegerea adjectivului care să figureze pe primul loc este însă liberă, ceea ce duce la combinaţii ca (o) *bolnavă fată vecină*. De fapt, la lectură, în grupurile de acest fel, atenţia se concentrează la început pe prinii doi termeni. În *just unghi normal*, de exemplu, lectura este orientată de grupurile simple cu doi termeni ca : *ordonată spiră*, *încorporată poftă*, *inutil pachet* (toate din *Uvedenrode*, 1925, de Ion Barbu), de *încolăcite ceasuri*, *uşuratul Hoge*, *răsfrîntă buză* (din *Nastratin Hogea la Isarlîk*, de acelaşi poet), dar şi de mai vechea poezie românească în care inversiunea GN format dintr-un substantiv şi un adjectiv este stereotipică.

Ţinînd seama aşadar de avantajele ultimei soluţii, mai adecvată limbajului poetic, între altele şi pentru că pune în valoare aportul lui de la o etapă de evoluţie la alta, iar ca simetrie este mai elegantă, rămînem la ea, dar, fireşte, ca o preferinţă personală.

1.2.0. Cîntarea dimineţii

(I. H. Rădulescu, *Cîntarea dimineţii*)

Ilustrarea grupului nominal-tip format fin două substantive, dintre care unul în genitiv, prin titlul unei poezii a lui I. H. Rădulescu, compusă la 1822 şi foarte cunoscută, am făcut-o cu intenţia de a sublinia prezenţa acestui grup în poezia românească modernă de la începuturile ei. S-ar fi putut da exemple şi mai vechi, de ex. *Primăvara amorului* a lui Iancu Văcărescu, dar grupul este prea frecvent şi prea bine cunoscut, ca să mai fie nevoie. În structura lui sintactică, rolul primordial îl deţine articolul, fiindcă prin el se asigură calitatea de genitiv a unuia din termeni. Dacă primul substantiv nu are, în topica obişnuită, articol enclitic, grupul nu se poate totuşi dispensa de un articol şi între cele două substantive se introduce *al*, *a*, *ai* sau *ale*, după cum este necesar, de exemplu : *Rod al inimii, de apă, / Creşte lacrima-n pleoapă* (L. Blaga, *Noemvrie*); *scurtul popas al vieţii* (G. Topîrceanu, *Balada chiriaşului grăbit*) etc.

Cînd al doilea substantiv are un adjectiv sau alt determinativ înaintea sa, dacă determinativul suportă articolul, nefiind *acest*, *acel*, *aceasta*, *aceea*, *fiecare*, *orice* etc., el devine purtătorul articolului enclitic : *pacea lungului amurg* (D. Zamfirescu, *Amurg*); *în mersul mult mai dîrzei sale obşti* (E. Jebeleanu, *Beloianis*).

Regulile de mai sus, bine cunoscute din gramatici, au însă pentru noi altă importanţă. Felul în care se comportă al doilea substantiv din grup în amîndouă situaţiile descrise aici dovedeşte că, de fapt, cînd în grupul discutat intervine un adjectiv sau un determinativ oarecare din categoria amintită mai sus, ne aflăm în faţa a două grupuri simple unite prin articolele din seria *al*, *a*, *ai*, *ale*.

Nu vom considera prin urmare tipul *pacea lungului amurg* un derivat sau o variantă a grupului pus în titlul acestui paragraf, ci o combinare

din *pacea amurgului* și *lungul amurg*, supusă flexiunii. Justificarea se află în interpretarea analitică. Pe de o parte, în *pacea amurgului* avem „amurgul are pace", pe de alta, în *lungul amurg* avem : „amurgul este lung" sau „lung este amurgul", ceea ce ne duce pentru *pacea lungului amurg* la „amurgul are pace și amurgul este lung". Evident că și într-un grup ca *lumea înțeleaptă a pașnicilor guzgani* (E. Jebeleanu, *Asupra mea*) procedeul de interpretare analitică va fi același, iar rezultatul se poate exprima astfel: „lumea este înțeleaptă, guzganii sînt pașnici; guzganii pașnici au o lume înțeleaptă". S-au asociat aici, după cum se vede, două grupuri (*lumea înțeleaptă, pașnicii guzgani*) printr-o relație de posesiune. În planul semantic, lucrurile sînt ceva mai complicate, cum vom vedea la timpul său.

Admițînd așadar că în GN cu genitivul se pot intercala atribute adjectivale, să vedem în continuare cum se ordonează termenii lui.

Luăm pentru demonstrație grupul *scorojita coajă a trunchiului bătrîn* din Ion Barbu, *Driada*, III, 1920 :

Mă tolănii în voie pe caldul gliei sîn
Și îmi lipii obrazul și tîmpla obosită
De scorojita coajă a trunchiului bătrîn.

Nucleul grupului este *coaja trunchiului*, cu substantivul *coaja* ca centru. Peste *coajă* s-a suprapus *scorojita (coajă)*, iar peste *trunchiului* s-a suprapus *(trunchi) bătrîn*, respectîndu-se însă relația inițială de posesiune (prin genitiv).

Grupul are trei serii de posibilități de ordonare a termenilor săi constitutivi, după cum sînt plasate adjectivele-atribut, adică :

A. O serie în care se respectă ordinea curentă a substantivelor (*coajă* și *trunchi*), dar nu și a adjectivelor.

B. O serie născută prin diverse inversiuni.

C. O serie cu dislocări (hiperbaturi) ale termenilor.

În seria A, GN în discuție poate să ia unul din aspectele următoare :

a) *coaja scorojită a trunchiului bătrîn*
b) *scorojita coajă a trunchiului bătrîn*
c) *coaja scorojită a bătrînului trunchi*
d) *scorojita coajă a bătrînului trunchi*

Se vede foarte ușor că grupul luat în totalitate este format din două grupuri, unul de tipul *marmură albă* și celălalt ca *unsuroase liniști*. În consecință, numărul de combinații trebuie să fie de patru : două apărute prin schimbarea primei părți (*coaja scorojită/scorojita coajă*) cu menținerea neschimbată a părții a doua și două apărute prin schimbarea părții celeilalte (*trunchi bătrîn/bătrîn trunchi*).

În seria B aspectele, pot fi :

a) *a trunchiului bătrîn coajă scorojită*
b) *a trunchiului bătrîn scorojită coajă*
c) *a bătrînului trunchi coajă scorojită*
d) *a bătrînului trunchi scorojită coajă.*

La b), *scorojită* are și variantă cu articol hotărît euclitic, iar la c), *coajă* se află uneori în această situație.

Seria c permite următoarele dislocări (hiperbaturi) :

a) *coajă* (sau *coaja*) *a trunchiului bătrîn scorojită*
b) *coajă* (sau *coaja*) *bătrînului trunchi scorojită*
c) *scorojită* (sau *scorojita*) *a trunchiului bătrîn coajă*
d) *scorojită* (sau *scorojita*) *a bătrînului trunchi coajă.*

Singura restricție, în genere respectată, din seria C privește termenii în genitiv care nu pot fi dislocați decît prin intervenția unui membru al seriei *al*, *a*, *ai*, *ale* și numai determinativul în genitiv de determinatul său. De aceea nu sînt posibile construcții ca următoarele :

* *coajă a bătrînului scorojită trunchi*
* *coajă a trunchiului scorojită bătrîn,*

Cu toate că a doua pare acceptabilă cînd *bătrîn* este considerat adverb, dar atunci nu mai sîntem în fața aceluiași grup de la care am pornit.

Așadar, deși este foarte mobil, avînd 12 posibilități de schimbare a ordinii cuvintelor componente, un grup de felul celui mai înainte discutat conține restricția menținerii elementelor în genitiv cît mai aproape unul de celălalt.

La drept vorbind, o structură ca *scorojită coajă a trunchiului bătrîn* nu reprezintă decît o relație de posesiune stabilită cu ajutorul articolului între referenții celor două grupuri nominale simple constituite din cîte un substantiv însoțit de un adjectiv atribut, adică : ***scorojită coajă*** + + ***trunchiului bătrîn*** + ***relația de posesiune prin genitiv.***

Această formulă se va regăsi, simplificată sau, dimpotrivă, complicată, în toate dezvoltările grupului genitival. O vom urmări după locul adjectivului, potrivit cu cele arătate la tipurile ***marmură caldă*** și ***unsuroase neliniști.*** Avem astfel :

plaiul alb al țării, G. Coșbuc, *Străjerul*, 1887 ;
buza tremurată a pădurii, M. Beniuc, *Răsărit*, 1938 ;

și cu un superlativ relativ :

sucul cel mai dulce al pămîntului, M. Eminescu, *Împărat și proletar.*

Atributul adjectiv figurează o singură dată înaintea primului substantiv :

(în) *dulcea taină a umbrelor*, V. Alecsandri, *O noapte la țară*, 1845 ;
recea cumpăn-a gîndirii, M. Eminescu, *Glossa*, 1883 ;
ucigătorul smîrc al văii, Al. Macedonski, *Noaptea de mai*, 1887 ;
nelimpedele gînd al morții, G. Coșbuc, *Nebuna*, 1889 ;
dulcea fantasmagorie a umbrelor, D. Anghel, *Umbra*, 1906 ;
sumbrul rac al lui Marte, Ion Barbu, *Paznicii*, 1926 ;
clătinitorii mesteceni ai zorilor, E. Jebeleanu, *Rugăciune păgînă*, 1972.

Atributul adjectiv figurează tot o singură dată, dar înaintea celui de-al doilea substantiv din grup :

rumeneala plăcutei fecioare, D. Bolintineanu, *Fata din dafin;*
legea crudei soarte, V. Alecsandri, *Visurile*, 1847 ;

fața negrului pămînt, M. Eminescu, *Scrisoarea III*, 1881 ;
naiada limpedelui rîu, Al. Macedonski, *Naiada*, 1886 ;
icoana firavei bunici, St. O. Iosif, *Bunica*, 1900 ;
fior al caldei firi, I. Barbu, *Cînd va veni declinul*, 1920 ;
clipa mutei agonii, G. Topîrceanu, *Balada călătorului* ;
(in) purpura-ndrăznețelor drapele, E. Jebeleanu, *Celor căzuți pentru libertate*, 1945.

Pe lingă fiecare din cele două substantive ale grupului figurează cel puțin un adjectiv atribut în poziția enclitică :

trunchiul cel plecat al salciei pletoase, M. Eminescu, *Împărat și proletar ;*
copii săraci și sceptici ai plebei proletare, Id., ib.

Cel puțin un adjectiv atribut însoțește și în grupurile de mai jos fiecare din substantive, dar la primul dintre ele în poziție enclitică, iar la al doilea în poziție proclitică, rezultă un grup complex pe care îl ilustrăm prin :

simțirea crudă a stinsului noroc, M. Eminescu, *Despărțire*, 1879 ;
frunzișurile mari ale bătrînilor stejari, Al. Macedonski, *Rondelul coloanelor nepieritoare*, 1919 ;
oglindirea rotundă a unui adînc asfințit, E. Jebeleanu, *Castana*, 1972.

Se poate însă foarte bine ca grupul să înceapă și să se încheie cu cîte un adjectiv, ca în :

calda strălucire a lumilor toride, I. Barbu, *Pentru marile Eleusinii*, 1919 ;
surda picurare a orelor tîrzii, Id., ib.

Pe de altă parte, două atribute adjectiv încadrează numai unul din termenii grupului, de obicei pe primul. Astfel sînt :

argintoasă umbra-nalt-a unui înger, M. Eminescu, *Înger și demon*, 1873 ;
legănătorii sîni grei ai clopotelor, E. Jebeleanu, *Adolescență*, 1972.

Grupul genitival se pretează foarte bine la dislocări care trec uneori neobservate. Puțini se vor opri probabil în fața unei succesiuni ca *lacul codrilor albastru* (Eminescu, *Lacul*), ca în fața unui hiperbat, deși, după tot ce am văzut pînă aici, este clar că el nu reprezintă o simplă inversiune din *lacul albastru al codrilor* sau din *albastrul lac al codrilor*, fiindcă grupul inițial, mai exact spus primar, *lacul albastru*, a suferit o rupere, între substantiv și adjectiv, fără schimbarea ordinii, după o schemă pe care ne-o putem imagina astfel *lacul . . . albastru*. M. Eminescu recurge de mai multe ori la această modalitate. O găsim și în *Venere și Madonă*, în *ochiu-aurorei matinal*, în *lung-a timpului cărare* din Scrisoarea I, unde citim pe *lung-a* ca *lunga a*, deci cu *lung* adjectiv ; în *dulcii cerului fiaștri*, epitet pentru *ochi* din *Călin*, ca și în *lunga genelor maramă* din același poem.

Grupuri asemănătoare, cu adjectivul atribut pe primul loc apar și la alți poeți. În *Zîna codrilor* (1890), D. Anghel numește luna *blonda nopților regină*, iar G. Coșbuc face în *Trei doamne și toți trei* (1893) din *mîndrii codrului păuni* un epitet pentru români. În sfîrșit, la D. Zamfirescu, *Pe Acropole* (1893), întîlnim *întinsa mării pace*.

Interpretarea ca hiperbat a ordinii cuvintelor din cazuri ca cele mai sus amintite pune însă o problemă delicată, căci nu este exclus să avem

de-a face și cu o inversiune născută din trecerea unui grup primar prin faze ca cele pe care le ilustrăm în continuare cu *blonda nopților regină*. Punctul de plecare ar fi putut fi *regina nopților*. S-a produs apoi o inversare : *a nopților regină* și, în sfîrșit, prin adăugarea lui *blondă*, s-a ajuns la *blonda nopților regină*, dacă grupul *regina nopților* a fost de la început o unitate de înțeles, însemnînd „lună".

Condiția din urmă nu este satisfăcută de *lacul codrilor albastru*, pentru că, în poemul lui M. Eminescu, *lacul codrilor* nu poate fi numai „al codrilor", ca *regina* care este *a nopților*, ci și „lacul din codri". O transformare în *lacul (cel) din codri* nu ar avea nimic surprinzător. Tot ca o unitate de înțeles pare a fi fost gîndită și *torță a leilor înaltă*, unde *înaltă* se înfățișează mai de grabă ca un adaos la *torță a leilor* decît ca un atribut adjectival care ar fi sărit de lîngă *torță* la ultimul substantiv din grup. Deci nu este obligatorie o formă prealabilă *torță înaltă a leilor*.

Mai puțin discutabil, pentru că spargerea grupului s-a făcut printr-o apoziție, este hiperbatul din *pietrișul roșu, boabe, al grădinii* din *Vînt de toamnă* de T. Arghezi. Cazul, concludent, nu mai are nevoie de comentarii din punct de vedere sintactic, afară poate de observația, care nu face decît să întărească o constatare făcută și pînă acum : solidaritatea în asemenea condiții a grupului simplu cu atribut-adjectiv *pietrișul roșu*, căci numai după el, și nu între termenii lui, are loc apoziția *boabe*.

De aceea, cînd dislocarea este produsă de și mai mulți factori, marca genitivului se cere repetată. D. Zamfirescu desparte în *Pe Acropole* un asemenea grup, dar utilizează, obligat firește de structura limbii, două mărci care preced genitivul substantivului : *acestei* și *unice*:

La priveliștea acestei-unice în univers
Protestări a omenirii . . .

Să reținem din această discuție două concluzii : unitatea grupului genitival, în ciuda variațiilor termenilor lui, și consecințele previzibile de pe acum pentru semantica grupului.

1.2.1. . . . ale turnurilor umbre . . .

(Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia)*

GN primar *(cîntarea dimineții)* se inversează în mod curent de la începuturile poeziei românești moderne. Ilustrările de mai jos au rezultat dintr-o selecție inevitabilă. Ele sînt însă necesare argumentării : avem așadar :

p-a dealului sprinceană, I. H. Rădulescu, *O noapte pe ruinele Tîrgoviștei*, 1836 ;
a Neamțului cetate, Id., ib. ;
a laptelui fîntînă, Id., *Balada Zburătorul*, 1844 (?) ;
al patimilor dor, D. Bolintineanu, *Robi d-al morții duh*, Id., *Blestemul dervișului* ;
ale turnurilor umbre, Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea*, 1844 ;
a patriei iubire, Id., *Răsăritul lunei*, 1847 ;
a lumei dezmierdare, V. Alecsandri, *Sora și hoțul*, 1844 ;
a laptelui izvor, Id., *Fîntîna*, 1869 ;
a zimbrului domnie, Id., *Maghiara*, 1853 ;

al globului mister, Id., *Pe coastele Calabriei*, 1871 ;
p-a virtuţilor livede, Anton Pann, *Despre nenorocire* ;
a distrugerii scînteie, M. Eminescu, *Noaptea*, 1871 ;
a turmelor păşune, Id., *Scrisoarea a III-a*, 1881 ;
a haosului văi, Id., *Luceafărul*, 1883 ;
a stelelor lumine, Al. Macedonski, *Prin selbea-ntunecoasă*, 1872 ;
al ţărmurilor silex, Id., *Lewki*, 1901 ;
a graiului vestminte, D. Anghel, *Tovarăşilor mei*, 1898 ;
al florilor parfum, Id., *Alesul*, 1908 ;
a doinelor comoară, St. O. Iosif, *Lăutarul*, 1901—1902 ;
a zînelor crăiasă, G. Coşbuc, *Crăiasa zînelor*, 1888 ;
al laptelui izvor, Id., *E Zorab*, 1893 ;
al cerului mister, D. Zamfirescu, *Dezgust*, 1880 ;
a clipelor aripă, Id., *Versuri heterometre albe, Lui Leopardi*, 1896 ;
a lutului domnie, Ion Pillat, *În catedrală, Notre Dame de Paris*, 1907 ;
al zilei zbor, Ion Barbu, *Umbra*, 1919 ;
a orei îngrădire, Id., *Cucerire*, 1920 ;
a lumii taină, L. Blaga, *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, 1919 ;
al insomniei pas, G. Bacovia, *Dormitînd*, 1926 ;
a vieţii ceaţă, M. Beniuc, *Îndoiala bate icuri*, 1937 ;
a şesurilor coaje, T. Arghezi, *Plugule* ;
(de-)ale focurilor plesne, R. Jebeleanu, *Bălcescu*, XVI.

1.2.2. ... a nopţilor fermecătoare Doamnă ...

(D. Zamfirescu, *Seară de toamnă*)

Luînd ca bază grupul de mai sus în forma lui inversată, cercetăm în continuare combinarea lui cu atribute adjectivale plasate pe lîngă primul sau al doilea termen al grupului. Deşi teoretic posibilităţile sînt egale, în practică, primul termen apare foarte rar însoţit de un atribut adjectival, ca în *al[=ai!] luptelor cumplite părtaşi*, Gr. Alexandrescu *(Trecutul)*; *al sudorilor streine rod*, Id. *(Răsăritul lunei)*. În această situaţie se întîlnesc mai de grabă adjective necalificative ca în *a minţii mele sfătuitoare*, I. H. Rădulescu *(Visul*, VII), sau calificări ale celui de-al doilea termen cu ajutorul unei construcţii prepoziţionale ca în *a lumii (întinsă) tipsie de jăratic*, I. Barbu *(Cînd va veni declinul)*, structură la care ne vom opri în altă parte.

Atributul adjectival legat de-al doilea termen apare însă frecvent :

a) după acest termen :

al serii vînt iubit, D. Bolintineanu, *Cîntecul nunţii în Castaria* ;
a(-al) dimineţii zîmbet voios, V. Alecsandri, *Aşteptarea*, 1846 ;
ai ţării umeri dalbi, Id., *Iarna*, 1968 ;
a[le] frumuseţii haruri goale, M. Eminescu, *Călin*, 1876 ;
pe-a mamei faţă mută, D. Zamfirescu, *Harpista*, 1880 ;
a zării lumină rubinie, Ion Barbu, *Ixion*, 1921 ;
a[le] Nimicirii opere funeste, G. Topîrceanu, *Infernul* ;
ale ierbii fire albastre, L. Blaga, *Iarbă*, 1962.

Se înţelege de la sine că adjectivele pot să fie şi două sau mai multe, ca în:

pe-al cerului aer moale şi albastru, M. Eminescu, *Mitologicale*, 1873(?);

b) înainte de-al doilea termen:

de-a lui Tandaler groaznică mînă, I. Budai-Deleanu, *Ţiganiada*, 1812, Cîntul XII, sextina 65;

a ochilor dulci raze, I. H. Rădulescu, *Mihaida*, I;

al viselor din hor [=cor], D. Bolintineanu, *Amantele Ciliii*;

p-ai libertăţii vestiţi apărători, Gr. Alexandrescu, *Mormintele*. 1847;

al nopţii negru sîn, V. Alecsandri, *Strigoiul*, 1849;

al coamei galben rîu, G. Coşbuc, *El Zorab*, 1893;

a nopţilor fermecătoare Doamnă, D. Zamfirescu, *Seară de toamnă*, 1899;

a mărilor îndepărtată brumă, I. Barbu, *Umanizare*, 1920;

a lumii vînătă dogoare, T. Arghezi, *Binecuvîntare*;

al zăpezii alb orgoliu, G. Topîrceanu, *Cioara*;

al pădurii aspru flaut, M. Beniuc, *Palatul fermecat*, 1937;

al vieţii aprins răsad, E. Jebeleanu, *Tinerii din Mahabad*, 1950—1953.

În cîteva rare cazuri apar două sau mai multe adjective:

al ţării plăcut şi dulce soare, D. Bolintineanu, *Cîntece din exil*;

ale mării repezi şi groaznice talazuri, Gr. Alexandrescu, *Adio*, 1832;

al zidurilor muced şi colţuros contur, I. Barbu, *Solie*, 1920;

dintr-al lumii rece, fierăstruit pătrar, Id., *Răsărit*, 1921;

a morţi atroce şi grea impudoare, T. Arghezi, *Dimineaţa*;

a Vlahiei deasă, largă, reavănă dumbravă, L. Blaga, *Soare iberic*, 1960;

sau substantivul al doilea este precedat şi urmat de cîte un adjectiv:

supt a [le] lampei lungi raze visătoare, D. Zamfirescu, *Juan*, 1880.

Rare sînt şi cazurile cu fiecare dintre cei doi termeni însoţit de cîte un adjectiv:

al odei cei înfocate ton înalt, Gr. Alexandrescu, *Epistolă D. I. V., autorul „primăverii amorului"*;

a [=al] fabulei plăcute merit netăgăduit, Gr. Alexandrescu, *Epistolă domnului Alexandru Donici*, 1842;

a [le] gurii dulci suflări fierbinţi, M. Eminescu, *Te duci* . . . 1883.

Ceva mai complicată apare inversiunea în *a popoarelor blonde de stele guverne-ndărătnici* din versurile lui M. Eminescu, *Mitologicale*:

Însă-a popoarelor blonde de stele guverne-ndărătnici,
Vai, nu făcuse şosea cum se cade pe cîmpii albaştri

care trebuie citit în următoarea ordine:

güverne-ndărătnici a/le/ popoarelor blonde de stele . . .

Perturbarea la lectură a acestui grup combinat se datorează nu numai volumului mare al părţii inversate, ci şi unor particularităţi regionale (*îndărătnici* pentru *îndărătnice*, cu *e* redat prin *i* în graiul moldovenesc, şi cu *a* pentru *ale*, fenomen larg răspîndit dialectal).

Octombrie 1981

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

ILEANA OANCEA

„TRANSFERUL ATRIBUTIV" ȘI SEMNIFICAȚIA SA PENTRU SEMANTICA ȘI SINTAXA EPITETULUI ÎN POEZIA MODERNĂ

Menționat în forma lui elementară în lucrările de retorică și poetică fie în categoria **enalagei**, fie în cea a **hipalagei**, transferul atributiv a devenit tot mai frecvent în lirica modernă europeană, fiind utilizat în ipostaze din ce în ce mai complexe odată cu sporirea caracterului autotelic al limbajului poetic. Această figură generatoare de ambiguitate reprezintă un aspect, dar deosebit de semnificativ, în cadrul unui mult mai amplu proces de dislocare semantică a epitetului în raport cu determinatul, modernitatea poetică constînd, într-un plan mai general, din fringeri și diseminări de sens generînd rupturi în sistemul de reprezentări și incompatibilități în plan lingvistic. Acest tip de epitet „transferat", producînd, prin chiar acest fapt, disonanțe, incongruențe semantice, se aseamănă cu sinestezia, dar, pe cînd aceasta reprezintă o însușire „improprie" atribuită **direct** obiectului și avînd un caracter simbolic, el **provine** de la un obiect, prezent în text, dar care a iradiat dincolo de el o însușire ce de fapt îi aparține, fie pentru că îi este proprie, prin natura calificării ca atare, fie pentru că, „improprie", îl vizează metaforic, sporindu-se astfel ambiguitatea constitutivă a figurii.

Menționat în lucrările de retorică și poetică fie în categoria **enalagei**, fie în cea a **hipalagei** (dealtfel strîns înrudite, bazate ambele pe substituții semantice) și ilustrat, de cele mai multe ori, cu celebrul vers al lui Vergilius: *Ibant obscuri sola sub nocte* ..., atributul dislocat [1] a devenit tot mai frecvent în lirica modernă europeană începînd cu Rimbaud [2],

[1] Avînd la bază transferul calificativ de la substantiv la un altul învecinat, această figură retorică este trecută de Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, 1975, p. 137, la **enalagă**, și anume în clasa transferurilor metonimice ale adjectivului, autorul notînd în acest sens: „ar fi vorba de posibilitatea atribuirii însușirii unui obiect la altul, aflat cu el în raport de **contiguitate fortuită** sau chiar cauzală astfel încît alcătuiește cu el un bloc sau un tablou unitar de imagini" (p. 139). La Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, 1960, § 685, ea apare inclusă în cadrul **hipalagei.** Dealtfel atît hipalaga, cît și enalaga aparțin, după Gh. Dragomirescu, categoriei figurilor generatoare de ambiguitate. Antichitatea, ea însăși, după cum precizează Lausberg, le considera pe amîndouă ca afectînd (prin substituțiile cu care operează, fie că sînt de natură gramaticală: timpuri, moduri, fie lexicală: epitetul) conceptul de **perspicuitas**, deci de transparență, claritate a discursului, fiind din acest punct de vedere (ca producătoare de *obscuritas, ambiguitas)* un *vitium* (greșeală) în raport cu *sermo purus* și "virtuțile" acestuia, „greșeală", cum vom vedea, deosebit de fecundă pentru limbajul poetic. Henri Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, 1961, p. 155, afirmă că era „surtout en usage chez les Latins de la Décadence", ceea ce înseamnă o anumită subliniere a caracterului ei insolit, incluzînd-o în categoria **enalagei**, cu unele comentarii preluate și de Gh. N. Dragomirescu.

[2] Aprecierea istorică îi aparține lui Hugo Friedrich, *Structura liricii moderne de la mijlocul secolului al XIX-lea pînă la mijlocul secolului al XX-lea*. În românește de Dieter Fuhrmann, București, 1969, p. 216, care, fără să se oprească în mod special asupra ei, spune următoarele: „S-a răspîndit începînd cu Rimbaud, potrivindu-se minunat pentru a produce împletiri ireale, dar și pentru a intensifica ponderea cuvîntului dislocat". Este vorba, prin urmare, de acele adjective care „nu-și precizează sau nu-și împodobesc substantivul, ci îl înstrăinează". Despre același efect de **înstrăinare** (Verfremdung) vorbește și Lausberg în manualul său de retorică.

fiind utilizat în ipostaze din ce în ce mai complexe odată cu sporirea caracterului autotelic al limbajului poetic. Luminate prin reflectările lor reciproce, cuvintele în lirica modernă devin tot mai mult producătoare ale unei ,,realităţi'' ireale, stînd sub semnul ,,fanteziei dictatoriale'' a poetului vizionar; figura în discuţie are tocmai o astfel de funcţionalitate. Studiind-o în lirica lui Juan Ramón Jiménez şi Federíco García Lorca, Bousoño o integrează într-un fenomen mai larg denumit de el **transferul calificativ**, pe care îl defineşte astfel: ,,un artificiu retoric care, deşi cu rădăcini în poezia antichităţii, apare în epoca nouă reîntinerit şi diferit şi, **de fapt, ca un nou procedeu** (subl. n.). Numele lui cel mai adecvat ar trebui să fie poate cel de « transfer calificativ » sau şi mai precis « atributiv », căci într-adevăr procedeul în discuţie constă într-o deplasare verbală care operează în text o anumită atribuire de calităţi sensibile ce trec astfel de la suportul lor natural la vecinătăţile fizice ale acestuia, dîndu-ne o impresie de **surpriză**, datorită unei **irealităţi curajoase** (subl. aut.) care se oferă atunci percepţiei noastre''[3].

Subtilitatea procedeului în special în ipostazele sale mai noi pare o sfidare adusă funcţiei referenţiale a limbajului numai în măsura în care continuăm să privim poezia modernă prin prisma expresiv—reprezentativă caracteristică celei tradiţionale. Este adevărat că reprezentarea realităţii este, prin el, dacă nu răsturnată, cel puţin tulburată, dezarticulată; cu toate acestea ,,arbitrarul'' acestor imagini nu se susţine decît din punctul de vedere al unei atitudini inadecvate, ,,logice'', utilitare faţă de artă şi de limbaj. Ele nu relevă nicidecum o fantezie gratuită sau un aranjament aleatoriu, ci un cod special, susceptibil de raţionalizare, textul poetic şi în special cel modern avîndu-şi propria sa ,,logică'', o logică internă, de natură textuală, combinatorie.

Transferul calificativ nu este altceva decît un aspect, dar deosebit de semnificativ, în cadrul unui mult mai amplu proces de dislocare semantică a epitetului în raport cu determinatul, modernitatea poetică constînd, într-un plan mai general, din frîngeri şi diseminări de sens generînd rupturi în sistemul de reprezentări şi incompatibilităţi în plan lingvistic.

Acest tip de epitet ,,transferat'', producînd, prin chiar acest fapt, disonanţe, incongruenţe semantice şi a cărui ,,independenţă'' denotativă faţă de suportul său material, mai mică sau mai mare, îl transformă într-un purtător aluziv al unei realităţi, şi ea, ,,discontinue'', dislocate, dobîndind o **altfel de** unitate, cu caracter vizionar, deci într-un instrument al sugestiei poetice, se aseamănă astfel cu sinestezia, dar, pe cînd calificarea sinestezică reprezintă o însuşire ,,improprie'', atribuită **direct** obiectului şi avînd un caracter simbolic [4], el **provine** de la un obiect, prezent în text, dar care a iradiat dincolo de el o însuşire ce de fapt îi aparţine, fie pentru că îi este proprie, prin natura calificării ca atare, fie pentru că, ,,improprie'', îl vizează metaforic [5], sporindu-se astfel ambiguitatea con-

[3] Carlos Bousoño, *Teoria expresiei poetice*. Traducere de Ileana Georgescu. Tălmăcirea versurilor de Veronica Porumbacu. Studiu introductiv de Mircea Martin, Bucureşti, 1975, p. 111. Stilisticianul spaniol adaugă într-o notă: ,, . . . sub altă formă mult mai puţin surprinzătoare, sub forma **hipalagei** (sub. n.) a existat în poezia antichităţii'' (p. 127).

[4] Distincţia o face Carlos Bousoño, *op. cit*, într-o notă de la p. 127.

[5] Gh. N. Dragomirescu vorbea de **contiguitate fortuită** şi de **contiguitate cauzală** (vezi nota 1); distincţia nu are însă un caracter semantic, iar exemplele nu o susţin cu claritatea nece-

stitutivă a figurii. Dacă în primul caz incompatibilitatea este un efect al „dislocării" unui ansamblu altfel coerent, în cazul al doilea avem deja o incompatibilitate inițială (primară), alunecarea unui astfel de epitet incompatibil, metaforic fiind lipsită de aceste aderențe care să-l fixeze puternic în text, prilejuind și motivînd totodată traseul asociativ. Cînd depășește nivelul microcontextului, transferarea calificativă poate fi producătoare de echivalențe și paralelisme determinînd o anumită mișcare intratextuală a semnificației. Privirea pe care „forma" textului o solicită asupra ei însăși, al cărei dinamism, în acest caz, poate fi redus la o anumită „formulă" poetică desfășurată sintagmatic, duce la o accentuare a funcției poetice a limbii; textul își dezvăluie astfel urzeala, obligîndu-ne să mergem pe urmele ei.

Apelăm și noi pentru ilustrarea primului tip de „transfer calificativ", care este și cel „clasic", suprapunîndu-se peste noțiunea de **hipalagă** ca atare (Bousoño, Lansberg, H. Friedrich, Jean Cohen) sau de **enalagă** (Morier, Gh. N. Dragomirescu) cu celebrul vers al lui Vergilius: *Ibant* **obscuri sola** *sub nocte: Mergeau obscuri în noaptea solitară;* traducînd prin restabilirea dependențelor determinative, deci după „logica" exprimării normale: *mergeau solitari în noaptea obscură*, poeticitatea textului ar fi profund compromisă [6]. Este evident că „La poésie naît de l'impertinence et le poète le savait bien"[7], antichitatea oferind în germene perceperea acestui adevăr din care poezia modernă va face o lege a evoluției sale, adevăr pe care retorica clasică îl legiferează chiar, într-o formă incipientă însă, și fără conștiința lui, în cadrul figurii în discuție, crescînd și ea, dată fiind orientarea ei fundamental raționalistă, pe solul compatibilităților semantice la care trimite și care o îndreptățește și o explică. Fiind vorba de o „complicare" a discursului liric, printr-o voită opacizare a lui, procedeul reapare în epocile care cultivă rafinamentul expresiei, cum ne demonstrează acest vers al lui Góngora celebrînd făptura Galateei: *o purpura nevada, o nieve roja*, comentat astfel de un celebru stilistician spaniol: „Curios, în acest endecasilab bimembru, poetul a inversat adjectivația (deoarece cu *nieve* „zăpadă" se potrivește *nevada* „ninsă" și lui *purpureas* îi corespunde „rosas"). Culorile se topesc și se contopesc în mintea celui care savurează acest vers ca și în trupul Galateei". Reținem concluzia: „Inversarea atributelor e o caracteristică a gongorismului"[8]. Poezia modernă face din acest procedeu un factor structurant depășind forma lui elementară care continuă să apară ca în aceste versuri din

sară: *Izvoarele-nflorite* (presupunînd sintagma *cîmpul înflorit)*, cît și *umbra verde* din versul eminescian *Și pătează umbra verde cu misterioase dungi*, unde epitetul *verde* evocă frunzișul verde care face umbra" *(op. cit.*, p. 139). Corespunzătoare celor două categorii, deci considerate distincte, ele reflectă, de fapt, aceeași relație semantică directă, nemetaforică (sau, în terminologia autorului, **cauzală**), transferul fiind, în ambele cazuri, motivat de raporturile de compatibilitate semantică originare.

[6] Acest vers este invocat cînd se discută această figură de Gh. N. Dragomirescu, *op. cit.*, Lausberg, *op. cit.*, Morier. *op. cit.*, ca și de Jean Cohen, *Structure du langage poétique*, Paris, p. 134.

[7] Jean Cohen, *op. cit.*, p. 135.

[8] Dámaso Alonso, *Poezie spaniolă. Încercare de metode și limite stilistice.* Traducere și prefață de Sorin Mărculescu, București, p. 308. Ea apare însă și în alte epoci literare. Iată un exemplu din Victor Hugo: *O Végétation! esprit! matière! force! Couverte de peau* **rude** *ou de* **vivante** *écorce!*, comentat astfel de Morier: „C'est bien la continuité d'un monde où regnent les correspondances, qui autorise l'énallage dans ces vers de Victor Hugo" *(op. cit.*, p. 155).

García-Lorca: *el débil trino amarillo / del canario (firavul tril galben / al canarului)*, unde *galben* trimite întîi la penajul păsării cîntătoare și apoi la cîntecul ei într-o imagine globală, totalizatoare. Și aici, ca și în exemplele anterioare, „poetul vizează mai degrabă **impresia** sintetică subiectivă, cu care obiectul i se oferă, decît însuși obiectul, pe care expresia nu-l reproduce cu fidelitate realistă, raționalistă"[9]. Într-adevăr, oprindu-ne la sintagma *trilul galben al canarului*, remarcăm dubla percepție auditivă și vizuală pe care ea se întemeiază, oferită dintr-o dată, deci **sintetic**, prin eliminarea calificării analitice, conceptuale. Adăugăm față de cele menționate mai sus de Bousoño că dincolo de senzația coloristică propriu-zisă se degajă și o semnificație emoțională pe care cromatica, devenită noncompatibilă prin dislocare, ca „metaforă afectivă" o conține latent și pe care contextul o valorizează, căci textul modern împinge adesea calificarea cromatică în zona mai vechilor epitete morale. Transferurile calificative (și cele simple, dar în special cele complexe) realizează o maximă individualizare a expresiei, reflectînd o subiectivitate maximă, învăluită însă și ascunsă în text și oarecum indecisă și mai mult sau mai puțin opacă (izvorîtă dintr-o percepție mai complicată a universului), reacție față de ostentația și grandilocvența subiectivității de asemenea exacerbate, dar declarativ și retoric, a romanticilor.

Procedeul caracterizează și poezia română modernă, apărînd la Blaga, Arghezi, Barbu, Bacovia etc., iar cea actuală îi sporește valențele reproducînd și unele ipostaze ale acestuia din lirica europeană.

Reținem cîteva versuri din Baconsky în care regăsim deocamdată forma lui elementară[10]: *Copilăria mi s-a dus. Cu* **albul** *acoperiș / al norilor s-a dus* (108). Substantivul (în genitiv), determinatul primar *(al norilor)*, explică astfel epitetul *alb*, care formal este asociat cu un alt substantiv *(acoperiș)*. În *Frunzele cad prin ceața* **de aur** *a soarelui* (de fapt *ceața soarelui de aur)*, sintagma vizează vibrația solară a aerului dobîndind o fluidă consistență, intuiția fiind globală, sintetică și, în același timp, mai complexă. Ceața poate fi și *albastră* pentru că de data aceasta este a *mării: Castelul de ceață* **albastră** *al mării / Se mistuie încet-încet în larg* (81); dar poate fi și *galbenă* pentru că se leagă de frunzele toamnei (de altfel, *ceața* reprezintă un motiv poetic frecvent la Baconsky); *Sufletul singur mai stăruie, / Sufletul singur coborît în izvoare / E chipul meu pe care-l mai privesc. / Chipul de-atunci din zilele acelea / Pierite fără urmă / În ceața* **galbenă** *a frunzelor de toamnă* (78)[11].

Transferul calificativ se face, prin urmare, în aceste exemple, ca și în cele ce urmează, de la un substantiv la un altul care-și „anexează" o însușire a celui dintîi: *Dă-mi somnul alb pe care-l poartă crinii* (190); *Rîuri dragi, dați contururilor mele neliniștea voastră* **fluidă** (213); *O, zori de zi*, **albă** *solie-a luminii* (35); *Marea e tainița* **verde** *a timpului* (82); *Cu* **negre** *ramuri noaptea se clatină în zare* (167). Atributul dislocat poate fi

[9] Carlos Bousoño, *op. cit.*, p. 117.

[10] Exemplele sînt excerptate din A. E. Baconsky, *Fluxul memoriei*, București, 1967.

[11] Acest tip de **hipalagă** este definit de Lausberg astfel: „Apare în cazul genitivului posesiv și constă în așezarea la substantiv a adjectivului altfel semantic aparținînd genitivului sau invers, atribuirea adjectivului aparținînd semantic substantivului la genitiv (...). Astfel că adjectivul, prin relațiile sintactice deraiate, ajunge la schimbări de sens și îmbogățire semantică ..." (id, *ib.*).

deci imanent substantivului din care se desprinde, altfel spus parţial tautologic faţă de el, reprezentînd ipostazierea unor seme ale acestuia: *(Crinii albi, marea verde, noaptea neagră)*, după cum poate fi şi metaforic („impropriu") în raport cu el şi atunci referirea la substantiv nu mai este direct motivantă, receptarea fiind mai liberă, mai directă, ca în aceste versuri: *(te vei naşte) mereu întorcîndu-te singur să dormi liniştit în aceeaşi ţărînă, / lăsîndu-ţi doar visele veşnic ca norii în* **alba** *derivă a vîntului* (150). Deşi formal construcţia este identică cu, de exemplu, *albă solie a luminii*, în care elementul transferat *alb* a fost „indus" de substantivul *lumină*, în cazul ultim acelaşi epitet este la fel de „impropriu" (incompatibil) atît pe lîngă substantivul *vînt*, ca şi pe lîngă substantivul *derivă*. Cromatica motivată de elementele cadrului este prinsă de substantivele care susţin „fabulaţia" pe care textul o dezvoltă într-o îmbinare coloristică ce îşi descoperă o „adîncime" onirică, deplasarea şi condensarea semnificaţiei fiind, cum a arătat psihanaliza freudiană, specifică visului: **Albă,** / **albă** *şi* **palidă,** *carnea platanilor strigă / înlănţuită de iederă roşie — — salcia doarme / cu somnu-i* **verzui-cenuşiu,** *şi stejarul îmi aruncă demult aşteptatele / chei* **de aramă** (89).

Poezia lui Nichita Stănescu ne oferă cîteva tipuri mai complexe de astfel de transferuri atributive, creatoare de imagini vizionare, depăşind deci nivelul microcontextului fie prin „transferarea" în text a unei însuşiri unice venind dinspre un unic „centru" de inducţie, fie prin promovarea procedeului la rangul de principiu de construcţie al textului.

Iată un fragment în care uniformizarea cromatismului dispunînd de un asemenea centru de „iradiere" *(soarele de aur)* acţionează aici prin retrosemnificaţie după o „logică" analogică (cu valoare structurantă, specifică anumitor orientări literare (suprarealismului, de exemplu, dar şi folclorului), ceea ce ne-ar îndreptăţi să vorbim nu numai despre existenţa unei metafore „filate" abolind, în fond, prin dependenţe semantice ce pot fi raţionalizate şi care închid în text referinţa, arbitrarul, atît de şocant, privit din afară, al textului, ci şi a unui epitet „filat" al cărui semantism este de asemenea pregnant justificat intratextual [12]. „Filarea" epitetului pe parcursul textului, prin anexarea lui la toate substantivele existente, îl impune cu o evidentă forţă metaforică, transfigurativă obligîndu-ne, în acelaşi timp, să urmărim traiectul atributiv ca atare: *Apoi îngerul, ah îngerul, ah îngerul, ah îngerul / a plecat cu aripi* **de aur** *zburînd / / într-un aer* **de aur,** */ Fluturi* **de aur** */ fîlfîiau în aura îngerului* **de aur.** *El zbura aurit, el era* **cu totul şi cu totul de aur** *// ... El se îndepărta către o depărtare* **de aur,** */ în care apunea soarele* **de aur** (297) [13]. Esenţa procedeului constă şi aici în aceeaşi „invadare" contextuală a unei însuşiri devenite „rătăcitoare", deci în ataşarea ei de determinate care se egalizează astfel, potenţîndu-se o stare euforică difuză, dar în acelaşi timp intensă, sugerată doar în text, pentru că este purtată cu discreţie de o imagine transformată în viziune (sinteză afectiv-imaginativă), deci profund iraţională, subiectivă.

[12] Vezi pentru această clasă de metafore utilizate de suprarealişti Michael Riffaterre, *La production du texte*, Paris, 1979, p. 217—231.

[13] Versurile au fost excerptate din Nichita Stănescu, *Starea poeziei*. Prefaţă de Aurel Martin, Bucureşti, 1975.

Compunînd de fapt textul şi proiectîndu-l pe dimensiunea imaginarului, epitetele în discuţie nu au o semnificaţie plenară decît raportate unele la altele, deci în grup şi, oarecum, toate în funcţie de „nucleul" central care le „îndreptăţeşte". Iată cum, în interiorul acestui microcosmos, fiinţînd intratextual, închis şi autosuficient, o „logică" a atribuirii se impune, care nu are însă nimic comun cu comunicarea lingvistică normală. Avem de-a face cu un fenomen de reiterare a adjectivului *de aur*, reductibil paradigmatic la un model din text : *soarele de aur*, a cărui expansiune sintagmatică — ce se face odată cu textul — instituie un cod conotativ în care adjectivul-epitet *(de aur)* repetă mereu, pe tot parcursul acestuia, semele : strălucire euforizantă, explozie vitală, frenezie dionisiacă. Asocierea tradiţională, convenţională, „semănînd" cu realitatea : *soarele de aur*, avînd la bază o îmbinare compatibilă de tip referenţial, ca matrice a textului, intensificînd ideea de luminozitate, prin actualizarea sub formă de relaţie predicativă a unora din trăsăturile semantice esenţiale ale substantivului *soarele* organizează — şi decide — modul de existenţă, care este acela de intensă şi vibrantă strălucire, a acestui univers poetic, dîndu-ne pe măsură ce această izotopie se construieşte şi se impune tot mai mult, fără a fi de nimic tulburată sau conturată, o impresie sporită de „proprietate". Disjuncţia codificării prezentă în asocierea *îngerul de aur* este, graţie egalizării contextuale a însuşirii, ascunsă sau chiar anulată, locul ei luîndu-l acum chiar reversul ei, concentrarea, „focalizarea" ei paradigmatică.

Iată şi o altă ilustrare a unui monocromatism impus printr-un epitet „filat", generalizat, în care, dincolo de o asociere care ar putea avea o bază reală (ochii *verzui)*, celelalte, realizate cu ajutorul lui, sînt incompatibile ; epitetul dobîndeşte o funcţie intensificatoare, halucinantă (ca în pictura non-figurativă, izvorînd din vibraţia cromatică a unei singure tonalităţi) : *Văd un animal uriaş, Respiraţia lui este* **verde** */ ochii lui sînt* **verzui,** */ dinţii lui sînt* **verzi,** *ghearele lui — dinţi* (342).

Fenomenul de deplasare a epitetelor dinspre substantivele de care se leagă de fapt înspre altele, vecine cu ele, în contexte general metaforice, poate fi considerat ca o formă, evoluată, a tradiţionalei **hipalage.** El poate fi, ca în exemplul următor, „raţionalizat" chiar de către poet care îl „explicitează" textual prin derularea sintagmatică a mecanismului figurii din care se ţese trama lirică, obligîndu-ne pentru ca plăcerea estetică a lecturii să se constituie întreagă, la o lectură a structurilor, deci la o urmărire a „jocului" instituit de text ; poeticitatea lui este astfel potenţată de cuplările şi paralelismele creatoare de fecunde (figura ca atare multiplu reiterată), surprize . . . aşteptate, prin tensiunea creată între constrîngere şi libertate, invenţie. Procedeul apare ca element constitutiv în poezia *Starea de a fi*, căreia îi conferă astfel întreaga originalitate. Substantivul *cauza*, dublat de mai vechiul *pricina*, duce către o „epistemologie" motivată poetic, raţiunea existenţială *(pricina lumii, cauza omului)*, rămasă necunoscută, dobîndind analogic (şi tautologic), prin intermediul epitetelor transferate, dar atît de strîns legate, consubstanţiale chiar cu determinatele primare, însuşirile fenomenului : *Ah, n-o să ştie nimeni /* **gingaşa** *pricină a leandrului /* **profunda** *pricină a stejarului / / cauza ochilor mei / / Ah, n-o să ştie nimeni /* **zburata** *pricină a păsărilor / /* **împietrita** *pricină a pietrelor / Cauza inimii mele // Ah, n-a să ştie*

*nimeni / **neagra** pricină a pămîntului / **curgătoarea** pricină a rîurilor / cauza sufletului meu* (388). Devenind pregnant metaforice, epitetele, pulsînd de sugestii ale materiei, oglindesc în apele opace și de aceea reflectante ale unui substantiv lipsit, prin el însuși, de orice consistență *(pricină)* chipul substantivelor primordiale, într-o rotație sieși suficientă. Numai „cauza" omului nu are nici o determinare, chiar și atunci cînd ea ar putea-o cu ușurință avea *(ochii*, de exemplu), cea mai de necunoscut fiind „cauza" simțirii (reluată de două ori în text), contrastînd cu „pricina" de a fi a elementelor. Deplasarea însușirii și raportarea ei la foarte abstractul *pricină (neagră, împietrită, zburată)* „tulbură" relațiile tautologice *(pămîntul ... negru ..., piatra ... împietrită, păsările ... zburate* etc.), provocînd ambiguități prin confruntarea dintre sensul „natural" (inițial) și cel metaforic („transferat"), în care jocul asupra cuvintelor (ca și circularitatea lui) funcționează ca un indice de literaritate, declanșînd, din nou, prin impunerea unui astfel de contact intim, activ cu textul care obligă urmărirea producerii lui, a modului lui de funcționare, fenomenul de adîncă jubilație estetică. Succesiunea lineară face loc perceperii unui anumit volum al textului, discursul rotindu-se astfel într-un **spațiu** structurat. Procedeul transferului calificativ, reiterat în text, și devenit însuși principiul său constructiv (grație paralelismului, gramatical și prozodic) se semantizează și în această calitate de element cu valoare structurată (și nu numai în cea izolată, de **hipalagă** propriu-zisă, luată separat), amintind o lege a poeziei formulată astfel de Lotman: „Mais puisque tout ce qui est manifeste dans le texte artistique est inévitablement perçu comme ayant un sens, portant une charge sémantique determinée, les éléments grammaticaux mis en évidence se sémantisent aussi inéluctablement"[14]. Se vede astfel clar că nu putem „transcendentaliza" semnificatul poetic care nu este altceva decît însăși forma conținutului obținută printr-o anumită strategie poetică.

Redăm și alte exemple, în care abaterea, simțită ca foarte mare, poate fi redusă total prin raportare la substantivul inductor. Asocierea este, prin urmare, șocantă, neprevăzută și deci puternic individualizatoare, generatoare de materialitate tocmai prin „deplasarea" calificării într-o lume ea însăși deplasată, fărîmițată: *Mă rog pentru plictiseală, pentru spleen, pentru mișcarea atît de înceată / încît orașul să aibă-n el solemnitatea* **de lemn** */ a unei table de șah / ... / păianjenii să-și flutere leneș plasele lor de o geometrie* **lipicioasă** (107). Epitetul *de lemn* este împins dinspre substantivul *tabla de șah*, cu care ar trebui să formeze o unitate semantică, către substantivul învecinat *solemnitatea*, generînd sintagma violent contradictorie *solemnitatea de lemn;* la fel este și cazul epitetului *lipicioasă*, de pe lîngă substantivul *geometrie*, „indus" de substantivul *păianjeni*.

Interesant este faptul că unele însușiri dislocate (în afară de cele prezente latent în chiar structura semantică a substantivului inductor — tautologia este cultivată de moderni) sînt metaforice, deci „improprii" față de autor. Dacă nu ar fi paralelismul ca fundament al construcției

[14] J. Lotman, *La structure du texte artistique*, 1973, p. 234. Reținem, de asemenea, și concluzia generală: „le fait même de l'appartenence du texte à la poésie conduit à la sémantisation de tous ses éléments" (p. 217).

poetice, epitetul ar putea fi considerat ca fiind (și faptul este posibil) legat direct de determinatul pe lîngă care apare. Elocvent din acest punct de vedere este textul : *Gîndesc un loc pustiu, / dar pustiul / e plin de ființe* **pustii.** / *Frunzele sînt pline de ființe* **înfiorate** / *Privirile pline de ființe* polare. *Lumina de ființe* **luminoase** (117). Doar *lumina* și *pustiul* ,,motivează'' epitetul printr-o figură etimologică (deci printr-o etimologie internă, ,,poetică'' după Jokobson și Todorov), epitet care astfel emană chiar de la aceste substantive, solicitînd în consecință o aceeași mișcare asociativă și în cazul celorlalte, cu atît mai mult cu cît este vorba de fapt de calificarea unui unic substantiv *(ființe)* reluat mereu în text. Că poetul are conștiința efectelor stilistice remarcabile ale procedeului care depășește simpla calificare avînd o valoare structurantă la nivelul imaginii în ansamblu ne demonstrează și un alt fragment din poezia intitulată extrem de sugestiv *Tentația realului* **(hipalaga** însăși, cu întregul ei cortegiu de întrupări moderne, fiind o astfel de tentație a unui real distilat altfel însă în cadrul percepției) : *Iată-mă dus la tribunalul frunzelor, / la tribunalul umbrelor, merelor, păsărilor, / tribunale* **rotunde,** *tribunale* **aeriene,** *tribunale* **subțiri, răcoritoare** (78). Toate calificările de pe lîngă substantivul *tribunale (rotunde, aeriene, subțiri, răcoritoare)* țintesc (într-o altă ordine însă) spre substantivele redate mai înainte în text *(frunze, umbre, mere, păsări)*.

Procedeul ar merita o atenție deosebită din punctul de vedere al unei cercetări neoretorice, el reprezentînd unul din mecanismele importante care generează abaterea semantică pe care se bazează atît de mult utilizarea epitetului în poezia modernă [15]. Productivitatea lui actuală ar putea fi căutată în onirismul poetic suprarealist, căci antichitatea l-a codificat în forma lui mai simplă, ca structură, nu însă și ca eficacitate. Versul lui Vergilius prin care hipalaga este cel mai adesea ilustrată *Ibant obscuri sola sub nocte* . . . poate fi gîndit și dincolo de sensul său, ca o efigie a figurii înseși, clădită tot mai mult din obscurizarea semnificației și ,,solitudinea'', dar numai denotativă, a însușirii.

Le « transfert qualificatif » et sa signification pour la sémantique et la syntaxe de l'épithète dans la poésie moderne

(Résumé)

Mentionné, dans les ouvrages de rhétorique et de poétique, sous sa forme élémentaire, soit dans la catégorie de l'énallage, soit dans celle de l'hypallage, le transfert qualificatif (épithète détachée) est devenu de plus en plus fréquent dans la poésie européenne moderne, étant utilisé sous des formes de plus en plus complexes, au fur et à mesure de l'accentuation du caractère autothélique du langage poétique. Cette figure génératrice d'ambiguïté ne représente qu'un

[15] Evoluția limbajului liric european privit din punctul de vedere al figurației poetice a stat sub semnul unei permanente accentuări a anormalității lingvistice, acest fapt nefiind o particularitate de școală, ci împlinirea devenită conștientă a unei necesități interne a poeziei. Vezi în acest sens Jean Cohen, *op. cit.* (în special p. 124 unde este formulată această ,,lege''), iar pentru limbajul poetic românesc Paula Diaconescu, *Epitetul în poezia română modernă*, SCL XXIII (1972), 2, respectiv SCL XXIII (1972), 3.

aspect, particulièrement significatif d'ailleurs, du processus beaucoup plus ample de la dislocation sémantique de l'épithète par rapport au déterminé, la modernité poétique consistant, sur un plan plus général, dans des ruptures et des disséminations du sens, ce qui engendre des ruptures dans le système de représentations et des incompatibilités sur le plan linguistique. La subtilité du procédé, surtout dans ses formes les plus récentes qui dépassent le niveau du microcontexte, se fonde sur la production d'équivalences et de parallélismes, déterminant un mouvement intratextuel de la signification ; le texte dévoile ainsi sa trame, nous obligeant à le suivre de près ; la fonction poétique se trouve, par là, renforcée.

Ce procédé, très peu étudié, mérite une attention particulière du point de vue d'une recherche néorhétorique, représentant l'un des mécanismes essentiels qui engendrent l'écart sémantique sur lequel se base dans une si large mesure l'emploi de l'épithète dans la poésie moderne. Produisant des dissonances, des incongruences sémantiques, le transfert qualificatif ressemble à la synesthésie. Mais, tandis que celle-ci représente une qualité « impropre » attribuée **directement** à l'objet et ayant un caractère symbolique, le transfert qualificatif **procède** d'un objet, évoqué dans le texte, qui fait rayonner au-delà de lui-même une qualité qui en fait lui appartient, soit parce qu'elle lui est propre, par la nature même de la qualification, soit parce que, « impropre » à cet objet, elle le vise métaphoriquement, ce qui augmente l'ambiguité constitutive de la figure.

August 1981

Facultatea de filologie
Timișoara, B-dul Vasile Pârvan 4

LILIANE TASMOWSKI — DE RYCK

*À CACHE-CACHE**

T. Arghezi est connu comme un grand artisan du verbe. Il ignore les strates socio-linguistiques, confond les axes diachronique et synchronique, dépouille les mots de leur caractère institutionnalisé pour créer des associations révolutionnaires qui figurent un ordre différent.

Mis à part le recours à quelques termes régionaux ou populaires, rien de tout cela n'apparaît dans *De-a v-ați ascuns*.

D'une lecture apparemment facile, le poème est marqué par d'agréables jeux rythmiques. Reprises de sons que des combinaisons phonétiques proches, mais non identiques empêchent de devenir monotones :

I, 4 *odată,*
Odată, poate,
IV, 1 *Jocul începe încet, ca un vînt.*

répétitions partielles de syntagmes :

VI, 1 *Voi să nu vă mîhniți tare*
VII, 2 *Voi să nu vă mîhniți, s-așteptați,*

parallélismes de structures étroits :

II, 2 *Cu copii, ca voi, cu fetițe ca tine,*
IV, 2 *Eu o să rîd și o să tac,*
O să mă culc la pămînt.
O să stau fără cuvînt,

alternances de contraires sémantiques :

II, 1 *E un joc viclean de bătrîni*
Cu copii, ca voi, cu fetițe ca tine,
Joc de slugi și joc de stăpîni,
VI, 4 *În lutul afînat sau tare.*

Sur ces symétries bien faites pour évoquer un chant simple, viennent se greffer une foule de détails, de notations partielles :

III, 4 *piciorul va rămîne greu,*
Mîna stîngace, ochiul sleit, limba scămoasă.
IV, 4 *O să stau fără cuvînt,*
De pildă, lîngă copac.
VIII, 2 *V-a lăsat vite, hambare,*
Pășune, bordeie și oi,
IX, 1 *toți se vor întoarce*
La văcuțe, la mioarce,

* Ce texte est la version remaniée d'une communication faite au Colloque international d'études roumaines qui s'est tenu à Amsterdam en 1979. Je remercie vivement M. Delcroix pour les critiques éclairées qu'il m'a adressées à ce propos. Je me suis efforcée d'en tenir compte. Si le résultat n'est pas celui qu'il eût pu souhaiter, moi seule en suis responsable.

comme si la pensée, envahie par l'image des choses immédiates et familières, ne pouvait accéder à l'ordre d'abstraction.

Par ailleurs, le thème est clair : le poète, investi de la conscience de sa mort future, y prépare ses enfants par référence à un jeu. Trois trames sont entretissées, qui représentent les trois aspects de la vie de l'homme :

le père-ami	se soustrait au regard des enfants	
le père-maître de maison	s'absente	pour un voyage
le père-chrétien	est appelé	dans un autre monde.

Chacune de ces absences passe par la mort, mais explicitement intégrée dans le paradigme du jeu (VI, 5 *Aşa e jocul, începe cu moarte)*, celle-ci n'est pas « vraie ». Quoi de plus serein, de plus idyllique en somme — s'il n'y avait l'imprécation de la fin ?

Examiné du point de vue de la composition, le poème comporte 13 strophes — nombre sacré qui rappelle les participants à la Dernière Cène, nombre fatidique marquant le traître Judas. La dernière strophe rompt avec les autres par un jaillissement d'apostrophes affectives (1 *Puii mei, bobocii mei, copiii mei!)*, par l'emploi de la 2e personne du singulier non comme personne du discours mais dans un sens impersonnel (3 *Îl joci în doi, în trei, . . .)* et par un unique recours au mode conditionnel dans l'expression d'une imprécation (5 *Arde-l-ar focul!)*. Si on l'écarte en raison de son caractère oppositif, on est amené à soupçonner que le poème est en gros une structure en miroir contrastée. C'est qu'en effet, la sixième strophe se termine à la rime par l'énoncé de la mort, alors que la septième, toujours à la rime, commence par l'énoncé de la vie *(moarte / înviat)*. D'autre part, le poème débute par un discours direct adressé à un allocutaire au vocatif, en assertant une action future de la 1re personne, et s'achève dans la douzième strophe au délocutoire, par une proposition niée au passé composé. Une lecture analytique sélective du poème étaye cette hypothèse.

I. Dès l'abord, le poète se désigne comme protagoniste par le choix des expressions les plus susceptibles de le rendre présent. Il s'introduit à la 1re personne (1 *o să mă joc)* et s'engage dans un discours direct adressé à des allocutaires appartenant à sa sphère personnelle (1 *Dragii mei*, 2 *voi)* qui tout aussitôt sont inclus dans l'action centrée autour du je (4 *o să ne jucăm)*. Cette action, le jeu (1 *o să mă joc . . . de-a . . .)*, en principe tout innocente, se déroule dans un cadre familier, suggéré par le recours à des formes non littéraires (3 *asta, tată)*. Et pourtant, si évidente que soit la personne du je, le je lui-même ne sait pas (3 *Nu ştiu)*, ce sera une fois (1, 4, 5 *odată)*, en un moment obscur (5 *după scăpătat)*, peut-être (5 *poate)*, une chose indéfinie (2 *ceva)* hors du commun (2 *ciudat)*, dans le temps inconnu du futur (1 *o să mă joc*, 4 *o să ne jucăm)*. Le seul élément de certitude concerne le caractère inéluctable du jeu : il aura lieu (4 *hotărît)*. Mais si le jouer ne décide ni de son moment ni de sa nature, quel actant est-il donc ?

II. Le caractère pour ainsi dire contingent de l'actant-agent s'élabore indirectement dans II, où c'est le jeu qui s'instaure comme thème. C'est lui qui reçoit une épithète typique de l'humain (1 *viclean)* tandis que les participants possibles (1 *bătrîni*, 2 *copii*, *fetiţe*, 3 *slugi*, *stăpîni*,

4 *păsări, flori, cîni)*, tous des animés, sont d'abord nommés obliquement sous la forme de compléments non essentiels pour être ensuite engagés avec le poète et les allocutaires (cfr 2 *ca voi, ca tine)* dans un jeu impersonnel et généralisé (5 *fiecare)* au présent de répétition (5 *fiecare îl joacă bine)*. Mais pourquoi *fiecare*, chacun pour soi, au lieu de « toţi », tous ensemble ?

III oppose le terme infini (1 *negreşit, mereu)* où se prolongera la relation présente au bref passage pour y accéder (4 *într-o zi)*. Joie (2 *bucuroşi)* et amour (1 *Ne vom iubi)* éternels, figurés par une scène de repas entre protégés du Bon Dieu dont le je fait partie, sont juxtaposés à des images de décrépitude physique partielle et donc anecdotique (4 *piciorul . . . greu*, 5 *Mîna stîngace, ochiul sleit, limba scămoasă)* apparemment dépourvue de toute évaluation. Ce manque de contre-partie affective doit de toute évidence suggérer le détachement, l'abandon indifférent, d'ailleurs rendu sensible par l'absence de référence au possesseur. Ce silence qui entoure le possesseur en puissance, le je qui parle, confère pourtant en même temps un maximum d'extension aux attributs inquiétants (4 *greu*, 5 *stîngace, sleit, scămoasă)*, de sorte qu'une sourde impression d'angoisse naît de l'opposition entre les images de joie statique et la détérioration de ce qui était mouvement.

IV et VI reprennent le sort individuel du poète tandis que V l'insère dans une perspective historique rassurante : il y a eu d'illustres antécédents. Ces trois strophes renoncent à la fiction d'un jeu commun annoncé par I, II et III. Le je est seul (IV 2 et sv. *Eu o să . . .)*, il ne rejoint personne puisque ceux qui l'ont précédé ont déjà terminé (V, 5 *Au isprăvit)* et personne ne l'accompagnera (VI, 2 *Cînd mă vor lua şi duce departe)*. L'allusion masquée à la solitude foncière qui avait conditionné le choix de *fiecare* dans II se précise. Des structures similaires ouvrent et ferment IV et VI *(Jocul începe încet / jocul, începe cu moarte)*. De l'une à l'autre, le je va cesser d'exister.

Le futur personnel de IV accumule une série de notations de type ponctuel où le je est agent (2 *o să rîd şi o să tac*, 3 *O să mă culc la pămînt)* sauf la dernière, imperfective (4 *O să stau)*, dont la permanente immobilité est en même temps silence (5 *fără cuvînt)*. Dans VI par contre, si le je est encore mentionné, il ne l'est plus que dans la position grammaticale et dans le rôle sémantique d'objet-patient. Il a joué comme ceux de V, et le jeu passe par une espèce de mise au tombeau (VI, 3 *un fel de înmormîntare)*. VI se termine par l'énoncé de la mort (5 *moarte)* et laisse entendre qu'il ne s'agit pas d'un jeu pour rire. Une excessive douleur évoquée par le fait même de sa négation (1 *să nu vă mîhniţi tare)* pourrait y être associée. Pour la première fois, l'allocutaire occupe une position syntaxique autonome, bien qu'il n'apparaisse que comme récepteur d'une exhortation négative et que le verbe soit un verbe psychologique. A partir de VI, à partir de l'instant où la mort a été nommée, le je personnel a cessé d'être là.

VII suggère sa disparition de plusieurs manières. Un nouveau thème celui de la résurrection certaine (1 *Ştiind*—et non « crezînd »), est inauguré par le biais de l'exemple consacré (1 *Lazăr)*. Elle confirme la position de l'allocutaire devenu actif (2 *aşteptaţi)*. Elle rend l'événement particulièrement vrai par l'emploi d'un indicatif au passé composé en

lieu et place d'un conditionnel de l'irréel (3 *Ca şi cum nu s-a întîmplat*). Cet irréel sous-jacent englobe dans sa portée les compléments de *nimic* (4 *Nimic prea nou şi prea ciudat*), de sorte que loin de dissimuler la nouveauté et la rareté de l'événement, il le rend par contre-coup en effet inédit et incompréhensible. Le je n'est plus ici, mais paradoxalement là-bas (5 *Acolo*) : il s'aperçoit à partir de l'endroit où se trouvent ceux qui restent. Il n'est plus agent, ni même patient, mais lieu d'une pensée (5 *voi gîndi*). Enfin, c'est la dernière fois avant XIII que la fiction du jeu est nommée.

Dans la seconde partie du poème, une relation à trois termes est établie, qui unit l'allocutaire, l'instance de discours pour autant qu'elle crée l'allocutaire, et le père. Jusqu'à la fin, moi qui parle, puisqu'il est parlé à vous , ne sera plus jamais celui dont il est par là-même parlé. Dès VIII, le je absent n'existe plus qu'à travers les siens. Sujet d'énoncé et sujet d'énonciation sont disjoints et n'étant plus moi mais le père, il parle de lui à la troisième personne. Il ne subsiste que comme terme d'une relation, comme père de ses enfants.

VIII et IX en gardent pourtant le souvenir. VIII dément que l'absence soit abandon et le passé-temps (1 *s-a îngrijit*, 2 *v-a lăsat*) reste le temps du père : avant de partir, il a mené à bien sa tâche d'éducateur, il a soigné pour l'héritage dans une vigilance sans failles (4 *Pentru tot soiul de nevoi*). IX affirme la certitude du retour. Mais le retour de qui ? Celui dont l'existence est impliquée par les enfants (2 *la copii*) et par l'épouse (3 *La nevasta*) n'est pas nommé. Le retour — contrairement au jeu — est exclusivement collectif (1 *Toţi vor învia, toţi se vor întoarce*). Son infaillibilité n'empêche d'ailleurs pas l'épouse de se désespérer (3 *La nevasta, care plînge*) et c'est en même temps par cette marque de souvenir que le je se survit.

X, XI et XII, au lieu d'élaborer les modalités du retour, renoncent petit à petit à cette fiction. X voit grandir les enfants (1 *Voi creşteţi*) pendant l'absence provisoire (4 *Deocamdată*) et relativement courte (5 *vreo lună*) du père. IX est attente, retard (1 *o să fie o întîrziere*) et aveu d'impuissance (3 *Tata nu o să mai aibă putere*). XII enfin recrée un nouveau monde, les enfants sont du passé, ils sont devenus hommes triomphants (2 *V-aţi căpătuit*), et le père pour toujours n'est plus revenu (5 *tata nu a mai venit*). Ainsi donc X, XI et XII, loin de décrire le retour, ont suivi le processus de disparition définitive. Le présent évolutif de l'allocutaire dans X est devenu passé composé résultatif dans XII. Quant au délocuté, confirmé dans sa position excentrique par XI (5 *Din lumea cealaltă*), il intervient successivement dans l'assertion d'un futur, dans la négation d'un futur et finalement dans une négation à l'accompli.

Cette lecture analytique a cherché à suivre la façon dont la figure du moi-père régresse au cours des strophes. Il est intéressant de considérer en particulier les caractères sémantico-syntaxiques des verbes se rapportant au je.

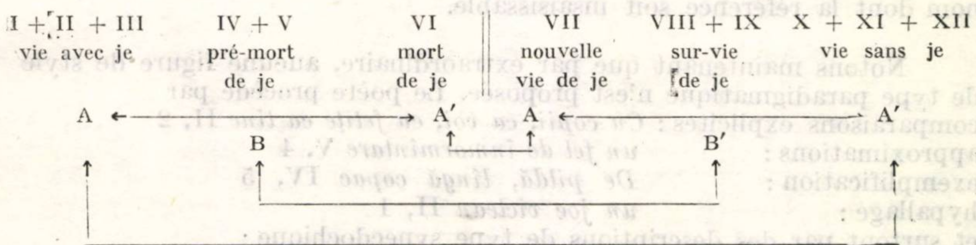
Ces verbes apparaissent dans un ordre qui va de (+contrôle) à (—contrôle), c'est-à-dire de « ayant un sujet agent » à « n'ayant pas un sujet

agent » et de (+change) à (—change), c'est-à-dire de « indiquant une modification » à « n'indiquant pas une modification » :
(+contrôle, +change) : *a se juca* I, 1; *a rîde, a tăcea, a se culca* IV, 2—3
(+contrôle, —change) : *a sta* IV, 4
(—contrôle, +change) : *a gîndi* VII, 5
Vient alors une nouvelle série de verbes (+contrôle, +change), *a se îngriji, a lăsa* VIII, 1—2, mais situés dans le passé, leurs implications pour le sujet ne sont plus d'actualité.
(—contrôle, —change) : *a lipsi* X, 5.
Un dernier verbe (+contrôle, +change), *a veni* XII, 5, se trouve dans le domaine de la négation, ce qui revient à la négation du sujet agent et de l'évolution, le passé composé lui donnant d'ailleurs la valeur d'un résultatif.

Il se confirme ainsi que la démarche du poème est celle que nous proposions. Nous en donnerions alors la lecture suivante :

I + II + III	développent le thème d'un jeu dans lequel le père, les enfants et tout être vivant est engagé.
IV + V	décrivent le jeu dans son déroulement individuel et général et suggèrent qu'il mène à une fin
VI	introduit l'idée de tristesse et de départ. Au jeu est associée la mort.
VII	nie la tristesse et nie la mort, remplacée par la résurrection.
VIII + IX	rassurent les enfants sur les conséquences du jeu et ouvrent la perspective d'un retour.
IX + X + XI	éliminent le père, désormais exclu du monde des enfants.

Cette lecture peut être figurée par la séquence :

Associé à la vie est le jeu de la mort. Cette mort pour rire, qu'on présente comme une autre vie, a en définitive les attributs de la mort, car si dans un premier temps, la mort est un aspect du jeu de la vie, dans un second temps la vie après la mort est absence définitive. Les procédés d'écriture du poème tendent à rendre cette disparition.

Remarquons d'abord dans la morpho-syntaxe l'absence absolue d'adjectifs épithètes de type restrictif. Rien d'impressionniste. Or, ces substances sur lesquelles tout est centré sont rendues par des noms d'un sémantisme particulier.

On reconnaît les groupes suivants :

3 – c. 1758 61

(+animés) (a) (+humain) *tata, mama, nevastă, copil, fetiță, făt, frate*
(sphère de la famille)
bătrîn, stăpîn, slugă
(sphère de la communauté)
(b) (+animal) *pasăre, cîine, vită, oaie, mioarcă, văcuță, pui, boboc* (spère de la vie domestique)
(+végétal) *floare, copac*
(spère de la nature)
(c) (+transhumain) *Dumnezeu, Domnul Nostru, Lazăr*
(—animés) (a′) parties du corps et vêtements : *picior, mînă, ochi, limbă, ciorap, pieptar*
(+concrets)
(b′) spère de la campagne : *pășune, bordei, hambar.*
Ces deux catégories se rattachent clairement aux groupes (a) et (b) respectivement.
(c′) objets : *masă, coviltir, lume*, contextuellement liés au groupe (c).
(d) matières : *pămînt, lut, foc*, que l'on peut rapporter à (b)
(±animés) *vînt*, linguistiquement souvent traité comme un animé, *joc*, syntaxiquement assimilé à *vînt* (IV, 1) et qui a d'ailleurs reçu une épithète de l'animé (II, 1)
(—animés)(+temps) : *zi, lună, scăpătat.*
(+abstraits) : *mîncare, înmormîntare, întîrziere, friguri, călduri, tremurături, nevoi.*

Cependant, les abstraits de ces deux séries sont en fait concrétisés : d'une part, les infinitifs longs sont employés comme éléments d'espèce *(un fel de înmormîntare)* et traités comme des dénombrables *(o întîrziere, ... apoi alta)*, d'autre part, ils sont plurale tantum ou pluralisés *(figuri, călduri, tremurături)*.

L'unique abstrait véritable est MOARTE, ce qui l'établit comme seul nom dont la référence soit insaisissable.

Notons maintenant que par extraordinaire, aucune figure de style de type paradigmatique n'est proposée. Le poète procède par
comparaisons explicites : *Cu copii, ca voi, cu fetițe ca tine* II, 2
approximations : *un fel de înmormîntare* V, 4
exemplification : *De pildă, lîngă copac* IV, 5
hypallage : *un joc viclean* II, 1
et surtout par des descriptions de type synecdochique :
piciorul, Mîna, ochiul, limba III, 4—5
vite, hambare, Pășune, bordeie, oi VIII, 2—3
La văcuțe, la mioarce IX, 4

Les notations exploitent à fond la notion de contiguïté.

Si on rapporte maintenant le rhétorique à la sémantique, on peut conjecturer que si les termes concrets sont un moyen pour saisir l'abstrait, l'ordre rhétorique syntagmatique doit mener au paradigmatique selon l'équation :

$$\frac{\text{concret}}{\text{abstrait}} = \frac{\text{métonymie}}{\text{métaphore}}$$

abstrait ‖ MOARTE — métaphore ‖ ?

C'est le titre qui donne la réponse à ce manque. Il importe de remarquer qu'il est non pas adverbial, non pas circonstanciel de manière, mais phrastique, non pas « à cache-cache », mais « à vous vous êtes cachés ». En tant que phrase, (De-a) *v-ați ascuns* est l'expression d'un événement, d'un drame au sens de Tesnière. Le poème tout entier se résout en une grande métaphore du processus de la disparition du père. Et la démarche oblique, consistant en recours exclusifs à des notations contiguës, figure la seule manière possible d'approcher l'inappréhendable abstrait de la mort. Cependant, la raison de la profonde résonnance de *De-a v-ați ascuns* n'est pas que là. Un sens second va se dégager de l'examen des procédés d'actualisation du verbe et du nom.

Le poème est exclusivement construit sur trois temps grammaticaux, le présent, le passé composé et le futur, dans deux de ses variantes. Les futurs roumains sont tous bâtis sur un présent et sont donc de ce point de vue le pendant exact du passé composé. Tout comme ce dernier n'exprime le passé que par le biais de l'acquêt qu'il signifie pour le présent, le futur considère l'à venir comme ayant son origine dans l'actuel. Le temps est donc toujours perçu en relation avec le moi-ici-maintenant.

La tension interne du poème se révèle alors clairement, car le présent, pivot central du temps, n'apparaît jamais avec la valeur de momentané :

I, 3 *Nu știu cînd*	présent d' « état »
II, 1 *E un joc viclean*	présent de « définition »
II, 5 *Și fiecare îl joacă bine*	présent de « répétition »
V, 1 *E jocul Sfintelor Scripturi*	présent de « définition »
VI, 5 *Așa e jocul, începe cu moarte*	présent de « définition »
IX, 3 *La nevasta, care plînge și toarce*	présent de « répétition »
X, 1 *Voi creșteți*	présent de « durée »
XII, 4 *Mama-mpletește ciorapi*	présent de « répétition »
XIII, 2 *Așa e jocul*	présent de « définition »

Le présent, évanescent par nature, recrée en principe à chaque moment une actualité nouvelle, évolutive. Mais ici, il est constamment infléchi dans un sens duratif, de vérité générale.

La contradiction qui sous-tend le système du temps et interprète le moi-ici-maintenant comme tous-partout-toujours, se retrouve dans les procédés d'actualisation du nom. On a vu que le vocabulaire fixe exclusivement des concrets. Or ceux-ci ne sont jamais représentés en tant que tels. Les noms sont soit mis au pluriel, ce qui leur donne un caractère itératif ou vague (II, 3—4 *Joc de slugi și joc de stapîni*, *Joc de pasări*, *de flori*, *de cîni*. Ou encore XII, 4 *Mama-mpletește ciorapi și pieptari)*, soit pourvu de l'article défini dont on sait depuis Guillaume qu'il est le signe d'un mouvement généralisant. Un passage très significatif à ce propos est IV, 4—5 *O să stau fără cuvînt*, *De pildă*, *lîngă copac*. En principe, dans *lîngă copac*, l'article inexplicité par contrainte grammaticale pourrait servir de signe déictique. Or cette valeur possible est immédiatement infirmée par *De pildă:* l'arbre n'est pas désigné en tant que tel, mais pris pour sa portée exemplaire.

Métaphore de la disparition du père, *De-a v-aţi ascuns* est aussi métaphore du sort de l'homme, et XIII un moment de révolte contre la condition humaine.

D'approche métonymique, le poème est métaphore. Traitant du destin individuel, il emploie des outils grammaticaux généralisants. D'écriture concrète, il aboutit à l'ordre d'abstraction. Arghezi n'est pas poète des contrastes en tant que tels, mais poète pour qui les contrastes coïncident dans la structuration du monde.

APPENDICE

De-a v-aţi ascuns de Tudor Arghezi

I Dragii mei, o să mă joc odată
Cu voi, de-a ceva ciudat.
Nu ştiu cînd o să fie asta, tată,
Dar, hotărît, o să ne jucăm odată,
Odată, poate, după scăpătat.

II E un joc viclean de bătrîni
Cu copii, ca voi, cu fetiţe ca tine,
Joc de slugi şi joc de stăpîni,
Joc de pasări, de flori, de cîni,
Şi fiecare îl joacă bine.

III Ne vom iubi, negreşit, mereu
Strînşi bucuroşi la masă,
Subt coviltirele lui Dumnezeu.
Într-o zi piciorul va rămîne greu,
Mîna stîngace, ochiul sleit, limba
scămoasă.

IV Jocul începe încet, ca un vînt.
Eu o să rid şi o să tac,
O să mă culc la pămînt.
O să stau fără cuvînt,
De pildă, lingă copac.

V E jocul Sfintelor Scripturi.
Aşa *s-a jucat şi Domnul nostru*
Isus Hristos
Şi alţii, prinşi de friguri şi de călduri,
Care din cîteva sfinte tremurături
Au isprăvit jocul, frumos.

VI Voi să nu vă mîhniţi tare
Cînd mă vor lua şi duce departe
Şi-mi vor face un fel de înmormîntare
În lutul afînat sau tare.
Aşa e jocul, începe cu moarte.

VII Ştiind că şi *Lazăr a-nviat*,
Voi să nu vă mîhniţi, s-aşteptaţi,
Ca şi cum nu s-a întîmplat
Nimic prea nou şi prea ciudat.
Acolo, voi gîndi la jocul nostru,
printre fraţi.

VIII *Tata s-a îngrijit de voi*,
V-a lăsat vite, hambare,
Păşune, bordeie şi oi,
Pentru tot soiul de nevoi
Şi pentru mîncare.

IX *Toţi* vor învia, toţi se vor întoarce
Într-o zi acasă, la copii,
La nevasta, care plînge şi toarce,
La văcuţe, la mioarce,
Ca oamenii gospodari şi vii.

X *Voi creşteţi*, dragii mei, sănătoşi,
Voinici, zglobii, cu voie bună,
Cum *am* apucat din moşi-strămoşi.
Deocamdată, feţii *mei* frumoşi,
O să lipsească tata vreo lună.

XI Apoi, o să fie o întîrziere,
Şi alta, şi pe urmă altă.
Tata nu o să mai aibă putere
Să vie pe jos, în timpul cît se cere,
Din lumea ceealaltă.

XII Şi, *voi aţi crescut mari,*
V-aţi căpătuit,
V-aţi făcut cărturari,
Mama-mpleteşte ciorapi şi pieptari,
Şi tata *nu a mai venit* ...

XIII Puii mei, bobocii mei, copii mei !
Aşa este jocul.
Îl joci în doi, în trei,
Îl joci în cîte cîţi vrei.
Arde-l-ar focul !

Cuvinte potrivite
(Scrieri I)

Octobre 1981

Universiteit Antwerpen — UIA

LAURENŢIA DASCĂLU

CÎTEVA „RĂSPUNSURI INTEROGATIVE" ŞI INTONAŢIA LOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Se analizează unele formule stereotipe care îşi au originea în întrebări şi care funcţionează în limba română ca răspunsuri afirmative : *cum(de) nu?*, *cum (să) nu? de ce nu?* sau negative : *de unde ?*, precum şi intonaţia lor, distinctă, de obicei, de cea a întrebărilor autentice omonime.

0.0. Întrebarea poate fi formulată în limba română cu ajutorul unuia sau al mai multor mijloace specifice, cum sînt :

— cuvintele interogative — pronume sau adjective interogative : *care, cine, ce, cît;* adverbe pronominale interogative : *cum, cînd, unde;* adverbe şi locuţiuni adverbiale interogative: *au, oare, nu cumva, oare nu cumva* [1];

— intonaţia interogativă [2];

— ordinea cuvintelor : în întrebările totale se foloseşte uneori ca procedeu arhaic şi regional, inversiunea formelor verbale compuse : *fi-vor ... ?, putea-vor... ?* [3]; în întrebările parţiale, cuvîntul interogativ este plasat, de regulă, la începutul frazei iar predicatul precedă subiectul : *Unde pleacă Ion?*

0.1. Întrebări propriu-zise sau „interogative" sînt acelea care manifestă o deplină concordanţă între forma specific interogativă (vezi mai sus) şi un conţinut corespunzător, adică unul caracterizat prin interogativitate. Prin **interogativitate** înţelegem calitatea unui enunţ de a solicita o informaţie şi, implicit, de a presupune un răspuns din partea interlocutorului căruia îi este adresat.

Aşadar întrebările propriu-zise, autentice sau „interogative" sînt enunţuri care îndeplinesc o anumită funcţie comunicativă, aceea de a întreba, fiind, în acelaşi timp, structurate şi intonate într-un mod specific.

0.2. În afara acestora, limba noastră cunoaşte unele categorii de enunţuri care prezintă o contradicţie între forma interogativă şi conţinutul neinterogativ. Sfera acestor „întrebări neinterogative" sau false este extrem de largă şi de eterogenă, aşa încît ne vom limita cercetarea eliminînd din discuţie unele tipuri foarte răspîndite, prin care :

— falsele întrebări folosite frecvent în cadrul dialogului şi, mai ales, al naraţiunii, cu scopul de a-i conferi vioiciune, culoare şi dramatism, avînd, deci, valori stilistice. Exprimînd şi, în acelaşi timp, solicitînd o mai intensă participare afectivă, ele reflectă funcţia fatică [4] a limbajului. Este vorba despre întrebări ca : *Ce să vezi?*, *Ce m-am gîndit*

[1] *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1966, vol. al II-lea, p. 39. (Vom folosi în continuare abrevierea GLR cînd ne vom referi la această lucrare, indicînd prin cifre romane numărul volumului.)

[2] Cf. GLR II, p. 477—479.

[3] *Ibidem*, p. 39.

[4] Cf. Roman Jakobson, *Linguistique et poétique*, în vol. *Essais de linguistique générale*, traduit et préfacé par Nicolas Ruwet, Paris, 1963, p. 217.

eu?, *Ce crezi că era?*, *Ce să te faci?*[5], care, alături de diverse exclamații, apostrofe, invocații etc., arată în ce măsură se identifică vorbitorul (și mai cu seamă povestitorul popular) cu personajele din întîmplarea narată ;

— întrebările devenite neinterogative deoarece, prin folosire excesivă, s-au golit în întregime de conținut, ajungînd cuvinte de umplutură sau chiar ticuri verbale, ca : *Nu-i așa?*, *Ce să-i faci?*, *Înțelegi?*, *Știi?*, *Nu?* etc.

1. Întrebările neinterogative la care ne referim nu numai că nu solicită o informație și nu așteaptă răspuns, dar constituie ele însele reacții verbale provocate de o replică a interlocutorului, apropiindu-se în acest fel de funcția unor răspunsuri.

Pentru a le deosebi, pe de o parte, de întrebările autentice, iar, pe de alta, de întrebări neinterogative cu funcții „narative" (ca cele menționate mai înainte), le vom numi cu un termen împrumutat de la acad. Iorgu Iordan[6], „răspunsuri interogative".

De regulă, răspunsurile interogative (RI) sînt formate din întrebări retorice, care, atunci cînd au formă negativă, pot servi ca RI afirmative și, invers, cînd sînt formulate pozitiv, funcționează ca RI negative ; de exemplu :

„*da mămica trebui dusă iară zîce* /„*la spital*" // . . .
„*păi bine măi tată* / **da n-am fost cu ea la doctor? nu ie în tratament?**" (TDM II, p. 303—304)[7] ;

— *Bătrînule! n-ai văzut o fată și-on ficior trecîn p-aici?*
— *Ba io am văzut de mul, da di cîn am pus io via asta.*
— *Pă da nu-i mai ajung?*
— **Ce să-i mai ajungi?**
— *Bine. Atunci mă duc năpoi.* (Bîrlea, *Antologie*, I, p. 363).

2. Vom acorda în continuare o atenție specială unora dintre RI care s-au izolat și au devenit cu timpul formule stereotipe, specifice limbii române, de tipul : *cum (să) nu?*, *cum de nu?*, *de ce nu?*, *de unde?*, cercetate cu ani în urmă de acad. Iorgu Iordan[8].

2.1. RI afirmative

Prin îmbinarea reluării ca un ecou a unor părți de întrebare — procedeu specific de redare a „afirmației sigure"[9] — cu schimbul de construcție între pozitiv și negativ, caracteristic întrebărilor retorice, iau naștere

[5] Numeroase exemple de acest fel sînt amintite de Iorgu Iordan în *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, 1975, p. 69, 114, 222—225.
[6] *Op. cit.*, p. 251.
[7] Pentru volumele de texte consultate vom folosi în text următoarele abrevieri : Bîrlea, *Antologie*, I, II, III = Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, vol. I, II, III, București, 1966 ; TDO = *Texte dialectale Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu de Cornelia Cohuț ș.a., București, 1967 ; *Porțile de Fier* = Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier" I Texte. Sintaxă*, București, 1973 ; TDM I = *Texte dialectale Muntenia* I, publicate sub conducerea lui Boris Cazacu de Galina Ghiculete ș.a., București, 1973 ; TDM II = *Texte dialectale Muntenia II*, publicate sub redacția lui B. Cazacu de Paul Lăzărescu ș.a., București, 1975. Vom cita în continuare exemple din aceste culegeri folosind o transcriere fonetică simplificată și menționind volumul și pagina de unde au fost extrase. Întrebările puse de anchetatori se află între paranteze drepte.
[8] Vezi nota 6.
[9] GLR II, p. 45.

RI afirmative intensive: din replica interlocutorului se reia, de regulă, **verbul**, care trece **la modul conjunctiv și la forma negativă**, modificîndu-și persoana și/sau numărul (în funcție de situație), iar înaintea verbului se adaugă *de ce* sau *cum*, ceea ce face ca RI să ia forma unei întrebări parțiale. De exemplu:

— *Mamă! Da iel sara nu cinează?*

— **Da cum să nu cineze?** (Bîrlea, *Antologie* II, p. 391);

— *[Da borș pescăresc ai făcut?]*

— **borș na! cum să nu fac?!** (TDM II, p. 828);

„e ne poftiți în casă?"

— **„apă de ce să nu vă poftim?"** (TDM I, p. 25).

Cu timpul, în urma omiterii verbului, au rămas numai segmentele inițiale ale acestor răspunsuri, care, constituindu-se în formule fixe, reflectă diferite stadii de simplificare a structurii interogative de bază, așa cum le înregistrează Iorgu Iordan, cu prilejul explicației pe care o dă fenomenului [10].

2.1.1. Formulele care cuprind adverbul *cum* conservă uneori conjuncția *să*, rămășiță a formei de conjunctiv la care se afla verbul înainte de omitere, de exemplu:

— *Poate te necăjîși?*

— **Cum să nu?** (Bîrlea, *Antologie* III, 47)

— *[Dar mormîntul îl îngrijește cineva?]*

— **Păi cum să nu?** (TDM I, p. 51).

Intonația acestui RI stereotip este constituită din tiparul descendent caracteristic întrebărilor parțiale [11]; de exemplu:

— *Vrei să mă ajuți puțin?*

— **Cum să nu?** (fig. 1 [12]).

Cum să nu?

Fig. 1

[10] „La origine răspunsul este el însuși o întrebare, pe care o mai simțim și acum astfel: « Cum să nu fi făcut? », « Cum să nu cunosc? » (Cum îți închipui că s-ar putea să nu ...?)", Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 250; „ ... partenerul, nemulțumit că subiectul vorbitor se îndoiește de executarea acțiunii în discuție, îi răspunde el însuși cu o întrebare, cerîndu-i oarecum socoteală pentru atitudinea lui bănuitoare", *ibidem*, p. 251; vezi și Florica Dimitrescu, *Procedee de afirmație în limba română*, în SCL VI (1955), 3—4, p. 280—281.

[11] Pentru descrierea intonației caracteristice întrebărilor parțiale românești, vezi GLR II, p. 477—478; Laurenția Dascălu și Sanda Golopenția-Eretescu, *Les questions annulées par l'intonation en roumain*, în RRL XXII (1977), 2, p. 141; Laurenția Dascălu, *On the Intonation of Questions in Romanian: The Rising-Falling and the Falling Patterns*, în RRL XXIV, (1979), 2, p. 114; *Asupra intonației cuvintelor relativ-interogative în limba română*, în SCL XXXI (1980), 2, p. 161—177.

[12] Figurile reprezintă traseul armonicii a patra de pe sonagramele corespunzătoare frazelor rostite de subiectul CC (de sex feminin, cercetătoare la Institutul de cercetări etnologice și dialectologice din București, în vîrstă de 40 de ani).

În limbajul popular și familial procesul „scurtării" acestui tip de RI afirmative a continuat; în urma eliminării ambelor elemente din structura formelor de conjunctiv ale verbului, a rezultat RI *cum nu*, în care se păstrează numai esențialul: cuvîntul interogativ și cel negativ; de exemplu:

— *No! Vrei să stai mai mult timp aici?*

— **Vreau să stau, cum nu?** (Bîrlea, *Antologie* II, p. 329);

— *[Cînd stăteați cu oile în baltă, pește prindeați?]*

— **Prindeam, cum nu.** (TDM II, p. 827).

După cît se pare, această variantă se folosește, de preferință, alături de răspunsul propriu-zis (afirmativ), avînd rolul de a-l întări.

În fine, din întrebarea retorică originară s-a păstrat numai cuvîntul interogativ, adverbul *cum*, rostit cu o intonație exclamativă și „sprijinit" de adverbe ca: *păi, apăi, d-apăi, păi dar;* de exemplu:

[Înainte de Bobotează sau de Anul Nou, ce făceau fetele ca să vadă cu cine se mărită?]

— *Da, făcea doamnă, făcea,* **păi dar cum?** *punea mărgelele* ... (TDM II, p. 301);

— *[Coboară așa în sat?]* (Ursul — *n.n.)*

— **D-apăi cum?** (TDM II, p. 384).

2.1.2. RI afirmative construite cu *de ce* nu păstrează conjuncția *să*, cea mai obișnuită fiind formula *de ce nu*, care poate apărea independent sau alături de răspunsul afirmativ propriu-zis; de exemplu:

— *Măi! Nu cumva aveți voi nevoie de-un muzicant între voi?*

— **Ba da, de ce nu?** (Bîrlea, *Antologie* I, p. 310);

— *Dacă ești așa de bun, zic, să mă primești și pe mine să ... găzduiesc acolo ...*

— **Da de ce nu?** (TDM II, p. 312).

Trebuie să menționăm că, în afara contextului specific (în care funcționează ca RI), un alt aspect care distinge formula *de ce nu* de întrebarea propriu-zisă corespunzătoare (= avînd aceeași structură segmentală) este intonația. În cazul întrebării, accentul cade pe cuvîntul interogativ, unde se creează un vîrf de intensitate și de înălțime, urmat, în același cuvînt de coborîrea abruptă caracteristică, în timp ce în formula care funcționează ca RI, tonul nu coboară brusc în cadrul locuțiunii interogative *de ce*, ci abia la sfîrșitul negației; de exemplu:

— *N-ai vrea să mergi cu mine la film?*

— *Nu.*

— **De ce nu?** (fig. 2);

— *Ce-ar fi să plecăm imediat la mare?*

— **De ce nu?** (fig. 3).

D e c e n u ?

Fig. 2.

D e c e n u ?

Fig. 3.

2.2. RI negative

Numeroase formule stereotipe care au conținut negativ și pot funcționa ca RI provin, de asemenea, din întrebări retorice: *la ce bun?*, *se poate?*, *ce-are a face?*, *ce folos?*, *de unde?* etc.

Cea mai cunoscută și, probabil, cea mai frecventă formulă fixă din categoria amintită este *de unde*. Ea provine din întrebări retorice cu înțeles negativ, construite cu adverbul *unde*, care, la rîndul lor, își au originea în întrebări parțiale propriu-zise. Este interesant de urmărit evoluția semantică a adverbului în funcție de tipul de enunț în care apare:

2.2.1. În întrebările propriu-zise, *unde* își păstrează înțelesul originar (adverb de loc), așa cum o dovedesc răspunsurile care se dau și care cuprind lămuriri legate de circumstanțele locale; de exemplu:

— **Tînăra, unde-i tînăra?**

— *Nu-i aicea. (Porțile de Fier*, p. 270).

2.2.2. În unele întrebări, care pot deja să funcționeze ca RI, peste înțelesul local al adverbului *unde* se suprapune unul ușor negativ, legat de o atitudine de neîncredere din partea vorbitorului față de cele auzite; de exemplu:

— *Mă, Mărine, zice, ... i-auzi, Alecsie Coșuveanu are un pui de balenă. Ala a-nceput să rîdă:*

— *Fugi, bă de-acia, zice, cu prostiile-alea,* **de unde are ăla pui de balenă, bă?** (TDO, p. 369).

2.2.3. Folosirea **modului conjunctiv** în locul indicativului acționează **ca factor de transformare a unei întrebări propriu-zise într-una retorică;** transformarea se produce concomitent cu deplasarea interesului dinspre sensul local spre cel negativ al adverbului *unde:*

— *Da dacă ar fi aicea l-ai cunoaște tu?*

— **Apăi de une să-l cunosc?** *Doară era un copil cînd s-o dus de-aici!* (Bîrlea, *Antologie*, II, p. 339);

— *Dă-mi ceva să mănînc, că, zice, mor dă foame.*

— **Eu de unde să-ți dau?** *doară eu tot așa n-am mîncat ca și dumneata,* **de unde să-ți dau eu?** *(Porțile de Fier*, p. 45);

— *Ba poate te necăjiși?*

— **Da de unde să mă necăjesc!** (Bîrlea, *Antologie*, II, p. 44).

Dacă întrebarea retorică este urmată de fraza enunțiativă sinonimă sau cvasi-sinonimă, se realizează o „repetiție semantică", care, în context poate funcționa ca un RI negativ intensiv [13]; de exemplu:

De unde să vină popa cu mîncare la el? Nu vine. (Bîrlea, *Antologie*, III, p. 13);

Ne-a cam apucat seara așteptînd pe părintele. **Ei, unde era să ne mai întoarcem îndărăt neeununați? Imposibil, stăm să vie.** (TDM II, p. 432—433).

[13] Folosirea ca RI a tipurilor de întrebări amintite de noi nu exclude, firește, posibilitatea apariției lor și în afara dialogului (deci fără a fi provocate de o replică a interlocutorului), de pildă, în narațiune, așa cum se întîmplă în următoarele două exemple, pe care le prezentăm pentru necesitățile demonstrației, deși, în context, nu sînt propriu-zis „răspunsuri".

2.2.4. Odată cu gramaticalizarea construcției și izolarea adverbului de restul frazei, atît sensul local, cît și valoarea interogativă dispar, rămînînd formula fixă *de unde* [14]. Această formulă are înțeles negativ și aspect exclamativ; de exemplu:

— *Unde-i fine?*

— *„Cam departe, vezi, și matale ești bolnav" ziceam că să ... zică că nu poate.* **De unde!** (TDM II, p. 315);

— *Eu am știut ce face ea? Mi-a spus mie că pleacă nebună?* **De unde?** (TDM II, p. 663).

2.2.5. În sfîrșit, o fază extremă pare să fie reprezentată într-un exemplu ca cel următor, în care *unde*, pur exclamativ, are un conținut semantic dificil de precizat:

și unde pui! / *că fugea dă le pîrîia picioarîli pă zăpadă!* / *așa le pîrîia picioarîli dă ... dă fuga aia* // (TDM II, p. 301)

2.2.6. Rezumînd evoluția semantică a adverbului *unde*, remarcăm că de la **întrebările propriu-zise**, în care conținutul său este [+local], se trece, prin intermediul fazei [+local, +negativ], la **întrebări retorice**, unde adverbul respectiv are trăsăturile (—local, +negativ], apoi la **întrebările retorice exclamative**, cu conținut negativ intensiv, [—local, ++negativ], pentru ca în fraze exclusiv **exclamative** să se ajungă la conținutul [—local, —negativ].

2.2.7. RI *de unde* se deosebește de întrebarea propriu-zisă *de unde?* în ceea ce privește intonația. În cazul întrebării, cuvîntul interogativ *unde* este scos totdeauna în evidență; prin urmare, silaba accentuată a acestuia prezintă un vîrf melodic și dinamic urmat de o coborîre abruptă, pe cînd, în cadrul RI, adverbul *unde* este neaccentuat, iar tonul poate coborî imediat după prepoziția *de;* de exemplu:

— *O să ne procurăm bilete pentru concediu.*

— **De unde?** (jig. 4)

— *De la agenție;*

De u n de?

Fig. 4.

— *Ai citit toată cartea ieri după masă?*

— **De unde!** *A trebuit să ies la plimbare cu fetița* (fig. 5).

D e u n d e!

Fig. 5.

[14] Cf. GLR I, p. 57, 404. Despre alte utilizări și valori stilistice ale lui „*unde* retoric negativ", vezi și Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 227, 255, 260, 261.

3. Concluzii

3.1. Ne-am ocupat mai sus de cîteva enunţuri care constituie o categorie intermediară, situată la graniţa dintre modalitatea asertivă şi cea interogativă. Pentru a evita denumirea de „întrebări care răspund" (mai adecvată, dar mai greoaie), am convenit să le numim „răspunsuri interogative".

3.2. Falsele întrebări de tipul celor menţionate de noi sînt **trăsături de dialog** şi caracterizează, în esenţă, vorbirea populară şi cea familială [15], fiind specifice limbajului afectiv.

3.3. Toate exemplele analizate se subsumează categoriei răspunsurilor „intensive", constituind afirmaţii sau negaţii sigure sau/şi întărite. Aceste RI conţin adeseori şi nuanţe de natură afectiv-atitudinală, ca: nemulţumire, reproş, protest, ceea ce le imprimă caracterul unor răspunsuri „subiective"[16]. În acest sens, de pildă, RI *cum să nu* se opune răspunsului *Da* ca **intensiv** faţă de **neutru**, şi ca **subiectiv** faţă de **obiectiv**.

3.4. Tipurile analizate de noi (o parte infimă din mulţimea şi varietatea de RI pe care le cunoaşte limba română) reflectă, în linii mari etapele unei evoluţii bazate pe transformarea, în funcţie de context şi situaţie, a unor întrebări **propriu-zise** în întrebări **retorice**, care, trecînd prin faza **retorică-exclamativă**, urmată de slăbirea aspectului interogativ în favoarea celui exclamativ. ajung, uneori, la completa **„dezinterogativizare"**.

3.5. Rezultatul acestei evoluţii constă în apariţia a numeroase formule cristalizate în limbă, specializate în exprimarea afirmaţiei sau a negaţiei, unele din ele specifice limbii române, altele întîlnite şi aiurea [17]. Formate pe baza **elipsei** [18] şi caracterizate prin conciziune, aceste construcţii conferă o mai mare expresivitate limbii române.

3.6. În fine, după cum am văzut, unele dintre formulele folosite ca RI se deosebesc de întrebările propriu-zise care au o structură segmentală identică cu a lor nu numai prin contextul specific, ci şi prin intonaţie, fiind, aşadar, omonime cu acestea dar nu şi omofone.

[15] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 67.

[16] Florica Dimitrescu vorbeşte despre afirmaţii **obiective** şi **subiective** (*art. cit.*, p. 285).

[17] Kr. Sandfeld, în *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 208—209, dă, de pildă, unele paralele balcanice pentru formulele *de ce nu* şi *cum nu*.

[18] „Elipsa este, în general, aşa cum a definit-o Ch. Bally, « un moyen indirect d'expression » ; ea poate asigura, printr-o **selecţie** a unităţilor lingvistice transmiterea **integrală**, chiar intensificată şi nuanţată a capacităţii de informaţie a unui mesaj, atît sub aspect **cognitiv**, cît şi sub aspect **expresiv-emoţional**", Alexandru Niculescu, *O întrebuinţare particulară a elipsei predicatului în stilul narativ*, în „Analele Universităţii « C.I. Parhon »", Seria Ştiinţe sociale, Filologie, IX, 1960, 18, p. 325.

Some "interrogative replies" and their intonation in Romanian

(A b s t r a c t)

The paper deals with some fixed, stereotyped structures, originating in wh-questions and functioning in Romanian as affirmative or negative replies : *cum să nu?*, *cum (de) nu?* "why not?" (literally "how not?"), *de ce nu?* "why not?", *de unde?* "not at all" (literally "from where?").

The author describes their intonation, which is, generally, different from the intonation of the homonymous wh-questions.

Septembrie 1981

Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice
Bucureşti, Nikos Beloiannis 25

LAURENŢIU NICULESCU

TEXT (NON-LITERAR) ŞI ACŢIUNE

În cele ce urmează textul non-literar este abordat din punctul de vedere al acţiunii, aşa cum este concepută de G.H. von Wright în (2) şi (3). Textul non-literar apare ca instrumentul unei acţiuni pe care autorul o exercită asupra unei colectivităţi, ceea ce se schimbă fiind nu o stare de lucruri din natură, ci o stare de lucruri care este starea de cunoştinţe a grupului vizat la un moment dat. Acceptarea acestei ipoteze face posibilă determinarea apariţiei unui text într-o colectivitate şi poate prezice într-o măsură oarecare structura acestuia. De asemenea, prin acceptarea acestei ipoteze se poate stabili un cadru mai riguros de discuţie cu privire la text, care este calculul TI, elaborat de către G.H. von Wright pentru acţiune.

În rîndurile următoare vom lua ca texte unităţi macro-informaţionale ca articolele ştiinţifice, reclamele, eseurile (neliterare), articolele filozofice.

Alegem numai textele non-literare deoarece, în acord cu Pier Marco Bertinetto (1), opoziţia dintre literar şi non-literar în ceea ce priveşte textul este prea puternică pentru a vorbi despre un concept unitar de text. Chiar dacă nu ar fi aşa, riscul acceptat este mic, deoarece consideraţiile valabile pentru textul non-literar ar putea fi acceptate cu unele modificări şi pentru textul literar.

Încercarea de faţă pleacă de la o opinie exprimată de către acad. Ion Coteanu într-una dintre şedinţele Cercului de poetică din Bucureşti, şi anume că pentru a şti ce este un text trebuie să putem răspunde la întrebarea **cînd începe (se sfîrşeşte) un text?**

Vom înţelege prin problema determinării începutului şi sfîrşitului unui text (non-literar) o problemă care se poate rezolva examinînd producerea textului considerat ca instrument al unei acţiuni în sensul lui G.H. von Wright (cf. infra).

Este necesară, pentru a vedea în ce fel se poate justifica apropierea textului (non-literar) de acţiune, o sumară prezentare a felului în care concepe G.H. von Wright acţiunea.

Autorul citat vede acţiunea ca o schimbare în 'starea de lucruri' (= 'lumea posibilă', 'descripţia de stare') a lumii datorată unui Agent. Există în principal doi conectori verifuncţionali care intervin în descrierea schimbării: 'T' şi 'I'. Prezentarea lor este de natură să ne dea o idee despre concepţia lui von Wright asupra acţiunii. 'T' are semnificaţia 'şi imediat după aceea' (='and next'). El conectează o stare de lucruri prezentă cu o stare de lucruri care urmează imediat după ea. 'I' semnifică, în calitate de conector de asemenea binar, că starea de lucruri din stînga lui este starea lumii aşa cum devine în urma acţiunii Agentului, iar starea din dreapta este starea lumii aşa cum ar fi fost dacă Agentul n-ar fi intervenit. Aşadar, o expresie de forma:

(i) p T q I p

înseamnă „starea lumii a fost că p și imediat după aceea este că q; dacă Agentul n-ar fi intervenit starea lumii ar fi rămas că p".

Acești doi conectori pot conecta orice fel de expresii corect formate în Logica Propozițiilor (LP). Cazul pe care l-am exemplificat mai sus este un caz particular în care stările lumilor succesive sînt prezentate de p și, respectiv; q. Atît p, cît și q pot fi substituite cu expresii din LP. De exemplu:

(ii) (p & q) T q I (—p & q)

spune că starea considerată inițială a lumii este că p & q; Agentul intervine și suprimă starea că p; dacă Agentul n-ar fi intervenit starea că p s-ar fi transformat în starea că—p, iar starea că q ar fi continuat să existe.

Un caz particular deosebit de interesant și care pune în evidență un anumit aspect al concepției autorului citat asupra acțiunii este cazul în care se conectează forma afirmativă și forma negativă a aceleiași propoziții. În matricea ' — T — I — ' cele trei locuri libere se pot completa ținînd seamă de cele două valori pe care le poate lua o propoziție în logica cu două valori în 2^3 moduri:

(iii)	(1) p T p I p	(5) — p T — p I — p
	(2) p T — p I p	(6) — p T p I — p
	(3) p T — p I — p	(7) — p T p I p
	(4) p T p I — p	(8) — p T — p I p

Semnificațiile celor 8 expresii sînt: (1) Agentul lasă o stare să continue să fie prezentă; (2) Agentul suprimă o stare; (3) Agentul lasă o stare să dispară; (4) Agentul previne dispariția unei stări; (5) Agentul lasă o stare să continue să fie absentă; (6) Agentul produce o stare; (7) Agentul lasă o stare să apară; (8) Agentul previne apariția unei stări.

Faptul de a concepe și de a prezenta unei colectivități un text implică în mai multe feluri o acțiune astfel concepută — după cum se observă, sensul cuvîntului „acțiune" este mai larg decît cel folosit în mod normal, tot așa cum sensul cuvîntului „schimbare" este mai larg decît cel obișnuit (cf. (1), (5) supra).

A scrie sau a citi un text este o acțiune, chiar și un Agent care se abține de la scrierea unui text sau de la citirea lui face o acțiune în sensul definit mai sus. Ceea ce pare mai interesant de privit prin prisma Teoriei Generale a Acțiunii este schimbarea pe care o antrenează un text în raport cu colectivitatea receptoare.

În mod obișnuit, dacă un text aduce ceva nou sub un aspect oarecare (fie că aduce argumente noi pentru ceva ce știam dinainte, fie că ne aduce la cunoștință ceva ce nu știam), zicem că textul „spune ceva". Dacă textul nu aduce nimic nou, zicem că acesta nu „spune nimic" colectivității căreia i se adresează. Ceea ce se schimbă în urma lecturii unui text este „starea de cunoștințe" a colectivității.

Presupunem că orice om, deci fiecare membru al unei colectivități are, la un moment dat, în minte o anumită „stare de cunoștințe". Aceste cunoștințe pot fi reprezentate prin propoziții logice conectate într-un anume fel. Propozițiile logice sînt stări atomice ale stării de cunoștințe. Cel puțin principalele operații logice fac parte dintre aceste cunoștințe.

înseamnă „starea lumii a fost că p şi imediat după aceea este că q; dacă Agentul n-ar fi intervenit starea lumii ar fi rămas că p".

Aceşti doi conectori pot conecta orice fel de expresii corect formate în Logica Propoziţiilor (LP). Cazul pe care l-am exemplificat mai sus este un caz particular în care stările lumilor succesive sînt prezentate de p şi, respectiv; q. Atît p, cît şi q pot fi substituite cu expresii din LP. De exemplu :

(ii) (p & q) T q I (—p & q)

spune că starea considerată iniţială a lumii este că p & q ; Agentul intervine şi suprimă starea că p ; dacă Agentul n-ar fi intervenit starea că p s-ar fi transformat în starea că—p, iar starea că q ar fi continuat să existe.

Un caz particular deosebit de interesant şi care pune în evidenţă un anumit aspect al concepţiei autorului citat asupra acţiunii este cazul în care se conectează forma afirmativă şi forma negativă a aceleiaşi propoziţii. În matricea ' — T — I — ' cele trei locuri libere se pot completa ţinînd seamă de cele două valori pe care le poate lua o propoziţie în logica cu două valori în 2^3 moduri:

(iii) (1) p T p I p (5) — p T — p I — p
(2) p T — p I p (6) — p T p I — p
(3) p T — p I — p (7) — p T p I p
(4) p T p I — p (8) — p T — p I p

Semnificaţiile celor 8 expresii sînt : (1) Agentul lasă o stare să continue să fie prezentă; (2) Agentul suprimă o stare; (3) Agentul lasă o stare să dispară; (4) Agentul previne dispariţia unei stări; (5) Agentul lasă o stare să continue să fie absentă; (6) Agentul produce o stare; (7) Agentul lasă o stare să apară; (8) Agentul previne apariţia unei stări.

Faptul de a concepe şi de a prezenta unei colectivităţi un text implică în mai multe feluri o acţiune astfel concepută — după cum se observă, sensul cuvîntului „acţiune" este mai larg decît cel folosit în mod normal, tot aşa cum sensul cuvîntului „schimbare" este mai larg decît cel obişnuit (cf. (1), (5) supra).

A scrie sau a citi un text este o acţiune, chiar şi un Agent care se abţine de la scrierea unui text sau de la citirea lui face o acţiune în sensul definit mai sus. Ceea ce pare mai interesant de privit prin prisma Teoriei Generale a Acţiunii este schimbarea pe care o antrenează un text în raport cu colectivitatea receptoare.

În mod obişnuit, dacă un text aduce ceva nou sub un aspect oarecare (fie că aduce argumente noi pentru ceva ce ştiam dinainte, fie că ne aduce la cunoştinţă ceva ce nu ştiam), zicem că textul „spune ceva". Dacă textul nu aduce nimic nou, zicem că acesta nu „spune nimic" colectivităţii căreia i se adresează. Ceea ce se schimbă în urma lecturii unui text este „starea de cunoştinţe" a colectivităţii.

Presupunem că orice om, deci fiecare membru al unei colectivităţi are, la un moment dat, în minte o anumită „stare de cunoştinţe". Aceste cunoştinţe pot fi reprezentate prin propoziţii logice conectate într-un anume fel. Propoziţiile logice sînt stări atomice ale stării de cunoştinţe. Cel puţin principalele operaţii logice fac parte dintre aceste cunoştinţe.

Clasa acestor „propoziţii de credinţă" poate fi pusă în evidenţă prin testare. Starea de cunoştinţe se îmbogăţeşte pe de o parte prin operaţii interne (noi raporturi între propoziţii şi respectiv între propoziţii conectate între ele cu ajutorul unor conectori logici) şi pe de altă parte prin acceptarea altor propoziţii consistente cu ele. Este evident că fiecare propoziţie care face parte din setul stării de cunoştinţe este consistentă cu celelalte — dacă n-ar fi consistente aceste propoziţii, ar fi imposibil pentru un om să se orienteze, cel puţin în unele situaţii.

Dacă vom considera un exemplu foarte simplu, şi anume o colectivitate de oameni care, testată, va răspunde că balena este un peşte, vom încerca să punem în evidenţă cum acţionează textul asupra acestei credinţe şi în ce sens poate fi el considerat acţiune. Să notăm cu p propoziţia „balena este un peşte" şi cu A starea totală de cunoştinţe a colectivităţii respective la momentul considerat. Orice propoziţie din clasa A este o propoziţie pe care orice membru al colectivităţii respective o valorizează ca fiind adevărată fără să verifice. Aşadar, $p \in A$ pentru primul moment considerat. Există însă un Agent care, din diverse motive, se hotărăşte să convingă respectiva colectivitate că „nu este adevărat că balena este un peşte". El va construi un şir de fraze sau va face o demonstraţie practică în faţa colectivităţii respective pentru a-i convinge, deci pentru a impune $-p \in A$. Acţiunea pe care o face este schimbarea de la p la $-p$, iar dacă nu ar fi intervenit starea ar fi rămas p, altfel spus:

$$\text{(iv)}\ p\,T - p\,I\,p$$

După cum se observă, ceea ce numim aici convingere a unei colectivităţi (în sens de acţiune) n-ar fi posibil dacă o propoziţie de forma p şi o propoziţie de forma $-p$ n-ar fi mutual exclusive:

$$\text{(v)}\ (p \in A) + (-p \in A) \text{ unde ‘}+\text{’ este disjuncţia exclusivă.}$$

De asemenea, se poate spune că:

(vi) dacă $p \in A$ şi $q \in A$, atunci $(p \,\&\, q) \in A$

(vii) dacă $p \in A$ sau $q \in A$, atunci $(p \vee q) \in A$

(viii) dacă $p \notin A$ sau $q \notin A$, atunci $(p \,\&\, q) \notin A$

Din (vi) şi (vii) rezultă că, dacă p şi q sînt două propoziţii din clasa A, expresia $(p\ R\ q)$ aparţine de asemenea la clasa A. Pentru cazul particular în care forma normală a expresiei se dă numai în funcţie de disjuncţie şi negaţie este suficient ca numai o propoziţie să aparţină la setul A, propoziţie precizată de forma normală respectivă.

Agentul face deci o acţiune pentru a convinge o colectivitate de un lucru pe care aceasta nu-l ştiuse pînă atunci. El se poate folosi fie de cuvinte, fie de o îmbinare de cuvinte şi imagini, fie de alte mijloace, cum ar fi experienţa dirijată. Prin experienţă dirijată înţelegem o experienţă asemănătoare celei pe care o face un elev la fizică sau la chimie pentru a se convinge de anumite adevăruri pe care nu le ştiuse sau de care nu fusese convins înainte de a face experienţa.

Privind relaţia invers, de la instrument către acţiune, se observă că orice asemenea instrument implică o acţiune. Singura notă particulară a textului este aceea că el se foloseşte de instrumente (componente) în exclusivitate lingvistice.

Textul ne apare, aşadar, ca un şir de expresii lingvistice care implică, privite în totalitatea lor, o acţiune definită ca o (tentativă de) schimbare în starea de cunoştinţe a unei colectivităţi. Dacă **T** este un şir de fraze într-o limbă oarecare, atunci orice **T** implică o matrice de forma '— T — I —', unde locurile goale se completează cu expresii formate din variabile reprezentînd credinţe ale unei colectivităţi date într-un moment dat şi din conectori verifuncţionali din LP.

Atît textul, cît şi ceea ce am numit experienţă dirijată sînt idempotente, ceea ce nu este întîmplător : există o asemănare între un text care descrie o experienţă dirijată şi experienţa descrisă în acel text. Asemănarea vine, după cum se va vedea, din faptul că structura acţiunii întreprinse de Agent se reflectă în structura textului şi, după cum se poate presupune, în etapele experienţei.

Prin cele presupuse mai sus nu se oferă o definiţie a textului (non-literar), ci se propune numai un cadru de discuţie al acestuia în termenii Teoriei Generale a Acţiunii.

După cele acceptate anterior se poate spune deci că un text este scris atunci cînd cineva se hotărăşte să acţioneze asupra convingerilor unei colectivităţi, mai precis spus, atunci cînd cineva se hotărăşte să construiască un instrument pentru a favoriza o schimbare (cf. supra) în convingerile unei colectivităţi, mai pe larg spus :

1. Agentul crede că starea că p face (sau nu face) parte din starea A ;
2. Agentul se hotărăşte fie să suprime credinţa că p, fie doreşte să introducă o credinţă consistentă faţă de celelalte credinţe din clasa A, fie doreşte să aducă argumente noi în favoarea credinţei că p ;
3. Agentul crede că fără intervenţia lui schimbarea n-ar avea loc.

Cum textul este instrumentul unei acţiuni, el se termină atunci cînd acţiunea şi-a atins scopul sau atunci cînd Agentul şi-a epuizat argumentele, deci :

4. Textul se sfîrşeşte atunci cînd Agentul crede că şi-a atins scopul şi/sau ;
5. Agentul crede că şi-a epuizat argumentele.

Pentru a putea deosebi între cazurile în care acţiunea va avea succes (în raport cu textul) vom defini verbul 'a crede' folosit în patru dintre cele cinci propoziţii de mai sus în raport cu verbul 'a şti'.

Într-o propoziţie ca 'X crede că p' propoziţia p poate fi adevărată sau falsă. Într-o propoziţie ca 'X ştie că p' propoziţia p nu poate fi decît adevărată. Prin înlocuirea verbului 'a crede' cu verbul 'a şti' în fiecare dintre propoziţiile în care este folosit se obţine un set mai tare. Dacă acest set caracterizează condiţiile producerii unei acţiuni, atunci textul construit pentru a îndeplini acea acţiune poate avea succes, dacă nu, acesta nu poate avea succes.

Aşadar, textul nu poate fi identificat cu acţiunea al cărei instrument este, dar succesul lui este în strînsă legătură cu această acţiune — dacă ea porneşte de la premise false, orice instrument ar fi folosit este sortit eşecului, dacă ea porneşte însă de la premise adevărate, instrumentul folosit poate avea succes.

Se pot spune aşadar unele lucruri cu privire la text examinînd unele date ale acţiunii al cărei instrument este.

Vom încerca să privim mai departe acţiunea pentru a arăta legătura dintre aceasta şi structura textului.

Să presupunem că cineva doreşte să facă o acţiune oarecare, independent de faptul dacă se hotărăşte să folosească drept instrument un text sau altceva. Dacă doreşte să facă o acţiune este pentru că doreşte să aducă lumea într-o anumită stare. Cel care va deveni Agentul acţiunii începe prin a face un plan, care nu este altceva decît istoria „à rebours" a acţiunii. Plecînd de la starea în care doreşte să aducă lumea, el va încerca să vadă care sînt schimbările pe care le va aplica lumii astfel încît aceasta să devină aşa cum doreşte. La capătul investigaţiei sale, el va da de starea în care lumea se află atunci cînd el iniţiază acţiunea. Dacă nu va da de această stare, înseamnă că acţiunea pe care doreşte s-o întreprindă nu este posibilă. Dacă nu există nici o cale de a ajunge la scopul propus, orice acţiune făcută pentru a atinge acest scop este absurdă. Prin **acţiune posibilă** înţelegem o acţiune în care fiecare dintre stările succesive prin care trece lumea sînt **fizic posibile** şi, respectiv, trecerea de la oricare stare la starea imediat următoare este **fizic posibilă.**

Iniţierea unei acţiuni presupune, aşadar, un plan elaborat şi demonstraţia că acţiunea respectivă este fizic posibilă, demonstraţie care este un aspect al construirii acestui plan. Dacă în ceea ce priveşte acţiunea asupra lumii fizice se poate hotărî relativ simplu, dacă acţiunea este fizic posibilă sau nu. În domeniul acţiunii asupra convingerilor această demonstraţie este mai greu de făcut, cel puţin în unele cazuri. Dacă dorim, de exemplu, să convingem o colectivitate care ştie că, atunci cînd două drepte sînt în unghi de 180°, ele sînt în prelungire, este uşor (evident posibil) să convingem această colectivitate că suma unghiurilor unui triunghi este de 180°. Planul acestei acţiuni este uşor de stabilit. Dacă respectiva colectivitate nu ştie însă care este relaţia dintre două drepte care sînt într-un unghi de 180°, va trebui să apelăm la o etapă premergătoare, în care să se stabilească acest lucru, etapă care este cu atît mai complexă cu cît cunoştinţele colectivităţii respective sînt mai elementare. Dacă această colectivitate nu posedă mecanismul silogismului, se va ajunge la el printr-o altă etapă premergătoare.

Acest tip de demonstraţie, care s-ar putea numi de „dezvoltare a cunoştinţelor", cuprinde introducerea printre propoziţiile din clasa A a unei propoziţii q datorită faptului că $p \rightarrow q$, p fiind o propoziţie care aparţine deja la clasa A.

Există, evident, demonstraţii mai complicate, care combină mai multe procedee sau iterează un procedeu pînă se ajunge la starea de lucruri dorită, pornind de la starea de lucruri reală.

Textele-instrument al unei astfel de acţiuni fizic posibile sînt asemănătoare cu ceea ce am numit experienţe dirijate, fiecare pas al demonstraţiei putînd fi pus în evidenţă prin apel la realitate.

Structura acestor texte este o structură logică deoarece reclamă de la colectivitatea receptoare operaţii exclusiv logice. Aceste texte pot fi numite **texte demonstrative,** termenul 'demonstrativ' fiind derivat de la 'demonstraţie' în sensul folosit în logică şi în matematică.

Există însă texte în care, fie că nu se poate face trecerea de la o stare la alta în chip logic (prin operaţii exclusiv logice), fie că cel puţin

una dintre stările intermediare (dacă nu chiar starea finală) sînt inacceptabile la confruntarea cu realitatea, adevărul nu se verifică în toate cazurile. Există de asemenea situații în care stările respective nu sînt de natură să fie conectate prin conectori logici.

Pentru primul caz se pot cita ca un caz tipic reclamele — deși scopul lor este de a convinge în cele mai multe dintre cazuri că un produs anume este cel mai bun care poate fi cumpărat, rareori se ajunge la acest scop în urma unei demonstrații logice. Pentru al doilea caz se pot cita articole de istorie sau manevrînd concepte culturale.

Aceste texte folosesc alte metode decît cele logice și o argumentație care nu se poate transpune în limbajul logicii, fie din cauza faptului că de obicei conțin un viciu logic, fie din cauză că entitățile cu care lucrează nu sînt de natură să fie cuantificate logic. Nu ne putem imagina o experiență dirijată care să ajungă la aceeași concluzie. Aceste texte nu se pot dispensa de forma lingvistică în care apar. Vom numi aceste texte **texte persuasive.**

Dacă orice text este instrumentul unei acțiuni de influențare a convingerilor unei colectivități, există așadar două posibilități privind natura acțiunii respective : sau acțiunea este logic posibilă (stările succesive conectate prin T sînt fizic posibile și legătura dintre aceste stări este o legătură logică) sau acțiunea nu este logic posibilă (fie că luminile succesive nu pot fi logic legate una de alta, fie că una dintre ele este fizic imposibilă — „nu este cazul").

De aici se pot stabili două clase de texte : texte demonstrative — texte instrument al unei acțiuni fizic posibile — și texte persuasive — texte instrument al unei acțiuni „ne-fizic" posibile.

Iată, așadar, că examinînd natura acțiunii al cărei instrument este textul putem deduce unele particularități ale textului.

Toate diferențele de lexic, de structură gramaticală, de stil care știm că apar între textele demonstrative și textele persuasive pot fi prevăzute prin examinarea naturii acțiunii implicate de un text (non-literar).

Un alt aspect care privește legătura dintre acțiunea implicată de un text și textul respectiv este măsura în care acesta poate fi considerat o unealtă construită *ad-hoc* pentru realizarea acțiunii, sau este o îmbinare *ad-hoc* de unelte dinainte construite.

Vom încerca așadar să vedem dacă în raport cu o anumită caracterizare a acțiunii putem prevedea unele caracteristici ale textului, altele decît cele constatate anterior.

Ne vom folosi în continuare de distincția **demonstrativ** vs. **persuasiv** pe care am stabilit-o mai sus.

Vom înțelege prin **acțiune simplă** o acțiune descrisă cu ajutorul unui singur conector T, deci o singură trecere de la o stare (atomică sau nu) la o altă stare (atomică sau nu), o acțiune descrisă printr-o expresie de forma '— T — I —'.

Vom înțelege prin **acțiune complexă** o acțiune descrisă cu mai mult de un conector T, mai mult de o singură trecere de la o stare la alta, o acțiune descrisă printr-o expresie de forma '— T((— I —) T T((— I — —) . . .)) . . .'.

Există aşadar texte demonstrative care implică o acţiune simplă, texte demonstrative care implică o acţiune complexă, texte persuasive care implică o acţiune simplă şi texte persuasive care implică o acţiune complexă.

Să luăm mai întîi cazul unui text demonstrativ care implică o acţiune simplă, 'p T q'. Ca să convingem pe cineva de q, el fiind convins de p, îl vom convinge de exemplu că $p \rightarrow q$ sau că $p \leftrightarrow q$.

Textele demonstrative simple sînt texte care impun (sau mai degrabă aduc) colectivităţii o nouă stare de lucruri, determinînd o nouă stare de convingeri. Aşadar, privind forma acţiunii se poate spune care dintre relaţiile logice va fi folosită în text. Dacă alegerea relaţiei logice poate fi prezisă cu un grad de probabilitate oarecare, faptul că va fi folosită o singură dată pare cert.

În ceea ce priveşte textul demonstrativ care implică o acţiune complexă, aceasta cuprinde atîtea acţiuni simple cîte cuprinde acţiunea complexă. Să luăm un text care face ca $r \in A$. Acţiunea implicată de el are trei trepte : 1. $p \rightarrow q$ şi 2. $q \rightarrow r$, deci 3. $p \rightarrow r$. Bineînţeles, în acord cu cele de mai sus, se poate spune că starea de cunoştinţe de la care pleacă colectivitatea este că p şi că aceasta posedă mecanismul silogismului. Mai putem deduce privind forma acţiunii că este evident 1. şi 2., dar că $p \rightarrow r$ nu este tot atît de evident, presupunînd bineînţeles că autorul cunoaşte condiţiile de succes ale acţiunii (cf. supra).

Dacă însuşirea acţiunii de a fi simplă sau complexă nu spune prea mult, examinarea conţinutului propoziţiilor poate să spună mai mult. Se poate stabili de la caz la caz de ce într-o situaţie dată a fost nevoie de o acţiune simplă, respectiv complexă.

În cazul textului persuasiv, atît pentru cel care implică o acţiune simplă cît şi în cazul celui care implică o acţiune complexă, putem presupune că lungimea istoriei acţiunii este determinată de natura propoziţiilor de credinţă conectate în text.

Pentru un text demonstrativ care implică o acţiune simplă se poate stabili dacă o anumită structură a lui (natura conectorilor logici folosiţi) este determinată de nevoile acţiunii şi în ce măsură. Dacă cineva doreşte să convingă, ca în exemplul de mai sus o colectivitate că q, atunci cînd aceasta este convinsă că p, Agentul este constrîns să folosească o anumită structură, respectiv 'dacă ... atunci ...' sau '...dacă şi numai dacă ...'. Este evident că nu s-ar putea folosi în acest caz 'sau ... sau ...'. Examinînd natura propoziţiilor conectate se poate prezice aşadar structura textului (natura conectorilor logici folosiţi determină anumite structuri lingvistice).

Atît în privinţa textului persuasiv, cît şi în privinţa textului demonstrativ, căile de a convinge o colectivitate că q atunci cînd ea ştie că p sînt limitate. Nu putem spune însă care va fi structura particulară aleasă dacă nu cunoaştem conţinutul propoziţiilor respective. Dacă însă ştim care este conţinutul lui p şi conţinutul lui q putem spune şi dacă acţiunea va fi o acţiune simplă (dacă se poate demonstra imediat că $p \rightarrow q$ sau că $p \leftrightarrow q$) şi putem afla mai mult decît atît, anume care dintre cei doi conectori va fi folosit, respectiv dacă textul va fi persuasiv sau nu.

Natura stărilor de cunoştinţe conectate într-o acţiune pare a fi responsabilă şi de determinarea calităţii textului de a fi demonstrativ sau persuasiv, dar şi de determinarea structurii textului respectiv.

În ceea ce priveşte textele complexe, cele care implică o acţiune complexă, ele par a se putea descompune în texte simple, implicînd acţiuni simple, fiecare acţiune simplă fiind îndeplinită cu ajutorul unui anume fragment de text.

Dacă luăm două texte, T_1 implicînd acţiunea descrisă prin ' p T q q T r' şi T_2 implicînd o acţiune descrisă prin 'p T r T q' se observă că prin Axiomele $A_T1 - A_T4$ din calculul T(A_T1. (p V q T r V s s) (p T r) V (p T s) V (q T r) V (q T s); A_T2. (p T q) & (q T s) — (p T q & r); A_T3. p (p T q V — q); A_T4—(p T q & — q) — inferenţa decurge prin substituţia formulelor în variabile, detaşare şi înlocuire a expresiilor demonstrabil echivalente în calcul nu se poate demonstra că cele două acţiuni sînt echivalente, deci textele respective nu sînt idempotente.

Concluzia pe care o tragem este că sintaxa (= înlănţuirea) instrumentelor pentru îndeplinirea unei acţiuni nu este întîmplătoare (nici) în cazul textului. Ordinea particulară a fragmentelor dintr-un text este influenţată de conţinutul stărilor angrenate în acţiunea respectivă.

Pentru a face mai intuitivă imaginea dependenţei uneltelor şi respectiv a ordinii în care sînt folosite în acţiune vom apela la o cunoscută comparaţie a lui Cl. Lévi-Strauss. Să ne închipuim un meşter care are o trusă cu scule. Sarcina lui este aceea de a aduce lumea într-o stare determinată dintr-o altă stare determinată. Făcînd planul acţiunii respective, el îndeplineşte două sarcini privitoare la unelte : 1. alege din trusa pe care o are la îndemînă uneltele cele mai potrivite şi 2. face un plan care cuprinde ordinea în care le va folosi. Pentru o acţiune simplă el îndeplineşte numai prima sarcină, pentru o acţiune complexă el le îndeplineşte pe amîndouă, a doua fiind mai importantă.

Vom considera aşadar textul simplu ca o unealtă într-o măsură deja construită, iar textul care implică o acţiune complexă ca o ordonare specială de unelte simple, ordonare făcută în vederea atingerii scopului acţiunii.

Cele spuse mai sus sînt valabile pentru textele demonstrative şi într-o măsură oarecare pentru textele persuasive. În textele persuasive, dacă nu există o ordonare şi o conectare prescrisă de logică, există totuşi o ordonare şi o conectare prescrisă de scopul pe care textul respectiv este construit să-l îndeplinească. Uneltele preconstruite sînt în cazul textelor persuasive locurile comune ale retoricii. O clasificare a acţiunilor posibile ar putea oferi o bază pentru clasificarea „procedeelor retorice". „Arta de a convinge " nu pare a fi atît în posesia celui care cunoaşte cît şi mai multe unelte de persuasiune, cît în posesia celui care ştie să aleagă şi mai ales să îmbine uneltele pe care le posedă.

Întorcîndu-ne la exemplul cu cel care are de făcut o acţiune pentru care are o trusă de unelte, vom numi prima operaţie pe care o face, alegerea instrumentelor celor mai potrivite **tactică**, iar îmbinarea lor conform cu scopul, **strategie.**

Cu cît cineva are mai multe posibilităţi de a alege unelte potrivite cu un anumit scop, cu atît el are o **libertate tactică** mai mare, cu cît cineva

are mai multe posibilităţi de a combina în mai multe feluri un grup de unelte date, cu atît el are o **libertate strategică** mai mare.

Vorbind în cazul textului demonstrativ despre posibilitatea alegerii unor procedee de demonstraţie, iar în cazul textului persuasiv despre posibilitatea alegerii unor procedee de demonstraţie şi de persuasiune, dar în orice caz cel puţin al unui procedeu de persuasiune, putem constata următoarele : un text demonstrativ care implică o acţiune simplă oferă o libertate tactică mică şi o libertate strategică nulă ; un text demonstrativ care implică o acţiune complexă oferă o libertate tactică mică şi o libertate strategică relativ mare ; un text persuasiv care implică o acţiune simplă oferă o libertate tactică mare şi o libertate strategică nulă ; un text persuasiv care implică o acţiune complexă oferă o libertate tactică mare şi o libertate strategică mare.

Libertatea strategiei creşte atît de la demonstrativ spre persuasiv, cît şi de la acţiunea simplă spre acţiunea complexă. Libertatea tactică creşte de la demonstrativ spre persuasiv.

Măsura în care putem determina structura textului analizînd acţiunea pe care o implică scade cu creşterea libertăţii (strategiei sau tacticii).

Ipoteza că textul poate fi privit ca instrument al unei acţiuni poate duce aşadar la unele rezultate, în ciuda faptului că nu stabileşte clase de echivalenţă între texte, ci numai clase de idempotenţă.

Examinînd acţiunea pe care o implică un text se poate spune ceva despre structura textului — care sînt instrumentele folosite pentru a îndeplini acţiunea şi dacă ele sînt de natură logică sau persuasivă, de asemenea se poate spune privind forma acţiunii dacă într-un text se va folosi un singur instrument sau mai multe şi care va (vor) fi acela (acelea).

În sfîrşit, se poate spune în ce condiţii este probabil să apară un text într-o colectivitate, cînd este el iniţiat şi cînd se termină.

BIBLIOGRAFIE

(1) Pier Marco Bertinetto, *Can We Give a Unique Definition to the Concept 'Text'? Reflections on the Status of Textlinguistics*, Janos S. Petöfi (ed.), Hamburg, 1979, p. 143—159.
(2) G. H. von Wright, *An Essay in Deontic Logic and the General Theory of Action*, în „Acta Philosophica Fennica" (1968), p. 37—81.
(3) G. H. von Wright, *And Next*, în „Acta Philosophica Fennica" 18 (1965).

Non-Literary Text and Action

(Summary)

The present article suggests a number of arguments in favor of considering the text as an instrument to accomplish an action. The action is understood as the change of certain 'states of affairs' (=sentences) which a community can valorise whithout appealing to verification.

The validity of these arguments depends on the extent to which the text structure can be predicted through the analysis of the action whose instrument it is.

Taking into consideration the action performed by the Agent upon beliefs of a certain community, one can tell whether the text will have a logical or a persuasive structure, whether it will be a simple instrument or a chain of instruments as well as when (where) it begins and when (where) it ends.

Octombrie 1981

Şcoala generală nr. 110
Bucureşti, Aleea Argeşelu 6

ASPECTE TEORETICE ȘI ISTORICE ALE STUDIERII RAPORTURILOR LINGVISTICE VECHI SLAVO-ROMÂNE*

După migrațiile vizigoților, hunilor, gepizilor și ale altor popoare nomade (de la sfîrșitul sec. III pînă la începutul sec. VI), cu efecte demografice și lingvistice minime asupra populației străromânești din Dacia, Scythia Minor și Moesia, pe aceste teritorii își fac apariția în timpul împăraților bizantini Iustin I (518—527) și Iustinian (527—565) primele grupuri de slavi din ramura sudică, așa-numiții *sclavini* (sl. com. *slověne* > lat. [sec. VI—VII] *Sclavini, Sclavi* > rom. *șchei*; cf. gr. biz. Σκλαβηνοί, Σκλάβοι)[1]. Porniți în valuri din patria primitivă a triburilor slave, ce se întindea dincolo de Carpații Nordici, între Oder și Nipru, pînă la Marea Baltică [2], sclavinii s-au deplasat spre sud pe două direcții principale : pe la est de Carpați (cf. necropolele descoperite la Suceava-Șipot și la Sărata-Monteoru) și pe valea Tisei. În tot cursul secolului VI n-au încetat atacurile acestora — uneori în unire cu triburile înrudite ale anților, de la răsărit, alteori cu avarii, așezați din a. 567 în Pannonia — asupra Imperiului

* Raport prezentat la Sesiunea generală a Societății române de lingvistică (23—25 octombrie 1980). O formă abreviată a acestei expuneri constituie partea întîi a capitolului *Cuvinte împrumutate din vechea slavă*, din *Istoria limbii române*, red. resp. acad. I. Coteanu, vol. I (sub tipar) ; în partea a doua sînt prezentate împrumuturile vechi slave pătrunse în româna comună și păstrate în forme și cu sensuri identice ori apropiate în toate cele patru dialecte românești sau, cel puțin, în dacoromână și în aromână (respectiv, în meglenoromână). Acestora le urmează : *Împrumuturi vechi slave, comune dacoromânei și istroromânei*, în SCL XXXI (1980), nr. 4 (Omagiu Al. Graur), p. 431—434 ; *Emprunts vieux-slaves propres au daco-roumain*, în RRL XXV (1980), nr. 5 (Omagiu Al. Rosetti), p. 569—576 ; *Împrumuturi bulgărești în sudul teritoriului dacoromân*, în SCL (XXXI (1980), nr. 5 (Omagiu I. Coteanu), p. 591—594 ; *Latino-greko-slavjanskie zaimstvovanija v rumynskom jazyke*, în RRL XXVI (1981), nr. 1, p. 15—24.

În afara siglelor unor reviste cunoscute, în note sînt utilizate cîteva abrevieri : *Berneker* = E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I—II (Lief. 11), Heidelberg, 1908—1914 ; Caragiu ș.a., *Dialectologie română* = Matilda Caragiu Marioțeanu, Șt. Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, R. Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977 ; Cioranescu = Al. Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, 1—6, Universidad de la Laguna, 1958—1966 ; FHD, II, III = *Fontes historiae Dacoromanae*, t. II—III, București, 1970—1975 ; Mihăilă, *Împrumuturi* = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960 ; Mihăilă, *Studii* = G. Mihăilă, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973 ; Petrovici, *Studii* = E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970 ; Pătruț, *Studii* = I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974 ; Rosetti, ILR, I² = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, ed. 2, București, 1978 ; Vasmer-Trubaciov = M. Vasmer, *Etimologiceskij slovar' russkogo jazyka*, trad. și compl. de O.N. Trubaciov, t. I—IV, Moscova, 1964—1973.

[1] Dintre lucrările de sinteză mai noi menționăm : *Istoria României*, vol. I, red. resp. acad. C. Daicoviciu, București, 1960, p. 728—755 (capitol redactat de Maria Comșa) ; *Istoria poporului român*, sub red. acad. A. Oțetea, București, 1970, p. 91—113 (capitol scris de I. Nestor ; cf. și studiul aceluiași autor, *La pénétration des slaves dans la Péninsule Balkanique et la Grèce continentale. Considérations sur les recherches historiques et archéologiques*, în RESEE I (1963), no. 1—2, p. 41—67) ; *Istoria României. Compendiu*, ed. 3 rev. și adăug., sub red. acad. Șt. Pascu, București, 1974, p. 78—88 (autorii capitolului : Gh. Ștefan, C. Daicoviciu, H. Daicoviciu) ; *Dicționar de istorie veche a României*, sub conducerea prof. D. M. Pippidi, București, 1976 ; C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Scurtă istorie a românilor*, București, 1977, p. 77—82.

[2] Vezi harta 4 din cartea lui S. B. Bernstein, *Gramatica comparată a limbilor slave*, trad. și note de G. Mihăilă, București, 1965, p. 65.

Roman de Răsărit (Bizantin), ceea ce a avut drept rezultat căderea în a. 602 a graniței nordice a acestuia, fixată pînă atunci pe Dunăre și Sava, și stabilirea sclavinilor, în cea mai mare parte, în nordul Peninsulei Balcanice. Curînd, în deceniile 7—8 ale secolului VII, acestora li se adaugă bulgarii (protobulgarii), popor de neam turcic, împreună cu care constituie primul stat slavo-bulgar (681—1018)[3]. Efectele acestui complex eveniment politico-demografic au fost diferite pentru populația străromânească : la nordul Dunării, unde sclavinii (șcheii) rămași erau, desigur, în minoritate față de localnici, printre care s-au așezat la sfîrșitul sec. VI și în sec. VII, în zonele de luncă, șes și dealuri, inclusiv în Transilvania, au fost treptat asimilați, în urma unui îndelung proces de bilingvism, care s-a încheiat, după toate probabilitățile, în jurul secolelor XI—XII[4]; la sudul Dunării, unde slavii erau mai numeroși, aceștia au asimilat mai întîi pe protobulgari (creștinarea oficială a noului stat s-a efectuat în anul 864, sub cneazul Boris-Mihail, în limba greacă, dar curînd după aceea, în a. 885, a fost adoptată ca limbă liturgică slava veche, fixată în scris de frații Constantin-Chiril și Metodie din Salonic, în anul 863, cu prilejul misiunii din Marea Moravie[5]); în al doilea rînd, populația străromânească — de la ai cărei reprezentanți Theophylaktos Simokattes a consemnat în *Istoriile* sale (scrise între anii 610—641) celebra exclamație *Torna, torna* „întoarce-te, întoarce-te"[6] — a fost parțial asimilată pînă prin secolul al XIII[7]; altă parte însă a fost dislocată spre sud, mai ales în regiunile muntoase ale Imperiului Bizantin (Macedonia, Munții Pindului, Tesalia, Epir etc.), unde sînt semnalați pentru prima dată în *Compendiul de istorii* al lui Georgios Kedrenos, sub anul 976, cu numele de *vlahi* (Βλάχοι), preluat de greci de la slavi[8]; aceștia sînt strămoșii aromânilor și ai meglenoromânilor (istroromânii s-au desprins din zona de sud-vest a teritoriului locuit de dacoromâni)[9]. Așadar, din această perioadă a istoriei limbii române — *româna comună* — ne-au rămas cele mai vechi împrumuturi slave, care prezintă trăsăturile idiomului sud-slav răsăritean, denumit *limba slavă veche* sau *bulgară veche*, și atestat în secolele IX—XI; tot atunci au pătruns în limba slavilor balcanici primele împrumuturi din româna comună. Dar contactele cu popoarele slave au continuat și în secolele următoare, ceea ce a avut urmări lingvistice bilaterale : pe de o parte, expansiunea unor grupuri de români, mai ales păstori, dar și agricultori, a dus la pătrunderea unui număr de cuvinte românești în limbile slave vecine (bulgară, sîrbocroată, slovacă și cehă, polonă, ucraineană și chiar rusă și bielorusă) ; pe de altă parte, în limba română au pătruns în continuare, o serie de cuvinte din limbile slave vecine, atît pe cale *orală* (din bulgară, sîrbocroată, ucranineană, polonă, rusă,)

[3] Vezi, L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, t. I—II, Paris, 1923—1927 (versiunea cehă, originală : *Rukověť slovanských starožitností*, Praga, 1953; trad. rusă; *Slavjanskie drevnosti*, Moscova, 1956), iar dintre lucrările mai noi : *Istorija na Bălgarija*, t. I, ed. 2, Sofia, 1961, p. 45—63 ; Vasilka Tăpkova-Zaimova, *Našestvija i etničeski promeni na Balkanite prez IV—VI v.*, Sofia, 1966, *Istorija Vizantii* t. 1, red. resp. S. D. Skazkin, Moscova, 1967, p. 337—353.

[4] Vezi : E. Petrovici, *Daco-slava*, în DR X, partea II (1943), p. 267 ; Rosetti, ILR, I², p. 295—297 ; Mihăilă, *Studii*, p. 9—15 ; Pătruț, *Studii*, p. 101—123.

[5] Vezi, de ex. : V. Ghiuzelev, *Knjaz Boris Părvi*, Sofia, 1969.

[6] Cu prilejul relatării campaniei bizantine în Balcani, împotriva avarilor și sclavinilor, în anul 586 ; *Torna, torna, frater* (sau : *fratre*), în *Cronografia* lui Theophanes Confessor, scrisă între anii 810—814, pe baza unor izvoare mai vechi (vezi : FHD, I², p. 538—539, 604—605 ; H. Mihăescu, *Torna, torna, fratre*, în „Byzantina", t. 8 (Thessaloniki, 1976), p. 21—35 ; Rosetti, ILR, I², p. 657—658, cu indicații bibliografice).

[7] Frații Asan, Petru și Ioniță, conducătorii răscoalei antibizantine și apoi ai statului „vlaho-bulgar" (1185—1207) sînt recunoscuți în izvoarele timpului ca „vlahi" din Balcani (vezi : B. Primov, *Crearea celui de-al doilea țarat bulgar și participarea vlahilor*, în vol. *Relații romăno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII—XIX)*, București, 1971, p. 9—56 ; C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 1, București, 1974, p. 192—196).

[8] Vezi FHD, III, p. 120—157 : pasajul privind pe „vlahii călători (βλαχῶν ὁδιτῶν) între Castoria și Prespa și așa-numiții « Stejari frumoși »", la p. 144—145 (vezi și nota 67).

[9] Vezi Caragiu ș.a., *Dialectologie română*, p. 97—111.

cît şi pe cale *scrisă* (din slavona mediobulgară, dar şi din cea sîrbă şi ruso-ucraineană, apoi din polonă şi rusa modernă).

În aceste condiţii, împrumuturile slave ale limbii române nu constituie o masă nediferenţiată, cum pare la prima vedere — dată fiind marea apropiere dintre limbile slave — şi cum, dealtfel, au considerat primii cercetători din secolul trecut, cu excepţia lui I. Budai-Deleanu (I. Hinkulov, J. Sterija -Popović, Fr. Miklosich, A. de Cihac), ci ele trebuie grupate, în primul rînd, după limbile şi dialectele din care provin şi, în al doilea rînd, după epocile în care au pătruns, delimitarea făcîndu-se după criterii lingvistice, cultural-istorice şi geografice.

Majoritatea împrumuturilor slave au pătruns în epoca celor mai vechi contacte româno-slave, schiţată mai sus, deci pînă la asimilarea sclavinilor (şcheilor) din Dacia şi pînă la ruperea contactului dintre grupul dialectal nord-dunărean de cel sud-dunărean. Din punctul de vedere al istoriei *limbii slave vechi (sud-slave răsăritene vechi* sau *bulgare vechi)*, căreia îi aparţinea şi graiul slavilor asimilaţi pe teritoriul Daciei, limita superioară a acestui proces coincide cu perioada de profunde transformări fonetice, care marchează trecerea de la epoca *slavă veche (bulgară veche)* la *epoca medio-bulgară*, adică secolele XI—XII [10].

În ceea ce priveşte limita inferioară a pătrunderii împrumuturilor vechi slave în româna comună, teoretic trebuie să admitem secolele VI—VII, epoca primelor contacte româno-slave la nord şi la sud de Dunăre. Dacă pentru unele cuvinte — puţine la număr — se poate presupune o fixare relativ timpurie în româna comună (sec. VI—VIII), în schimb, influenţele lingvistice reciproce intense au început, evident, după o epocă îndelungată de convieţuire româno-slavă: în graiul slavilor au pătruns treptat cuvinte româneşti şi, invers, în limba populaţiei străromâneşti au început să pătrundă cuvinte slave, al căror număr a devenit mai mare în perioada asimilării definitive a slavilor din Dacia.

În plus, cum au subliniat E. Petrovici şi acad. Al. Rosetti, aspectul fonetic al împrumuturilor vechi slave din româna comună a putut fi reînnoit pînă la un anumit punct — spre deosebire de Grecia, unde slavii au fost asimilaţi începînd cu a doua jumătate a sec. al VIII-lea—, ceea ce face ca cele mai multe împrumuturi vechi sud-slave răsăritene ale românei comune să prezinte trăsăturile fonetice specifice limbii slave vechi (bulgare vechi) din secolele IX—XI şi parţial celei mediobulgare timpurii (sec. XII), adică exact din epoca în care a avut loc asimilarea masivă a slavilor din Dacia [11]. Această concluzie se impune în urma coroborării tuturor criteriilor de delimitare a celor mai vechi împrumuturi slave, căci, pe de o parte, nu toate *trăsăturile fonetice* au valoare probantă absolută (unele trăsături fonetice indică termenul *a quo*, altele termenul *ad quem*, iar altele sînt „indiferente" faţă de axa timpului, cel puţin în limitele care ne interesează aici, de la divizarea slavei comune — petrecute într-o lungă perioadă de timp, aproximativ din sec. VI pînă către sfîrşitul sec. VIII [12] — pînă astăzi, dar sînt specifice

[10] Vezi, acum în urmă: P. Olteanu, G. Mihăilă ş.a., *Slava veche şi slavona românească*, Bucureşti, 1975 (cu bibliografie); K. Mircev, *Istoričeska gramatika na bălgarskija ezik*, ed. 3, Sofia, 1978.

[11] Vezi: E. Petrovici, *Daco-slava*, p. 233—277; Idem, *Les Slaves en Dacie*, în „Balcania" VII (1944), p. 466—473; Al. Rosetti, *De l'influence du slave méridional sur le néo-grec et le roumain*, în *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga — Bucureşti, 1947, p. 332—341; Idem, ILR, I[2], p. 296 (ambii autori pornesc de la discutarea materialului cuprins în monografia lui M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941); aproximativ la fel — dar cu o substituţie nejustificată de termeni — prezentase lucrurile şi Ilie Bărbulescu, în cartea *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi*, Bucureşti, 1929. Vezi, acum în urmă: Iv. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960, p. 186—188; Pătruţ, *Studii*, p. 101—122.

[12] Vezi, de exemplu: S. B. Bernstein, *Gramatica comparată ...*, p. 47—49; I. Pătruţ, *Primele relaţii slavo-romano-greceşti şi durata limbii slave comune*, în Rsl XVII (1970), p. 21—30 (cu indicaţii bibliografice). Pentru ansamblul problemelor menţionăm, de asemenea: A. Meillet, *Le slave commun*, ed. 2, Paris, 1934 (nou tiraj, 1965; trad. rusă, Moscova, 1951); A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, t. I—IV, Lyon — Paris, 1950—1974.

slavo-bulgare); pe de altă parte, unele cuvinte nici nu prezintă trăsături fonetice care să ne indice o anumită limbă sau epocă (de ex. rom. *babă* < v.sl. *baba*).

De aceea, pe lîngă *criteriul fonetic*, care este principalul criteriu lingvistic de datare și atribuire, trebuie să apelăm la *criteriul derivativ* (anumite afixe sînt specifice limbilor slave sudice, în speță slavei vechi, respectiv bulgarei, sau întrebuințate cu precădere în aceste limbi: prefixul *iz-* sau sufixul sl. *-ica* > rom. *-iță*) și la cel *semantic* (unele cuvinte prezintă un semantism slavo-bulgar, uneori slav sudic, în genere, și nu slav estic sau vestic); multe din vechile împrumuturi au o gamă de sensuri mai bogată decît cele pătrunse mai tîrziu în limba română, fie că acestea coincid cu cele din slava veche (bulgara veche) și bulgara actuală, fie că prezintă inovații atît de îndepărtate de prototip, încît trebuie să presupunem o lungă evoluție a lor în limba română [13]. Strîns legat de *criteriul semantic* este cel *onomasiologic*, completat pe plan extralingvistic de cel *cultural-istoric*: cuvintele pătrunse în epoca veche aparțin anumitor sfere lexicale, deosebite de cele pătrunse prin scris sau într-o epocă ulterioară.

În sfîrșit, toate aceste criterii se completează cu cel *geografic*: s-a constatat că cele mai vechi împrumuturi sud-slave răsăritene sînt răspîndite, de regulă, pe întreg teritoriul dacoromân sau pe cea mai mare parte a lui [14] și că adesea se regăsesc în aceeași formă și cu aceleași sensuri (sau cu sensuri apropiate) în dialectele aromân, meglenoromân și istroromân sau, cel puțin, în unele din ele [15]. Acestea și constituie cea mai mare parte a împrumuturilor vechi slave pătrunse în română. Evident însă că ultimul criteriu nu este absolut, căci găsim în dacoromână împrumuturi slave sudice cu aspect fonetic vechi, larg răspîndite, ce nu se regăsesc în celelalte dialecte, și invers. Dar dacă aromâna și meglenoromâna au rămas timp mai îndelungat în contact cu limbile bulgară și macedoneană slavă (practic vorbind, pentru unele enclave aromâne acest contact continuă pînă astăzi), în schimb, elementele cu aspect fonetic slavo-bulgar ale istroromânei — ajunsă ulterior într-un mediu croat și sloven — sînt o dovadă peremptorie a vechimii acestor împrumuturi pătrunse înaintea separării istroromânei de dacoromână, cum a arătat cu argumente convingătoare E. Petrovici [16].

În sfîrșit, se observă că, aproximativ în aceeași epocă, multe din cuvintele vechi slave pătrunse în limba română au fost asimilate și de limbile maghiară și albaneză și că ele prezintă, în linii mari, aceleași trăsături fonetice [17].

Ținînd seama de acest complex de criterii, cercetătorii raporturilor lingvistice slavo-române, începînd cu B. P. Hasdeu și continuînd cu I. Bogdan, Ov. Densusianu, A. I. Iațimirski, I. Bărbulescu, P. Cancel, B. Țonev, P. Skok, M. Křepinský, S. Pușcariu, E. Petrovici, Al. Rosetti, Al. Graur, R. A. Budagov, S. B. Bernstein, I. Pătruț și alți lingviști români și străini au reușit treptat să separe împrumuturile slavo-bulgare de cele sîrbești

[13] Vezi, de exemplu: A. I. Iațimirski, *Iz slavjano-rumynskich semasiologičeskich nabljudenij*, în „Izvestija ORJaS", t. IX (1904), cartea 2, p. 257—278; R.A. Budagov, *Slavjanskoe vlijanie na rumynskij jazyk*, în „Vestnik Leningradskogo Universiteta", 1947, nr. 12, p. 80—94; Mihăilă, *Împrumuturi*, p. 219—248.

[14] Vezi: Petrovici, *Studii*, p. 74—84; Mihăilă, *Studii*, p. 23—41.

[15] Vezi: Th. Capidan, *Influența slavă în dialectul aromân*, București, 1925, p. 25—26; Rosetti, ILR, I², p. 315—317; E. Petrovici, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei și problema teritoriului de formare a limbii române*, în CL XII (1967), nr. 1, p. 11—19; Elena Casandra Scărlătoiu, *Cuvinte de origine slavă în dialectul aromân*, București, 1977 (teză de doctorat, xerogr.); aceeași, *Nouvelles contributions à l'étude des emprunts slaves dans le lexique aroumain*, în RESEE XV (1977), no. 3, p. 535—551; aceeași, *Relații lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud*, București, 1980; aceeași, *Cuvinte de origine slavă în dialectul meglenoromân* (text dactilogr.).

[16] Petrovici, *Studii*, p. 56—60; *Problema românilor „apuseni". În legătură cu toponimicul Pešter din sud-vestul Serbiei*, în SCL XI (1960), nr. 2, p. 195—198; *Elementele sud-slave orientale ale istro-românei*...

[17] Vezi: I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I, 1—2, Budapesta, 1955; A. M. Seliščev, *Slavjanskoe naselenie v Albanii*, Sofia, 1931; A. V. Desnițkaia, *Slavjanskie zaimstvovanija v albanskom jazyke*, Moscova, 1963; Mihăilă, *Studii*, p. 54—60.

(pătrunse începînd din secolul al XV-lea în Banat și, parțial, în vestul Olteniei, sudul Crișanei și sud-vestul Transilvaniei), de cele ucrainene (răspîndite în nord-estul teritoriului dacoromân, după secolul al XII-lea) și, evident, de cele polone și ruse[18].

Restrîngînd aici discuția la împrumuturile slavo-bulgare, trebuie să delimităm, mai întîi, pe cele vechi populare de cuvintele culturale, pătrunse mai ales pe cale scrisă, prin intermediul bisericii și al administrației, în epoca folosirii slavonei — formă tîrzie a slavei vechi scrise, în redacția (varianta) de bază, mediobulgară și, parțial, în redacțiile sîrbă și ruso-ucraineană — ca limbă de cultură în Țările Române (începînd din secolul X, dar mai ales în secolele al XIV-lea — al XV-lea, alături de latină, iar apoi paralel cu limba română și cedîndu-i treptat locul, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea). Acestea din urmă pot fi identificate, cum au făcut, mai întîi, B. P. Hasdeu și I. Bogdan, iar în deceniile din urmă, O. Densușianu, E. Petrovici, Al. Rosetti — B. Cazacu — L. Onu[19] și alți cercetători, pe baza *criteriului ono-*

[18] Principalele lucrări și sinteze consacrate împrumuturilor vechi slave în limba română sînt, în ordine cronologică, următoarele: Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, extras din „Denkschr. des kais. Akademie der Wissenschaften", Phil.-hist. Classe, Bd. XII, Viena, 1861, 70 p. (parțial depășită); A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, [II]. *Éléments slaves, magyrs, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort s/M., 1879, p. 1—474 (în bună măsură depășit); B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, t. I și *Suplement*, București, 1878—1880, *Din istoria limbei române*, București, 1883, *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. I—IV, București, 1887—1898 (reed. de Gr. Brîncuș, 3 vol., București, 1972—1976), ș.a. (numeroase etimologii, în genere judicioase); I. Bogdan, *Scrieri alese*, cu o prefață de E. Petrovici, ed. îngrijită de G. Mihăilă, București, 1968 (diverse etimologii și considerații generale, în lucrări publicate începînd din 1889); O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, t. I, Paris, 1901, p. 237—287 (reed.: *Opere*, II, ed. îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, București, 1975, p. 230—273; trad. rom. îngrijită de J. Byck, București, 1961, p. 159—188); A. I. Iațimirski, *Iz slavjano-rumynskich semasiologičeskich nabljudenij*, în IORJaS, t. IX, (1904), 2, p. 257—278 ș.a.; I. Bărbulescu, *Studii privitoare la limba și istoria românilor*, București, 1902, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, București, 1929, ș.a. (parțial depășite); B. Țonev, *Ezikovedski vzaimnosti meždu bălgari i rumăni* (extras, Sofia, 1921), reprodus în *Istorija na bălgarski ezik*, t. II, Sofia, 1934, p. 3—151 (necritic); P. Cancel, *Despre „rumân" și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, București, 1921, *Termenii slavi de plug în dacoromână*, București, 1921, ș.a.; P. Skok, *Slave et roumain*, în "Revue des études slaves" III (1923), 1—2, p. 59—77, *Leksikologijske studije*, Zagreb, 1948, ș.a.; Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, București, 1925 (extras din A.A.R. Mem. Secț. Lit., Seria III, t. II, mem. 4); M. Křepinský, *Influence slave sur le verbe roumain*, în „Slavia" XVI (1938—1939), p. 1—49, 220—268, 481—534, ș.a.; S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 277—307 (reed. de Ilie Dan, București, 1976, p. 273—303); Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, ed. 2, București, 1978, p. 61—66, 291—353 (prima ediție a părții a III-a, *Limbile slave meridionale*, București, 1940), ș.a.; E. Petrovici, *Daco-slava*, în DR, X, 2 (1943), p. 233—277; *Studii de dialectologie și toponimie*, volum îngrijit de I. Pătruț, B. Kelemen și I. Mării, București, 1970, ș.a.; Al. Graur, *Nom d'agent et adjectiv en roumain*, Paris, 1929; *Etimologii românești*, București, 1963, ș.a.; R. A. Budagov, *Slavjanskoe vlijanie na rumynskij jazyk*, în „Vestnik Leningradskogo Universiteta", 1947, nr. 12, p. 80—94, ș.a.; S. B. Bernstein, *Razyskanija v oblasti bolgarskoj istoričeskoj dialektologii*, t. I. *Jazyk valašskich gramot*, Moscova-Leningrad, 1948 (parțial tratează și problema în discuție), *Cu privire la legăturile lingvistice slavo-române*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 77—79, ș.a.; I. Pătruț, *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, în Rsl I (1958), p. 31—43; *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, ș.a.; G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, 1960; *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, ș.a. În afara bogatei literaturi științifice citate în multe din lucrările menționate mai sus, informații bibliografice pot fi găsite în următoarele sinteze: I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme, bibliografie*, București, 1970; G. Mihăilă, *Slavistica românească în anii 1944—1974*, în AUB, an. XXV, Filologie (1976), p. 63—82; Idem, *Slavic Languages*, în RRL XXIII (1978), p. 381—421; E. Vrabie, *Lingvistica slavă*, în *Istoria lingvisticii românești*, coord. acad. Iorgu Iordan, București, 1978, p. 177—182 (parțial și alte paragrafe, redactate de Iorgu Iordan, Marius Sala ș.a.).

[19] *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, ed. 2, București, 1971, p. 67—68 ș.a.

masiologic și a celui *semantic*, întrucît aparțin, de regulă, terminologiei religioase, culturale, administrative și militare. Uneori putem apela, de asemenea, la *criteriul fonetic*, dat fiind faptul că anumite cuvinte au pătruns în limba română cu un fonetism livresc (de ex., *a săvîrși* față de *a sfîrși*), iar altele chiar prezintă trăsături fonetice specifice nu numai slavonei mediobulgare, ci și celei sîrbe sau ruso-ucrainene, ceea ce dovedește că au fost împrumutate din aceste variante ale slavonei folosite în Țările Române.

În al doilea rînd, trebuie să delimităm împrumuturile vechi slavo-bulgare, pătrunse în limba română pe cale orală pînă în secolele XI—XII, de cele noi bulgărești, care au pătruns după această epocă. Aici, în afară de *criteriul fonetic*, cel mai sigur pare a fi cel *geografic*, întrucît, din punct de vedere fonetic, deosebirile dintre slava veche (bulgara veche, sec. IX—XI) și mediobulgară (sec. XIV), respectiv chiar neobulgară (din secolul al XV-lea pînă astăzi) — deși foarte importante în unele privințe — nu sînt totdeauna tranșante, cu atît mai mult, cu cît trecerea de la o perioadă la alta s-a făcut treptat și nu a fost concomitentă pentru toate graiurile bulgărești [20]. Din punct de vedere geografic însă, cuvintele bulgărești pătrunse în limba română începînd cu secolul al XIII-lea apar cu precădere numai în sudul țării, în timp ce împrumuturile mai vechi (pînă în secolele XI—XII) sînt răspîndite pe întreg teritoriul daco-român — multe fiind comune cu cele din aromână, meglenoromână și istroromână — sau, în tot cazul depășesc aria graiului sudic (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, sudul Transilvaniei) [21].

Așadar, avem posibilitatea — cu o anumită aproximație — să delimităm *cele mai vechi împrumuturi slave* ale limbii române și să le definim ca *vechi sud-slave răsăritene* sau, mai simplu, *vechi slave*, din următoarele considerente: 1) în secolele IX—XI, această limbă, vorbită în partea de răsărit a Peninsulei Balcanice și, sporadic, în Dacia și în Pannonia, pînă la asimilarea vorbitorilor ei de către români și maghiari, era numită *językъ slověnьskъ* „limba sclavinilor (șcheilor)" și abia mai tîrziu, în urma asimilării *bulgarilor (protobulgarilor)* de către slavii (sclavinii) din noul stat slavo-bulgar, ea s-a numit *bulgară*, ca și poporul nou format [22]; 2) „slavii dacici", adică cei asimilați pe teritoriul Daciei, n-au fost numiți niciodată *bulgari*, ci au fost desemnați totdeauna cu vechiul lor nume *slověne*, în forma latină tîrzie, *Sclavi* (alături de *Sclavini*, începînd din secolele VI—VII)[23], care a dat în română, în mod normal, *șchei*.

Este drept însă că termenul *împrumuturi vechi slave* ar putea fi considerat prea general, căci fiecare limbă slavă actuală a avut o epocă veche: el trebuie folosit numai în sensul în care prin *limba slavă veche* (sau *paleoslavă*, în lat. lingua *palaeoslovenica*, fr. *vieux-slave*, rus. *staroslavjanskij jazyk*) se înțelege tocmai limba *sclavinilor* — strămoșilor slavi ai popoarelor bulgar și macedonean actuale, *sud-slava răsăriteană* sau *bulgara veche* [24]. Prin urmare, pentru o mai mare precizie se pot folosi termenii *împrumuturi vechi sud-slave răsăritene* sau *vechi slavo-bulgare*, însă în formulările curente (de ex., la indicațiile etimologice) termenul mai scurt *împrumuturi vechi slave* (v. sl.) este mai comod, cu condiția să avem în vedere ce conținut exprimă.

În cele de mai sus am admis ca un lucru stabilit în știință că „slavii dacici" nu aveau o limbă sau un dialect aparte de limba slavilor *(slověne, Sclavini)* ce s-au așezat în partea de răsărit a Peninsulei Balcanice și că, cel mult, se poate vorbi de unele mici diferențe dialectale (greu de identificat în absența textelor), care marcau — asemenea dialectelor slovene nor-

[20] Vezi, de ex.: K. Mircev, *Istoričeska gramatika*³..., p. 47—64, 108—159; St. Stoikov, *Bălgarska dialectologija*, ed. 2, Sofia, 1968.

[21] Cf. o serie de hărți ale ALR și ALRM I și II, realizate de S. Pop și E. Petrovici, considerațiile și hărțile speciale publicate de cei doi autori și de S. Pușcariu, precum și de S. B. Bernstein, I. Pătruț, G. Mihăilă ș.a., pe baza atlasului, în unele lucrări citate mai sus.

[22] Vezi *Istorija na Bălgarija*², vol. I, p. 58 ș.u.

[23] Vezi L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, t. I, p. 36.

[24] Termen preferat de lingviștii bulgari și de unii germani. Cf., în același sens, I. Pătruț, *Studii*, p. 119—123.

dice — trecerea spre limbile slave apusene (slovaca și, în parte, ceha și polona) [25], cu atît mai mult cu cît se presupune că, în cadrul slavei comune tîrzii, subdialectul central (viitoarele limbi slave sudice) al dialectului făcea trecerea spre dialectul apusean (viitoarele limbi slave apusene), iar isoglosele comune sud-slave — ceho-slovace, pe de o parte, și bulgaro-polone, pe de alta, sînt un fapt de mult dovedit în slavistică [26].

Am văzut mai sus că împrumuturile slavo-bulgare populare se împart, din punct de vedere cronologic, în două mari grupe : 1) cele care au fost asimilate de româna comună sau de unele dialecte ale ei pînă la sfîrșitul epocii slave vechi (bulgare vechi) și începutul celei mediobulgare (sec. XI—XII) ; 2) cele care au pătruns în dacoromână după această epocă. Se pune însă întrebarea dacă nu cumva avem posibilitatea de a identifica unele împrumuturi care s-au putut fixa în româna comună încă în primele secole ale contactelor slavo-române, cu alte cuvinte, care să se fi păstrat cu reflexe ale fonetismului slav comun, specific secolelor VI—VIII, și să le separăm de împrumuturile păstrate cu trăsăturile fonetice ale epocii slave vechi (sec. IX—XI) și chiar ale celei mediobulgare timpurii (sec. XII). Cîteva cuvinte de acest fel (cu etimologie mai mult sau mai puțin sigură), care ar putea reprezenta, după unele păreri, un strat străvechi de origine sud-slavă răsăriteană în româna comună au fost semnalate mai demult, și în jurul lor s-au dus numeroase discuții, inclusiv în ultimii ani. În realitate, aici se pot distinge mai multe grupe de cuvinte, după soluțiile etimologice propuse și acceptate de unii sau de majoritatea cercetătorilor :

1) Singurul cuvînt pătruns sigur în latina tîrzie (sec. VI—VII) și păstrat în limba română este : *slověne* > lat. *Sclavini, Sclavi* > dr. *șchei*, sg. *șcheau*, arom. *șcl'eau*, care era însuși numele noului popor venit în contact cu lumea romanică și greacă și era normal să fi pătruns de îndată în limbile respective [27].

2) Unele cuvinte invocate de diverși cercetători sînt sigur sau aproape sigur de origine traco-dacă în limba română, fiind înrudite pe plan indo-european cu cele slave corespunzătoare : *baltă, gard, măgură, stînă* [28].

3) Altele sînt fie probabil autohtone, de asemenea înrudite cu cele slave pe plan indo-european, fie pătrunse atît în română, cît și în limbile slave balcanice dintr-o altă limbă (necunoscută) :

[25] Existența ,,daco-slavei'' ca un dialect aparte a fost susținută — pe urmele lui Fr. Miklosich — de G. Reichenkron, în articolul *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik*, în ,,Zeitschrift für slavische Philologie'' XVII (1940), fasc. 1, p. 143 și urm., și admisă de Iv. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, p. 44—46. Vezi critica acestei teorii la : V. Jagić, *Istorija slavjanskoj filologii*, St. Pb., 1910, p. 713 ; E. Petrovici, *Daco-slava*, p. 233—272 ; Al. Rosetti, *Mélanges* ..., p. 317—320 ; Idem, IRL, I², p. 676—679. Vezi și precizările aduse de S. B. Bernstein, în articolul *A existat oare o limbă aparte daco-slavă ?*, în SCL XIII (1962), nr. 2, p. 147—152. În aceste condiții, teza susținută de P. Olteanu privind explicarea prin slovacă a multor împrumuturi vechi slave *(K fonetickému suvisu medzi rumunčinou a zapadnou slovančinou*, Turčiansky Sv. Martin, 1947) este la fel de vulnerabilă, și ea a fost primită critic nu numai de specialiștii români (de ex., Rosetti, ILR, I², p. 348), ci și de cei cehi (Zd. Wittoch, în ,,Românoslavica'' I (1948), p. 163—164).

[26] Vezi : N. van Wijk, *Les langues slaves. De l'unité à la pluralité*, ed. 2, Haga, 1956, p. 28—29 ; S. B Bernstein, *Gramatica comparată* ..., p. 61—73.

[27] Dintre lucrările mai noi, vezi : E. Petrovici, *Le latin oriental possédait-il des éléments slaves ?*, RRL, XI, 1966, nr. 4, p. 313—316 ; Rosetti, ILR, I², p. 294, 384 ; Mihăilă, *Studii*, p. 16 ; Pătruț, *Studii*, p. 107 ; N. D. Raevski, *Referitor la contactul lingvistic romano-protoslav* ..., în vol. *Raporturi și paralele lingvistice romano-slave*. Chișinău, 1978, p. 65.

[28] Argumente și indicații bibliografice : Mihăilă, *Studii*, p. 16—23 ; Idem, *Paralele lexicale traco-româno-slave*, în SCL XXIV (1973), nr. 1, p. 62—66 ; Idem, *Cultură și literatură română în context european. Studii și texte*, București, 1979, p. 8, 12, 13, 15—16 ; V. P. Neroznak, *Paleobalkanskie jazyki*, Moscova, 1978, p. 197, 204 (*(baltă)*, 205 *(gard)*, 206 *(măgură)*. Spre etimologia slavă a unora din ele înclina totuși E. Petrovici, în articolul citat, *Le latin oriental* ..., deși ajungea să scrie în cele din urmă : ,,On ne peut pas cependant nier la possibilité qu'elles [cuvintele *jupîn, stăpîn, stînă, smîntînă, măgură, mătură*] soient — excepté

Dr. *mătură*, ar., megl. *méturŭ*, ir. *méturę* și *métulę* a fost explicat de unii cercetători prin sl. com. *metъla[29], dar, cum forma română comună *metula ar presupune sl. com. *metŭla (> *metъla), S. Pușcariu a formulat ipoteza că ar putea fi autohton, înrudit cu acesta și cu alb. *netullë*[30], în timp ce A. Vaillant și E. Petrovici au admis chiar această formă slavă comună, din care ar proveni și alb. *netullë*[31].

Dr., ar., megl. *sută* a fost considerat adesea ca un împrumut din sl. com. *sъto*, respectiv din forma arhaică *sŭto sau chiar *sută (cu *a* scurt), după fonetismul propus de Vl. Gheorghiev[32]. Dar au fost emise și alte ipoteze, avîndu-se în vedere dificultățile de ordin fonetic: din iranică[33] sau chiar din traco-dacă[34], cu atît mai mult, cu cît chiar sl. com. *sъto* este considerat de unii cercetători drept un împrumut vechi iranic (*sutəm, cf. avest. *satəm*), ca și în finlandeză (*sata*) și în gotică (în Crimeea: *sada*)[35].

Dr. *stăpîn*, megl. *stăpo̯n*, *stăpăn* are o etimologie insuficient clarificată pînă astăzi. Dintre limbile slave îl cunosc doar bulgara, macedoneana și sîrbocroata: *stopan(in)*; în v. sl. nu este atestat cel mai vechi exemplu citat de Fr. Miklosich este din sec. XIV[36]. Alb. *stopan* e un împrumut relativ recent din dialectele bulgaro-macedonene (pătruns și în arom. *stópan*; cf. și megl. *stópancă*, *stupáncă* < bg. *stopanka*), în timp ce alb. dial. (gheg), *shtëpâ*, *shtëpani* „idem", prezintă un fonetism arhaic, mai puțin explicabil prin limbile slave sudice[37]. Or, faptul că nici o altă limbă slavă, în afara celor menționate, nu cunoaște acest cuvînt dă mai degrabă dreptate lui Kr. Sandfeld, care-l trece printre balcanismele cu etimologie neclară[38]: dintr-o limbă necunoscută (în care avea forma *stăpăn-) cuvîntul a pătruns într-o epocă mai veche în română și în albaneză, iar după venirea slavilor în Peninsula Balcanică, și în limba acestora.

Tot așa, *stîncă*, înv. *stincă* este trecut — după Miklosich [39] și Cihac (II, 360—361) — printre cuvintele de origine slavă, ca provenind din v. sl. *stěnъka (diminutiv de la *stěna* „zid, perete"), ceea ce nu este posibil nici fonetic, nici semantic [40]. De aceea, deocamdată trebuie să-l trecem printre cuvintele cu etimologie necunoscută [41].

șcheau — d'origine non slave, peut-être autochtone. Dans ce cas les ressemblances que l'on constate entre les formes roumaines et slaves s'expliquent par un pur hasard ou par leur origine indo-européenne commune" (p. 320—321). Aceeași opinie o împărtășesc — inclusiv pentru cuvintele *baltă* și *gard* — I. Pătruț (*Studii*, p. 105—110) și N. D. Raevski (*Referitor la contactul lingvistic romano-protoslav* ..., p. 52—73).

[29] Cihac, II, 109; Berneker, II, 41—42.

[30] *Limba română*, I, p. 177, 286 (resp., ed. 1976, p. 169, 283).

[31] E. Petrovici, *Le latin* ..., p. 320; Idem, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei* ..., p. 13—14 (E. Petrovici se referă la o comunicare orală a lui A. Vaillant). I. Pătruț (*Studii*, p. 106) și N. D. Raevski (*op. cit.*, p. 68—71) se asociază aceleiași opinii.

[32] Rosetti, ILR, I², p. 312; I. Pătruț, *Originea rom.* **sută**, în CL XIII (1968), nr. 1, p. 87—89; Idem, *Studii*, p. 106; Raevski, *op. cit.*, p. 68—71; autorul acestor rînduri a înclinat el însuși inițial spre această explicație (*Împr.*, p. 211—212).

[33] Vezi Cioranescu, nr. 8408 (cu referire la G. Meyer, *Albanische Studien*, IV, p. 47).

[34] C. Daicoviciu, *Însemnări despre daci*, II, în „Steaua", 1956, nr. 2, p. 120.

[35] Vezi Bernstein, *Gramatica comparată* ..., p. 85; Vasmer-Trubaciov, III, 761—762.

[36] *Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865, p. 885.

[37] Rosetti, *Mélanges*, p. 406—408. E. Petrovici (*Le latin oriental* ..., p. 317—318) acceptă teza lui E. Çabej că alb. *shtëpâ* și rom. *stăpîn* sînt împrumuturi arhaice din slavă; la fel: Pătruț, *Studii*, p. 105 și urm.; Raevski, *op. cit.*, p. 68.

[38] *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930, p. 94; Rosetti, ILR, I², p. 345, citează critic părerea lui P. Skok (ZRPh, LIV, p. 463 și urm.), că *stăpîn* ar proveni din tracă; oricum, este semnificativă rezerva romanistului croat față de etimologia slavă. Cioranescu, nr. 8133, îl consideră neclar (vezi diversele ipoteze).

[39] *Die sl. Elem.*, p. 46.

[40] Vezi Rosetti, ILR, I², p. 344 (cu rezerve; mai detaliat în *Mélanges*, p. 412—413).

[41] Pușcariu, *Limba română*, I, p. 286 (ed. 1976, p. 283).

4) În fine, sînt de origine slavă următoarele cuvinte cu un fonetism arhaic : *smîntînă*, *daltă*, *scovardă*.

Dr. *smîntînă*, ir. *smontǫrę* este considerat, de obicei, ca provenind fie din v.sl. **sъmętana* — cf. pol. dial. *smiętana* (în acest caz, ar fi un derivat de la *sъmętati* „a amesteca") —, fie din v.sl. **sъmetana*, cf. bg. *smetana* (prezent, în această formă, în majoritatea limbilor slave)[42]. În primul caz, trebuie să admitem o analogie fonetică (**smîntană* > *smîntînă*), în al doilea — în plus, o nazalizare neorganică în română (ca în *ciste* > *cinste*)[43].

Dr. *dáltă* provine din forma slavă veche nemetatezată **dalto* (<**dolto*, cf. *dlato* — Mikl.), iar *scovárdă* din **skovarda* (< **skovorda*, cf. v.sl. *skovrada*). În legătură cu aceste etimologii precizăm că transformarea grupurilor diftongale *or*, *ol* (și *er*, *el*), între consoane, în *ra*, *la* și *rě*, *lě*), prin faza intermediară, cu vocala alungită, *ōr* > *āl*, *ōl* > *āl*[44] (și *ēr* > *ēl*, *ēl* > *ēl*), s-a petrecut în limbile slave sudice (ca și în grupul ceho-slovac) după așezarea purtătorilor lor în Peninsula Balcanică (sec. VI—VII), însă în tot cazul înaintea apariției primelor texte scrise, în a doua jumătate a sec. IX (de ex., numele lui Carol cel Mare — v. germ. sup. *Karl* [742—814] — a fost redat în v.sl. prin *kral'ь*[45], cf. în română din slavonă : *crai*), fără însă ca acest fenomen să se fi petrecut cu consecvență în toate graiurile. Neefectuarea pe deplin consecventă a acestui fenomen (oglindită în unele còpii din secolele XII—XIII ale scrierilor lui Ioan Exarhul [cca 850—930] : *zaltarinъ*, *maldičije* în loc de *zlatarinъ*, *mladičije*) a fost explicată de A. Lamprecht și S. B. Bernstein, pe bună dreptate, prin teoria ariilor laterale, în care un anumit fenomen fonetic a putut să nu fie dus la capăt[46]. Așadar, teoretic vorbind, nimic nu se opune ca aceste cuvinte să fie considerate împrumuturi vechi slave nu în mod obligatoriu anterioare secolului al IX-lea (ca și cele, mult mai numeroase, cu metateză : *grajd*, *grădină* etc.), deși, teoretic, faptul este posibil[47].

Față de numărul mare al cuvintelor vechi slave pătrunse în limba română cu trăsături fonetice databile, în linii mari, în secolele IX—XI (parțial și XII), acestea și alte eventual cîteva sînt prea puține pentru a putea fi separate într-o categorie aparte, mai veche. Așadar, putem fi de acord cu V. Kiparsky, unul din cei mai autorizați specialiști în cronologia raporturilor lingvistice slavo-eteroglote, care conchide : „La liste des éléments slaves du roumain ne contient aucun emprunt nécessairement antérieur au IXe siecle"[48].

Rămîne deci să considerăm că cel mai vechi strat de împrumuturi sud-slave răsăritene (slavo-bulgare) prezintă — cu excepția lui *șcheau* — trăsături fonetice aparținînd epocii slave vechi (bulgare vechi), respectiv, pentru unele cuvinte, începutului celei medio-bulgare, adică epocii în care, în urma bilingvismului slavo-român, slavii au fost asimilați pe teritoriul de la nordul Dunării (unele sînt specifice limbii bulgare, în special, graiurilor nord-estice, pînă în epoca actuală) : *un* (*um*) < *ǫ* (pînă în sec. XI), dar și *în* (*îm*) < *ъ̨* < *ǫ* (sec. XII — începutul

[42] Vezi : Rosetti, ILR, I[2], p. 344 ; Mihăilă, *Împrumuturi*, p. 61 ; *Studii*, p. 19—20.

[43] Vezi : Rosetti, ILR, I[2], p. 344 ; Mihăilă, *Împrumuturi*, p. 61. Încercarea de a explica cuvîntul românesc prin latină (G. Giuglea, S. Pușcariu) sau ca autohton (Al. Philippide ș.a.) n-a dat însă rezultate satisfăcătoare (vezi Cioranescu, nr. 7924 ; Mihăilă, *Studii*, p. 19—20).

[44] Vezi, de ex. Bernstein, *Gramatica comparată*, p. 196—199. Vl. Gheorghiev (*Vokalnata sistema na slavjanskite ezici*, Sofia, 1964, p. 57—60) presupune chiar că acesta era vocalismul slavei comune pînă în sec. VIII și prima jumătate a sec. IX, părere împărtășită de I. Pătruț, *Studii*, p. 237—245.

[45] Vezi Mihăilă, *Împrumuturi*, p. 132 (cu indicații bibliografice).

[46] Vezi Bernstein, *Gramatica comparată* . . ., p. 204.

[47] Prin urmare, autohtonismul cuvintelor similare citate mai sus, *gard* și *baltă* (față de v.sl. *gradъ* și *blato*) se susține nu prin respingerea acestei eventuale explicații, ci pe baza atestărilor de toponimice traco-dace, a comparației cu albaneza și cu alte limbi vechi indo-europene.

[48] În „Neuphilologische Mitteilungen", XLV, Helsinki, 1944, p. 43 ; cf. Rosetti, ILR, I[2], p. 297. Această poziție este adoptată și de I. Coteanu, Gh. Bolocan și col., în *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 15, 372—374, ca și de Pătruț, *Studii*, p. 101—123.

sec. XIII; ulterior, nazalizarea a dispărut în graiurile bulgare); *in* < *ę* (pînă în sec. XII); *ea* < *ě*; *-ra-*, *-la-*, *-rea-*, *lea-* (< *-rě-*, *-lě-* < *-or-*, *-ol-*, *-er-*, *-el-*, după sec. VIII, cu excepţiile semnalate mai sus); *şt*, *jd* (*št'*, *žd'* < *tj*, *kt'*, *dj*); *i* < *y* (de la sfîrşitul sec. XI); *îr*, *îl* (rar: *rî*, *ră*) ⊲ *r̥*, *l̥* (notate în v.sl.: *rъ*, *lъ*); *e* < *ь* şi *o* < *ъ*, în poziţie intensă începînd din sec. XI; în poziţie neintensă, vocalele ultrascurte *ь* şi *ъ* au dispărut din aceeaşi epocă)[49]. Întrucît această din urmă inovaţie fonetică, de o importanţă capitală pentru vocalismul limbilor slave din epoca de după secolele XI—XIII[50], este prezentă încă în textele slave vechi din sec. XI[51], în indicaţiile etimologice cuvintele slave vechi ar putea fi citate cu modificările respective. Cu toate acestea, pentru a sublinia vechimea împrumuturilor şi a respecta unitatea raportărilor la formele „clasice" (de ex., cu *ǫ*, nu cu *ѫ* [= *ą̆*], în unele cazuri), acestea sînt citate în lucrările lexicografice şi de istorie a limbii române tocmai în aceste forme, cunoscute, dealtfel, din dicţionarele limbii slave vechi (respectiv, slavone) sau reconstruite pe baza limbii bulgare actuale şi a celorlalte limbi slave[52].

Octombrie 1981

G. MIHĂILĂ

Facultatea de limbi străine,
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

[49] Problemele fonetice sînt analizate pe larg mai ales în lucrările citate ale lui I. Bărbulescu, E. Petrovici, Al. Rosetti, I. Pătruţ.

[50] Vezi, de exemplu, Bernstein, *Gramatica comparată* ..., p. 224—230.

[51] Vezi, de exemplu, A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, t. I, ed. 2, Paris, 1964, p. 35—41.

[52] Vezi, în acest sens, Rosetti, ILR, I², p. 307. Pătruţ, *Studii*, p. 117—123, discută diverse opinii, optînd, în cele din urmă, pentru formula „bg.".

O CHESTIUNE DE FONETICĂ ISTORICĂ ROMÂNEASCĂ : lat. *rapidus* > *repede*

În nr. 2/1981 al revistei „Studii și cercetări lingvistice", B. Cazacu reia problema etimologiei lui *repede*[1]. Reproșînd lui Al. Andriescu faptul de a fi socotit că în *răpide* am avea a face cu *e* > *ă*, după un *r*, d-sa arată că termenul derivă din lat. *rapidus* (ceea ce ar scoate din discuție interpretarea lui Al. Andriescu). O trimitere la lucrarea lui Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, unde se discută originea cuvîntului, încheie scurtele considerații asupra problemei. În lucrarea citată, Th. Hristea consideră că adjectivul (respectiv adverbul) *repede* ar fi, „măcar în parte", o formație hipercorectă, provenită din „forma veche" *răpede*. Datorită lui *ă*, aceasta „va fi făcut impresia unei rostiri neliterare, pe care, din această cauză, [vorbitorii] au început s-o evite". Cît privește pe *ă*, autorul acceptă explicația lui Al. Graur că el și-ar avea originea într-un *a* aton, aflat în derivate de felul lui *răpezi*, *răpeziciune*, de unde s-a extins și asupra cuvîntului de bază al familiei (în mod normal, *rapidus*, cu *a* tonic, trebuia să dea *rapede)*. După Th. Hristea, a susține că, în *răpede*, *e* > *ă*, după *r*, ar fi o „surprinzătoare eroare" : „forma *răpede* e anterioară în limbă lui *repede*" și ea „a putut fi simțită, la un moment dat, ca neliterară"[2].

În cele ce urmează ne vom opri mai pe larg asupra etimologiei lui *repede*, dezvoltînd un punct de vedere enunțat, pe scurt, într-o lucrare anterioară [3]. Mai înainte de a ne expune părerile, vom arăta care e răspîndirea, în graiurile dacoromâne actuale, a variantelor fonetice ale cuvîntului, în speranța că, în cursul discuției, operația se va dovedi nu numai utilă, ci și necesară.

Fonetismul *răpede* se întîlnește în întreagă Moldova (cu excepția unui punct din Bucovina), în nord-estul Transilvaniei, prin Banat, Oltenia de nord-vest și, izolat, în regiunea Sibiului. *Repede*, fonetismul acceptat astăzi în limba literară, are curs în Muntenia, Dobrogea și sud-estul Transilvaniei. Rostirea *rępede* (cu *e* deschis) e răspîndită în celelalte zone ale Transilvaniei, prin Banat și prin Oltenia (ALR, SN, vol. III, h. 829, NALR — *Oltenia*, I, h. 119). Aproximativ aceeași difuzare cunosc variantele fonetice ale derivatului *repeziciune* (ALR II, mat. necart. chest. nr. 4 814).

Dacă aruncăm o privire asupra celor mai vechi atestări ale cuvîntului *repede*, observăm că ele nu prezintă fonetismul *ră-*, ci fonetismele *ręa-* *(ręe-)* și *re-*. Iată cîteva exemple, culese din textele secolului al XVI-lea : *rѣpede* (PS, XLV, 5, CP, 85^{v}, 281^{r}), *rrѣpede* (PO, 173), *repede* (PS, CXLVIII, 8, PH, XLIV, 2) etc. Asemenea rostiri se întîlnesc curent în secolele următoare și pot fi recoltate din texte elaborate în diverse regiuni ale țării (vezi exemple în DLR s.v. *repede* și derivatele). Rostirea cu *ă* apare mai tîrziu și devine din ce în ce mai răspîndită pe măsură ce ne apropiem de sfîrșitul secolului al XVII-lea și pătrundem în cel următor. O primă atestare a fonetismului a fost consemnată în *Glosele Bogdan*, nedatate, dar scrise. probabil, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea sau în primele decenii ale celui următor : *rrăpezi* (292^{v}). Urmează apoi, în ordine cronologică, *au răpedzit* (Ureche, GCR, I, 72, 73), *va răpedzi (Pravila* 1646, 16), *răpejunea* (M. Costin ; *Let.* I. 241), *răpăgiunea* (Dosoftei, VS, decembrie, 187^{r}), *răpide* (N. Costin ; *Let.* II, 77), *au răpedzit* (Neculce, L, 110), *răpejune (Aethiopica,* 1^{r} ; *Ist. Americii,*

[1] În recenzia la cartea lui Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, publicată în SCL XXXII (1981), nr. 2, p. 186.

[2] Vezi pe larg Th. Hristea, *op. cit.*, p. 308—311.

[3] *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 151, n. 35.

38[v]). Toate aceste atestări sînt moldovene. După 1800, exemplele cu *ră-* sînt numeroase și se întîlnesc, de regulă, tot în texte moldovene. *Te răpede*, notat la hunedoreanul I. Budai-Deleanu (Ț, 334), ar putea oglindi o rostire moldovenească, fiind totodată reflexul latinismului unui învățat pentru care *ă* era mai aproape de *a* etimologic *(rapidus)* decît *ęa(ę)* sau *e*[4]. (De menționat că scriitorul folosește și forma cu *e: repezi*, Ț, 406.) În mod neîndoielnic, așa se explică prezența rostirii „moldovene" la muntenii Heliade *(răpede:* 0, I, 324), Bălcescu *(răpede:* MV, 65), Filimon *(răpide:* 0, I, 173) și Odobescu *(răpede: Pseudo-Kynegetikos*, București, 1874, 29), care nu aveau în graiul lor un asemenea fonetism[5].

Cunoscînd faptul că rostirile cu *ęa(ę)* și *e* sînt atestate în texte înaintea rostirii cu *ă* este cît se poate de normal să considerăm că *răpede* provine din *ręapede (rępede, repede)* și nu invers. Se va obiecta însă că vechimea unor fenomene lingvistice nu este întotdeauna aceea pe care ne-o indică atestările din texte și, în consecință, că cronologia *reală* a celor două fonetisme ar putea fi alta. Observația e justă, dar în cazul de față ea poate fi răsturnată cu bune argumente.

După cum am văzut, fonetismul *ră-* apare mai întîi în Moldova și rămîne răspîndit, pentru multă vreme, exclusiv în graiurile vorbite în această parte a țării (atestările din celelalte graiuri sînt recente). Dacă *ă* ar fi fonetismul vechi, anterior lui *ęa* (*ę*, *e*), avînd curs astăzi în întreagă Moldova, ne-am aștepta, în mod firesc, ca textele moldovene să prezinte din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi numai grafii cu rostirea *ră-*. Grafiile cu ѣ, ѧ și є sînt larg răspîndite în textele moldovene. Iată numai cîteva exemple din secolul al XVII-lea : *reapede* (Dosoftei, PS, 217), *repede* (Dosoftei ; TORG), *să să repedzească* (Dosoftei, VS, noiembrie, 125[r]), *rѧpede* (Dosoftei, VS, septembrie, 11[v]), *rreapede* (Varlaam, Cazania, 334) ; vezi și CB, I, 249). Asemenea grafii pot fi întîlnite pînă în secolul al XIX-lea : *repede* (Asachi, SL, I, 203), *repejune* (Beldiman, NP, II, 46), *s-au repezit* (Drăghici, R, 168) etc. Admițînd că rostirea cu *ră-* ar fi cea mai veche, prezența grafiilor cu ѣ, ѧ și є *(ręapede, rępede, repede)* ar putea fi explicată în două feluri : a) *ă* a evoluat la *ęa (ę)*, *e* în secolul al XVII-lea și s-a menținut pînă aproape de zilele noastre, cînd a dispărut din graiul moldovean, fiind înlocuit cu mai vechiul fonetism *ă*, singurul cunoscut astăzi și b) *reapede, repede* sînt rostiri (sau numai grafii) nemoldovene, explicabile prin influența exercitată de vorbirea, respectiv de grafia din alte zone ale țării asupra autorilor moldoveni. După părerea noastră, nici una dintre aceste explicații nu poate fi reținută. Pe lîngă faptul că trecerea lui *ă* la *ęa (răpede* > *ręapede)* e greu de admis din punct de vedere fonetic, pare cu totul improbabil ca ea să se fi manifestat tocmai într-o epocă în care se întîlnește pe o scară din ce în ce mai largă fonetismul „opus", și anume *ă(răpede)*. Este apoi greu de crezut că un fenomen aflat în expansiune (e vorba de presupusă evoluție a lui *ă* la *ęa* și apoi la *e)* să dispară din graiul moldovean la sfîrșitul secolului al XIX-lea, într-o perioadă cînd limba literară începe să impună tocmai acest fonetism *(repede)*. Nici presupusa înrîurire exercitată de norma limbii vorbite sau de norma literară din alte regiuni ale țării nu este plauzibilă în anii 1640—1680, cînd variantele literare românești sînt în general refractare la influențele din afară[6]. De ce i-ar fi imitat scriitorii moldoveni pe semenii lor din alte provincii românești și mai ales de ce i-ar fi imitat tocmai în privința rostirii vocalei accentuate în descendentul lat. *rapidus ?*

Toate aceste considerente ne îndeamnă să ne raliem punctului de vedere susținut de Sextil Pușcariu[7], care consideră că dintre formele amintite mai sus cea mai veche este *ręapede*.

[4] Vezi în această privință I. Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, ed. M. Teodorescu — — I. Gheție, București, 1970, p. 34.

[5] *Repede (reapede)* se întîlnește în textele muntenești începînd cu tipăriturile lui Coresi.

[6] Vezi lucrarea noastră citată mai sus, p. 71—72, 323—324.

[7] DR V (1927—1928) p. 763 și urm., VIII (1934—1935), p. 131.

Pentru a o explica trebuie să pornim de la *rapede* (< lat. *rapidus)* [8], din care a rezultat *rẹapede*, fie ca urmare a unui proces analogic, cum presupune Pușcariu, fie ca urmare a rostirii moi a lui *r*, sub influența vocalei prepalatale din silaba următoare. Pornind de la *rẹapede*, se explică în mod convenabil și celelalte forme. Prin evoluția diftongului *ẹa*, aflat în poziție moale, la *ẹ* și apoi la *e* au rezultat, pe rînd, *rẹpede* și *repede*. Pronunțarea dură a lui *r*, într-un moment cînd monoftongarea lui *ẹa* se produsese deja, a dus la velarizarea lui *e* și la transformarea lui în *ă:răpede*.

Cît privește acceptarea sau respingerea acestor forme de către norma literară supradialectală, vom observa că după 1840, pînă spre 1860—1880, a fost preferat fonetismul moldovenesc, cu *ă*, întrucît era socotit a fi mai apropiat de etimon, iar latinismul epocii recomanda, în asemenea situații, acceptarea rostirii sau formei ,,clasice'', identice sau cît mai apropiate de etimon[9]. Așa se explică prezența (numai în aparență surprinzătoare) a lui *răpede (răpide)*, la muntenii Heliade, Bălcescu, Filimon și Odobescu (probabil și la alți contemporani munteni ai acestora). De aceea, *răpede (răpide)* trebuie considerat nu un moldovenism primit de munteni, ci drept o formă a limbii literare a anilor 1840—1880[10]. Mai tîrziu, după 1860—1880, sub directa influență a graiului muntean (și în special a varietății sale vorbite în Bucureștiul devenit, în 1862, capitală a României)[11], rostirea *repede*, uzuală în Muntenia propriu-zisă, Dobrogea și în sud-estul Transilvaniei, s-a răspîndit tot mai mult în rîndul vorbitorilor culți și a devenit singura literară [12].

Octombrie 1981

ION GHEȚIE
Institutul de lingvistică
București, str. Spiru Haret 12

[8] După R. Todoran (DR XI, 1948, p. 140—141), fonetismul originar s-ar fi păstrat pînă în zilele noatre în două puncte din munții Apuseni (Lăzești și Arada), unde a fost înregistrată forma *rapăd* (adverb). *Rapede*, notat la Budai-Deleanu (Ț, 248) ar putea fi o formă latinizată (de regulă, autorul folosește formele cu *e* și *ă;* vezi mai sus, p. 68).

[9] Vezi lucrarea noastră citată mai sus, p. 490—491, 541 ; vezi și I. Gheție și M. Seche, *Discuții despre limba română literată între anii 1830—1860*, în *Studii de istorie a limbii române literare*, 1. [București], 1969, p. 267—268, I. Gheție, *Limba și stilul lui N. Filimon*, în aceeași culegere, 2, p. 225.

[10] Vezi *Baza dialectală a românei literare*, p. 546.

[11] *Ibidem*, p. 547, 616, 628—629.

[12] *Ibidem*, p. 591—592. Siglele întrebuințate în corpul articolului sînt cele din DLR, de unde provine cea mai mare parte a materialului pus la contribuție.

DESPRE ORIGINEA LUI -*Ă* ÎN FORMELE DE GERUNZIU ȘI DE PARTICIPIU ÎN LIMBA ROMÂNĂ

În expunerea noastră din 1937, *Sur l'origine de l'-ă au participe roumain* (în BL V, p. 38—42, reprodusă în *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague — București, 1947, p. 176—180), consacrată formelor de gerunziu și de participiu trecut în *-ă (lucrîndă, lucrată)*, am constatat că aceste fonetisme au fost semnalate pe întreg teritoriul dacoromânesc. Forma în *-ă*, corespunzînd participiului latin în *-a*, deci feminin, este generalizată în graiurile dacoromâne, chiar cînd subiectul propoziției este de genul masculin. ceea ce probează că formele în *-ă* nu sînt simțite ca feminine, căci determinarea genului este de natură subiectivă. (La exemplele cunoscute, trebuie adăugate formele din limba vorbită *(au) venitără, au făcutără* etc., cu *ă* produs prin același proces, asupra cărora am atras atenția în *Mél. ling.*, cit., p. 180, n. 1).

Rodica Orza, reluînd această problemă (CL XXV (1980), p. 67—71), afirmă că există „serioase obiecții' (p. 68) la explicarea de mai sus. „Unul și același informator", arată autoarea, „va zice *am cîntat* și *am fost cîntată*, dar niciodată nu va zice *bărbată*, pentru *bărbat*".

Astfel formulată obiecția, ea nu ține seamă de faptul că *bărbată* e imposibil în interiorul categoriei genului, pe cînd *am fost cîntată*, construcție generalizată, există în realitate, pentru că e produsă în afara categoriei genului.

Faptul că formele în *-ă* sînt folosite și atunci cînd subiectul propoziției este de genul masculin dovedește indiferența limbii la varietățile de gen și alcătuiește cheia problemei.

Soluția ei trebuie deci căutată pe alt plan, în afară de gen, fiind o particularitate din domeniul foneticii (v. utilizarea acestei particularități, în explicarea apariției lui *-ă* în unele cuvinte românești împrumutate din maghiară : Fr. Király, *-ă nemotivat de etimon*, LR XXIX (1980), p. 231—234).

Sextil Pușcariu (DR IV (1927), p. 1359—1362) a crezut că folosirea formei în *-ă* echivalează cu o generalizare a genului feminin, cînd, de fapt, ivirea lui *-ă*, de natură pur fonetică, e cauzată de pronunțarea explozivă a consoanei finale, faptele desfășurîndu-se, după cum am arătat mai sus, pe alt plan al construcției gramaticale decît pe planul genului gramatical.

Octombrie 1981

Al. ROSETTI
Academia R.S.R.
București, Calea Victoriei 125

LINGVISTICA TEXTULUI ȘI INCIDENȚELE EI PEDAGOGICE

0. Crearea unui nou aparat conceptual de descriere și/sau explicare a fenomenului lingvistic a dus, de cele mai multe ori, la introducerea unor tehnici și procedee noi în didactica limbilor — maternă sau străine. Dezvoltarea recentă a lingvisticii textului este însă încă ignorată de didacticieni : se consideră, în predarea limbilor, că nivelul superior de descriere este fraza, textul nefiind altceva decît o concatenare de fraze, a căror structură logico-semantică este independentă de textul căruia îi aparțin ; diversele aspecte ridicate de înțelegerea și/sau producerea textelor ar fi prin urmare complet descrise la nivelul frazei.

Nu vom relua aici argumentele care justifică luarea în considerare a textului la un nivel independent și specific de analiză, o bibliografie bogată existînd deja pe această temă (van Dijk, 1975 ; Petöfi, 1975 ; Petöfi (ed), 1979, „Langages" 26) ; ni se pare evident că didactica — propunîndu-și ca obiectiv principal formarea competenței de comunicare în limba maternă sau într-o limbă străină nu poate ignora textul, ca prim produs al comunicării.

În cele ce urmează vom face cîteva considerații asupra procesului discursiv de constituire a textului, privilegiind aspectele semantice ale acestui proces, în scopul de a identifica consecințele pedagogice ale fenomenelor constatate.

0.1. Precizăm accepțiile cu care vor fi utilizați termenii de **discurs** și **text:** discursul este un construct praxeologic care descrie o activitate (= sistem de acțiuni) socială, în analiza căreia se disting nivelul motivațional, cel intențional și cel performativ (al execuției) ; la acest din urmă nivel se descriu normele de execuție praxeologice și lingvistice, precum și trăsăturile pertinente ale situației de act (relația epistemică, socială și/sau afectivă dintre interlocutori). Textul, obiect lingvistic, este rezultatul acestei activități ; vom desemna prin **bază textuală** structura logico-semantică a textului (Kintsch, van Dijk, 1975) ; **textualizarea** definește un ansamblu de operații (transformări) care asignează unei baze textuale o structură de suprafață.

1. Un text, scris sau oral, se constituie printr-un sistem dinamic de modificări succesive ale universului de discurs comun ce caracterizează participanții la comunicare (Runcan-Măgureanu, 1977). Competența comunicativă se poate defini ca abilitate a utilizatorilor unui sistem lingvistic de a produce și de a înțelege **texte bine formate.**

1.1. Baza textuală (logico-semantică) este determinată de tipul de discurs care produce textul [1]. Această determinare are loc atît la nivelul macro-structural (text, capitol, paragraf), cît și la nivel micro-structural [2].

[1] O astfel de abordare contrazice ideea existenței unui aparat formal al enunțării, constituit dintr-o clasă finită de expresii lingvistice (deictice, pronume etc.) a căror funcție este de a manifesta procesul de enunțare orice expresie lingvistică, de orice nivel, inclusiv la nivel prosodic, este determinată de discursul pe care-l manifestă.

[2] Vom relua exemplul dat de Maingueneau (1976, p. 107) : utilizarea unei forme sau alteia de trecut în limba franceză (în cadrul aceleiași modalități de enunțare : „histoire" sau „discours"), și, corelativ a unei anumite ordini a constituenților în frază poate fi și efectul unui anumit tip de discurs (intenții de comunicare) : variantele "Il y a un an, le 2 avril 1974, mourut G. Pompidou" (ordine obligatorie : dată + verb + subiect) și respectiv „G. Pompidou mourut/est le 2 avril 1974" (ordine obligatorie : subiect + verb + dată) relevă distincția discurs comemorativ/discurs biografic.

1.2. Nu există o relaţie biunivocă discurs-text : acelaşi tip de discurs poate produce texte diferite şi, corelativ, acelaşi text poate fi produsul unor discursuri diferite.

1.3. Buna formare a textului se descrie :
(i) la nivel praxeologic, ca adecvare a textului la parametri praxeologici (motivaţie, intenţie, situaţie de discurs) şi,
(ii) la nivel lingvistic, ca acceptabilitate în raport cu regulile sistemului lingvistic utilizat.
În primul caz se determină regulile generale ale discursului şi reguli specifice pentru fiecare tip de discurs [3], în al doilea se precizează regulile de textualizare [4].

1.4. Textul, ca produs al procesului discursiv, se constituie secvenţial.

Semnificaţia textului nu este aşadar suma semnificaţiilor frazelor constituente coordonate (aşa cum susţin Katz, Fodor, 1963) :
(1) orice enunţ al textului are o semnificaţie determinată de poziţia sa în liniaritatea textului. Textul este structurat de relaţii de precedenţă între enunţuri, cărora le corespund la nivelul bazei textuale relaţii de implicaţie între propoziţia p_i şi mulţimile de propoziţii $(p_1, \ldots, p_{i-1})$ şi respectiv $(p_{i+1}, \ldots, p_n)$;
(2) ca structură semantică construită prin procesul discursiv, baza textuală se compune din :
(i) propoziţiile care sub-întind enunţurile textului ;
(ii) orice propoziţie inferabilă — logic sau pragmatic — din acestea şi care este pertinentă pentru determinarea semnificaţiei enunţurilor textului [5].

1.5. Textul se caracterizează prin mai multe nivele de **macro-structuri semantice** (structuri globale de semnificaţie care se disting deci de structurile liniare). O macro-structură semantică se descrie, în mod izomorf, ca secvenţă de propoziţii. Se pot da (Kintsch, van Dijk, 1975 ; Charolles, 1978) reguli de proiecţie (macro-reguli semantice) care inferă dintr-o bază textuală o macro-structură (de exemplu, generalizare, reducere, integrare a unităţilor semantice). Se adaugă la aceste macro-reguli semantice reguli care privesc convenţiile discursive ale fiecărui tip de discurs (naraţiune, discurs descriptiv, argumentativ etc.), şi care sînt proiectate asupra bazei textuale. Ipoteza cercetătorilor care s-au ocupat de acest aspect, verificată prin experimente (Kintsch, van Dijk, 1975) este că :
(1) Macro-structura semantică stă la baza procesului de **înţelegere** şi memorizare a textului, precum şi a **producerii** textului, ca şi a unor operaţii meta-textuale de rezumare, condensare, expansiune a textelor ;
(2) Constituirea macro-structurii textuale are loc în timpul lecturii/audierii textului, şi nu ulterior.

[3] În stadiul actual al cercetării, identificarea diverselor tipuri de mecanisme discursive precum şi o tipologie a discursurilor sînt încă deziderate. Menţionăm în domeniul abordării generale a discursului cercetările lui Grice (1967), Ducrot (1972), Gazdar (1979), precum şi o serie de studii consacrate conversaţiei în cîmpul socio-lingvisticii. O altă direcţie de cercetare ce ar putea duce la constituirea unei teorii a discursului este teoria actelor de limbaj (Austin, 1962 ; Searle, 1969). Considerăm că o teorie a discursului trebuie să-şi propună stabilirea regulilor care specifică pentru fiecare tip de situaţie de comunicare ce mijloace lingvistice („acte" ilocuţionare) trebuie utilizate pentru realizarea unui anumit tip de intenţie comunicativă.

[4] Propunem trei tipuri de reguli de textualizare, identificate pe baza raportului lor cu procesul discursiv :
(1) obligatorii (de exemplu, reguli de coerenţă globală şi de coerenţă liniară a textului), reguli înscrise într-o gramatică generală a textului ;
(2) opţionale : reguli determinate de tipul de situaţie de comunicare (trăsăturile necesare şi suficiente ale situaţiei), care permit descrierea, de exemplu, a structurii informaţionale a textului sau a structurii argumentative ;
(3) facultative : reguli determinate de parametri neesenţiali ai situaţiei de comunicare (unele aspecte afective, intenţii sau motivaţii secundare etc.).

[5] Inferenţele pragmatice, ca şi cele logice dealtfel, reprezintă procesul de **contextualizare** a textului, de construire şi de evaluare a lui în raport cu cunoştinţele despre lume ale locutorilor.

2. Din remarcile precedente asupra determinării unor aspecte structurale ale textului de către discursul ce-l produce, desprindem unele constatări ce pot sta la baza unei didactici a textului:

2.1. (0) Ca unitate reală de comunicare, textul — autentic şi de tip variat — trebuie să constituie baza de învăţare a unei limbi.

(1) Determinarea bazei textuale de către şi dependenţa regulilor de textualizare de tipul de discurs fac necesară o abordare a textului din perspectiva tipului de discurs care l-a produs, în scopul de a lega structurile textului de intenţia de comunicare pe care o vehiculează. Se pot sublinia — de pildă, în exerciţii de traducere — reguli diferite de textualizare în cazul unui acelaşi tip de discurs, dependente de convenţiile socio-lingvistice diferite ale unei comunităţi lingvistice.

(2) Se va urmări prin aceasta o sensibilizare a elevilor la relaţia : intenţie de comunicare — text (ca mijloc de realizare a ei), etapă necesară în dobîndirea unei competenţe eficiente de comunicare.

(3) Se vor descrie în acest scop regulile de textualizare — generale şi opţionale, conform unei progresii didactice şi nivelului elevilor; caracterul de universalii lingvistice ale mecanismelor discursive permite introducerea acestor obiective didactice încă la primul nivel de învăţare a unei limbi străine, dar fără să excludă necesitatea descrierii regulilor de textualizare, care sînt dependente (şi) de sistemul fiecărei limbi.

(4) (i) Unul din obiectivele pedagogiei textului este aşadar identificarea nu numai a sensului enunţurilor din text (ceea ce se poate face numai pe baza cunoaşterii regulilor semantice ale sistemului înscrise în dicţionare), dar şi a semnificaţiei lor dependentă de poziţia enunţului în contectul lingvistic şi/sau situaţional.

(ii) Este necesară în abordarea textului o prealabilă familiarizare a elevului cu universul tematic al textului (acele cunoştinţe necesare pentru înţelegerea macro-structurii semantice a textului).

(5) Rolul determinant al macro-structurii semantice a textului în producerea şi înţelegerea textelor duce la o reconsiderare a metodelor utilizate în predarea textelor (de obicei exclusiv literare).

2.2. În scopul exersării capacităţii de a înţelege texte, metoda **lecturii analitice,** procedeu unic de abordare a textului pînă nu demult, necesară în constituirea bazei textuale (care presupune procesul de contextualizare) trebuie completată prin metoda **abordării globale** (Kintsch, van Dijk, 1975; Moirand, 1976; 1978) (procedee de vizualizare a structurilor textuale, textul ca imagine, cuvinte-cheie, macro-reguli de constituire a macro-structurii semantice); se pot utiliza, îndeosebi pentru texte orale, exerciţii de **luare de note.**

O serie de exerciţii care vizează dobîndirea şi consolidarea competenţei de producere a textelor — unele deja utilizate, dar în mod empiric, pot fi fundamentate pe reguli mai precise oferite de lingvistica textului:

— exerciţii de memorizare şi reproducere/reconstituire a textelor;

— transpunerea unei baze textuale — prin reguli diferite de textualizare — în diverse texte corespunzător unor tipuri diferite de situaţie şi de intenţie de comunicare.

2.3. O ultimă problemă — la acest nivel al unei discuţii sumare asupra didacticii textului — este aceea a alegerii textelor şi a momentului introducerii lor în procesul didactic. Avînd în vedere consideraţiile de mai sus, criteriul prim în alegerea textelor trebuie să fie nu gradul de dificultate a textului, ci tipul de public căruia îi este destinat. Textul nu numai că este mai motivant, dar, odată diminuate dificultăţile ridicate de procesul de contextualizare, atenţia poate fi centrată asupra regulilor de textualizare specifice limbii de predat.

Introducerea textelor autentice — deşi are dezavantajul de a îngreuna procesul de programare didactică pe care îl permit textele „făcute" (Cristea, 1979) — trebuie şi poate coincide cu primele faze ale procesului de predare a unei limbi, fie chiar şi numai prin sublinierea caracteristicilor textuale ale unui enunţ-text.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Austin, J. L. (1962) *How To Do Things With Words*, trad. franceză *Quand dire c'est faire*, Paris, 1970

Charolles, M. (1978) *Introduction au problème de la cohérence des textes*, în "Langue française" 38

Coste, D. (1978) *Lecture et compétence de communication*, în "Le Français dans le monde" 141

Cristea, T. (1979) *Linguistique et techniques d'enseignement*, București

Dijk van, T. A. (1972) *Some Aspects of Text Grammars*, Haga—Paris

Dijk van, T. A. (1975) *Narrative macro-structures*, *mimeo*

Dijk van, T. A. (1976) *Macro-structures and Cognition*, *mimeo*

Ducrot, O. (1972) *Dire et ne pas dire*, Paris

Gazdar, G. (1979) *Pragmatics. Implicature, Presupposition, and Logical Form*, New York — San Francisco — Londra

Grice, H. P. (1967) *Logic and Conversation*, Unpublished Lectures, *mimeo*

Katz, J. J., Fodor, J.A.(1963) *The Structure of Semantic Theory*, în "Language", 39

Kintsch, W., Dijk van, T. A. (1975) *Comment on se rappelle et on résume des histoires*, în "Langages" 40

Maingueneau, D. (1976) *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours*, Paris

Moirand, S. (1976) *Approahe globale des textes écrits*, în „Etudes de linguistique appliquée" 23

Moirand, S. (1978) *Les textes aussi sont des images*, în "Le Français dans le monde" 137

Petöfi, J. S. (1975) *Vers une théorie partielle du texte*, Hamburg

Petöfi, J. S. (ed) (1979) *Text vs Sentence. Basic Questions of Text Linguistics*, 2 vol., Hamburg

Rivers, W. (1978) *La compréhension de l'écrit : apprentissage et enseignement de la lecture*, în "Le Français dans le monde" 141

Runcan (Măgureanu) A. (1977) *Le dialogue. Préliminaires à une étude logique*, în RRL XXII (1977), nr. 3

Searle, J. R. (1969) *Speech Acts*, trad. franceză *Les actes de langage*, Paris, 1972

* * * "Langages" 26 (1972)

Octombrie 1981

ANCA MĂGUREANU
Facultatea de limbi străine
București, Pitar Moș 7—13

NOTE CU PRIVIRE LA GENERAREA TEXTULUI

1.1. Generarea textului are loc pe baza unei scheme cu rol coercitiv, a cărei desfăşurare precedă în parte textul (limitînd accepţiunea acestuia la nivelul său paradigmatic). Fiecare etapă a generării se va putea dezvolta, deci, conform unui model preexistent. În consecinţă, atunci cînd intervine o eventuală întrerupere a mecanismului de organizare a textului, schema este deja desfăşurată cu cel puţin o etapă în plus faţă de desfăşurarea textului, etapele din prima fiind preluate de către text numai după ce s-a încheiat parcurgerea lor în cadrul schemei şi elementele acestuia pot suferi transformări proprii etapei următoare.

1.2.1. În primele stadii ale generării, textul se desprinde treptat de schemă, căci, odată pornit, mecanismul îşi continuă evoluţia şi datorită impulsului său propriu. Pe măsură ce se succed, transformările antrenează cu necesitate o restrîngere din ce în ce mai mare a posibilităţilor ulterioare de alegere, textul închizîndu-se complet, din acest punct de vedere, la nivelul structurii sale de suprafaţă.

1.2.2. El capătă astfel faţă de schemă nu numai o relativă independenţă — independenţă spre al cărei grad maxim se îndreaptă din momentul în care schema şi-a încheiat evoluţia—, ci şi o dependenţă din ce în ce mai mare faţă de propria lui dezvoltare anterioară.

1.3. În virtutea corespondenţei în plan paradigmatic dintre schemă şi text, mecanismul care guvernează generarea textului preconizează oprirea generării după ce textul va fi parcurs etapa (etapele) ce i-a(u) rămas de străbătut conform schemei. Încheierea procesului de generare a textului reprezintă, pe de altă parte, un efect necesar al absenţei schemei, lipsit de sprijinul căreia textul va continua să se dezvolte un timp datorită inerţiei proprii, precum şi celei cauzate de impulsul pe care l-a dat schema, textul parcurgînd astfel ultimele stadii ale procesului de generare.

2.1.1. Nivelurile constituenţilor unui text se succed ciclic, ceea ce are drept primă consecinţă apariţia unui moment de răgaz în timpul căruia orice constituent poate revizui (pînă la viitoarea ocurenţă) modificările instaurate atît în structura textului, cît şi a sa după fiecare transformare. O asemenea ,,repliere'' este posibilă datorită inerţiei provocate de parcurgerea fiecărei trepte a generării. Această inerţie permite constituentului în cauză să efectueze retuşurile sugerate de etapa precedentă, dar şi să parcurgă (sub)stadiile preliminare străbaterii unei etape superioare.

2.1.2. Ritmul generării încetineşte pe măsură ce textul înaintează spre suprafaţă. Ceea ce se înfăptuieşte cu precădere în ultimele etape sînt efecte tardive ale unor interacţiuni precedente, în dauna transformărilor propriu-zise, a căror pondere este în continuă scădere.

2.1.3. Caracteristica enunţată la 2.1.2. se manifestă tot la nivelul textului în ansamblu (din nou înţeles în sens de sistem paradigmatic), pentru că şi în acest caz apare necesitatea unui moment de respiro în care să se facă bilanţul evoluţiei textului pînă în acel stadiu. Pauza relativă şi de scurtă durată survenită astfel în generare (cînd procesul s-a desfăşurat în proporţie de aproximativ două treimi) creează, pe de altă parte, condiţii replierii tuturor elementelor în vederea parcurgerii stadiilor ulterioare.

2.2. Momentul postulat la 2.1.3. coincide cu apariţia lexicoidelor, o etapă în cursul căreia configuraţia structurii lineare a textului este, în linii mari, determinată. Corespondenţa dintre lexicoide şi lexeme nu este, cu toate acestea, de 1/1, fiind încă posibile, chiar după con-

turarea lexicoidelor, permutări (minore) de seme de la un item la altul. Dar scindarea lexicoidelor în mai multe lexeme nu mai este, credem, posibilă după parcurgerea acestei etape.

3.0. Ipoteza lui Cesare Segre, conform căreia „Textual surface structures are linguistic in nature, while deep structures are semiotic" (Cesare Segre, în Janos Petöfi, *Text vs Sentence*, Hamburg, 1979) implică, după părerea noastră, acțiunea a doi structuratori principali pe parcursul procesului de generare. Rolul celui dintîi este de a masca structura semiotică profundă (care este de factură culturală) pe măsură ce textul înaintează spre nivelul linear. Odată cu apariția acestuia, structura de adîncime trebuie reconstituită, prin decodare, pe baza unui proces complex de reordonare a mărcilor sale superficiale. O funcție similară are și al doilea dintre structuratori care acționează, însă, în sens opus, scopul său fiind de a transforma reprezentarea de adîncime a textului (nivel la care indicii tuturor elementelor ce urmează a se manifesta în structura lineară se află într-un raport posibil de determinat potrivit criteriului cantității) într-o structură lingvistică de suprafață.

3.1. Un prim efect al existenței celor doi structuratori și al acțiunii lor în sens contrar este crearea unei tensiuni paradigmatice care contribuie la menținerea coeziunii în cadrul sistemului numit text.

3.2. În acest mod se evidențiază parțial și una dintre cauzele opririi mecanismului de generare, oprire produsă în momentul în care a fost atins un echilibru, în sistemul textului, între gradul de ordonare la care duce acțiunea unuia dintre structuratori și gradul de non-structurare determinat de acțiunea celuilalt. La nivelul superficial al textului, raportul structurat / non-structurat va trebui să fie echivalent cu raportul non-structurat / structurat în care se află elementele din planul profund.

3.3. În tipul particular al textelor poetice se face simțită prezența unui al treilea structurator principal : cel prozodic. Efectul acțiunii sale se menține constant pe tot parcursul procesului de generare. El are, cu siguranță, un corespondent în orice tip de text artistic. În ceea ce privește textele non-artistice, informația de care dispunem nu ne permite să avansăm nici o ipoteză referitoare la natura unor eventuali structuratori în afara celor menționați la **3.0.**

Octombrie 1981

MARIANA NEȚ
Agenția PUBLICOM
București, B-dul Nicolae Bălcescu 22

GHEORGHE CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, **Mic dicţionar de terminologie lingvistică**, Bucureşti, Editura Albatros, 1980, 463 p.

0. După cum reiese din prefaţă, dicţionarul se adresează elevilor, învăţătorilor şi profesorilor de limba română, avînd, în intenţia autorului, caracter normativ şi instructiv. După cum ne informează autorul (p. 9), articolele din dicţionar sînt organizate în modul următor : 1) cuvîntul titlu (element independent sau element de bază într-o sintagmă), însoţit de încadrare morfologică şi de indicaţii privind originea termenului ; 2) definiţie ; 3) explicaţii ; 4) exemple ; 5) sinonime.

1.0. În ce priveşte cuvîntul titlu, autorul expune în introducere criteriile de selectare a termenilor. Ele sînt judicioase şi, dacă ar fi fost respectate, chiar operante. În mod regretabil, o analiză sumară arată însă că prezenţa sau absenţa termenilor din dicţionar este mai mult decît arbitrară. În afară de faptul că apar cuvinte care nu sînt termeni lingvistici — — **clasificare, criteriu, definiţie, principiu** etc. — se omit tocmai sensurile lingvistice ale unor cuvinte de uz general. Acesta este de exemplu cazul lui **constituent**, definit cu sensul din limba comună : ,,element care intră în structura unui întreg ; component'', fără explicarea sau măcar indicarea sintagmei de specialitate : *constituenţi imediaţi*.

Arbitrarul creşte în cazul numeroaselor îmbinări de cuvinte (culese cu aldine ca şi cuvîntul titlu şi precedate de un romb gol) considerate, după ştirea noastră, termeni lingvistici constituiţi numai de autorul dicţionarului ca de ex. : **etimologie specială** (,,al cărei obiect de cercetare îl constituie calcurile lingvistice'' (p. 182), **interjecţie creată** (p. 245), **interjecţie provenită** ... (p. 245), **interjecţie împrumutată** (p. 245), **pronume creat** (p. 339), **structură neanalizabilă** (,,care nu poate fi analizată în părţi componente (!)'') (p. 399), **substantiv individual** (,,care denumeşte la forma de singular un singur obiect gramatical'') (p. 410), **exprimare greşită, exprimare logică, exprimare nuanţată** etc. (p. 195), **formă pronominală paralelă** (p. 203, s.v. **formă**) etc.

În schimb *semn lingvistic* (p. 202) nu apare ca un termen constituit şi nici nu e corect explicat. *Structură de suprafaţă* şi *structură de adîncime* (p. 399) apar, în mod eronat, ca sinonime ale termenilor **structură concretă** şi **abstractă** unde, evident, nu le va căuta nimeni.

Lipsesc, fără nici o justificare, termeni azi foarte frecvenţi în scrierile de specialitate ca : *analiză distribuţională, analiză componenţială, arbitrarul semnului lingvistic, complex sonor, fonetică articulatorie, fonetică acustică* etc. Sînt omise pe baza nici unui criteriu, o serie întreagă de nume de limbi ca : vedica, sanscrita, etrusca, chineza, în timp ce sînt consemnate **toharica, veneta, sîrbolusaciana** şi *japoneza*. Aceasta din urmă figurează în cadrul articolului **limbă** şi e explicată : ,,vorbită de japonezi''.

Trecem peste faptul că în dicţionar apar o serie de termeni învechiţi, rari sau nefolosiţi în lingvistica românească, cum ar fi **metaplasmă, fonetist, cacografie** etc., şi că apar definiţii cu totul inutile ca de exemplu cea de la articolul **punct**, care îi informează pe cei interesaţi că e vorba de un ,,semn de punctuaţie mic şi rotund (.)'' (p. 347).

Surprinzător este şi faptul că metalimba lingvisticii româneşti, aşa cum e ea oglindită în dicţionar, nu dispune de loc de adjective. Cititorul care vrea să afle ce înseamnă de ex. *flexibil, surd, sonor, pertinent, distinctiv* etc. ar trebui să parcurgă tot dicţionarul. O parte dintre aceste cuvinte apar, cum e normal, în definiţiile diferiţilor termeni. Astfel, în definiţia cuvîntului **articol** apar termenii *flexibil* şi *articulat*, al căror sens nu poate fi dedus decît din intrarea lexicografică **articulare**, respectiv **flexiune**.

De altfel, mulţi termeni de specialitate folosiţi de autor în definiţii şi exemplificări nu

sînt explicaţi nicăieri. Spicuim de ex. de la p. 130—131 : *gramatica constituenţilor imediaţi, analiza distribuţională, modelare dinamică* etc. (Vezi şi supra.) La p. 374 se spune că „semnul lingvistic are caracter arbitrar", fără să se dea undeva o definiţie sau o explicaţie a adjectivului *arbitrar*, ceea ce duce la obişnuita confuzie între arbitrar faţă de referent şi nearbitrar (consubstanţial) între cele două laturi ale semnului. (Vezi discuţia legată de acest termen în *Introducere în lingvistică* (ed. 1972), p. 47.) **Atlas lingvistic** este definit ca un „corpus de hărţi lingvistice" dar nicăieri nu apare definiţia *corpus*-ului.

1.1. „Încadrarea morfologică" a termenilor selectaţi e de multe ori inconsecventă (iar după părerea noastră inutilă). Aşa, de ex., la **şcoală lingvistică** se indică s.f. + adj, la **linie de pauză** s.f. + prep. + s.f. în timp ce la **greşeală de limbă** se dă numai categoria primului cuvînt.

1.2. Indicarea originii termenilor, sarcină grea pe care în mod meritoriu a dorit autorul s-o rezolve, deşi nu era obligatorie în limitele dicţionarului proiectat, lasă mult de dorit. Indicarea etimologiei termenilor care provin din cuvinte existente în limba comună (ca *greşeală, rădăcină, şcoală, timp* etc.) ni se pare superfluă. De prisos este etimologia şi în cazul locuţiunilor şi îmbinărilor de cuvinte (**şcoală lingvistică** s.f. + adj. (cf. bg. scr. *skola*, pol. *szkola*, rus. *skola*, lat. *schola* + fr. *linguistique)*. O parte din erorile care s-au strecurat în cadrul acestor indicaţii provin de la o insuficientă înţelegere a etimologiilor din DEX. Astfel la **portugheză** se dă, fără discernămînt, şi germ. *Portugiese*, care figura în DEX pentru că acolo se indica şi etimologia substantivului *portughez*. În cazul numelui limbii, cuvîntul german trebuia lăsat la o parte. În orice caz forma corectă ar fi fost *Portugiesisch*. În alte cazuri indicaţiile etimologice sînt incomplete, ca de ex. la *singulare* şi *plurale tantum* unde ar fi fost necesar să se explice *tantum*, neclar pentru multi vorbitori. La termenii originari din greacă, chiar dacă au pătruns printr-o filieră intermediară, se indică şi sensul etimonului grecesc, ceea ce este o inovaţie binevenită. Înţelegînd mai bine accepţiunea neologismului cei interesaţi nu vor mai face greşeli folosindu-l. Astfel la **cacofonie** se explică gr. *kakos* „rău" + *phone* „sunet". La **monoftong** s-a strecurat însă o greşeală : gr. *phtongos* nu înseamnă „sunet" ci „vocală", cum apare corect la **diftong**.

Nu lipsesc nici etimologii discutabile, ca de ex. la **sinonim**, considerat derivat regresiv al adj. **omonim.** Etimologia indicată de DLRM, de DEX şi de DN[3] este fără îndoială cea corectă : fr. *synonyme*.

2.0. Problema de fond a dicţionarului este desigur cea a definiţiei. Din punct de vedere logic-formal, majoritatea definiţiilor sînt corecte indicînd genul proxim, respectiv diferenţa specifică. Numărul greşelilor care s-au strecurat în această parte esenţială a lucrării este totuşi îngrijorător de mare. Dăm mai jos, în ordine alfabetică o parte mică a erorilor găsite la o răsfoire sumară a dicţionarului.

alternanţa fonetică este definită „schimbare a sunetelor unui cuvînt sau a sunetelor din cuvintele aceleiaşi familii de cuvinte, cu ajutorul căreia se marchează diferenţa dintre formele gramaticale sau dintre derivate şi cuvîntul de bază". Aşa cum e dată, definiţia este neclară şi inexactă. Nu toate sunetele cuvîntului se schimbă, cum s-ar putea înţelege din definiţie, ci unul sau mai multe foneme din tema cuvîntului. De multe ori alternanţa este redundantă în ce priveşte marcarea formelor gramaticale. Astfel în *negru / neagră, zlot / zloţi* şi *masă / măsuţă* femininul, pluralul şi derivarea sînt marcate în primul rînd de desinenţe, spre deosebire de engl. *take / toke* unde numai alternanţa vocalică marchează opoziţia temporală. E adevărat că prima parte a definiţiei e luată din DN, dar sarcina autorului unui dicţionar de specialitate este să controleze, să regîndească şi să îmbunătăţească definiţiile din dicţionarele generale.

anchetator este o persoană care face anchetă, fie ea dialectală, sociolingvistică, lexicală, fonetică etc. şi nu obligatoriu „o persoană dispunînd de o anumită tehnică a cercetării dialectale . . .". De data aceasta DN şi DEX puneau la dispoziţie o definiţie corectă.

La **apertură** se spune că pentru unii „lingviști toate sunetele pot fi clasate după gradul lor de deschidere („*apertura minimală* corespunde consoanelor oclusive iar apertura maximală consoanelor (...) celor mai deschise"). În primul rînd consoanele oclusive pronunțîndu-se prin oclusiune, deci prin închidere, nu pot avea nici o apertură. În al doilea rînd nu se deduce de nicăieri care sînt consoanele „cele mai deschise" !

Armonia vocalică nu caracterizează numai limbile fino-ugrice ci, de exemplu, și pe cele turco-tătare.

Articulare este, cum corect se definește în DEX sub **articula :** „pronunțare, rostire a unui sunet, a unui cuvînt cu ajutorul organelor de vorbire" și nu „pronunțare sau rostire deslușită a sunetelor, cuvintelor prin mișcarea organelor vorbirii". În cadrul acestui articol ar fi trebuit să se vorbească și de dubla articulare a limbiii.

E greu de înțeles de ce, după ce se definește corect **asimilare,** se restrînge *asimilarea consonantică* numai la influența exercitată de o vocală sau semivocală asupra unei consoane. *Subțire* pronunțat *supțire* (p. 44) nu e oare tot consonantică ?

Ablativul nu este „cazul complementului circumstanțial în latină". Acesta putea fi exprimat și de alte cazuri, ca de exemplu acuzativul precedat de prepoziție. Definiția defectuoasă provine de la reformularea greșită a definițiilor din DEX și din DN. Termenul este azi frecvent folosit în gramatica cazurilor și trebuia definit și în accepțiunea acestei teorii într-un dicționar apărut în 1980.

Conotație, termen frecvent folosit în ultima vreme nu numai în lingvistică dar și în poetică, stilistică etc. nu este „restrîngerea sau extinderea sensului unui cuvînt în funcție de context". Sensul cel mai frecvent al acestui cuvînt este „ansamblul valorilor afective al unui semn lingvistic și efectul nou denotativ pe care-l produce asupra interlocutorului sau a cititorului". Ma simplu „tot ceea ce un termen poate evoca, sugera, implica într-un mod mai clar sau mai vag".

Contaminația este acțiunea „analogică exercitată de un cuvînt, o construcție. un element fonic, asupra altui cuvînt, unei construcții, unui alt element fonic". În nici un caz nu este, cum se spune în dicționar „încrucișare dintre două limbi". Și în cazul acesta definiția greșită pare să vină de la o defectuoasă reformulare a definiției din DEX.

În multele pagini consacrate articolului **curent** (vezi infra), Gh. Constantinescu-Dobridor a încercat să facă un fel de istorie a lingvisticii. Aici greșelile sînt foarte numeroase. A. Meillet este cel mai de seamă reprezentant al școlii sociologice franceze, nu al școlii de la Geneva, cum se afirmă la p. 127. Bally și Sechehaye nu au fost studenții lui Saussure, ci colegii săi care i-au redactat cursul, postum, după notițele luate de studenții lui Saussure, nu de către ei înșiși. E adevărat, această greșeală apare și în alte lucrări de lingvistică, chiar dintre cele mai serioase. Graziadio Isaia Ascoli a fost un adversar al neogramaticilor, deși a fost format la școala lor. În nici un caz nu putea fi un predecesor al acestora cum se afirmă la p. 115. Cît despre Ferdinand de Saussure, a fost și el un elev al neogramaticilor și nicidecum un precursor al lor. Nu poate fi vorba de structuralism generativ *sau* transformațional (p. 131). Gramatica generativă a apărut ca o reacție la structuralismul descriptivist iar nu orice gramatică generativă este și transformațională. Definiția gramaticii generativ-transformaționale este ininteligibilă și incorectă : „pune accentul pe modelarea dinamică matematică, pe nivelul structurii frazei și al transformărilor, pe nivelul semantic și cel fonologic etc . . .". Cum s-a arătat mai sus, în dicționar nu figurează *modelare matematică* ; nu se înțelege despre ce transformări e vorba ; componentele sintactice, semantic și fonologic nu au aceeași importanță în diferitele faze ale gramaticii generative, faze despre care nici nu se vorbește. Nu numai cei cinci lingviști români înșirați la p. 128 au folosit în cercetările lor principiile școlii de la Praga. În asemenea cazuri, pentru a nu duce în eroare pe cititor, se obișnuiește a se pune cel puțin : etc. În legătură cu *școala lingvistică funcțională* trebuia spus că ea e o dezvoltare ulterioară a școlii de la Praga.

În articolul **cuvinte și lucruri** se vorbește despre Tappolet, care a fost unul din cei care

au aplicat metoda, fără să se amintească despre cei care au creat-o, şi anume R. Meringer şi H. Schuchardt.

Denumire, denominaţie nu este ,,acţiunea de a numi o fiinţă, un lucru sau un fenomen prin intermediul substantivului", ci punere în relaţie a referentului cu un semn lingvistic". Termenul este aşadar, prin acest sens sinonim cu denotaţie, cum rezultă şi din denumirea acesteia. Presupunem că este vorba de o confuzie cu termenul *denominativ* care în gramatica tradiţională se aplică adjectivelor, verbelor şi substantivelor formate de la o temă nominală.

La **deziotacizare** aflăm că pronunţarea [i̯el], [i̯ei], [i̯ele], [i̯este], sînt neliterare. După Gh. Constantinescu-Dobridor pronunţarea din limba literară este [el], [ei̯], [ele] etc. Oare nu toţi sîntem obligaţi să ne supunem normelor dicţionarului ortografic şi ortoepic? Ce pretenţii mai putem avea de la elevi, dacă nici în cărţile destinate lor nu se ţine seama de norma oficială?

Articolul **diftongare** oferă o densitate deosebită de greşeli. ,,Transformare a unor vocale accentuate în diftongi. De exemplu: vocala accentuată *e* s-a diftongat în *ea* sau în *ie* sub influenţa consoanelor precedente (sic!), în trecerea unor cuvinte din latină în română ...

Vocala accentuată *i* s-a diftongat în *ea* în *nigram* > *neagră* ...". În primul rînd diftongarea nu are niciodată loc din cauza unei consoane, precedente sau nu; în al doilea rînd diftongarea în *ie* (diftongare romanică) n-are loc decît în cazul lui *e* deschis. În al treilea rînd diftongarea în *ea* şi *oa* este, spre deosebire de *e* > *ie*, specifică românei şi de origine metafonică (cum se arată just pentru *o* > *oa* la p. 280); în al patrulea rînd *ea* din *neagră* nu se explică din diftongarea lui *i*, ci din diftongarea metafonică, românească, a lui *e* provenit din *i* latin deschis. Învăţînd exemplele date de autor pentru diftongare, studenţii facultăţilor de filologie nu ar trece cu bine nici de examenul de lingvistică romanică, nici de cel de lingvistică generală şi în nici un caz de istoria limbii române!

Etimon este definit ,,cuvînt de bază (în latină sau în alte limbi romanice sau neromanice) de la care provine un cuvînt moştenit sau împrumutat". În primul rînd în definiţia etimonului nu are ce căuta paranteza de mai sus, iar în al doilea rînd nu e vorba numai de cuvinte moştenite sau împrumutate ci de formele care stau la baza oricărui cuvînt.

Greşită este şi definiţia **filologiei clasice** care nu ,,studiază antichitatea numai din punct de vedere istoric, literar şi arheologic". Autorul exclude din definiţie studiile de limbă, deşi filologia de orice fel are totuşi oarecare legătură cu limba. Definiţia corectă ar fi ,,studiază izvoarele literare ale antichităţii greco-romane pentru a obţine prin intermediul acestora cunoştinţe despre limba, civilizaţia şi cultura greacă şi romană". Precizarea *greco-romană* era absolut necesară, întrucît filologia clasică nu cuprinde de ex. antichitatea orientală.

La definiţia **fonemului** e indicat să se adauge că e vorba de cea mai mică unitate sonoră distinctivă, pentru a se face deosebirea faţă de unităţile semnificative (morfem, monem, sem). Variantele nu sînt în mod obligatoriu vocalice. Ele se pot deosebi de fonem şi prin alte trăsături nepertinente decît ,,gradul de deschidere". Definiţia variantei ,,ca sunete asemănătoare ca pronunţare şi ca percepere cu fonemul, dar diferite ca grad de deschidere" nu stă în picioare.

La **formă** lipseşte accepţiunea hjelmsleviană.

În ce priveşte **franţuzismele** condamnate de autor la p. 210, nu se face deosebirea dintre unele cuvinte azi încetăţenite în limba curentă ca *aprehensiune* (care nu e sinonim perfect al lui *frică*), *bistrou* (care denumeşte o realitate specifică franceză), *cozeur* (şi el frecvent şi fără corespondent exact românesc), *crocant* (care nu înseamnă ,,sfărîmicios" cum se afirmă în dicţionar), *cupură* (,,tăietură" în limbajul tehnic al croitorilor) şi cuvinte franceze neadaptate şi franţuzisme reale ca *foncé* ,,închis", *edulcora* ,,a atenua" sau învechitul *demoazelă*. În DEX *aprehensiune* este considerat livresc, *cozeur*, *crocant*, *cupură* nu poartă nici o indicaţie.

Interlingvistica nu studiază ,,structura şi noţiunile de bază ale tuturor limbilor", ci este o ramură a lingvisticii aplicate care se

interesează de studiul comparativ al limbilor naturale și în special de limbile artificiale.

Invarianta poate exista și cadrul celei de-a doua articulări, cînd poartă numele de *fonem*. Ea nu poate fi definită, în consecință, ca o „formă lexicală".

Articolele **iodizare** și **iot** prezintă unele lipsuri de-a dreptul dezarmante. *Iot* nu „are funcția de a palataliza o consoană sau vocala *e* de la începutul unui cuvînt sau al unei silabe! Iot p o a t e palataliza o consoană și p o a t e apărea, în unele limbi înainte sau după *e*, în urma diftongării. În unele cazuri p o a t e să apară și în fața unui *e* inițial (vezi rom. [iel] etc.). Semivocala *e* nu poate îndeplini rolul unui *iot*, cum afirmă autorul, ci *e* poate avea rol de semivocală (ca de ex. în limba română). În anumite condiții *e* se poate transforma în *i̯* și ca atare poate palataliza diferite sunete (ca de TENEO > TENI̯O > > *ți̯u*). Inițial cel de-al doilea *e* era în hiat și nu era semivocală cum afirmă autorul.

Limba maternă nu poate fi definită ca „limbă vorbită de părinți și de copii". Părinții și copiii pot vorbi franceza, germana sau orice altă limbă, avînd ca limbă maternă româna. Limba maternă ar putea fi definită ca „limba folosită în țara de origine a locutorului și pe care acesta a achiziționat-o din copilărie odată cu deprinderea vorbirii".

În paginile consacrate articolului **metodă** se vorbește de K. Jaberg și J. Jud ca autori ai *Atlasului lingvistic al limbii italiene*. Titlul corect al acestui atlas este *Sprachatlas Italiens und der Südschweiz*, ceea ce e cu totul altceva.

Definirea **nazalizării** prin „pronunțare pe nas a unui sunet" este exagerat de simplificată. Și aici DEX și DLRM puteau fi de folos. Ar fi trebuit spus că și portugheza cunoaște nazalizarea și ar fi fost obligatoriu să se facă net distincția între semnul transcrierii fonetice și grafem. Tilda marchează nazalizarea în transcrierea fonetică și este totodată un semn diacritic al ortografiei limbii portugheze, spre deosebire de franceză.

Omonimele sînt, cum se spune la p. 305, „cuvinte care dispun de un corp fonetic identic cu cel al altui cuvînt, fără ca acest corp fonetic să fie legat de celelalte printr-o caracteristică semantică comună (printr-un sem)". Dar oare între diferitele sensuri ale cuvîntului *ochi* sau *limbă* — date, între altele, ca exemplu pentru omonime — nu se găsește nici o caracteristică semantică comună? E evident că toate sensurile lui *ochi* sînt folosiri metaforice ale sensului anatomic, de bază. Tot atît de evident este că *limbă* „neam" nu este decît un sens figurat al cuvîntului *limbă* „mijloc de comunicare".

Influența **substratului** se face simțită în primul rînd în fonetică și în vocabular, mai puțin în sintaxă, spre deosebire de cele ce se afirmă la p. 412.

În încheierea problemelor de fond ne-am propus să discutăm mai pe larg o singură intrare lexicografică. Am ales termenul **articol,** care incontestabil, face parte din noțiunile necesare tuturor elevilor ce au trecut de ciclul primar. Iată definiția din dicționar: „parte de vorbire flexibilă cu rol de instrument gramatical, care însoțește substantivul și arată în ce măsură obiectul denumit de acesta este cunoscut vorbitorilor". Avînd în vedere că nu se specifică nicăieri că e vorba numai de definirea articolului românesc era necesar să se renunțe la *flexibil* (elevii noștri învață engleza unde articolul este neflexibil) și să se adauge „în unele limbi" (deoarece aceiași elevi pot învăța și rusă sau latină unde nu există articol). Definițiile diferitelor articole sînt incomplete și echivoce. *Articolul hotărît (definit)* este articolul care „atașat substantivului arată că obiectul denumit de acesta este foarte cunoscut, izolat de cele cu care se aseamănă, individualizat, definit precis". În afară de faptul că *foarte* este nelalocul lui în definiție, trebuia precizat sensul termenului *atașat*, care revine și în definiția articolului *nehotărît*. Nu e clar dacă prin acest cuvînt autorul înțelege faptul că articolul formează același corp cu determinatul său, faptul că articolul stă lîngă determinat sau că el stă după determinat. În primul caz trebuia specificat că e vorba de articolul românesc, că articolul este enclitic și că există excepții ca de exemplu numele proprii. În cel de-al doilea caz trebuia arătat că în cazul românei articolul e de cele mai multe ori

enclitic. În cel de-al treilea caz era de asemenea necesar să se specifice că e vorba de articolul românesc, că există excepţii şi că articolul e de cele mai multe ori enclitic. Pentru completarea definiţiilor trebuie să recurgem la îmbinarea *a. proclitic*, unde articolul nehotărît şi cel hotărît *lui* sînt date ca exemple, respectiv la *a. enclitic* care este exemplificat prin articolul hotărît. Din toate elementele intrării lexicografice nu reiese însă faptul, binecunoscut tuturor vorbitorilor de limbă română, că articolul poate apărea şi la adjective.

Articolul posesiv precede numele nu numai la genitiv, cum se afirmă în dicţionar, ci şi în nominativ-acuzativ cum just se specifică în *Morfologia limbii române*, semnată de acelaşi autor.

Nu se semnalează apariţia **articolului demonstrativ** la numele de persoane ca de ex. Mircea cel Bătrîn (în orice caz mai des folosit decît *gîsca cea albă*).

2.1. Din punct de vedere al organizării articolelor ar fi de remarcat că explicaţiile care urmează după definiţii, desigur necesare în anumite limite, se extind de multe ori peste măsură, ajungînd în unele cazuri la 25 p. (vezi termenul **curent**, unde autorul vrea să treacă în revistă toată istoria lingvisticii româneşti din ultimele două secole). Datorită unor asemenea excursuri (vezi şi **semn**, **gramatică** etc.), lucrarea devine un hibrid între un dicţionar şi un soi de enciclopedie.

2.2. Legată de problema explicaţiilor este şi cea a locuţiunilor introduse în articole care, parţial, a fost discutată la 1.0. Mai rămîne de semnalat marele inconvenient pe care-l prezintă lucrarea în ce priveşte găsirea termenilor căutaţi. În cazul acesta chiar criteriul ordonării termenilor ni se pare greşit pentru un dicţionar. Autorul ne previne că „în clasificările şi subclasificările categoriilor discutate a ţinut seamă de ordinea studierii lor în şcoală, de criteriile folosite pentru fiecare în parte, de domeniile de activitate cărora acestea le aparţin etc." (p. 9). Nu este însă de loc clar după ce raţiune dintre cele indicate elevul trebuie să găsească în dicţionar mai întîi *limba populară* şi apoi *limba oficială*, mai întîi *formele pronominale* şi *verbele* şi apoi *formele gramaticale* şi *flexionare* etc.? În cadrul articolului **limbă** apar 56 de sintagme neorînduite alfabetic. Găsirea termenului dorit devine, în această situaţie, dacă nu imposibilă, cel puţin foarte anevoioasă.

2.3. Chiar şi aşa stînd lucrurile consultarea dicţionarului ar fi putut fi mult uşurată prin folosirea corectă a unui sistem de trimiteri. Corelările care se găsesc în dicţionar privesc însă numai sinonimele şi nici acestea nu sînt realizate unitar. Astfel la **aromân** nu se dă nici un sinonim şi nu se face nici o trimitere. La **macedoromân** nu se dă sinonimul *aromân*, dar se trimite la acest articol. Între **ideogramă** şi **hieroglifă** nu este nici o trimitere. În schimb la **ideografie** citim „scriere cu ideograme (hieroglife)" (p. 235).

2.4. Desigur că e folositor ca definiţia să fie explicitată şi susţinută de exemple, cum şi-a propus şi autorul dicţionarului. Nu are rost însă ca numărul de exemple să fie exagerat de mare la articole care nu prezintă dificultăţi, cum e cazul semnelor de punctuaţie, a subordonării etc. Un dicţionar terminologic nu poate şi nu trebuie să înlocuiască îndreptarul ortografic sau gramatica.

Nu rare sînt cazurile în care exemplele sînt greşite : la **haplologie** se dau ca exemplu AUGUSTUS > fr. *août* şi DIGITALE > fr. *dé*, care nu au nici o legătură cu fenomenul din titlu, ci prezintă o evoluţie fonetică normală din latină în franceză. La **hispanism** se dă exemplul ... *pronto* (cuvînt italian). La **jargon** exemplele sînt derutante : se amestecă termeni din jargonul secolului trecut, ironizat de Caragiale *(demoazelă, musiu, rezon, soarea)* cu termeni adoptaţi azi de limbă şi care, deşi de origine franceză, nu mai sînt simţiţi ca elemente de jargon *(şarmant, mersi* etc.). *Drac* nu este un exemplu bine ales pentru **tabu**-ul de vocabular întrucît el este azi foarte răspîndit în tot felul de expresii şi înjurături. Exemplul *sticlete* **(argou)** este probabil preluat din alte cărţi de specialitate mai vechi. Azi nu mai este cunoscut termenul cu accepţiunea „poliţist" nici măcar de generaţia medie. (O dovadă este chiar sensul „poliţist" nu „miliţian".) Exemplele *oichi ureiche, roichie* nu sînt potrivite pentru **epenteză** — corect definită — ci pentru **anticipare.**

2.5. La unele articole, din dorința de a dă cît mai multe informații, autorul indică o sumară bibliografie. Prin forța lucrurilor s-au strecurat greșeli și lipsuri și în această parte a dicționarului. La **gramatică** ni se dă o bibliografie a gramaticilor românești de la 1757 pînă la 1966. Lipsește, în mod regretabil, gramatica lui A. T. Laurian. La **etimologie** se spune că o contribuție însemnată în acest sens au adus B. P. Hasdeu, V. Bogrea, I. A. Candrea, N. Drăganu, S. Pușcariu, acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur și conf. univ. dr. Theodor Hristea (înșirarea titlurilor — de multe ori greșit și arbitrar — e în general penibilă într-o lucrare care se vrea științifică). Ar fi trebuit ca înșirarea să fie cel puțin urmată de etc., din moment ce lipsesc nume ca H. Tiktin, Gh. Ivănescu, N. A. Ursu, Gh. Mihăilă, A. Avram și mulți alții. La teoria *etimologiei multiple* ar fi trebuit să figureze obligatoriu numele acad. Al. Graur. Inconsecvența procedeului e și aici flagrantă. Astfel nu se dă nici un fel de bibliografie la: **dialect** (deși dialectologia românească are o veche tradiție și e recunoscută pe plan internațional) **romanistică**, **germanistică** și multe altele.

Cînd se exemplifică dicționarele academice românești autorul se oprește pentru *Dicționarul limbii române* în anul 1969. Elevii și studenții cărora li se adresează lucrarea nu ar trebui să știe că între timp au apărut și literele N, O, P, (parțial) R și S?

2.6. În ce privește bibliografia se remarcă lacune inexplicabile ca de ex. *Tratatul de lingvistică generală*, alcătuit de un colectiv condus de acad. Al. Graur, Lucia Wald, Sorin Stati și apărut încă în 1971. Fișarea acestei lucrări sau cel puțin consultarea ei atentă ar fi permis autorului să elimine o serie întreagă de greșeli. Nu se deduce de nicăieri după ce criterii au fost introduse cursurile universitare. Din momentul în care în bibliografie au fost acceptate cărți în limbi străine nu se motivează lipsa cărților Teodorei Cristea, foarte folosite de studenți, cărți care conțin o serie întreagă de termeni lingvistici moderni de cea mai mare importanță și existenți și în limba română. Nu apare cartea lui A. Lombard, *Le roumain—une présentation*, Paris, 1978. Seria contribuțiilor la morfologia verbală romanică a lui L. Mourin se oprește în dicționar în 1968, deși ea continuă pînă în 1979. Mai curios este faptul că sînt omise toate dicționarele de terminologie lingvistică străine în afară de cele ale lui Marouzeau, Dubois și Tzvetan-Todorov.

3. Deficiența cea mai importantă a dicționarului, din care decurg de fapt și celelalte neajunsuri, este însă lipsa unei concepții teoretice. În primul rînd, autorul nu s-a putut hotărî să opteze între un dicționar de terminologie și un dicționar enciclopedic, care descrie toate conceptele ce le prezintă și în care fiecare articol este o lecție scurtă sau lungă de lingvistică „și care, în ansamblu, constituie un fel de manual de lingvistică", cum spune Mounin în introducerea la dicționarul său. Extinderea excesiv de mare dată unor articole, în special de gramatică, dă impresia că autorul a avut intenția să facă un fel de enciclopedie gramaticală. De asemenea, nu e deloc clar dacă C. Constantinescu-Dobridor a vrut să facă un dicționar de lingvistică românească sau să depășească acest cadru. Delimitările erau cu atît mai necesare cu cît pentru un singur om este o sarcină deosebit de grea, aș spune chiar prea grea, să ducă la bun sfîrșit un dicționar de terminologie lingvistică fără să restrîngă materialul într-un fel sau altul. Cele mai multe lucrări de acest tip sînt elaborate de colective, ceea ce permite și împărțirea materiei pe specialități (vezi dicționarele conduse de Martinet, Dubois, Mounin, Pottier, Knobloch etc.). Altele se limitează la terminologia unei școli (ca J. Vachek, care se ocupă exclusiv de Școala de la Praga, sau ca R. Engler, care explică numai terminologia saussuriană) sau a unei singure țări (ca E. Hamp, care se oprește la lingvistica americană).

Nedîndu-și seama de marile dificultăți ale întocmirii unui asemenea dicționar, C. Constantinescu-Dobridor a luat asupra sa o sarcină prea grea, ceea ce a avut ca urmare un rezultat nesatisfăcător din mai multe puncte de vedere.

August 1980

MARIA ILIESCU
Facultatea de filologie
Craiova, Alexandru Cuza 13

Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374—1600. Institutul de lingvistică din Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1981, 368 p. + XLII.

În ultimele decenii, cercetătorii români au acordat o deosebită atenţie unui domeniu mai puţin studiat în trecut. E vorba de elementele româneşti din actele de cancelarie, din inscripţii şi însemnări sau din opere cu caracter istoric. Amintim în această direcţie *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române* de Damian F. Bogdan, *Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în secolele XIV—XV* de Lucia Djamo-Diaconiţă şi, mai recent, *Dicţionar al limbii române vechi* de Gheorghe Mihăilă.

Pentru prima dată însă avem în faţa noastră o amplă lucrare lexicografică care să cuprindă cuvintele româneşti dintr-un mare număr de documente, din perioada 1374—1600, operă elaborată, sub redacţia prof. univ. dr. Gheorghe Bolocan, de către membrii sectorului de slavistică al Institututului de lingvistică din Bucureşti (Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguş, Aspasia Reguş, Mile Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guţu, Cornelia Popescu).

Trebuie subliniat meritul colectivului de a fi extras materialul — cu deosebită competenţă — din documente originale, şi nu din ediţii.

Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române (DERS) cuprinde următoarele capitole : *Cuvînt înainte* (p. V—VI), *Introducere* (p. VII—XXXVI), *Sigle bibliografice* (p. XXXVII—XL), *Abrevieri* (XLI—XLII), *Dicţionar* (p. 1 — 270). *Anexă* (elemente de morfologie) (p. 271—294), *Lista de documente, însemnări şi inscripţii* (p. 295—366). şi se încheie cu lista lucrărilor consultate.

Ampla introducere, elaborată de Gh. Bolocan, reprezintă un deosebit de valoros studiu asupra diferitelor aspecte legate de istoria vocabularului limbii române, o pondere deosebită avînd mijloacele interne de îmbogăţire a topo-antroponimelor din ţara noastră. Date noi şi deosebit de interesante se referă la toponimele compuse, ca şi la numele de locuri derivate cu sufixele *-eşti, -eni, -ar.*

Dicţionarul cuprinde trei serii de cuvinte : 1) cuvinte comune, 2) antroponime, 3) toponime. Materialul fiecărui articol de dicţionar se lucrează sub un cuvînt-titlu, care se găseşte în două situaţii distincte : a) este atestat printr-un cuvînt comun ; b) este atestat numai prin antroponime şi toponime, fiind însemnat în cazul acesta cu un asterisc. Astfel, un cuvînt ca *şes* este atestat numai prin nume de sat şi de pîrîu, iar *sting* prin antroponimul *Sting;* ambele cuvinte sînt considerate deci reconstituite şi însemnate cu asterisc. Întregul dicţionar cuprinde 1815 cuvinte-titlu, dintre care 869 sînt (şi) comune, iar restul toponime şi antroponime.

Materialul ilustrativ şi indicarea documentelor din care a fost extras se face în ordine strict cronologică. La fiecare cuvînt se dă sensul în limba rusă şi în franceză (foarte rar şi în româneşte : *posadnic* „dregător cu atribuţii militare", *rogojină* „loc acoperit cu rogoz"), ilustrat prin unul sau mai multe citate, cu indicarea surselor. Cea mai bogată şi variată secţiune este cea consacrată toponimelor, numele de locuri fiind grupate după obiectul denumit *(munte, deal, sat, pîrîu* etc.). Din analiza datelor furnizate de vechile documente Gh. Bolocan scoate în evidenţă o idee interesantă : existenţa unor clase terminologice şi crearea acestor sisteme terminologice autohtone cu mult înaintea apariţiei scrisului în limba română. În sprijinul acestei idei se poate invoca şi formarea unei terminologii juridice româneşti încă spre sfîrşitul secolului al XV-lea. De altfel, scribii cancelariilor noastre erau vorbitori de limba română.

Grafia vechilor documente este interpretată după norme riguros elaborate, transcrierea cuvintelor fiind de o deosebită acurateţe. Poate că ar fi fost necesar să se fi dat mai multe indicaţii în legătură cu folosirea unor paranteze (drepte, unghiulare).

Studiul acestei opere aduce date deosebit de importante pentru istoria vocabularului limbii române. Nu e vorba numai de atestări

mai vechi decît cele indicate în lucrările de specialitate apărute mai înainte (de ex. *șarg, ștează, șelar, șindrilă, șoimar* etc.), ci și de cuvinte sau sensuri neînregistrate în dicționarele istorice (de ex. *șomoldoc*, „baltă, lac", sens absent în DLR).

În ceea ce privește variantele lexicale, autorii au procedat bine făcînd trimiteri la cuvîntul-titlu, ca de ex.: *vornic* v. *dvornic*, *oare* v. *vare* etc. În schimb — e drept, destul de rar —, nu s-au indicat variantele: *pimniță, martur, opcină* etc. (varianta *huște* v. *fuște*, notată la p. 109, nu apare la p. 87). Cît despre cuvinte ca: *megiaș* — *mejiaș, margine* — *marjine*, e greu de spus dacă aici avem a face cu variante fonetice sau grafice, deoarece pînă spre mijlocul secolului al XV-lea și, parțial, după aceea, *ǧ* este redat fie prin г, fie prin ч, fie prin ж, ꙉ (de ex. гєнȣнє, жєнȣнє, чєнȣнє, ꙉєнȣнє), tocmai pentru că ꙉ nu era încă „statuat" în scrierea chirilică [1]. Se știe, de altfel, că procesul trecerii africatei *ǧ* (provenită, de obicei, din *g* + *e, i* latin) apare trecut la *j* (sau *ẑ, ź*), după datele de pînă acum, destul de tîrziu, probabil nu mai devreme de începutul secolului al XVII-lea. În orice caz, această problemă ar merita o cercetare mai atentă, acum cînd deținem un mare număr de date (vezi top. *Jamirigemeni*).

Date prețioase se găsesc în anexă pentru istoria declinării substantivului și adjectivului, pentru istoria articolului. Remarcăm, în legătură cu aceasta, că alăturarea desinențelor și sufixelor slave la articolul enclitic românesc: *(-ul)-a, (-ul)-u, (-ul)-ov, (-ul)-ova, (-ul)-ovi* apare cu precădere la antroponime *(Baciulov, Badiulov, Bratulova)* și toponime *(Runculova, Iasulov)* și foarte rar apelative. Toate substantivele din documente apar la plural cu desinențele specifice limbii române. Desinențe slavone ca în cazul lui *voștinar* — *voștinare* sînt rare. Remarcăm de asemenea formele *salce, fune* (nu *funie* ca în cuvîntul-titlu), care reproduc mai fidel lat. *salcem, funem*.

Articolul hotărît proclitic *lu(i)* ar fi trebuit tratat separat de pronumele personal *el (nepotul lu Vlade)*. De asemenea, la *Anexă* ar fi trebuit, în titlul de la p. 287, să se adauge și desinența *-eei* la desinența *-ei* (gen. fem. sg.) din exemple ca *Gradiștеei, Comaneei* etc.

Deosebit de prețioase sînt datele furnizate de DERS pentru istoria sufixelor românești (în special pentru sufixele moționale, diminutivale și nume de agent). În sfîrșit, cercetătorii din domeniul foneticii și al dialectologiei istorice au la îndemînă un imens material, pe lîngă cel cunoscut pînă acum (de ex. pentru trecerea lui *ă* protonic la *a*, semioclusiva sonoră *dz*, fonetismul *ǧ* pentru *j* în cuvinte latine, alternanța consonantică *g/h*: *grumaz*—*hrumaz* etc.).

Ținuta (tipo)grafică a dicționarului este excelentă. Unele omisiuni sînt rare, care de ex. se notează *(Vanea) portariu* pentru ultimul apelativ, dar nu și antroponimul *Manea* pe lîngă *vistiariu* (p. 282).

Lingviștii și filologii — specialiști în limba română — slaviști, istorici au la îndemînă în *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române* un important instrument de lucru, o valoroasă operă științifică.

I. RIZESCU

[1] G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi* (sfîrșitul sec. X—începutul sec. XVI), București, 1974, p. 193.

VIII CONGRESO DE ACADEMIAS de LA LENGUA ESPAÑOLA (20—27 abril de 1980), Lima, 1980, [626 p.]

Publicat de Ministerul Educației din Peru, volumul conține actele Congresului Asociației Academiilor de limbă spaniolă la care au participat delegații academiilor din (în ordinea vechimii respectivei instituții): Spania, Columbia, Ecuador, Mexic, Salvador, Venezuela, Chile, Guatemala, Costa Rica, Filipine, Panama, Paraguay, Bolivia, Nicaragua, Argentina, Republica Dominicană, Uruguay, Porto Rico și SUA.

Potrivit statutului, aceste congrese au loc la fiecare patru ani și rezoluțiile adoptate sînt

obligatorii pentru toate academiile membre ale asociaţiei. Scopul acestei asociaţii este să depună eforturi susţinute pentru apărarea, unitatea şi integritatea limbii spaniole.

Volumul se deschide cu textele referitoare la organizarea congresului şi manifestările desfăşurate în cadrul lucrărilor acestuia. Urmează apoi referatele şi comunicările prezentate de participanţi în cadrul celor şase comisii de lucru. Comisia I : Rapoartele de activitate ale academiilor în perioada 1976—1980 ; Comisia a II-a : Unitatea şi apărarea limbii spaniole ; Comisia a III-a : Teme de gramatică ; Comisia a IV-a : Teme de lexicologie şi semantică ; Comisia a V-a : Cercetare, învăţămînt şi difuzare a limbii ; Comisia a VI-a : Teme de literatură. În încheiere sînt publicate actele sesiunilor plenare şi o Anexă ce conţine comunicări despre spaniola vorbită în Statele Unite ale Americii. Prezentăm, în continuare, titlurile comunicărilor de lingvistică, pe comisii.

Unitatea şi apărarea limbii spaniole: *Pobreza del idioma en ciertos pueblos*, Jóse Rumazo Gonzáles — Ecuador; *Las lenguas indígenas de Venezuela: factores de enriquecimiento del español*, Fray Cesáreo de Armellada — Venezuela (Autorul arată că porneşte în studiul său de la observaţiile lui Juan García Icazbalceta, *Vocabulario de Mexicanismos*, Marius Sala, Dan Munteanu, Valeria Neagu, Tudora Şandru-Olteanu, *El léxico indígena del español americano*, Marcos A. Morínigo şi J. M. Lope Blanch ; pe baza unei analize a situaţiei actuale a spaniolei din Venezuela, conchide că literatura indigenă va continua să îmbogăţească creaţia literară de expresie spaniolă în care apar indigenisme lexicale) ; *Medios de defensa y conservación de la unidad del idioma*, Pedro Díaz Seijas — Venezuela : *Sobre la investigación dialectal*, Arturo Agüero Chaves — Costa Rica ; *Sobre la defensa del idioma como homenaje al maestro Andrés Bello*, Carlos Rafael Duverrán — Costa Rica ; *Situación actual de la lengua y cultura hispánica en Filipinas*, Angel Hidalgo S. J. — Filipine ; *Frecuentes errores en el lenguaje periodístico*, Luis A.Lezcano — Paraguay ; *Diferencias lingüísticas entre las dos primeras ediciones de „Sangre Santa", novela de Adolfo Calero Orozco*, Fidel Coloma — Nicaragua ; *Invitación a la expresión escrita*, Angel J. Battistessa — Argentina ; *La lengua culta y la literatura contemporánea*, Juan Carlos Ghiano — Argentina ; *Legislación dominicana acerca del habla española*, Mariano Lebrón Saviñon — Republica Dominicană ; *Recomendaciones para adoptar medidas efectivas a fin de que el idioma español se confirme como vínculo de unidad vital entre los paises hispanohablantes*, Fernando García Esteban — Uruguay ; *Notas para el estudio de algunos cambios en el español hablado y escrito en Puerto Rico*, María Teresa Babín de Nieto — Porto Rico (Autoarea studiază influenţa englezei asupra spaniolei din Porto Rico datorită radioului şi televiziunii, particularităţilor lingvistice ale anumitor clase sociale, grupuri profesionale — medici, jurişti, ingineri, arhitecţi, economişti — şi instituţii docente, precum şi presei şi literaturii ; deşi constată influenţe în domeniul fonetic, morfologic şi lexical — împrumuturi şi calcuri —, autoarea susţine că stabilitatea lingvistică în Porto Rico nu este primejduită) ; *Presente y futuro de la lengua en Puerto Rico*, Salvador Tió Montes de Oca — Porto Rico (Autorul afirmă că trebuie să se lupte contra pătrunderii excesive „aproape vertiginoasă" a influenţii engleze şi a creării artificiale a unui bilingvism).

Teme de gramatică: *Contribución al estudio de los compuestos castellanos*, Rafael Torres Quintero — Columbia ; *El proceso del verbo español*, Luis Moscoso Vega — Ecuador (O interesantă contribuţie pe baza studiului literei A din *Diccionario de la Real Academia Española*, în vederea elaborării unui dicţionar al conjugării) ; *Los pronombres personales*, Justino Cornejo — Ecuador ; *Nombres en femenino de oficios y profesiones desempeñados por mujeres*, Justino Cornejo (Autorul e de părere că, de vreme ce aceste realităţi există, trebuie creat şi femininul substantivelor ce desemnau pînă nu de mult ocupaţii, prin tradiţie, masculine) ; *Sinembargo — talvez*, Justino Cornejo ; *Problemas gramaticales*, Academia din Salvador ; *Sobre el voseo costarricense*, Arturo Agüero Chaves ; *Unificación de la terminología de las formas ver-*

bales, Miguel Mejía Dutary — Panama ; *Sobre el llamado fonema /w/*, Elsie Alvarado de Ricord — Panama (Autoarea nu este de acord cu punctul de vedere al Academiei spaniole care consideră sunetul [w] ca alofon al fonemului consonantic /w/ introdus în sistemul fonologic al spaniolei) ; *El español de Panamá, hoy*, Elsie Alvarado de Ricord ; *Tendencias y problemas de la pronunciación en La Habana*, Adolfo Tortolo — Cuba ; *Situación y tendencias actuales del español en Nicaragua*, Julio Ycaza Tigerino — Nicaragua ; *Los diminutivos en Bolivia*, Carlos Castañón Barrientos — Bolivia ; *Observaciones sobre los pronombres Usted-Ustedes*, Mario Frías Infante — Bolivia ; *Conjugación de los verbos terminados en —UAR*, Enrique Peña Hernánadez — Nicaragua ; *Conveniencia de la transliteración del griego en las etimologías del Diccionario de la Real Academia Española*, Carlos A. Ronchi March — Argentina ; *Evolución del español, acento y vocales*, Ramón E. Cruz — Honduras.

Teme de lexicologie și semantică : *Normas para la aceptación de voces y, acepciones por las Academias y para su incorporación al Diccionario oficial*, Julio Ycaza Tigerino ; *Bases para la labor lexicográfica*, Academia din Uruguay ; *Esbozo de Legislación Colombiana sobre unidad y defensa del idioma español*, Lucio Pabón Núñez — Columbia ; *Las siglas como fenómeno lingüístico*, Academia din Uruguay ; *Los nombres de hombre y de mujer en los países de lengua española*, Jorge Siles Salinas—Bolivia (Autorul atrage atenția asupra pătrunderii masive în onomastică a prenumelor de origine străină, mai ales englezească, care le înlocuiesc pe cele spaniolești) ; *Hipocorísticos nicaragüenses*, Julio Ycaza Tigerino ; *Algunas locuciones de uso corriente en bibliotecología y archivología*, Mario Briceño Perozo— Venezuela ; *Algunas observaciones al Diccionario de la Real Academia Española (DRAE)*, Luis A. Lezcano ; *El lenguaje de la técnica*, Alfredo D. Bateman — Columbia ; *Sobre la incorporación de los nombres científicos de plantas y animales en el Diccionario de la Real Academia Española*, Carlos A. Ronchi March ; *Negritud y léxico*, Justino Cornejo (Autorul propune introducerea în dicționar a unor cuvinte ca *Afroindoespaña, afroindoespañol, afroindoibérico* ș.a., care exprimă realitatea etnică și socială a Lumii Noi, cerînd totodată să fie excluse din dicționar toate cuvintele care jignesc și/sau aduc prejudicii negrilor și descendenților acestora) ; *Estannífero y Estañífero*, Armando Soriano Badani— Bolivia ; *Nomenclatura de productos farmacológicos*, Julio Ycaza Tigerino.

În cadrul Anexei este publicat Raportul Academiei nord-americane de limbă spaniolă și cîteva comunicări sub titlul „Spaniola din Statele Unite" : *El español del Sudeste de los Estados Unidos*, Daniel N. Cárdenas (Autorul studiază influența englezei asupra spaniolei, arătînd că cel mai influențat compartiment este morfosintaxa ; el consideră că e firesc ca spaniola, ca orice limbă sintetică, să evolueze spre un proces analitic și că toate schimbările datorate englezei și acceptate de vorbitorul bilingv există în cadrul spaniolei generale și nu aduc nimic străin în sistemul hispanic) ; *El español en la Florida: 1980*, Theodore S. Beardsley, Jr. ; *El español en el Nordeste de los Estados Unidos*, Eugenio Chang Rodríguez ; *El español en Chicago*, D. Lincoln Canfield (Autorul enumeră cîteva din particularitățile lingvistice ale celor două mari grupuri hispanofone din Chicago : mexicanii și portoricanii).

DAN MUNTEANU

MARIO FERRECCIO POTESTA, **El diccionario académico de americanismos. Pautas para un examen integral del Diccionario de la lengua española de la Real Academia Española** [Santiago de Chile], Universidad de Chile. Seminario de Filología Hispánica [1978], 306 p. (= **Theses et Studia Scholastica** 2).

Scopul acestei lucrări este formulat în prima frază a Introducerii : "El propósito es verificar las formulaciones léxicas que en el *Diccionario de la lengua española* figuran, de uno u otro modo, referidas, en general o un particular, a cualquier área geográfica

o política hispanoamericana" (p. 15). Ea se înscrie în seria lucrărilor lexicografice — mai numeroase la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru — care analizează modul cum sînt incluse în dicţionarul Academiei Spaniole cuvintele sau sensurile caracteristice pentru diverse ţări latino-americane; între acestea un loc aparte ocupă cele referitoare la spaniola din Chile de tipul studiilor lui Rodríguez, Amunátegui. Cartea pe care o analizăm este superioară tuturor cercetărilor anterioare, cel puţin sub două aspecte: ea discută problema şi din punct de vedere teoretic şi analizează cuvintele din toate ţările latino-americane.

Volumul are două secţiuni: prima conţine o analiză amănunţită a dicţionarului Academiei Spaniole, iar a doua materialul analizat şi clasificat.

Din prima secţiune, care are numeroase remarci cu caracter teoretic, se cuvin a fi reţinute: caracterizarea dicţionarului academic, observaţiile cu privire la provenienţa americanismelor în acelaşi dicţionar şi cele referitoare la etimologie. Este poate cea mai completă şi mai profundă analiză a dicţionarului academic spaniol, din care evident nu lipsesc observaţiile critice (autorul aduce numeroase exemple de inconsecvenţă în tratarea unor cuvinte cu o situaţie identică). Datorită acestor observaţii critice credem că pe viitor toţi cei ce vor consulta dicţionarul în discuţie vor trebui să ţină seama şi de observaţiile lui Ferreccio Potesta.

A doua porţiune are, la rîndul ei, două părţi: în prima sînt grupate pe ţări toate cuvintele considerate americanisme în DRAE, iar în al doilea inventarul este numai alfabetic. De remarcat numărul mare de cuvinte atribuite, într-un fel sau altul, spaniolei americane: cele 5 775 cuvinte reprezintă aproximativ 9% din materialul lexical total al dicţionarului. Listele pe ţări reprezintă o primă etapă dintr-o revizie a dicţionarului în discuţie, ea ar preceda-o pe a doua, care ar consta din verificarea, în anchete pe teren, în fiecare ţară, a cuvintelor şi expresiilor reţinute de dicţionarul academic ca fiind caracteristice pentru continentul american (o astfel de verificare pentru Chile este în curs de realizare, de către însuşi autorul acestei cărţi). Rezultă din verificarea parţială că sînt destul de multe cazuri cînd cuvintele sau sensurile date de DRAE nu mai au curs astăzi în Chile.

În concluzie, o foarte utilă analiză pentru cei ce activează în domeniul lingvisticii hispano-americane în general, şi pentru lexicologii acestui domeniu, în special.

MARIUS SALA

MANUEL ALVAR, **Leticia. Estudios lingüísticos sobre la Amazonia colombiana. Con una monografía etnográfica,** de ELENA ALVAR, Bogotá, 1977, 558 p. (= **Publicaciones del Instituto Caro y Cuervo** XLIII).

M. Alvar şi-a lărgit domeniul de cercetare trecînd de la spaniola peninsulară, ale cărei dialecte le cunoaşte ca nimeni altul, la varianta americană. A publicat o serie de articole consacrate unor aspecte actuale ale spaniolei americane, mai ales mexicane (*Polimorfismo y otros aspectos fonéticos en el hable de Santo Tomás Ajusco, México,* în ,,Anuario de Letras" VI (1966—1967), p. 11—42; *Algunas cuestiones fonéticos del español hablado en Oaxaca, México,* în NRFH XIII (1965—66); p. 353—377; *Nuevos datos sobre el español hablado en Yucatán,* în "Ibero-romania" I (1969), p. 159—190). Prin această nouă contribuţie, de proporţii impresionante, Alvar îşi extinde sfera cercetărilor la spaniola vorbită în America meridională.

Este vorba de o monografie lingvistică şi etnografică dedicată unei regiuni mai puţin cercetate şi anume Leticia, un teritoriu columbian din Amazonia, la graniţa dintre Columbia, Perú şi Brazilia, acolo unde se întîlnesc trei arii lingvistice romanice (spaniola columbiană, spaniola peruană, portugheza). Studierea limbii dintr-un teritoriu izolat în care raportul dintre limbile indigene şi spaniolă este mult

diferit de cel din restul țării i-a dat posibilitatea lui Alvar să analizeze și implicațiile socio-culturale ale contactului dintre spaniolă și citeva limbi indigene (huitoto, miraña, muinane, ticuna).

Cartea are patru capitole de lingvistică și unul de etnografie, ultimul o adevărată monografie semnată de Elena Alvar. La sfîrșit, trei apendice cu materiale interesante pentru aprofundarea capitolelor precedente (*Textos in transcripción fonética*, *Actitudes lingüísticas de un grupo yagua* și *Demografía y lingüística*).

Primul capitol (*Anotaciones fonéticas*) este o prezentare a rezultatelor obținute din anchetarea a 18 subiecte care au răspuns la chestionarul întocmit de Alvar pornind de la cel al „Atlasului lingvistic și etnografic al Columbiei". Faptele analizate sînt interesante pentru dialectologia hispano-americană (fiecare fonem este analizat în relație cu situația din restul țării), dar, în aceeași măsură, ele sînt importante și pentru dialectologia generală, fiind un excelent exemplu pentru ilustrarea ideii de polimorfism, dezvoltată și teoretizată de Alvar în primul din seria studiilor sale de spaniolă americană menționate de noi. Polimorfismul este determinat de amestecul de populație și de interferențele produse de contactul spaniolei din Columbia — limbă națională — cu limbile indigene, cu o altă limbă romanică (portugheza), cu alt subsistem național (spaniola din Perú) și cu o serie de variante regionale columbiene în funcție de originea oamenilor care s-au stabilit în acest colț amazonic. Datorită acestui fapt, în Leticia este tipică pluralitatea de realizare a sistemului în funcție de idiolectele colocviale ale diverșilor locuitori.

Capitolul al doilea (*Español y portugués un problema de lenguas en contacto*) cuprinde concluziile detaliate ale unei anchete făcute cu un chestionar special la doi vorbitori monolingvi (unul de spaniolă și altul de portugheză) și la un vorbitor bilingv. Aceste concluzii sînt de o mare utilitate pentru cei ce urmăresc problema limbilor în contact, fiind unul din puținele cazuri cînd rezultatul contactului dintre limbi este analizat pe baza unei anchete speciale. De subliniat insistența asupra rolului factorului social în procesele care condiționează interferența.

Léxico fluvial en la Amazonia colombiana este al treilea capitol al cărții de față. Și de această dată Alvar a folosit un chestionar special pentru culegerea materialului. În prezentarea acestuia se apelează la două criterii: gruparea informațiilor urmînd ordinea întrebărilor din chestionar și prezentarea sistematică a cuvintelor în funcție de originea lor. Se constată că, în general, lexicul de origine spaniolă ocupă o poziție privilegiată și în această terminologie.

Ultimul capitol de lingvistică (*Actitudes lingüísticas indígenas en la Amazonia colombiana*) este de fapt raportul prezentat de M. Alvar în ședința plenară a celui de-al XV-lea congres internațional de lingvistică romanică de la Rio de Janeiro (iulie 1977). El este un model de studiu socio-lingvistic cu observații subtile referitoare la cauzele dispariției sau amestecului limbilor, la atitudinea față de limbile indigene și față de spaniolă, folosirea limbilor indigene și avantajul utilizării spaniolei.

O rigoare științifică asemănătoare celei existente în cele patru capitole prezentate pînă acum există și în capitolul de etnografie semnat de Elena Alvar.

În concluzie, o carte utilă dialectologilor hispano-americani, dar și lingviștilor preocupați de chestiunea limbilor în contact. Atît unii, cît și alții vor aprecia, desigur, exprimarea elegantă din această carte scrisă cu pasiune și căldură.

MARIUS SALA

K. BOLLA, **Atlas zvukov russkoj reči, A Conspectus of Russian Speech Sounds**, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1981, 160 p. + 79 planșe

Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a Ungariei a înscris în planul său de cercetare alcătuirea unei fonetici descriptive a limbii maghiare pornind de la analiza contrastivă a fenomenelor fonetice din limbile rusă și maghiară. „Atlasul sunetelor limbii

ruse'' este rezultatul cercetărilor efectuate de K. Bolla în cadrul acestui vast plan. Scopul pe care și-l propune autorul este să prezinte ,,tipurile de elemente articulator-acustice, denumite sunetele limbii și care reprezintă manifestarea sistemului limbii ruse ca mijloc specific de comunicare umană''. Autorul a identificat 78 de sunete, înțelegînd prin sunet ,,o unitate empirică a fluxului vorbirii existentă în realitate și care reprezintă un continuum sonor''. El a cuprins în acest fel, pe lîngă sunetele ,,tradiționale'' ale limbii ruse, prezente în orice lucrare de fonetică, unele sunete periferice, care apar rareori în vorbire, fie la întîlnirea dintre două morfeme, fie în cuvinte de origine străină.

Lucrarea se împarte în două părți distincte: o parte teoretico-descriptivă și o parte ilustrativă, aproximativ egale din punctul de vedere al ponderii lor.

Primul capitol, intitulat semnificativ ,,Limbă și vorbire'', stabilește pozițiile teoretice ale autorului, care pornește de la dihotomia saussuriană și se ocupă de vorbire, definită drept o formă de funcționare a limbii. ,,Lanțul vorbirii'' *(rečevaja cep'/speech chain)* este o noțiune fundamentală pentru autor, sub care acesta înțelege șirul de semnale cu ajutorul căruia, prin canalul de transmitere, se trimite comunicarea umană de la emițător la receptor. Acest lanț al vorbirii este împărțit în cinci verigi principale : codarea (unitatea de semnal neurema$_1$), formarea vorbirii sau realizarea programului articulatoriu (unitatea de semnal cinema), propagarea semnalelor de vorbire sub formă de oscilații acustice (unitatea de semnal acusema), receptarea semnalelor de vorbire (unitatea de semnal sonus) și decodarea semnalelor de vorbire sau percepția (unitatea de semnal neurema$_2$). În Atlas sunetele sînt studiate ca elemente din două verigi ale lanțului vorbirii, este vorba de-a doua și a treia verigă, respectiv cea articulatorie și cea acustică.

Urmează un capitol care prezintă mijloacele și metodele utilizate la cercetarea lanțului vorbirii. Pentru studierea caracteristicilor articulatorii s-au folosit radiografia (pentru redarea tuturor organelor vorbirii), labiografia (pentru mișcarea buzelor), palatografia (pentru mișcarea palatului), lingvografia (pentru mișcările limbii și ale diferitelor părți ale acesteia). Caracteristicile acustice ale sunetelor au fost scoase în evidență prin oscilograme și spectrograme.

Într-un capitol închinat transcrierii fonetice a sunetelor limbii ruse sînt prezentate în detaliu, cu exemple numeroase, toate sunetele, cu transcrierea lor în alfabetul fonetic internațional și în alfabetul fonetic rus, care folosește și la transcriere caractere chirilice.

Următorul capitol este o descriere a caracteristicilor articulatorii și acustice ale sunetelor limbii ruse. Ocupîndu-se mai întîi de vocalism, autorul prezintă poziția fonetică a sunetelor, calitatea sunetului și durata lui, monoftongii, diftongii și triftongii, sistemul vocalelor în limba rusă, pentru a se opri mai amănunțit asupra descrierii articulatorii și acustice a fiecărei vocale în parte. Partea a doua a acestui capitol se referă la consonantismul rus, punîndu-se problema poziției fonetice a consoanelor, a palatalizării și a faringalizării, a articulării vîrfului limbii, a tipurilor de configurare articulatorie a organelor de vorbire. Apoi, sub forma unor liste care cuprind 12 puncte, se descriu caracteristicile acustice și articulatorii ale consoanelor din limba rusă.

Partea a doua ni s-a părut cea mai interesantă pentru că pune la dispoziția specialiștilor o serie de ilustrații deosebit de utile. Figurile de la început ne prezintă unele scheme generale și mai ales aparatura folosită în decursul cercetărilor. Cele 78 de planșe prezintă pentru fiecare sunet în parte următoarele : cinelabiograma (o succesiune de fotografii ale buzelor din față și din profil pe toată durata pronunțării sunetului), fotolabiograma (fotografia buzelor în clipa caracteristică pentru sunetul respectiv), palatograma, lingvograma (ambele cu indicațiile respective legate de pronunțarea sunetului), o oscilogramă pe patru canale, o spectro-

gramă a sunetului și, bineînțeles, radiografia cavității bucale și a organelor vorbirii la pronunțarea sunetului, însoțită de un desen-schemă al acesteia. Pentru fiecare sunet se dă transcrierea lui fonetică, precum și cuvîntul din care a fost extrasă pronunțarea sunetului (eventual grupul de cuvinte).

Lucrarea lui K. Bolla se adresează, în primul rînd, unui cerc de specialiști, nu numai în domeniul foneticii ruse, ci și al foneticii în general (ni se pare, în acest sens, demnă de subliniat inițiativa de a se publica această carte în ediție bilingvă ruso-engleză). Ea ar putea constitui un îndemn pentru realizarea unor cercetări asemănătoare și pentru sistemul fonetic al altor limbi.

ALEXANDRA NICOLESCU

„DEGRÉS". Revue de synthèse a orientation sémiologique IX (1981), nr. 28, 100 p.

Redactat de Ion Coteanu, Solomon Marcus, Paul Miclău și Romul Munteanu, numărul din toamna acestui an al trimestrialului internațional „Degrés" (care apare la Bruxelles sub redacția lui André Helbo, din comitetul de patronaj făcînd parte personalități ca Michel Butor, Noam Chomsky, Umberto Eco sau Michael Riffaterre — pentru a da doar cîteva exemple) e consacrat în întregime cercetărilor de semiologie românească. Pe aproximativ 100 de pagini sînt publicate 16 articole, reunite sub titlul generic *Théorie et pratique de la réception*. Întrucît, atît în ceea ce privește problematica pe care o dezbat, cît și metodele folosite și soluțiile propuse, aceste studii sînt extrem de diverse și condensează o cantitate mare de informație („La revue *Degrés* se propose d'étudier en tant que problème interdisciplinaire le transfert de concepts operatoires de la linguistique, à la littérature, à la communication esthétique, etc."), recenzia noastră se va limita să amintească — păstrînd ordinea de apariție a articolelor în revistă — numai cîteva dintre chestiunile abordate și teoriile propuse cu acest prilej în fiecare dintre studii.

Concept fundamental în teoria comunicării artistice, tabularitatea lecturii este demonstrată de profesorul Ion Coteanu în articolul *La lecture peut-elle être linéaire?*, articol ce constituie, ca întotdeauna, un model de claritate și concizie. Prima serie de argumente pornește de la necesitatea ca cititorul să revină la începutul unității frastice (cuvînt, sintagmă) după parcurgerea acesteia, cu scopul de a o reconstitui. Acest imperativ are o bază ontologică: indicele semantic și gramatical al categoriei lexicale apare numai în momentul în care parcurgerea acestora se apropie de sfîrșit. Caracterul non-linear al lecturii apare evident de asemenea în cazul în care este necesară reluarea ei ca urmare a întreruperii stereotipiei dinamice, deși aceasta îi facilitează cititorului avizat lectura rapidă și relativ neîntreruptă a textelor banale, a căror receptare nu ridică probleme speciale. Rolul stereotipiei dinamice în procesul lecturii fiind, după cum subliniază autorul, o problemă de scalaritate, ne pare evidentă implicația acestei a doua serii de argumente că ipoteza unei receptări lineare a textului literar este exclusă cu desăvîrșire. A treia secțiune a articolului vizează stabilirea unei analogii între scriitură și lectură pe baza caracteristicii de tabularitate împărtășite de cele două procese. Principalul argument invocat în acest scop în finalul articolului este acela că feed-backurile ce se stabilesc în procesul scriiturii, la fel ca cele ce survin în receptare, urmăresc îmbogățirea continuă a informației anterioare.

În articolul intitulat *La lecture générative*, Solomon Marcus pornește de la premisa că opera de artă reprezintă o structură combinatorie finită, în general non-lineară și nu neapărat linearizabilă, abia lectura fiind aceea care prelungește acest tip de structură într-o structură generativă infinită. Numai acest proces de transformare a activității combinatorii într-una generativă este în măsură, continuă cercetătorul, să explice relația dintre existența tangibilă și cea inteligibilă a operei de artă, deci dintre competența — întotdeauna infinită — și performanța artistică — mereu finită —. Actualizînd o mulțime de posibilități de receptare a operei de artă, lectura însăși devine creativă. Lectura generativă, postulează articolul, se aplică tuturor obiectelor naturale și culturale, iar mecanismele generatoare ale structurilor artistice sînt, în esență, similare gramaticilor generative ale limbilor naturale. (De la o ipoteză similară va porni articolul lui Bogdan Cazimir și Adina Caloenescu — la care ne vom referi ulterior.) Dincolo de valoarea teoretică de

netăgăduit a ipotezelor pe care le avansează (şi din care a trebuit să ne mărginim la a menţiona o parte), articolul în discuţie ne pare important prin faptul că integrează cercetări teoretice sau aplicate româneşti recente în contextul unei bibliografii de bază pentru orice studiu semiologic sau logico-matematic al fenomenelor.

Maria Carpov semnează eseul *La lecture comme communication*, care inventariază cîteva dintre problemele pe care le ridică studierea relaţiei dintre literatură şi comunicare. Din această perspectivă, consideră autoarea, demersul semiotic, care vizează revelarea unui tip de comunicare specific, nu reprezintă decît un act preliminar în procesul descoperirii semnificaţiilor înmagazinate în operă. Odată identificate prin intermediul unor procedee subordonate semanticii (în sensul cel mai larg — specifică articolului — care se poate atribui acesteia), semnificaţiile vor constitui un palier de tip diferit al comunicării, iar obiectul acesteia va deveni extratextual.

Anca Runcan Măgureanu semnează *Remarques sur le discours littéral*, articol în care, după o secţiune dedicată definirii conceptelor cu care se va opera, cercetătoarea avansează postulatul potrivit căruia : „Décrire les discours c'est ipso facto donner les conditions de la (re)constitution correcte du texte par le récepteur". Situate în perspectiva teoriei actelor de limbaj (Austin, Searle) reinterpretată prin prisma logicii acţiunii (Von Wright), remarcile ulterioare îşi propun să stabilească condiţiile de reuşită ale actului literar pe baza desemnării prealabile a locului acestuia în ansamblul discursurilor. „La relation d'alternativité entre U_E/l'univers de discours de l'émetteur/ et U_R/celui du récepteur/ médiée par w_T modélise, à notre avis, *le vraisemblable* (s.a.). Cette relation a les propriétes (réflexivité, transitivité, etc.) que lui assigne un (sous)code esthétique". La rîndul lor, aceste proprietăţi definesc (spune o notă de subsol) categorii estetice ca realismul, fantasticul, miraculosul etc). Articolul propune în final o definiţie praxiologică a conceptului de **literaritate**, prin care aucarea înţelege proprietatea ontologică a unei clase de texte produse de un tip specific de discurs şi proprietatea axiologică a textelor cărora li se conferă trăsătura de literaritate (înţeleasă conform primei accepţii). Această definiţie, se spune în încheiere, determină concluzia că literaritatea are un caracter convenţional (în sensul atribuit conceptului de D. K. Lewis).

Paul Miclău întreprinde un studiu succint al cîtorva dintre mecanismele potrivit cărora are loc, în practica receptării unor texte de Apollinaire şi Eluard, lectura tabulară a metaforei. În articolul său *La tabularité des métasémèmes*, cercetătorul propune un model al metaforei conform căruia figura se constituie dintr-un semem fundamental (F), dintr-un semem suprapus ce reprezintă un supersemem (S), precum şi din nucleul central al acestuia din urmă, ce s-ar putea numi infrasemem (I). O astfel de stratificare, nuanţează autorul, presupune un semn poetic organizat în spaţiu, semn al cărui volum este supus unor forţe de atracţie şi unor tensiuni specifice. Efectul acţiunii lor constă în apariţia unor trăsături semantice sub formă de undă, deci mai complexe decît sînt corpusculii pe care îi presupune analiza componenţială.

Teoria propusă de Irina Bădescu în articolul *Lecteur, mon semblable* introduce distincţia dintre conceptul de **veridicitate** — variantă „tare" a verosimilului — şi cel de **autenticitate** — ce reprezintă o garanţie a lecturii. Cercetarea distinge, de asemenea, în receptarea aceluiaşi text, între **cititorii epistemologici** — a căror asemănare posibilă decurge din tipul de criterii cu care operează, nu însă şi din comportamentul lor mental, care diferă — şi cei **ideologici**, ce reacţionează analog la probele furnizate de interpretarea critică a textului. Luînd în considerare statutul lor de pacienţi ai structurilor care îi manipulează, cititorii ideologici se comportă „lizibil" ; din acest punct de vedere, toţi virtualii cititori ideologici sînt omologi. A doua parte a articolului e dedicată exemplificării teoriei pe baza unor texte de Diderot şi de Jean-Jacques Rousseau (asemănătoare prin absenţa oricărei intenţii de ordin estetic). Remarcile pe care le cităm vizează caracterizarea celui dintîi : „Dégramaticalisées — et en ce sens homologables aux entrées lexicales

dès catégories mêmes /les/ vocables constituent autant d'embrayeurs sur le récit absent quant à sa qualité de /.../ *Erzählfolge* (s.a.). Le texte manifesterait ainsi /.../ une situation de discours « à l'état pur » en quête de sa mise en forme". Carenţa narativă, pe care compararea celor două fragmente o evidenţiază în textul lui Diderot, are o funcţie modalizatoare, fiind o marcă zero care sugerează simptomatologia transei, mimată în textul lui Rousseau de povestire.

După ce a distins între nivelul **centrifug** (axat pe sintagmatica narativă) şi cel **centripet** (care articulează intratextualul la intertextual) şi între cititorul consumator şi cel interpret, făcînd remarci pertinente cu privire la tipul de lectură caracteristic pentru fiecare, articolul Danielei Rovenţa *Intratextuel — intertextuel dans une lecture pragmatique du texte littéraire* defineşte după cum urmează cele două tipuri de receptare a textului pe care le consideră fundamentale : „*La lecture pragmatique intratextuelle* (s.a.) suppose l'interprétation des mondes possibles textualisés dans la perspective de la théorie de l'action et de la théorie des actes de langage. *La lecture pragmatique intertextuelle* comprend des évaluations concernant la référentialité du texte (fictionnel vs. semi-fonctionnel), le type de texte (qui recoupe la théorie des genres), le jeu texte-intertexte (et leur rapport d'imitation, pastiche, etc)". Modelele acestora, propuse în articol, se sprijină pe logica deontică, iar valabilitatea lor rămîne a fi testată.

Articolul lui Carmen Vlad, *Le statut sémiotique de la critique littéraire*, conţine observaţii cu privire la funcţiile criticului în procesul medierii dintre opera de artă şi public. Autoarea introduce şi descrie conceptul de **lectură critică** — prin care înţelege un proces dinamic ce constă din totalitatea operaţiilor fectuate în condiţiile unei anumite orientări emiotice — propunînd, cu acest prilej, modelul care stă la baza unei comunicări de acest tip.

Studiul *Dialogues rhétoriques* semnat de Vasile Popovici este o contribuţie la analiza figurilor de limbaj. Dialogurile retorice sînt dialoguri **simulate** şi reprezintă, în realitate, modalitatea prin care se previne orice dialog; ele împiedică partenerul de a formula obiecţii, deci anulează dezbaterile. Dialogurile retorice par să medieze cooperarea dintre Agent şi Spectator; de fapt, ele maschează subordonarea (la nivel pragmatic) a celui de-al doilea participant faţă de primul prin intermediul modelului persuasiv ales.

În articolul *Semiotic Behaviour and Narrative Patterns*, Alexandru Sincu argumentează că necesitatea elaborării unui studiu al comportamentului semiotic specific interpretanţilor imaginari din universul literaturii (în speţă, al textelor narative) se bazează pe presupoziţia interacţiunii dintre acest comportament şi modalităţile structurale care modelează substanţele respective, ca şi pe corespondenţa ce există între modalităţile semiotice ale textelor narative şi acelea ale lumii narate, care le selectează pe cele dintîi. "Our assumption", urmează autorul, "supplies a reason to explore the place of mediation between the immergence of the text manifestation — which is the deep narrative grammar — and its emergence, that is the narrative achievement. /.../ The capacity of the substance to select the convenient modalities from the range of narrative possibilities", se precizează în continuare, "is thus a relation of reversed proportionality with the depth of the narrative structure scale". Investigarea, realizată în acest articol — pe baza coerentei teorii glosematice pe care o construieşte — a relaţiei dialectice dintre discursul narativ şi matricea sa generatoare se postulează a sluji descoperirii motivaţiei textului, act care stă la baza oricărei judecăţi axiologice.

Importanţa teoretică a studiului Marinei Ionescu-Mureşanu *Pour une lecture pragmatique de la narration* ne pare a consta în primul rînd în faptul că stabileşte caracteristicile categoriei de „texte gestuel" (conceptul a fost introdus de Greimas) ce sînt menite a o defini înlesnind astfel delimitarea ei de alte categorii pragmatice, cu care se intersectează. Sprijinindu-se pe consideraţiile teoretice pe care le oferă în acest scop, articolul propune în încheiere o schiţă de lectură pragmatică

parţială a romanului lui Gérard de Nerval "Le Marquis de Fayolle".

"We call *parody* — afirmă Mircea Mihăieş în articolul său *The Emblem as a Sign of Parody* — a process of mediated communication of a literary structure through an inverse but not directly opposed structure, based on a new strategy and recepted as a new genre". Parodicul apare, consideră autorul — drept consecinţă a accentuării, în procesul de interpretare, a ambiguităţii semnificaţiei textului, dar, în modelul nou creat prin receptare, schema originară poate fi uşor reconstituită. "Being incomplete, the implied process of textual communication is corrected by the reception of the text through the pragmatic type of reading. The linguistic support (i.e. the text) acquires a new life under the appearence of old devices". Unul din postulatele de bază ale acestei teze prevede că tendinţa de a se transforma în parodie este inerentă oricărei opere de artă, deoarece aceasta încearcă a masca şi a transcende regulile genului căruia îi aparţine. În acest sens, **emblema** reprezintă categoria ce manifestă această caracteristică într-un grad maxim, întrucît "the modification /.../ ends by a total fusion with parody, in a "reverse of the medal" defining another textual reality".

Articolul *The Stage Directions in the Reception of the Dramatic Text* semnat de Pia Teodorescu-Brînzeu consideră că indicaţiile de regie inserate într-un text dramatic se constituie într-un sistem secund — de natură descriptivă sau narativă — al cărui rol este de a ghida receptarea textului şi de a media transformarea sa în spectacol. Autoarea accentuează totodată caracterul **subiectiv** al indicaţiilor de regie, care comunică atitudinea emiţătorului relativ la textul dramatic respectiv, ceea ce face să se poată avansa ipoteza conform căreia ele apar ca rezultat al materializării constituentului modal al textului. Indicaţiile de regie, se arată în continuare, contribuie la „amplificarea iluziei literare", întăresc, cu alte cuvinte, caracterul de lume posibilă al textului. În cadrul spectacolului, funcţia indicaţiilor de regie e de a face convergente decodarea emiţătorului şi cea a receptorului şi de a ierarhiza limbajele şi codurile non-verbale ce construiesc sistemul spectacolului, stabilind în acelaşi timp relaţia dintre acestea şi mesajele verbale cu care coexistă. Luînd în considerare comunicarea dintre text şi public mediată prin spectacol, autoarea arată în finalul articolului că indicaţiile de regie reprezintă elementul dinamic care asigură stabilitatea acestui sistem.

În articolul său, pe care îl numeşte *De la sémiosis efficace*, Radu Toma consideră că o semiotică a receptării s-ar putea construi numai plasînd-o pe fundalul unei teorii a comunicării prin intermediul semnelor, căci "dans la conjoncture épistémologique actuelle, il nous est difficile de ne pas considérer la sémiosis comme une sous-action d'une macro-séquence praxiologique d'un type particulier : l'action par procuration". Această precizare odată făcută, autorul propune, în termeni logico-matematici, sistemul de reguli pe care le postulează a fi stat la baza romanului francez din secolul al XVII-lea : reguli de validare, de sinceritate şi ale conţinutului propoziţional. Prima determină scindarea instanţei JE în trei ipostaze (un JE rédacteur, un JE validateur et un JE narrateur homodiégétique), textul urmînd să aibă două paliere diegetice (o meta- şi o infra-diegeză), iar instanţa TU să se dividă la rîndul ei în trei (un TU locuteur, un TU censeur et un TU narrataire-agent-dans-le-discours). Al doilea tip de reguli "cloisonne/nt/ strictement les parcelles de JE apparues lors de l'application de la première règle et amène/nt le lecteur à ne s'intéresser qu'à la troisième". În ceea ce priveşte cea de-a treia regulă, "étant donné que les deux premières ont modalisé aléthiquement la proposition de l'intradiégèse, le narrateur homodiégétique est obligé d'investir les symboles GN et V de ce qu'il pense que son partenaire pense de l'homme". Presupoziţia întregii teorii pe care o avansează Radu Toma este că în procesul de semioză emiţătorul şi receptorul se influenţează reciproc.

Bogdan Cazimir şi Adina Caloenescu, autorii studiului *Mécanismes génératifs de la spatialité en litographie*, consideră că procesul de receptare vizuală a imaginii lito-

grafice poate fi abordat indirect, studiindu-se gramatica generativă pe care o implică regulile unui limbaj construit pe baza lingvisticii matematice și a teoriei limbajelor formale. În consecință, articolul propune un model formal conform căruia se realizează controlul mecanismelor de generare a spațialității în litografie.

Eseul lui Henri Wald *L'art comme signifiant second* aduce în discuție cîteva baze ale opoziției dintre natură și cultură, dintre percepția senzorială directă — **spontană** și **efemeră** — și cea mijlocită de un limbaj secund (orice limbaj conotativ) — caracterizată de **intenționalitate** și **stabilitate**. Referitor la caracteristicile acestui din urmă sistem, autorul pornește de la ipoteza că valoarea unei conotații este cu atît mai mare cu cît denotația pe baza căreia se construiește este mai generală. Întrucît înseamnă, înainte de toate, transpunerea unei experiențe senzoriale într-o semnificație culturală, orice proces de creație, afirmă autorul, este o semioză.

Subliniem caracterul competitiv al articolelor incluse în numărul discutat și ne exprimăm speranța că studiile românești de semiologie, lingvistică sau teorie a textului vor găsi, prin formule de difuzare similare celei ce a făcut obiectul prezentării de față, calea unei integrări adecvate în contextul cercetărilor care se întreprind în toată lumea.

MARIANA NEȚ

„Cahiers de lexicologie". Revue internationale de lexicologie et de lexicographie, Besançon, 34—1979—I, 127 p.

Primul număr din 1979, al revistei pe care o prezentăm, acordă un spațiu larg studierii lexicului pe baza metodei statistice.

D. A. Ratkowsky în articolul *Une nouvelle approche concernant l'application de la distribution de Waring aux fréquences des vocables dans les textes littéraires* (p. 3—18), arătînd că estimările simple ale distribuției lui Waring sînt eronate, reia problema acestei distribuții în cadrul unei scheme statistice. Autorul propune noi estimatori, relativ ușor de calculat, care verificați pe 33 de texte literare s-au dovedit mai potriviți pentru categoriile de frecvență slabă a cuvîntului decît orice estimatori simpli propuși pînă acum.

Aplicarea metodei statistice în clasificarea sincronică și diacronică este discutată de P. Franzaroli *(Statistical methods in synchronic and diachronic classification*, p. 19—35). Acesta examinează trei metode de clasificare : prima se referă la tipologia morfologică (propusă de J. H. Greenberg), a doua la schimbarea lexicală (glotocronologia lui M. Swadesh și dezvoltările succesive în sens lexico-statistic), iar a treia la înrudirea lingvistică (pornind de la cercetările lui A. E. Kroeber și C. D. Chrétien). Referitor la ultima dintre problemele amintite mai sus autorul propune cîteva contribuții personale.

Un studiu comparativ privind vocabularul unor texte literare semnează M. H. Offord *(Etude comparative du vocabulaire de "Cligès" de Chrétien de Troyes et d' „Ille et Galeron" de Gautier d'Arras*, p. 36—52). Pentru a garanta validitatea concluziilor la care se ajunge pe baza acestei metode, între operele supuse analizei, susține autorul, trebuie să existe asemănări privitoare mai ales la timpul, conținutul sau genul lor, la registrul stilistic, lungimea textului și chiar la proveniența geografică (cu deosebire pentru limba veche). Au fost alese pentru ilustrare două texte medievale care prezintă un număr de trăsături comune. Rezultatele cercetării sînt concretizate într-un eșantion de liste și în tabele generale care indică varietatea și întinderea cîmpurilor semantice. Se menționează numărul lexemelor relative care se găsesc în fiecare text, precum și numărul total de ocurențe pentru fiecare din cîmpurile semantice analizate. Deși concluziile sale se referă numai la cele două texte, autorul consideră că materialul prezentat va putea servi și altor studii (în special literare).

Dintre celelalte articole cuprinse în acest volum reține atenția cel semnat de A. M. Loffler-Laurian, L. Pinheiro-Lobato și M. Tu-

kia (*Pour une étude contrastive des lexies complexes : cas particulier des lexies à chiffres en français, portugais et finnois*, p. 61—86). În prima parte se face analiza unităților de bază necesare în descrierea limbajului propuse pînă acum în studiile de specialitate. Sînt discutate unități semantice, sintactice sau funcționale, adică noțiuni ca "sintem" și "monem" (Martinet), "lexem" (Perrot), "vocabulă" (Quemanda), "lexie" (Pottier). Autorii au folosit noțiunea de "lexie complexe", propusă de Pottier, pentru a studia construcțiile bazate pe folosirea numerelor în trei limbi diferite : franceza, portugheza din Brazilia și finlandeza. În concluzie se exprimă convingerea că astfel de studii (asupra altor limbi sau altor domenii) ar putea fi de real folos pentru lingvistica descriptivă și aplicată, cu deosebire în predarea limbilor străine, în traduceri, în lexicografia monolingvă și bilingvă.

N. Kameneckaite-Strazhas constată (în articolul *Degrees of semantic similarity among vocabulary units*, p. 87—95) că, spre deosebire de cuvinte, unitățile frazeologice au, în afară de sinonime, numeroase variante lexico-structurale. Sînt analizate în continuare două modele structurale de frazeologie verbală nonidiomatică frecvente în engleza modernă : v + propozition *(hide out)* și v + n *(come to a conclusion)*. Aceste construcții se găsesc și în alte limbi (franceză, germană, rusă, lituaniană etc.).

Volumul mai cuprinde studiul lui K. E. M. George, *La créativité lexicale dans les romans d'Alphonse Boudard*, p. 53—60 și un amplu articol consacrat de G. Cinque unui caz de dislocare în italiană *(Left dislocation in Italian: a syntactic and programatic analysis*, p. 96—127).

LUCREȚIA MAREȘ

,,Limba română" XXX (1981), nr. 3, 109 p.

Cel de-al treilea număr al revistei ,,Limba română", apărut în acest an, pare a fi dominat de interesul pentru numele proprii din limba română, privite din puncte de vedere diferite. La rubrica *Onomastică*, Simion Dănilă, în lucrarea *Numele orașului Lugoj* (p. 251—254), după ce prezintă cîteva ipoteze mai vechi despre originea acestuia, își exprimă părerea că la baza numelui topic *Lugoj* stă apelativul, azi dispărut **logój*, pluralul lui *logóz*, dublet bănățean al lui *rogoz*. Teodor Oancă, în *Toponime provenite din antroponime în cîmpia Băileștiului* (p. 255—260), prezintă materialul rezultat în urma unei anchete și face constatări legate de cantitatea și caracteristicile acestei categorii de toponime.

Preocupări legate de numele proprii ne oferă și rubrica *Vocabular* în două lucrări : articolul lui Ion Nuță, *De la nume proprii la nume comune în terminologia viticolă* (p. 201—210), și cel al lui Ion Calotă, *Compuse și derivate de la numele Caragiale* (p. 211—214). Pe lîngă acestea, rubrica conține *Note etimologice* semnate de Andrei Avram și Emil Vrabie, inspirate de o serie de cuvinte care apar în DLR, literele O și R, cu mențiunea ,,etimologia necunoscută" sau cu etimologii neconvingătoare.

Secțiunea *Limbă literară și stilistică* continuă publicarea lucrării mai ample a lui Gh. Chivu, *Stilul celor mai vechi texte științifice românești*, cu partea a patra, care se ocupă de stilul textelor medicale (p. 221—231). Tot aici, Emese Kis, Elisabeta Moldoveanu și Géza Kis semnează *Dinamica expresivității în comunicarea verbală a muncitorilor din întreprinderea mecanică Cugir* (p. 232—236).

Istoria limbii conține două titluri : *Semnificația veche a termenului* **munte** *pe baza datelor istorice (sec. XVI—XVIII), cu privire specială la Munții Cibinului*, în care Pavel Binder se ocupă de sensul vechi de ,,pășunea alpină" al termenului *munte* (p. 237—243), și *Folosirea unor nume din documentele slavone*, unde Ion Ciocea analizează terminația *-u* a unor nume proprii românești din documentele slavone (p. 245—250).

Cultivarea limbii prezintă o lucrare relativ amplă, intitulată *Limbă literară și dialect în mediul școlar* (p. 261—279), semnată de Stelian Dumistrăcel, care este interesantă nu numai pentru cercetătorii care studiază limba română, ci și pentru cadrele didactice, și în

special pentru învăţători şi profesori de limba română.

Dintre semnăturile care onorează rubrica *Note şi comentarii* o reţinem pe cea a lui Iorgu Iordan (*Din nou despre* **toporaş**, p. 287). La secţiunea *Consultaţii* apare articolul lui Dan Sluşanschi, *Limba daco-geţilor în cadrul ei indo-european* (p. 297–300).

Menţionăm şi cele trei recenzii care fac o prezentare amănunţită a lucrărilor la care se referă şi aduc observaţii şi sugestii utile : Gh. Constantinescu-Dobridor, *Mic dicţionar de terminologie lingvistică*, Bucureşti, Editura Albastros, 1980 (Katalin Dumitraşcu), Vasile Breban, *Dicţionar al limbii române contemporane de uz curent*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1980 (Lucreţia Mareş), Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc—Cuvinte, metafore, expresii*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1980 (Elena Petruc).

ZORELA CREŢA

„Studii clasice", Societatea de studii clasice, Bucureşti, XX (1981), 192 p.

Semnalăm cititorilor revistei noastre contribuţiile lingvistice din volumul cel mai recent al publicaţiei Societăţii de studii clasice, apărut în cursul verii.

Liana Lupaş, în *Noms propres et appellatifs — Contribution à l'étude de quelques mots grecs* — (p. 7—20), stabileşte raportul, cronologic şi etimologic, dintre cele două categorii din titlu, atrăgînd atenţia asupra frecventei anteriorităţi a numelui propriu faţă de cel comun şi asupra rolului jucat de poemele homerice în evoluţia vocabularului grec.

Gabriela Creţia, *Două adjective latine de opinie* (p. 33—37), se ocupă de evoluţia semantică a cuplului *dignus — indignus*, scoţînd în evidenţă trecerea de la ambivalenţa originară a celor două adjective la valoarea apreciativă a celui dintîi şi depreciativă a celui de al doilea.

Dintre rubricile informative semnalăm darea de seamă amănunţită (p. 113—120) a dezbaterii privind principiile alcătuirii manualelor şcolare de limba latină.

Ca şi în tomurile precedente, rubrica de recenzii se caracterizează printr-o amploare puţin obişnuită în publicistica noastră ştiinţifică (p. 123—177) ; filologiei şi lingvisticii îi revin peste 20 de pagini.

O emoţionantă evocare a celui care a fost traducătorul, poetul şi profesorul Teodor Naum, datorată lui G. Guţu (el însuşi profesorul strălucit al multor generaţii de latinişti), încheie volumul.

I.F.

De la *Societatea Română de Lingvistică Romanică*

O sută de ani de la moartea lui Maximilien-Paul-Emile Littré (1 februarie 1801–2 iunie 1881)

În cadrul activității desfășurate sub egida Societății Române de Lingvistică Romanică, omagierea personalității științifice a unor cunoscuți romaniști români sau străini a devenit tradițională. După ședințele de lucru în care au fost comemorați I. A. Candrea (24 noiembrie 1972), W. Meyer-Lübke (28 octombrie 1976), Sextil Pușcariu (25 noiembrie 1977), G. I. Ascoli (12 ianuarie 1980), Nina Façon (20 iunie 1980), întrunirea din 24 aprilie 1981 a fost consacrată lui Emile Littré, autorul unui monumental *Dictionnaire de la langue française*. Evocarea a fost prilejuită de împlinirea a o sută de ani de la moartea lexicografului și filozofului francez. Manifestarea a constituit totodată o ocazie de a confrunta opera lui Littré cu timpul, de a măsura importanța și viabilitatea acesteia.

Personalitatea și opera lexicografică a lui Littré au fost prezentate de un colectiv de la Catedra de limbă și literatură franceză a Universității din București.

Micaela Slăvescu *(Littré, spirit eretic)* s-a referit la anii de formare, la experiențele de viață și intelectuale ale lui Littré: paralel cu studiile de medicină și biologie, învață mai multe limbi de cultură, clasice sau moderne, lucrează ca redactor la o revistă medicală etc. S-a remarcat ca traducător, editor, filozof, lexicograf. Întreaga sa activitate, pentru care a fost numit membru al Academiei de medicină și al Academiei franceze, poartă însemnele unei erudiții rafinate și creatoare.

Teodora Cristea, inițiatoarea și organizatoarea acestei sesiuni omagiale, s-a oprit în comunicarea sa la *Dimensiunile actuale ale operei lexicografice a lui Emile Littré. Le Dictionnaire de la langue française* (1863—1872), publicat în repetate rînduri „în versiunea sa originală, extinsă, cît și în versiuni reduse" și cu o largă difuzare în întreaga lume, „poartă amprenta preocupărilor istoriciste ale secolului al XIX-lea". Dicționarul lui Littré „prezintă un triplu interes : (1) marchează o etapă în constituirea unei metalexicografii ; (2) este un instrument de cunoaștere a evoluției limbii franceze ; (3) este un instrument de informare lexicografică".

Perspectiva diacronică asupra limbii, relevată în *Littré*, a constituit obiectul atenție Ancăi Christodorescu *(Arhaismul — parte din tezaurul limbii franceze)*. „Obligat, la stabilirea inventarului de cuvinte, să se pronunțe asupra includerii sau non-includerii arhaismelor în Dicționar, Littré le găzduiește cu libertate, pornind de la principiul că în cariera fiecărui cuvînt pot apărea „suișuri și coborîșuri" și că există o totală incertitudine privind adevărata lor stare civilă ". Compararea *Littré*-ului cu dicționare moderne confirmă valoarea observațiilor lui Littré asupra „vieții" cuvintelor, asupra importanței arhaismelor — ca parte a tezaurului limbii franceze — pentru structura trecută/prezentă a vocabularului.

Dicționarul Littré — instrument de cunoaștere a mișcării vocabularului este comunicarea prezentată de Vasile Covaci, care a urmărit modul în care se reflectă raportul dintre cuvînt și lucru în activitatea lexicografică a lingvistului francez. Conștient de mobilitatea vieții social-economice, politice și culturale și de influența acesteia asupra mișcărilor din sfera lexicului, Littré întocmește un dicționar care să funcționeze ca „un instrument de lucru indispensabil pentru definirea evoluției vocabularului, pentru explicarea ieșirii din uz a unor cuvinte, pentru necesitatea introducerii altora, pentru studierea soartei unor cuvinte taxate de Littré drept neologisme etc.".

Interesul Olgăi Galațanu s-a orientat către *Structura articolului de dicționar în „Dictionnaire de la langue française" de Emile Littré*. Autoarea a subliniat caracterul complex și modern al structurii articolelor din dicționarul lui Littré, minuțiozitatea și competența cu care sînt abordate diversele aspecte pe care le ridică cuvintele inventariate. Bogăția informațiilor

cuprinse în articolele de dicţionar, modul în care sînt rezolvate lacunele bibliografice devin mărturii ale enciclopedismului lui Littré ale spiritului său deschis şi inovator.

Ileana Vîrtosu *(Aspectele fonetice în dicţionarul Littré)*, pornind de la caracterul normativ al dicţionarului lui Littré, s-a oprit asupra locului pe care problemele de natură fonetică ale limbii franceze îl ocupă în opera lexicografului francez. Alături de pronunţările recomandate, *Littré*-ul semnalează de asemenea diferite tendinţe care se manifestă în rostirea contemporanilor. Mai sînt cuprinse indicaţii privind variantele regionale sau determinate socio-profesional, importante pentru cei interesaţi de registrele stilistice ale limbii.

Importanţa etimologiei în concepţia lexicografică a lui Littré a fost relevată de Alexandra Cuniţă *(Elementele formative în „Dictionnaire de langue française")*. Conştient de însemnătatea elementelor formative în explicarea sensului şi a formelor cuvintelor folosite de contemporanii săi, Littré înregistrează o mulţime de sufixe (pe care le distinge de desinenţe), prefixe şi prefixoide, însoţite de date referitoare la originea acestora, valorile lor semantice sau sfera de întrebuinţare.

După Viorel Vişan *(Emile Littré — între diversitate lexicală şi purism)*, *Le Dictionnaire de la langue française* — privit în ansamblu — oglindeşte formaţia clasică a autorului. Deşi rezervă un spaţiu important arhaismelor şi neologismelor, Littré are drept prim obiectiv al descrierii sale lexicografice „l'usage contemporain". Apără „le bon usage", „le beau langage", iar interesul său — după cum este ilustrat în dicţionar — este îndreptat către epoca clasică. Deosebit de preţioase sînt indicaţiile de natură stilistică (cu toate că un asemenea scop nu este mărturisit în prefaţă) : „*(très)* familier", „(très) populaire", „argot" etc.

Referitor la soarta operei lui Littré, cităm, în încheiere, din comunicarea prezentată de Micaela Slăvescu : „Filozoful nu este astăzi îndeajuns de cunoscut—şi este păcat, căci fără el nu ar fi existat nici filologul inovator, întru totul tributar gîndirii lui îndrăzneţe. Filologul însă, identificat cu opera, s-a impus posterităţii, *Littré*-ul punîndu-l în umbră pe Littré".

Fără îndoială, această sesiune omagială a fost o reuşită, care, în spiritul tradiţiei, se cere repetată şi cu alte prilejuri.

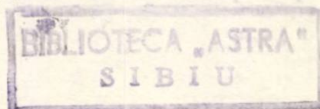
Septembrie 1981

COMAN LUPU
Facultatea de limbi străine
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

De la *Societatea de studii clasice*

În anul 1980—1981 s-au ţinut următoarele comunicări avînd ca obiect lingvistica, filologia şi disciplinele înrudite :

La Bucureşti : Olivier Reverdin (Geneva), *L'enseignement du grec au Collège de France : Pierre Danès et ses escholiers* (septembrie 1980) ; Claude Mondésert (Lyon), *Les objectifs de la collection « Sources chrétiennes »* (noiembrie 1980) ; *Liana Lupaş, Nume propriu şi apelativ (note de lexicografie greacă)* (decembrie 1980) ; I. Fischer, *Caracteristici ale latinei dunărene* (martie 1981) ; M. Nasta, *Latinitate, conceptele de poetică şi normativismul Renaşterii* (iunie 1981). La Cluj-Napoca : Olivier Reverdin (Geneva), *Les études classiques à Genève* (septembrie 1980) ; M. Bărbulescu, *Descoperiri epigrafice la Potaissa*, Cornelia Frişan, *Limba latină în şcoala medie* (noiembrie 1980) ; I. Piso, *Inscripţia lui C. Iulius Iulianus de la Apulum* (decembrie 1980) ; Frieda Edelstein, *Vergilius*, Aeneis, *I, 8* (martie 1981). La Iaşi : D. Florea-Rarişte, *O imagine poetică din Ovidiu în Eminescu* (aprilie 1981). La Craiova : D. Sluşanschi, *Substrat — latinitate — romanitate* (martie 1981) ; Katalin Dumitraşcu, *Accepţiile limbii latine la August Treboniu Laurian* (aprilie 1981) ; I. Fischer, *Caracteristici ale latinei dunărene* (aprilie 1981) ; Simpozion « E. Lovinescu — filolog clasic » : Gabriela Pisoschi, *E. Lovinescu, editor de manuale de limba latină* ; K. Dumitraşcu, *Preocupări de fonetică latină la E. Lovinescu;* Florica Bechet, *E. Lovinescu şi sintaxa latină* (mai 1981).

Toate comenzile externe pentru lucrările apărute în Editura Academiei R. S. România se vor adresa la: ILEXIM, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P.O. Box. 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3, R. S. România.

Toute commande de l'étranger pour les ouvrages parus aux Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à: ILEXIM, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P.O. Box 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3, R. S. România.

ALBANIE, **Nedermarrja e Libret Tiranë**, Rruga Konferenca e Pezës, Tiranë:
RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Buchexport**, Leninstrasse 16, 701 Leipzig:
RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon & Sagner**, Postfach 68, 8 München 34:
ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Fam. Book Service**, 69 Fifth Avenue, New York, N.Y. 1003:
AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Höchstädplatz 3, 1200 Wien:
BELGIQUE, **Du monde entier**, 162 rue du Midi, Bruxelles:
BRÉSIL, **Livraria Leonardo da Vinci**, rue Rio Branco 185, Loja 2, Rio de Janeiro:
GRANDE-BRETAGNE, **Grant & Cutler LTD.**, 11 Buckingham Street, Strand London:
RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE BULGARIE, **VTO Hemus**, Sofia, 6 Rousky Blvd:
RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE CHINE, **China National Publications** Corporation, P.O.B. 88 — Beijing:
RÉPUBLIQUE POPULAIRE DÉMOCRATIQUE DE CORÉE, **Chulpanmul**, Phenian:
ESPAGNE, **Miessner Libreros**, José Ortega y Gasset 14, Madrid:
FINLANDE, **Akateemien Kirjakauppa**, SF, 00101 Helsinki 10, P.O. Box 128:
FRANCE, **Librairie Hachette**, 58 rue Jean Bleuzen, 92170 — Vanves:
GRÈCE, **Endohora Co. LTD.**, 62 Solonos Ste, Athens 135:
RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE HONGRIE, **Kultura**, Fö Utca 32, Budapest 7:
ISRAËL, **Leplac LTD.**, 15 Rambam St., Tel-Aviv:
ITALIE, **Librerie Ledi**, Piazza Cadrona 9, Milano 20123:
JAPON, **Nisso Tosha LTD.**, 1—5—16 Suido, Bunkyo-ku, Tokyo 112:
RÉPUBLIQUE DE MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator:
PAYS-BAS, **Martinus Mijhoff N. V.**, Lange Voorhout 9—11, Haga, Box 269:
RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE POLOGNE, **Ars Polona Ruch**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa:
SUÈDE, **Intercom Export-Import**, Olofström 1, Box 193:
SUISSE, **Libraire Rousseau**, Rue J. J. Rousseau 36, Genève:
RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smeckach 30, Praha 1:
U.R.S.S. **V/O Mejdunarodnaya kniga**, Moskva G. 200:
RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32, Hai Ba Trung, Hanoi:
RÉPUBLIQUE SOCIALISTE FÉDÉRATIVE DE YOUGOSLAVIE, **Forum**, Novi Sad, V. Misica 1.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1981 (XXXII)

3

LAURENȚIA DASCĂLU, Despre intonația unor enunțuri „cvasi-ecou" în limba română (p. 215—220); GABRIEL ANDREESCU, Strategii semantice la Bacovia (p.221—233); ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore (sunete caracteristice animalelor, păsărilor și insectelor) (p. 235—245); ANDREI AVRAM, Fluctuația *po-* ~ *co-* în limba română și unele probleme de etimologie (p. 247—259); SEBASTIANA POPESCU-FISCHER, Abstractele calității în limba latină: formații sufixale concurente în perioada preclasică (p. 261 — 277); LIANA LUPAȘ, Nume propriu și apelativ (Note de lexicografie greacă) (p. 279 — 284); MARÍA DIMITROVA VASILEVA, Sobre algunos aspectos de la categoría gramatical "condicional" en español (p. 285—293).

4

T. SLAMA-CAZACU, Despre relațiile dintre lingvistică și psihologie (p. 321—331); IOANA PRIOTEASA, Pleonasm și redundanță (p. 333—344); MIHAI DINU, Ambivalența accentuală a cuvintelor monosilabice — sursă de ambiguitate ritmică în versul clasic românesc (p. 345—358); GABRIEL ANDREESCU, Strategii semantice la Blaga (p. 359—364); ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore (p. 365—386); CORNELIA COHUȚ, Asupra nazalității vocalelor în graiurile dacoromâne (p. 387—393); LOUIS MOURIN, Le verbe français : morphologie théorique ou restructuration? (p. 395—413).

5

EMIL IONESCU, Probleme ale gramaticii coordonării în româna contemporană standard (p. 449—464); GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, Grupul adjectival constituit cu dativul (p. 465—471); LAURENȚIA DASCĂLU, Intonații interogative „compuse" (p. 473—477); ION GHEȚIE, Concordanțe între graiurile din Muntenia și Crișana (p. 479—486); LIVIU FRANGA, Pe marginea unor hidronime din Dacia. I (p. 487—498); P. SWIGGERS, Nicolae Drăganu : une perspective roumaine sur l'histoire des théories syntaxiques (p. 499—502); GIUSEPPE PICCILLO, A proposito del ms. romeno Marsili 61 attribuito allo Stolnic Constantin Cantacuzino (sec. XVII) (p. 503—519).

I.P.I. - c. 1758

Lei 20

Studii şi cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXXIII

2

martie-aprilie

1982

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

2 STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE • XXXIII • 1982

A

Adresa Consiliului de conducere : Adresse du Comité de rédaction :
Bucureşti 1, 79638 Spiru Haret 12, tel. 33.34.40 şi 33.00.40, int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et les tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications déstinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

La revue « Studii şi cercetări lingvistice » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de 54 $.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, revistele se pot procura prin poştă, pe bază de abonamente.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREŞTI 1
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

2–XXXIII–1982

martie — aprilie

SUMAR

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Conceptul de r e g u l ă în lingvistica actuală 107
I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. II 115
GH. BOLOCAN, Formarea numelor de grup în Oltenia 133

MISCELLANEA

LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, Noi contribuții la cunoașterea slavonei românești . 163
MARIUS SALA, Dicționarul fundamental al spaniolei americane 170
CLAUDIO WAGNER, Las lenguas indígenas de Chile 173

RECENZII

RADU SP. POPESCU *Graiul gorjenilor de lingă munte* (Ion Ionică) 177
T. S. ȘARADZENIDZE, *Лингвистическая теория И.А. Бодуэна де Куртенэ и её место в языкознании XIX—XX веков* (Lucia Wald) 181
* * * *Russkaja grammatika*, vol. I, II (Victor Vascenco) 183
ZHAO YUANREN, *A Grammar of spoken chinese — Hanyu konyu yufa* (Florentina Vișan) 186

NOTE BIBLIOGRAFICE

Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii. Mică enciclopedie* (Eleonora Popa), p. 189 ; Georges Straka, *Les sons et les mots. Choix d'études de phonétique et de linguistique* (Marius Sala), p. 190 ; Th. Ballmer, W. Brennenstuhl, *Speech Act Classification. A Study in the Lexical Analysis of English Speech Activity Verbs* (Lucia Wald), p. 191.

REVISTA REVISTELOR

„Folia Linguistica Historica" I (1980), nr. 1 (Ilinca Constantinescu), p. 192 ; „Incontri linguistici" III (1976—1977), nr. 1, 2, IV (1978), nr. 1, 2 (Marius Sala), p. 193 ; „Langages" mars 1981, no. 61 (Adriana Costăchescu), p. 194 ; „Langue française" mai 1981, no. 50 (Gabriela Scurtu), p. 195.

CRONICĂ

MARIUS SALA, Simpozionul de romånistică (Köln, 26—28 iunie 1981) . . 197

CONST. DOMINTE, A IV-a consfătuire anuală pe țară a Colectivului de esperanto și interlingvistică (Timișoara, 18—20 septembrie 1981) 198

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

CONCEPTUL DE REGULĂ ÎN LINGVISTICA ACTUALĂ

Prima parte cuprinde cîteva reflecţii asupra direcţiilor de evoluţie a lingvisticii actuale, încercîndu-se, totodată, găsirea unei explicaţii pentru „frămîntarea" teoretică din lingvistica ultimelor decenii.
Partea a doua are ca obiective stabilirea, într-un cadru mai larg, al unei teorii privind orice sistem de reguli care guvernează acţiunile umane, a unei tipologii a regulilor lingvistice şi urmărirea relaţiei cu anumite strategii de cercetare, cu formalizarea şi modelarea.

0. O asemenea discuţie, prin natura ei, nu-şi poate propune mai mult decît sintetizarea, sistematizarea şi încercarea de unificare a numeroaselor puncte de vedere pe care le descoperim în lingvistica actuală cu privire la unul dintre conceptele ei de bază: cel de **regulă**. Limitarea la lingvistica a c t u a l ă impune cîteva reflecţii asupra stadiului şi a direcţiilor ei de evoluţie.

1. Lingvistica ultimelor decenii, după o perioadă de oarecare stabilizare teoretică, adusă de perspectiva saussuriană, intră într-un proces de frămîntare, de căutări şi de înnoiri teoretice, proces care a însemnat, pe plan teoretic, contestarea, uneori cu vehemenţă, a teoriilor anterioare (transformaţionalismul apare ca o reacţie la concepţia şi tehnica de descriere a gramaticii distribuţionale; semantica generativă de tip fillmorian şi, mai ales, cea de tip lexicalist ajung să pună sub semnul întrebării întreaga concepţie chomskyană, pînă la negarea importanţei înseşi a structurii de adîncime; teoria enunţării şi a actelor de vorbire este, fără îndoială, o reacţie la întregul demers structuralist şi transformaţionalist anterior). Rînd pe rînd, sînt contestate sau ameliorate concepte şi puncte de vedere care păreau, pînă la un moment dat, definitive: distincţia tranşantă „langue" / „parole", încorporată în distincţia transformaţională „competenţă" / „performanţă", precum şi autonomia uneia în raport cu cealaltă par a fi puse sub semnul întrebării de întreaga cercetare pragmatică a actelor de vorbire; ideea independenţei componentului sintactic faţă de cel semantic, susţinută de transformaţionalismul chomskyan, este şubrezită de rafinările generativiste ulterioare, de tip semanticist; distincţia „enunţ"/„enunţare" şi autonomia enunţului în raport cu enunţarea sînt ameliorate de întreaga teorie a actelor de vorbire, ca şi de toate observaţiile lui Benveniste şi Jakobson privind implicarea în enunţ a faptelor de enunţare; în locul distincţiei gramatică/semantică, cu eliminarea semanticului din preocupările lingviştilor, se propune compartimentarea tripartită gramatică/semantică/pragmatică, pentru ca, ulterior, să se ajungă la încorporarea pragmaticului în semantic şi la cuprinderea lor, în egală măsură, în sfera de interes a lingvisticii; în locul limbii, privite ca un sistem închis, guvernat de convenţii predominant statice şi de tip pasiv, se impune concepţia limbii ca proces, ca activitate creatoare a spiritului

uman; în locul autonomiei sistemului, se impune autonomia, în cadrul enunțării, a actelor locuționare față de celelalte acte lingvistice, pentru ca și acestora, la rîndul lor, măcar din punct de vedere semantic, să li se conteste autonomia (și lista negărilor și a ameliorărilor succesive s-ar putea lărgi).

Încercînd să ne explicăm această „frămîntare" teoretică din lingvistica ultimelor decenii, credem că baza ei trebuie căutată în obiectivele din ce în ce mai ambițioase pe care și le propune și anume: în trecerea de la obiectivul exclusiv al descrierii unei limbi sau al unui fragment de limbă la obiectivul procurării de explicații pentru mecanismele esențiale și inerente comunicării verbale, indiferent de limba în care comunicarea se realizează, deci trecerea de la o descriere fragmentară la elaborarea unor teorii lingvistice cît mai cuprinzătoare, în stare să dea o viziune și o explicație globală asupra fenomenului lingvistic, asupra funcționării limbii sub toate aspectele ei. Asistăm, în consecință, la lărgiri de domenii pentru teorii odată elaborate (generativismul, de exemplu, cuprinde semantica și teoria textului) sau asistăm la elaborarea de noi teorii, în stare să dea explicații pentru domenii care nu intrau în zona de investigație a teoriilor anterioare sau pentru aceleași domenii urmărite din perspective diferite. (Semantica enunțurilor și teoria actelor de vorbire nu formează două domenii distincte, ci același domeniu văzut din perspective diferite: semantică și pragmatică.)

Dificultatea lingvisticii constă în imposibilitatea elaborării unei teorii lingvistice atît de cuprinzătoare, încît să ofere explicații pentru întreg procesul lingvistic, pentru toate domeniile pe care activitatea lingvistică, atît de diversă și de complexă, le presupune. În momentul actual, imaginea de funcționare globală a limbii se constituie din valoarea complementară a teoriilor existente, care au rolul de a se completa ca informație și ca viziune.

Din punctul de vedere al valorii de adevăr a teoriilor actuale, ni se pare sugestivă o paralelă cu științele naturii. Nimeni nu mai spune astăzi că mecanica clasică newtoniană este o teorie falsă, care trebuie înlocuită cu mecanica cuantică, singura teorie „adevărată", „corectă". Se spune, însă, că, asemeni oricărei teorii « închise », conținutul de adevăr al teoriei newtoniene are un domeniu de aplicabilitate limitat, fiind strict corectă în raport cu acest domeniu. Din aceeași perspectivă, teoriile lingvistice ale ultimelor decenii sînt și ele teorii «închise », în sensul capacității de explicare a unor domenii limitate și complementare, în funcție de care fiecare teorie, necontradictorie în esența ei, este strict corectă. Două exemple sînt suficiente pentru argumentare. Oricît s-ar rafina teoria lingvistică a enunțării și a actelor de vorbire, rostul ei nu este de a demonstra falsitatea teoriei sistemului, ci de a procura explicații pentru o zonă necuprinsă în aria de investigație a teoriei anterioare, completînd descrierea și explicarea cu alte laturi care participă la realizarea funcțiilor esențiale ale limbii. În același sens, ideea ambiguităților de „dincolo de sintaxă", deci a ambiguităților pragmatice datorate unor încărcături ilocuționare diferite pentru același enunț, idee pusă în circulație de teoria actelor de comunicare, nu va anula niciodată existența ambiguităților sintactice și necesitatea unei teorii lingvistice care să permită explicarea lor.

2. În această complementaritate de domenii și de perspective, elementele comune, care asigură o viziune unitară orientărilor actuale, privesc în mod direct tema în discuție.

În primul rînd, avem în vedere recunoașterea naturii general r e g u l a t e a limbii, în ciuda iregularităților ei aparente, indiferent de faptul că limba este privită dintr-o perspectivă statică sau ca activitate lingvistică. Chiar mai mult, se vorbește de recunoașterea unei organizări asemănătoare între ceea ce lingviștii numesc « latură descriptivă » a limbii (transmitere de informație factuală, asertivă) și « latură nedescriptivă » (transmitere de informație socială și expresivă). După cum există un cod al părții descriptive, deci un sistem de reguli, același pentru vorbitorii aceleiași limbi, care asigură realizarea funcției de comunicare, există și un cod al părții nedescriptive, care asigură, de exemplu, captarea, pentru același enunț și același context situațional, a acelorași acte ilocuționare de către toți vorbitorii aceleiași limbi. Întreaga teorie a actelor lingvistice merge în direcția recunoașterii unor reguli care guvernează aceste acte și al căror specific este punerea în corespondență a anumitor forme lingvistice cu anumite contexte situaționale. Extrapolînd o modalitate de investigare din fonologie, teoria actelor de vorbire încearcă o reducere a infinității contextelor situaționale după principiul ,,trăsăturilor pertinente'', stabilind ,,clase de situații'' și încercînd să facă operant, pentru lingvistică, un concept extralingvistic atît de eterogen cum este «situația de comunicare ».

În al doilea rînd, avem în vedere recunoașterea aceleiași t i p o l o g i i a regulilor lingvistice, pentru oricare dintre domeniile investigate, și, strîns legat de aceasta, folosirea unor s t r a t e g i i de cercetare și de descriere comune.

3. Două opoziții sînt importante pentru a lămuri natura și caracteristicile regulilor lingvistice : regulă **explicită** / regulă **implicită** și regulă **constitutivă** / regulă **normativă**. Această clasificare are avantajul de a subordona teoria regulilor lingvistice unei teorii mai generale privind orice sistem de reguli care guvernează acțiunile și activitățile umane, inclusiv activitatea verbală.

3.1. Spre deosebire de limbajele artificiale, ale căror reguli sînt fixate odată cu sistemul, fiind de tip ,,explicit'', regulile limbajului natural — la nivelul laturii observabile a limbii — au un caracter i m p l i c i t, s u b i a c e n t, trebuind să fie descoperite de către cercetător în dosul faptelor de uzaj.

Natura implicită și nevoia de explicitare a regulilor limbii nu sînt descoperiri ale momentului actual, ele fiind puse în discuție odată cu recunoașterea sistemului limbii, în opoziție cu utilizarea ei. Ceea ce este nou este ideea procedeului de ,,descoperire'' și de ,,explicitare'' și pentru reguli care, prin natura lor, nu aparțin planului sistemului (în sens saussurian), ci planului de utilizare a limbii. Austin și, mai ales, Searle recunosc natura subiacentă a regulilor care guvernează actele de vorbire (în special, cele ilocuționare) și, implicit, nevoia ,,descoperirii'' valorii acestor acte, deci a ,,explicitării'' regulilor.

Această recunoaștere a regulilor subiacente și pentru actele de vorbire nu este surprinzătoare, dacă ne gîndim că toate regulile limbii sînt **deduse** din faptele de uzaj și că orice tip de gramatică, inclusiv cea tradi-

ţională, nu face altceva decît să „expliciteze", într-o formă sau alta, aceste reguli. Dacă „explicitarea" regulilor este un obiectiv, conştient sau inconştient, al oricărei gramatici, diferă, însă, de la o gramatică la alta, tehnica de explicitare, care poate fi mai riguroasă sau mai puţin riguroasă, precum şi obiectivele explicitării. Gramaticile moderne îşi propun ca nici una dintre regulile care guvernează structura şi folosirea limbajului natural să nu rămînă subînţeleasă, în timp ce, la alte gramatici, explicitarea este parţială (numai unele reguli intră în sfera de interes a lingvistului), iar selecţia acestora este întîmplătoare.

În ce priveşte t e h n i c a de definire a unei reguli lingvistice, aceasta s-a schimbat radical de la Harris şi distribuţionalism încoace, accentuîndu-se pe latura obţinerii unei neutralităţi a cercetătorului. Odată alese modelul şi tehnica de descriere, intervenţia cercetătorului se limitează în exclusivitate la efectuarea instrucţiunilor prescrise de reguli. Această nouă direcţie în definirea regulilor a dus, inevitabil, la procesul de f o r m a l i z a r e, caracteristic lingvisticii moderne. Gramatica, în această nouă accepţie, de ansamblu f i n i t de operaţii, de instrucţiuni formale explicite şi imperative, este aplicabilă şi pentru zona gramaticalului pur din gramatica tradiţională, dar şi pentru alte zone lingvistice. Se vorbeşte, de exemplu, de o gramatică a textului; se poate vorbi, în acelaşi sens, şi de o gramatică a actelor de vorbire etc.

Dată fiind natura predominant implicită a regulilor limbii, este evidentă relaţia dintre tipul de regulă şi utilizarea de preferinţă a metodei m o d e l ă r i i. Explicitarea regulilor lingvistice (descoperirea regulilor subiacente) n u este niciodată completă, oricît de rafinat şi de adecvat ar fi modelul utilizat, obţinîndu-se numai o a p r o x i m a r e a acestora.

3.1.1. Numărul mare de modele din lingvistica ultimelor decenii are o triplă explicaţie:

(a) Una porneşte de la natura teoretică a modelării înseşi. Dată fiind autonomia modelului în raport cu obiectul modelat, ca şi nevoia permanentă de adecvare a modelului la obiect, este teoretic posibilă elaborarea unui şir potenţial infinit de modele, cu grade diferite de aproximare a obiectului;

(b) A doua explicaţie are ca punct de plecare instabilitatea regulilor lingvistice (în plan sincronic şi în plan diacronic) în raport cu natura rigid-imuabilă a regulilor modelului. Este general recunoscută de către lingvişti existenţa unei aşa-numite « zone de toleranţă », pentru care limba însăşi (şi chiar norma literară) admite mai multe forme, mai multe posibilităţi de construcţie, deci mai multe reguli. Pentru această « zonă de toleranţă », trebuie acceptate atît gramaticile care generează una dintre construcţii, cît şi gramaticile care exclud această construcţie, producînd pe cealaltă (sau pe celelalte).

(c) A treia explicaţie porneşte de la diversitatea domeniilor lingvistice cu reguli implicite şi, deci, de la dificultatea elaborării unui model atotcuprinzător, în stare să expliciteze regulile tuturor domeniilor. O privire retrospectivă asupra modelării confirmă ceea ce, logic, era de aşteptat: s-au modelat mai întîi domeniile lingvistice cu gradul cel mai înalt de transparenţă a regulilor (fonologia, morfologia, apoi sintaxa) şi numai după aceea semantica şi pragmatica, caracterizate printr-un grad mai mare de complexitate. În acelaşi sens, s-a trecut la modelarea textului

numai după ce în prealabil fuseseră elaborate modele pentru sintaxa și semantica propoziției.

3.1.2. Este necesar să insistăm asupra distincției dintre r e g u l i l e l i m b i i și r e g u l i l e u n u i s i s t e m f o r m a l și asupra raportului dintre ele.

Exceptînd o serie de restricții proprii unui anumit sistem formal (vezi, de exemplu, diversele tipuri de reguli de rescriere ale unei gramatici transformaționale), există o serie de reguli tehnice (deci ale sistemelor formale) care au, într-o oarecare măsură, un corespondent în limbile naturale, ceea ce facilitează confundarea celor două planuri și identificarea celor două concepte. Există, de exemplu, în limbile naturale fenomene cu caracter recursiv, observabile și la nivelul de suprafață (v. construcții ca : *Faptul că n-a muncit a avut urmări asupra faptului că nu s-a realizat producția*), dar mai ales „subînțelese" din capacitatea creatoare infinită a limbajului uman. În gramatica transformațională, care este un mecanism formal, explicitarea fenomenelor recursive s-a rezolvat, din punct de vedere tehnic, prin introducerea simbolului recursiv (care are proprietatea de a se domina pe sine însuși) și a regulii recursive (care are proprietatea de a introduce simbolul recursiv, într-o regulă de rescriere, la stînga și la dreapta săgeții). Regula recursivă din gramatica transformațională are rolul de a explicita fenomene din limbajul natural : capacitatea de producere a unui număr infinit de enunțuri, ca și capacitatea de producere a unor enunțuri de o mare complexitate sintactică, prin încorporarea, în propozițiile-nucleu, a subordonatelor, dar, în nici într-un caz, nu trebuie confundată cu recursivitatea limbajului natural. Și că este așa, ne-o dovedește și faptul că regula recursivă permite generarea unor construcții care nu apar niciodată în limbajul natural. (S-au discutat, în diverse lucrări, construcțiile cu un număr potențial infinit de coordonări și cele cu un număr potențial infinit de propoziții relative.)

3.2. Opoziția **constitutiv / normativ,** formulată de filozoful american Searle, în cadrul unei teorii mai generale privind reglarea formelor de activitate și de comportament uman, explică următoarele două categorii de reguli : (a) reguli care, prin natura lor, definesc o formă de activitate, activitatea ca atare realizîndu-se numai în virtutea existenței acestor reguli (așa-numitele « reguli constitutive ») ; (b) reguli care guvernează activități preexistente sau existente independent de regulile în discuție (așa-numitele « reguli normative »). Cum regulile normative sînt exterioare activității ca atare, violarea uneia sau a mai multor reguli normative nu împiedică desfășurarea activității, în timp ce violarea regulilor constitutive, dacă nu sînt cu totul periferice, împiedică sau perturbă realizarea ei.

Dintr-o altă perspectivă, cea a modalităților, regulile normative au următoarele caracteristici : au statut deontic, emanînd de la un agent învestit cu o anumită autoritate morală sau administrativă ; — au formă de propoziție prescriptivă, și nu descriptivă (asertivă) și, chiar dacă lipsește modalizatorul deontic de tipul : „trebuie să...", „e obligatoriu să...", „se impune să...", „e bine să...", acesta este subînțeles ; — implică o judecată de valoare : corect / incorect, după cum sînt respectate sau nu indicațiile agentului imperator.

Aplicînd această distincţie la planul lingvistic, constatăm următoarele :

(a) Toate regulile sistemelor formale sînt de tip constitutiv : modelul funcţionează în virtutea respectării regulilor şi a restricţiilor formale postulate pentru modelul în discuţie. Modelele sînt mecanisme închise, în sensul constituirii lor în funcţie de un număr limitat şi imuabil de reguli.

(b) Cea mai mare parte a regulilor limbii este şi ea de tip constitutiv. De la Saussure încoace a devenit un adevăr general acceptat faptul că limba funcţionează în virtutea unor relaţii şi reguli de constrîngere colectivă, supraindividuală.

Ceea ce aduce ca noutate teoria actelor de vorbire este recunoaşterea regulilor de tip constitutiv nu numai pentru latura de sistem a limbii, ci şi pentru latura „enunţării", demonstrîndu-se că actele ilocuţionare se supun unor reguli speciale de tip constitutiv, reguli care asociază o manifestare de tip lingvistic cu o manifestare din planul comportamentului social.

(c) Regulile cu formă explicit normativă reglementează o latură periferică (cantitativ minoră) a activităţii lingvistice. Cantitativ, par mai numeroase şi mai importante regulile normative raportate la planul „enunţării" decît cele raportate la planul „enunţului".

Raportate la planul sistemului, regulile normative reglementează numai aşa-numita « zonă fluctuantă » (aşa-numitele « puncte slabe » ale sistemului), care, în comparaţie cu zona stabilă, sînt cantitativ neînsemnate.

Raportate la planul enunţării, ele reglementează regulile de adecvare a comunicării la o situaţie concretă de enunţare, cu judecăţi de valoare de tipul : comunicarea este „preţioasă", „pedantă", „prea familiară", „grosolană" etc. De asemenea, ele reglementează regulile de adecvare şi de inadecvare stilistică în raport cu natura textului, stabilind, de exemplu, reguli de tipul : este inadecvată maniera stilistică „emotivă" sau cea „apreciativ-modalizantă" la discursul ştiinţific etc.

(d) Dacă în locul obligativităţii derivînd din împuternicirea unui agent, introducem ideea de obligativitate derivînd dintr-o constrîngere de natură socială şi ideea de sancţiune socială, a cărei formă extremă este imposibilitatea realizării comunicării, atunci şi regulile constitutive ale limbajului natural (v. (b)) pot fi privite dintr-o perspectivă deontică.

4. Scopul acestui articol nu a fost să enumere şi să detalieze toate regulile limbii, lucru, dealtfel, imposibil, dată fiind diversitatea domeniilor lingvistice, dată fiind şi zona uzului lingvistic, care presupune alte reguli, date fiind şi regulile lingvistice care implică şi reguli de comportament interpersonal (şi nu avem în vedere numai regulile actelor de vorbire, aduse frecvent în discuţie aici, ci şi regulile privind organizarea deicticelor, a pronumelor de politeţe, a modalităţii etc.). Obiectivele s-au limitat la stabilirea, înr-un cadru mai larg al unei teorii privind orice sistem de reguli care guvernează acţiunile umane, a unei tipologii a regulilor lingvistice.

Lingvistica modernă impune cerinţa „explicitării" regulilor, de unde decurge şi legătura cu a n u m i t e strategii de cercetare : cu formaliza-

rea și modelarea. Și dacă domeniile de investigație ale teoriilor din lingvistica actuală, sînt, în mare măsură, complementare, strategia cercetătorului este, în linii generale, aceeași.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Anghelescu, N. (1977) *Actele de vorbire și sensul enunțurilor*, în „Probleme de lingvistică generală", vol. VII, 1977, p. 11—14

Austin, J.L. (1962) *How to Do Things with Words* (trad. franc. *Quand dire c'est faire*, Paris, Seuil, 1970)

Benveniste, E. (1966) *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard

Chomsky, N. (1965) *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass., MIT Press

Chomsky, N. (1972) *Studies on Semantics in Generative Grammar*, Haga, Mouton

Coteanu, I. (1978) *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, în „Studii și cercetări lingvistice", XXIX (1978), nr. 2, p. 115—124

Dubois, J. (1969) *Énoncé et énonciation*, în „Langages", 13, 1969, p. 100—110

Ducrot, O. (1972) *Dire et ne pas dire*, Paris, Hermann

Ducrot, O. (1972) *De Saussure à la philosophie du langage*, în Searle J., *Les actes de langage*, Paris, 1972, p. 7—34

Ducrot, O. & Todorov, T. (1972) *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Seuil

Fillmore, C.J. (1968) *The Case for Case*, în Bach, E.& Harms, R. (eds.), *Universals in Linguistic Theory*, New York, Holt, Rinehart & Winston

Galmiche, M. (1975) *Sémantique générative*, Paris, Larousse

Harris, Z. (1951) *Methods in Structural Linguistics*, Chicago, University of Chicago Press

Heisenberg, W. (1948) *Conceptul de „teorie închisă" în științele moderne ale naturii*, în „Istoria științei și reconstrucția ei conceptuală. Antologie" (selecție de Ilie Pârvu), București, Editura științifică și enciclopedică

Jackendoff, R.S. (1972) *Semantic Interpretation in Generative Grammar*, Cambridge, Mass., MIT Press

Jakobson, R. (1963) *Essais de linguistique générale*, Paris, Éd. de Minuit

Keenan, E.L. (ed.) (1975) *Formal Semantics of Natural Language*, Londra, New York, Cambridge University Press

Lyons, J. (1968) *Introduction to Theoretical Linguistics*, Londra, New York, Cambridge University Press

Lyons, J. (1970) *New Horizons in Linguistics*, Harmondsworth, Penguin Books

Lyons, J. (1977) *Semantics*, vol. I, II, Cambridge University Press

Marcus, S. (1968) *Aspecte matematice în studiul limbajului*, în „Limbaj, logică, filozofie", p. 48—85, București, Editura științifică

Marcus, S. (1981) *De la propoziție la text*, în „Semantică și semiotică", p. 30—41, București, Editura științifică și enciclopedică

McCawley, J.D. (1968) *The Role of Semantics in a Grammar*, în Bach, E. Harms, R. (eds.), Universals in Linguistics Theory

Palmer, F.R. (1976) *Semantics: A New Outline*, Cambridge University Press

Popa, C. (1969) *Preliminarii la o teorie generală a sistemelor de norme*, în „Revista de filozofie", 1969, nr. 12, p. 1437—1450

Saussure de, F. (1916) *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot, 1968
Searle, J.R. (1969) *Speech Acts* (trad. franc. *Les actes de langage. Essai de philosophie du langage*, Collection Savoir, Paris, 1972)
Steinberg, D.D. & Jakobovits, L.A. (eds.)(1971) *Semantics*, Londra, New York, Cambridge University Press
Vasiliu, E., Golopenția-Eretescu, S. (1969) *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, Editura Academiei R.S.R.
Vasiliu, E. (1970) *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, București, Editura Academiei R.S.R.
Vasiliu, E. (1978) *Preliminarii logice la semantica frazei*, București, Editura științifică și enciclopedică
Wright von, G.H. (1968) *An Essay in Deontic Logic and the General Theory of Action*, Amsterdam, North-Holland

The Concept of Rule in Contemporary Linguistics

(Summary)

The first part contains some reflections on the state and on the directions of evolution in contemporary linguistics. We try to give an explanation for the multitude of theoretical approaches that came into being in the last decades. Nowadays, the image of global functioning for a language can be grasped only through the complementarity existing between these diverse theories. From the point of view of the truth that a theory can claim, we are confronted with "closed theories" in the sense of an explanatory capacity aimed for limited and complementary domains, in relation to which, each theory is strictly correct and non-contradictory.

The second part attempts, in view of a larger theory about any system of rules on human behaviour, to establish a typology of the linguistic rules. The oppositions **implicit/explicit** rule, **constitutive/normative** rule are essential for an explanation of the nature of the established rules. Modern linguistics requires that one should explain rules, hence, its relation to certain research strategies, i.e. formal systems and model theory.

Noiembrie 1981

Facultatea de limba și literatura română
București, Edgar Quinet 5—7

GRUPUL NOMINAL (GN) ÎN POEZIE

II

...al tău tată...

(I. Budai-Deleanu, *Ţiganiada, Cîntecul I,* sextina 20)

În GN care conţine un posesiv, relaţia dintre termeni este din punctul de vedere al înţelesului la fel ca şi aceea din *a soarelui rază*, ca să luăm un exemplu tot din opera citată în titlul acestui paragraf, din sextina 22. Este vorba de ideea de posesiune în interiorul grupului, şi mai bine evidenţiată de pronumele personale din formulări ca *a lui cale, a lor vedere, p-ale ei aripi* pe care le găsim la I.H. Rădulescu, într-unul din primele lui poeme, *La moartea lui Cîrlova*, 1831. Seria de posesive *meu, mea, tău, ta* etc., completată de *lui, ei* etc., este atît de intens marcată de ideea de „posesiv", încît grupurile în care figurează *meu, tău, său* etc. sînt întru totul similare ca înţeles cu cele care conţin un genitiv. Ele se suprapun din acest punct de vedere şi cu cele care conţin un pronume personal conjunct în dativ, de exemplu *umedele-ţi gene*, Gr. Alexandrescu, *Te mai văzui o dată*.

În principiu, orice formă conjunctă a pronumelui personal în dativ poate intra în grup, dar mare frecvenţă au primele trei persoane la singular. Termenul la care se referă semantic pronumele în discuţie este totdeauna substantivul, dar cînd grupul este inversat, el se ataşează din punct de vedere prozodic la adjectiv. Astfel, pe cînd în *razele-i senine*, M. Eminescu, *Luceafărul*, *i* face silabă cu ultima parte a substantivului *razele*, în *negrele-i corăbii*, M. Eminescu, *Scrisoarea I*, *i* face silabă cu ultima parte a adjectivului *negrele*. Iată acum alte cîteva exemple: cu p r o n u m e l e c o n j u n c t l a s u b s t a n t i v: *patria-mi iubită*, M. Eminescu, *Din străinătate; pletele-ţi bogate*, Id., *Împărat şi proletar; pieptu-ţi de păpuşe*, Ion Pillat, *În toamnă; figura-i nemişcată*, G. Topîrceanu, *Infernul; patria-ne zeie*, M. Eminescu, *Junii corupţi* şi cu p r o n u m e l e c o n j u n c t l a a d j e c t i v: *dreptu-mi cuget*, A. Pann, *Despre beţie iarăşi; dezmăţatu-ţi pas*, D. Zamfirescu, *Juan; albele-i tipare*, T. Arghezi, *Stihuri; pe-nflorita-ţi insulă*, M. Beniuc, *Insula vrăjită*, 1937; *cruda-mi rătăcire*, V. Alecsandri, *Steluţa*, 1853; *seaca-vă fiinţă*, M. Eminescu, *Junii corupţi; dulcea-ne ţară*, Al. Macedonski, *Strigătul inimii*, 1872 etc.

Cele două grupuri caracterizează versul românesc şi poemul în proză, fiind evitate în alte modalităţi de exprimare, mai cu seamă în forma lor inversată. Ele diferenţiază, totodată, împreună cu alte fenomene despre care va fi vorba în continuare, prozodia românească de alte prozodii. Un grup complex, în care este prezent pronumele în genitiv, ca *sărmana lui nemîngîiată mamă* din poezia lui D. Zamfirescu, *E mort poetul?* poate

ilustra această idee. Nucleul este *mama lui*, unde *lui* = *poetului*. Grupul poate lua înfăţişări ca:

— *sărmana lui mamă nemîngîiată*
— *nemîngîiată sărmana lui mamă*
— *a lui nemîngîiată sărmana mamă*
— *a lui sărmana mamă, nemîngîiată* etc.

Dacă se echivalează *lui* cu *i*, avem:

— *mama-i sărmana nemîngîiată*
— *sărmana-i mamă nemîngîiată*
— *nemîngîiata-i mamă sărmana* etc.

Exceptînd combinaţiile în care *sărmana* ar apărea nearticulat, pentru că *sărmană mamă* ori *mamă sărmană* ar fi totuna cu „mamă lipsită de mijloace de trai", ceea ce nu mai corespunde cu sensul din text, toate celelalte combinaţii au virtual dreptul să intre în poezie.

Dintre toate variaţiile înşirate mai sus, cele mai pertinente pentru vers par cele cu posesivul pe primul loc şi cele cu pronumele personal în dativ.

Grupurile cu posesivul pe primul loc se pot afla în patru situaţii:

a) cu adjectivul sau adjectivele-atribut **după substantiv**: *a[l] lor voivod mare*, I. Budai-Deleanu, *Ţiganiada*, 1800–1812, *Cîntecul I*, sextina 69;
a ta inimă scumpă, V. Alecsandri, *8 Mart;*
al tău braţ rotund, M. Eminescu, *Călin;*
ale tale doruri toate, Id., *O rămîi!*
a voastre fiici [=fiice] frumoase, Id., *Împărat şi proletar;*
al tău braţ legănător, D. Zamfirescu, *Levante şi Calavryta;*
cu-ale tale braţe albe, moi, rotunde, parfumate, M. Eminescu, *Noaptea;*

b) cu adjectivul sau adjectivele-atribut **înaintea substantivului**: *a[l] lor peste toţi nalt împărat*, I. Budai-Deleanu, *Ţiganiada, Cîntecul I*, sextina 75;
al său iubit fecior, A. Pann, *Despre învăţătură;*
pe-al meu propriu rug, M. Eminescu, *Odă (în metru antic);*
a ta aurie ardoare, L. Blaga, *Odă simplisimei flori;*
ai tăi albi şi netezi umeri, M. Eminescu, *Călin;*

c) cu adjectivul sau adjectivele **înainte** şi **după substantiv**: *al tău negru palat ceresc*, V. Alecsandri, *Barcarolă veneţiană*, 1846;

d) cu un atribut **prepoziţional**. Rezultînd din combinarea unui grup din categoria a) sau b) cu un grup-tip din altă categorie *(apus de soare)*, le vom cerceta după discutarea acestuia din urmă.

flori de mucigai

(T. Arghezi, *Flori de mucigai*)

Este vorba, cum se vede, de unul dintre GN cele mai obişnuite. Indiferent dacă legătura o asigură prepoziţia *de*, un compus al ei, *cu, fără, în* sau alta, elementul atribuit substantivului centru de grup este

tot un substantiv și numai rareori o locuțiune cu altă parte de vorbire ca în *judecata de apoi*, de exemplu.

Iată și cîteva grupuri formate cu un compus al lui *de* sau cu alte prepoziții:

de la: *(sfîntă) muncă de la țară*, V. Alecsandri, *Plugurile*, 1868;

în: *aeru-n flăcări (al lungilor zile)*, Al. Macedonski, *Noaptea de decembrie*, 1902;

din: *(duioasei) icoane din suflet*, D. Zamfirescu, *Versuri; Heterometre albe*, *Lui Leopardi*, 1896;

dintru: *(nesfîrșita) viață dintr-un vis*, D. Zamfirescu, *Liniștea;*

cu: *cîntec cu (tulbure) tîlc*, L. Blaga, *Poetul*, 1942;

fără: *viteaz fără putere; vultur fără zbor*, Ion Pillat, *Rugă lui Buddha*, 1910–1912.

Substantivul cu prepoziție conține adesea ideea unui adjectiv. Astfel în versul mai jos citat din *Amurg* de G. Bacovia, *de aramă* sugerează pe *arămie*, fără îndoială și din cauză că se află în directă vecinătate cu *violet*:

Pe seară, la geamuri, un nour violet și de aramă.

În schimb, în *năprasnici șerpi lemnoși* din *Driada, II*, de Ion Barbu, *lemnoși* reprezintă pe *de lemn*, iar *bărbătească* din *Timbru*, 1926, al aceluiași poet, înseamnă *de bărbat* în versurile:

...cînd răsare
Din coasta bărbătească al Evei trunchi de fum.

Sursa lor se află în marea capacitate a limbii române de a deriva adjective care au la bază un substantiv și se „traduc" prin substantiv cu prepoziție sau prin perifraze, ca *frunzos* = „cu frunze multe, bogat în frunze", *fieros* = „de fiară, care este ca o fiară", *călduros* = „care face căldură", *jalnic* = „de jale, care (iți) face jale" etc. Puterea lor evocatoare este binecunoscută poeților și des pusă la contribuție. Încă I.H. Rădulescu, în poezia *La moartea lui Cîrlova*, 1831, scria: *lutoasa mea ființă*, apoi în *Balada Zburătorul: feciorească mînă* pentru „mînă de fecioară", iar în *Mihaida*, I: *oțelosul paloș* pentru „paloșul de oțel". De la M. Eminescu au rămas, între altele, *argintos gînd al pustiei*, *Egipetul; argintoasă umbra-naltă-a unui înger*, *Înger și demon*, 1873, iar L. Blaga are în *Zi de septemvrie*, 1962, *lemnoasele membre*, ceea ce explică într-un fel și pe *noptos*, *tomnos* și altele din poezia mai recentă.

Atît de simplu în plan sintactic, grupul pe care-l discutăm acum arată la o cercetare semantică, fie și fără pretenții, că dispune de semnificații remarcabile. În această situație este și *flori de mucigai*. El se asociază cu *flori de cîmp*, *de grădină* sau *de piatră*, însemnînd sau „(flori) care cresc pe cîmp, în grădină, printre pietre", „(flori) pe care cîmpul, grădina, piatra le fac să crească" sau „(flori) pe care le fac cîmpul însuși, grădina sau piatra însăși". *Flori de mucigai* pot fi deci atît „florile care cresc în mucigai", cît și „florile rodite de mucigaiul însuși".

Cîteodată termenul precedat de prepoziția *de* face impresia că, în structura de adîncime, coincide cu un genitiv, problemă cu multe implicații pe care o lăsăm însă pentru capitolele anume dedicate semanticii, unde vor fi reluate și alte aspecte numai schițate aici.

Termenii grupului se inversează relativ rar, poate și din cauza omonimiei dintre prepoziția și conjuncția *de*. Inversarea în grupul simplu o avem în:

(Steagul) *de mînză codalbă o piele* / (Le era), *Țiganiada, Cîntecul I*, sextina 68;

Nu văzuse *de cal față*, A. Pann, *Despre ipocrizie sau fățărnicie;*

Mi-oi desface *de-aur părul*, M. Eminescu, *Floare albastră;*

(Ei cinară-n mîndre muzici,) / cu *de-aur vase, linguri*, Id., *Miron și frumoasa fără corp;*

L-această gîndire, *de lacrimi pîraie* /(Revarsă-a lor undă pe negru-i obraz); Al. Macedonski, *Calul arabului*, 1876;

De borangic năframe pe plete lungi îi flutur', Ion Pillat, *Ca-n poveste*, 1909–1910.

Inversiunea se produce mai ușor cînd grupul conține încă un element de determinare, ca la I.H. Rădulescu în *ast de-aramă glas, O noapte pe ruinele Tîrgoviștei* sau *cu-al lor de martir sînge*, Id. *Odă asupra aniversării de la 2 sept, 1829; a lui de flăcări roate*, Id. *Căderea dracilor, 1840;* la M. Eminescu: *(în) de raze roșii frîngeri, Noaptea; de gheață-nalta-i domă, Strigoii*, II; la G. Coșbuc: *doi de-argint luceferei, Atque nos.*

În teorie, GN prepozițional se combină cu oricare dintre grupurile și variantele înșirate la p. 5 *ș. u.* SCL XXXIII (1982), nr. 1. În practică însă, grupul de la p. 10, *id. (solare podgorii albastre)* se întîlnește rar ca prim termen al unui GN prepozițional. El ar arăta astfel: *lungi boturi lucitoare de tun*, E. Jebeleanu, *Scutul păcii*, 1949, în timp ce atît tipul *marmură caldă*, cît și *unsuroase liniști* sînt în mod curent urmate de un substantiv cu prepoziție, ca în *vălul alb de poezie*, M. Eminescu, *Venere și Madonă; geroase nopți de iarnă*, V. Alecsandri, *Buchet*, 1869; *o dulce legănare de vînt*, D. Zamfirescu, *Djali*, 1880; *spicul gol de grîu*, G. Coșbuc, *Filozofii și plugarii*, 1884 etc.

Asocierile GN cu prepoziție cu variantele descrise la p. 5 și urm. dau următoarele rezultate:

GN cu unul sau mai multe atribute-adjectiv plasate înaintea substantivului centru, de ex.:

bălan mănunchi de spice, M. Beniuc, *Cîntec despre fată*, 1935;

tăcute, mari ruini de amintire, D. Zamfirescu, *Levante și Calavryta;*

GN cu unul sau mai multe atribute-adjectiv plasate după substantivul cu prepoziție, de ex.:

(o) baltă de vise rebele, M. Eminescu, *Mortua est;*

mare de visări dulci și senine, Id. *Epigonii.*

GN cu unul sau mai multe atribute-adjectivale plasate înaintea substantivului cu prepoziție (între prepoziție și substantivul corespunzător), de ex.:

aripi de dulce dor. V. Alecsandri, *Mărioara, Florioara*, 1852;

(comoară) de scumpe, și fierbinte și dulce sărutări, Id. *Steluța*, 1853;

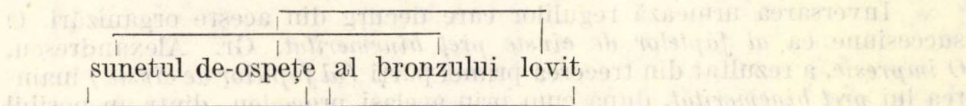
mijlocul de păcătoase sfinte fete, L. Blaga, *Sfîntul Gheorghe bătrîn*, 1942.

GN cu cîte unul sau mai multe atribute-adjectiv la fiecare din cele două substantive, **la ambele postpuse:**

luciu rece de-apă adîncă, Al. Macedonski, *Rondelul oglindei*, 1919;

la primul substantiv **înainte**, iar la al doilea **după** :
sfînt trai din vremuri bătrîne, G. Coşbuc, *Rodovica*, 1888 ;
la amîndouă substantivele **înainte;**
încîntătoare forme de albe năluciri, V. Alecsandri, *Flori de nufăr*, 1869 ;
cu ultimul substantiv precedat şi urmat în acelaşi timp de cîte unul sau mai multe atribute-adjectiv :
scoici cu groase buze roze, E. Jebeleanu, *Miresme pierdute*, 1972.
Adăugînd şi tipul *lungi boturi lucitoare de tun*, ajungem la cifra de 12 combinări. Şase dintre ele, respectiv nr. 1, 4, 5, 6, 9 şi 10 sînt frecvente, dar primele patru, cu mult deasupra celorlalte.

GN prepoziţional poate fi dezvoltat printr-un genitiv care îi determină unul din termeni, de exemplu : *sunetul de-ospeţe al bronzului lovit*, T. Arghezi, *Psalm (Aş putea vecia...)*. Nucleul este *sunetul bronzului*, după cum în *aeru-n flăcări* din *aeru-n-flăcări al lungilor zile*, Al. Macedonski, *Noaptea de decembrie*, nucleul este *aerul ... lungilor zile*. Avem de-a face cu formula :
SUBSTANTIV + DETERMINATIV cu prepoziţie + DETERMINATIV genitiv, iar o reprezentare grafică aplicată la combinarea de citate din *Psalmul* lui T. Arghezi ar putea fi :

De cele mai multe ori, în relaţie cu genitivul intră primul termen al GN prepoziţional, cel puţin în poezie, fiindcă altminteri grupul primeşte oricînd un genitiv pe lîngă al doilea termen al său. Categoria GN cu primul termen determinat printr-un genitiv este privilegiată în poezie, probabil pentru că permite cu mare uşurinţă inversarea. Astfel, *al vieţii vis de aur*, din M. Eminescu, *Călin*, provine teoretic din succesiunea (un, acel etc.) *vis de aur al vieţii; al soarelui praf de aur*, din Macedonski, *Ospăţul lui Pentaur*, 1886, nu este decît (acest, acel) *praf de aur al soarelui.*

Inversarea se petrece însă şi cînd GN prepoziţional conţine el însuşi un atribut-adjectiv, de exemplu : *al lumii rîu static de lapte*, I. Barbu, *Paznicii*, 1926. Aşezat în ordinea obişnuită, nucleul acestui grup este *rîul lumii*, şi dezvoltat cu determinările date, dar tot în topica obişnuită : *rîul static de lapte al lumii*. La fel se prezintă şi *(printr-)al lunei pline brîu voios de foc*, D. Bolintineanu, *Peştera muştelor; a lumilor întinsă tipsie de jeratic*, I. Barbu, *Cînd va veni declinul*.

A doua posibilitate de combinare a unui GN prepoziţional cu un termen cu care să se afle în raport de posesiune exprimată prin genitiv constă în transformarea GN prepoziţional însuşi într-un determinativ, ceea ce practic face ca primul substantiv din grup să treacă în genitiv, ca în : *cristalul pîrăului de argint*, M. Eminescu, *Din străinătate*, unde GN prepoziţional iniţial a fost probabil *pîrul de argint* sau ca în *cruzimea ereţilor de pradă*, I. Pillat, *Gemenii*, unde grupul în discuţie a putut fi la început *ereţii de pradă*. În schimb, *oceanul vieţii în furtună* din *Cele trei corăbii*, M. Beniuc, 1937, pare o secvenţă deviată prin inversiune parţială, fiindcă *în furtună* este un epitet al *oceanului*, echivalent cu un posi-

bil *furtunos*, și poate fi simultan epitet și pentru *viață:*

Huruie sălbatic împrejur
Oceanul vieții în furtună,

de vreme ce, în fond, *oceanul vieții* înseamnă „viața ca un ocean", „viața agitată de furtună ca oceanul agitat de furtună".

Grupurile construite cu prepoziția *de*, la care ne întoarcem acum, permit, datorită structurii lor, un joc între adjectivele atribut. La unele, adjectivul stă după primul substantiv, de exemplu:

flacăra albastră [a] vreascurilor de aluni, V. Alecsandri, *La gura sobei*, 1868;

lumini îngălbenite a[le] făcliilor de ceară, M. Eminescu, *Noaptea;*
iar la altele înainte:

întîia drăcoaică [a] dracilor din lume, Anton Pann, *Despre minciuni iarăși;*

galeșa privire a unui ochi de căprioară, D. Zamfirescu, *Către Diana*, 1896.

Dacă primul substantiv este întovărășit de unul sau mai multe adjective, se supun și ele flexiunii, trecînd la genitiv, ca în

voluptatea orgiei zgomotoase de instrumente, M. Eminescu, *Împărat și proletar.*

Inversarea urmează regulilor care decurg din aceste organizări. O succesiune ca *al faptelor de cinste preț binemeritat*, Gr. Alexandrescu, *O impresie*, a rezultat din trecerea primei părți *(al faptelor de cinste)* înaintea lui *preț binemeritat*, după cum prin același procedeu, dintr-un posibil *consilieri privați ai lebedei de baltă*, se face în *Lișeța, rața și gîsca*, 1862, la același poet: *ai lebedei de baltă consilieri privați.*

GN prepozițional se combină și cu un posesiv, primar sau secundar (numim posesiv secundar dativul pronumelui personal în forma lui scurtă).

Posesivele primare, care nu sînt decît ceea ce gramaticile numesc adjective posesive, pot determina apariția în poezie a uneia din cele patru variante combinatorii în care intră cînd se referă la primul termen al unui grup ca *fir de argint*, de care ne folosim pentru ilustrare:

a) *fir al său de argint*
b) *al său fir de argint*
c) *fir de argint al său*
d) *de argint al său fir*
e) *al său de argint fir*

Dacă *fir* ar avea articol enclitic s-ar adăuga:

f) *firul său de argint*
g) *firul de argint al său*
h) *de argint firul său*

Toate combinațiile de mai sus apar în poezia românească, dar cînd se marchează în mod deosebit posesivul, sînt preferate formulele de la b), d) și h). De aceea, la ele ne vom opri și noi, dînd cîteva exemple, cum sînt, pentru b):

al său fir de-argint subțire, V. Alecsandri, *Lunca din Mircești*, 1869;
al său vuiet de ostași învingători, Id., *Valul lui Traian*, 1874;

al meu înger de pază, M. Eminescu, *Înger de pază;*
a mea lipsă de patimi, Id., *Antropomorfism;*
pentru d):
de marmură al său piept, Al. Macedonski, *Neron*, 1882.

Posesivul secundar este în genere mai puțin mobil. Prin însăși natura lui de pronume conjunct, el trebuie să se atașeze la finalul substantivului sau al adjectivului. În grupul prepozițional simplu, el apare legat de primul substantiv, de exemplu: *adîncu-i de aur*, Al. Macedonski, *Între frunze*, 1883; *urmele-mi de sînge*, M. Beniuc, *Drum în sus*, 1937. Cînd intervine și un adjectiv, el se plasează lîngă substantivul aflat pe primul loc, de exemplu: *sînu-i alb de ghiocel*, G. Coșbuc, *Brîul Cosînzenei*, sau la adjectivul aflat pe locul întîi: *bogatele-i podoabe de fier*, I. Barbu, *Hierofantul*, 1921. A treia posibilitate, aceea ca posesivul secundar să fie unit cu al doilea termen din succesiunea substantiv — adjectiv + substantiv cu prepoziție sau: adjectiv—substantiv + substantiv cu prepoziție, nu se realizează de obicei.

Grupurile prepoziționale se combină și între ele; *freamăt de aripi de cocor* la Ion Pillat, *Visai de o cetate*, 1910—1912, este unul din cele mai simple. *Snopuri gigantici de lungi sulițe de-argint* la M. Eminescu, în *Egipet; C-un corn în fruntea lui de basm*, L. Blaga, *Alean arhaic*, 1968, sînt mai elaborate.

Ar mai fi de menționat tendința de a se elimina prepoziția dinaintea celui de-al doilea atribut, ca în: *strai de purpură și aur*, M. Eminescu, *Epigonii*, față de: *copilă cuprinsă de dor și de taină*, M. Eminescu, *Înger de pază; viața ta de miez și faguri*, M. Beniuc, *Nu mă uita*, 1937, sau ca în *palida vergină cu lungi gene, voce blîndă*, M. Eminescu, *Epigonii*, unde nu s-a mai repetat *cu* înainte de *voce blîndă*.

Grupurile cu participii și gerunzii

Am arătat în treacăt la grupurile formate cu adjective-atribut că participiul poate să figureze în ele în aceleași condiții formale ca adjectivul, dar să și fie adesea determinat la rîndul lui de un agent, reprezentînd pe cel care face acțiunea. În același loc am făcut și observația că, de cele mai multe ori, participiul sugerează existența unui agent, chiar dacă acesta nu este exprimat ca atare. Pare evident, de exemplu, că în succesiunea în *recea mea-ncruntată suferință* din *Psalm (Nu-ți cer un lucru prea cu neputință)* de T. Arghezi, cine vrea să găsească agentul nu întîmpină prea mari greutăți, pentru că el este desemnat în mod indirect; *suferința se încruntă în mine* sau *este încruntată în mine*, deci *ea (suferința)* mă face să fiu încruntat.

Descoperirea agentului nu mai cere bineînțeles nici un efort, cînd el ne este oferit ca în (din ce) *rai nevisat de pămînteni*, G. Topîrceanu, *Rapsodii de primăvară*, I, unde „traducerea" urmează, ca să spunem așa, o cale elementară. Cu toate că nu există un verb *a nevisa*, deși avem unul *a nemulțumi*, oricine va desfășura grupul mai sus citat în „rai pe care pămîntenii nu-l visează", ori „nu l-au visat", ori „rai care nu este sau nu a fost visat de pămînteni". Să admitem deocamdată că toate versiunile propuse convin grupului, ceea ce nu este exact decît în linii mari.

Participiul are o însușire semantică relativ simplă. La un verb tranzitiv, el indică faptul că substantivul pe care-l determină în calitate de adjectiv este și obiect al determinării. Astfel, *patria iubită*, cu participiul de la *iubi*, verb tranzitiv, înseamnă, „patria pe care cineva o iubește", „patria iubită de cineva", fără specificarea celui care o iubește. Fie că apelăm la diateza activă, fie la cea pasivă, obiectul efectiv (nu neapărat cel gramatical) al iubirii este evident patria. La un verb intranzitiv, de exemplu *a dogorî*, participiul intră în altă relație cu termenul determinat. În *o dogorîtă vatră* (L. Blaga, *Măgărușul)* sensul este de „o vatră care dogorește", termenul determinat *(vatră)* fiind agentul acțiunii, la fel ca *om umblat*, unde omul este cel „care a umblat".

După această regulă se descifrează sensul participiului, deci și cel din grupuri mai dezvoltate ca *leșinul unei răpite fiice* din *Mihaida*, I, de I.H. Rădulescu, fiind limpede că „pe fiică a răpit-o cineva", că „ea a fost răpită de cineva", că ea este deci obiectul efectiv al acțiunii lui *răpi*, verb tranzitiv. În schimb, pentru *(o bură) de-înnoptate tristeți* din poemul lui I. Barbu, *În ceață...*, nu se potrivește decît semnificația „(o bură de) tristeți care au înnoptat ele însele, au devenit ca noaptea".

Din acest preambul rezultă că grupul care conține un participiu poate fi socotit nominal dacă avem certitudinea că participiul îndeplinește în exclusivitate funcția de adjectiv-atribut. În principiu, între succesiunea *(în) vîntul de nimeni stîrnit* din *Pasăre sfîntă* de L. Blaga și *pulberea luminos stîrnită* din poemul *În munți* al aceluiași poet, ar fi deosebire, fiindcă o dată agentul este exprimat *(nimeni)*, iar a doua oară, nu. Cu toate acestea, și în *pulberea luminos stîrnită*, participiul presupune o acțiune îndeplinită de cineva, chiar dacă *stîrnită* ar fi interpretat ca un adjectiv provenit dintr-un participiu al unui reflexiv, adică dacă am considera că *pulberea s-a stîrnit ea însăși.*

Versurile în care apare înșiruirea de cuvinte pe care o discutăm permit și această soluție. Ele sînt:

Peste munte trecînd,
fetele stînilor — își freacă de lună umerii goi,
aventura lor se pătrunde suprafirească
de pulberea luminos stîrnită din disc ca un roi.

Luîndu-ne după versul al treilea, ce conține un hiperbat, *aventura lor suprafirească* a fost despărțit prin predicat devenind *aventura lor se pătrunde suprafirească...*, avem dreptul să credem că și versul al patrulea este construit cu o tehnică asemănătoare și că *luminos* ar trebui să se afle lîngă *roi*, deci de *pulberea stîrnită din disc ca un roi luminos*. Și, în acest caz, *luminos* n-ar mai fi concludent pentru determinarea calității de verb a participiului. Apar însă alte elemente care duc spre aceeași ambiguitate, căci, „fetele stînilor" trecînd peste munte și frecîndu-și de lună umerii goi *stîrnesc* prin aventura lor un roi luminos din discul (fără îndoială) al lumii". Cum *fetele stînilor* sînt *oile*, imaginea e aceea a unei turme de oi aflate pe culmea muntelui și proiectată pe cerul cu lună ca și cum ar atinge stelele, frînturi ori sclipiri de lună.

Indiferent însă de amănunte, de echivalarea propusă aici a roiului luminos cu stelele, indiferent chiar — din alt punct de vedere — de l o c u l unde credem că ar fi trebuit așezat cuvîntul *luminos*, participiul

care ne interesează este gîndit ca verb, deşi se acordă cu *pulberea (stîrnită)*.

Acordul nu constituie prin urmare un argument satisfăcător, pentru ca numai pe baza lui să decidem că valoarea de verb s-a pierdut. Afară de aceasta, participiul acordat nu exclude agentul. În *Moartea căprioarei* de N. Labiş, găsim următoarea secvenţă: *ochi umbroşi, trist străjuiţi de coarne*.

În *Versuri de toamnă tîrzie*, M. Beniuc spune: *Mă doare vara stinsă şi amintirea ta*, folosind un grup nominal simplu: *vară stinsă*. Tentaţia imediată este să-l transpunem în „vara care s-a stins", deşi *a stinge* este tranzitiv, ceea ce permite şi interpretarea „vara a fost stinsă de cineva" şi nici un indiciu formal nu se opune. Există în schimb o foarte mare probabilitate, din cauza continuării versului prin *amintirea ta*, ca *vara* să simbolizeze căldura dragostei şi atunci devine foarte plauzibilă ipoteza că *a stinge* este utilizat tranzitiv, deci cu un agent ascuns.

În sfîrşit, un ultim exemplu este *neînţeles rămîne gîndul* (M. Eminescu, *Dintre sute de catarge*), cu sensul, „gîndul continuă (sau va continua) să rămînă neînţeles", deci „să nu fie înţeles". Şi de data aceasta se cere căutat agentul. El este reprezentat aici de lumea apoetică, de cei incapabili de a pătrunde în gîndirea unui poem ca *Dintre sute de catarge*.

Altfel spus, atîta vreme cît în ansamblul unui poem participiul implică un agent, grupurile în care apar rămîn la graniţa dintre cele nominale şi cele verbale. Iată de ce ambiguitatea intrinsecă a tuturor participiilor adjective este o sursă de poeticitate, iar determinarea calităţii de verb care angajează un agent sau nu-l angajează în expresia particulară dintr-un poem sau altul depinde de ansamblul poemului în cauză.

Exceptînd gerunziul, despre care va veni vorba în continuare, puţine sînt adjectivele derivate dintr-o temă verbală care să aibă această calitate. Astfel *bucuros* din *Niciodată toamna* de T. Arghezi îndeplineşte în parte rol de intermediar pentru un agent:

Niciodată toamna nu fu mai frumoasă
Sufletului nostru bucuros de moarte,

căci *bucuros de moarte* poate fi „pe care moartea îl face să se bucure", dar prezenţa lui *fu* de mai înainte permite prin simetrie şi „sufletul nostru fu bucuros de moarte", cu implicaţia „sufletul nostru ar fi fost bucuros să moară toamna", dar fiecare dintre cele două posibilităţi este legată de apariţia în text a lui *fu (a fi)*, ceea ce nu se constată la participiul adjectiv. În concluzie, trăsătura cea mai importantă a participiului-adjectiv dintr-un grup nominal unde are rol de atribut nu este numai calitatea de indicator al acţiunii, ci mai ales aceea de a incorpora un agent fără a-l indica în mod obligatoriu.

Gerunziul are în mod necontestat calitatea de adjectiv într-un GN cînd ea este marcată prin acordul gramatical ca în *viforoasa muginda mare*, I.H. Rădulescu, *Visul, VII*, ca în *arzîndele simţiri*, D. Bolintineanu, *Rabié; tremurîndul picior*, M. Eminescu, *Speranţa; arzîndă, uriaşă cabrare*, I. Barbu, *Dezrobire*, 1920 etc. Dacă acordul gramatical nu este vizibil, iar gerunziul are totuşi calitatea de atribut, apar cîteodată dificultăţi de precizare atît a sensului, cît şi a funcţiei lui. *Nechezînd* din versul următor ni se pare că nu ridică nici o problemă:

V-așteaptă, nechezînd la scară, vîntul (E. Jebeleanu, *Celor căzuți pentru libertate)*, după cum nu ridică nici *fumegînd* din:

C-un drob de smirnă fumegînd în pîine (Ioan Alexandru, *Imnul lui Bogdan Voievodul*, 1978), dar gerunziile din versurile de mai jos din *Balet* (1926) de G. Bacovia sînt într-o situație mult diferită:

Albe rîzînd spre lumea prostită
Lunecau baletistele albe

Albe stîrnind instinctul satanic
Lunecau baletistele albe.

(N. B. Cu punctuația autorului)

Caracterizăm fiecare dintre versurile care încep cu *albe* drept grupuri nominale sau, prevalîndu-ne de calitatea de propoziție atributivă a gerunziilor, le luăm ca propoziții? Ce deosebire ar fi așadar între *rîzînde* și *stîrninde* care, în această formă, s-ar referi explicit la *baletiste* și construcția dată? S-ar părea că una singură. Gerunziul acordat maschează desfășurarea acțiunii, trimițînd spontan către adjectiv, pe cînd cel neacordat subliniază paralelismul dintre acțiunea exprimată de el și predicatele la un mod personal. Într-o topică obișnuită și cu paralelismul amintit vom avea: *baletistele albe lunecau rîzînd spre lumea prostită*, respectiv, *baletistele albe lunecau și rîdeau spre lumea prostită*, operație pe care o putem efectua și cu al doilea vers în discuție.

În această transformare, introducerea conjuncției *și* nu este riguros justificată, dar, atîta vreme cît admitem că acțiunea exprimată prin gerunziu se dezvoltă paralel cu aceea a verbului aflat la un mod personal, sîntem nevoiți s-o facem, căci *și* reprezintă modalitatea neutră de a indica acest fapt. *În timp ce* sau *pe cînd* au defectul de a insista într-o direcție concretizatoare, fără a trăda însă relația sintactică de bază din fiecare vers. Ele ar cere pentru cazul în speță cîteva precizări. Prima se referă la gerunziile și semnificația lor în versurile citate. E vorba de faptul că se poate fără pagubă de înțeles să ne închipuim în locul lor cîte un imperfect, și în locul imperfectului *lunecau* un gerunziu, deci: *albe rîdeau spre lumea prostită / lunecînd baletistele albe; albe stîrneau instinctul satanic / lunecînd baletistele albe.* Insistența produsă de repetiția lui *luneca* se păstrează, dar dacă se re-traduce *lunecînd* prin *în timp ce lunecau* celelalte două acțiuni *(a rîde* și *a stîrni)* trec într-un plan secundar. Trebuie prin urmare să alegem între ideea „pe cînd tot lunecau" etc. sau „pe cînd rîdeau", „pe cînd stîrneau" etc. Problema nu se rezumă la decodarea acestor versuri care au doar calitatea de a o pune în modul cel mai izbitor în evidență, ci de a stabili o cale pentru toate construcțiile similare. Aici se simte necesitatea celei de-a doua precizări.

Modificînd ordinea cuvintelor, adoptăm o interpretare, chiar și elementară, fiindcă presupunem că un termen se referă la altul decît cel din imediata vecinătate. Gerunziul neacordat are mobilitate tipică. Ea se datorează tocmai calității lui de a înfățișa acțiunea exprimată ca desfășurîndu-se paralel cu cea a unui verb la un mod personal. Din această cauză nu-l putem considera parte dintr-un grup nominal.

GN cu dativul

Uneori în poezie, dativul determină numele din GN. Cele mai cunoscute cazuri de acest fel sînt:

preot deșteptării noastre,

semnelor vremii profet,

ambele în același vers din *Epigonii*, ca apoziție pe lîngă *Mureșan;*

(somnul), vameș vieții, tot la Eminescu în *Se bate miezul nopții;*

Pentr-un atît de sfînt noroc / Străbătător durerii, la același poet în *S-a dus amorul ...*;

Herghelii păscute-n plai / Mîncătorilor de cai, D. Zamfirescu, *Miriță*, V, 1910[1];

(Negruță ...) pețitor Doamnei Marghite, Id., *Miriță*, XIII.

S-ar putea adăuga și *înainte mergător ciredei de viței*, Gr. Alexandrescu, *Catîrul cu clopoței*, 1861, dacă *înainte mergător* nu ar fi un compus calchiat după *premergător*, calc și el după *precedent*, ceea ce justifică dativul.

Sînt și dative false în unele GN, ca la V. Alecsandri:

pe malul cu uitare adîncului Bosfor, *Pe Marea;*

înalte coloane unui templu maiestos, *M[i]ezul iernii*, 1869; ca la Anton Pann:

întîia drăcoaică dracilor din lume, *Despre minciuni iarăși;*

ca la M. Eminescu în versul din *Epigonii:*

(pînzele posomorîte)

(Ce-arătau) *faptele crunte unor domni tirani, vicleni.*

Este evident că din ele lipsește articolul genitival în forma lui populară, *a*, printr-o licență poetică, semnificativă, fără îndoială, dar care nu le schimbă structura sintactică.

Aceeași explicație trebuie dată și *[a] ostenitului amor* din strofa de mai jos din *Sevilla* de D. Zamfirescu:

Gondola imperială
De mărire ideală
Ostenitului amor
De pe vasul plutitor.

Alteori, un dativ rezultat dintr-o elipsă poate induce în eroare, dînd impresia că este membru al unui GN, ca în versul următor:

Consimțind o plecăciune insulelor hiacinte, Ion Barbu, *Protocol al unui club Mateiu Caragiale*, 1947 (?), unde se presupune un *să facă* după *consimțind.*

Sînt trei posibilități principale de interpretare a GN cu dativul:

a) Să considerăm că în toate avem licența din grupurile în care lipsește în mod vizibil articolul genitival;

b) Să considerăm dativul ca un adnominal obișnuit;

c) Să considerăm dativul ca un accident, datorat unor contrageri, adică dintr-o construcție ca *(Mureșan) este semnelor vremii profet*, prin eliminarea lui *a fi*, s-a constituit grupul în forma din *Epigonii.*

Dintre aceste trei posibilități, ultima este mai plauzibilă. Cea de sub *b* nu constituie în fond decît o variantă a ei, pentru că dativul adno-

[1] Poemul a fost citit la Academie în 1910, dar publicat în întregime mult mai tîrziu, în 1920.

minal rezultă în ultimă instanţă din expresii care conţin în structura lor profundă o idee verbală. Într-un vers din *Scrisoarea a III-a*, procedeul „adnominalizării", ca să-l numim astfel, poate fi surprins direct:

Eu să fiu a ta stăpînă, tu stăpîn vieţii mele.

E limpede că a doua parte a versului trebuie citită: „tu să fi stăpîn vieţii mele".

Deosebirea faţă de grupurile din care lipseşte articolul genitival este prea mare pentru a le pune în aceeaşi categorie cu cele dintîi.

Alegerea dativului este o chestiune de preferinţă. Să se compare în acest sens versurile lui Eminescu din *S-a dus amorul*... în care apare *noroc străbătător durerii*, cu cele din *Drumuri*, 1942, ale lui Mihai Beniuc:

Răsune iar cornul de moarte.
Străbătător al versurilor mele.

Inovaţia lui Eminescu rezidă în modelarea lui *străbătător* după adjective ca *folositor*, *nefolositor*, *trebuitor*, *netrebuitor* etc. care pot fi asociate cu un dativ sau cu un substantiv precedat de prepoziţie. Cum *străbate*, verbul lui *străbătător*, poate fi urmat şi de *prin (străbate prin durere)*, ambiguitatea poetică a ultimelor versuri eminesciene din *S-a dus amorul*... este foarte puternică, sensul lor apărînd, după această lungă operaţie de dezambiguizare, ca „pentru un atît de sfînt noroc care străbate prin durere", „care trece prin durere dincolo de ea".

O asemenea interpretare ar putea atrage după sine discutarea calităţii de GN a construcţiei, căci la baza ei stă ideea verbală a lui *străbate*, dar cum aşa stau lucrurile cu foarte multe adjective derivate de la verbe cu sufixul *-tor*, putem conveni că, atunci cînd un asemenea adjectiv este atribut, epitet sau nu, el intră împreună cu dativul pe care-l guvernează în grupul nominal, dacă acesta funcţionează ca atare în textul poetic.

Mărimea GN în poezie

Constituenţii unui GN pot fi în principiu oricît de numeroşi deasupra cifrei 2. Astfel la A. Pann, în versurile de mai jos, din *Despre amor şi ură iarăşi* substantivul *văduvă* are unsprezece determinări:

O văduvă-*n vîrstă* (1), *bătrînă* (2), *zbîrcită* (3),
Cu doi dinţi în gură (4), *barba ascuţită* (5),
Nas cît pătlăgeaua (6), *la vorbă-nţepată* (7),
Cu ochii ceacîră (8), *gura lăbărţată* (9),
Fruntea-i cucuiată (10), *faţa mohorîtă* (11),
Umbla-ntunecată...

M. Avram ne semnalează un grup cu nouă determinări la M. Eminescu, *Scrisoarea a III-a:*

Vezi colo pe uriciunea *fără suflet* (1), *fără cuget* (2),
Cu privirea-mpăroşată (3) şi *la fălci umflat* (4) *şi buget* (5)
Negru (6), *cocoşat* (7) şi *lacom* (8), *un izvor de şiretlicuri* (9).

Dacă s-ar lua împreună determinările legate prin *şi*, ar rămîne şase, dar *şi* nu le leagă la fel de puternic. El este mai slab între (3)—(4), (7)—(8).

V. Alecsandri cumulează şi el la adresa unei fiinţe feminine şase epitete într-un GN în care ele preced un substitut al *numelui:*

Frumoasă, *albă*, *jună*, *cu formele rotunde*,

Cu pulpa mărmurie, cu sînul dulce val,
Ea pare..., *Serile la Mircești*, 1867.

M. Eminescu alcătuiește în *Noaptea* un grup de cinci determinări pentru *brațe: Cu-ale tale* brațe *albe, moi, rotunde, parfumate*, ca și Al. Macedonski, după un model similar, pentru *văpaie: ușoara lor* văpaie *verzuie, oacheșă, bălaie; Cu morții*, 1882. În sfîrșit, la L. Blaga, în *Cîntecul bradului*, 1937, apar șase determinări, trei dintre ele cu cîte un participiu:

... *surpat de bureți,*
neatins de om, neajuns de ereți,
bătrîn, bătrîn, în imperiul meu
bradul *bărbos* străjuiește...

iar în *Mirabila sămînță*, 1960, în grupul următor, apar cinci:
asemenea proaspete, vii și *păstoase* și *lucii* culori.

Dintr-o privire chiar foarte rapidă se vede că unele determinări din aceste GN precizează epitete spuse ori numai gîndite. În versurile lui A. Pann, zece dintre ele se referă la *bătrînă*, dar și la *urîtă*, deși *urîtă* nu este exprimat ca atare: la M. Eminescu toate nouă se referă la *uriciunea;* cinci din șase epitete concretizează la V. Alecsandri pe primul din ele, pe *frumoasă*. În celelalte cazuri, determinările sînt raportate direct, unul cîte unul, la substantivul-centru al grupului. Ele nu amplifică prin urmare o calitate a acestuia, ci îl caracterizează prin acumulare, fără intermediari. Deocamdată nu facem decît să constatăm această deosebire de natură semantică, pentru că, în privința sintaxei propriu-zise, lucrurile stau ceva mai simplu, determinările fiind numai adjective în GN din *Noaptea*, din *Cu morții* și *Mirabila sămînță* sau adjective și substantive ori participii cu prepoziție ca la A. Pann și ca în *Cîntecul bradului*.

Referirea la substantiv luat drept centru al unui GN poate să capete în mod excepțional dimensiuni impresionante. În *Cioara*, G. Topîrceanu a făcut un veritabil exercițiu de virtuozitate, descriind numai cu mijloace nominale pasărea din titlul poeziei sale, în cuprinsul căreia nu se utilizează decît un predicat pentru cioară, în versul: *S-a oprit din zbor o cioară.* Restul, adică 22 de strofe de cîte 4 versuri fiecare, constituie o continuă înșirare de GN ca: *Nemișcată-n vîrf de par / Ca o acvilă pe-un soclu* (...), *Neagră ca un as de pică* (...), *Gîrbovă ca o feștilă* (...) etc. În primele șapte strofe, de la a doua pînă la a opta inclusiv, nu apare nici un verb. În celelalte, verbele au rol stilistic periferic, intrînd în comparații destinate tot unor determinări nominale în ansamblul textului, de exemplu: *Ca un chibiț ce-ți stă în coastă* (strofa a noua); *Neagră cum e cerul gurii / La un cîine care mușcă* (strofa a unsprezecea); *Ca un bulgăre de cocs / Care-a stat o noapte-n ploaie* (strofa a douăsprezecea); *Ca un uger de catran / Unde pruncii lui Satan / Vin, plîngînd, să sugă smoală* (strofa a douăzeci și doua).

Ținînd seamă de faptul că tot ce-am spus pînă acum despre GN a pornit de la premisa că orice înșiruire de cuvinte caracterizată prin calitatea de a îndeplini în text o funcție sintactică egală cu a unui substantiv este grup nominal, nu există nici un impediment teoretic pe baza căruia să nu acordăm o asemenea calitate și unei strofe cum este, de exemplu,

a treia din *Cioara* lui G. Topîrceanu:

Neagră ca un as de pică,
Subt nemărginitul cer;
Singuratică și mică
Cît o boabă de piper

deși substantivul centru al grupului a rămas înainte, la două strofe depărtare. Desigur, este vorba de un grup complex, format la rîndul lui din grupuri de același fel, simple; desigur, demonstrația lui G. Topîrceanu, care parcă și-a propus un fel de definiție paradigmatică în versuri, are o valoare strict exemplificatoare, nefăcînd decît să probeze posibilitatea apariției în anumite împrejurări a unor GN foarte mari.

Coeziunea sintactică a GN

Numim c o e z i u n e legătura semantică și sintactică dintre membrii GN. Sub aspect semantic, ea prezintă o mare varietate, căci determinările numelui — calificative sau non-calificative — depind atît de voința poetului, cît și de constrîngerile textului, de stadiul limbajului poetic, de gustul epocii etc. Spre a stabili dacă este coerent sau nu, trebuie ca despărțind pentru moment semantica de sintaxă, să convenim că orice GN alcătuit de poet ca atare prin mijloace sintactice obișnuite ale limbii române este coerent. Astfel, *privirea mea gravidă*, Nichita Stănescu, *Clar de inimă*, 1973, ca și titlul poemului însuși, *Clar de inimă*, sînt GN coerente.

Printr-o asemenea convenție, simplificăm prima parte a analizei, evitînd deocamdată problema gramaticalității, cu implicațiile ei la nivelul luat acum în considerare. Poziția noastră are drept justificare însuși actul creator și, bineînțeles, presupunerea că emițătorul de mesaje care este poet asociază elementele constitutive ale unui GN printr-un mecanism semantic dominat de universul imaginat de el. De aceea, nu o dată, ceea ce pare lipsit de semnificație cititorului grăbit al unui poem nu este obligatoriu așa pentru acel poem sau pentru altele ca el.

În partea aceasta vom cerceta însă numai ruperile formale ale GN, ruperi care se manifestă fie prin introducerea între membrii lui a unor elemente străine de el, adică prin hiperbat, fie prin introducerea unei pauze prozodice provocate intenționat. Analiza coeziunii prin dislocări reprezintă calea cea mai lesnicioasă prin care se ajunge la înțelegerea situației, pentru că, altminteri, în plan strict sintactic, nu avem decît indicele acordului gramatical, dar și acela nu întotdeauna manifest. Dacă, în asemenea condiții, lectura GN este totuși așteptată, explicația nu poate fi decît existența unei relații semantice care face din el o unitate.

Cea mai limpede dislocare se produce prin verb, singur sau în grup. El trebuie să fie însă parte din propoziția în care figurează GN, de exemplu:

... *multe încărcate* / Sosiră și *carră cu bucate*, I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, *Cîntecul I*, sextina 62;
Supt mîinile căzuse *agarene*, Id., *Cîntecul al III-lea*, sextina 78;
... *de-ale mele* nu-ți mai vorbesc *rătăciri*, Gr. Alexandrescu, *Epistolă D.I.C.*, 1938;

Trandafiri aruncă *roșii; Trandafiri* aruncă *tineri*, M. Eminescu, *Crăiasa din povești;*

...*sorgintea* rîde *cristalină*, A. Macedonski, *Dor zadarnic*, 1896;

...*liliachii* se duc *izvoarele* sub pomi, Id., *Rondelul mărei japoneze*, 1920;

Puteri de nu vei fi avînd *de plată*, G. Coșbuc, *O scrisoare de la Muselim-Selo*, 1902;

Iar, *umedă*, pe frunte apasă greu *tiara*, I. Barbu, *Ți-am împletit*, 1919;

Albicioase / Ori *foioase* / Cădeau *cepi de arbagic*, Id., *După melci*, II, 1921;

Cînd *așa de veche* sună în glasuri *rasa* / *Fericitului Hoge*, Id., *Eunuc al ultimului harem*, 1967;

...*doi ochi* plutind *albaștri*, D. Zamfirescu, *Harpista;*

frunze de veșnicul somn cad *grele*, G. Bacovia, *Nervi de toamnă*, 1916;

Grele din înălțimi cad *ciocîrlii*, L. Blaga, *Făgăduiri*, 1924;

Printre *punctele* — nume de vînturi purtînd — *cardinale*, Id., *Apoteoză*, 1963;

Albastru va-nflori *un flutur*, M. Beniuc, *Nu, timpule*...,1938.

În a doua categorie includem hiperbaturile provocate de un complement circumstanțial sau de un atribut cu sens circumstanțial introdus între termenii grupului, fără verb, ca în:

Acea din ceruri *sfîntă căldură*, I.H. Rădulescu, *Visul*, VII;

crăiasa foarte-n sine *supărată*, A. Pann, *Despre beție iarăși;*

sensul din tablouri a[1] *vieții sclipitoare*, M. Eminescu, *Împărat și proletar;*

Coroane-n veci nepieritoare / Dintre frunzișurile mari / *Ale bătrînilor stejari*, Al. Macedonski, *Rondelul coroanelor nepieritoare*, 1919;

Adîncă pe rînduri și slută la chip / Grăbit *călărimea* s-așterne, D. Zamfirescu, *Miriță*, XII;

Nemuritoare-n cripta lor obscură / *Tiparele statuii* s-au păstrat, T. Arghezi, *Înviere;*

Toți sfinții zugrăviți în tindă / Cu acuarelă suferindă / *Ai cinului monahicesc*, Id., *Mîhniri;*

Cînd *repezi*, cînd *sticloase*, și *umede* și *rare*, / În orbul mării — tezaur negrăit — / *Resfrîngeri* (sic!) *fără număr*, pe rînd au oglindit / Multipla aparență și veșnica mișcare, I. Barbu, *Pytagora*, 1920;

Întîiul vierme de mătasă / Ce-ar fi țesut vrăjit *o haină* / Pe trupul tău *cea mai aleasă*, M. Beniuc, *Păreri de rău*, 1937;

Cunună pîn-la cer, *de stînci*, E. Jebeleanu, *Bălcescu*, II.

A treia categorie rezultă din inversarea unor constituenți ai GN dezvoltate. Poate cel mai ilustrativ caz este *cu ochii-n facla plopilor cerească*, T. Arghezi, *Niciodată toamna*, pentru că se explică fără greutate. Succesiunea banală *cu ochii-n facla cerească a plopilor* a luat aspectul citat prin insistența asupra ideii *facla plopilor*. În același fel credem că a apărut și *Cu un car cît dealul de poeme* la M. Beniuc, în *Intrare*, 1937, unde se va fi exercitat și atracția rimei, versul anterior încheindu-se cu *vreme*, ceea ce a putut determina deplasarea, ordinea curentă fiind *cu un car de poeme cît dealul [de mare]*. Nu mai amintim aici exemplele discutate la

inversiunile diverselor GN, ca cel din Topîrceanu, *Rapsodii de vară*: ... *o lăcustă / Din verdele talaz/ Robustă / Îmi sare pe obraz*, permiţîndu-ne să trimitem la locurile cuvenite.

O categorie aparte o formează întreruperile prin care se reia un substantiv sau un GN, dar prin referire la substantivul din el, referire urmată uneori de o nouă calificare. Un exemplu edificator ni se pare *lumile albastre — ale zării* (cu punctuaţia poetului) din G. Coşbuc, *După furtună*, 1899. Procedeul este utilizat ulterior de I. Barbu: *întregul suflet, al meu; Umanizare*, 1920, de T. Arghezi: *darurile de-acum, ale zambilei; Lumină lină*, de L. Blaga: *lapte amar ca frunza de salce, al mumei; Mînzul*, 1942.

După cîte se pare, libertatea de a trimite astfel la un substantiv făcînd parte dintr-un GN cu genitivul s-a instalat, timid, e adevărat, dar de la începuturile poeziei noastre moderne, căci I.H. Rădulescu reia de cîteva ori în *Mihaida* şi în alte poezii, la ingambament substantivul de la finala de vers, prin articol la începutul versului următor, de exemplu: ... *căldura / A soarelui, Mihaida*, I.

Mai rară înainte de 1910, de cînd datează primul nostru caz, este reluarea unui substantiv printr-un adjectiv calificativ, de obicei articulat. Primul caz care ne este cunoscut se află în poemul lui D. Zamfirescu, *Miriţă*, în cîntecul al XIV-lea, Lupta: **Un cal** *cu nările în sînge / Îşi poartă capul sus*, **arabul**, */ Ducînd pe el pristavul oastei, / Prevestitor că trece Stabul. Arabul* din versul al doilea vrea să spună „cal arab", după cum la L. Blaga, în versul: *şi* **plopii** *tremurau*, **străvechii**, *Din copilăria mea*, 1921, adjectivul vrea să spună „plopii străvechi". L. Blaga foloseşte procedeul aproape ca o manieră. Iată şi alte cazuri: *Subt* **sfere**, *subt* **marile**/ *monadele dorm, Perspectivă*, 1929; ...*subt* **stele** *de ieri / subt* **trecutele**, *caut / lumina ..., Lumina de ieri*, 1933; **Ape** *cîntă*, **largele**... */ Chiparoşi ca fusele / 'n toate cimitirile / ne abat privirile / către inimi* — **dusele**, *Coasa soarelui*, 1938; **Norocul de aur, visatul**, *sub streşini / ţi-l dăruie şarpele casei şi zeii din plai, Monolog*, 1942; *S-aprinde ambra pentru zei, / şi* **mirtul**,/ **sălbaticul** / ... *Şi arde untdelemnul.../ pentru* **vieţi** *ce vor veni, dar şi pentru* **moartele**, *Suprema ardere*, 1963.

Îl întîlnim şi la I. Barbu în *Ritmuri pentru nunţile necesare: Roata carului / Mercur / În topire, în azur, / Roata* **Soarelui / Marelui**, cu o specificare în partea a III-a a poemului: *Că intrăm / Să ospătăm / În cămara* **Soarelui/ Marelui** / *Nun şi stea* / şi la M. Beniuc: ... **vasul** *visurilor mele*,/ *Singur* **visatul** *cel dintîi, Cele trei corăbii; În suflet îmi zumzăie* **poemele** — **nescrisele**, *În trupul livezii*, 1938.

Adjectivul de reluare sugerează un GN în care el însuşi ar deţine primul loc, iar substantivul, locul al doilea. Asemenea grupuri s-ar citi: **un cal** ... *îşi poartă capul sus*, **arabul** *[cal]; şi* **plopii** *tremurau*, **străvechii** *[plopi]; roata* **Soarelui, Marelui** *[soare];* **vasul** *visurilor mele*, **visatul** *cel dintîi [vas]* etc.

Adjectivul aflat în această situaţie face impresia uneori că anticipează substantivul cu care eventual ar forma un GN, ca în versurile de mai jos din *Bunavestire pentru floarea măruntului*, 1937, de L. Blaga:

Nu trebuie fiecare
să ştim cine-aduce şi împrăştie focul.
Dar vezi, arhanghel sunt, iar tu eşti **floare**,

și dacă-ntrebi nu pot să tac
și să mă strîng în cingătoare.
Cine-l aduce, *caldul, cutremurul?* Iată
acesta e Vîntul, nimenea altul. E Vîntul [...]

Penultimul vers *(caldul, cutremurul)* se referă fără îndoială la „focul" procreării, sugerat și ceva mai înainte prin *jar:*

... Polenul căzut în potire
ca un jar îl îndură
toate florile, în dulci suferinți
peste măsură și peste fire.

De aceea, *caldul* ar putea foarte bine să fie, ca substantiv, un derivat adhoc din adjectivul corespunzător, pentru a exprima ceea ce fusese spus mai înainte prin *foc* și *jar*, iar *cutremurul*, un sinonim pentru „dulci suferinți peste măsură și peste fire".

Mai puțin limpede este *dulcele* din *Ceas de vară*, tot de L. Blaga:

Dulcele, ce începu,
cîntecul, l-auzi și tu?
Într-un lan pe un colnic
cîntă singur un voinic.

Neglijînd în parte punctuația poetului, adoptăm interpretarea : „auzi și tu *dulcele* care dă naștere cîntecului?" Evident, *dulcele* nu mai este epitet al substantivului *cîntecul*, ci substantiv cu sensul de „dulceață". Argumente în sensul celor spuse de noi găsim în întreaga semantică a poemului. Ea creează imaginea unui ceas liniștit de vară în care răsună cîntarea de dragoste a unui voinic singuratic. Inclusă în ultimele două versuri din strofa mai sus citată, ideea revine încă de două ori în poem; prima dată în aceeași formă, a doua oară cu termenii inversați și izolată grafic de restul strofei din care face parte:

Cîntă singur un voinic
într-un lan de colnic,

după care continuă prin:

și nu știe cît de-adînc
taie-n inimă pe cîmp
un cuvînt de unul spus—
altora pe vînt adus.

Senzația de contopire în dulceața ceasului de vară o dau și versurile:

Huma s-a făcut în zi [s-a prefăcut, s-a transformat în zi]
ca din arse ciocîrlii
ce s-au mistuit cîntînd,
înălțimile-ngînînd.
Vezi al ceasului străfund.
Aer curge. Suntem prund.

Scurtul nostru ocol semantic a fost necesar pentru a arăta ce ne determină să nu vedem în *dulcele ... cîntecul* (și bineînțeles nici în *caldul*, *cutremurul* de mai înainte) grupuri, ci exprimări mai complexe, susținute de contextul poetic luat în considerație. De altminteri, grupuri nominale ca cele presupuse în formulele anterioare nici nu apar posibile în limba română, a cărei morfo-sintaxă nu dispune, după știința noastră, de nici o regulă de asociere în aceeași unitate sintactică a unui adjectiv avînd articol postpus cu un substantiv care să urmeze, și el tot cu articol postpus.

Iată de ce considerăm că adjectivul cu funcția de referire la un substantiv, reluînd sub o formă deosebită ideea acestuia, se plasează n u m a i d u p ă substantivul în cauză, care nu trebuie să aibă în mod obligatoriu articol. În *Aràbida*, 1962, L. Blaga condensează semantic grupul *goluri albastre* prin *large*, în versurile :

... Însuși timpul
din goluri albastre, din *large*
de țărmul tău valul și-l sparge.

Ceea ce am numit aici adjectiv de reluare a GN a fost considerat de Paula Diaconescu în *Epitetul în poezia română modernă*. II, în SCL XXIII (1972), nr. 3 p. 249, și apoi de Ștefan Munteanu în *Epitetul adjectival apozitiv (Cu privire specială la poezia lui Lucian Blaga)*, în LR XXX (1981), nr. 2, p. 149 și urm., drept e p i t e t, menționat sub această formă și de G. Ivănescu în *Stilul lingvistic al poeziei lui Blaga*, III, din „Convorbiri literare" (1972), nr. 13, p. 11. Ștefan Munteanu este de părere că acest fel de epitet, care apare și în poezia lui Rainer Maria Rilke, a fost dezvoltat de L. Blaga după un procedeu stilistic „aflat în germene în limbajul poetic al secolului trecut, destul de bine ilustrat în poezia dintre cele două războaie și continuat de o parte dintre poeții de astăzi, îndeosebi de Ștefan Aug. Doinaș, foarte probabil sub influența lui Blaga", dar sugestia acestei dezvoltări ar proveni, după Ștefan Munteanu, din opera poetică a lui Rainer Maria Rilke ; *art. cit.*, p. 152. Pentru exemple din poezia lui Ștefan Aug. Doinaș, vezi *art. cit.*, p. 150.

Regimul sintactic al acestui adjectiv depinde bineînțeles de rolul pe care i-l atribuim. Dacă el este, cum am încercat să dovedim aici, adjectiv dintr-un GN cu substantivul de referință neexprimat, dar subînțeles, nu el este apoziție, ci substantivul în cauză. Dar dacă este considerat substantiv, ceea ce ni se pare discutabil, rolul de apoziție îi revine ca o consecință firească a unei asemenea calificări.

Octombrie 1981

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

GH. BOLOCAN

FORMAREA NUMELOR DE GRUP ÎN OLTENIA

În articolul de față sînt cercetate cîteva procedee de formare a numelor de grup de la toponime. „Numele de grup" țin de vocabularul comun al unei limbi. Acest fapt are o însemnătate covîrșitoare pentru stabilirea etimologiei toponimelor pentru că toate numele de locuri care au la bază un nume de grup sînt creații românești. Cunoașterea acestei categorii de cuvinte este importantă nu numai pentru lingvistică ci și pentru alte științe ca geografia, etnologia, istoria etc.

Termenul „nume de grup" are față de alți termeni care denumesc aceeași realitate (nume de locuitori, supranume colective) avantajul de a fi mai cuprinzător. El poate fi folosit pentru orice grup social unitar, indiferent de criteriul după care se stabilește acest grup : după apartenența la o anumită formă de așezare umană, la o persoană sau la organizații politice și culturale, curente ideologice etc. Fiind atribuite unei colectivități, este firesc ca numele de grup să fie folosite în formă de plural, deși, pentru a desemna un singur ins din grupul respectiv, există și forme de singular. Numărul cuvintelor care alcătuiesc categoria „nume de grup" este foarte mare ; din păcate însă, ele nu sînt incluse în nici unul din dicționarele limbii române.

Cercetările efectuate asupra acestei categorii de cuvinte au dus la acumularea de material care n-a fost publicat încă într-o lucrare mai cuprinzătoare. Unele studii și articole, capitole sumare din diferite cărți cuprind numai observații parțiale asupra unor fenomene particulare.

Categoria „nume de grup" în onomastică prezintă două aspecte :

a) „nume de grup" formate de la toponime : unități administrative (provincii, județe, comune), așezări umane (sate, orașe, cătune, mahalale, ulițe etc.), ape (curgătoare, stătătoare), diverse forme de relief (cîmpii, dealuri, munți) etc. ;

b) „nume de grup" formate de la antroponime.

Aceste două subdiviziuni ale categoriei în discuție sînt strîns legate între ele atît în privința mijloacelor de formare, cît și din punct de vedere funcțional. Există, evident, și deosebiri importante.

În vorbirea curentă modalitățile de referire la un anumit grup social, mai mare sau mai mic, sînt diferite. Există modelele analitice *(cei(ai) din Craiova, Băilești, Turnu Severin* și modelele sintetice *craioveni, băileșteni, severineni* ; *cei ai lui Cercel, Gîrjoabă, Movilă* și sinonimele lor *cercelari, gîrjobari, movileni*. Modelul analitic este lipsit de ambiguitate și în formulele toponimice și în cele antroponimice : *cei de pe Jiu, Olteț, Teslui* etc. nu corespund decît parțial modelelor sintetice *jieni, oltețani, tesluieni* etc. care pot fi și nume ale locuitorilor din satele *Jieni, Oltețani, Teslui*. La numele de grup formate de la așezări umane, ambiguitatea numelui de grup sintetic este foarte frecventă. Numele de grup *cîrceni* desemnează pe locuitorii din *Cîrcea, Cîrceni* și *Cîrciu*. Apar în felul acesta

serii de omonime care ar putea, pentru exemplul citat mai sus, să fie notate prin *cîrceni*[1], *cîrceni*[2], *cîrceni*[3]. Din lista anexată am extras 97 de cazuri de omonimie pe care le clasificăm mai jos în funcție de numărul de termeni ai fiecărei serii. Am obținut astfel trei serii în care materialul se repartizează după cum urmează : 80 de cazuri în seria cu doi termeni omonimi, 15 în seria cu trei termeni și 2 în seria cu patru termeni. Organizarea faptelor în fiecare dintre cele trei serii are loc în primul rînd pe criterii etimologice.

În seria cu doi termeni, omonimia numelor de grup se formează pe baza următoarelor scheme :

1) a) nume de grup provenite de la toponime nederivate, în formă de singular, articulate ;

b) nume de grup provenite de la toponime în *-eni (-ani) :*

Piscu ＞ piscani
Piscani

Oltețu ＞ olteţani
Olteţani

Corbu ＞ corbeni
Corbeni

Glodu ＞ glodeni
Glodeni

Modelul acesta este cel mai frecvent (31 de cazuri din 80).

2) a) Nume de grup provenite de la toponime nederivate, în formă de plural, nearticulate ;

b) nume de grup provenite de la toponime în *-eni*, *-ani.*

Urși ＞ urșani
Urșani

Mlăci ＞ mlăceni
Mlăceni

Modelul acesta este mai puțin numeros (5 cazuri din 80).

3) a) Nume de grup provenite de la toponime derivate în ‚*-eanu*, *-eana* (*-ana*), *-oaia;*

b) nume de grup provenite de la toponime în *-eni*, *-ani.*

Plăviceanca ＞ plăviceni
Plăviceni

Godeanu ＞ godeni
Godeni

Drăgoaia ＞ drăgoieni
Drăgoieni

Argetoaia ＞ argetoieni
Argetoieni

Modelul acesta cuprinde 10 cazuri. Cele trei modele prezentate mai sus, după cum se poate ușor observa, au termenul notat de noi prin b) format în același mod, se poate deci conchide că 60 % din cazurile de omonimie a numelor de grup din seria cu doi termeni se datorează toponimelor în *-eni*, *-ani*, care, la rîndul lor, sînt provenite tot din nume de grup.

4) a) Nume de grup provenite de la toponime nederivate ;

b) nume de grup provenite de la toponime formate cu sufixe diminutivale :

Golumbu ＞ golumbeni
Golumbelu

Urzica ＞ urziceni
Urzicuța

Sălătruc, Sălătrucel > sălătruceni   Ianca, Iencuța > ienceni

Modelul acesta cuprinde 13 cazuri:

5) a) Nume de grup formate de la toponime cu formă de singular (articulate sau nearticulate);

b) nume de grup formate de la toponime cu formă de plural (articulate sau nearticulate):

Novac, Novaci > novăceni   Piscu, Piscuri > piscureni

Cerna, Cernele > cerneni   Șipotu, Șipotele > șipoteni

Modelul cuprinde 8 cazuri.

6) a) Nume de grup formate de la toponime de gen masculin-neutru;

b) nume de grup formate de la toponime de gen feminin:

Priporu, Pripoara > priporeni   Surupați, Surpatele > surpăceni

Aici avem patru exemple.

7) a) Nume de grup provenite de la toponime în formă de plural, nearticulate;

b) nume de grup provenite de la toponime în formă de plural, articulate:

Izvoare, Izvoarele > izvorani   Bude, Budele > budeni

Aici avem patru exemple.

Nu se încadrează în cele șapte modele propuse mai sus numai cinci exemple din seria omonimică cu doi termeni. Patru din ele însă se explică etimologic, toponimele care stau la baza numelui de grup avînd teme comune:

Gîrnița, Gîrnicet > gîrniceni   Ilovăț, Ilovița > iloviceni

Pleșa, Pleșoiu > pleșoieni   Greci, Grecești > greceni

Într-un singur exemplu temele toponimelor de la care se formează numele de grup comune sînt total diferite:

Raci, Recea > răceni

Omonimele cu trei termeni în serie sînt mai puține (15) dar, evident, mai variate ca îmbinări de structură. Cel mai frecvent criteriu de organizare al acestor îmbinări este genul:

Vîrtop, Vîrtopu, Vîrtoapa > vîrtopeni — Frasin, Frasinu, Frasina > frăsineni

În linii generale, structurile cu trei termeni cuprind toponime cu sufixe diminutivale, toponime în *-eni* și toponime nederivate articulate sau nearticulate:

Ulmet, Ulmetu, Ulmețel > ulmețeni — Măgura, Măgurele, Măgureni > măgureni

Plopu, Plopi, Plopeni > plopeni — Rogojina, Rogojelu, Rogojeni > rogojeni

Seria cu patru termeni omonimici are în lista anexată numai două exemple:

Hotaru, Hotarele, Hotăroaia, Hotărani > hotărani — Roșia, Roșiile, Roșiuța, Roșieni > roșieni

Modelele omonimice prezentate mai sus cuprind 213 nume de sate. Dacă la aceasta se adaugă și faptul că numele de grup formate de la aceeași denumire dar din județe diferite prezintă de asemenea un grad de ambiguitate, la cifra citată mai sus ar trebui adăugate încă peste 200 de nume de grup formate după modelul:

Runcu (-Gj), Runcu (Mh) > runcani

Deși foarte numeroase (aproximativ 30%), cazurile de ambiguitate nu reprezintă un obstacol în comunicare, deoarece numele de grup se folosesc în condiții specifice legate de situații foarte concrete.

Modelul antroponimic *ai lui Cercel*, *ai lui Rotaru* este de asemenea lipsit de ambiguitatea modelului sintetic *cercelari*, *rotari*, care pot fi considerate și nume de agent. Fiind destul de frecvent folosit, modelul analitic toponimic sau antroponimic are dezavantajul de a fi prea lung, deci neeconomic, în plus are în componența lui și unele elemente regionale de tipul: *ăia ai din...*, *ăia ai lui...*). Aceste trăsături situează modelul analitic în afara sferei terminologiei. Dimpotrivă, modelul sintetic este ordonat după reguli stricte ca orice cîmp terminologic bine delimitat.

Așa cum am arătat în altă parte[1], numele de grup formate prin derivare de la nume de locuri s-a impus din timpuri foarte vechi. În anumite

[1] Gh. Bolocan, *Categoria „nume de grup în toponimie"*, în LR XXV (1976), nr. 1, p. 89—98.

situații, numele de grup este preexistent numelui de sat. Este cazul numelor de sate în *-ești* și *-eni*. De aceea, după cum am relevat în DERS (p. XXXIII), oricare nume de sat în *-ești* sau *-eni*, indiferent de la ce radical este format, atestă un nume de grup, deci un apelativ românesc. Un dicționar special al numelor de grup formate de la toponime de pe întreg teritoriul țării ar putea cuprinde mai mult de 30 000 de cuvinte. În afară de numele de grup formate de la oiconime, o lucrare cu astfel de profil ar trebui să includă și derivatele de la hidronime, oronime și, în general, de la orice nume de loc de la care derivă un nume colectiv. Se poate cita un număr însemnat de exemple din care se observă că numele locuitorilor dintr-o localitate oarecare se formează și de la alte nume existente în apropiere. Așa avem, de pildă, denumirile: *olteni* „cei de pe malul Oltului", pentru locuitorii din *Giuvărăști*-Ot, *cerneni* „cei din lunca Cernei" pentru cei din *Pojoci*-Vl, *dunăreni* „cei de la Dunăre" pentru cei din *Cetate*-Dj, *măgureni* „cei de la poalele *Măgurii Slătioarei*" pentru cei din *Obrocești*-Vl etc.

În ceea ce privește modul de formare nu există o deosebire esențială între numele de grup formate de la hidronime sau oronime și cele derivate de la oiconime. Iată cîteva exemple: *băltăreni* „cei de lîngă baltă" (la Băilești-Dj), băltățeni „cei care locuiesc pe lîngă *baltă* (la Folești-Vl), *cîmpeni* „cei de la marginea cîmpiei", *crîngani* „cei din crîng", *deleni*, *delureni* *doseni*, *fețeni (fețani)*, *fundeni*, *fundurari* „cei așezați într-o fundătură", *găureni*, *joseni*, *luncani*, *măgureni*, *movileni*, *nisipeni*, *ogășeni*, *pădureni*, *(pădurani)*, *piscani (pischeni)*, *suseni (susani)*, *susuleni*, *udupeni*, *văleni*, *zăvoieni* etc.; *bascoveni* < *Bascov*, *motreni* < *Motru*, *oltețani* < *Olteț* etc. În toate cazurile numele de grup formate de la toponime indică o localizare în legătură cu obiecte diferite mai mici sau mai mari pe raza unui sat sau uneori, dependente de anumite forme de proprietate: *bisericeni (bisericani)* < *Biserică*, *căseni* < *casă*, *coșereni* < *coșare*, *curteni* < *Curtea*, *mînăstireni* < *mînăstire*, *robeni* „au fost robi pe moșie" etc.

Elaborarea unei lucrări lexicografice de acest gen este de mare utilitate pentru lingviști, onomaști, istorici, geografi, etnologi etc.

Numele de grup sînt, după observațiile noastre, mai stabile decît numele de sate de la care s-au format. Un nume de sat poate fi schimbat, vechiul nume de grup funcționează însă uneori vreme foarte îndelungată. Exemplele sînt numeroase. Aici ne limităm numai la cîteva. Locuitorii din com. Iancu Jianu-Ot sînt numiți *știrbeieni*, *ciuturoieni*, după numele mai vechi ale satului: *Știrbei*, *Ciuturoaia*. Cea mai veche denumire a locuitorilor este însă *ceptureni*, *cepturoieni* < *Cepturile*, *Cepturoaia* (alt nume pentru mănăstirea Călui). Denumirile acestea ale satului și ale mănăstirii au dispărut de mult, numele de grup se păstrează însă. Tot așa numele de locuitori din următoarele sate se formează de la denumirea veche a satului: *Brătuia* (fost *Lazu*) — *lăzureni*, *Cervenița* (fost *Degerați*) — *degerățeni*, *Cîndelești* (fost *Valea Mare*) — *vălimăreni*, *Cornet* (fost *Popi*) — *popeni*, *Frățila* (fost *Rogojina*) — *rogojinari*, *Gușoieni* (fost *Butari*) — *butăreni*, *Izvoare* (fost *Rudari*) — *rudăreni*, *Luncșoara* (fost *Bîrzescu*) — *bîrzăceni*, *Marotinu de Jos* (fost *Ghimpați*) — *ghimpățeni*, *Măiag* (fost *Valea Boului*) — *bouleni*, *Obîrșia Nouă* (fost *Galbina*) — *gălbinari*, *Oltețani* (fost *Boboaca*) — *boboceni*, *Pîrvulești* (fost *Cîmpul Fomii*) — *fomeni*, *Ruget* (fost *Fometești*) — *fometeșteni*, *Valea Cheii* (fost *Sărăcinești*) — *sărăcinești*,

Valea Izvorului (fost *Hoțu*) — *hoțeni* etc. Cunoașterea schimbărilor de nume ale așezărilor umane este absolut necesară pentru stabilirea etimologiilor în onomastică. S-a spus, de pildă, despre numele *Broscăreni (Broscăreanu)* că indică ocupația locuitorilor, deci „cei ce prind broaște", „cei ce mănîncă broaște"[2], fără a se lua în considerație numele de sat *Broscari* existent cîndva. Multe din exemplele de acest fel ar solicita mai puțin imaginația cercetătorilor, dacă s-ar cunoaște mai bine fluctuațiile administrative din nomenclatura noastră toponimică.

În anchetele efectuate pentru adunarea numelor de grup am întîlnit situația în care locuitorii din mai multe sate nu sînt denumiți prin raportare la numele satului, ci prin porecle. Astfel, locuitorii satelor *Cireșu* și *Cerătu* din com. Dănicei, jud. Vîlcea sînt numiți *șubari*, iar cei din *Nevăț*-Mh, *rudari* etc. La *Stoina* se numesc *stoineni* numai locuitorii așezați pe vale, cei mutați la șosea sînt *șușelari*, iar cei din marginea cîmpiei *țărineni*.

Deși numele de grup este în general legat de toponimul de la care provine, există situații în care această legătură este oarecum perturbată. Astfel, de la oiconimul *Muiereasca* din jud. Vîlcea, numele de grup folosit este *morișteni*. În DERS, toponimul *Muiereasca* a fost introdus, pe baza unei atestări din 1574 (мѹєрѣска), sub cuvîntul *muiere*. Ceva mai tîrziu, la 1596, apare în documente forma морѣска. Atestările după secolul al XVIII-lea ale numelui de sat reprezintă diverse variante ale formei din 1574. Forma морѣска pledează pentru etimonul *moară*. O serie de alte fapte întăresc această ipoteză. *Muereasca* este și numele unui pîrîu care își adună apele din două pîraie mai mici: *Moriștița Mare* și *Moriștița Mică*. După informațiile culese la fața locului și după cele notate acum 100 de ani[3], pe cele două pîraie erau multe mori de apă. Adăugăm că în *Muiereasca de Sus* avem toponimul *Ulița Morilor*. În satul Muiereasca, ca dealtfel și în alte sate de sub munții Olteniei, circulă apelativul *moriște* cu sensul de „loc cu mori". Iorgu Iordan admițînd că *moriștea* poate fi un singular refăcut de la forma *moriști*, plural de la *morișcă*, consideră totuși posibilă existența unui apelativ *moriște*[4]. La *Frîncești*-Vl *moriște* a fost înregistrat de noi cu sensul de „pîrîu repede, cu căderi de apă". La *Bala*-Mh au fost înregistrate toponimele: *Moriște*, parte de sat, *Drumul Moriștei*, *Valea Moriștei*, *Dosul Moriștei*, *Culmea Moriștei*.

Numele *Moriștița* este fără îndoială un derivat diminutival de la *Moriște*.

Moreasca, nume de apă, putea fi derivat de la moară, cu sensul de „pîrîu cu mori". La o astfel de soluție, după faptele analizate în literatura de specialitate pînă în prezent, pare a se opune formarea numelui cu sufixul *-easca*, considerat ca sufix antroponimic. După Iorgu Iordan, toponimele în *-easca (-asca)* provin de la antroponime putînd însemna „și soția lui N", dar și „moșia, proprietatea etc. a lui N" după împrejurări pe care nu le putem stabili întotdeauna, adăugînd mai departe că „raportul lingvistic dintre temă și sufix este însă același în ambele ipoteze indiferent de situația obiectivă"[5]. Lăsînd la o parte faptul că și în cazul, să zicem, *Petreasca*, soția lui Petrescu și *Petreasca*, moșie a aceluiași Petrescu, ra-

[2] Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1964, p. 328; Al. Graur, *Nume de locuri*, București, 1972, p. 119.

[3] Cf. MDG, III

[4] Cf. *op. cit.*, p. 443—44.

[5] *Op. cit.*, p. 427.

portul lingvistic dintre temă şi sufix nu este acelaşi, trebuie arătat că sufixul *-easca* se foloseşte şi pentru derivarea de la toponime. Aşa avem: *Arceasca*, pîrîu şi moşie la *Arceşti*-Ot; *Arvăteasca*, moşie la *Arvăteşti*-Ot; *Bălăneasca*, rîpă la *Bălăneşti* s. *Ifrimeşti*-Vl; *Bălceasca*, vale la *Bălceşti*-Vl; *Berleasca*, vale, pîrîu la *Berleşti*-Vl; *Măргeasca*, pîrîu la *Marga*-Mh; *Orleasca*, moşie la *Orleşti* Vl; *Ungheasca*, pădure la *Ungheni*-Ot, etc.

Alte toponime în *-esca* se formează de la apelative: *Mădulăreasca* „locuri de muncă de mărimi diferite primite de o obşte": *Ochelăreasca* „loc arabil format din două parcele, din două ochiuri", *Răchiteasca* „răchitoasa", *Tălpeasca* „pădure din care se tăiau lemne pentru construcţii"[6]. În toate cele trei situaţii descrise mai sus, toponimele au la bază un adjectiv în *-ească*. Tot ca adjectiv a fost, probabil folosită, la început, şi forma *Moreasca* pe lîngă substantivul vale, deci, *Valea Morească*. De la *Moreasca* s-a format numele de grup *morişteni*. Divorţul dintre forma etimologică a toponimului şi numele de grup s-a produs prin etimologie populară care a dus la transformarea toponimului *Moreasca*, în *Muiereasca*. Exemple se mai pot cita. Astfel, locuitorii din satele *Popeşti*, *Căruia* sînt numiţi *păpeşti*, *curuieni* deoarece numele corect al satelor a fost *Păpeşti* < *Papa*, *Curuia* < *Curuia*. Uneori însă denaturările formale ale numelor de sate au fost acceptate de vorbitori, aşa că numele de grup s-a format de la numele corupt: *celnăţeni* < *Celnata*, nu *cernăţeni* < *Cernata*.

În documente, numele de locuri româneşti apar uneori traduse în limba în care este scris documentul. Adeseori prima atestare a unui nume este traducerea. Se ridică în mod legitim întrebarea care formă reprezintă originalul. De obicei, cercetătorii care s-au ocupat de astfel de cazuri au dat întîietate formelor mai vechi. Un exemplu: numele satului *Apele Vii* are cea mai veche atestare în traducerea slavă **живи води** (1572). Forma românească apare pentru prima oară la 1628. Ceva mai tîrziu, după 1650, într-un document apare numele de grup *apelevieni(i)*. Existenţa, fie ea şi mai tîrzie a apelativului este o dovadă solidă a faptului că **живи води** există numai în document, deci este o traducere. Implicaţiile pe care le are cercetarea numelor de grup sînt deosebit de importante mai ales pentru istorici.

Prezentăm ca anexă o listă de peste 1 400 de cuvinte clasificate în ordine alfabetică după finală. Materialul reprezintă rezultatul unor anchete speciale efectuate în satele olteneşti, în care s-a cerut răspuns la întrebarea: „Cum sînt numiţi locuitorii din satele vecine?". Numele de grup format de la numele de sate este folosit în raporturile de vecinătate, dar şi din necesitatea de a denumi grupurile de oameni strămutate în alte sate, vecine sau chiar mai depărtate. Iată cîteva exemple: în comuna *Vînători*-Mh trei părţi din sat sînt populate cu locuitorii din satele *Cujmir*-Mh, *Punghina*-Mh şi *Obîrşia*-Mh şi de aceea uliţele respective se numesc *Punghineni*, *Cujmireni*, *Obîrşeni*. Locuitorii veniţi din *Cîrcea*-Dj s-au aşezat la *Grozeşti*-Mh formînd o parte de sat numită *Cîrceni*. Tot aşa, cei veniţi din com. *Bala* în or. *Baia de Aramă* formează mahalaua numită *Băleni*. Cazurile acestea sînt destul de numeroase. Cunoaşterea lor prin cercetări toponimice speciale ar putea fi

[6] Pentru sens v. şi Marius Sala, *Rom.* **talpă**: *Împrumut sau moştenit*, în SCL XXI (1980), nr. 2, p. 151—159.

de mare utilitate la anchetele dialectale care se fac în diferite zone cu scopul de a determina trăsăturile dialectale ale populaţiilor de baştină din satele anchetate. Am indicat pentru fiecare cuvînt în parte de la ce nume de sat s-a format. În anchetele efectuate am obţinut informaţii şi despre sate care nu mai există în împărţirea administrativă actuală. Localizarea satelor s-a făcut sumar indicîndu-se numai judeţul.

În listă am introdus separat numele de grup formate de la aceleaşi nume de sate, deoarece există unele diferenţe de la judeţ la judeţ. Au fost, de asemenea, consemnate variantele aceluiaşi nume de grup. Aceste variante, pe de o parte, sînt rezultatul unor anchete repetate în care s-au obţinut răspunsuri diferite, iar, pe de altă parte, reflectă existenţa lor obiectivă în graiurile locale.

Menţionăm că nu există o unitate absolută în formarea numelor de grup nici măcar pentru una şi aceeaşi denumire. Astfel, pentru denumirea *Drăgoteşti* am obţinut trei forme : *drăgoteşti* (Dj) *drăgoteşteni* (Gj) şi *drăgotani* (Mh). Tot aşa locuitorii din *Comăneşti*-Gj şi Mh sînt numiţi *comăneşti*, iar cei din *Comăneşti-Ot-comăneşteni*.

Cităm mai jos cazurile cele mai semnificative :

a) formate cu sufixe diferite : *Cerneni-Cernari (<Cerna), Cioroieni-Cioroienari (<Cioroieni), Cloşeni-Cloşeneni-Cloşenari (<Cloşani), Ghimpeţeni-Ghimpeţenari (<Ghimpeţeni), ghioşani-ghioşenari (<Ghiosani), potcoveni-potcovari (< Potcoava), tismăneni- tismănari (< Tismana), căciulăţeni-căciulăţani (<Căciulatu), hurezeni-hurezani (<Horezu), runceni-runcani (<Runcu), scorţeni-scorţani (<Scoarţa), toiegeni-toiegani (<Toiaga), urziceni-urzicani (<Urzica)*;

b) cu alternanţe consonantice diferite în temă : *bistriceni-bistriţeni (< Bistriţa-* Mh, -Ot), *(<Bistriţa*-Vl), *cacaliceni-cacaleţeni (<Cacaleţi), surpăceni-surpeţeni (<Surpatele), terpeziceni-terpeziţeni (<Terpeziţa)*;

c) Cu şi fără alternanţe consonantice : *cernăteni-cernăţeni (<Cernat)*. Amănunte în această privinţă se pot vedea în indicele anexat.

A. NUME DE GRUP DE LA TOPONIME SIMPLE

Numele de grup de la toponimele simple se formează în principal cu ajutorul sufixelor : *-eni (-ani), -ar(i), -eşti, -aş(i)* şi Ø. Pe baza listei anexate analizînd numele de grup prin prisma modelelor numelor de sate se pot face unele generalizări.

I. Numele de sate în *-eşti* formează numele de grup astfel :

1) păstrînd forma numelui de sat (cu sufixul *-eşti)*, articulată sau nearticulată *(Sineşti >sineşti)*;

2) cu sufixul *-eni* adăugat la numele de sat *(Băileşti >băileşteni)*;

3) cu sufixul *-ani* adăugat la numele de sat *(Argineşti >argineştani, Dobreşti >dobreştani)*;

4) prin înlocuirea sufixului *-eşti* cu *-ari* : *Bîlvăneşti >bîlvănari, Ciureşti >ciurari, Grebleşti >greblari, Jupîneşti >jupînari*;

5) prin înlocuirea sufixului *-eşti* cu *-eni (Vlădeşti >vlădăşeni)*;

6) prin înlocuirea sufixului *-eşti* cu *-ani* : *Arvăteşti >arvătani, Bădiţeşti >bădeţani, Buseşti >busani, Chirculeşti >chirculani, Drăgoteşti >dră-*

gotani, *Sperlești* > *sperlani*, *Stoborăști* > *stoborani*, *Titerlești* > *titerlani*. Numele de grup citate sub 3) și 4) sînt, probabil, varianta cea mai veche, fiind, de fapt, formate de la antroponime.

II. Numele de sate în *-eni* formează numele de grup după cum urmează :

1) Păstrînd forma numelui de sat (cu sufixul *-eni)*, articulată sau nearticulată. În liste anexate sînt incluse 135 de nume de grup care, de fapt, coincid cu numele de sat. Prin urmare : *Cocoreni* >*cocoreni*, *Mărgineni* >*mărgineni* etc. Nu există nici măcar un singur exemplu în care la numele de sate în *-eni* să se adauge încă o dată sufixul *-eni* pentru formarea numelui de grup. Cauza constă, după părerea noastră, nu în faptul că „limba s-a împotrivit acestor combinații“[7], ci în aceea că numele de sate în *-eni* sînt la origine nume de grup. Mai înainte ca satul să se fi numit, de pildă, *Ceptureni*, *Milcoveni*, *Pîrșcoveni*, *Silișteni* etc., locuitorii veniți din *Ceptura*, *Milcov*, *Pîrșcov*, *Siliștea* s-au numit *ceptureni*, *milcoveni*, *pîrșcoveni*, *silișteni* etc.

Fixarea denumirii noilor sate pe baza numelor de grup este rezultatul fuziunii a două poziții : conștiința propriei origini a locuitorilor dislocați dintr-un motiv sau altul din satul de baștină și acceptarea lor ca atare de către noii lor vecini. Nu se poate preciza dacă un nume de sat format prin migrație este dat de vecini în baza judecății *ăștia sînt ceptureni*, *milcoveni* etc. sau chiar de locuitorii respectivi care nu vor să-și uite originea *noi sîntem ceptureni*, *milcoveni* etc. O perioadă îndelungată conștiința provenienței lor face ca numele de grup să se păstreze și după ce el a devenit nume de sat.

2) Prin adăugarea sufixului *-ar(i)* : *Băbeni* >*băbenari*, *Bădeni* > *bădenari*, *Bîlteni* >*bîltenari*, *Brebeni* >*brebenari*, *Bușteni* >*buștenari*, *Cioroieni* >*cioroienari*, *Coteni* >*cotenari*, *Dobriceni* >*dobricenari*, *Ghimpețeni* > *ghimpețenari*, *Gruieni* >*gruiari*, *Lăcusteni* >*lăcustenari*, *Moșteni* >*moștenari*, *Mozăceni* >*mozăcenari*, *Podeni* > *podenari*, *Rîieni* > *rîienari*, *Soceni* > *socenari*, *Tîmpeni* >*tîmpenari*, *Toceni* >*tocenari*, *Tufeni* >*tufenari*, *Ţicleni* >*ţiclenari*, *Văleni* >*vălenari*.

În listă există două exemple în care *-eni* este înlocuit cu *-ar(i)* : *Movileni* >*movilari*, *Gruieni* >*gruiari*. Înlocuirea este numai aparentă : *movilari*, *gruiari* sînt formate de la numele mai vechi, astăzi dispărute *(Movila*, *Gruiu)*.

3) Prin adăugarea sufixului *-ași* : *Cîrceni* >*cîrcenași*, *Turceni* > *turcenași*.

Asupra sufixului *-ar(i)* vom reveni însă mai jos.

III. Toponimele în *-ani* formează numele de grup după cum urmează :

1) Păstrînd forma numelui de sat (cu sufixul *-ani*, articulată sau nearticulată : *bucicani*, *bîtcani*, *cîrlogani*, *gămani*, *gulimani*, *botorani*, *bîrsani*, *bătășani*, *tomșani*, *mogoșani*, *pîrșani*. Cuvintele citate, deși înseamnă „locuitori din satul *Bucicani*, *Bîtcani* etc.”, au avut, și poate mai au și acum, o altă accepțiune *ai lui Bucican*, *Bîtcan*, *Găman* etc. Dimpotrivă cuvintele : *hotărani*, *oteșani*, *urșani*, *părăușani*, *oltețani* au numai sens local. Probabil că omonimia cuvintelor din prima grupă, creată de valoarea locală și cea antroponimică, împiedică în unele cazuri o înțelegere exactă

[7] Al. Graur, *Nume de persoană*, București 1962, p. 119.

a acestor raporturi, de aceea uneori sufixul *-ani* este înlocuit cu *-eni* : *Molani* >*moleni*, *Ciovîrnăşani* >*ciovîrnăşeni*, *Păişani* >*păişeni*.

Numele de grup *mîrşeneni*<*Mîrşani* este numai aparent format prin dublarea sufixului *-eni* : *-ani* reprezintă aici pluralul augmentativului *-an(u)*. Adăugarea sufixului local *-eni* reprezintă încă o modalitate de a înlătura omonimia de care am vorbit mai sus.

2) Prin adăugarea sufixului *-ar(i)* : *Arcani* >*arcănari*, *Cloşani* > *cloşenari*, *Gropşani* >*gropşenari*, *Pieptani* >*pieptănari*.

IV. Toponimele în *-escu*, *-easca* fac numele de grup astfel :

1) cu sufixul *-eşti* : *Arvăteasca* >*arvăteşti*, *Borăscu* >*borăşti*, *Chiriţeasca* >*chiriţeşti*, *Popeasca* >*popeşti* ;

2) cu sufixul *-eni* : *Berzasca* >*berzăşteni*.

V. Toponimele în *-eanu (-anu)*, *-eanca*, *(-anca)* formează numele de grup cu *-eni* : *Fărcăşanca* >*fărcăşeni*, *Guşoianca* >*guşoieni*, *Levişteanca* > *levişteni*, *Odoreanca* >*odoreni*, *Plăviceanca* >*pliviceni*, *Godeanu* >*godeni*, *Ungureanu* >*ungureni*, *Olteanu* >*olteni*.

Numele de sub IV şi V se formează în mod regulat : forma de plural a sufixelor *-escu*, *-easca*, este *-eşti*, iar a lui *-eanu*, *-eanca* este *-eni*.

VI. Nu tot aşa de regulat se formează numele de grup de la toponime în *-easa (-asa)* : *Voineasa* > *voineşeni*, *Golineasa* > *golineşeni*, *Găneasa* > *găneşeni*, *Băleasa* > *băleşeni*, cu transformarea sufixului toponimic, dar *Călugăreasa* >*călugăreni*, *Dobroteasa* > *dobroteni*, *Ulăreasa* > *ulăreni* prin înlăturarea sufixului toponimic. Două cazuri particulare trebuie considerate şi *Balomireasa* >*balomiresieni*, *Gărdăneasa* >*gărdăniceni*.

VII. De regulă toponimele în *-oasa* formează numele de grup în *-eni* monoftongînd diftongul *-oa* şi alterînd consoana *s* : *Aninoasa* > *aninoşeni*, *Igiroasa* >*igiroşeni*, *Pietroasa* >*pietroşeni*, *Pinoasa* >*pinoşeni* etc.

Două toponime în *-os* formează numele de grup cu *-ani* : *Igirosu* > *igiroşani*, *Ruginosu* >*ruginoşani*.

VIII. Toponimele în *-oi*, *-oaia* formează numele de grup după cum urmează : 1) cu sufixul *-eni* adăugat la numele de sat : *Nistoi* >*nistoieni*, *Păscoaia* >*păscoieni* ; 2) cu sufixul *-ani* adăugat la radicalul toponimului : *Hotăroaia* >*hotărani*.

IX. De la toponimele în *-işte* numele de grup se formează cu ajutorul sufixului *-eni*. În lista noastră au fost incluse un număr mic de cuvinte din acest model : *Branişte* >*brănişteni*, *Grădişte* >*grădişteni*, *Pociovalişte* >*pociovalişteni*, *Rojişte* >*rojişteni*, *Selişte* >*selişteni* etc. Tot de la toponime cu sufixul *-işte* sînt formate şi numele de grup : *agrişteni*, *alimănişteni*, *berlişteni*, *boişteni*, *borişteni*, *căminişteni*, *cărpinişteni*, *căzănişteni*, *clătişteni*, *cornişteni*, *gălbinişteni*, *gîrlişteni*, *grăsişteni*, *levişteni*, *lovişteni*, *macovişteni*, *mălăieşteni*, *mostişteni*, *ocolişteni*, *scrovişteni*, *stănişteni*, *tîrgovişteni*, *zvorişteni*. Trebuie ţinut seama că toponimele formate de la cuvinte derivate cu sufixul *-işte* sînt foarte multe. Cităm numai cîteva fără a indica localizarea : *Blanişte*, *Călniştea*, *Cînepiştea*, *Cociniştea*, *Comorîştea*, *Cornoriştea*, *Daniciştea*, *Drobişte*, *Goruniştea*, *Graniştea*, *Gropiştea*, *Gumiştea*, *Homorîştea*, *Igrelişte*, *Inişte*, *Irişte*, *Lacovişte*, *Măzăriştea*, *Meiştea*, *Mînăstiriştea*, *Ocolişte*, *Orzişte*, *Părăsîştea*, *Planişte*, *Polatiştea*, *Prihodişte*, *Prodişte*, *Rariştea*, *Rîmniştea*, *Rogojiştea*, *Sînoviştea*, *Staniştea*, *Stîniştea*, *Stupinişte*, *Surupiştea*, *Torişte*, *Tîpiştea*, *Zboiştea*.

Nu este clară proveniența secvenței *-ișteni* în exemplele ca: *bălișteni, berișteni, bobișteni, bodișteni, boldișteni, bordișteni, brătișteni, budișteni, ciocănișteni, frătișteni, oișteni, slăvișteni,* deduse de noi din numele de familie *Bălișteanu, Berișteanu, Bobișteanu, Bodișteanu, Boldișteanu, Bordișteanu, Brătișteanu, Budișteanu, Ciocănișteanu, Frătișteanu, Oișteanu, Slăvișteanu.* Al. Graur consideră că *-i* din secvența *-ișteanu* provine prin închiderea lui *e* și, prin urmare, nume ca *Bobișteanu, Budișteanu* etc. sînt formate de la numele de sate *Bobești, Budești* etc[8]. Apelative în *-iște* de la temele citate nu ne sînt cunoscute. E posibil însă, ca în unele cazuri, să avem de-a face cu antroponime în *-iște.* Materialul citat de noi mai sus pune la îndoială apariția numelor citate prin trecerea *e* > *i*.

X. De regulă toponimele diminutive formează numele de grup cu ajutorul sufixului *-eni* care se adaugă după sufixul diminutival: *Plenița* > *pleniceni, Verbița* > *verbiceni, Vădăstrița* > *vădăstriceni* etc.; *Boișoara* > *boișoreni, Gurișoara* > *gurișoreni, Viișoara* > *viișoreni* etc.; *Husnicioara* > *husnicioreni, Săscioara* > *săscioreni* etc.; *Motrișor* > *motrișoreni, Plopșoru* > *plopșoreni* etc. Unele toponime-diminutive formează însă numele de grup la fel ca toponimul-bază fără sufixul diminutival. Așa avem: *Almăj, Almăjel* > *almăjeni, Brădetu, Brădățel* > *brădățeni, Cornet, Cornățel* > *cornățeni, Runcu, Runcurel* > *runcureni, Sălătruc, Sălătrucel* > *sălătruceni, Ulmetu, Ulmețel* > *ulmețeni, Bucovăț, Bucovicior* > *bucoviceni, Ianca, Iencuța* > *ienceni, Roșia, Roșiuța* > *roșieni, Smadovița, Smadovicioara* > *Smadoviceni, Urzica, Urzicuța* > *urziceni.* Nume de grup comune se formează și de la toponimele diminutive și de la unele toponime derivate cu alte sufixe: *Boureni, Bourelu* > *boureni, Călugăreasa, Călugăreni, Călugărei* > *călugăreni, Copăceni, Copăcelu* > *copăceni* etc. Pentru unele cazuri din această serie se poate presupune că baza de derivare a toponimelor a fost comună și de aceea numele de grup este comun.

Deși în cazurile citate la derivarea numelor de grup se constată absența sufixului diminutival, nu se poate totuși vorbi de înlăturarea lui în procesul derivării. Numele locuitorilor strămutați în alt loc, unde au format un nou sat, era cel al satului de unde au venit. De cele mai multe ori este vorba de sate vecine care au făcut sau fac încă parte din aceeași comună. Numele de grup format de la toponimul-bază se păstrează pentru locuitorii din satul a cărui denumire este un diminutiv și în cazul cînd toponimul primar a dispărut: *dîlboceni,* pentru *Dîlbocița,* este format din *Dîlboca,* azi dispărut. Suxiful diminutival este suprimat la numele de grup derivate de la toponime-diminutive cu formă de plural: *Bălcețel* > *bălcețeni, Bîzgărei* > *bîzgăreni, Frumușei* > *frumușeni, Stejerei* > *stejereni* etc. Numai în două cazuri sufixul diminutival se păstrează: *Moțăței* > *moțățăieni, Mărunței* > *mărunțăieni.*

XI. Numele de grup de la toponimele în *-ar(i)* se formează în felul următor:

1) prin păstrarea formei, articulate sau nearticulate a numelui de sat: *Blidari* > *blidari*(i), *Olari* > *olari*(i);

[8] Cf. Al. Graur, *Nume de persoană,* p. 118.

2) cu ajutorul sufixului *-eni* care se adaugă la numele satului: *Broscari >broscăreni*, *Blidari >blidăreni*, *Podari >podăreni*, *Poienari > poienăreni* etc.

XII. Un mare număr de sate care au la bază nume de persoană sau apelative, derivate sau primare, neincluse în modelele discutate mai sus, formează numele de grup după cum urmează:

1) cu sufixul *-ani*: *Piscu >piscani*, *Toiaga >toiegani* *Hotaru > hotărani*, *Urşi >urşani*, *Bechet >bechețani*, *Slăvuța >Slăvuțani* etc.;

2) cu sufixul *-ar(i)*. Distribuția sufixului *-ari* în raport cu componența silabelor care îl precedă este următoarea:

a) teme toponimice care conțin *-n* în silaba care precedă sufixul *-ar* (indiferent dacă *-n* face parte din radical sau din sufix: *Tismana > tismănari*, *Jiana >jienari*, *Poiana >poienari*, *Cerna >cernari*, *Crasna > crăsnari*, *Brebina >brebinari*, *Ploştina >ploştinari* etc.; *Podeni >podenari*, *Tufeni >Tufenari*, *Văleni >vălenari* etc.;

b) teme toponimice care nu au consoana *-n-*: *Bîrca >bîrcari*, *Buda > budari*, *Pătule >pătulari*, *Murta >murtari*, *Floru >florari*;

3) cu sufixul *-eni*: *Boca >boceni*, *Doba >dobeni*, *Corbu >corbeni*, *Bacea >băceni*, *Lac >lăceni*, *Raci >răceni*(i) etc.

Unele toponime au în temă consoana *-n-* dar formează numele de grup cu sufixul *-eni*: *Artanu >artăneni*, *Crivina >crivineni*, *Drăganu > drăgăneni*, *Goranu >gorăneni*, *Potopinu >potopineni*, *Punghina >punghineni*. Trebuie remarcat că unele din toponimele incluse în listă au ca nume de grup două forme: *Tismana >tismănari*, *tismăneni*, *Bahna > bahnari*, *băhneni*, *Cerna >cernari*, *cerneni* etc. Se observă, de asemenea, că toponimele care au pe *-n-* în temă şi formează numele de grup cu sufixul *-eni* sînt în cea mai mare parte de origine antroponimică: *Bogdan*, *Ştefan*, *Drăganu*, *Ganea*, *Manu*, *Goranu*, *Artanu*, *Traian* etc.

XIII. Toponimele cu formă de plural în *-le* au numele de grup ca toponimul-bază: *Hotaru*, *Hotarele >hotărani*, *Roşia*, *Roşiile >roşieni*, *Cerna*, *Cernele >cerneni*, *Ruptura*, *Rupturile >ruptureni*, *Fărcaş*, *Fărcaşele >fărcăşeni*, *Măgura*, *Măgurele >măgureni*, *Poiana*, *Poienile >poienari*, *Şipotu*, *Şipotele >şipoteni*. În cazul în care forma de singular nu se păstrează, *-le* este de asemenea înlăturat: *Iacovele >iacoveni*, *Ionelele > ioneleni*.

De la toponimele cu formă de plural nearticulat numele de grup se formează în două feluri:

a) de la plural cu sufixul *-eni*: *Seciuri >seciureni*, *Lazuri >lăzureni*, *Piscuri >piscureni*. Uneori numele de grup format de la un plural se foloseşte şi pentru toponime cu formă de singular: *Piscu >piscureni*, *Seciu >seciureni*;

b) de la singular cu sufixul *-eni*: *Deal >deleni*, *Lazu >lăzeni*. În exemple ca *Blidaru-Blidari*, *Rudaru-Rudari*, *Stejaru-Stejari*, *Răchita-Răchiți* numele de grup este acelaşi pentru fiecare pereche: *blidăreni*, *rudăreni*, *stejereni*, *răchițeni*. Tot aşa, numele de grup de la toponime cu formă de plural nearticulate coincid cu cele de la derivatele de la aceeaşi temă: *Urşi*, *Urşani >urşani*, *Rovine*, *Rovinari >rovinari*, *Bălțați*, *Bălțățeni >bălțățeni*.

Din cele de mai sus reiese că principalele sufixe pentru formarea numelor de grup au următoarea distribuţie:

-eni, după sufixele: *-ești*, *-easa*, *-oasa*, *-ar*, *-ia*, *-iște*, *-ița*, *-oi* (*-oaia*), *-aia*, *-anu* (*-ani*), *-cior* (*-cioara*), *-ișor* (*-ișoara*), *-eț*, *-et*, *-at*, *-ăț*, *-ați*, *-ov*, *-ova*;

-ani, după sufixele: *-ar*, *-et*, *-eț*, *-uță*, *-os*, *-atu*, *-ați*;

-ar(i), după sufixele: *-eni*, *-ani*;

-ești se adaugă numai la antroponime;

-ø, după sufixele: *-eni*, *-ani*, *-ar(i)*, *-ești*.

Din schema distribuţiei sufixelor categoriei „nume de grup", se observă că cea mai mare varietate de situaţii, o are, fiind în același timp și cel mai frecvent, sufixul *-eni*. Din totalul de peste 1 400 de nume de grup incluse în indicele invers, 1 069 au numele de grup formate cu *-eni*. Dintre acestea aproximativ 50% sînt formate după formula ø + *eni*, *eni* + ø. Aceste formule conduc practic la o omonimie a numelor de grup: *Cîrcea>cîrceni* dar și *Cîrceni>cîrceni*, *Glodu>glodeni*, dar și *Glodeni>glodeni*, *Oboga>obogeni* dar și *Obogeni>obogeni* etc. Tot în această categorie intră și diminutivele în *-el* și pluralele toponimice care, așa cum am arătat, se formează după formula ø + *eni*. De asemenea, sufixul *-ani* este mai frecvent distribuit după formulele ø + *ani*, *ani* + ø. Vom prezenta mai jos cîteva observaţii asupra sufixului *-ani* și *-eni*.

Cercetătorii care s-au ocupat de formarea numelor de grup de la nume de localităţi s-au oprit mai ales la cazurile așa-zise particulare: folosirea variantei *-an(i)* în loc de *-eni*.

Dintre regulile formulate în această privinţă reţinem pentru discuţie următoarele:

a) *-ani* apare în locul lui *-eni* cînd tema se termină în *u* (precedat de *ă* sau *e*) „deoarece româna nu tolerează grupul *ue*"[9]. Se dă ca exemplu *băcăuan – băcăuani<Bacău*. În Oltenia sînt patru nume de sate în *-ău* și două în *-eu*: *Pîrău*, *Reslău*, *Scăpău*, *Tencănău*, *Dănceu*, *Meteu*. Primele trei formează numele de grup cu ajutorul sufixului *-eni* (*pîrăieni*, *răslăieni*, *scăpăieni*) eliminînd finalul *-u*. În *Tencănău* *-ău este* înlocuit cu *-eni* (*tencăneni*). Tot așa se formează numele de grup și de la numele terminate în *-eu*: *dănceni*, *meteni*. Mai cităm, din alte regiuni ale ţării, cîteva exemple: *cipăieni<Cipău* (Mureș), *făcăieni<Făcău* (Ilfov), *Hădăreni<Hădărău* (Mureș), *săcăleni<Săcălău* (Mureș), *ţibeni<Ţibău* (Suceava). Adăugăm un amănunt semnificativ: nume de sate în *-ău* sînt multe pe teritoriul ţării, dar derivate cu *-ani* de la ele sînt puţine: *Săbăoani*, *Crăcăoani*, *Ghindăoani* (Neamţ), *Băcăoani*, *Cîrjeoani* (Vaslui), *Ardeoani* (Bacău), *Tămăoani* (Galaţi). Nu este lipsită de importanţă nici răspîndirea geografică a derivatelor de acest tip, majoritatea în Moldova.

b) *-an* (*-ani*) apare „cînd tema se termină într-o consoană alterabilă, pentru a se evita alterarea consoanelor *-c*, *-g* în *č*, *ğ*". Materialul din lista anexată arată că nu e vorba de o regulă și că, în afară de *c*, *g*, mai sînt și alte consoane alterabile.

[9] Cf. Al. Graur, *Nume de persoană*, p. 116.

Numele cu tema în *c, g* urmate de *-an (-ani)* sînt mai puţin numeroase decît cele urmate de *-eni* care alterează consoana. Astfel avem : *c* >*č* în radical sau în sufixe *(-oaică, -ica, -uică, -oacă)* : *lăceni*< *Lac, bunăiceni*<*Bunoaica, vlădiceni*<*Vlădica, brezuiceni*<*Brezuica, boboceni*<*Boboaca* etc.

g >*ğ* : *toiegeni*<*Toiaga, obogeni*<*Oboga, lărgeni*<*Larga* etc.

ţ >*č* în radical sau în sufixe *(-iţa, -eţ, -ăţ, -uţa)* : *batoceni*<*Batoţi, risipiceni* < *Risipiţi, vădăstriceni* < *Vădăstriţa, bistriceni* < *Bistriţa, Bistreţ, gîrboviceni* < *Gîrbovăţ, maloviceni* < *Malovăţ, sălcuceni* <*Sălcuţa* :

s din diftongul *-oasa* >*š* : *aninoşeni, pinoşeni* etc. ;

sc precedat de consoană >*č* : *zvorčeni*<*Zvorsca, bîrzăceni*<*Bîrzescu.*

c) Se poate constata că, într-un număr de cazuri, după *c, g, ş, ţ, z* apare varianta *-ani*, tot aşa şi după consoanele dure *l, r, s, t (sperlani, izvorani, bîrsani, dobreştani)*. După *j, ş* cel mai frecvent se foloseşte *-eni (almăjeni, blăjeni, bîcleşeni, cireşeni, măceşeni* etc.).

Sufixul *-eni* la numele de grup, ca şi la numele de sate, apare de fapt după orice consoană. La numele de grup din lista noastră sufixul *-ar(i)* prezintă cea mai mare frecvenţă la primele două formule din schemă. Formula ø + *ar(i)* în cele mai multe cazuri are un *n* în temă, iar formula *-ar(i)* +ø cuprinde mai ales nume de agent.

Dacă ne referim însă la numele de sate cuprinse în *Indicatorul localităţilor din România* (Bucureşti, 1974) situaţia este mai complicată : formula *-ar(i)* + ø este foarte frecvent folosită datorită numelor de sate care în ultimă instanţă au la bază un nume de agent : *Albinari, Argintari, Bivolari, Blidari, Brînzari, Bumbăcari, Butari, Butucari, Buturugari, Cărămidari, Cărbunari, Ciocănari, Ciurari, Dîrvari, Dogari, Fînari, Grădinari, Lingurari, Lopătari, Mătăsari, Mierlari, Năvodari, Olari, Orzari, Pescari, Pietrari, Ploscari, Plugari, Portari, Postăvari, Răcari, Rotari, Rudari* etc.

Numele din această categorie nu pot fi însă discutate global, ci fiecare în parte. După cercetările noastre, majoritatea din ele au la bază un nume de persoană. Iată un exemplu semnificativ : în 1652, egumenul mînăstirii Galata vinde lui Pătraşco Rotariul un loc de hrană în ţinutul Vaslui. Pe acelaşi loc în catagrafia Moldovei de la 1772 apare satul *Rotari*. Denumirea are la bază un nume de persoană. Foarte multe nume de sate în *-ar(i)* sînt nume de grup de origine antroponimică sau toponimică. Citām mai jos o listă în care am introdus şi unele nume astăzi dispărute. Provenite de la :

antroponime	**toponime**
Apostari	*Băhnari*
Bîtcari	*Bivolari*
Brînduşari	*Brăniştari*
Catrinari	*Brebinari*
Cepari	*Budari*
Cîrjari	*Buştenari*
Focşari	*Cernicari*

antroponime	toponime	
Giurcari	*Coconari*	*Rovinari*
Licari	*Cremenari*	*Socolari*
Miloșari	*Ciocănari*	*Tepșenari*
Păvălari	*Delari*	*Urdari*
Petcari	*Gostinari*	*Urzicari*
Popescari	*Muntari*	*Vălari*
Rebegari	*Nemțari*	
Roșcari	*Nisipari*	
Tănăsari	*Perșinari*	
Vîtcari	*Piscari*	
Vlădari	*Poienari*	

Unele din numele incluse în cele două coloane par a fi nume de agent ; așa avem : *Cepari*, *Cîrjari*, *Bivolari*, *Brăniștari*, *Buștenari*, *Ciocănari*, *Socolari*. În realitate, situația concretă îndreptățește repartizarea făcută de noi : *Cepari* provine din numele de grup format din antroponimul *Cepu*, nume frecvent în zonă, atestat și prin existența în apropiere a numelui de sat *Cepești*. *Cîrjari* provine, conform informațiilor istorice și locale, din numele *Cîrjă*. Celelalte nume citate sînt de fapt nume de grup pentru locuitorii proveniți din satele : *Bivolu*, *Braniște*, *Bușteni*, *Ciocanu*, *Socol*. *Urdari*, sat în jud. Gorj, este un derivat cu suf. *-ar(i)* de la toponimul *Urda*, existent de mult în zonă, după cum demonstrează toponimul *Cîmpul Urdei*, atestat la 1752. *Urzicari*-Vl e provenit mai probabil din toponimul *Urzica* din același județ decît din apelativul colectiv *urzicari*. Forma de plural în *-i* de la colective de tipul *smidar*, *sădinar*, *frunzar*, *brobințar* presupune numele de grup *smidari*, *sădinari* *frunzari*, *brobințari*, formate de la toponimele *Smidaru*, *Sădinaru* etc. Numele de sate în *-ar* : *Blidaru*, *Cerbaru*, *Jitaru*, *Jugaru*, *Măcelaru*, *Mătăsaru*, *Pietraru*, *Scorțaru*, *Scutaru*, *Vărzaru* formează numele de grup cu desinența de pl. *-i* : *blidari*, *cerbari* etc. La origine aceste nume sînt, evident, antroponime provenite, la rîndul lor, din apelative-nume de agent. Un mare număr de derivate cu sufixul *-ar(i)* provine de la nume de persoană : *borinari*<*Borină*, *busuiocari*<*Busuioc*, *catincari*<*Catinca*, *Catrinari*<*Catrina*, *cercelari*<*Cercel*, *chircănari*<*Chircan*, *ciongari*<*Cionga*, *crăciunari*<*Crăciun*, *dănilari*<*Dănilă*, *gherghinari* <*Gherghina*, *gicari*< *Gică*, *gîrjobari*<*Gîrjoabă*, *grozari*<*Groza*, *stoicari*<*Stoica* etc.

În Dacoromania, I, p. 327–330, S. Pușcariu, interpretează secvența *-ar* +*-eni* și implicit *-ar* + *-ani*, ca provenind din *-eni* + *-eni* *(-ani)* printr-un proces de disimilare regresivă pe baza unui singur exemplu. Interpretarea aceasta este însă contrazisă de fapte :

a) mai întîi, exemplul de care se servește S. Pușcariu este greșit interpretat : *Vlădăreanu* nu este originar din satul *Vlădeni*, ci din *Vlădari* (jud. Prahova). Numele de grup de la sate în *-ar(i)* se formează, așa cum am arătat, cu sufixul *-eni*, deci *vlădăreni*. Există multe nume de sate care au la bază un nume de grup de tipul *vlădăreni*. Așa avem, *Bod-*

năreni, Cojocăreni, Cordăreni, Coşereni, Morăreni, Olăreni, Purcăreni, Şetrareni, Văcăreni şi foarte multe nume de grup *(băhnăreni, blidăreni, broscăreni, butăreni, cepăreni, dîrvăreni, dogăreni, ghindăreni, grădinăreni, mătăsăreni, podăreni, poienăreni, purcăreni, răcăreni, rudăreni, şoimăreni, tunăreni, urdăreni, vălăreni* etc.), care, dacă nu sînt atestate ca nume de sate, există la singular ca nume de persoană : *Butăreanu Dîrvăreanu, Rudăreanu, Urdăreanu* etc. ;

b) nu cunoaştem nici măcar un singur caz în care numele de grup să se formeze prin dublarea aceluiaşi sufix. Dublarea lui *-ani* din *Mîrşani* >*mîrşeneni* este motivată prin aceea că *an(i)* este sufix augmentativ, nu local. Acelaşi lucru îl avem şi în *Cloşani, Bărcanele* (v. *Indicele invers*) ;

c) existenţa formulelor distribuţionale :

-eni + *-ari* şi *-ari* + *-eni*
-ani + *-ari* *-ari* + *-ani*

demonstrează independenţa celor două sufixe : sufixul final derivă nume de grup schimbîndu-şi locul în funcţie de structura derivaţională a bazei. Funcţia locală a lui *-ar(i)* este atestată în exemple ca *Brănişlari, Băhnari*, cel puţin cu cîteva secole în urmă. Ea a putut fi extinsă sub influenţa numelor de grup de tipul *olari, grădinari, rudari* etc. care înseamnă locuitori din satul *Olari, Grădinari, Rudari* etc. ;

d) paralelismul perfect dintre formulele distribuţionale :

ø + *eni*, ø + *ani* şi ø + *ari*
eni + ø, *ani* + ø *aro* + ø

demonstrează de asemenea existenţa independentă a sufixului *-ar*.

Formarea numelor de grup cu sens local a fost cercetată de mulţi lingvişti[10]. Un bogat material a fost analizat de Paşca (DR VII/1934). Majoritatea celor care s-au ocupat de această problemă au acordat atenţie aproape exclusiv numai derivării cu sufixul *-eni*. Cele mai numeroase derivate se formează, este adevărat, cu sufixul *-eni*. În ordinea frecvenţei derivatelor, după *-eni* urmează sufixul ø (zero). Introducerea acestui concept este de o mare importanţă teoretică şi practică. Distribuţia lui, aşa cum am arătat, este : *-eni, -ani* + ø, *-eşti* + ø, *-ari* + ø.

În *Indicele invers* figurează 285 de nume de sate care formează categoria aici în discuţie cu sufixul ø. Dintre ele 135 sînt formate cu sufixul ø precedat de *-eni, -ani (Boceni* + ø > *boceni, Cîrlogani* + ø > *cîrlogani)* 119 cu sufixul ø precedat de *-eşti (Bîrzeşti* + ø > *bîrzeşti)*, iar restul cu sufixul ø precedat de *-ar(i) (Olari* + ø >*olari)*. Discuţia care a avut loc între specialişti, judecînd după majoritatea exemplelor analizate, s-a învîrtit în jurul problemei : cum a putut fi evitată „alăturarea a doi *n(-en-en -i)* care complică pronunţarea"[11]. S-a spus că evitarea a avut loc pe trei căi :

a) prin suprimarea sufixului *-eni* adăugat la nume de locuri terminate în *-eni* : *Urziceanu* în loc de *Urziceneanu* ;

[10] Pentru bibliografia problemei cf. Iorgu Iordan, op. cit., p. 412 : Al. Graur, *Nume de persoană*, p. 119.
[11] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 119.

b) prin înlocuirea lui *-ean* cu *-ar*;

c) prin disimilarea consoanei *n* din rădăcină și deci înlocuirea lui cu *r*.

Așa cum am arătat mai sus, nu cunoaștem nici măcar un exemplu în care numele de grup să se formeze prin dublarea aceluiași sufix. Dacă acest procedeu ar exista, ar trebui să se folosească și la formarea numelor de grup cu sufixele *-ești* și *-ar(i)*. Admițînd acest punct de vedere, toate exemplele de tipul *bădenari*<*Bădeni*, *gropșenari*<*Gropșani*, *bucșenari*<*Bucșana* etc. trebuie scoase din discuție. Adăugăm la aceasta și faptul că din materialul nostru rezultă că în 72 de cazuri, deși în tema numelor de sate există un *n*, numele de grup se formează cu sufixul *-eni* (v., în *Indicele invers*, secvența *-neni*).

Trebuie menționat, de asemenea, că o serie de exemple menite să argumenteze teoria unui *-ar* „surogat al lui *-ean*"[12] au fost greșit analizate din necunoașterea unor probleme de geografie, nu de lingvistică (cf. *Vlădăreanu*<*Vlădeni*, *Peștenaru*<*Peștera*, *Hîrserean*<*Hîrsenean* etc. în loc de *Vlădăreanu*<*Vlădari*, *Peștenaru*<*Peșteana*, *Hîrserean*<*Hîrsari* etc.).

Nu avem posibilitatea să analizăm aici toate exemplele din *Indicele invers*. Analiza lor atentă pledează pentru admiterea lui *-ar* ca sufix independent de *-ean*, cu valoare locală[13].

B. NUME DE GRUP LA TOPONIME FORMATE DINTR-UN GRUP DE CUVINTE

La formarea numelui de grup de la nume compuse deosebim patru situații:

a) numele de grup se formează de la ambele părți componente ale toponimului: *apelevieni*<*Apele Vii* — Dj, *cernevereni*, *cernevișeni*, *cernevireni*<*Cerna-Vîrf*-Mh, *grulupeni* <*Gruiu Lupului*-Vl, *gurăpădeni*< *Gura Padinii*-Ot, *gurăreni*<*Gura Rîului*-Vl, *malorbeni*, *malolbeni*<*Malu Alb*-Vl, *vălaluneni*<*Valea Alunului*-Mh, *valecopeni*<*Valea cu Apă*-Gj, *văläbuneni* <*Valea Bună*-Mh, *välegărdeni*<*Valea Gardului*-Gj, *vălungeni* < *Valea Lungă*-Vl, *vălimăreni*<*Valea Mare*-Gj, -Ot,-Vl, *văierani*<*Valea Rea*-Mh, *văiereni*<*Valea Rea*-Dj, *vălăsăteni*<*Valea Satului*-Nh;

b) numele de grup se formează de la primul termen al sintagmei toponimice: *amărășteni*<*Amărăștii de Sus*-Ot, *băieși*<*Baia de Aramă*-Mh, *Baia de Fier*-Gj, *bălteni*<*Balta Verde*-Mh, *crăcuceni*<*Cracu Muntelui*-Mh, *delureni*<*Dealu Mare*-Vl, *doscioreni*<*Dosu Stoinii*-Gj, *fîntîneni*<*Fîntîna Domnească*, *Fîntînile Negre*-Mh, *gîrboviceni*<*Gîrbovățu de Jos*-Mh, *gîrleni*< *Gîrla Mare*-Mh, *izvorani* < *Izvoru Aneștilor*-Mh, *jugăstreni* < *Jugastru Vechi*-Mh, *linieni*, dar și *delureni*,<*Linia Dealului*-Vl, *lupșeni*<*Lupșa de Sus*-Mh, *lăuneni*<*Lăunele de Jos*-Vl, *obîrșeni*<*Obîrșia de Cîmp*-Mh, *oreviceni*<*Orevița Mare*-Mh, *ostroveni*<*Ostrovu Corbului*-Mh (se folosește și numele colectiv *corboveni*), *peștenari*<*Peșteana de Jos*-Gj, *piscani*< *Piscu Nou*, *Piscu Vechi*-Dj, *pîrîieni*<*Pîrîienii de Sus*, *Pîrîu de Vale*, *Pîrîu Viu-Gj*, *poienari*<*Poiana Gruii*, *Poiana Mare*-Mh, *Poiana de Sus*-Gj, *poroineni*<*Poroina Mare*-Mh, *răchițeni* <*Răchita de Sus*, *săceni*<*Seaca*

[12] Cf. Al. Graur, *Nume de persoană*, p. 119.
[13] Cf. și Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 412.

de Cîmp, *Seaca de Pădure*-Dj, *schiteni*<*Schitu-Greci*, *urdeni*<*Urda de Jos*, *Urda de Sus*-Gj, *vălureni*<*Valea lui Alb*-Ot, *vînjeni*<*Vînju Mare*-Mh, *vălenari*<*Valea Anilor*-Mh, *ocneni*<*Ocnele Mari*-Vl, *păuşeşti*<*Păuşeşti-Măglaşi*, *Păuşeşti-Otăsău*-Vl, *urziceni*<*Urzica Mare*, *Urzicuţa de Sus*;

c) numele de grup se formează de la elementul secund al sintagmei *tărniceni*<*Baia-Tarniţa*-Mh, *corbeni* < *Coasta-Corbului*, *lăuneni* < *Dealu Lăunele*-Vl, *leuleni*<*Dealul Leului*-Gj, *moşneni* <*Fărcăşeşti-Moşneni*-Gj, *motreni*<*Gura Motrului*-Mh, *negreni*<*Apa Neagră*-Gj, *cerneni*< *Lunca Cernei*-Mh, *moşteni*<*Logreşti-Moşteni*-Mh, *priporeni*<*Pîrîu de Pripor*-Gj, *sadoveni*<*Pîrîu Sadovei*-Dj, *jieni*<*Roşia Jiu*-Gj, *lărgeni* <*Stănceşti-Larga*-Gj, *logreşteni*< *Tîrgu Logreşti*-Gj, *scheieni*<*Valea Scheiului*-Vl, *bouleni*<*Valea Boului*-Gj;

d) numele de grup derivă de la primul element al sintagmei toponimice la care se adaugă determinativul — elementul secund: *Vălenii lui Cîine*<*Valea lui Cîine*-Gj, *bălenii de Sus*<*Bala de Sus*-Mh, *bălenii de jos*<*Bala de Jos*-Mh, *peştenarii de peste Jiu*<*Peşteana-Jiu*-Gj.

Menţionăm că, în general, numele compuse, formate cu determinativele *de jos*, *de sus*, *mare*, *mic*, *din deal*, *din vale* etc. au acelaşi nume de grup cu toponimul-bază (v. *Urda de Jos*, *Urda de Sus*).

Modelele de formare a numelor de grup analizate mai sus nu epuizează această problemă. Am eliminat din analiza de faţă acele modele care se întîlnesc mai frecvent şi la numele de grup formate de la antroponime pe care le vom discuta într-un articol aparte. Nu ne-am referit în paginile de mai sus nici la interferenţele dintre modelele toponimice şi antroponimice ale numelor de grup, urmînd a face aceasta după descrierea modelului antroponimic.

INDICE INVERS

ghebani < Ghebani — Gj
bucicani < Bucicani — Mh
urzicani < Urzica — Ot
runcani < Runcu — Gj
runcani < Runcu — Mh
şirocani < Şiroca — Mh
piscani < Piscu — Dj
piscani < Piscani — Dj
boşcani < Boaşca — Gj
bîtcani < Bîtcani — Gj
săucani < Seuca — Gj
giubegani < Giubega — Dj
toiegani < Toiaga — Gj
cîrlogani < Cîrlogani — Ot
cîrlogani < Cîrlogani — Vl
blejani < Blejani — Vl
sperlani < Sperleşti — Mh
titerlani < Titerleşti — Mh
burlani < Burlani — Mh
chirculani < Chirculeşti — Vl
gămani < Gămani — Gj
gulimani < Gulimani — Vl
tătărani < Tătărani — Vl
hotărani < Hotărani — Mh
hotărani < Hotărani — Ot
hotărani < Hotarele — Vl
hotărani < Hotaru — Ot
hotărani < Hotăroaia — Gj
stoborani < Stoborăşti — Ot
florani < Floran — Dj
ponorani < Ponoarele — Gj
botorani < Botorani — Vl
izvorani < Izvoarele — Mh
izvorani < Izvoare — Ot
ceurani < Ceauru — Gj
giurani < Giura — Mh
bîrsani < Bîrsani — Vl
busani < Buseşti — Mh
bătăşani < Bătăşani — Vl
becşani < Becşani — Vl
oteşani < Oteşani — Vl
teişani < Teiş — Ot
teişani < Teişani — Dj
cărpinişani < Cărpiniş — Gj
tomşani < Tomşani — Vl
mogoşani < Mogoşani — Gj
ghioşani < Ghioşani — Ot
ruginoşani < Ruginosu — Vl
igiroşani < Igirosu — Gj
gropşani < Gropşani — Ot

pîrşani < Pîrşani — Dj
urşani < Urşi — Vl
urşani < Urşani — Vl
părăuşani < Părăuşani — Vl
arvătani < Arvăteşti — Mh
bîltani < Bîlta — Gj
drăgotani < Drăgoteşti — Mh
balotani < Balota — Dj
argineştani < Argineşti — Mh
dobreştani < Dobreşti — Dj
căciulăţani < Căciulatu — Dj
vînăţani < Vînăta — Gj
vrăţani < Vrata — Mh
păvăţani < Pavăţ — Mh
bădeţani < Bădiţeşti — Mh
făgeţani < Făget — Mh
bungeţani < Bungeţani — Vl
becheţani < Bechet — Ot
vînjuleţani < Vînjuleţ — Mh
breţani < Breţa — Mh
dobreţani < Dobreţu — Ot
cruşeţani < Cruşeţu — Gj
olteţani < Olteţu — Vl
olteţani < Olteţani — Vl
menţani < Menţi — Mh
gonţani < Goanţa — Mh
hoţani < Hoţu — Mh
scorţani < Scoarţa — Gj
băluţani < Băluţa — Mh
văluţani < Văluţa — Gj
slăvuţani < Slăvuţa — Gj
băzăvani < Băzăvani — Gj
cîrstovani < Cîrstovani — Dj
horezani < Horezu — Ot
hurezani < Horezu — Gj
hurezani < Horezu — Vl
hurezani < Hurezani — Gj
rătezani < Rătezu — Gj
turtăbeni < Turtaba — Mh
pribeni < Priba — Vl
prejbeni < Preajba — Ot
firijbeni < Firijba — Vl
albeni < Albeni — Gj
strîmbeni < Strîmba — Gj
strîmbeni < Strîmba — Ot
strîmbeni < Strîmba — Vl
golumbeni < Golumbu — Dj
golumbeni < Golumbelu — Dj
obeni < Obeni — Vl
bobeni < Bobeanu — Gj
bobeni < Bobu — Gj
bobeni < Boba — Ot
dobeni < Doba — Ot
hobeni < Ohaba — Gj
sîrbeni > Sîrbi — Vl
orbeni < Orbeni — Mh
corbeni < Corbu — Ot
corbeni < Corbu — Vl
corbeni < Corbeni — Ot
hulubeni < Huluba — Gj
băceni < Bacea — Ot
băceni < Băceni — Ot
turbăceni < Turbaţi — Gj

bîrcăceni < Bîrcaciu — Gj
stîngăceni < Stîngăceaua — Mh
lăceni < Lac — Mh
bălăceni < Bălăciţa — Mh
mlăceni < Mlăci — Vl
mlăceni < Mlăceni — Vl
copăceni < Copăcioasa — Gj
copăceni < Copăcioasa — Mh
copăceni < Copăceni — Vl
copăceni < Copăcelu — Vl
surpăceni < Surpatele — Vl
surpăceni < Surupaţi — Gj
răceni < Raci — Gj
răceni < Recea — Vl
brăceni < Brăceni — Dj
cerăceni < Cerăt — Dj
săceni < Seaca — Gj
săceni < Seaca — Ot
săceni < Seaca — Vl
săceni < Secu — Dj
prisăceni < Prisaca — Ot
prisăceni < Prisăceaua — Mh
băltăceni < Bîltaci — Gj
novăceni < Novac — Dj
novăceni < Novaci — Gj
bîrzăceni < Bîrzescu — Mh
brăbeceni < Brabeţi — Dj
bîrîieceni < Bîrîiacu — Mh
voloieceni < Voloiac — Mh
cacaleceni < Cacaleţi — Dj
meceni < Mecea — Vl
dăneceni < Daneţi — Dj
greceni < Greceşti — Dj
greceni < Greceşti — Gj
greceni < Greci — Mh
greceni < Greci — Ot
greceni < Greci — Vl
bobăiceni < Bobaiţa — Mh
mihăiceni < Mihăiţa — Dj
mălăiceni < Malaica — Mh
vlăiceni < Vlaici — Ot
bunăiceni < Bunoaica — Mh
răiceni < Raieţi — Dj
băbiceni < Băbiciu — Ot
verbiceni < Verbiţa — Dj
izbiceni < Izbiceni — Ot
dădiceni < Dadiciu — Vl
vlădiceni < Vlădica — Mh
brădiceni < Brădiceni — Gj
ghidiceni < Ghidici — Dj
steiceni < Steic — Gj
giurgiceni < Giurgiţa — Dj
chiceni < Chiceni — Dj
drăghiceni < Drăghiceni — Ot
galiceni < Galicea — Vl
galiceni < Galiceni — Vl
iliceni < Liiceni — Ot
podbăniceni < Podbaniţa — Dj
căniceni < Cănicea — Mh
gărdăniceni < Gărdăneasa — Mh
măniceni < Mănicea — Vl
comăniceni < Comănicea — Dj
drăniceni < Drănic — Dj

pleniceni < Plenița — Dj
stigniceni < Stignița — Mh
crăiniceni < Crainici — Mh
vărdiniceni < Gvardinița — Mh
poroiniceni < Poroinița — Mh
morocalniceni < Morocalnița — Dj
cîlniceni < Cîlnic — Gj
stolniceni < Stolniceni — Vl
simniceni < Simniceni — Ot
șimniceni < Șimnic — Dj
lumniceni < Lumnic — Mh
malumniceni < Malumnic — Mh
tărniceni < Tarnița — Mh
gîrniceni < Gîrnița — Mh
gîrniceni < Gîrnicet — Vl
brezniceni < Breznița — Mh
goiceni < Goicea — Dj
croiceni < Croici — Gj
croiceni < Croica — Mh
risipiceni < Risipiți — Dj
măriceni < Marița — Vl
dobriceni < Dobrița — Gj
dobriceni < Dobriceni — Ot
dobriceni < Dobriceni — Vl
dobriceni < Dobricea — Vl
miericeni < Miericeaua — Gj
titiriceni < Titireci — Vl
mînăstiriceni < Mînăstiricea — Dj
vădăstriceni < Vădăstrița — Ot
bistriceni < Bistreț — Dj
bistriceni < Bistrița — Mh
bistriceni < Bistrița — Ot
bistriceni < Bistrețu — Mh
pestriceni < Pestrița — Mh
galiciuiceni < Galiciuica — Dj
brezuiceni < Brezuica — Ot
bîrzuiceni < Bîrzuica — Ot
maglaviceni < Maglavit — Dj
brăviceni < Bravița — Vl
brastaviceni < Brastavăț — Ot
dumbrăviceni < Dumbrăvița — Mh
plăviceni < Plăviceni — Ot
plăviceni < Plăviceanca — Ot
ergheviceni < Erghevița — Mh
oreviceni < Orevița — Mh
gîrboviceni < Gîrbovăț — Mh
racoviceni < Racovița — Dj
racoviceni < Racovița — Gj
racoviceni < Racovița — Vl
ștircoviceni < Ștircovița — Mh
bucoviceni < Bucovăț — Dj
bucoviceni < Bucovicior — Dj
smadoviceni < Smadovița — Mh
smadoviceni < Smadovicioara — Dj
radoviceni < Radovan — Dj
dedoviceni < Dedovița — Mh
maloviceni < Malovăț — Mh
iloviceni < Ilovița — Mh
iloviceni < Ilovăț — Mh
gornoviceni < Gornovița — Gj
gornoviceni < Gornovița — Mh
popoviceni < Popoviceni — Dj
rasoviceni < Rasovița — Gj

tisoviceni < Tisovița — Mh
terpeziceni < Terpezița — Dj
urziceni < Urzica — Ot
urziceni < Urzica — Vl
urziceni < Urzicuța — Dj
cioriceni < Ciorica — Dj
omoriceni < Omoricea — Vl
sălceni < Salcia — Dj
sălceni < Salcia — Mh
dănceni < Dănceu — Mh
comănceni < Comanca — Ot
comănceni < Comanca — Vl
dienceni < Dienci — Ot
ienceni < Ianca — Ot
ienceni < Iencuța — Ot
jienceni < Jianca — Ot
drinceni < Drincea— Mh
vrînceni < Vrancea — Mh
lunceni < Lunca — Gj
bonceni < Bonciu — Ot
donceni < Doanca — Ot
lunceni < Lunca — Gj
lunceni < Lunca — Vl
runceni < Runcu — Gj
runceni < Runcu — Vl
boceni < Boca Dej
boceni < Boca — Gj
boceni < Boceni — Mh
dîlboceni < Dîlbocița — Mh
boboceni < Boboaca — Vl
răcoceni < Racoți — Gj
saioceni < Saioci — Vl
cioceni < Cioaca — Vl
busuioceni < Busuioci — Gj
arjoceni < Arjoci — Gj
mijloceni < Mijlocu — Ot
gioroceni < Gioroc — Dj
troceni < Troaca — Dj
soceni < Socu — Gj
bătoceni < Batoți — Mh
băltoceni < Băltoci — Gj
motoceni < Motoci — Gj
plăpceni < Plapcea — Ot
iupceni < Iupca — Mh
șegărceni < Șegarcea — Dj
behărceni < Beharca — Dj
mărceni < Marcea — Vl
erceni < Ercea — Mh
berceni < Bîrca — Dj
mijerceni < Mijarca — Mh
ciuperceni < Ciuperceni — Dj
ciuperceni < Ciuperceni — Gj
izverceni < Izverna— Mh
cîrceni < Cîrcea — Dj
cîrceni < Cîrciu — Gj
cîrceni < Cîrceni — Mh
sfîrceni < Sfîrcea — Dj
zvorceni < Zvorsca — Ot
turceni < Turceni — Gj
vlăsceni < Vlașca — Dj
plosceni < Plosca — Dj
gubăuceni < Gubaucea — Dj
bulbuceni < Bulbuceni — Gj

bărbuceni < Bărbucea — Vl
bărbuceni < Bărbuceni — Vl
sălcuceni < Sălcuţa — Dj
vlăduceni < Vlăduceni — Vl
buzduceni < Buzduc — Dj
măciuceni < Măciuca — Vl
măciuceni < Măciuceni — Vl
băluceni < Băluţa — Mh
cruceni < Crucile — Dj
sălătruceni < Sălătruc — Mh
sălătruceni < Sălătruc — Vl
sălătruceni < Sălătrucel — Vl
pădeni < Padea — Dj
scrădeni < Scrada — Gj
obedeni < Obedin — Dj
zăvideni < Zăvideni — Vl
ghindeni < Ghindeni — Dj
grindeni < Ghindeni — Dj
grindeni < Grindeni — Ot
scundeni < Scundu — Vl
prundeni < Prundeni — Vl
bodeni < Bodea — Vl
grojdibodeni < Grojdibodu — Ot
sfodeni < Sfodea — Mh
godeni < Godeanu — Mh
godeni < Godeni — Dj
glodeni < Glodeni — Gj
glodeni < Glodu — Dj
glodeni < Glodu — Vl
podeni < Podeni — Mh
urdeni < Urda — Gj
leurdeni < Leurda — Gj
udeni < Uda — Ot
budeni < Bude — Vl
budeni < Budele — Vl
ludeni < Ludu — Mh
cîmpofeni < Cîmpofeni — Gj
găgeni < Găgeni — Vl
pîrlăgeni < Pîrlagele — Mh
ciumăgeni < Ciumagi — Vl
polovrăgeni < Polovragi — Gj
rebegeni < Rebegi — Dj
toiegeni < Toiaga — Gj
ghelmegeni < Ghelmegioaia — Mh
higeni < Higiu — Mh
cîrligeni < Cîrligei — Dj
cîrligeni < Cîrligei — Gj
pîrligeni < Pîrligeni — Dj
bărbărigeni < Bărbărigeni — Vl
ţiţirigeni < Ţiţirigi — Mh
covrigeni < Covrigi — Gj
dîlgeni < Dîlga — Dj
lîngeni < Lînga — Ot
cearîngeni < Cearîngu — Mh
cearîngeni < Cearîngeni — Mh
crîngeni < Crîngu — Vl
bogeni < Bogea — Dj
bogeni < Bogeni — Vl
obogeni < Oboga — Ot
obogeni < Obogeni — Vl
ociogeni < Ociogi — Ot
pojogeni < Pojogeni — Gj
pojogeni < Pojogi — Vl

pîrlăgeni < Pîrlagele — Mh
bîrlogeni < Bîrlogu — Vl
bîrlogeni < Bîrlogeni — Mh
potlogeni < Potlogeni — Ot
zănogeni < Zănoaga — Dj
zănogeni < Zănoaga — Ot
borogeni < Borogea — Mh
botorogeni < Botorogi — Gj
lărgeni < Larga — Gj
motorogeni < Motorogi — Gj
mărgeni < Marga — Mh
stănciugeni < Stănceşti — Dj
rugeni < Rugi — Gj
becheni < Becheni — Gj
mărgheni < Mărgheni — Ot
bobăieni < Bobaia — Gj
robăieni < Robaia — Vl
corobăieni < Corobăi — Gj
făcăieni < Făcăi — Dj
făcăieni < Făcăi — Vl
dăieni < Daia — Gj
vlădăieni < Vlădaia — Mh
odăieni < Odaia — Dj
găieni < Gaia — Dj
zegăieni < Zegaia — Mh
strehăieni < Strehaia — Mh
mălăieni < Mălaia — Vl
răslăieni < Reslău — Gj
cernăieni < Cernaia — Mh
scăpăieni < Scăpău — Mh
pîrăieni < Pîrău — Gj
pîrăieni < Pîrîu — Vl
trăieni < Traian — Mh
moţăţăieni < Moţăţei — Dj
văieni < Văianu — Gj
plăvăieni < Plăvaia — Vl
corăbieni < Corabia — Ot
sălcieni < Salcia — Mh
dieni < Dianu — Vl
budieni < Budieni — Gj
ştirbeieni < Ştirbei — Vl
nedeieni < Nedeia — Dj
văideieni < Vaideieni — Vl
cîrjeieni < Cîrjei — Mh
meieni < Meieni — Vl
glămeieni < Glămeia — Gj
teieni < Teiu — Mh
mărunţeieni < Mărunţei — Ot
coveieni < Covei — Dj
bîrzeieni < Bîrzeiu — Gj
spahieni < Spahii — Gj
ciochieni < Ciochiuţa — Mh
ciochieni < Ciochieni — Gj
mischieni < Mischii — Dj
panaghieni < Panaghia — Dj
jieni < Jieni — Dj
Jieni < Jieni — Ot
jieni < Jiul — Dj
italieni < Italieni — Ot
celieni < Celei — Ot
celieni < Celei — Gj
călieni < Călieni — Mh
cilieni < Cilieni — Ot

chilieni < Chilia — Mh
chilieni < Chilia — Vl
chilieni < Chiliu — Gj
dămieni < Damian — Dj
șimieni < Șimian — Mh
unieni < Hunia — Dj
bărboieni < Bărboi— Dj
zăicoieni < Zăicoiu — Gj
fălcoieni < Fălcoiu — Ot
fălcoieni < Fălcoieni — Ot
păscoieni < Păscoaia — Vl
piscoieni < Piscoiu — Gj
cucoieni < Cucoiu — Vl
modoieni < Modoia — Vl
gîrdoieni < Gîrdoaia — Mh
drăgoieni < Drăgoieni — Gj
drăgoieni < Drăgoaia — Dj
negoieni < Negoi — Dj
igoieni < Igoiu — Vl
uncioieni < Uncioaia — Gj
țirioieni < Țirioi — Gj
dejoieni < Dejoi — Vl
prejoieni < Prejoi — Dj
blănoieni < Blănoi — Vl
crîmpoieni < Crîmpoaia — Ot
procopoieni < Procopoaia — Vl
sterpoieni < Sterpoaia — Gj
lupoieni < Lupoaia — Gj
lupoieni < Lupoaia — Vl
băroieni < Băroiu — Vl
pocroieni < Pocruia — Gj
cioroieni < Cioroieni — Dj
cioroieni < Cioroiași — Dj
cioroieni < Cioroiu — Ot
ghioroieni < Ghioroiu — Dj
cotoroieni < Cotoroaia — Mh
pietroieni < Pietroaia — Dj
cepturoieni < Cepturoaia — Ot
ciuturoieni < Ciutura — Ot
bărsoieni < Bărsoieni — Vl
ursoieni < Ursoaia — Dj
ursoieni < Ursoaia — Mh
ursoieni < Ursoaia — Ot
ursoieni < Ursoaia — Vl
ursoieni < Ursați — Gj
găleșoieni < Găleșoaia — Gj
pleșoieni < Pleșa — Gj
pleșoieni < Pleșoiu — Ot
pleșoieni < Pleșoiu — Vl
vișoieni < Vișoi — Gj
gușoieni < Gușoieni — Vl
gușoieni < Gușoianca — Vl
argetoieni < Argetoaia — Dj
argetoieni < Argetoieni — Dj
șitoieni < Șitoaia — Gj
nistoieni < Nistoi — Dj
butoieni < Butoi — Ot
bălutoieni < Băluțoaia — Vl
zăvoieni < Zăvoieni — Vl
brezoieni < Brezoi — Vl
bîrzoieni < Bîrzoaia — Gj
urieni < Uria — Ot
turieni < Turia — Ot

balomiresieni < Balomireasa — Vl
leșieni < Leșile — Dj
roșieni < Roșia — Mh
roșieni < Roșia — Vl
roșieni < Roșiile — Vl
roșieni < Roșieni — Dj
roșieni < Roșiuța — Gj
jitieni < Jitia — Dj
cartieni < Cartiu — Gj
trestieni < Trestia — Vl
cuieni < Cuieni — Vl
săcuieni < Secui — Dj
guguieni < Guguianca — Vl
căluieni < Călui — Ot
tesluieni < Teslui — Dj
gruieni < Grui — Gj
gruieni < Gruia — Mh
gruieni < Gruiu — Vl
curuieni < Căruia — Dj
gușuieni < Gușoianca — Vl
brătuieni < Brătuia — Gj
cezieni < Cezieni — Ot
bozieni < Bozianca — Gj
cozieni < Cozia — Mh
blăjeni < Blaj — Ot
almăjeni < Almăj — Dj
almăjeni < Almăjel — Dj
almăjeni < Almăjel — Mh
obrejeni < Obreja — Gj
rogojeni < Rogojeni — Gj
rogojeni < Rogojina — Gj
rogojeni < Rogojelu — Gj
rătunjeni < Rotunda — Ot
stolojeni < Stolojani — Gj
cîrjeni < Cîrjei — Mh
găujeni < Găujani — Vl
caracaleni < Caracal — Ot
băleni < Bala — Mh
fișcăleni < Fișcălia — Vl
țăcăleni < Țăcăliile — Vl
buduhăleni < Buduhala — Gj
deveseleni < Devesel — Mh
deveseleni < Deveselu — Ot
țărțăleni < Țărțăl — Dj
văleni < Valea — Gj
văleni < Văleni — Gj
văleni < Văleni — Ot
zăvăleni < Zăval — Dj
vîlceleni < Vîlcele — Gj
vîlceleni < Vîlcele — Ot
deleni < Deleni — Dj
deleni < Deleni — Gj
deleni < Deleni — Ot
orodeleni < Orodel — Dj
ioneleni < Ionele — Dj
poteleni < Potelu — Ot
veleni < Vela — Dj
mofleni < Mofleni — Dj
vlădileni < Vlădila — Ot
mileni < Mileni — Mh
mirileni < Mirila — Ot
scorileni < Scorila — Mh
burileni < Burila — Mh

tetileni < Tetila — Gj
frățileni < Frățila — Dj
zorzileni < Zorzila — Gj
frăsineni < Frasina — Vl
caraoleni < Caraula — Dj
odoleni < Odoleni — Dj
sohodoleni < Sohodol — Gj
moleni < Molani — Mh
oroleni < Aurora — Mh
pristoleni < Pristol — Mh
cepleni < Ceplea — Gj
șopîrleni < Șopîrlița — Ot
spîrleni < Spîrleni — Vl
orleni < Orlea — Ot
orleni < Orlea — Vl
carauleni < Caraula — Dj
dăbuleni < Dăbuleni — Ot
vlăduleni < Vlăduleni — Gj
vlăduleni < Vlăduleni — Ot
țiuleni < Țiu — Dj
bouleni < Bou — Vl
motruleni < Motru — Gj
pătuleni < Pătulele — Mh
gutulem < Gutu — Mh
gănțuleni < Gănțulei — Vl
dîlmeni < Dîlma — Mh
ulmeni < Ulmeni — Gj
slașomeni < Slașoma — Mh
buciumeni < Buciumeni — Vl
bibăneni < Biban — Mh
stoicăneni < Stoicana — Vl
tencăneni < Tencănău — Dj
ciocăneni < Ciocanele — Dj
bărcăneni < Bărcanele — Vl
bogdăneni < Bogdan — Dj
găneni < Ganea — Vl
drăgăneni < Drăganu — Vl
cerîngăneni < Cerînganu — Mh
olăneni < Olanu — Vl
măneni < Manu — Mh
mărmăneni < Marmanu — Mh
geormăneni < Geormanele — Dj
tismăneni < Tismana — Gj
bărăneni < Băranu — Dj
gorăneni < Goranu — Vl
cloșăneni < Cloșani — Gj
bucșăneni < Bucșana — Gj
mîrșăneni < Mîrșani — Dj
cătăneni < Catanele — Dj
cătăneni < Catanele — Ot
bîltăneni < Bîltanele — Mh
artăneni < Artanu — Gj
butăneni < Butanu — Vl
milovăneni < Milovan — Dj
trăieneni < Traian — Ot
gemeneni < Gemeni — Mh
cremeneni < Cremenea — Mh
topeneni < Topana — Ot
curpeneni < Curpen — Gj
coteneni < Coteana — Ot
băhneni < Bahna — Mh
mărăcineni < Mărăcinele — Dj
belcineni < Belcin — Dj
studineni < Studina — Ot
golfineni < Golfinu — Dj
mărgineni < Mărgineni — Vl
tighineni < Tighina- — Vl
punghineni < Punghina — Mh
cîineni < Cîineni — Vl
poroineni < Poroina — Mh
stoineni < Stoina — Gj
potopineni < Potopinu — Ot
curpineni < Curpen — Gj
spineni < Spineni — Dj
spineni < Spineni — Ot
șirineni < Șirineasa — Vl
frăsineni < Frasin — Dj
frăsineni < Frasina — Vl
frăsineni < Frasin — Gj
frăsineni < Frasinu — Vl
slătineni < Slatina — Ot
păltineni < Paltinu — Gj
cotineni < Cotina — Dj
sîmbotineni < Sîmbotin — Gj
crivineni < Crivina — Mh
bîzdîneni < Bîzdîna — Dj
fîntîneni < Fîntîni — Dj
fîntîneni < Fîntînele — Dj
fîntîneni < Fîntînele — Dj
fîntîneni < Fîntînele — Gj
prejneni < Prejna — Mh
prejneni < Prejneni — Mh
lemneni < Leamna — Dj
tîmneni < Tîmna — Mh
samarineni < Samarinești — Gj
zărneni < Zărneni — Vl
cerneni < Cernele — Dj
cerneni < Cerna — Vl
cîrneni < Cîrna — Dj
hîrneni < Hîrnea — Vl
corneni < Cornu — Dj
mosneni < Mosna — Dj
cătuneni < Cătunele — Gj
lăuneni < Lăunele — Ot
corduneni < Cordun — Mh
belguneni < Belgun — Ot
aluneni < Alunu — Vl
genuneni < Genuneni — Vl
dobruneni < Dobrun — Ot
cătuneni < Cătunele — Gj
nisipeni < Nisipi — Vl
rîpeni < Rîpa — Gj
vulpeni < Vulpeni — Ot
cîmpeni < Cîmpeni — Dj
plopeni < Plopu — Gj
plopeni < Plopi — Mh
plopeni < Plopeni — Ot
popeni < Popi — Vl
gropeni < Gropeni — Vl
vîrtopeni < Vîrtopu — Dj
vîrtopeni < Vîrtopu — Gj
vîrtopeni < Vîrtopu — Ot
vîrtopeni < Vîrtoapa — Vl
răcăreni < Răcari — Dj
văcăreni < Văcarea — Gj
cojocăreni < Cojocărei — Vl

purcăreni < Purcaru — Gj
broscăreni < Broscari — Mh
blidăreni < Blidaru — Mh
blidăreni < Blidaru — Vl
țăndăreni < Țandăra — Dj
ghindăreni < Ghindari — Vl
podăreni < Podari — Dj
urdăreni < Urdari — Gj
rudăreni < Rudari — Dj
rudăreni < Rudari — Ot
rudăreni < Rudăria — Vl
rudăreni < Rudaru — Vl
călugăreni < Călugărei — Dj
călugăreni < Călugăreni — Gj
călugăreni < Călugăreasa — Gj
bîzgăreni < Bîzgărei — Ot
vălăreni < Vălari — Gj
sticlăreni < Sticlăria — Vl
celăreni < Celaru — Ot
ulăreni < Ulăreasa — Gj
poienăreni < Poienari — Vl
grădinăreni < Grădinari — Ot
dunăreni < Dunăreni — Dj
tunăreni < Tunari — Dj
călăpăreni < Calopăru — Gj
stupăreni < Stupărei — Vl
pietrăreni < Pietrari — Vl
mătăsăreni < Mătăsari — Gj
cursăreni < Cursaru — Gj
jităreni < Jitaru — Ot
zlătăreni < Zlătărei — Vl
butăreni < Butari — Vl
țînțăreni < Tînțăreni — Gj
țînțăreni < Țîntaru — Mh
arțăreni < Arțaru — Gj
stăvăreni < Stăvaru — Ot
dîrvăreni < Dîrvari — Mh
frunzăreni < Frunzaru — Ot
dobreni < Dobrana — Gj
dobreni < Dobra — Mh
măcreni < Macrea — Dj
gubandreni < Gubandru — Ot
bondreni < Bondrea — Ot
ardereni < Arderea — Gj
miereni < Mierea — Vl
miereni < Mierea — Gj
muiereni < Muiereni — Dj
stejereni < Stejari — Gj
stejereni < Stejaru — Gj
stejereni < Stejerei — Gj
stejereni < Stejaru — Mh
mereni < Măru — Gj
mereni < Mereni — Ot
pereni < Pereni — Dj
pereni < Peri — Mh
pereni < Pereni — Mh
coșereni < Coșereni — Dj
groșereni < Groșerea — Gj
cungreni < Cungrea — Ot
negreni < Negreni — Gj
negreni < Negreni — Ot
negreni < Negreni — Vl

cujmireni < Cujmir — Mh
radomireni < Radomir — Dj
negomireni < Negomir — Gj
poboreni < Poboru — Ot
dobromireni < Dobromira — Dj
cioroboreni < Cioroboreni — Mh
cocoreni < Cocoreni — Gj
cocoreni < Cocoru — Vl
dobridoreni < Dobridor — Dj
sohoreni < Suharu — Vl
secioreni < Seciu — Vl
chicioreni < Chicioara — Gj
chicioreni < Chicioara — Vl
husnicioreni < Husnicioara — Mh
breznicioreni < Breznicioara — Mh
săscioreni < Săscioara — Vl
smadovicioreni < Smadovicioara — Mh
prigoreni < Prigoria — Gj
mărioreni < Marioara — Dj
roșioreni < Roșiori — Mh
slătioreni < Slătioara — Ot
slătioreni < Slătioara — Vl
siliștioreni < Siliștioara — Ot
pojoreni < Pojaru — Gj
bujoreni < Bujor — Dj
bujoreni < Bujoreni — Vl
floreni < Floru — Ot
moreni < Moreni — Dj
ponoreni < Ponoarele — Mh
praporeni < Prapor — Dj
priporeni < Priporu — Gj
priporeni < Pripoara — Vl
soreni < Soreni — Dj
runcșoreni < Runcșor — Mh
rocșoreni < Rocșoreni — Mh
ochișoreni < Ochișoru — Dj
viișoreni < Viișoara — Dj
viișoreni < Viișoara — Ot
viișoreni < Viișoara — Vl
cernișoreni < Cernișoara — Vl
prunișoreni < Prunișor — Mh
boișoreni < Boișoara — Vl
foișoreni < Foișor — Dj
scărișoreni < Scărișoara — Ot
scărișoreni < Scărișoara — Vl
perișoreni < Perișor — Dj
oprișoreni < Oprișor — Mh
motrișoreni < Motrișor — Gj
gurișoreni < Gurișoara — Vl
bîltișoreni < Bîlta—Gh
bîltișoreni < Bîltișoara — Gj
curtișoreni < Curtișoara — Gj
curtișoreni < Curtișoara — Ot
bălșoreni < Bălșoara — Vl
groșereni < Groșerea — Gj
plopșoreni < Plopșoru — Dj
plopșoreni < Plopșoru — Gj
corșoreni < Corșoru — Gj
vînătoreni < Vînători — Mh
govoreni < Govora — Vl
vîrvoreni < Vîrvoru — Dj
căpreni < Căpreni — Gj
zătreni < Zătreni — Vl

zătreni < Zătreana — Gj
pietreni < Piatra — Ot
pietreni < Pietreni — Vl
petreni < Petra — Mh
golotreni < Golotreni — Vl
motreni < Motru — Gj
vădăstreni < Vădastra — Ot
jugăstreni < Jugastru — Mh
ceaureni < Ceauru — Gj
dîmbureni < Dîmburile — Ot
scorbureni < Scorbura — Vl
turbureni < Turburea — Gj
turbureni < Turburea — Vl
runcureni < Runcurel — Gj
piscureni < Piscuri — Gj
piscureni < Piscu — Mh
bucureni < Bucura — Mh
prundureni < Prundurei — Gj
zmeureni < Zmeurăt — Vl
gureni < Gureni — Gj
măgureni < Măgura — Gj
măgureni < Măgurele — Mh
măgureni < Măgura — Ot
măgureni < Măgura — Vl
măgureni < Măgureni — Vl
ungureni < Ungureni — Gj
ungureni < Ungureni — Gj
ungureni < Ungureanu — Ot
seciureni < Seciurile — Gj
rîureni < Rîureni — Vl
delureni < Delureni — Mh
delureni < Delureni — Vl
mămureni < Mamura — Ot
fumureni < Fumureni — Vl
boureni < Bohorel — Gj
boureni < Boureni — Dj
arsureni < Arsuri — Gj
întorsureni < Întorsura — Dj
curmătureni < Curmătura — Dj
curmătureni < Curmăturile — Vl
crăpătureni < Crăpăturile — Vl
ceptureni < Ceptureni — Mh
ruptureni < Rupturile — Dj
ruptureni < Ruptura — Dj
ruptureni < Ruptura — Mh
ciutureni < Ciutura — Dj
jilțureni < Jilț — Gj
puțureni < Puțuri — Dj
lăzureni < Lazu — Gj
lăzureni < Lazuri — Gj
iezureni < Iezureni — Gj
viezureni < Viezuri — Gj
doseni < Doseni — Gj
buseni < Busești — Mh
suseni < Suseni — Gj
suseni < Suseni — Vl
colibășeni < Colibași — Gj
colibășeni < Colibași — Mh
colibășeni < Colibași — Ot
fărcășeni < Fărcaș — Dj
fărcășeni < Fărcășanca — Dj
fărcășeni < Fărcașele — Ot
porcășeni < Porcașa — Gj

vlădășeni < Vlădășești — Mh
murgășeni < Murgași — Dj
pitulășeni < Pitulași — Mh
ciovîrnășeni < Ciovîrnășani — Mh
tălpășeni < Tălpașu — Gj
călărășeni < Călărași — Dj
hotărășeni < Hotăroasa — Vl
hotărășeni < Hotăroasa — Gj
bocșeni < Bocșa — Vl
berbeșeni < Berbeșu — Dj
măceșeni < Măceșu — Dj
pădeșeni < Padeș — Gj
băieșeni < Băiasa — Vl
cioroieșeni < Cioroiași — Dj
vieșeni < Viașu — Mh
găleșeni < Galeșu— Dj
bîcleșeni < Bîcleș — Mh
brîgleșeni < Brîgleasa — Mh
pleșeni < Pleașa — Vl
golineșeni < Golineasa — Mh
voineșeni < Voineasa — Ot
voineșeni < Voineasa — Vl
cireșeni < Cireșu — Mh
cireșeni < Cireșu — Vl
bucureșeni < Bucureasa — Gj
brăteșeni < Bratcșul — Mh
păișeni < Păișani — Gj
tufișeni < Tufiș — Ot
filișeni < Filiași — Dj
otetelișeni < Otetelișu — Vl
timișeni < Timișeni — Gj
cărpinișeni < Cărpinișu — Gj
cirișeni < Cireșu — Vl
merișeni < Meriș — Mh
butișeni < Butișoaia — Gj
bălșeni < Balș — Ot
izămșeni < Izimșa — Mh
bolboșeni < Bolboși — Gj
bădoșeni < Bădoși — Dj
rădoșeni < Radoși — Gj
leordoșeni < Leordoasa — Dj
gogoșeni < Gogoșu — Dj
gogoșeni < Gogoșu — Mh
mogoșeni < Mogoșani — Gj
băloșeni < Baloși — Mh
lăloșeni < Laloșu — Vl
cloșeni < Cloșani — Gj
imoșeni < Imoasa — Mh
streminoșeni < Streminoasa — Vl
aninoșeni < Aninoasa — Gj
aninoșeni < Aninoasa — Vl
pinoșeni < Pinoasa — Gj
groșeni < Groși — Vl
igiroșeni < Igiroasa — Mh
lăturoșeni < Lăturoasa — Mh
puturoșeni < Puturoasa — Ot
pietroșeni < Pietroasa — Vl
lupșeni < Lupșa — Mh
arșeni < Arșeni — Gj
obîrșeni < Obîrșia — Gj
obîrșeni < Obîrșia — Gj
obîrșeni < Obîrșia — Ot

obîrșeni < Obîrșia — Vl
cîrșeni < Cîrșu — Mh
urșeni < Urși — Vl
păușeni < Păușa — Vl
mărcușeni < Mărcușu — Vl
brîndușeni < Brîndușa — Dj
frumușeni < Frumușei — Gj
lăpușeni < Lăpușata — Vl
dobrușeni < Dobrușa — Vl
negrușeni < Negrușa — Mh
scorușeni < Scorușu — Gj
scorușeni < Scorușu — Vl
corlăteni < Corlate — Dj
cernăteni < Cernat — Dj
surpăteni < Surpatele — Vl
sărăteni < Sărata — Vl
cerăteni < Cerăt — Gj
calafeteni < Calafat — Dj
buleteni < Buleta — Vl
bălteni < Balta — Mh
bîlteni < Bîlteni — Gj
olteni < Olteanu — Gj
olteni < Olteni — Ot
olteni < Olteni — Vl
linteni < Lintea — Gj
căpinteni < Căpinteni — Dj
bonteni < Boanta — Dj
sîmboteni < Sîmbotin— Gj
socoteni < Socoteni — Gj
cîrcoteni < Cîrcota — Dj
baloteni < Balota — Mh
șipoteni < Șipotu — Gj
șipoteni < Șipotu — Mh
șipoteni < Șipotele — Mh
boșoteni < Boșoteni — Ot
toteni < Totea — Gj
bîrzoteni < Bîrzoteni — Vl
trepteni < Trepteni — Vl
gilorteni < Gilortu — Gj
curteni < Curtea — Vl
curteni < Curteanca — Gj
scurteni < Scurtu — Gj
rästeni < Rast — Dj
costeni < Costeni — Gj
costeni < Coasta — Vl
milosteni < Milostea — Vl
lăcusteni < Locusteni — Dj
zlășteni < Zlășteni — Gj
bărășteni < Bărăști — Ot
amărășteni < Amărăști — Dj
giuvărășteni < Giuvărăști — Ot
borășteni < Borăscu — Gj
cocorășteni < Cocorăști — Gj
horășteni < Horăști — Gj
ciorășteni < Ciorăști — Vl
budurășteni < Budurăști — Vl
berzășteni < Berzasca — Mh
dăieșteni < Dăiești — Vl
bodăieșteni < Bodăiești — Dj
bibeșteni < Bibești — Gj
albeșteni < Albești — Gj
bumbeșteni < Bumbești — Gj
berbeșteni < Berbești — Vl

sîrbeșteni < Sîrbești — Gj
bobiceșteni < Bobicești — Ot
măniceșteni < Mănicești — Vl
buiceșteni < Buicești — Mh
frînceșteni < Frîncești — Gj
obroceșteni < Obrocești — Vl
lădeșteni < Lădești — Vl
vlădeșteni < Vlădești — Vl
cordeșteni < Cordești — Gj
cermegeșteni < Cermegești — Vl
hălăngeșteni < Hălăngești — Gj
scaieșteni < Scaiești — Dj
dăieșteni < Dăiești — Vl
mălăieșteni < Mălăiești — Dj
priboieșteni < Priboiești — Vl
goieșteni < Goiești — Dj
stroieșteni < Stroiești — Vl
brativoieșteni < Brativoiești — Mh
băbuieșteni < Băbuiești — Vl
bumbuieșteni < Bumbuiești — Vl
vulpuieșteni < Vulpuiești — Vl
butuieșteni < Butoiești — Mh
burdăleșteni < Burdălești — Vl
popînzăleșteni < Popînzălești — Dj
grebleșteni < Greblești — Vl
cîndeleșteni < Cîndelești — Ot
pieleșteni < Pielești — Dj
leleșteni < Lelești — Gj
băileșteni < Băilești — Dj
murgileșteni < Murgilești — Gj
didileșteni < Didilești — Gj
mileșteni < Milești — Dj
stoileșteni < Stoilești — Vl
berleșteni < Berlești — Gj
mierleșteni < Mierlești — Ot
gîrleșteni < Gîrlești — Dj
orleșteni < Orlești — Vl
zorleșteni < Zorlești — Gj
bibuleșteni < Bibulești — Gj
beculeșteni < Beculești — Ot
duculeșteni < Duculești — Gj
drăguleșteni < Drăgulești — Vl
lihuleșteni < Lihulești — Gj
dănciuleșteni < Dănciulești — Vl
giuleșteni < Giulești — Vl
dimuleșteni < Dimulești — Vl
tituleșteni < Titulești — Ot
duțuleșteni < Duțulești — Dj
pîrvuleșteni < Pîrvulești — Mh
rîmeșteni < Rîmești — Vl
șerbăneșteni < Șerbănești — Ot
mlecăneșteni < Mlecănești — Dj
ciocăneșteni < Ciocănești — Dj
stoicăneșteni < Stoicănești — Ot
bărcăneșteni < Bărcănești — Ot
bălăneșteni < Bălănești — Ot
alimăneșteni < Alimănești — Ot
comăneșteni < Comănești — Ot
iormăneșteni < Iormănești — Gj
brăneșteni < Brănești — Gj
oprăneșteni < Oprănești — Mh
căzăneșteni < Căzănești — Mh
rădineșteni < Rădinești — Gj

argineşteni < Argineşti — Mh
melineşteni < Melineşti — Dj
mărineşteni < Marineşti — Gj
sineşteni < Sineşti — Ot
romîneşteni < Romaneşti — Dj
slămneşteni < Slămneşti — Gj
ioneşteni < Ioneşti — Vl
alimpeşteni < Alimpeşti — Gj
topeşteni < Topeşti — Gj
viespeşteni < Viespeşti — Ot
vlăngăreşteni < Vlăngăreşti — Ot
dobreşteni < Dobreşti — Dj
dobreşteni < Dobreşti Vl
udreşteni < Udreşti — Vl
magheresteni < Magheresti — Gh
tatomireşteni < Tatomireşti — Dj
negreşteni < Negreşti — Mh
logreşteni < Logreşti — Gj
floreşteni < Floreşti — Dj
floreşteni < Floreşti — Gj
floreşteni < Floreşteni — Gj
floreşteni < Floreşti — Vl
giureşteni < Giureşti — Mh
vultureşteni < Vultureşti — Ot
sişeşteni < Sişeşti — Mh
cernăteşteni < Cernăteşti — Dj
frăteşteni < Frăteşti — Gj
fometeşteni < Fometeşti — Vl
siteşteni < Siteşti — Gj
titeşteni < Titeşti — Vl
chinteşteni < Chinteşti — Ot
leoteşteni < Leoteşti — Ot
drăgoteşteni < Drăgoteşti — Dj
dobroteşteni < Dobroteşti — Dj
creţeşteni < Creţeşti — Ot
ghizdăveşteni < Ghizdăveşti — Dj
bratuveşteni < Bratoveşti — Vl
bulzeşteni < Bulzeşti — Dj
dozeşteni < Dozeşti — Vl
grădişteni < Grădiştea — Ot
grădişteni < Grădiştea — Vl
grădişteni < Grădiştea — Dj
drăghişteni < Drăgheşti — Mh
rojişteni < Rojiştea — Dj
pociovalişteni < Pociovalişte — Gj
selişteni < Seliştea — Gj
selişteni < Seliştea — Mh
selişteni < Selişteni — Mh
selişteni < Seliştea — Vl
călimănişteni < Călimăneşti — Vl
brănişteni < Branişte — Dj
brănişteni < Braniştea — Mh
mălărişteni < Malarişca — Mh
sborişteni < Sborişte — Vl
morişteni < Muiereasca — Vl
comorişteni < Comorîşte — Dj
dioşteni < Dioşti — Dj
comoşteni < Comoşteni — Dj
broşteni < Broşteni — Gj
broşteni < Broşteni — Mh
broşteni < Broşteni — Ot
jarosteni < Jarostea — Gj

hodoroşteni < Hodorasca — Gj
buteni < Buta — Ot
miluteni < Miluta — Mh
pluteni < Pluta — Mh
adîncăţeni < Adîncata — Dj
polăţeni < Polata — Gj
corlăţeni < Corlăţel — Mh
căciulăţeni < Căciulatu — Dj
sprîncenăţeni < Sprîncenata — Ot
celnăţeni < Celnata — Mh
cernăţeni < Cernat — Dj
atîrnăţeni < Atîrnaţi — Dj
atîrnăţeni < Atîrnaţi — Mh
atîrnăţeni < Atîrnaţi — Ot
cornăţeni < Cornetu — Dj
cornăţeni < Cornetu — Gj
cornăţeni < Cornăţelu — Ot
cornăţeni < Cornetu — Vl
ghimpăţeni < Ghimpaţi — Dj
surpăţeni < Surpatele — Vl
sărăţeni < Sărata — Dj
degerăţeni < Degeraţi — Mh
ursăţeni < Ursaţi — Gj
ursăţeni < Ursăţei — Gj
cetăţeni < Cetate — Dj
bălţăţeni < Bălţaţi — Mh
bălţăţeni < Bălţăţeni — Vl
moţăţeni < Moţăţei — Dj
brăbeţeni < Brabeţi — Dj
brăbeţeni < Brabeţi — Gj
bălceţeni < Bălceţei — Vl
brădeţeni < Brădet — Gj
brădeţeni < Brădeţel — Gj
feţeni < Feţeni — Vl
becheţeni < Bechet — Dj
becheţeni < Bechet — Ot
rugeţeni < Rugetu — Vl
cacaleţeni < Cacaleţi — Dj
jarcaleţeni < Jarcaleţi — Ot
găleţeni < Găleata — Mh
vînjuleţeni < Vînjuleţ — Mh
ulmeţeni < Ulmeţel — Vl
ulmeţeni < Ulmetu — Vl
ulmeţeni < Ulmet — Gj
ghimpeţeni < Ghimpeţeni — Ot
colareţeni < Colareţ — Mh
purcăreţeni < Purcăreaţa — Ot
creţeni < Creţeni — Vl
pădureţeni < Pădureţu — Vl
lăpuşeţeni < Lăpuşata — Vl
căţeţeni < Căţeţu — Vl
hobiţeni < Hobiţa — Gj
răchiţeni < Răchita — Gj
răchiţeni < Răchiţi — Gj
iablăniţeni < Iablăniţa — Mh
ocniţeni < Ocniţa — Vl
broşteniţeni < Broşteniţa — Gj
stoiniţeni < Stoieniţa — Gj
işalniţeni < Işalniţa — Dj
gorniţeni < Gornăcel — Gj
lăcriţeni < Lăcriţa — Dj
bistriţeni < Bistriţa — Vl
şuşiţeni < Şuşiţa — Mh

jidoștițeni < Jidoștița — Mh
braloștițeni < Braloștița — Dj
fratoștițeni < Fratoștița — Dj
plavișevițeni < Plavișevița — Mh
dămțeni < Dămțeni — Vl
golențeni < Golenți — Dj
menţeni < Menți — Mh
gornenţeni < Gornenţi — Mh
terpezițeni < Terpezița — Dj
cacoţeni < Cacoţi — Mh
hoţeni < Hoţu — Mh
scorţeni < Scoarţa (Motru) — Gj
sălcuţeni < Sălcuţa — Dj
ciochiuţeni < Ciochiuţa — Mh
bălăveni < Bălava — Gj
glăveni < Glăvile — Vl
morunglăveni < Morunglav — Ot
slăveni < Slăveni — Ot
tanislăveni < Tanislavi — Vl
tîrnăveni < Tîrnava — Dj
dumbrăveni < Dumbrăveni — Gj
dumbrăveni < Dumbrava — Vl
dumbrăveni < Dumbrăveni — Vl
lișteveni < Lișteava — Dj
criveni < Criva — Dj
criveni < Criva — Ot
braboveni < Brabova — Dj
dîmboveni < Dîmbova — Gj
gîrboveni < Gîrbovu — Gj
corboveni < Corbova — Mh
duboveni < Dubova — Mh
cacoveni < Cacova — Vl
iacoveni < Iacovile — Vl
racoveni < Racova — Mh
milcoveni < Milcoveni — Ot
milcoveni < Milcov — Ot
brîncoveni < Brîncoveni — Ot
gîrcoveni < Gîrcov — Ot
corcoveni < Corcova — Mh
tescoveni < Teasc — Dj
bașcoveni < Bașcov — Dj
pîrșcoveni < Pîrșcoveni — Ot
potcoveni < Potcoava — Ot
sadoveni < Sadova — Dj
leoveni < Leu — Dj
glogoveni < Glogova — Gj
iloveni < Ilovu — Mh
rogoveni < Rogova — Mh
craioveni < Craiova — Dj
gîngioveni < Gîngiova — Dj
iloveni < Ilovu — Mh
bratiloveni < Bratilov — Mh
dobrosloveni < Dobrosloveni — Ot
librosloveni < Mirosloveni — Gj
nadanoveni < Nadanova — Mh
cleanoveni < Cleanov — Mh
castranoveni < Castranova — Dj
hinoveni < Hinova — Mh
booveni < Booveni — Dj
lipoveni < Lipovu — Dj
popoveni < Popoveni — Dj
jiroveni < Jirov — Mh
cocoroveni < Cocorova — Mh

gabroveni < Gabru — Dj
ostroveni < Ostrov — Ot
ostroveni < Ostroveni — Dj
ostroveni < Ostroveni — Vl
rasoveni < Rasova — Gj
dașoveni < Dașova — Ot
coșoveni < Coșoveni — Dj
roșoveni < Roșoveni — Vl
crușoveni < Crușovu — Ot
curveni < Curva — Gj
govodărveni < Govodarva — Mh
giurgiuveni < Giurgiuveni — Vl
ciocăzeni < Ciocadia — Gj
lăzeni < Lazu — Dj
lăzeni < Lazu — Gj
lăzeni < Lazu — Mh
cernăzeni < Cernădia — Gj
arpezeni < Arpadia — Gj
hurezeni < Horezu — Gj
rătezeni < Rătezu — Gj
rezeni < Redea — Ot
brezeni < Breaza — Dj
livezeni < Livada — Gj
firizeni < Firizu — Mh
bîrzeni < Bîrza — Dj
bîrzeni < Bîrza — Ot
mîrzeni < Mîrza — Dj
corzeni < Corzu — Mh
leurzeni < Leurda — Gj
copuzeni < Copuzu — Gj
lixeni < Alexeni — Gj
urzicari < Urzicari — Vl
bărcari < Bîrca — Dj
blidari < Blidari — Gj
budari < Buda — Vl
rudari <Rudăria — Gj
cearîngari < Cearîngu — Mh
gruiari < Gruieni — Vl
greblari < Greblești — Vl
olari < Olari — Vl
pătulari < Pătulele — Mh
arcănari < Arcani — Gj
mădulari < Mădulari — Vl
gemănari < Gemeni — Mh
gemănari < Geamăna — Vl
tismănari < Tismana — Gj
pieptănari < Pieptani — Gj
bîlvănari < Bîlvănești — Mh
brebenari < Brebeni — Ot
băbenari < Băbeni — Vl
mozăcenari < Mozăceni — Ot
dobricenari < Dobriceni — Ot
socenari < Soceni— Vl
tocenari < Toceni — Dj
bădenari < Bădeni — Vl
podenari < Podeni — Mh
tufenari < Tufeni — Ot
bengenari < Bengești — Gj
rîienari < Rîieni — Mh
jienari < Jiana — Mh
poienari < Poiana — Gj
poienari < Poiana — Mh

poienari < Poiana — Ot
cioroienari < Cioroieni — Dj
băjenari < Băjenia — Dj
vălenari < Văleni — Vl
ţiclenari < Ţicleni — Gj
movilenari < Movileni — Ot
tîmpenari < Tîmpeni — Ot
bucşenari < Bucşani — Vl
coşenari < Coşani — Vl
ghioşenari < Ghioşani — Vl
cloşenari < Cloşani — Gj
gropşenari < Gropşani — Ot
bîltenari < Bîlteni — Gj
cotenari < Coteni — Ot
lăcustenari < Lăcusteni — Vl
moştenari < Moşteni — Ot
buştenari < Buşteni — Dj
ghimpeţenari < Ghimpeţeni — Ot
berzenari < Barza — Ot
băhnari < Bahna — Mh
brebinari < Brebina — Mh
gălbinari < Galbina — Ot
grădinari < Grădini— Ot
rudinari < Rudina — Mh
bojinari < Bojin — Gj
răşinari < Răşina — Gj
vişinari < Vişina — Mh
vişinari < Vişina — Ot
ploştinari < Ploştina — Gj
rovinari < Rovine — Dj
rovinari < Rovinari — Gj
jupînari < Jupîneşti — Mh
tabonari < Tabon — Ot
iconari < Icoana — Ot
izvărnari < Izvarna — Gj
cernari < Cerna — Vl
izvernari < Izverna — Mh
şovîrnari < Şovarna — Mh
crăsnari < Crasna — Gj
cărbunari < Cărbunari — Mh
ciorari < Ciorari — Gj
florari < Floru — Ot
pietrari < Pietrari — Vl
ciurari < Ciureşti — Ot
ursari < Ursa — Ot
bucinişari < Bucinişu — Ot
murtari < Murta — Dj
potcovari < Potcoava — Ot
luncaşi < Lunca — Vl
bărcănaşi < Bărcanele — Vl
ocnaşi < Ocna— Vl
brebenaşi < Brebeni — Ot
cîrcenaşi < Cîrceni — Mh
turcenaşi < Turceni — Gj
ponoraşi < Ponoarele — Gj
hodorăşti < Hodorasca — Gj
cirbeşti < Cîrbeşti — Gj
sîrbeşti < Sîrbeşti(Alimpeşti)— Gj
greceşti < Greceşti — Gj
boghiceşti < Boghiceşti — Gj
cîrniceşti < Cîrniceşti — Gj
chiriceşti < Chiriceşti — Vl
buiceşti < Buiceşti — Gj

cîlceşti < Cîlceşti — Gj
gîlceşti < Gîlceşti — Gj
dolceşti < Dolceşti — Gj
stănceşti < Stănceşti — Gj
frînceşti < Frînceşti — Vl
bolboceşti < Bolboceşti — Gj
obroceşti < Obroceşti — Vl
berceşti < Berceşti — Gj
turceşti < Turceşti — Vl
cuceşti < Cuceşti — Vl
hurduceşti < Hurduceşti — Mh
rădeşti < Rădeşti — Vl
brădeşti < Brădeşti — Dj
predeşti < Predeşti — Dj
bodeşti < Bodeşti — Gj
budeşti < Budeşti — Vl
hăieşti < Hăieşti — Gj
mihăieşti < Mihăieşti — Gj
mateieşti < Mateieşti — Vl
ciomăgeşti < Ciomăgeşti — Ot
cermegeşti < Cermegeşti — Vl
lungeşti < Lungeşti — Vl
urecheşti < Urecheşti — Gj
drăgoieşti < Drăgoieşti — Gj
negoieşti < Negoieşti — Gj
stroieşti < Stroieşti — Gj
cămuieşti < Cămuieşti — Gj
lupuieşti < Lupuieşti — Vl
gătejeşti < Gătejeşti — Vl
căleşti < Căleşti — Gj
leleşti < Leleasca — Gj
mănăileşti < Mănăileşti — Vl
zorleşti < Zorleasca — Ot
bibuleşti < Bibuleşti — Gj
răiculeşti < Răiculeşti — Mh
stănculeşti < Stănculeşti — Vl
pàsculeşti < Păsculeşti — Vl
cuculeşti < Cuculeşti — Vl
merfuleşti < Merfuleşti — Gj
luculeşti < Luculeşti — Vl
ifrimeşti < Ifrimeşti — Vl
irimeşti < Irimeşti — Vl
rîmeşti < Rîmeşti (Horezu)— Vl
bărcăneşti < Bărcăneşti — Vl
budăneşti < Budăneşti — Mh
budăneşti < Budăneşti — Gj
bogdăneşti < Bogdăneşti — Vl
ştefăneşti < Ştefăneşti — Vl
drăgăneşti < Drăgăneşti — Vl
bălăneşti < Bălăneşti — Gj
comăneşti < Comăneşti — Mh
sărsăneşti < Sărsăneşti — Vl
stăneşti < Stăneşti — Gj
stăneşti < Stăneşti — Mh
stăneşti < Stăneşti — Vl
cîrstăneşti < Cîrstăneşti — Vl
găvăneşti < Găvăneşti — Gj
găvăneşti < Găvăneşti — Vl
căzăneşti < Căzăneşti— Vl
stoieneşti < Stoieneşti — Vl
călineşti < Călineşti — Vl
samarineşti < Samarineşti — Gj
jupîneşti < Jupîneşti — Gj

diaconeşti < Diaconeşti — Vl
cioponeşti < Cioponeşti — Vl
corneşti < Corneşti — Gj
cleşneşti < Cleşneşti — Gj
buneşti < Buneşti — Vl
goruneşti < Goruneşti — Vl
pruneşti < Pruneşti — Gj
cînepeşti < Cînepeşti — Gj
popeşti < Popeşti — Vl
măldăreşti < Măldăreşti — Vl
ursăreşti < Ursăreşti — Gj
lăzăreşti < Lăzăreşti — Gj
magheresti < Magheresti — Vl
fireşti < Fireşti — Vl
mireşti < Mireşti — Vl
nistoreşti < Nistoreşti — Gj
făureşti < Făureşti — Vl
tănăseşti < Tănăseşti — Vl
bălăşeşti < Bălăşeşti — Gj
tălpăşeşti < Tălpăeşti — Gj
mărăşeşti < Mărăşeşti — Mh
mereşeşti < Mereşeşti — Vl
hirişeşti < Hirişeşti — Gj
mogoşeşti < Mogoşeşti — Vl
bărbăteşti < Bărbăteşti — Vl
arvăteşti < Arvăteasca — Ot
muşeteşti < Muşeteşti — Gj
slăviteşti < Slăviteşti — Vl
voiteşti < Voiteşti — Gj
siteşti < Siteşti — Gj
foteşti < Foteşti — Vl
drăgoteşti < Drăgoteşti — Gj
dobroteşti < Dobroteşti — Dj
costeşti < Costeşti — Gj
costeşti < Costeşti — Mh
costeşti < Costeşti — Vl
suteşti < Suteşti — Vl
chiţeşti < Chiţeasca — Ot
stoichiţeşti < Stoichiţeşti — Gj
chiriţeşti < Chiriţeasca — Ot
colţeşti < Colţeşti — Gj
linţeşti < Linţeşti — Gj
răduţeşti < Răduţeşti — Mh
dumbrăveşti < Dumbrăveşti — Vl
bîrzeşti < Bîrzeşti — Vl
buzeşti < Buzeşti — Gj

Образование названий местных жителей в Олтении

Резюме

В данной статье дается описание словообразовательных моделей названий местных жителей Олтении. Эта категория слов в румынском языке мало исследована. Между тем, как демонстрируется в статье, слова, обозначающие названия местных жителей, имеют весьма важное значение для этимологии топонимов и для истории языка вообще. По наблюдению автора, эти лексические единицы часто оказываются более консервативны, чем слова, от которых они образованы.

Decembrie 1981

Facultatea de filologie
Craiova

NOI CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA SLAVONEI ROMÂNEŞTI

Problema elementelor româneşti cuprinse în limba documentelor slavo-române a preocupat o serie de cercetători ronâni şi străini. Pentru domeniul lexicului — căruia i s-a acordat cea mai mare atenţie — un loc aparte îl ocupă lucrarea colectivă *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române* (prescurtat DERS), elaborată în cadrul sectorului de slavistică al Institutului de lingvistică din Bucureşti, care cuprinde perioada 1374—1600. În această lucrare se scot în evidenţă fapte noi care îmbogăţesc cunoştinţele despre limba română.

Spre deosebire de atenţia deosebită acordată trăsăturilor româneşti din limba actelor emise de cancelariile voievodale, elementelor româneşti din textele religioase sau din miscelanee şi din însemnările de pe acestea nu li s-a acordat atenţia cuvenită.

Este bine cunoscut faptul că tradiţia bisericii impunea cărturarilor să nu se abată de la formele limbii textelor pe care le copiau ; dar, fără voia acestora, în textele religioase, în miscelanee şi în însemnările de pe acestea s-au strecurat „romănisme". În mod evident, „romănismele"din aceste texte sînt mai puţin numeroase decît cele din limba documentelor, dar prezenţa lor nu poate fi trecută cu vederea dacă se ia în consideraţie faptul că ele nu pot fi explicate prin dictarea în limba română, ci au fost strecurate sub influenţa limbii materne a diecilor care le-au copiat după alte texte scrise tot într-o redacţie slavonă.

În lucrarea de faţă, care nu are caracter exhaustiv, ne propunem să relevăm cîteva trăsături româneşti, extrase din manuscrisele slavone din depozitul Bibliotecii Academiei R.S.R., copiate în secolele XV şi XVI.

I. În domeniul foneticii menţionăm 2 trăsături dialectale româneşti :

1. palatalizarea consoanei *f* care trece în *h* [1] — fenomen necunoscut limbilor slave. Astfel, într-un Minei pe luna februarie găsim : a) иже въ стꙑ(х) ѡ҃ца нашего Порχіріє „a celui între sfinţi, părintelui nostru Porhirie" (sec. XVI, mss. 545, f. 186v) [2]. Precizăm că în acelaşi manuscris apare şi forma Порфиріє (f. 189v) [3];

2. în locul grupului consonantic *pt* găsim *ct* în denumirea lunii septembrie : сектемвріє (1531, mss. 221, f. 271v) [4].

[1] Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, Bucureşti, 1938, p 137, unde se precizează şi zonele de extindere ale acestei trăsături dialectale româneşti.

[2] Pentru a reda o imagine cît mai fidelă a trăsăturilor reflectate în cele 2 categorii de texte, notăm cu a) exemplele din cuprinsul textelor religioase şi cu b) pe cele din însemnări. Respectăm prescurtările, dar, pentru a nu îngreuna tiparul, literele suprascrise le coborîm în rînd, între paranteze.

După fiecare exemplu, în paranteză, indicăm anul, dacă este menţionat în manuscris, eventual secolul, numărul manuscrisului şi fila.

[3] Palatalizarea consoanei *f* în *h* la acelaşi antroponim (genitivul ПорХиріа) apare şi într-un Minei din Biblioteca Episcopiei Arad (sec. XVI, mss. 20, f. 53).

[4] Aceeaşi formă dialectală se găseşte şi în mss. 12 Hodoş-Bodrog (sec. XVI, f. 97).

II. În domeniul morfologiei menţionăm următoarele trăsături :

1. *Articolul enclitic românesc ataşat unor substantive slave*

O expresie a gîndirii româneşti a cărturarilor care au copiat manuscrisele este prezenţa unor substantive slave articulate cu articolul enclitic românesc (uneori schimbîndu-i genul după genul cuvîntului respectiv din limba română). Această particularitate apare frecvent în limba documentelor slavo-române din secolul XVI[5].

a) месеца : Sub influenţa substantivului feminin românesc *lună,* articulat *luna,* în sinaxarele şi calendarele bisericeşti ale unui mare număr de manuscrise, paralel cu месец, apare şi месеца, formă rezultată din ataşarea articolului enclitic feminin românesc *-a* substantivului месец, care în toate limbile slave este substantiv masculin. Iată cîteva exemple : м(с)ца генȣаріе имат д͠ни. л͠а. „Luna ianuarie are 31 de zile" (prima jumătate a sec. XVI, mss. 274, f. 7). Precizăm că în acelaşi manuscris, forma м(с)ца mai apare de 4 ori : pentru luna februarie (f. 11ᵛ), martie (f. 14), aprilie (f. 15) şi mai (f. 16ᵛ). Într-un alt manuscris din aceeaşi epocă găsim : м(с)ца авгȣ(с) (sic) имат д͠ни. л͠а. „Luna august are 31 de zile" (mss. 539, f. 151); м(с)ца априлїе имат д͠ни. л͠. „Luna aprilie are 30 de zile" (1574, mss. 124, f. 130). Într-un alt manuscris, tot din sec. XVI, începînd cu м(с)ца септеврїи имѣ д͠ни. л͠. „Luna septembrie are 30 de zile" (mss. 415, f. 271ᵛ), forma м(с)ца se repetă de 12 ori, respectiv pentru fiecare lună în parte (f. 281, 289ᵛ, 298, 306, 313ᵛ, 317, 319, 321ᵛ, 325ᵛ, 330, 336). În marea majoritate a cazurilor, în sinaxare şi calendare, formele articulate cu articolul românesc coexistă cu forma specifică slavonei, ca în exemplul : м(с)ца ѡктомврїе имат днїи. л͠а. (sec. XVI, mss. 628, f. 192) şi м͠сць іȣлїе иматъ днїи. л͠а. (ibid, f. 235ᵛ).

Evident, forma românească apare şi în alte contexte, cum ar fi : м͠сца се(п)те(м)врїе (sic) начеток индиктȣ, сирѣ(ч) ново лѣто „Luna septembrie, începutul indictionului, adecă anul nou" (sec. XVI, mss. 255, f. 2), dar, în mod deliberat, am exemplificat în exclusivitate cu sintagma de mai sus — formulă stereotipă în sinaxare şi în calendare — în care месеца este subiectul propoziţiei, nu poate fi interpretat ca genitivul timpului şi nu poate avea nici o altă explicaţie.

b) дȣхȣ : Scriptorul unei Psaltiri din anul 1531 afirmă în însemnare : не писа дȣхȣ свѧти ни аггель „n-a scris *duhu* sfînt, nici înger" (mss. 221, f. 311ᵛ).

рабоу : Într-o altă Psaltire, din anul 1565, scrie : поднови сїи Ѱалтирь и часословец рабоу божїю, Дадоуль „A înnoit această Psaltire şi Ceaslov *robul* lui Dumnezeu. Dadul" (mss. 3, f. 341).

монахȣ : O însemnare din anul 1582, pe un manuscris din 1441, face precizarea că : сїѧ книга поднови монахȣ Михаилъ за. ѕ͠. зл. и. ѕ͠. аспри „Această carte a înnoit-o *monahu* Mihail pentru 6 zloţi şi 6 aspri" (mss. 165, f. 307ᵛ).

În cele 3 contexte de mai sus, dintre care дȣхȣ şi монахȣ s-ar putea interpreta şi ca forme lexicale româneşti, substantivele articulate sînt în cazul nominativ singular, ca subiecte ale propoziţiilor respective şi nu pot fi interpretate ca dativul singular slav.

2. *Schimbarea genului unor substantive după genul termenului corespunzător din limba română.*

Limba maternă a copiştilor şi-a lăsat amprenta şi prin această particularitate, care se reflectă adeseori în limba documentelor din secolele XV[6] şi XVI.

[5] Vezi Lucia Djamo-Diaconiţă, *Articolul enclitic românesc la cuvinte slave (în documentele slavone scrise în Ţara românească între 1501 şi 1575),* în SCL XXVI (1975), nr. 2, p. 131—141, în care se precizează că articolul românesc a fost ataşat atît substantivelor, cît şi adjectivelor şi participiilor.

[6] Vezi Lucia Djamo-Diaconiţă, *Limba documentelor slavo-române emise în Ţara românească în sec. XIV şi XV*, Bucureşti, 1971, p. 313—321, în care se prezintă o serie de astfel de exemple.

a) смѣреніе: Într-un sinaxar din secolul XVI, se spune: стѧжа смѣреніемь высокаа[7] „a dobîndit cu *smerenie* înaltă" (mss. 442, f. 85). Adjectivul feminin высокаа (postpus conform topicii limbii române) arată, fără posibilitate de tăgadă, că grămăticul s-a lăsat influenţat de faptul că în limba română substantivul *smerenie* (<neutrul slav смѣреније) este de genul feminin.

мѣсто: Sub influenţa gîndirii în limba română, într-un Tetraevanghel din secolul XVI, copistul scrie: ѡтиде... въ пѫсто (sic pentru пѹсто, cu ѫ în locul lui ѹ, grafie întîlnită adeseori în texte de redacţie rusă) мѣсто единь „S-a dus... într-un *loc* pustiu" (mss. 734, f. 43). Numeralul единь este un indiciu incontestabil că singularul мѣсто, sub influenţa românescului *un loc*, a fost considerat masculin. Orice vorbitor nativ al unei limbi slave ar fi scris едино.

b) монастир[8]: Într-un Minei din anul 1521, scriptorul manuscrisului precizează: исписа се... въ с҃тѹю монастирѹ... Бистрицоу „S-a scris... în sfînta *mănăstire*... Bistriţa" (mss. 262, f. 312).

În însemnarea de pe un Nomocanon scris în anul 1581 de către ritorul Lucaci găsim: ѡставлѣѫ сїѫ книгѫ с҃тои монастири Пѹтнои... а ктоли(с) покѹсит изнести илї распати еѫ ѡт с҃тоеи монасти"и „Las această carte sfintei mănăstiri Putna... iar cine s-ar încumeta să o ducă de la sfînta mănăstire sau să o strice" (mss. 692, f. 8^v). Forma de dativ монастири, ca şi adjectivele feminine с҃тои şi с҃тоеи constituie dovada că substantivul apare ca un feminin.

начиртаніе: Sub influenţa substantivului românesc *însemnare*, care este de genul feminin, neutrul slav начертаније apare ca un feminin în acest context: исписа се сїа начиртаніе „S-a scris această *însemnare*" (1521, mss. 262, f. 312) — precum reiese din alăturarea pronumelui feminin сїа.

3. *Pronumele.* În acest domeniu, influenţa limbii române se oglindeşte în prezenţa formelor de acuzativ singular ale pronumelui personal feminin *ea*.

a) Forma accentuată *ea* apare chiar în textul unui Tetraevanghel în acest context: Иѡсифь... праведнь сыи и не хотѧ еа ѡбличити, въсхотѣ таи пѹститї ю „Iosif... fiind drept şi nevrînd să o vădească (învinovăţească) pe *ea*, voia să o lase pe ascuns" (sec. XVI, mss. 734, f. 15). Forma _ este neîndoielnic un românism care apare în aceeaşi frază cu acuzativul slavon ю.

b) Tot forma *ea* (redată grafic ꙗ) apare în aceste contexte. Într-o Pravilă a sfinţilor apostoli, scriptorul Ilarion menţionează într-o însemnare: сїа книга... даде ꙗ... кто покѹсит сѧ възѧти ꙗ или измѣнити „această carte... a dat-*o*... cine s-ar încumeta să *o* ia sau să *o* schimbe" (1567, mss. 636, f. 228). Într-o altă însemnare de pe acelaşi manuscris, tot Ilarion scrie: сїа книга... даде ꙗ въ монастыр „această carte... a dat-*o* la mănăstrire" (ibid., f. 302^v). Într-o însemnare din anul 1569, de pe un Minei, găsim: сїа книжница... даде ꙗ въ молбѫ себѣ „această cărticică... a dat-*o* pentru ruga sa" (mss. 60, f. 90). Donatorul unei Psaltiri afirmă într-o însemnare din anul 1579: сам азъ кѹпиХмо сїѧ книгѫ... и дадоХ ꙗ въ монастир к Нѣмецкомѹ... кто покѹсит сѧ да дрьзнет извадити ꙗ ѡт сего монастирѣ или продати ꙗ ниде „eu însumi am cumpărat această carte... şi am dat-*o* la mănăstire, la Neamţ... cine se va încumeta să îndrăznească să o scoată pe *ea* de la această mănăstire sau să *o* vîndă în altă parte" (mss. 103, f. 50).

[7] Un context aproape identic se găseşte într-un manuscris al mănăstirii Hodoş-Bodrog: стѧжавь смѣреніемь високаа (sec. XVI, mss. 12, f. 98).

[8] În limba documentelor, începînd cu anul 1482, schimbarea genului acestui substantiv înregistrează o frecvenţă deosebită. Vezi Lucia Djamo-Diaconiţă, *Limba documentelor*, p. 314—315.

Forma neacentuată o[9] se găsește într-un context similar, într-o însemnare pe un Minei din anul 1521, în care copistul Dragomir afirmă : сїа книга... кога се покꙋсит да ѡ принесе на ино мѣсто „această carte... cine se va încumeta să *o* ducă în alt loc" (mss. 262, f. 312).

4. *Verbul.* Sub influența faptului că în limba română perfectul compus prezintă o singură formă pentru persoana I, singular și plural, grămăticul a folosit forma slavonă de plural, a aoristului cu desinența redacției sîrbești în locul singularului, într-o însemnare de pe o Psaltire : b) сам азъ кꙋпихꙋмо сїѫ книгѫ „eu însumi am *cumpărat* această carte" (1579, mss. 103, f. 50). Prezența pronumelor сам și азъ constituie dovada concludentă că nu este un dezacord, ci un aspect al influenței limbii române. De altfel, în continuarea frazei, diacul folosește singularul aoristului дадоx.

Tot ca expresie a gîndiri românești, la verbe de diateză reflexivă, uneori, pronumele reflexiv precedă forma verbală în loc să-i succeadă ca în topica specifică limbilor slave. b) Astfel, într-o însemnare a scriptorului unui Minei din anul 1521, găsim : кога се покꙋсит „cine *se* va încumeta" (mss. 262, f. 312).

5. *Construcții prepoziționale slave calchiate după limba română.* Un alt aspect al influenței limbii române se reflectă în faptul că prepoziția slavă на calchiază prepoziția românească *în* spre a reda sintagmele *în fiecare zi, în orice zi*. Pentru redarea acestei noțiuni, nici limba bulgară, nici cea sîrbă nu folosesc nici o prepoziție. În bulgară se spune всеки ден, iar în sîrbă свакoг дана. a) Într-un Miscelaneu din secolul XVI găsim : егда кто хощеть спати, длъжен ес г҃лати на кыждо вечерь „Cînd cineva vrea să doarmă, este dator să spună (aceasta) *în* fiecare seară" (mss. 219, f. 131) ; на къждо вечерь молѣше сѧ „în fiecare seară se ruga" (ibid., f. 148) ; на всѣк д҃нь м(л)ше(с) „*în* fiecare zi se ruga" (ibid., f. 149). Această trăsătură apare frecvent în limba documentelor din secolul XVI[10].

6. *Topica adjectivului-epitet.* O altă trăsătură românească care apare în limba manuscriselor de care ne ocupăm este postpunerea adjectivului-epitet.

b) În postfața unui Minei pe luna mai, scrie : не исписа д҃хъ с҃ти нъ рѫка грѣшна... да дарꙋе(т) и живо(т) вѣчнїи „nu a scris *duhul sfînt*, ci *mînă păcătoasă*... să-i dăruiască și *viață veșnică*" (1534–1536, mss. 266, f. 200) ; într-un epilog la un Tetraevanghel scris în anul 1537, găsim : не писа бо д҃хъ с҃тыи, ни а҃ггл нь чловѣкъ страстнь и роука бренна и тлѣнна и д҃хь оунилыи и окаанныи, „căci nu a scris *duhul sfînt*, nici înger ci *om pătimaș* și păcătos și *mînă deșartă* și *pieritoare* și *suflet trist* și *sărman*" (ms. 744, f. 402v) ; într-o altă postfață găsim o formulă asemănătoare : не писа а҃ггл, ни д҃хъ с҃тїи нъ рꙋка бренна и грѣшна и д҃хъ ꙋнинїи и каанїи и грѣшнїи „nu a scris un înger nici *duhul sfînt*, ci *mînă pieritoare* și *păcătoasă* și *suflet trist* și *sărman* și *păcătos*" (554, mss. 741, f. 158).

III. Lexicul. În acest domeniu, vom menționa, în primul rînd, *formele românești ale denumirii lunilor.* Limba maternă a diecilor care au copiat textele religioase și-a lăsat amprenta și în faptul că, alături de formele slave ale denumirii lunilor, aceștia au introdus foarte frecvent, în special în sinaxare și în calendare, formele românești alcătuite cu finala *-ie*, forme necunoscute nici uneia dintre redacțiile slavone sau limbilor slave moderne. Uneori denumirile românești sînt predominante sau chiar unice.

[9] Vezi și Lucia Djamo-Diaconiță, *Aspects de l'influence du roumain dans la langue des chartes slavo-roumaines rédigées en Valachie aux XVe—XVIe siècles (Le pronom)*, în „Rev. études sud-est europ." XIV (1976), nr. 1, p. 101—109.

[10] Vezi Lucia Djamo-Diaconiță, *Construcții prepoziționale slave calchiate după limba română (în documentele de cancelarie din Țara românească, secolul al XVI-lea)*, în SCL XXIV (1973), nr. 4, p. 389—406.

a) Prezentăm cîteva exemple, precizînd că, în mod obişnuit, apar în contexte ca : м(с)ць (sau м(с)ца cum am arătat mai sus) декеврїе има(т) д҃нїи .л҃а... м(с)ць іоунїе има(т) д҃нїи .л҃. ,,Luna decembrie are 31 de zile... luna *iunie* are 30 de zile" (sec. XV, mss. 548, f. 133 şi 135); м(с)ць ноѥв(м)врїе има(т) д҃ни. л҃. ,,Luna *noiembrie* are 30 de zile" (sec. XV–XVI, mss. 544, f. 168). Într-un Minei pe luna februarie, scrie : вѣдомо бѫди егда има(т) февроуарїе .к҃ѳ. д҃ни ,,să se ştie : cînd *februarie* are 29 de zile" (sec. XVI, mss. 545, f. 217).

În continuare, nu vom mai reda întregul context, ci vom exemplifica numai cu denumirea lunii : мартїе ,,martie" (1504, mss. 547, f. 147); февроуарїе... апрнлїе ... іоулїе ... септеврїе ,,*februarie... aprilie... iulie... septe*[*m*]*brie*" (Tetraevanghel scris între anii 1532–1533, mss. 503, f. 154v, 155. 156, 159v); ıȣлїе ,,*iulie*" (1519, mss, 202, f. 174); ноѥмврїе ... декеврїе ... гѥнȣарїе ,,noiembrie... decembrie... ianuarie" (sec. XVI, mss. 264, f. 1, 74, 161); септеврїе... ѡхтоврїе... ноемврїе... декемврїе... февроарїе... мартїе... апрнлїе... ıȣнїе ,,septembrie... octombrie... noiembrie... decembrie... februarie... martie... aprilie... iunie" (1573, mss. 218, f. 182v, 187v, 192v, 198, 209, 211v, 213, 217).

Uneori, denumirile româneşti ale lunilor apar şi în titlurile scrise deasupra filelor. Astfel, într-un Ceaslov şi Catavasier din secolul XVI găsim : септемврїе (mss. 486, f. 28–35); ѡктоврїе (f. 36–43); ноемврїе (f. 44–51), декемврїе (f. 52–59), генарїе (f. 60–67) etc.

b) În postfaţa unui Minei, se afirmă : попи(с) м(с)ца юнїе. к҃. д҃нь ,,s-a scris în luna *iunie*, ziua 20" (1534–1536, mss. 266, f. 201).

Nu ni se pare lipsit de interes să precizăm că aceste românisme, care apar atît de frecvent în manuscrisele din depozitul Bibliotecii Academiei R.S.R., înregistrează aceeaşi frecvenţă — şi, adeseori, în aceleaşi forme dialectale — şi în manuscrisele din depozitul Episcopiei Arad şi mănăstirii Hodoş-Bodrog[11].

Antroponimul *Nicolae*. O menţiune aparte merită antroponimul *Nicolae*, care se întîlneşte deseori în numeroase manuscrise, dintre care multe în redacţia medio-bulgară. În această variantă fonetică, onomasticul nu a circulat la bulgari, care au folosit şi folosesc forma Никола. În limba sîrbă, tot Никола a fost forma predominantă. Daničić, (alături de onomasticul Никола) prezintă cîteva atestări ale variantei Николаи şi apoi pе Николае cu numai 3 atestări, dintre care 2 din *Monumenta serbica*[12].

Exemplele pe care le prezintă Daničić — foarte puţine în raport cu Никола şi Николаи — nu sînt concludente. Dealtfel, în *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* — editat de Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, la *Nikolaje* s.v. se precizează că atestările din dicţionarul lui Daničić aparţin secolelor XIII şi XIV şi că în timpurile mai noi forma *Nikolaje* nu se păstrează decît într-o singură poezie populară. În această formă, antroponimul nu este atestat în texte din secolul XVI — perioadă în care înregistrează o frecvenţă deosebită în textele româneşti.

V. St. Karadžić în dicţionarul său nu înregistrează decît pe Никола[13].

Prezenţa formei româneşti în special în acatiste şi sinaxare ne determină să presupunem că, în slujbele religioase, clericii au folosit antroponimul românesc, pe înţelesul poporului, pe care apoi, în virtutea obişnuinţei, l-au introdus şi în textele scrise.

[11] Vezi mss. 3 Arad (1599, f. 37, 62, 84v, 101, 144); mss. 4 Arad (sec. XVI, f. 287v); mss. 5 Arad (1558, f. 36); mss. 11 Arad (sec. XVI, f. 114, 124v, 154v); mss. 12 Arad (sec. XVI, f. 113); mss. 26/A Arad (sec. XVI, f. 293); mss. 12 Hodoş-Bodrog (sec. XVI, f. 97); mss. 14 Hodoş-Bodrog (sec. XVI, f. 29); mss. 15 Hodoş-Bodrog, (sec. XVI, f. 136) etc.

[12] Vezi Đ. Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih*, I—III, Graz, 1962, în ,,Editiones monumentorum slavicorum veteris dialecti", s.v.

[13] V. St. Karadžić, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, ediţia a IV-a, Belgrad, 1935.

a) Prezentăm cîteva atestări în contextele respective, care, adeseori, sînt stereotipe: în textul slujbei consacrat sfîntului Nicolae găsim: м(с)ць де(к) ·ѕ҃· иже въ сты(х) ѡ(т)ца архїе(п)скп и чюдотворец Николае... просвѣти наша мысли ѿче Николае „Luna decembrie 6, a celui între sfinți părintelui nostru arhiepiscop și făcător de minuni *Nicolae*... luminează mintea noastră părinte Nicolae" (sec. XVI, mss. 60, f. 114—114[v]), бг҃овидце Николае... избави мѧ трьблаженне Николае „*Nicolae*, cel ce ai văzut pe Dumnezeu..., izbăvește-mă *Nicolae*, cel de 3 ori fericit" (sec. XVI, mss. 219, f. 49, 51), ѡ(т)че нашь Николае „părintele nostru, *Nicolae*" (sec. XVI, mss. 442, f. 85), дрьзаи Николае... въставъ с҃тын Николае... г҃ла емѹ с҃тын Николае... г҃ла емѹ Николае „îndrăznește *Nicolae*..., sculîndu-se sfîntul *Nicolae*..., sfîntul *Nicolae* i-a spus lui... *Nicolae* i-a spus lui" (sec. XVI, mss. 297, f. 9—10) etc.

Menționăm că antroponimul *Nicolae* înregistrează aceeași mare frecvență în multe manuscrise din Biblioteca Episcopiei Arad și din mănăstirea Hodoș-Bodrog, în contexte similare celor prezentate mai sus[14].

Alte forme lexicale românești. Prezentăm cîteva exemple:

Пра҃ѯїѹ (<sl. v. пра҃ѯнапостолъ): În postfața unui Apostol, scris în Moldova, în anul 1500, de către Teodor — probabil Mărășescu — se afirmă: исписа сѣ сьи Пра(к)ѯїѹ „s-a scris acest *Praxin*" (mss. 93, f. 284[v]).

Праксь este o altă variantă lexicală românească pentru a indica aceeași carte de cult. În postafața unui alt Apostol, scris în 1519, în Țara Românească, această variantă se repetă de 3 ori: Исписа се сїа книгѹ нарицаеми Праксь... исписах се сїю книгоу нарицаемыми Праксѣ... Сїа книгѫ нарицаими Праксь приложи жоупан Преда „S-a scris această carte numită *Prax*..., am scris această carte numită *Prax*... Această carte numită *Prax* a dăruit-o jupan Preda" (mss. 202, f. 175[v]—176[v]).

Правила (< sl. v. правило): Într-o însemnare a copistului Ilarion scrie: сїа книга на имѧ Правила „Această carte anume *Pravila*" (1557, mss. 636, f. 302); În postfața unui manuscris al ritorului Lucaci scris în anul 1581, găsim дадѡ(х) исписати(с) сїѫ Правила „am dat să se scrie această *Pravilă*" (mss. 692, f. 9[v]). De reținut că în însemnare apare forma românească, deși titlul cărții este Правило (f. 9).

Мѹнтѧни: Un capitol al Pomelnicului mănăstirii Bistrița este intitulat з(д)е поминае(т) сѧ мѹ(н)тѧне ѡ(т) Келеѧ „Aici se pomenesc *muntenii*[15] de la Chilia" (sec. XV, mss. 78, f. 23[v]).

Развои: În același Pomelnic, un alt capitol este intitulat сїи оу развои тоурско(м) ѹмрѣшѧ „Aceștia (boieri) au murit în *război* cu turcii" (ibid., f. 38[v]).

În limba slavă veche развои însemna „tîlhărie, jaf, ucidere" sens cu care se păstrează în toate limbile slave. În exemplul de mai sus, termenul este românesc și se folosește pentru a reda noțiunea de conflict armat, luptă — pentru care în textele slave vechi apare numai termenul рать, iar în bulgară și sîrbă *воина*.

[14] În mss. 11 Arad, scris în redacția sîrbă, găsim: ѿче нашь Николае „părintele nostru, Nicolae" (sec. XVI, f. 147); în mss. 22 Arad din sec. XVI forma românească apare de 32 de ori în contexte ca: радѹи се Николае „bucură-te Nicolae" (f. 60); пѣнїе приносим ти, Николае „cîntare îți aducem ție, Nicolae" (f. 61[v]) etc. și numai o singură dată forma Николи. În mss. 13 Hodoș-Bodrog, găsim: Николае радѹи се (sec. XVI, f. 101[v], 102) precum și рѹкѹ ми даждь Николае (f. 101[v]) etc.

[15] DERS, s.v. atestă cuvîntul românesc într-un document din anul 1480; vezi și G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. al X-lea — începutul sec. al XVI-lea)*, București, 1974, s.v.

Даскъль — cu sensul de „scriitor, copist" pentru care limbile bulgară și sîrbă au folosit și folosesc termenul *писар* — se întîlnește într-o însemnare din anul 1519, pe un Minei, în care se afirmă : пише даскъль[16] Матеи Кронторюл „Scrie *dascălul* Mateo Croitorul" (mss. 271 partea interioară a copertei de la sfîrșitul manuscrisului).

Limba sîrbă nu a cunoscut și nu cunoaște acest cuvînt iar *даскал* din bulgară înseamnă „învățător".

Кронторюл[17]. Acest substantiv în formă articulată apare în însemnarea redată mai sus, alături de *Matei*, ca un patronimic.

Тътар : Scriitorul unui Minei pe luna aprilie precizează că manuscrisul a fost dat mănăstirii Neamț егда придоша погани тоурци и тътари[18] „cînd au venit păgînii turci și *tătari*" (1574, mss. 124, f. 181).

În concluzie, considerăm că aspectele pe care le-am prezentat nu pot fi considerate întîmplătoare, ci constituie un argument că aceste românisme sînt parte integrantă a slavonei românești. Asemenea diecilor din cancelariile voievodale, preoții sau călugării care copiau aceste texte erau români bilingvi care au ajuns la bilingvism individual pe calea însușirii slavonei ca limbă de cultură, dar formarea acestor cărturari în școlile mănăstirești, în mediu lingvistic românesc, în mod firesc, prezenta anumite limite care se reflectă — cel puțin uneori — în limba textelor pe care le copiau.

Românismele strecurate în aceste copii de texte religioase, evident fără voia copiștilor, care se temeau deastfel de abateri, constituie influența limbii materne asupra limbii de cultură.

Denumirile românești ale lunilor infiltrate în calendare și în sinaxare se explică prin faptul că această parte a unor manuscrise era adeseori consultată și oricărui preot sau călugăr îi era mai ușor să folosească termenii românești, pe înțelesul poporului.

Prezența antroponimului *Nicolae* — care înregistrează o frecvență deosebită — ne determină să presupunem — sperăm, fără a greși — că în timpul slujbei, spre a fi mai bine înțeleși, clericii folóseau forma românească care apoi, în virtutea obișnuinței, și-a făcut loc și în textele scrise.

Unele trăsături dialectale, cum ar fi *sectemvrie* sau *Porhirie*, constituie dovada vechimii lor în limba română (anterioare secolului XVI) și oglindesc graiul vorbit de diacul care a copiat textul.

În lumina celor prezentate, considerăm că este util să se acorde mai multă atenție românismelor din limba sbornicelor, a textelor religioase și din însemnările de pe acestea, căci astfel se poate releva și mai bine complexitatea slavonei românești ca limbă de cultură a unui popor neslav și credem că nu se poate exclude nici ipoteza de a afla unele forme românești anterioare textelor scrise în limba română care s-au păstrat.

Decembrie 1981

LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ
București, Șos. Iancului 53

[16] ÎN DERS, s.v., prima atestare din anul 1475 — cu sensul din limba română — este даска(л) cu а și nu cu ь, fonetism specific limbii române.

[17] Vezi și DERS, s.v. în care se înregistrează atît forma nearticulată cît și cea articulată ca în exemplul nostru ; vezi și G. Mihăilă, *op. cit.*, s.v.

[18] DERS, s. v. prezintă prima atestare татарь într-un document din anul 1411.

DICȚIONARUL FUNDAMENTAL AL SPANIOLEI AMERICANE

1. Cele mai numeroase deosebiri dintre spaniola americană și cea peninsulară sînt, evident, cele lexicale. Ele au atras atenția de la începuturile cercetărilor efectuate asupra spaniolei americane. S-au publicat o serie de dicționare, glosare sau studii conținînd liste de cuvinte considerate caracteristice pentru spaniola din America. Primele lucrări datează din secolul trecut și se caracterizează prin faptul că sînt consacrate prezentării situației dintr-o singură țară sau dintr-o anumită arie mai restrînsă. Abia în secolul nostru au început să apară și dicționare generale de americanisme, adică dicționare care să aibă în vedere spaniola din toate țările hispanoamericane. Numărul acestora este relativ redus : Augusto Malaret, *Diccionario de americanismos* (ed. I Mayagüez, 1925 ; ed. II San Juan, 1931 ; ed. III Buenos Aires, 1946) ; Francisco J. Santamaría, *Diccionario general de americanismos*, Mexic, 1942, 3 vol. ; Marcos A. Morínigo, *Diccionario de americanismos*, Buenos Aires, 1966 ; Alfredo N. Neves, *Diccionario de americanismos*, Buenos Aires, 1973.

Cele patru lucrări au fost elaborate după criterii metodologice diferite ; în toate au fost reținute cuvintele care prezentau deosebiri față de spaniola peninsulară, cu deosebiri de la un dicționar la altul. Asemănările și deosebirile dintre aceste dicționare au fost analizate într-un excelent articol (Günther Haensch—Reinhold Werner, *Un nuevo diccionario de americanismos: proyecto de la Universidad de Augsburgo*, în „Thesaurus" XXXVII (1978), 1, p. 1—40). Din analiza lui Haensch-Werner rezultă că Malaret a eliminat derivatele care sînt firești din punctul de vedere al normei gramaticale. Faptul este important mai ales dacă observăm că nu rareori deosebirile dintre spaniola americană și cea peninsulară se referă la folosirea unor cuvinte formate cu sufixe diferite de la aceeași temă (*policiaco* — Spania față de *policial* — America).

Cît privește dicționarul lui Santamaría, se poate constata că, în aplicarea criteriului de contrastivitate dintre spaniola americană și cea peninsulară, autorul procedează la o restricție în selectarea faptelor. Santamaría introduce în dicționarul său cuvinte care nu sînt americanisme nici din punctul de vedere al originii și nici din punctul de vedere al folosirii exclusive în America și, pe de altă parte, nu acceptă ca americanisme cuvintele neologice folosite exclusiv în America și nu în Spania, chiar dacă au origine spaniolă. În plus, Santamaría pune alături de cuvintele care circulă astăzi termeni învechiți care denumesc realități din epoca cuceririi Americii. În fine, în acest dicționar sînt puse pe același plan cu cuvintele frecvente și tipice pentru spaniola americană, cuvinte rare, insolite, sau cu o răspîndire geografică limitată.

Dicționarul lui Morínigo conține multe cuvinte inexistente în celelalte dicționare și numeroase cuvinte care sînt introduse numai pentru deosebirile de sens. De asemenea, în dicționarul lui Malaret se dă mare importanță limbii scrise în detrimentul celei vorbite (așa se explică de ce țările cu literatură mai săracă sînt mai slab reprezentate). La fel ca în dicționarul lui Santamaría, apar și aici cuvinte învechite și cuvinte cu o răspîndire limitată. În sfîrșit Morínigo nu aplică destul de consecvent criteriul contrastivității față de spaniola peninsulară ; astfel se explică numărul mare de cuvinte și sensuri curente în spaniola peninsulară (este vorba mai ales de termeni englezi, foarte numeroși, care au adesea la Morínigo și precizarea *Amér.*, deci sînt considerate panamericane).

2. Rezultă din cele de mai sus că în momentul de față un există un dicționar general de americanisme care să cuprindă un număr cît mai mare de cuvinte caracteristice și care să fie realizat după criterii metodologice în măsură să răspundă la exigențele lexicografiei actuale.

Există proiecte, ca cel inițiat de G. Haensch de la Universitatea din Augsburg, conceput ca o operă de amploare a cărui realizare va dura foarte probabil mulți ani.

Această constatare, ca și faptul că dicționarele generale de americanisme amintite au devenit de multă vreme rarități bibliografice chiar pentru bibliotecile unor universități sau institute de cercetare cunoscute ne-au determinat să inițiem în cadrul sectorului de limbi romanice al Institutului de lingvistică din București o lucrare colectivă de sinteză, la care colaborează Liliana Bolocan, Mihai Cantuniari, Medeea Freiberg, Dan Munteanu, Valeria Neagu și Tudora Șandru-Olteanu, împreună cu semnatarul acestui articol : este vorba de *Dicționarul fundamental al spaniolei americane*. Lucrarea noastră cuprinde materialul lingvistic din cele trei dicționare (Malaret[1], Santamaría, Morínigo) de americanisme, precum și alte două lucrări lexicografice care, fără să fie consacrate exclusiv spaniolei americane, au meritul de a avea numeroase cuvinte sau sensuri inexistente în cele trei dicționare generale de americanisme citate mai sus (Real Academia Española, *Diccionario de la lengua española*, ed. XIX, Madrid, 1970[2] ; Miguel Toro y Gisbert, *Larousse Universal*, 3 vol., Paris-Buenos Aires, 1962).

3. *Dicționarul fundamental al spaniolei americane* își propune să fie cel mai bogat dicționar general de americanisme de pînă acum, rezultat prin unirea într-o singură lucrare a celor mai ample dicționare de americanisme. Autorii nu au făcut însă o unire mecanică fără nici o selecție prealabilă, ci au respectat următoarele criterii metodologice :

3.1. Criteriul contrastivității, care a stat la baza tuturor dicționarelor generale de americanisme publicate pînă în prezent, a fost criteriul de bază și în cazul nostru. Spre deosebire de celelalte dicționare (Santamaría, Morínigo), am eliminat toate cuvintele sau sensurile care există în spaniola peninsulară standard (așa cum este ea prezentă în dicționarul amintit al Academiei Spaniole), chiar dacă în cele trei dicționare generale de americanisme ele au indicații de răspîndire geografică în continentul american. Prin aplicarea consecventă a acestui criteriu am eliminat două categorii de cuvinte frecvent întîlnite în celelalte dicționare de americanisme. Astfel, nu își au locul în dicționarul nostru așa-numitele „americanisme de origine", adică termeni de felul lui *cóndor, maíz,* împrumutați din limbile indigene de spaniola americană și răspîndiți ulterior și în spaniola peninsulară (asemenea cuvinte au fost reținute numai dacă în afara sensului existent și în spaniola peninsulară au dezvoltat și alte sensuri). De asemenea, prin aplicarea consecventă a acestui criteriu de selecție s-au eliminat cuvinte de origine peninsulară de felul lui *liviano* „ușor" care sînt americanisme numai din punctul de vedere al frecvenței.

3.2. Criteriul sincronic a dus la eliminarea cuvintelor care denumesc instituții, persoane și lucruri istorice, dispărute. Am reținut astfel de cuvinte numai cînd erau polisemantice și cînd unul dintre sensuri este învechit.

3.3. Spre deosebire de celelalte dicționare de americanisme, acesta nu este un simplu inventar de cuvinte, ci este rezultatul unei evaluări și ierarhizări realizate în lexicul hispanoamerican. El dă informații cu privire la poziția, mai precis la vitalitatea, fiecărui cuvînt, înregistrat în dicționar, așa cum rezultă din cele șase surse folosite. Se știe că celelalte dicționare de americanisme de limitează la înregistrarea unui număr mare de termeni fără a face distincție între ei din punctul de vedere al importanței fiecărui cuvînt în ansamblul lexicului hispanoamerican.

[1] Pentru completarea ediției a III-a a dicționarului lui Malaret am folosit și *Léxicon de fauna y flora* al aceluiași autor (Bogotá, 1961). Se știe că în ultima ediție Malaret a eliminat toți termenii sau sensurile care denumesc animale sau plante.

[2] Completat cu datele publicate periodic în „Boletín de la Real Academia Española" începînd din 1961 sub titlul *Enmiendas y adiciones a los diccionarios de la Academia aprobadas por la Corpóración*).

Criteriile de selecţie aplicate la materialul lexical menţionat sînt cele folosite în alte două lucrări colective elaborate la acelaşi sector : Marius Sala, Dan Munteanu, Valeria Neagu, Tudora Şandru-Olteanu, *El léxico indígena del español americano. Apreciaciones sobre su vitalidad*, Bucureşti—México, 1977, şi *El español de América*, vol. I, *Léxico*, de aceiaşi autori, care va apărea în curînd la Institutul „Caro y Cuervo" din Bogotá. Aceste criterii sînt : răspîndirea geografică, productivitatea şi bogăţia semantică.

Am inclus în *DFSA* orice cuvînt (cu variantele sale fonetice, grafice sau morfologice) care răspunde la cel puţin unul din aceste criterii, adică este răspîndit în cel puţin două ţări, are cel puţin un derivat sau două sensuri (iar pentru cuvintele comune cu spaniola peninsulară standard cel puţin 2 sensuri americane). Se poate observa că cele trei criterii nu se presupun unul pe altul, dar nici nu se exclud. Pe baza acestor criterii, mai exact după modul cum răspund cuvintele la fiecare criteriu sau la toate, am putut stabili pentru fiecare cuvînt un indice de valoare sau de vitalitate.

Acest indice arată poziţia pe care o ocupă cuvîntul în lexicul hispanoamerican. În cadrul indicelui de vitalitate cele trei criterii (răspîndirea geografică, productivitatea, bogăţia semantică) apar marcate respectiv prin A, B, C şi în cadrul fiecărui criteriu se stabilesc trei categorii, marcate prin *1, 2, 3*, care înseamnă :

1 — cuvinte răspîndite în cel puţin 5 ţări ; care au cel puţin 4 derivate ; cu cel puţin 5 sensuri ;

2 — cuvinte răspîndite în 3 sau 4 ţări ; care au 2 sau 3 derivate ; cu 3 sau 4 sensuri ;

3 — cuvinte răspîndite în 2 ţări, care au 1 derivat ; cu 2 sensuri.

Rezultă de mai sus că nu am reţinut pentru dicţionarul nostru cuvintele răspîndite într-o singură ţară sau care au un singur sens, aceasta indiferent de domeniul de activitate. Evident că de cele mai multe ori în această situaţie au fost aşa-numitele „exotisme", nume de plante, de animale, de mîncăruri, avînd o importanţă regională foarte limitată. Aşa se explică de ce au fost eliminate cuvintele care denumesc triburi indigene şi pe locuitorii unor regiuni.

3.4. Am acordat o importanţă deosebită dicţionarului Academiei Spaniole nu numai pentru a stabili dacă un cuvînt sau un sens există în spaniola peninsulară standard, ci şi pentru a arăta care este poziţia cuvintelor şi sensurilor aici în discuţie în norma sau normele spaniolei americane. Am considerat un cuvînt sau un sens acceptat de *DRAE* ca aparţinînd normei acceptate de academia de limbă din ţara respectivă şi de aceea am marcat prin semnul* orice cuvînt titlu care figurează ca americanism — cu indicaţia geografică expresă în *DRAE* sau în „enmiendas y adiciones" publicate în buletinul Academiei Spaniole.

4. Am conceput acest dicţionar ca o primă fază în realizarea unui dicţionar tezaur al spaniolei americane. Sîntem conştienţi că acest dicţionar poate fi îmbogăţit în primul rînd prin lărgirea bazei din care se extrage materialul lexical. Includerea în această bază a principalelor 40 de dicţionare regionale de spaniolă americană va duce la îmbogăţirea inventarului şi la creşterea indicelui de vitalitate într-o serie de cazuri.

Decembrie 1981

MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

LAS LENGUAS INDÍGENAS DE CHILE

1. En territorio chileno se hablan, además del español, cinco o seis lenguas de tradición oral, de norte a sur. Ellas son el *aimará* o *aymara*, hablado en la precordillera y altiplano del extremo norte; probablemente el *quechua*, de cuya presencia en el norte del país no se conocen estudios sistemáticos; el *mapudungu*, lengua de los mapuches, que se extiende desde Arauco hasta Osorno, lejos la lengua indígena más importante de Chile, y en el extremo sur, en Tierra del Fuego y alrededores, el *yámana* (yahgan) y el *qawasqar* (alacaluf). A ellas habría que agregar el *vananga rapa nui* (pascuense), lengua de los habitantes autóctonos de Rapa-Nui o Isla de Pascua, posesión chilena del Pacífico[1].

2. En Chile se hablaban además otras lenguas, algunas de las cuales desaparecieron tempranamente, antes de la llegada de los españoles[2] o inmediatamente después de ella y como consecuencia: la lengua de los changos, pueblo que habitaba la costa norte del país hasta Caldera aproximadamente (grado 27), extinguida hacia el siglo XVIII[3]; la de los uros, también pueblo de pescadores, que habitaban el litoral entre Arica y Pisagua[4], y que desaparecieron a fines del siglo XVI.

Otras han desaparecido recientemente, como el *kunza*, lengua del pueblo atacameño o Lican-antai, que antes de concentrarse en la hoya hidrográfica del Salar de Atacama, vivió un período de expansión que en Chile los llevó a habitar la costa de Tarapacá y la precordillera de Antofagasta. Se perdió a fines del siglo pasado y de ella quedan muy pocos testimonios[5].

Entre las lenguas llamadas tradicionalmente fueguinas la situación es variada. Aparte del *qqwasqar* y el *yámana*, lenguas de los canoeros de Tierra del Fuego, aún vigentes, hay que citar al *selk'nam* (ona), una de las lenguas habladas por los pueblos pedestres de Tierra del Fuego (lado argentino) que está condenada a desaparecer (quedan entre 3 y 5 hablantes mestizos), y a otras lenguas ya extinguidas tempranamente, como el *gününa-küne*, y el *teushen* y el *haush*, de la familia lingüística chon[6].

[1] Vd. Christos Clairis, *Estado actual de los estudios sobre lenguas indígenas en Chile*, ,,Expedición a Chile'', 23, Santiago, (1976), 74–75.

[2] Cf. especialmente Rodolfo Lenz, *Estudio sobre los indios de Chile*, ,,Publ. Mus. Etn. Antrop. de Chile'', 4, 1–2 (1924), 147–160; Ricardo Latcham, *Los indios antiguos de Copiapó y Coquimbo*, ,,RU, An. Acad. Chil. de Cs. Nat.'' XI (1926), 892–905.

[3] Vd. Roberto Lehnert S., *Acerca de la lengua de los changos del norte de Chile. Perspectiva histórica*, ,,Cuad. de Filología'', 8, Antofagasta (1978), 35–52.

[4] Cf. Donald D. Brand, *The Peoples and Languages of Chile*, ,,New Mexico Anthropologist'', 5 (1941), 72–93; Greta Mostny, *Culturas precolombinas de Chile*, Edit. del Pacífico, Santiago, 1954; José M. Camacho, *Urus, changos y atacamas*, ,,Bol. de la Soc. Geogr. de La Paz'', 66 (1943), entre otros.

[5] Para los textos y la bibliografía sobre esta lengua Vd. Roberto Lehner S., *La lengua kunza y sus textos*, ,,Cuad. de Filología'', 5, Antofagasta (1976), 71–80. Leopoldo Sáez publicó en 1974 un *Diccionario Español-Kunsa, Kunsa-Español*, producto de un Seminario de titulación realizado en la Universidad Católica de Valparaíso, que da cuenta de todo el material léxico atestiguado por la bibliografía. Cf. también Leopoldo Sáez, *Johann Jakob Von Tschudi. La lengua kunza*, ,,Signos'', V, 1 (1971), 15–20.

[6] El cuadro se completa con el *tehuelche* (de la que sobreviven 30 hablantes), también de la familia chon. (Vd. Christos Clairis, *Lingüística fueguina*, BFUCh, XXVIII (1977), 29–47, que cita la bibliografía existente al respecto, y a quien pertenece la clasificación que se maneja.

3. Sobre las lenguas indígenas vigentes no hay muchos estudios descriptivos. En realidad, como afirma Clairis, ,,todavía no hay ninguna obra completa, hecha con un marco teórico moderno, sobre ninguna de estas lenguas'', incluyendo el mapudungu[7].

Los lingüistas interesados en Chile en las lenguas indígenas son tan escasos que el que uno deje de dedicarse a una de ellas significa, en la práctica, que el estudio de dicha lengua queda casi o totalmente abandonado. Así ha ocurrido con dos de las cuatro lenguas que han sido estudiadas últimamente.

4. Bajo el impulso de Christos Clairis, creador del Centro de Investigación de Lenguas Indígenas de la Universidad Católica de Valparaíso (hoy cerrado), se emprendió el estudio sistemático del aymara y del qawasqar, hoy prácticamente suspendidos en lo referente al trabajo de campo.

El más reciente material con que se cuenta sobre el aymara proviene de una expedición lingüística de 1974, impulsada por el Centro citado e integrada por Clairis y Salas, que trabajaron en el departamento de Tarapacá, en las localidades de Colchane, Cariquima, Chijo, Villablanca, Carawano, Mauque, Isluga y Pisiga Achauta[8].

5. Sobre el qawasqar o qawashqar, lengua hablada actualmente por algo más de cuarenta individuos en su último reducto de Puerto Edén, existe una serie de estudios ya clásicos, que incluyen los nombres de M. Borgatello, A. Chamberlain, R. Lehmann-Nitsche, J. Emperaire, M. Gusinde, en especial estos dos últimos. Pero sin duda que los esfuerzos permanentes más sistemáticos para describir objetivamente la lengua han sido realizados por Christos Clairis.

Desde 1971, fecha de su primera expedición lingüística a Puerto Edén, hasta 1973, en que realizó la tercera, Clairis ha recopilado gran cantidad de material que analiza actualmente en Francia, con el propósito de lograr una descripción acabada de la lengua. Entretanto, han sido varios los artículos que ha dedicado a esta lengua, incluidos los esbozos sobre su fonología y sintaxis[9]. Recientemente, otro lingüista, Oscar Aguilera, se ha interesado también por el qawasqar[10].

6. El yámana es una lengua en avanzado proceso de extinción (sobreviven 8 yámanas puros sin descendencia posible), hablada en el territorio más austral del mundo, la costa sur de la Isla Grande de Tierra del Fuego e islas adyacentes, hoy reducido a la isla Navarino. Los estudios sobre el yámana o yahgan son numerosos y datan ya de fines del siglo pasado. Los más modernos son el de Omar Ortiz-Troncoso, de 1973, (a quien corresponden las apreciaciones acerca de los yámana sobrevivientes) y el de Perla Golbert de Goodbar, publicado en 1977—1978, pero con materiales recogidos en 1973[11].

7. Sobre la lengua de Pascua hay material recopilado y desde muy temprano. La mayoría está constituido por glosarios elaborados ocasionalmente por no especialistas, aunque no faltan las descripciones gramaticales[12]. De entre ellos sobresalen el *Diccionario Rapanui-Espa-*

[7] Clairis, *Estado actual*, p. 74.

[8] Christos Clairis, *Esquisse phonologique de l'aymara parlé au Chili*, ,,La Linguistique'', 12, 2 (1976), 143—152.

[9] Para la bibliografía fundamental sobre esta lengua, véase: Christos Clairis, *La lengua qawasqar (alakaluf)*, ,,Vicus Cuadernos'', Lingüística, 2 (1978), 29—41, y naturalmente la obra citada en la nota 6, donde se encontrarán además antecedentes acerca de su antiguo habitat.

[10] *Léxico kawésqar-español, español-qawésqar (Alacalufe septentrional)*, BFUch, XXIX (1978), 7—149.

[11] O. Ortiz-Troncoso, *Los Yámana, veinticinco años después de la misión Lipschütz*, ,,Anales del Instituto de la Patagonia'', IV, 1—3, Pta. Arenas, 1973, 77—105; Perla Golbert de Goodbar, *Yagán I. Las partes de la oración, Yagán II. Morfología nominal*, ,,Vicus Cuadernos'', Lingüística, 1 (1977), 5—60, y 2 (1978), 87—102.

[12] Más antecedentes son proporcionados por Ana María Guerra y Daniel S. Lagos en *Cultura y lengua pascuenses*, ,,Alpha'', 4, 1979, 61—83, esp. 74—77).

ñol, de Sebastián Englert y el diccionario y la gramática elaborados por Jordi Fuentes[13], durante mucho tiempo las descripciones más acabadas del vananga rapanui, que desgraciadamente no pueden aprovecharse del todo desde el punto de vista científico.

Sólo a partir de la década del 70 comenzará a despertarse entre los lingüistas chilenos el interés por la lengua de Pascua. El primer estudio lingüístico moderno acerca del sistema fonológico del pascuense se debe a A. Salas y data de 1973 (*The Phonemes of the Language of Easter Island*, RLA, 11, 1973 : 61—66). Aparentemente, el autor mencionado no ha continuado esta línea de investigación.

Desde 1970 aproximadamente, el Departamento de Lingüística de la Universidad Católica de Valparaíso ha estado realizando ingentes esfuerzos para abocarse al estudio de la lengua y cultura pascuenses. En la actualidad, Luis Gómez Macker, por la Universidad Católica de Valparaíso y Robert Weber y Nancy Thiesen, por el Instituto Lingüístico de Verano (I.L.V), están empeñados en un proyecto de elaboración de material didáctico para la enseñanza de la lengua pascuense, que supone naturalmente la descripción sistemática de la lengua en cuestión[14]. Paralelamente, se hace evidente la necesidad de describir la variedad española hablada en la Isla, al parecer bastante característica.

La Universidad de Chile de Valparaíso también se ha sentido responsable por el estudio de la lengua de Pascua. Es así como en 1975 se crea el Seminario de Etnolingüística (SEL), adscrito al Departamento de Lingüística y Filología y bajo la dirección de Christos Clairis. Producto de esta preocupación es la publicación por parte del SEL de María Rapanui : *Análisis de una canción desde el punto de vista lingüístico* (1977) y *Esbozo fonológico del vananga rapanui* (1978), estudio de los fonemas pascuenses a nivel de términos aislados.

De 1979, por último, data el trabajo de Ana María Guerra y Daniel S. Lagos, citado en la nota 12, que incluye el análisis fonológico de un corpus constituido por diversos inventarios léxicos, grabaciones de textos libres y dirigidos, diálogos y canciones.

8. Sin duda, de entre las lenguas indígenas de Chile, es el mapudungu (mapuche o araucano) la más estudiada — tanto por el número de trabajos a ella dedicados como por la tradición de los mismos, que remonta a 1606[15] lo que no significa que se conozca todo sobre ella. Muy al contrario. Se la conoce insuficientemente y de manera parcial desde el punto de vista científico. Dejando de lado la labor desarrollada por los no especialistas (entre los cuales, sin embargo, destaca la excelente gramática del Padre Luis de Valdivia), el iniciador del estudio científico del mapuche en Chile fue naturalmente Rodolfo Lenz. A él se debe la publicación entre 1895 y 1897, en los Anales de la Universidad de Chile, de sus *Estudios Araucanos*, constituidos por materiales que sólo fueron en parte elaborados. También se le debe el *Diccionario etimolójico de las voces chilenas derivadas de lenguas indíjenas americanas*, ya citado.

Con posterioridad, y no como resultado del interés que Lenz haya despertado por estas cuestiones en investigadores jóvenes — razón por la cual es considerado precursor de los estu-

[13] S. Englert, *Diccionario Rapanui-Español*, Santiago, Univ. de Chile, 1938 ; J. Fuentes, *Diccionario y Gramática de la lengua de la Isla de Pascua: Pascuense-Castellano; Castellano-Pascuense*. Dictionary and Grammar of the Easter Island Language : Pascuense-English ; English-Pascuense, Edit. A. Bello, Santiago, 1960.

[14] Vd. L. Gómez Macker, *Proyecto de investigación de la lengua pascuense (1976—1979)*, ,,Estudios Generales", 1, Actas del V Seminario de Invest. y Enseñ .de la Lingüística (octubre de 1979), Univ. Técnica del Estado, Fac. de Estudios Generales (1979), 99—116. En 1972, con la colaboración de Brian Head, se realizó un estudio de actitudes lingüísticas en Isla de Pascua, y en 1974 Oswald Werner llevó a cabo allí mismo una serie de sondeos preliminares sobre taxonomía folk.

[15] Cf. el registro bibliográfico sobre el mapuche, de Martine Hugues : *Las obras de lingüística araucana*, ,,Cuadernos de la Realidad Nacional", 2 (1970), 158—167. El pueblo mapuche es también, de los pueblos aborígenes de Chile, el más estudiado desde los puntos de vista histórico, antropológico, arqueológico y etnográfico.

dios lingüísticos en Chile—, han surgido otros especialistas preocupados por el mapuche hablado en Chile, y otros trabajos : Grete Mostny : *Las transiciones y los pronombres personales en el idioma mapuche* „Rev. Chil. Hria. y Geogr.", 1943 : 144—146) ; Max S. Echeverría : *Descripción fonológica del mapuche actual* (BFUCh, XVI, 1964 : 13—59) ; Max S. Echeverría y Heles Contreras : *Araucanian Phonemics* (IJAL, 31, 2, 1965 : 132—135).

A partir de la década del 70, el interés por estos estudios en Chile se acentúa. Surgen nuevos nombres, entre ellos él de Adalberto Salas — el lingüista chileno que se ha dedicado quizá por más largos años al estudio del mapudungu—, Gastón Sepúlveda, Arturo Hernández, Nelly Ramos (esporádicamente) y, recientemente, Robert Croese, lingüista del I.L.V.

Los esfuerzos de Salas ya se han concretado en varias publicaciones parciales. Además de las que él mismo cita en *Un programa de Lingüística indígena* (Actas del II Seminario de Investig. y Enseñ. de la Lingüística, Valdivia, 1972 : 78), hay que agregar, entre otras : *Esbozo fonológico del mapudungu, lengua de los mapuches o araucanos de Chile central* („Est. Fil.", 11, Jornadas de Lingüística, Literatura y Educación — julio de 1975, Valdivia — 1976 : 143—153). *Terminaciones y transiciones en el verbo mapuche. Crítica y bases para una nueva interpretación* (RLA, 16, Actas del IV Seminario de Investig. y Enseñ. de la Lingüística — octubre de 1978, Concepción —, 1978 : 167—179), con Robert Croese y Gastón Sepúlveda : *Proposición de un sistema unificado de transcripción fonémica para el mapudungu* (RLA, 16, 1978 : 151—160), *¿Hay marcas de número en la 3a. persona de los verbos mapuches? Una discusión sobre* {engu} *y* {engün} („Est. Generales", 1, Actas del V Seminario de Investig. y Enseñ. de la Lingüística — octubre de 1979 —, 1979 : 225—240).

Sepúlveda comenzó interesándose por *Algunos aspectos de la fonología de los préstamos del español al mapudungu* (*Estudios Antropológicos sobre los mapuches de Chile sur-central*, Tom Dillehay, comp., Temuco, 1976 : 41—68). Con posterioridad, se ha centrado, como Salas, de lleno en el estudio del mapudungu. De 1978 data *Aspectos de la relativización en el mapudungu* (RLA, 16 1978 : 161—166) y de 1979 : *Partículas performativas en la lengua de los mapuches de Chile* („Est. Generales", 1, 1979 : 241—256) y *Aspectos del bilingüismo mapuche-español* („Cuad. de Filología", 11, Antofagasta, 1979 : 5—31).

Un enfoque totalmente diferente es él que ha desarrollado para el mapuche Mary Ritchie Key. Su interés se centra en el problema del parentesco de esta lengua con otras lenguas indígenas americanas, lo que implica entrar en el campo de la Lingüística comparativa. Sus estudios comparativos pretenden, en efecto, demonstrar el parentesco del mapudungu con las familias tacano-panoanas de Bolivia y Perú, y más lejanamente con las lenguas fueguinas[16].

El estudio sobre el mapuche que, sin embargo, abre más expectativas es el de R. Croese, que se refiere a la realidad dialectal del mapudungu (*Estudio dialectológico del mapuche*, „Est. Fil." 15, 1980 : 7—38), primera investigación sistemática de carácter dialectal sobre lengua indígena alguna de Chile, que puede despertar el interés, ya no sólo por las descripciones clásicas de la lengua (que consideran básicamente un informante permanente), sino también por la determinación más precisa de sus áreas dialectales por medio de la geografía lingüística.

CLAUDIO WAGNER
Universidad Austral de Chile

[16] Vd. M. Ritchie Key, *Lingüística comparativa araucana*, „Vicus Cuadernos", 2 (1978), 45—55, pero sobre todo *Comparative Tacanan Phonology with Cavineña Phonology and Notes on Pano-Tacanan Relationship*, The Hague, 1968, y *The Grouping of South American Indian Languages*, The Hague, 1976 (en prensa).

RADU SP. POPESCU, **Graiul gorjenilor de lîngă munte**, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1980, 193 p.

Graiurile oltenești s-au bucurat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor, fapt cu totul firesc dacă avem în vedere poziția geografică a Olteniei, condițiile istorice, politico-administrative și socio-culturale aparte care au contribuit la dezvoltarea acestei provincii și datorită cărora Oltenia este astăzi o zonă deosebit de interesantă din punct de vedere lingvistic. Drept urmare, bibliografia graiurilor oltenești este deosebit de bogată, prin numărul relativ mare de contribuții consacrate diferitelor zone dialectale sau întregii provincii și, în același timp, variată, datorită multiplelor probleme abordate, de la înregistrarea sub diferite forme a faptelor lingvistice pînă la discutarea specificului acestor graiuri și a locului lor în structura graiurilor dacoromâne.

Lucrarea recentă a lui Radu Sp. Popescu este o nouă încercare de a relua, odată cu descrierea amănunțită a trăsăturilor dialectale dintr-o zonă restrînsă la nordul județului Gorj, și discuția deschisă și purtată anterior de alți cercetători cu privire la locul graiurilor oltenești în dacoromână.

Lucrarea se structurează după modelul tradițional al unei monografii dialectale cuprinzînd următoarele capitole : *Introducere, Fonetică și fonologie, Morfosintaxă, Lexic, Formarea cuvintelor, Toponimie, Antroponimie*. Acestora li se adaugă un foarte scurt glosar, o bibliografie selectivă, un indice de autori și o hartă generală a Gorjului, cu formele de relief și cu localitățile anchetate în subcarpații Olteniei.

Remarcăm prezența capitolelor de toponimie și antroponimie, mai rar întîlnite în ultimul timp în preocupările autorilor de monografii dialectale. Regretăm, în schimb, lipsa textelor dialectale și a unui glosar mai întins (în locul celui foarte restrîns de circa 40 de cuvinte sau sensuri care nu fuseseră atestate în lucrările de specialitate referitoare la această zonă). Cu aceasta lucrarea ar fi avut mult de cîștigat.

În *Introducere* (p. 5—21) autorul ne prezintă o serie de date importante asupra zonei anchetate, privită din punct de vedere geografic, demografic, economic și istoric, în economia capitolului, datele istorice întrecînd cu mult pe celelalte. Tot aici este discutată bibliografia graiurilor nord-vest oltenești, începînd cu preocupările lui G. Weigand din primii ani ai secolului nostru și terminînd cu cele mai recente contribuții : atlasul regional al provinciei și lucrările apărute în ultimii ani pe baza acestuia.

Este un merit care trebuie subliniat de la început că autorul acestei monografii a hotărît să întreprindă o cercetare asupra acestui interesant grai (vezi argumentele prezentate de autor la p. 13), chiar dacă prin apariția NALR Olt. s-ar părea că problemele lingvisticii oltenești ar fi epuizate. Publicarea de noi lucrări — monografii, studii, articole etc., unele complementare atlasului — este binevenită prin aprofundarea unor aspecte, elucidarea altora, în așa fel încît Oltenia se prezintă azi ca o provincie privilegiată prin atenția care i s-a acordat.

Caracterul complex al informației extralingvistice (avem în vedere datele privind istoria, geografia, demografia, ocupațiile locuitorilor etc.) se regăsește și în ceea ce privește izvoarele lingvistice pe care se bazează autorul în lucrarea sa. Astfel, baza informației dialectale o constituie datele obținute printr-o anchetă cu chestionar (adaptat după cel al NALR) întreprinsă prin deplasări succesive, între 1966 și 1970, într-un număr de 14 localități (față de 6 puncte NALR) formînd brîul de sate submontane din nordul județului Gorj, între Motru și Olteț. Din punct de vedere dialectal, acestea reprezintă o zonă de limită între graiurile bănățene (Motru) și cele muntenești (Olteț). În fiecare localitate, autorul a anchetat mai mulți informatori (2—5), ale

căror date personale sînt prezentate sumar : nume, vîrstă, ocupație, școală (v.p. 16—18). Datele lingvistice obținute pe această cale sînt întregite cu ajutorul celor rezultate din observația directă și cunoașterea personală a graiului (autorul fiind originar din zonă), din cele oferite de textele înregistrate de autor (și, din păcate, nepublicate în monografie) sau din monografiile și studiile altor autori. În sfîrșit, autorul folosește în mod judicios și corect, în scopul completării, verificării informației proprii, datele oferite de cercetările recente din Oltenia : atlasul lingvistic regional (NALR Olt.), textele dialectale (TDO) și glosarul elaborat de baza acestora (Gl. Olt.).

Lipsind un capitol de concluzii, autorul face o serie de considerații de acest gen la sfîrșitul *Introducerii*. Aceste considerații, prin care se urmărește o caracterizare generală a graiurilor studiate, precum și situarea lor în ansamblul graiurilor dacoromâne, ar fi trebuit mai mult dezvoltate și însoțite de fapte ilustrative, în așa fel încît să poată constitui capitolul final al monografiei. Concluzia autorului este că graiurile din Gorjul de nord fac tranziția spre graiul din Țara Hațegului și sudul Transilvaniei (prin contactul neîntrerupt dintre populațiile acestor zone) și stabilesc ,,zona relativă unde sfîrșesc sau încep anumite particularități specifice graiurilor de tip muntean și bănățean'' (p. 21).

Prezentarea faptelor în cuprinsul monografiei urmează modalitatea încetățenită în lucrările de dialectologie. Diferitele fenomene dialectale privind fonetica, morfosintaxa, lexicul etc. sînt descrise în general în comparație cu limba literară, pe de o parte, și cu graiurile învecinate, pe de altă parte. Se remarcă vasta informație bibliografică a autorului în analiza fenomenelor discutate. De altfel, multe dintre faptele mai pe larg analizate în lucrare au constituit obiectul unor preocupări mai vechi ale autorului, pe care le-a publicat anterior, cu diferite prilejuri.

De asemenea, remarcăm încercarea autorului de a explica, aproape de fiecare dată, trăsăturile dialectale luate în discuție, fie adoptînd poziții ale altor învățați, fie oferind explicații originale, argumentate. Aceste constatări ne îndreptățesc să afirmăm că în monografia lui R. Sp. Popescu simpla constatare și descriere sincronică a faptelor se împletește adesea cu explicarea și prezentarea istorică a fenomenelor întîlnite în graiurile din nordul Gorjului.

În cele ce urmează nu ne propunem o analiză a bogăției de fapte discutate, în general, cu competență de autor, ci vom face cîteva observații, care însă nu urmăresc să diminueze în vreun fel valoarea monografiei, ci exprimă un punct de vedere mai mult sau mai puțin diferit de al autorului în unele probleme de amănunt sau mai generale.

În ceea ce privește selecția faptelor, în unele situații, autorul ia în discuție, ca fapte pe care le întîlnește în zona cercetată, fenomene pe care le putem întîlni în oricare alt grai, ele aparținînd de fapt limbii vorbite. În această categorie sînt : diftongarea lui *i* inițial (*i̯inimă* etc.) (p. 33) sau a lui *u* în aceeași poziție (*u̯urmă* etc.) (p. 34), *i* semivocalic în neologisme (*alei̯e i̯epocă* etc.) (p. 41) sau *u* semivocalic în *u̯orb, pru̯ost* etc. (p. 34), ultimul fenomen denumit de autor ,,diftongare excesivă'' notată în textele vechi și întîlnită în toate dialectele. Exemplele de acest fel s-ar putea înmulți ; v.p. 29 : slaba perceptibilitate și chiar reducerea vocalei *ă* în poziție finală : *acas* etc. ; p. 49 : notarea lui *l̥* (*l* silabic) ; p. 60—61 : reducerea unor grupuri consonantice : *stn*>*sn*: *vîrstnic, ct* > *ft: doftor;* p. 89 : unele forme verbale reflexive : *a se rîde;* p. 90—91 : unele adverbe prepoziții, conjuncții etc.

Discutînd existența lui *ń* în formele verbale (persoana a II-a și conj. prez.) : *(să) puń (să) spuń* etc. (v. p. 46), autorul afirmă că ,,*ń* s-ar putea explica și prin presiunea sistemului''. Din reluarea discuției la cap. *verb* (p. 80) înțelegem că autorul înclină să considere mai plauzibilă această explicație (susținută și de Gheție — Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 158) decît pe cea după care *ń* ar fi un arhaism în graiurile studiate. Avînd în vedere criteriul geografic, considerăm că fenomenul trebuie încadrat între elementele arhaice pătrate în zonele de vest ale dacoromânei (vezi, de altfel, ALRM II s.n. vol. IV h, 1510, 1513, 1514 etc.),

păstrare favorizată și întărită și prin presiunea sistemului morfologic. În orice caz, între *ń* din *puń* etc. și păstrarea lui *ń* în sufixul *-oń -oańe (sîrboń, băčoń* etc.) cunoscute în aceeași arie vestică „arhaizantă'' nu trebuie făcută deosebirea de a considera pe unul ca rezultat al presiunii sistemului și pe celălalt ca „influență venită dinspre Hațeg, respectiv Banat" (p. 46).

Se poate face observația de principiu că în general autorul ar fi trebuit să apeleze cu mai multă încredere la hărțile *Atlasului lingvistic român*, atunci cînd raportează faptele discutate la celelalte graiuri dacoromâne și în primul rînd la cele învecinate Gorjului. Așa, de pildă, în legătură cu forma *pără* a prepoziției *pînă*, ni se spune (p. 46) că ea apare într-un document din 1808, scris probabil în Oltenia de vest, că a fost atestată și de autor în graiul unor informatori ungureni din Crasna ca un caz izolat și, în consecință, trebuie considerată ca o formă adusă prin deplasările ardelenești de populație. Consultarea cîtorva hărți lingvistice din ALR (vezi ALR II s.n. vol. VI, h. 1833, 1834, 1835 etc.) ar fi dat autorului mai multă siguranță în interpretare și în primul rînd în afirmațiile privind răspîndirea geografică a fenomenului. În aceeași situație este tratamentul *u̯* pe care îl cunoaște laringala *h* (în loc de fonetismul literar *f)* din unele elemente slave ca *prahŭ*, *vrahŭ* etc. devenite *prau̯*, *vrau̯* etc. Autorul (p. 59) explică în mod corect fenomenul, îi arată răspîndirea pe atestări anterioare cercetării sale, dar neglijează larga arie vest-oltenească pe care o întîlnim în atlas. Consultarea NALR Olt. (vol. II, h. 342 „praf" și vol. III, h. 540 „praf de pușcă") i-ar fi prilejuit și constatarea unor deosebiri interesante între fonetismul *prau̯* cu sensul specializat „praf de pușcă", răspîndit aproape în tot nord-vestul Olteniei și *praf* „colb".

În ceea ce privește grupul consonantic *st* > *șt* în *să guște*, explicația pe care o dă Radu Sp. Popescu (p. 61) recurgînd la analogia cu *guști* este insuficientă. Este mai probabil aici influența ardelenească, fonetismul fiind foarte bine cunoscut în Mărginimea Sibiului și într-o arie din sudul Transilvaniei între Sibiu, Blaj, Alba Iulia, Orăștie (v. R. Todoran în CL XX (1975), nr. 1, p. 33—46).

Faptul că autorul nu reușește să înregistreze cunoscuta epenteză a lui *c* în grupul *sl* (deși în anchetă urmărise fenomenul în mod special) decît într-un antroponim *(Sclabu)* din Novaci este o dovadă că fonetismul, care e cunoscut în Oltenia de nord numai în satele de ungureni este un fenomen propriu sudului Transilvaniei și Crișanei, care n-a cîștigat teren în restul satelor oltenești. Legat de aceasta, considerăm că autorul ar fi trebuit să urmărească mai îndeaproape situația lingvistică a acestor categorii de sate pe care le-a introdus în rețeaua anchetei sale (Polovragi, Novaci), deoarece, după cum se știe, în ciuda rapidelor transformări socio-economice din ultimele decenii, aceste așezări constituie încă adevărate insule în masa localităților oltenești, prin specificul ocupației, prin gospodărie, locuință, port, obiceiuri, folclor, particularități de grai etc.

În capitolul de morfosintaxă se evidențiază o serie de trăsături conservatoare ale graiului studiat, cum sînt unele formații cazuale (genitiv-dativ) proprii limbii vechi, forme arhaice ale articolului hotărît *(ali, ii)* etc. Și aici trebuie arătat că unele trăsături cunosc o răspîndire care depășește nordul Olteniei (v. categoria substantivelor de decl. a III-a în *-e*: *mugure, martore* etc., substantivele terminate la sg. în *-r*, *-s* cu pluralul în *-ă* : *pahară, fusă*, forma de participiu *rămîns* etc.).

În ceea ce privește flexiunea verbală, formele iotacizate rar întîlnite în Gorj, în special în partea estică a zonei, situează graiurile respective la limita vestică a ariei iotacizării, așa cum rezultă foarte clar din hărțile ALR. Autorul ia în considerație numai situația prezentă din anchetele sale comparată (insuficient, după părerea noastră) cu constatările lui T. Gîlcescu.

Trebuie precizat că forma de imperfect pers. a III-a sg. *curea* sau *cura* corespunde unui infinitiv mai vechi *cure* și nu lui *curge*, rezultat prin analogie (p. 82).

Deși despre perfectul simplu oltenesc s-a scris suficient în dialectologia noastră, autorul ar fi trebuit să-i acorde o mai mare importanță, dezvoltînd observațiile pe care le face numai

în notele de subsol (p. 83) şi subliniind specificul oltenesc care constă în valoarea acestui timp de a exprima acţiuni recente.

Şi în capitolul de lexic (foarte concentrat în economia lucrării) ar fi fost necesare mai multe consideraţii cu privire, de ex., la unele probleme de semantică — îmbogăţiri sau restrîngeri de sensuri, evoluţii deosebite în comparaţie cu limba veche, cu limba literară sau cu graiurile învecinate.

Acest capitol de lexic, pe care l-am fi dorit mai dezvoltat în raport cu celelalte părţi ale monografiei, ar fi putut servi autorului în mai mare măsură în discutarea graiului gorjean din punctul de vedere al locului său între subunităţile dacoromâne. Pentru aceasta era necesar, aşa cum am arătat şi în cazul trăsăturilor fonetice şi morfosintactice, să apeleze în mai mare măsură la mijloacele geografiei lingvistice, la hărţile oferite în primul rînd de *Atlasul lingvistic român*. Existenţa în întreaga lucrare a numai 4 hărţi (şi acestea reproduse din vol. I NALR Olt.) este prea puţin azi pentru o lucrare de dialectologie. Cu ajutorul hărţilor ALR s-ar fi putut identifica cu mai multă claritate, după părerea noastră, elementele lexicale specifice graiului local, elementele comune cu alte arii dialectale dacoromâne. Astfel, din lista de termeni arhaici, mulţi nu sînt proprii numai Gorjului ; cei mai mulţi sînt comuni cu graiurile din Banat şi din Haţeg, deci cu aria conservatoare vestică a dacoromânei (*arm, arete, astruca, băl, bumb, cure, cute, im, scamn* etc.), arie care, aşa cum rezultă din NALR Olt., se întinde uneori şi în vestul Olteniei (v., de ex., : *băl, arm, im, imală, imos, miţă, oare, prepune, rînc, vătui* etc.).

Este, deci, evident că în discutarea lexicului unui grai, pe lîngă dimensiunea verticală (v., de ex., trimiterile frecvente la textele vechi sau discuţiile cu privire la etimologie, stratificare lingvistică etc.) este important de avut în vedere şi extinderea pe orizontală, care poate fi observată îndeosebi cu mijloacele geografiei lingvistice. Observaţia privind extinderea unor termeni dincolo de graiurile din nordul Gorjului este valabilă şi pentru unele elemente din slava veche (*cîrcă, cleveti, jidov, muşiţă* etc.), din sîrbă (*bărdac, bunar, a bui, chită, a chiti, ierugă, izînă, lubeniţă, pîrleaz, postavă, stelniţă, şişcav, a udi* etc.), din bulgară (*clisos, mană, melic, a sorcovi, şiţă, zăduh* etc.), din maghiară (*beteag, cătană, cireadă, cunie, dărab, sobă, tîrnaţ, tolcer, ţidulă* etc.), din germană sau graiurile săseşti (*fruştuc, joagăr, plaţ, rapăn, raşpilă, tron, ţandără* etc.). Toate aceste exemple date de R. Sp. Popescu au, după atestările hărţilor lingvistice, o extindere geografică mult mai vastă, ilustrînd faptul că atît graiurile noastre cît şi limba comună au fost influenţate, direct sau indirect, de limbile populaţiilor învecinate cu care au venit în contact de-a lungul veacurilor.

Cele două capitole de onomastică (toponimie şi antroponimie) nu sînt accidentale în monografia graiurilor din nordul Gorjului ; autorul a fost interesat de la început de studierea sistematică a acestor aspecte, unii dintre informatorii folosiţi în culegerea materialului onomastic fiind aleşi anume pentru aceasta. Faptul acesta este cu totul îndreptăţit, avînd în vedere convingerea tot mai fermă a lingviştilor că materialul toponimic şi antroponimic aparţine lexicului limbii, studierea lui intrînd cu prioritate în preocupările lingvistului.

În ambele capitole se remarcă bogăţia de material, precum şi informaţia bibliografică a autorului, în special atunci cînd discută categoriile onomastice, etimologia unor nume. Nu intrăm în amănunte privind unele explicaţii pe care le dă autorul.

Remarcăm, şi de data aceasta, caracterul arhaic al zonei cercetate, care rezultă în cazul onomasticii din conservarea unor fonetisme vechi, a unor formaţii gramaticale proprii limbii vechi etc., unele păstrate azi în graiuri datorită toponimiei sau antroponimiei (v., de ex., construcţiile cu genitivul în *de: Valea de Peşti, Poiana de Fragi*, cele cu articolul hotărît proclitic *ii*: *Rîtu ii̯i̯ Drágolę*, construcţiile cu articolul hotărît postpus : *Poiana Ştefului* şi numeroasele exemple de elemente lexicale arhaice întîlnite în toponimia acestei zone).

Remarcăm, de asemenea, faptul că la sfîrşitul primei părţi a capitolului de toponimie, care cuprinde discutarea materialului

din punctul de vedere al conținutului semantic, al originii și al aspectului lingvistic, autorul publică lista alfabetică a numelor topice (1 166 de articole), cu indicarea siglei localității, a sensului toponimic, etimologia și, unde a fost cazul, atestarea istorică în documente), listă foarte utilă pentru cine urmărește și alte probleme pe care le ridică toponimia, precum și o repartizare a toponimelor pe sate (mai puțin utilă, după părerea noastră, de vreme ce la fiecare articol se dă și sigla localității).

Cam aceeași structură prezintă și capitolul de antroponimie, mai puțin lista de nume.

Prin limitarea glosarului la un număr prea redus de cuvinte sau de sensuri neatestate în lucrările de lexicografie pentru zona cercetată, precum și prin absența unui grupaj de texte dialectale, pe care autorul le-a înregistrat în cursul anchetelor sale și al căror material l-a folosit în cercetarea de față, monografia *Graiul gorjenilor de lîngă munte* este lipsită de două părți importante, care ar fi făcut-o și mai interesantă. Lucrarea merită, în toate cazurile, atenția specialiștilor.

Decembrie 1981

ION IONICĂ
Institutul de cercetări etnologice și dialectologice
București, Nikos Beloiannis 25

T. S. ȘARADZENIDZE, **Лингвистическая теория И. А. Бодуэна де Куртенэ и её место в языкознании XIX—XX веков**, Moscova, Наука, 1980, 133 p.

Lucrarea reprezintă o variantă redusă a versiunii cu același titlu publicată în 1978 în limba gruzină. Printr-o nouă lectură a operei lui Baudouin de Courtenay și prin luarea în considerare a bogatei bibliografii de exegeză, autorul urmărește situarea acestei opere în raport cu cercetările lingvistice anterioare sau contemporane cu ea, precum și influența ei asupra orientărilor ulterioare. O asemenea lucrare de evaluare critică era cu atît mai necesară cu cît ea sistematizează judecățile critice de pînă acum, relevă unele erori de interpretare și înlătură unele puncte de vedere insuficient argumentate care au fost preluate necritic de la un autor la altul.

Capitolul introductiv (p. 3—20) prezintă istoricul și stadiul actual al valorificării moștenirii științifice a lui Baudouin de Courtenay. Succinta biografie relevă pregătirea științifică, legăturile cu lingviștii din epocă și activitatea didactică. Împotriva părerii că Baudouin nu a creat o școală, T.S. Șaradzenidze relevă că lingvistul polon a pus de fapt bazele a trei școli lingvistice cu trăsături comune, dar și cu orientări proprii, și anume: școala din Kazan (reprezentată de N.V. Krușevski, V.A. Bogoroditki, S.K. Bulić etc.); cea din Petersburg (cu L.V. Șcerba, M.R. Vasmer, E.D. Polivanov, S.P. Iakubinski, V.V. Vinogradov etc.) și cea din Varșovia (cu G. Ulașin, K.I. Appel, W. Doroszewski etc.).

Datorită faptului că a formulat multe idei novatoare în cursuri universitare sau în articole risipite în numeroase reviste, că nu a dat o lucrare de sinteză și mai ales datorită faptului că cel mai adesea a scris în limbi puțin accesibile occidentului, opera lui Baudouin de Courtenay și-a făcut drum tîrziu în lumea științifică: în occident — odată cu școala pragheză, iar în U.R.S.S. după 1959. Teoria lui lingvistică încă nu e cunoscută în totalitate și multe din ideile lui nu sînt corect înțelese. După părerea autorului, la care ne raliem, Baudouin n-a aparținut unei anumite școli, ci s-a situat pe o poziție independentă și a formulat puncte de vedere proprii, care fac din el un predecesor al lingvisticii moderne.

În lucrare sînt relevate unele aspecte esențiale din concepțiile de lingvistică generală

ale lui Baudouin de Courtenay, urmărite în interacţiunea şi evoluţia lor, precum şi în legătura lor sistematică ; ele sînt confruntate cu ideile predecesorilor, ale contemporanilor şi ale urmaşilor, pentru a se defini locul pe care îl ocupă în lingvistica secolelor al 19-lea şi al 20-lea.

Primul capitol (p. 21—24) pune în lumină principiile generale care caracterizează concepţia despre limbă a lui Baudouin : străduinţa spre generalizare dublată de o atentă analiză a faptelor ; studiu obiectiv al limbii fără idei preconcepute ; atitudine critică faţă de concepţiile şi terminologia vechii gramatici ; atenţie deosebită la limbile vii în variantele lor teritoriale şi sociale.

Capitolul următor (p. 24—49) se referă la problemele esenţei limbii, în legătură cu care sînt evidenţiate următoarele trăsături : sub influenţa lucrărilor lui H. Steinthal, interpretarea consecvent etnopsihologistă a naturii limbii ca fenomen psihic şi totodată social sau individual — colectiv ; anterior lui F. de Saussure, relevarea opoziţiei dintre limbă şi vorbire sub dublu aspect : între vorbire (limbaj) şi realizarea ei sub formă de limbi, dialecte, graiuri, şi între limbă ca sumă de elemente şi categorii in potenţia (langue) şi vorbire ca proces (parole) ; importanţa acordată conceptelor de semasiologizare şi morfologizare a segmentelor fonetice ; atenţia acordată caracterului sistematic al limbii, pe care-l interpretează numai sub aspect psihologic ca fiind asocieri între reprezentări ; conceptul de sistem aplicat şi în diacronia limbii ; delimitarea dintre static şi dinamic şi interpretarea staticului ca moment al dinamicii (ceea ce Şaradzenidze numeşte sincronism dialectic).

Capitolul al treilea (p. 49—73) urmăreşte felul cum sînt tratate de Baudouin problemele lingvisticii descriptive. Autorul se opreşte la problema, mai puţin studiată, a sistemului unităţilor limbii ; sînt urmărite accepţiile date noţiunilor şi termenilor de *fonem* (preluat de N. Kruşevski din *Mémoire*-ul lui F. de Saussure), şi elementelor lui componente *(kinem, akusm* şi *kinakem)*, de *morfem* (introdus în lingvistică de Baudouin), de *cuvînt*, privit ca unitate sintactică şi morfologică, şi de *sintagmă* (termen introdus de el). T.S. Şaradzenidze evidenţiază faptul că Baudouin a fost, în epoca sa, singurul lingvist care a expus o concepţie unitară şi sistematică asupra unităţilor limbii şi a ierarhiei lor.

Problemele lingvisticii istorice sînt urmărite în capitolul al IV-lea (p. 74—91). Se relevă faptul că Baudouin, în acord cu concepţia dominantă din epocă, a apărat principiul istorismului ; dar, spre deosebire de exclusivismul neogramaticilor sau cel opus — al lui Saussure, a înţeles unitatea dialectică dintre o stare a limbii şi istoria ei. Insuficient fundamentată rămîne la Baudouin antinomia dintre dezvoltare (a vorbirii) şi istorie (a limbii). A fost preocupat de delimitarea dar şi de legătura dintre istoria internă şi cea externă a limbii, apreciind că mai puternică este influenţa istoriei externe asupra evoluţiei limbii.

Orientarea psihologistă îl face pe Baudouin să considere istoria limbii ca evoluţie a reprezentărilor din psihicul individual ; în acelaşi mod el neagă existenţa legilor fonetice, acceptînd în limbă numai legi psihice (în conştiinţa vorbitorilor) şi legi sociale (care asigură comunicarea dintre indivizi).

A fost unul dintre puţinii lingvişti de la sfîrşitul secolului trecut care au susţinut necesitatea studierii legilor generale ale limbilor. A apărat consecvent principiul cauzalităţii în limbă, opus interpretărilor finaliste. În legătură cu principiul economiei preconizat de I.A. Baudouin de Courtenay, autorul crede că el nu constituie o explicare satisfăcătoare a schimbărilor, cită vreme în limbă se produc şi schimbări cu direcţie contrară ; obiecţia nu ni se pare întemeiată, căci se ştie că evoluţia limbii este rezultatul interacţiunii unor factori cu direcţii şi efecte opuse.

Acceptînd teza formării unei familii de limbi pe calea diversificării, Baudouin a relevat totodată rolul contactelor şi al influenţelor străine, stabilind şi trepte ale amestecului (de la împrumut pînă la formarea de limbi mixte).

Capitolul următor (p. 92—102) evidenţiază poziţia lui Baudouin în problema clasificării limbilor : el acceptă clasificarea genealogică, numind corespondenţele fonetice „tra-

ducere fonetică dintr-o limbă în alta", și relevînd faptul că absența lor nu înseamnă implicit și negare a înrudirii — teză importantă pentru limbile fără tradiție scrisă. Ca și A. Meillet mai tîrziu, Baudouin nu credea în posibilitatea reconstrucției unei limbi-bază neatestate. A criticat schemele rigide ale clasificării morfologice tradiționale și în special interpretările ei valorizante, propunînd, în spiritul a ceea ce va realiza ulterior Vl. Skalička, înlocuirea ei cu o caracterizare comparativă a limbilor.

Capitolul de concluzii (p. 102—120) reia, într-o formă concisă și sistematică, tezele expuse anterior pentru a determina, pe baza lor, locul lui Baudouin de Courtenay în istoria lingvisticii. Sînt evidențiate asemănările și diferențele dintre concepția lui și cele ale lui A. Schleicher, H. Steinthal și ale neogramaticilor ; sînt analizate relațiile dintre Baudouin de Courtenay și F. de Saussure, cu concluzia că la cei doi lingviști se resimte influența spiritului epocii, manifestat în formularea unor probleme similare adesea rezolvate în moduri diferite. Totodată se aduc unele clarificări în legătură cu rolul care revine lui N. Krușevski în constituirea concepției lingvistice a școlii din Kazan.

Lucrarea lui T.S. Șaradzenidze reprezintă o contribuție valoroasă la cunoașterea operei unuia dintre cei mai originali teoreticieni ai limbii, care nu și-a aflat încă locul cuvenit în lucrările de istorie a lingvisticii.

Noiembrie 1981

LUCIA WALD
Facultatea de limbi străine
București, Pitar Moș 7—13

Akademija nauk S.S.S.R., Institut russkogo jazyka, **Russkaja grammatika,** vol. I, II, Moscova, Editura „Nauka", 1980, 783 p. + 709 p.

În decursul celor 225 de ani de tradiție academică în domeniul studiului sistematic al elementelor constitutive ale limbii ruse au apărut, din cîte știm, șase gramatici descriptive mai importante, prima fiind editată în secolul al XVIII-lea[1], iar penultima în deceniul al șaselea[2].

Cea mai recentă gramatică academică, *Russkaja grammatika* (abrev. RG), care reia o denumire mai veche, folosită de A. Ch. Vostokov pe la mijlocul secolului trecut[3], reprezintă o lucrare colectivă (16 coautori), elaborată sub îngrijirea unui comitet de redacție, format din șapte membri, în frunte cu Natalija Jul'evna Švedova (redactor principal). Lucrarea constă din două volume, care înmănunchiază aproape 1 500 de pagini de format mare (in-quarto : 26 × 20), gruparea și denumirea principalelor secțiuni fiind următoarea. În vol. I : „Fonetică", (p. 14—68), „Fonologie" (p. 69—89), „Noțiuni fundamentale privind accentul" (p. 90—95), „Intonație" (p. 96—122), „Noțiuni de bază din domeniul morfemicii" (p. 123—132), „Formarea cuvintelor" (p. 133—452) și „Morfologie" (p. 453—736), aceste două secțiuni, din urmă, avînd cea mai mare întindere, în vol. I. În vol. II : „Sintaxă" (sintaxa îmbinărilor de cuvinte, a propoziției și a frazei). După cum reiese din această prezentare, termenul **gramatică** este folosit în sens larg, căci, în afara celor două compartimente tradiționale (morfologia și

[1] M. L. Lomonosov, *Rossijskaja grammatika*, Sankt Petersburg, 1755.

[2] *Grammatika russkogo jazyka*, vol. I (comitetul de redacție : V.V. Vinogradov, E.S. Istrina, S.G. Barchudurov), vol. II (comitetul de redacție : V.V. Vinogradov, E.S. Istrina), Moscova, 1952—1954, reeditată în 1960.

[3] A.Ch. Vostokov, *Russkaja grammatika po načertaniju sokraščennoj grammatiki, polnee izložennaja*, Sankt Petersburg, 1831.

sintaxa), RG mai conţine o serie de alte secţiuni, unele dintre acestea (accentul şi intonaţia) figurînd acum pentru prima oară într-o lucrare ca cea de faţă. Astfel stînd lucrurile, RG cuprinde mai toate nivelurile limbii : dacă i s-ar adăuga vocabularul, lucrarea ar fi un tratat complet de limbă rusă literară contemporană.

Evident, o lucrare de asemenea proporţii nu putea fi elaborată fără o pregătire minuţioasă. Într-adevăr, în cei aproximativ 25 de ani care au trecut de la apariţia penultimei gramatici academice s-au elaborat numeroase studii şi cercetări, de ansamblu şi de detaliu, pe baza cărora a fost editat un prospect[4], menit a pregăti fundamentele unei lucrări e x p e r i m e n t a l e, cu caracter pur teoretic : „ Gramatica limbii ruse literare contemporane" (abrev. GS)[5]. GS, care a stat la îndemîna specialiştilor timp de zece ani şi asupra căreia s-a scris un număr apreciabil de dări de seamă (cunoaştem, personal, nouă recenzii apărute în U.R.S.S., R.S. România şi în alte ţări), poate fi considerată prim exemplar „de probă" al actualei gramatici academice. RG a fost elaborată, cu cîteva excepţii, de colectivul de autori ai GS, la care s-au alăturat numeroşi alţi specialişti, în general tineri, continuitatea asigurîndu-se, între altele, prin menţinerea unui redactor permanent, N.Ju. Švedova (unul din coautorii gramaticii academice din 1952—1954 şi redactor responsabil al GS şi RG).

În elaborarea actualei gramatici, care, spre deosebire de GS, este nu numai descriptivă, ci şi n o r m a t i v ă (prin indicaţii stilistice şi de altă natură, prin selectarea formelor şi recomandarea celor de uz comun) prezentarea faptelor de limbă a fost considerabil revizuită, s-au soluţionat o serie de inconsecvenţe şi, mai ales, s-a augmentat materialul faptic din GS, inclusiv prin redactarea unor noi capitole. Astfel, aspectul verbal, problemă de bază a morfologiei ruse, este redactat acum în lumina unei viziuni omogene şi consecvente[6], iar categoria modalităţii acţiunii verbale (rus. *sposob glagol'nogo dejstvija*), a cărei esenţă este semantică şi derivativă, este înfăţişată mai pe larg şi mai precis (sînt descrise 18 modalităţi : incoativă, limitativă, finitivă, instantanee, iterativă etc.)[7]. S-a revizuit şi conceptul de limbă rusă c o n t e m p o r a n ă[8] în sensul acceptării tezei mai vechi, potrivit căreia este vorba de o perioadă mai întinsă, de aproximativ 150 de ani, adică din epoca creaţiei lui A. S. Puşkin (anii '20—'30 ai secolului al XIX-lea) pînă în zilele noastre : cu alte cuvinte, conceptul 'contemporan', sincronic în sinea sa, nu exclude dinamica unor prefaceri diacronice în diferite perioade circumscrise acestui concept, inclusiv în perioada actuală (anii '20—'80). Menţionăm, în altă ordine de idei, că, spre deosebire de GS, găsim acum şi liste bibliografice, conţinînd numeroase lucrări de referinţă ruseşti şi străine (vol. I, p. 5, 7, 37—742 ; vol. II, p. 657—662), de asemenea un indice de materie detaliat (vol. I, p. 743—753 ; vol. II, p. 663—686).

O trăsătură pregnantă, de principiu, a RG o constituie tendinţa autorilor de a promova modele noi de descriere, mai mult sau mai puţin formalizate, a faptelor de limbă, menţinînd însă, în numeroase cazuri, punctul de vedere tradiţional. Acest lucru se reflectă şi în metalimbaj, domeniu în care întîlnim trei situaţii : menţinerea t e r m e n i l o r t r a-

[4] *Osnovy postroenija opisatel'noj grammatiki sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Moscova, Editura „Nauka", 1966.

[5] *Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka* (redactor responsabil N. Ju. Švedova), Moscova, Editura „Nauka", 1970.

[6] În GS aspectul era trecut printre categoriile g r a m a t i c a l e ale verbului (p. 337), fiind considerat o categorie cînd gramaticală, cînd lexical-gramaticală (p. 338—339) ; în RG aspectul este tratat consecvent în cadrul categoriilor m o r f o l o g i c e ale verbului, căci în rusă şi în alte limbi slave natura sa e morfologică (vezi vol. I, p. 583 şi urm.).

[7] Vezi RG, vol. I, p. 596—604.

[8] În GS era considerată perioadă contemporană doar cea de-a doua jumătate a secolului nostru.

d i ț i o n a l i : *rod* 'gen', *čislo* 'număr', *padež* '*caz*', *naklonenie* 'mod', *vid* 'aspect' și mulți alții din domeniul morfologiei, *podležašče*- 'subiect', *skazuemoe* 'predicat', *slovosočetanie* 'îmbinare de cuvinte' ș.a. din domeniul sintaxei ; introducerea unor t e r m e n i n e o l o g i c i : *resprostranjajuščie členy predloženija*[9] 'părți de propoziție amplificatoare' (în locul termenului tradițional *vtorostepennye členy predloženija* 'părți de propoziție secundare'), *odnokomponentnye predloženija* 'părți de propoziție cu un singur component' și *dvukomponentnye predloženija*[10] 'părți de propoziție cu doi componenți' (î.l.d. *odnosostavnye predloženija* 'propoziții monomembre' și, respectiv, *dvusostavnye predloženija* 'propoziții bimembre'), *determinant*[11] 'determinant' (î.l.d. *dopolnenie* 'complement') ș.a. ; folosirea paralelă a t e r m e n u l u i n e o l o g i c și a c e l u i t r a d i ț i o n a l : *sočinitel'nye rjady*[12] 'serii formate prin coordonare' și *odnorodnye členy predloženija* 'părți de propoziție multiple', *komparativ* 'modul comparativ' și *sravnitel'naja stepen'* 'id.', *negacija* 'negație' și *otricanie* 'id.', *determinant*[13] 'determinant' și (*determinirujuščee*) *obstojatel'stvo* 'complement circumstanțial (cu valoare de determinant)' etc.

Arătam mai sus că morfologia are în vol. I, alături de formarea cuvintelor, o extensie deosebită. De fapt, limitele ei sînt și mai largi, căci o seamă de probleme morfologice se tratează — credem, nejustificat — și la sintaxă, adică în vol. al doilea, de ex. : *paradigma prostogo predloženija*[14], 'paradigma propoziției' (este vorba despre valorile „sintactice" ale timpurilor și modurilor), *padežnye formy suščestvitel'nych*[15] 'formele cazuale ale substantivelor', *padežnye formy mestoimenij-suščestvitel'nych i nekotorych drugich mestoimennych slov*[16] 'formele cazuale ale pronumelor substantivale[17] și a altor cîtorva cuvinte pronominale' ș.a. Tot de domeniul morfologiei țin și o serie de sigle-noțiuni cu care se operează frecvent în vol. II, „Sintaxa"[18].

S-ar putea formula, evident și alte obiecții. Important este, însă, altceva : prin bogăția materialului faptic și prin tendința de exhaustivitate în descrierea sistematică a acestuia, *Russkaja grammatika* se impune ca lucrare de primă importanță, care se adresează atît „...marelui public ce se interesează de limba rusă sau caută să-și adîncească cunoștințele în acest domeniu, cît și specialiștilor" (vezi vol I, *Prefața*, p. 3).

Decembrie 1981

VICTOR VASCENCO
Facultatea de limbi străine
București, Pitar Moș 7—13

[9] Sau, cu valoare de sinonime, *rasprostraniteli, opredeliteli* (vezi RG, vol. II, p. 90, 136).

[10] Vezi teoria respectivă în RG, vol. II, p. 237 și urm.

[11] Vezi RG, vol. II, p. 157—158.

[12] Și, paralel, un termen mai lung, sinonim : *rjady slovoform, rasprostranjajuščie predloženie* 'serii de cuvinte care extind propoziția' (vezi RG, vol. II, p. 166 și urm.).

[13] Prin introducerea acestui termen (vezi RG, vol. II, p. 159—163) se produce o unificare metalingvistică, în sensul că întreaga clasă sintactică a complementelor (necircumstanțiale și circumstanțiale) este denumită acum în același fel : *determinanty*.

[14] Vezi RG, vol. II, p. 10, 86, 99, 214, 215, 245—248.

[15] RG, vol. II, p. 424—454.

[16] RG, vol. II, p. 454—457.

[17] În RG (vol. I, p. 457, 531—539) sînt considerate parte de vorbire de sine stătătoare numai *mestoimenija-suščestvitel'nye*, textual 'pronumele substantive' de tipul *ja* 'eu', *sebja* 'mă(ne), te(vă), se, sine etc. ', *kto* 'cine', *čto* 'ce', *kto-to* 'cineva' ș.a. celelalte grupe tradiționale de pronume fiind înglobate în categoria adjectivelor (de ex., *každyj* 'fiecare') și în cea a numeralelor (de ex. *mnogo* 'mult').

[18] De ex. : *Vf* = verbum finitum, *N* = nomen, *Adj.* = adjectivum, *Pron.* = pronomen etc. (vezi RG, vol. II, p. 93).

ZHAO YUANREN, **A Grammar of spoken chinese — Hanyu konyu yufa** (traducere în limba chineză de Lü Shuxiang), Beijing, 1979, 380 p.

Conştiente de importanţa dimensiunii pragmatice în procesul predare — învăţare, studiile de gramatică chineză se preocupă mai mult în ultima vreme de găsirea modalităţii celei mai adecvate de abordare a sistemului limbii, în vederea alcătuirii silabusului gramatical, prim demers pentru faza constructivă a producerii frazelor corecte. Acest program, care pare să se integreze noţiunii de gramatică pedagogică, vehiculat din ce în ce mai des în didactica limbilor străine, are de înfruntat o serie de dificultăţi specifice, dintre care cea mai importantă constă în inexistenţa unei descrieri unitare a sistemului limbii chineze, a unei perspective unice şi a unei metode constante de analiză bazate pe o terminologie clară.

,,Gramatica limbii chineze vorbite'' de Zhao Yuanren este o gramatică care, pe baza unei poziţii teoretice şi a unei tehnici de analiză bine definite, încearcă şi reuşeşte în bună măsură să învingă aceste dificultăţi. Autorul îşi propune ca, folosind metoda de analiză structurală, să rezolve două mari probleme ale gramaticii chineze : delimitarea unităţilor limbii şi stabilirea categoriilor gramaticale. Lucrarea sa poate fi astfel definită ca o gramatică taxinomică, la fiecare nivel al limbii, începînd cu morfemul şi terminînd cu fraza complexă.

Traducerea în limba chineză a acestei cărţi, concepută de autor ca o gramatică destinată străinilor interesaţi de studiul limbii chineze, a favorizat o revizuire şi o îmbunătăţire a textului. Este vorba de o variantă în care traducătorul a avut de înfruntat în primul rînd dificultatea echivalării metalimbajului, apoi a operat o serie de simplificări şi totodată adăugirea unor note suplimentare sau explicaţii ce aduc un plus de claritate.

Rezultat al unei munci îndelungate bazate pe un material deosebit de bogat şi pe un studiu atent şi competent, ,,Gramatica limbii chineze vorbite'' s-a bucurat de o primire remarcabilă atît în China cît şi în afara Chinei, mai ales acum cînd traducerea sa o pune la îndemîna nu numai a specialiştilor, ci şi a tuturor cititorilor interesaţi. Ea a sporit prestigiul autorului său, Zhao Yuanren, lingvist de renume, care îşi desfăşoară activitatea în S.U.A., cunoscut lumii sinologilor prin calitatea studiilor sale şi vădind vocaţie didactică încă de la apariţia, în 1957, a volumului *Mandarin Primer*.

În şirul gramaticilor şi studiilor anterioare care se opresc la aspectul scris al limbii chineze (unele fără a face distincţia elementară între limba veche şi cea contemporană), excepţie făcînd doar *La langue chinoise parlée* scrisă de Maurice Courant în 1914, gramatica lui Zhao Yuanren este prima lucrare care vizează în întregime aspectul oral al limbii chineze, şi anume dialectul din Beijing. Oprindu-se la aspectul oral, autorul face însă şi referiri atît la limba scrisă cît şi la dialecte, precum şi la chineza veche, analizînd anumite aspecte comparative.

O primă trăsătură a metodei de lucru a acestei gramatici, decurgînd firesc din alegerea limbii vorbite ca obiect de studiu, constă în atenţia specială acordată de autor argumentelor fonetice, unităţilor suprasegmentale (pauză, contur intonaţional), acestea alăturîndu-se altora pentru a alcătui inventarul de mărci ce servesc la delimitarea cuvintelor, la definirea frazei, la circumscrierea categoriilor gramaticale. În acest sens, pot fi citate, ca exemple, definiţia frazei complexe, pentru care criteriile hotărîtoare sînt pauzele existente între frazele simple componente, precum şi intonaţia. Pentru delimitarea cuvîntului compus de sintagmă se apelează şi la argumentul accentuării. Regula accentului foloseşte şi în rezolvarea unor ambiguităţi sintactice, cum este aceea generată de sintagma **nume — verb**, în care atunci cînd accentul cade pe a doua silabă, numele nu este obiect, iar verbul care îl precedă este determinantul său şi nu predicat.

În ceea ce priveşte repartizarea materialului între morfologie şi sintaxă, privind titlurile

celor opt capitole („Introducere", „Fraza", „Cuvînt și morfem", „Timpurile formale", „Categoriile sintactice", „Cuvinte compuse", „Clasele de cuvinte — nominalele", „Verbul și alte părți de vorbire"), gramatica lui Zhao Yuanren pare mai mult o carte de morfologie, doar capitolele II și V fiind rezervate sintaxei. De fapt, autorul nu face o demarcație rigidă, intitulînd capitolul în funcție de perspectiva de abordare, cea a morfologiei, sau cea a sintaxei. Unele probleme discutate în capitole aparent doar ale morfologiei aparțin deopotrivă sintaxei. Astfel, obiectul, integrat în capitolul sintagmelor la subtipul **verb — obiect**, este reluat în capitolul verbelor, în cadrul discuției asupra tranzitivității. Adjectivului predicativ i se acordă spațiu atît în cadrul analizei verbului, cît și la tipul de predicat calificativ. La fel se întîmplă și cu circumstanțialele, cu elementele complementare, analizate din două direcții, astfel încît „Gramatica limbii chineze vorbite" oferă o lectură complexă.

Substantivele sînt definite și clasificate în amănunțime, celor 15 clase, apropiate de vechile liste, adăugîndu-li-se, în mod nu întrutotul justificat, tipul **N — L** (nume — locativ situativ), acesta putînd fi considerat cel mult ca subtip. Sînt inventariate toate structurile cuvintelor compuse, aici incluzîndu-se nu numai tipurile verb — element complementar, ele însele discutabile, dar și cele de tip cuantificator — clasificator, care reprezintă structuri sintactice. În afară de perspectiva structurii lor, cuvintele mai sînt abordate și din punctul de vedere al gradului lor de sudură : neanalizabile, analizabile, temporar compuse. În legătură cu acestea din urmă, argumentația nu este convingătoare, dat fiind că asemenea îmbinări sînt deosebit de mobile, iar statutul lor se apropie foarte mult de cel al sintagmei. De fapt problema graniței dintre cuvintele compuse și sintagme constituie unul din centrele de greutate ale lucrării, Zhao Yuanren dovedind și aici, ca pe întreg cuprinsul cărții, preocuparea pentru stabilirea riguroasă a criteriilor de definire și diferențiere a lor. Cu toate criteriile numeroase pe care le selectează (accentul, independența componentelor, sensul, posibilitatea expansiunii), acestea nu pot totdeauna să servească la rezolvarea marii diversități de situații.

Și analiza unora din părțile componente ale frazei suferă de aglomerare excesivă, sfera obiectului cuprinzînd de exemplu toate nominalele care apar în poziție postverbală și postadjectivală. Optînd doar pentru criteriul formal, justificat de efortul de sistematizare și ordonare, se ajunge astfel la o clasă eterogenă ce cuprinde sensuri ca : locul, timpul, beneficiarul. Tot așa, sfera obiectului suferă o maximă dilatare. Acest lucru este doar în parte explicabil și ține de definirea subiectului ca **temă** în relație cu predicatul **comentariu** definiție care, fără să fie o noutate, predispunea la includerea unor forme ce depășesc perimetrul a ceea ce, de pildă, într-o limbă romanică poate fi considerat subiect, chiar cu această revizuire a noțiunii. Dar dacă în această accepție pot fi admise ca subiect unele sintagme prepoziționale care introduc autorul acțiunii, nu putem fi de acord cu cele clar circumstanțiale, cînd predicatul intră în relație de tip acțiune — autor cu un N_2 prezent în fața verbului. Zhao Yuanren pare să cadă de această dată în vechea capcană a primatului topicii, fără a lua în considerare și alte argumente în afară de pauză.

Pornind de la exemplul de mai sus, considerăm că explicația unora din opțiunile autorului se află în poziția sa teoretică și în metoda de lucru structurală declarată de la bun început, criteriile formale fiind cele care primează, singurele care, în ultimă instanță, au putut asigura unitatea descrierii sistemului limbii. Se poate degaja invarianta stilului de lucru al lui Zhao Yuanren : stabilirea mărcilor și criteriilor posibile, înlăturarea celor discutabile sau inoperante, apoi definirea și clasificarea ca atare. Principiul analizei în constituenții imediați funcționează și la nivelul sintagmei și la cel al frazei, tipurile fundamentale de structuri se mențin aceleași și la sintagme (unități lingvistice) și la frază. Încadrarea structurii telescopice, generată de verbe cauzative, la tipurile de frază, desprinderea ei de celelalte tipuri multiverbale (acestea considerate în mod corect ca fiind situate între sintagmele bazate pe coordonare și cele bazate pe subordonare) nu este din nou decît un

act de opţiune de dragul sistematizării, fără să modifice în esenţă statutul acestei structuri. Schema sintactică a frazei propusă de Zhao Yuanren aduce noutatea împărţirii macrofrazei în : complexă, caracterizată prin subordonare, şi compusă, formată din microfraze coordonate. Se remarcă imediat stîngăcia terminologiei, apropierea termenilor „complexă" şi „compusă", şi nu reiese folosul pe care l-ar aduce această „disociere" în analiza frazei chineze.

Cu toate aceste posibile obiecţii de detaliu, studiul lui Zhao Yuanren se remarcă ca deosebit de profund, pertinent, amănunţit, cu multe puncte de vedere noi şi cu rezolvări originale. Sînt pentru prima oară supuse discuţiei o serie de probleme precum : gradele de comparaţie ale adjectivelor, categoriile ce se pot intercala în sintagma verb — obiect. Deosebit de originale ni se par demonstraţiile în legătură cu perechea afirmativ — negativ al elementului complementar de posibilitate format cu particula *liao*, forma negativă fiind, după părerea autorului, cea care a precedat-o şi generat-o pe cea afirmativă. La fel şi analiza celor două funcţii distincte ale particulei *ba*, provenită din transformarea a două forme diferite.

Gramatica lui Zhao Yuanren este foarte bogată în exemplificări. La cuvintele compuse sînt citate circa 160 din morfemele folosite în realizarea tipului verb — element complementar, iar clasificatorii cel mai des folosiţi sînt catalogaţi împreună cu substantivele cu care se combină.

Stilul autorului se caracterizează prin deosebita atenţie acordată comparaţiilor şi diferenţierilor, punînd nu rareori în discuţie tipurile apropiate, generatoare de ambiguităţi. Dar principalul său merit, asupra căruia trebuie să revenim, este cel al rigorii, frizînd pedanteria, a clasificărilor, epuizarea tuturor criteriilor şi perspectivelor posibile, ambiţia exhaustivităţii. Un exemplu edificator este cel care vizează morfemul, clasificat după criteriul independenţei, al capacităţii combinatorii, al lungimii secvenţiale şi, în sfîrşit, după tipurile structurale.

Prin bogăţia materialului lingvistic, perspectiva originală de abordare, prin caracterul său unitar, sistematic, această gramatică de exemplară probitate ştiinţifică constituie la ora actuală unicul material de referinţă în ceea ce priveşte limba chineză vorbită, fiind prin aceasta un instrument de lucru preţios în predarea limbii chineze.

Decembrie 1981

FLORENTINA VIŞAN
Facultatea de limbi străine
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

MARIUS SALA, IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, **Limbile lumii. Mică enciclopedie**, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, 373 [—374] p.

Apărută la mai bine de un deceniu după volumul datorat Luciei Wald și Elenei Slave *Ce limbi se vorbesc pe glob*, lucrarea de față își propune o sarcină grea și ambițioasă, aceea de a prezenta, sub forma unui dicționar alfabetic, un număr mare de informații lingvistice și enciclopedice referitoare la limbile vorbite în lume. Renunțînd la prezentarea materialului după clasificarea genealogică (pe familii de limbi) și după cea geografică (pe continente), clasificări care stau la baza marii majorități a lucrărilor de specialitate similare, *Limbile lumii* se impune astfel ca un instrument de informare rapidă și comodă într-un domeniu vast și puțin cunoscut.

În partea introductivă, autorii prezintă scopul, concepția și modul de organizare a lucrării, metoda de selectare a limbilor ce urmau să devină cuvinte-titlu, sistemele de clasificare folosite în cazul diferitelor domenii lingvistice și noțiunile cu care se operează în aceste sisteme, poziția fiecărui idiom și spațiul acordat acestuia în lucrare în funcție de răspîndirea geografică, numărul de vorbitori, poziția socială și culturală a idiomului respectiv. Un paragraf aparte în „Introducere" se referă la comentariul strict lingvistic din cadrul articolelor, un altul inserează izvoarele fundamentale folosite, iar în cele din urmă sînt prezentate o serie de norme de redactare și convenții tipografice.

Bogăția informațiilor cuprinse în dicționar este impresionantă, iar documentarea se vădește cu totul remarcabilă. Selecția celor 2 171 de limbi și grupuri de limbi dintr-un total de idiomuri evaluat de unii autori pînă la circa 8 000 a avut în vedere numai idiomurile cu statut recunoscut de limbă și vorbite de minimum 1 000 de persoane.

Alegerea formei cuvîntului-titlu, în cazul în care limba sau grupul de limbi respectiv este cunoscut sub diferite denumiri, s-a făcut ținîndu-se cont de trei criterii, indicate de autori în secțiunea introductivă : frecvența în studiile de specialitate, circulația în limba română, concordanța cu numele din limba respectivă.

Structura articolelor cuprinde, după numele ales drept cuvînt-titlu, o serie de informații de ordin general, și anume : diferitele sale variante și denumiri sinonime, ordonate alfabetic, precizarea referitoare la caracterul de limbă sau de grup și încadrarea în clasificarea genealogică, localizarea geografică și numărul de vorbitori, iar, în cazul grupurilor de limbi, indicarea idiomurilor acestora.

În funcție de importanța limbii sau grupului de limbi, articolele cuprind în continuare o serie de caracteristici lingvistice, adesea exemplificate, referitoare la structura fonologică, gramaticală și lexicală a limbii sau grupului respectiv. Urmează indicarea dialectelor (însoțită, cînd este cazul, de unele informații, asupra acestora), scurte date privitoare la istoria limbii, sistemele de scriere, și, în sfîrșit, influența asupra altor idiomuri.

Se remarcă în continuare deosebita grijă a autorilor față de publicul căruia i se adresează. Deși, din cele spuse mai sus, s-ar părea că volumul este destinat specialiștilor, autorii și-au propus totuși să facă lucrarea accesibilă unui public cît mai larg. Volumul cuprinde astfel un glosar de termeni lingvistici, cuvinte care nu figurează în *Dicționarul explicativ al limbii române* sau sînt folosite în text în alte accepțiuni, iar termenii care apar sporadic sînt explicați la locul respectiv.

Indicele alfabetic care încheie volumul completează lista de cuvinte cu toate variantele și sinonimele cuvintelor-titlu, dialectele, termenii prefixați (menționați, atît la ordinea alfabetică a cuvîntului de bază, cît și la cea a prefixului), unele sisteme de scriere etc., cu trimiteri la numerele de ordine ale articolelor în care apar acești termeni. De menționat că în cadrul indicelui figurează numai acele cuvinte-titlu la care se fac referiri și

în alte articole (cu trimitere numai la acestea). Explicațiile autorilor la acest capitol, ca și cele din partea introductivă, sînt detaliate, precise și concludente.

Lucrarea, privită în ansamblu, impresionează prin volumul de informații, prin minuțiozitatea documentării și capacitatea de organizare și sintetizare a materialului, oferind cititorului o imagine clară a fiecărei limbi și un corpus de date deosebit de interesant și util, iar cercetătorului în domeniul lingvisticii un instrument de lucru indispensabil.

ELEONORA POPA

GEORGES STRAKA, **Les sons et les mots. Choix d'études de phonétique et de linguistique** publié par les collègues, les élèves et les amis de l'auteur, [Paris], Librairie C. Klincksieck, 1979, 620 p. (= **Bibliothèque française et romane, Série A : Manuels et études linguistique 42**).

Colegii, elevii și prietenii profesorului G. Straka au publicat, cu ocazia pensionării sale, un volum ce reunește cele mai semnificative articole de „fonetică și lingvistică" scrise în decursul bogatei activități a autorului, multe dintre ele apărute în reviste greu accesibile astăzi.

Conținutul volumului ilustrează cît se poate de bine — prin cele 20 de titluri — aria largă de preocupări a sărbătoritului : el are lucrări consacrate limbilor romanice, limbilor slave și albanezei în domeniul foneticii (generale și istorice), vocabularului și formării cuvintelor. Articolele sînt grupate în șase secțiuni : fonetică generală *(Respiration et phonation*, p. 29—58 ; *La division des sons du langage en voyelles et consonnes peut-elle être justifiée?*, p. 59—142 ; *A propos de la question des semi-voyelles*, p. 143—165), fonetică istorică și romanică, cu privire specială asupra limbii franceze *(Durée et timbre vocalique : observations de phonétique générale appliquée à la phonètique historique des langues romanes*, p. 167—191 ; *La dislocation linguistique de la Romania et la formation des langues romanes à la lumière de la chronologie relative des changements phonétiques*, p. 193—211 ; *L'évolution phonétique du latin au français sous l'effet de l'énergie et de la faiblesse articulatoires*, p. 213—294 ; *Naissance et disparition des consonnes palatales dans l'évolution du latin au français*, p. 295—345 ; *A propos des traitements de* -icu *et* -ica *dans les proparoxytons en français*, p. 347—361 ; *Contribution à la description et à l'histoire des consonnes* L. p. 363—422 ; *Sur la date de l'amuïssement du* -t *final non appuyé en ancien français*, p. 423—442 ; *Remarques sur la « desarticulation » et l'amuïssement de l's implosive*, p. 443—464 ; *Contribution à l'histoire de la consonne* r *en français*, p. 465—499 ; *Remarques sur les voyelles nasales, leur origine et leur évolution en français*, p. 501—531), vocabular francez *(A propos de l'ancien français* delüer, p. 533—535 ; *Encore* ante- *antius, *a. fr.* ainz, p. 537—551 ; Locu-lieu, loco — *afr.* lués, p. 553—564 ; Guiche *et* aguicher, p. 565—580), dialectologie galo-romanică *(A propos de la limite linguistique entre le Forez proprement dit et le Forez lyonnais*, p. 581—589), albaneză *(Une particularité intéressante de la langue albanaise*, p. 591—596) și cehă *(L'argot tchèque du camp de Buchenwald*, p. 597—608).

Rezultă din prezentarea sumarului că cele mai multe studii (peste jumătate din paginile volumului) sînt de fonetică istorică. Se poate afirma că nici un fapt de fonetică istorică franceză nu a rămas în afara atenției lui Straka. În explicațiile date, Straka consideră că schimbările fonetice nu sînt determinate de factori externi, ci de factori interni, fiind rezultatul efectului energiei, forței și, respectiv, al slăbirii articulatorii. Perspectiva romanică, mereu prezentă în explicațiile faptelor fonetice franceze, permite sugestii pentru atragerea în discuție a unor fenomene de fonetică istorică românească. Am făcut acest lucru în volumul *Contributions à la phonètique historique du roumain*, Paris, 1976, unde am folosit ca principiu teoretic ideea de bază din studiile profesorului Straka ; după care schimbările fonetice pot fi explicate prin criterii interne. Aceeași idee poate fi folosită

și în cercetarea altor limbi romanice : pornind de la cele spuse cu privire la apariția și dispariția consoanelor palatale din franceză, am explicat dispariția lui *ń* din unele variante geografice spaniole („Anuario de Letras" XII, 1974, p. 189—196) ca rezultat al unei tendințe general romanice (cf. și rom. *ń*>*i̯*) de pierdere a consoanelor palatale. Cele două exemple arată cît de fecunde sînt studiile profesorului Straka pentru abordarea foneticii istorice romanice. Lectura lor ne dă prilejul să constatăm cu plăcere, apariția frecventă a unor fapte fonetice românești, mai puțin folosite în alte lucrări similare.

Les sons et les mots va rămîne ca o carte de referință în bibliografia de fonetică istorică romanică și de aceea salutăm cu satisfacție apariția ei.

MARIUS SALA

TH. BALLMER, W. BRENNENSTUHL, **Speech Act Classification. A Study in the Lexical Analysis of English Speech Activity Verbs**, Berlin—Heidelberg—New York, Springer-Verlag, 1981, 274 p.

Autorii acestui al 8-lea volum din Springer Series in Language and Communication, de sub redacția lui Willem J.M. Levelt, sînt profesori la Universitatea din Bochum. Lucrarea reprezintă o reelaborare, pentru limba engleză, a unei lucrări cu temă similară referitoare la limba germană, încă nepublicată.

În prefață autorii menționează că ei au realizat o clasificare a actelor de vorbire diferită de toate cele propuse pînă acum prin aceea că ea se bazează pe un inventar exhaustiv al verbelor englezești care desemnează activități lingvistice și aspecte legate de acestea.

În partea teoretică (p. 6—64) autorii motivează criteriile pe care le-au adoptat în clasificare și dau detalii asupra metodei folosite. Justificînd demersul adoptat, ei îl confruntă cu acelea folosite în clasificările anterioare ale lui J.L. Austin și J.R. Searle.

Clasificarea este prezentată sub forma unui lexicon cu două secțiuni : a) clasificarea pe domenii (lista de modele, categorii și verbe) de tipul EM = model emoțional, subcategorizat în clase de verbe care indică : procese afective *(blush, get sad, grow angry)*, stări afective *(be angry, be nervous)*, expresii ale afectului *(cry, moan, scream)* etc., KA = model competițional și cooperator ,D = model al discursului, ET = model al textului etc. ; b) clasificarea alfabetică a verbelor însoțite de indici ce simbolizează categoria și clasa în care se încadrează.

Se arată că acest tip de clasificare are implicații teoretice în trei domenii : în teoria actelor de vorbire, în lexicologie și în teoria sensului. El poate fi apreciat și într-un context teoretic mai larg, ca o contribuție la constituirea unei teorii a comportamentului ființelor umane, înțeles ca un behaviorism conceptual ce stabilește o relație între comportarea lingvistică și domenii conexe precum psihologia și biologia.

Sub aspect aplicativ clasificarea poate fi utilă nu numai pentru lingviști (la alcătuirea dicționarelor de sinonime și la analizele sintactice), pentru cei ce predau limbi străine (ca material pentru exerciții de vocabular), dar și pentru sociologi (prin reflectarea tiparelor de acțiune), psihologi (prin evidențierea structurilor cognitive care stau la baza structurilor semantice), pentru cei ce studiază inteligența artificială (structurile inventariate reprezentînd cunoaștere stocată lingvistic), pentru filozofi (prin datele ce le oferă asupra relației dintre limbaj și realitate), pentru specialiștii în teoria literaturii (prin inventarul de structuri textuale de diverse grade de complexitate), precum și pentru cercetătorii limbajelor artificiale.

LUCIA WALD

„Folia Linguistica Historica”. Acta Societatis Linguisticae Europaeae. Societas Linguistica Europaea, [Kiel], I (1980), nr. 1, 229 p.

Prin primul ei număr, *Folia Linguistica Historica* se anunţă ca o publicaţie ce va trezi interesul tuturor celor atraşi de aspectele variate care fac obiectul studiilor de lingvistică istorică. Răspunzînd atenţiei crescînde de care s-au bucurat în ultimul deceniu cercetările din această ramură a lingvisticii, *Societas Linguistica Europaea* a iniţiat publicarea periodicului mai sus menţionat, cu intenţia de a reuni într-o revistă cu două apariţii pe an (totalizînd circa 400 de pagini) lucrări ce îşi propun fie abordarea unor probleme generale de teorie şi metodologie a lingvisticii istorice, fie probleme speciale referitoare la istoria unei anumite limbi sau la aspectele diacronice ale unui fenomen lingvistic urmărit, cînd este cazul, nu numai în plan ontogenetic ci şi filogenetic.

Numărul inaugural conţine atît articole cu caracter general — de o factură aproape programatică — cît şi studii dedicate unor probleme de un interes particular privind o anume limbă sau un grup de limbi.

Din prima categorie menţionăm articolul lui Winfred P. Lehmann, *Language as a human phenomenon. The importance of history for the understanding of language* (p. 5—17), care este o pledoarie competentă şi convingătoare a tezei — ignorată de unele curente lingvistice moderne — că „limba nu poate fi înţeleasă sau observată, descrisă şi explicată decît numai dacă este considerată ca un fenomen omenesc supus acţiunii timpului, adică drept o activitate ce are o istorie” (p. 6).

Sub titlul *Pilot and parasite disciplines in the development of linguistic science* (p. 213—224), E.F.K. Koerner aminteşte principalele momente în evoluţia gîndirii lingvistice care au marcat trecerea acesteia din postura de disciplină tributară altor discipline în aceea de deschizătoare de drumuri în metodologia ştiinţelor sociale în general.

În *The priorities and pitfalls of syntactic reconstruction* (p. 19—39), Lyle Campbell şi Marianne Mithun readuc în discuţie necesitatea unor studii de sintaxă istorică şi limitele metodei reconstrucţiei aplicată la domeniul sintaxei.

În categoria studiilor care tratează probleme specifice unei limbi sau unui grup de limbi remarcăm în primul rînd trei lucrări care abordează aceste probleme din perspectiva indo-europenisticii, şi anume : *The position of Germanic within Indo-European languages* (p. 117—123) de Witold Mańczak ; *An historical necessity: Non-paradigmatic paradigms. The Indo-European* **syo**-*genitive* (p. 97—108) de Thomas L. Markey şi *Remarques sur quelques isoglosses germano-indo-aryennes* (p. 109—116) de Edgar C. Polomé.

Domeniul anglisticii este reprezentat de cinci contribuţii, dintre care trei se ocupă de probleme de fonetică, iar două de gramatică : Roger Lass, *John Hart* **Vindicativus**? *A study in the interpretation of early phoneticians* (p. 75—96) ; John Anderson, *On the internal structure of phonological segments; Evidence from English and its history* (p. 185—212) ; Charles Jones, *Rounding and fronting in Old English phonology* (p. 125—137) ; Peter Erdmann, *On the history of subject-clauses in English* (p. 139—170) şi Ruta Nagucka, *Grammatical peculiarities of the contact clause in early Modern English* (p. 171—184).

Aşa cum se subliniază în nota redacţiei (p. 3), *Folia Linguistica Historica* îşi propune să publice lucrări de lingvistică istorică referitoare la orice limbă sau familie de limbi, avînd convingerea că discutarea unor aspecte din limbi mai puţin studiate pînă în prezent va contribui la îmbogăţirea şi progresul teoriei lingvistice. Astfel, în acest prim număr, Bernard Comrie se ocupă de limbi paleosiberiene (*Inverse verb forms in Siberia: Evidence from Chukchee, Koryak and Kamchadal* (p. 61—74)), iar Talmy Givón de o limbă sino-tibetană

(*The drift away from ergativity: Diachronic potentials in Sherpa* (p. 41—60)).

Conținutul variat al acestui număr (care are și o rubrică de recenzii) și calitatea contribuțiilor ne îndreptățesc să așteptăm cu interes apariția numerelor viitoare ale acestei publicații.

ILINCA CONSTANTINESCU

„Incontri linguistici", Università degli Studi di Trieste III (1976—77), 1,2, IV (1978), 1, 2.

O nouă și excelentă revistă de lingvistică apare din 1974 în Italia la Institutul de lingvistică al Universității din Triest, avînd ca redactor responsabil pe prof. Roberto Gusmani de la Universitatea din Udine („direcția științifică" mai cuprinde pe prof. Franco Crevatin, Mario Doria și Giuseppe Francescato).

Spre deosebire de multe alte reviste de lingvistică, cea pe care o prezentăm are un profil bine precizat în cele patru rubrici aproape permanente în volumele apărute pînă acum (I, 1974, II, 1975 și III, 1976—77): lingvistică generală, lingvistică indo-europeană, interferență lingvistică, lingvistică romanică. Cel mai bine reprezentate sînt rubricile de lingvistică indo-europeană și de interferență lingvistică. Bogăția ultimei rubrici — interferență lingvistică — se explică la o revistă apărută într-un teritoriu în care problema contactului între limbi se pune în mod evident; aici se întîlnesc cel puțin două limbi romanice italiana, cu dialectele ei, și retoromana, cu varianta ei friulană (am spus cel puțin două, gîndindu-ne și la istroromână, reprezentanta românei, și la dialectele istroromane, considerate unitate aparte de o serie de lingviști, mai ales iugoslavi), limbi slave, ca slovena și croata, și germana, prin dialectele vorbite în Tirol (pînă la primul război mondial germana era și limba oficială într-o parte a acestui teritoriu). Se poate afirma că, alături de Peninsula Balcanică, asupra căreia au atras atenția J. Vendryes și U. Weinreich, Triestul este cea mai interesantă regiune europeană pentru cel ce studiază limbile în contact. Titlul revistei arată și el că se acordă o atenție deosebită unor astfel de probleme. În cele ce urmează prezentăm articolele din volumele III (1976—1977) și IV (1978) care ar putea prezenta interes pentru cititorii revistei noastre.

La rubrica „Lingvistică generală" sînt publicate articolele R. Gusmani, *Per una tipologia del calco linguistico* III_1 (o primă parte a apărut în vol. I); J. Knobloch, *Kräftige Wörter werden salonfähig* III_1; G. Francescato, *Sviluppo del linguaggio e adolescenza* III_2; P. Ramat, *Problemi della tipologia linguistica* IV_2. Dintre acestea reținem articolul lui R. Gusmani despre tipologia calcului lingvistic, în care se insistă asupra rolului formei exterioare în producerea diverselor calcuri, și pe cel al lui P. Ramat, o prezentare generală a problemelor tipologiei lingvistice (diversele definiții ale tipologiei, procedee inductive și deductive în tipologie, una sau mai multe tipologii, caractere predictive ale tipologiei, definiția tipului lingvistic, tipologia și statistica, tipologia schimbărilor lingvistice).

Dintre articolele de lingvistică indo-europeană reținem unul care are legătură cu româna: M.L. Porzio Gernia, *Lo stato attuale degli studi di fonologia latina* III_2, o excelentă sinteză în care se insistă asupra ideii că studiile de lingvistică latină nu au folosit încă toate instrumentele pe care le-a pus la dispoziție fonologia modernă.

Cele mai multe articole sînt publicate la rubrica „Interferența lingvistică". Între ele se pot distinge două categorii: unele abordează chestiuni cu caracter general, altele, mai numeroase discută cazuri particulare de interferență lingvistică. Din categoria contribuțiilor care aduc în discuție aspectele generale ale interferenței lingvistice am reținut următoarele: G. Cifoletti, *I germanismi in italiano: appunti sul problema dei prestiti con significato peggiorativo* — III_2, care amintește de situația turcismelor din română și din limbile balcanice; W. Belardi, *Il luogo dell' interferenza linguistica* — IV_1, contribuție importantă pentru aspectul general al problemei; E. Campanile, *Sui fenomeni d'interferenza latina nei dialetti celtici insulari* — IV_2 cu

exemple din domeniile fonologiei, gramaticii şi lexicului; G. Cifoletti, *Lingua franca e sabir: considerazuoni storiche e terminologiche* — IV_2, util pentru sublinierea diverselor valori date acestor termeni în decursul vremii. Reţinem dintre articolele care discută probleme de detaliu următoarele: R. Gusmani, *Sloveno* sila *« necesità »* — III_1, considerat un calc după model italian; idem, *Slavo papež'e la resa della sibilanti alloglotte* — IV_1, interesant nu numai pentru istoria acestui cuvînt considerat împrumut din *hochaltdeutsch*, ci şi pentru observaţiile privind *ž ~ z, š ~ s*, răspîndită în mai multe idiomuri printre care şi istroromâna; V. Orioles, *Un pseudo-italianismo : ted.* Rabatt — IV_1, o pledoarie pentru o influenţă franceză, nu italiană; N. Godini, *Contributo allo storia dei nomi sloveni in* -ar — III_2, important pentru situaţia similară din română: se consideră că în multe cazuri derivatele slovene în *-ar* se datoresc influenţei germane (aceeaşi limbă este considerată responsabilă şi pentru îmbogăţirea semantică a unor derivate existente în slovenă).

Articolele de lingvistică romanică sînt mai puţin numeroase şi abordează chestiuni de detaliu referitoare la idiomurile vorbite în această parte a domeniului romanic: W. Mańczak, *Piemontais* kant-uma „chantons" — III_1; P. Tekavčić, *Sulla forma verbale vegliota* féro *e sull'origine del futuro vegliato* — III_1; Ž. Muljačić, *Un caso di assimilazione progressiva dell'antico raguseo* — IV.

În concluzie, o revistă interesantă ce trebuie consultată de lingvişti din domenii foarte variate de cercetare.

MARIUS SALA

„Langages", mars 1981, no. 61, 128 p.

Numărul din martie 1981 al revistei „Langages", intitulat *Bilinguisme et diglossie*, a fost întocmit de Jean-Baptiste Marcellesi, de la Université de Rouen-Haute-Normandie.

În articolul introductiv, *Bilinguisme, diglossie, hégémonie: problèmes et tâches* (p. 5—11), J.-B. Marcellesi schiţează principalele direcţii de cercetare în studiul bilingvismului: raporturile dintre dialectologie şi bilingvismul de masă, sarcinile şi problemele care apar în recensămîntul locuitorilor sau în stabilirea limitelor dintre limbi, problemele hegemoniei lingvistice şi fenomenele de „satelizare" *(satellisation* — fenomenul prin care un sistem lingvistic este legat de un altul cu care este comparat pentru a se afirma că primul reprezintă o „deformare" sau o „formă subordonată" a celui de-al doilea — în sfîrşit situaţiile de „conflict lingvistic" generatoare de revendicări complexe.

Articolele cuprinse în acest număr analizează fenomenul bilingvismului şi diglosiei în domeniul limbii franceze, italiene şi catalane.

Articolul lui Lambert-Félix Prudent, de la Université de Rouen-Haute-Normandie, *Diglossie et interlecte* (p. 13—38), demonstrează că termenul **diglosie**, aşa cum a fost el încetăţenit în sociolingvistică de către cercetătorii nord-americani, este insuficientă pentru descrierea unor fenomene de *code-switching* (trecerea bruscă de la o limbă la alta în cursul aceleiaşi comunicări) ca şi numeroaselor fenomene de interferenţă, calc şi împrumut care se manifestă în multe situaţii de diglosie. Autorul propune termenul de **interlect** *(interlecte)* pentru cea de-a doua clasă de fenomene. El justifică această poziţie teoretică prin analiza unor eşantioane de **interlect** creolă — franceză din insula Martinica.

Problemele legate de diglosia creolă — franceză în Haiti, din perspectivă sociolingvistică şi pedagogică, sînt studiate de Alain Bentolila şi Léon Gani de la Université Paris V, în articolul *Langues et Problèmes d'éducation en Haïti* (p. 117—127).

Studiului diglosiei pe teritoriul propriu-zis al Franţei îi sînt consacrate două articole. Primul — Andrée Tabouret-Keller şi Frédéric Luckel, *Maintien de l'alsacien et adoption du français. Eléments de la situation linguistique en milieu rural en Alsace* (p. 39—63) — relevă elementul interesant că în Alsacia femeile sînt cele care promovează folosirea limbii franceze în familie, în opoziţie cu constatările sociolingviştilor americani, care au evidenţiat că în familiile de emigranţi din Statele Unite

femeile sînt principalele păstrătoare ale limbii materne. În al doilea articol — Philippe Gardy și Robert Lafon, *La diglossie comme conflit: l'exemple occitan* (p. 74—93) — sînt studiate relațiile occitană — franceză de la celebrul edict de la Villiers-Cotterêts, din 1539, care legifera folosirea francezei în administrație, pînă în epoca contemporană.

Articolul lui Georg Kremnitz, de la Universitatea din Münster, *Du „bilinguisme" au „conflit linguistique", cheminement de termes et de concepts* (p. 63—74), este consacrat sociolingvisticii catalane și motivelor care au condus la înlocuirea termenului de „bilingvism" cu cel de „conflict lingvistic".

Domeniul extrem de bogat al sociolingvisticii italiene este ilustrat de articolul lui Gauco Sanga, de la Universitatea din Pavia, *Les dynamiques linguistiques de la société italienne: de la naissance de l'italien populaire à la diffusion des ethnicismes linguistiques* (p. 93—117), în care este studiată „italienizarea" dialectelor italiene începînd cu 1861 cînd, odată cu unificarea politică a țării, se declanșează acest proces, și terminînd cu situația sociolingvistică actuală din Italia.

Faptul că în fiecare articol întîlnim efortul de definire a termenilor și conceptelor cu care autorii operează — definire însoțită uneori de o prezentare a transformărilor sau accepțiilor diferite pe care le prezintă un termen sau altul — face ca acest număr să prezinte interes nu numai pentru cercetătorii preocupați de studiul situației sociolingvistice din Franța, Italia sau Spania, ci pentru toți cei interesați de complexitatea fenomenelor de bilingvism și diglosie.

ADRIANA COSTĂCHESCU

„Langue Française" mai 1981, no. 50, 116 p.

Numărul din mai al revistei „Langue française", intitulat *Argumentation et énonciation*, a fost întocmit de A.Ali Bouacha de la B.E.L.C. Paris, Université d'Alger și de Henri Portine de la BELC. Paris, D.R.L. Paris VII.

Volumul reunește șase articole care tratează despre problema argumentației realizată prin discurs și constituie o mărturie a reînnoirii interesului față de acest fenomen complex în care dimensiunea lingvistică se reunește cu cea socială, psihologică, pragmatică sau logică. Autorii înțeleg să abordeze această problemă descriind practicile discursive ce țin de competența pe care o manifestă fiecare subiect vorbitor, situîndu-se în raport cu o situație de comunicare.

În mica *Introduction* (p. 3—67), care prefațează volumul, A. Ali Bouacha și H. Portine delimitează obiectul de studiu și perspectivele din care el va fi înfățișat. Reținem ideea exprimată că stăpînirea practicilor argumentative trebuie să constituie scopul procesului didactic, elevul sau studentul trebuind să învețe să argumenteze într-o limbă străină sau în limba sa maternă, conform procedurilor validate în viitoarea sa viață profesională sau în cadrul raporturilor sociale cu care va fi confruntat.

Diversele articole reunite în acest număr tratează problema argumentației din unghiuri de vedere diferite.

Astfel Jean-Blaise Grise, în articolul intitulat *Pour aborder l'étude des structures du discours quotidien* (p. 7—19), se situează în perspectiva „logicii naturale", așa cum este ea înțeleasă la Centrul de cercetări semiologice din Neurchâtel. Fenomenele de limbă rețin atenția autorului în măsura în care ele trimit la operații de gîndire logico-discursive. Pe baza acestor principii, J.-B. Grise încearcă o definire a conceptului de discurs cotidian, prin precizare a caracteristicilor sale, abordează apoi problema „activităților schematizatoare" *(activités schématisantes)*, adică a activităților generate de dialogul dintre un locutor A și un auditor B, adesea virtual, în funcție de care A își construiește discursul, iar în finalul articolului discută problema statutului și a naturii enunțurilor.

În articolul *L'explication dans l'argumentation: approche sémiologique* (p. 20—38), Marie-Jeanne Borel (de la Centre de Recherches sémiologiques, Université de Neuchâtel) își consideră obiectul de studiu din perspectivă semiologică, căutînd în texte sistemele

de semnificaţii construite de un subiect. Autoarea raportează discursul explicativ la limbajul prin care este formulat şi la subiectul pentru care el este semnificativ.

Problema argumentării este privită din planul lingvisticii de către A. Ali Bouacha, care în articolul *„Alors" dans le discours pedagogique: epiphénomène ou trace d'opérations discursives?* (p. 39—52) tratează despre articularea enunţurilor în discursul pedagogic. După o circumscriere operativă a noţiunii de „discurs pedagogic" prin adoptarea unei definiţii ce restabileşte complexitatea relaţiei pedagogice caracterizată ca o relaţie cu trei actanţi *(cine învaţă pe cineva ceva)*, autorul se opreşte asupra unei caracteristici specifice a discursului pedagogic de tip oral, şi anume prezenţa aşa numitelor meta-operaţii care privesc articularea secvenţelor discursive între ele. Analizînd în acest context rolul polifuncţional al cuvîntului *alors*, autorul subliniază modul în care se realizează funcţia sa de articulator ce asigură coerenţa unui discurs oral.

Marie Ebel, de la Centre de Recherches semiologiques de Neuchâtel şi Pierre Fala, de la ENS Saint-Cloud, în articolul *La situation d'énonciation dans les pratiques argumentatives* (p. 53—74) studiază modurile de realizare ale unui discurs în forme discursive determinate de o situaţie dată, precum şi instaurarea, în discurs, a unor raporturi de forţe sociale.

Pornind de la o dezbatere publică găzduită de presa elveţiană în anul 1974, privind adoptarea unor măsuri pro sau contra expulzării lucrătorilor imigranţi din Elveţia ce depăşeau un anumit număr, autorii relevă modul în care această situaţie particulară de enunţ generează anumite practici de limbaj, analizate ca practici argumentative.

Pornind de la o analiză de text, Henri Portine în *Un récit dans l'argumentation* (p. 75—90) îşi fixează drept scop studiul constituirii unei realităţi în discurs.

În fine, G. Vignaux, de la ENS Saint-Cloud, Laboratoire de sciences sociales, în *Enoncer, argumenter: opérations du discours, logiques du discours* (p. 91—116), abordează textele sub aspect psiho-lingvistic, analizîndu-le în legătură cu procedurile cognitive ce stau la baza operaţiilor discursive.

Deşi deosebite, prin unghiurile diferite de tratare a unei problematici comune, articolele din acest număr oferă o vedere de ansamblu asupra diferitelor modalităţi de abordare a argumentaţiei prin intermediul discursului. Fără să se înscrie într-un cadru al pedagogiei limbilor, ele pot servi şi ca bază de reflexie pentru constituirea unui anumit tip de strategie didactică.

GABRIELA SCURTU

Simpozionul de românistică (Köln, 26—28 iunie 1981)

Există o tradiție în universitățile vest-germane de a organiza periodic, prin rotație, colocvii de „românistică" la care să participe romaniști de la universitățile din R.F.G. și invitați din alte țări, în primul rînd din țara noastră. Această tradiție a fost respectată și în acest an, cînd s-au desfășurat lucrările celui de-al IX-lea colocviu de acest fel în excelenta organizare a Seminarului de romanistică al Universității din Köln. Se poate afirma că acest ultim colocviu a depășit din toate punctele de vedere manifestările similare anterioare.

Organizatorii colocviului au optat pentru o formulă în care accentul să cadă pe discuții și nu pe prezentarea cît mai multor comunicări. Așa se explică faptul că ei s-au adresat unui număr de 7 persoane pentru a ține comunicări, împărțite egal între lingvistică și literatură (cîte 3), una fiind de folclor. Comunicări de lingvistică au avut acad. Iorgu Iordan, *Relațiile filologiei germane și românești în perspectivă istorică*, prof. E. Coseriu, de la Universitatea din Tübingen, *Latina vulgară și româna în tradiția germană* și Marius Sala, *Vocabularul de bază al limbii române în comparație cu vocabularul de bază al limbilor romanice* (primele două au fost prezentate în germană, ultima — la cererea organizatorilor — în română; a fost, dealtfel, singura comunicare în română). Comunicările de literatură au fost următoarele : prof. M. Zaciu, *Aspecte ale prozei române contemporane*, N. Tertulian (București — Heidelberg), *Europenism și tradiționalism în gîndirea românească*, I. Negoițescu, *Mihail Sadoveanu, un dac modern?* I. Taloș (Cluj-Napoca — Köln) este autorul singurei comunicări de folclor : *Balada populară românească din punct de vedere al receptării culturale*.

Fără a intra în detalii, expunem ideile de bază din comunicările de lingvistică. Acad. Iorgu Iordan a analizat contribuția lingvisticii germane la formarea unora dintre cei mai mari lingviști români (A. Philippide, S. Pușcariu, O. Densusianu, Iorgu Iordan). Prof. E. Coseriu a dat o sinteză a părerilor despre limba română din lucrările învățaților germani din Evul Mediu. Semnatarul acestei cronici a comparat limba română cu celelalte limbi romanice la nivelul vocabularului de bază, folosind rezultatele obținute în cadrul sectorului de limbi romanice al Institutului de lingvistică din București. Atît comunicările de lingvistică, cît și cele de literatură au fost urmate de discuții numeroase și aprinse, la care au participat profesori și studenți.

Cînd am afirmat mai sus că acest colocviu a depășit manifestările similare din trecut ne-am referit în primul rînd la numărul foarte mare de romaniști participanți (75 de profesori și tot atîția studenți) și de instituții reprezentate : cele mai cunoscute centre universitare (Bonn, Tübingen, Heidelberg, Mainz, München, Würzburg, Freiberg, Mannheim, Frankfurt, Münster, Hamburg, Bochum, Kiel, Wiesbaden, Düsseldorf, Aachen, Bielefeld, Bamberg), la care se adaugă universitățile din Berlinul occidental și Aarhus (Danemarca), ultima reprezentată de prof. Povl Skårup. Dintre profesorii germani amintim pe prof. Harri Meier, H. Lüdtke, K. Maurer, R. Windisch, Udo Figge, D. Woll, K.-H. Schroeder, J. Krammer, W. Mettmann, B. Stefanink, H.D. Bork.

Dar acest colocviu a fost superior și din punct de vedere calitativ, fiindcă a existat tot timpul o atmosferă serioasă, de lucru. Aceeași atmosferă am remarcat-o și în ultima zi a colocviului, cînd a avut loc un interesant schimb de informații referitor la predarea limbii române în universitățile vestgermane.

Reuşita deplină a colocviului s-a datorat şi faptului că el s-a bucurat de atenţia deosebită a organelor locale (în primul rînd conducerea Universităţii), a DAAD şi, în egală măsură, a Ambasadei R.S. România din R.F.G. Această atenţie s-a manifestat şi prin prezenţa la şedinţa inaugurală a colocviului a primarului general al oraşului Köln, Norbert Burger, a rectorului Universităţii, prof. dr. Herbert Wiedemann, reputat jurist, şi a ambasadorului României, care au rostit, în această ordine, scurte cuvîntări. Cu aceeaşi ocazie Ambasada R.S. România a organizat o expoziţie de cărţi româneşti, donate ulterior Universităţii din Köln.

Organizarea colocviului pînă în cele mai mici detalii a fost realizată de conducerea Seminarului de romanistică din Köln : prof. dr. A. Greive, directorul seminarului, dr. Gerda Schuller şi dr. I. Taloş, lectorul român de la Köln, cunoscutul folclorist din Cluj-Napoca. Celor trei li se datorește una dintre cele mai reuşite întîlniri internaţionale din cîte cunosc.

Decembrie 1981

MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

A IV-a consfătuire anuală pe ţară a Colectivului de esperanto şi interlingvistică (Timişoara 18—20 septembrie 1981)*

Spre deosebire de anii trecuţi, ultima consfătuire a C.E.I. a debutat cu o dezbatere pe tema „Democratizarea relaţiilor cultural-ştiinţifice internaţionale", organizată în colaborare cu filiala locală a Societăţii de ştiinţe filologice, la care au participat cu referate şi reprezentanţi ai Academiei „Ştefan Gheorghiu". Pe lingă referate, a fost prezentat din partea colectivului un coreferat consacrat unor aspecte lingvistice ale problemei (C. Apreotesei, *Raportul limbă naţională — limbă internaţională auxiliară (esperanto)*). Printre cele zece subcolective pe specialităţi, nou înfiinţate cu prilejul consfătuirii, se numără şi un subcolectiv de filologi. Conducerea generală a colectivului a fost încredinţată pentru următorii doi ani conf. dr. Cezar Apreotesei.

Între instrumentele de lucru recent apărute sînt de menţionat : *Dicţionar esperanto-român şi român-esperanto* (Partea a II-a : *Dicţionar român-esperanto*), Universitatea din Bucureşti, 1980, şi Ignat Florian Bociort, *Curs de gramatica limbii esperanto*, Universitatea din Timişoara, 1981.

Sesiunea ştiinţifică, condusă de C. Apreotesei, a constat din 19 comunicări tratînd diferite aspecte ale limbii esperanto, abordate din perspectivă interdisciplinară ; menţionăm mai jos domeniile de interes filologic şi titlurile cîtorva comunicări : didactică şi metodică (V. Albu, Sibiu ; T. Macovei, Mizil ; Stela Truţă, Bucureşti ; C. Bîrjoveanu, Roman ; C. Bilous-Nagy, Odorhei, C. Florescu, Bucureşti), limbă şi literatură — originală sau în traducere : A. Vraciu, *Model optim şi proiecte inoperante de limbi internaţionale auxiliare* ; A. Boia, *Scriitori români contemporani despre esperanto* ; Olga Nica, *Observaţii cu privire la unele lucrări în esperanto* : S. Otaşevici, *Probleme ale întocmirii dicţionarelor bilingve de terminologie sportivă esperanto-român şi român-esperanto* ; M. Kretzulescu, *Despre* **Fundamentul** *limbii esperanto* ; M. Dobre, *La adverbo en Esperanto kaj la rumana* ; Elena Preda, *Unele probleme de politică lingvistică în lumea contemporană* ; I. Bettisch, *La originala verkaro de Zamenhof* ; L. Turmac, *Folosi-*

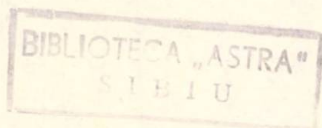
* Vezi şi SCL XXXII (1981), nr. 2, p. 209.

rea timpurilor verbale în engleză și esperanto ; A. Boia și Const. Dominte, *Literatură română în esperanto*. A fost prezentată și o comunicare de interes mai general : M. Vochin, *Contribuția românească la activitatea culturală internațională desfășurată în limba esperanto.*

Prin calitatea dezbaterii inițiale, prin nivelul ridicat al comunicărilor științifice și al discuțiilor, a patra consfătuire a C.E.I. a însemnat un real progres în activitatea desfășurată în cei trei ani trecuți de la înființarea acestuia.

Octombrie 1981

CONST. DOMINTE
Facultatea de limbi și literaturi străine
București, Pitar Moș 7—13

Toate comenzile externe pentru lucrările apărute în Editura Academiei R.S. România se vor adresa la : ILEXIM, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESĂ P. O. BOX. 136 — 137 telex 11226, 79517 Bucuresti, str. 13 Decembrie nr. 3, R. S. România.

Toute commande de l'étranger pour les ouvrages parus aux Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à : ILEXIM, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P.O. Box 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3, R. S. România.

ALBANIE, **Nedermarrja e Librint Tiranë**, Rruga Konferenca e Peres, Tiranë ;
RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Buchexport**, Leninstrasse 16, 701 Leipzig ;
RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon & Sagner**, Postfach 68, 8 München 34 ;
ETATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Fam Book Service**, 69 Fifth Avenue, New York, N. Y. 10003 ;
AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Höchstäd platz 3, 1200 Wien ;
BELGIQUE, **Du monde entier**, 162 rue du Midi, Bruxelles ;
BRÉSIL, **Livraria Leonardo da Vinci**, rue Rio Branco 185, Loja 2, Rio de Janeiro ;
GRANDE-BRETAGNE, **Grant & Culter LTD**, 11 Buckingham Street, Strand London ;
RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE BULGARIE, **VTO Hemus**, Sofia, 6 Rousky Blvd ;
RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE CHINE, **China National Publications**, Import Corporation, P.O.B. 88 — Beinjing ;
RÉPUBLIQUE POPULAIRE DÉMOCRATIQUE DE CORÉE, **Chulpanmul**, Phenian ;
ESPAGNE, **Miessner Libreros**, José Ortega y Gasset 14, Madrid ;
FINLANDE, **Akateemien Kirjakauppa**, SF, 00101 Helsinki 10, Keskuskatu 1, Box 12 ;
FRANCE, **Librairie Hachette**, 58 rue Jean Bleuzen, 92170 — Vanves ;
GRÈCE, **Endohora Co. LTD**, 62 Solonos Ste., Athens 135 ;
RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE HONGRIE, **Kultura**, Fö Utca 32, Budapest 7 ;
ISRAEL, **Lepac LTD**, 15 Rambam St., Tel-Aviv ;
ITALIE, **Librerie Ledi**, Piazza Cadrona 9, Milano 20123 ;
JAPON, **Nisso Tosho LTD**, 1—5—16 Suido Bunkyo-ku, Tokyo 112 ;
RÉPUBLIQUE DE MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;
PAYS-BAS, **Martinus Mijhoff N.V.**, Lange Voorhout 9—11, Haga, Box 269 ;
RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE POLOGNE, **Ars Polona Ruch**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa;
SUÈDE, **Intercom Export-Import**, Olofström 1, Box 193 ;
SUISSE, **Libraire Rousseau**, Rue J.J. Rousseau 36, Genève ;
RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smeckach 30, Praha 1 ;
U.R.S.S. **V O Mejdunarodnaya kniga**, Moskva G. 200 ;
RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32, Hai Ba Trung, Hanoi ;
RÉPUBLIQUE SOCIALISTE FÉDÉRATIVE DE YOUGOSLAVIE, **Forum**, Novi Sad, V, Misica 1.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1981 (XXXII)

3

LAURENŢIA DASCĂLU, Despre intonaţia unor enunţuri „cvasi-ecou" în limba română (p. 215—220); GABRIEL ANDREESCU, Strategii semantice la Bacovia (p. 221—233); ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore (Sunetele caracteristice animalelor, păsărilor, insectelor) (p. 235—245); ANDREI AVRAM, Fluctuaţia *po-* ~ *co-* în limba română şi unele probleme de etimologie (p. 247—259); SEBASTIANA POPESCU-FISCHER, Abstractele calităţii în limba latină : formaţii sufixale în perioada preclasică (p. 261—277); LIANA LUPAŞ, Nume propriu şi apelativ (Note de lexicografie greacă) (p. 279—284); MARÍA DIMITROVA VASILEVA, Sobre algunos aspectos dela categoría gramatical „condicional" en español (p. 285—293).

4

T. SLAMA-CAZACU, Despre relaţiile dintre lingvistică şi psihologie (p. 321—331); IOANA PRIOTEASA, Pleonasm şi redundanţă (p. 333—344); MIHAI DINU, Ambivalenţa accentuală a cuvintelor monosilabice — sursă de ambiguitate ritmică în versul clasic românesc (p. 345—358); GABRIEL ANDREESCU, Strategii semantice la Blaga (p. 359—364); ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore (p. 365—386); CORNELIA COHUŢ, Asupra nazalităţii vocalelor în graiurile dacoromâne (p. 387—393); LOUIS MOURIN, Le verbe français : morphologie théorique ou restructuration? (p. 395—413); MORENO MORANI, Il valore originario di gr. ἕρπω (p. 415—423).

5

EMIL IONESCU, Probleme ale gramaticii coordonării în româna contemporană standard (p. 449—464); GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Grupul adjectival constituit cu dativul (p. 465—471); LAURENŢIA DASCĂLU, Intonaţii interogative „compuse" (p. 473—477); ION GHEŢIE, Concordanţe între graiurile din Muntenia şi Crişana (p. 479—486); LIVIU FRANGA, Pe marginea unor hidronime din Dacia. I (p. 487—498); P. SWIGGERS, Nicolae Drăganu : une perspective roumaine sur l'histoire des théories syntaxiques (p. 499—502); GIUSEPPE PICCILLO, A proposito del ms. romeno Marsili 61 attribuito allo Stolnic Constantin Cantacuzino (sec. XVII) (p. 503—519).

6

LAURENŢIU NICULESCU, COSMIN GEORGESCU, MARIO GEORGESCU, Un model sistemic, ierarhic, multinivelar al limbajului poetic (p. 565—582); LUCREŢIA VASILESCU şi RADU NICOLESCU, Un model matematic privind determinarea relaţiei de analogie sau de asociaţie într-un dicţionar explicativ (p. 583—591); GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Structura adverb+*de*+adjectiv (sau adverb) : descriere sintactică şi interpretare semantică (p. 593—610); VÍCTOR SÁNCHEZ, Un problema de semántica : neutralización presente/pasado en castellano (p. 611—620); LIVIU FRANGA, Pe marginea unor hidronime din Dacia. II (p. 621—635).

I. P. I. c. 2028

Lei 20

2 STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE • XXXIII • 1982

EA

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXXIII

3
mai-iunie
1982

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa Consiliului de conducere: Adresse du Comité de rédaction:
Bucureşti 1, 79638 Spiru Haret 12, tel. 33 34 40 şi 33 00 40, int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

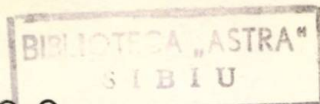
Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tires-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

La revue « Studii şi cercetări lingvistice » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 54.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentele dv.

În ţară, revistele se pot procura prin poştă, pe bază de abonamente.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI I
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

3—XXXIII—1982
mai—iunie

S U M A R

I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. III 203
TATIANA SLAMA-CAZACU, Structura dialogului : Despre sintaxa dialogată. I . . . 211
RICHARD SÎRBU, Modele derivative antonimice 225
MARIA RĂDULESCU, *Noul Testament* de la Bălgrad (1648). Modele și izvoare . 239

M I S C E L L A N E A

MIOARA AVRAM, Contacte între română și alte limbi romanice 253
ANDREI AVRAM, Despre o încercare de cronologie a unor fenomene din fonetica istorică a limbii române 260

R E C E N Z I I

GEORG E. MEIER und BARBARA MEIER, *Handbuch des Linguistik und Kommunikationswissenschaft* (Marius Sala) 271
JUAN JOSÉ ACERO FERNÁNDEZ, *La teoría de los juegos semánticos. Una presentación* (Mihai Gaiță) 272
AR. VRACIU, *Limba daco-geților* (Ion I. Russu) 274
I. I. RUSSU, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componența latino-romanică* (Liviu Franga). 278

GHEORGHE DOCA, *Analyse psycholinguistique des erreurs faites lors de l'apprentissage d'une langue étrangère (Applications au domaine franco-roumain)* (Gr. Brâncuş) 283

VÍCTOR LEÓN, *Diccionario de argot español y lenguaje popular* (Tudora Şandru Olteanu) 285

NOTE BIBLIOGRAFICE

XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza, Napoli, 15—20 aprilie 1974. Atti (Mihaela Bîrlădeanu), p. 288 ; *Mélanges à la mémoire de Louis Michel* (Lucreţia Mareş), p. 291 ; Haïm Vidal Sephiha, *L'agonie des Judéo-Espagnols* (Marius Sala), p. 293 : Otto Hiltbrunner (Hrsg.), *Bibliographie zur lateinischen Wortforschung.* Band I : A — acutus (I. Fischer), p. 294.

REVISTA REVISTELOR

"Language" 56 (1980), nr. 1—4 (Jana Balacciu). p. 295 ; « Vox Romanica » 37 (1978), 38 (1979) (Magdalena Popescu-Marin), p. 296 ; « Langue française » 51 (1981) (Gabriela Scurtu), p. 298.

GRUPUL NOMINAL (GN) ÎN POEZIE

III

GN îndeplinesc în frază funcțiile sintactice ale substantivului, al cărui înțeles general îl și reprezintă. De la această premisă am pornit făcînd considerațiile de mai jos.

În esență, substantivul este un denominativ. El spune cum se numește *acesta (aceasta)*. Dacă *acesta (aceasta)* nu are nume, nu-l știm sau nu putem să-l rostim, apar patru modalități de rezolvare : să răspundem cu *cineva* ori *ceva*, să inventăm un nume prin derivare sau compunere și, a treia soluție, să utilizăm un termen foarte apropiat ca înțeles, zicînd „un fel de ... + termenul în discuție". A patra, aceea de a răspunde „nu știu", nu intră în preocupările noastre acum.

Am adoptat așadar conceptul de substantiv din gramatica tradițională, atît doar că îi cercetăm fața lui semantică, și nu pe cea morfologică sau morfo-sintactică. Evident că, dacă GN s-ar rezuma la înțelesul general analiza s-ar încheia aici, blocată de lipsa de perspectivă. Dar GN este echivalentul unui nume supus restricțiilor de determinare, deci al unui substantiv a cărui sferă denominativă a fost modificată, uneori atît de mult, încît se poate să nu o mai recunoaștem și să fim nevoiți, în consecință, să căutăm substantivului corespondenții posibili prin asocieri și disocieri, constatînd uneori că el a obținut la sfîrșit altă identitate semantică.

Circumscrierea și modificarea înțelesurilor prin determinare sînt realități incontestabile, căci în nici un enunț cuvintele nu pot figura cu întreaga lor polisemie. Dar, pentru că vorbitorii țin ca ceea ce au de spus să fie recepționat de ceilalți cît mai repede și cît mai bine, ei manifestă tendința de a reduce cuvintele din enunț la un singur sens, cel pe care îl au ei în minte atunci, performanță neatinsă în practică decît în împrejurări foarte rare sau, la nevoie, prin limbaje elaborate cu o rigoare specială. Între imposibilitatea ca un cuvînt să figureze în enunț sau într-un GN cu toate sensurile și limita extremă de utilizare a unuia singur se întinde o arie semantică mai largă sau mai îngustă, de la caz la caz. Nu se poate preciza deci cu exactitate cîte înțelesuri se află într-un enunț sau într-un GN, mai ales cînd acesta din urmă este analizat izolat. Primitorul de mesaje identifică însă un înțeles, îl controlează, îl acceptă sau, dacă îl respinge, caută altul ș.a.m.d. De această situație profită poezia care-și ia înțelesurile dintr-o arie semantică unde ele se găsesc asociate într-un fel și le orientează spre alta, unde sînt făcute să contracteze relații semantice noi. Operația este condiționată de tema vorbirii poetice (a discursului poetic), de calitatea elaborării anterioare a cîmpurilor sau ariilor semantice, adică de ceea ce se consideră adesea stadiu de dezvoltare a limbii, dar și de alți factori între care nu cel din urmă loc îl deține fantezia poetului.

Fiind deci supus restricţiilor, substantivul centru de grup este obligat să se echivaleze cu alte substantive sau expresii sinonime, formînd cu ele o clasă sau o subclasă. Acesta şi este fenomenul cel mai interesant pentru limbajul poetic şi GN din poem. Datorită lui, un substantiv care denumeşte de obicei un inanimat poate fi inclus printre substantivele care denumesc animate, unul care denumeşte un animal printre cele care denumesc fiinţe umane sau invers ş.a.m.d. Rămînerea lor în această poziţie semantică este de multe ori temporară, căci, în afara enunţului poetic (nu numaidecît din cadrul unui poem), ele se păstrează cel mai adesea în vechile lor clase şi subclase. În noile subclase apar însă multe şi variate implicaţii de asociere. În ultimă instanţă, ele pot să ajungă la însăşi reconsiderarea elementelor lumii înconjurătoare şi la reprofilarea ei, evident mentală.

Constrîngerile exercitate asupra substantivului centru de GN merg pînă la delimitări valabile numai pentru un poem sau un fragment din el, treapta ultimă a procesului, creatoare nu o dată de unicate, dar nu ca termeni cu un singur sens, ci ca ambiguităţi construite pentru un singur enunţ sau pentru un limbaj poetic individual.

Un exemplu din multe alte posibile avem în *unsuroase linişti* (I. Barbu), propus dealtminteri ca tip de GN în paginile anterioare. El pare a se fi născut prin asocierea antonimică a lui *linişte* cu *voce*, căci dacă pot fi *voci* (sau *glasuri*) *unsuroase*, de ce n-ar fi şi *linişti unsuroase*? În asociere cu *faţă*, „chip, figură", *unsuros* e curent! Pe de altă parte, formarea unui plural de la *linişte* se explică nu numai prin apropierea de *voci*, ci şi de *tăceri*, efectul semantic fiind de concretizare a lui *linişte* după modelul lui *tăceri*, concretizat în comparaţie cu *tăcere*.

Cele trei trepte — utilizarea valorii denominative generice a substantivului, particularizarea ei în GN, includerea în poem şi în limbajul poetic individual — nu se succed şi nici nu participă în această ordine la formularea mesajului. De multe ori, nici nu apar toate. Numai ultimele două privesc actul poetic, dar ele nu se întîlnesc în acele GN unde substantivele apar în combinări luate de-a gata din limbajele nepoetice, ori confecţionate după modele de acolo.

Reorganizarea configuraţiilor semantice, de multă vreme studiată ca procedeu, nu este sub aspectul ei generalizat decît modalitatea de formare a figurilor. Pe acestea le putem analiza din puncte de vedere şi cu metode diferite, le putem da chiar alte nume, dar tot într-o retorică şi o poetică oarecare vor trebui să figureze. De aceea, cînd cercetăm lucrurile cu scopul nu de a lămuri sau a ilustra mecanismul general, ci de a descoperi aspectele acestei reorganizări într-o categorie de structuri dintr-o limbă dată, numai constatarea că şi prin combinarea cuvintelor în GN se realizează cutare sau cutare figuri de stil nu ne poate satisface, deşi nu o considerăm deloc inutilă. E nevoie însă de mai mult, de stabilirea legăturilor dintre posibilităţile sintactice de structurare a GN şi necesitatea de reorganizare a semanticii prin opera poetică, altfel irealizabilă. De o parte sînt aşadar condiţiile sintaxei, a căror respectare se impune, pentru că din tiparele ei fundamentale nu se poate ieşi, de altă parte, condiţiile de elaborare semantică. De vreme ce sintaxa nu împiedică asocierea cea mai neaşteptată a oricăror cuvinte dacă îi sînt respectate regulile,

răspunderea pentru forța sau slăbiciunea noilor valori de înțeles nu îi revine ei. E totuși util să notăm că, deși libertatea de organizare sintactică a enunțului este foarte mare, fiindcă tiparele sintactice fundamentale o permit, ea nu este totuși nelimitată, pe cînd libertatea de organizare semantică nu are, teoretic vorbind, limite. Ne putem convinge luînd un grup de cuvinte și rearanjîndu-l împotriva regulilor, respectiv a tiparelor sintactice fundamentale, de exemplu următoarea înșiruire neordonată : **mănunchi de bălan spice*, în loc de *bălan mănunchi de spice*, cum apare la M. Beniuc în *Cîntec despre fată*, sau în loc de *mănunchi bălan de spice*, *mănunchi de spice bălan*, cum ar mai putea fi în românește. Admitem așadar fără rezerve că un *mănunchi* este *bălan*, deși *bălan* intră într-o zonă semantică în care asocierea lui cu *mănunchi* s-ar putea să nu facă parte din repertoriul nostru obișnuit, dar respingem înșiruirea plasată în afara tiparului sintactic fundamental. Repertoriile, atît cel individual, cît și cel colectiv, sînt însă, la rîndul lor, îngrădite de nivelul atins de cultură într-o anumită perioadă istorică, în funcție de care se limitează, practic vorbind, libertatea de asociere semantică. Se creează modele ale epocii, acceptate tacit și concretizate adesea în preferințe care merg pînă la adoptarea mecanică a unui epitet sau a altuia. La observația noastră despre *dulce* și *tînăr* ca prime elemente ale unor GN la D. Bolintineanu, adăugăm acum că și V. Alecsandri se oprește frecvent la *dulce*, de exemplu în *o dulce mîngîiere*, *o dulce minune* (ambele în *Sora și hoțul*) ; *dulce sărutare*, *dulce dor*, *dulce sărutat* (de două ori în *Ursiții*, 1848), *dulce crin*, *dulce nume*, *dulce iubită*, *dulce soare*, *dulce taină*, *dulcele său cîntic*, *dulci fiori*, *dulcea sa guriță*, *orice dulce bine*, ca și la *tainic*, mai totdeauna prim termen al unui GN, apoi la *drag*, *blînd*, *duios*, *gingaș*, *lin*, *falnic*, *alb*, *negru*, care apar adesea în aceeași poziție. Cîteva au fost parcă anume incluse pentru ilustrare în *Adio* (1849), unde se întîlnesc : *dulce înger*, *dulce sărutat*, *dulcea-mi mîngîiere*, *dulce nume* (și ca substantiv : *a raiului dulceață*), apoi : *cea mai gingașă simțire*, *cea mai blîndă a mea gîndire*, *cel mai falnic dor al meu*.

Dintr-un asemenea cerc semantic iese M. Eminescu printr-o simplă combinare a lui *tînăr* cu *dulce*, nefolosite înainte împreună, scriind *tînără și dulce veste*, ca și cum le-ar fi luat pe amîndouă de la predecesori și s-ar fi gîndit numai să le pună laolaltă. În realitate, el a schimbat tiparul semantic existent, căci a dat lui *veste* însușirea de *tînără*, iar pe *dulce* l-a implicat simultan în ceilalți doi termeni ai grupului.

Prin înțelegerea evoluției expresiei poetice, analiza modelelor după care se construiesc GN într-o perioadă sau alta are o importanță de netăgăduit, dovedind că și în zonele semanticii frecventate de poeți se instituie restricții, dar nu intrinsece, nu datorate unui principiu intern, ci impuse de repertoriul și gustul cultural al epocii. Ele nu contrazic așadar libertatea imanentă de asociere semantică.

Iată de ce în GN structurate la fel din punct de vedere sintactic se găsesc mari deosebiri semantice. Între *al nopții negru sîn*, V. Alecsandri (*Strigoiul*), *a lumii vînătă dogoare*, T. Arghezi (*Binecuvîntare*) și *al pădurii aspru flaut*, M. Beniuc, (*Palatul fermecat*, 1937) sau între *al dimineții zîmbet voios*, V. Alecsandri (*Așteptarea*) și *ale ierbii fire albastre*, L. Blaga (*Iarbă*) nu sînt diferențe de model sintactic, sînt însă atinse, de fiecare dată, alte zone semantice și nu pentru că la V. Alecsandri este

vorba de „sînul nopţii", la T. Arghezi de „dogoarea lumii", la M. Beniuc de „flautul pădurii", ci pentru că distanţa semantică dintre termeni este alta. „Sînul nopţii" era o figură de stil reuşită în epoca lui V. Alecsandri, *al nopţii negru sîn* conţinînd însă pe *negru* ca epitet destinat s-o explice îi diminuează în realitate forţa poetică. „Dogoarea lumii" este şi ea o figură de stil, dar *vînătă* din *a lumii vînătă dogoare* nu explică, ci solicită căutarea echivalenţelor necesare pentru a descifra înţelesul lui *vînătă*, căci „dogoarea (lumii)" singură trimite la repertoriul curent *(dogoarea focului, a cîmpiei, a soarelui, a verii* etc.).

În *al pădurii aspru flaut*, echivalenţele pornesc de la *flaut*, deci de la substantiv, ca şi în cazul grupului citat din V. Alecsandri, unde *sîn* atrage primul atenţia. Aşadar, pe cînd unele GN, deşi identic construite, pun în valoare semantică substantivul (V. Alecsandri, M. Beniuc), altele pun în valoare adjectivul (T. Arghezi).

Aria denominativă a substantivelor centru de GN nu mai este aceeaşi, şi nu neapărat din cauză că adjectivul s-ar afla într-o poziţie avantajată ; în *al dimineţii zîmbet voios* şi *ale ierbii fire albastre*, el este plasat în acelaşi loc ! Fără îndoială că *albastru* surprinde în combinaţia din *Iarbă* a lui L. Blaga. Dar el trimite la o viziune susţinută de întregul poem, căci în strofa a treia, unde *Cresc ale ierbii / Fire albastre / Pîn'la-nălţimea / Inimii noastre,* ca şi în cea care urmează : *Asta-i măsura / Pune natura / Luncilor margini, / Lege-n paragini /*, prin firele „albastre" ale ierbii şi „înălţimea" inimii noastre, prin „lege" în paragini se apropie iarba ca simbol al vitalităţii, al tendinţelor pămînteşti ale omului de cer. De aceea, în continuare, în strofa a cincea, din iarbă *Vin curcubee / Rouă să beie, / Seva vieţii şi-a dimineţii.* Către sfîrşitul poemului, iarba manifestă însuşiri de artist creator : *Stai şi priveşte!.. / Cîte anume / Feţe în lume / Are şi-arată / Iarba cu artă : / Dulci şi frumoase / Linii de fete, / Mintea să-mbete / Fete ce lesne / — Trupuri şi glezne — / Ierbii le-asameni. / Nu mai sînt oameni.* Cum primele două versuri ale poemului sînt : *Iunie este / Verde poveste,* cu *verde* formînd grup cu *poveste*, între *Verde poveste* şi *ale ierbii fire albastre* se impune relaţia mai sus amintită. Corpul de la care a pornit discuţia este purtătorul unei semnificaţii centrale pentru poem. Cu el se ilustrează foarte bine şi ceea ce am considerat că formează a treia treaptă de elaborare semantică. Ea are caracter strict individual. După ce T. Arghezi a spus odată *iarba cerului albastru*, formula îi aparţine pentru totdeauna în istoria exprimării poetice româneşti. Modelul ei a putut sugera altele, dar este aproape imposibil să decidem, de exemplu, dacă, scriind *ale ierbii fire albastre*, L. Blaga a fost influenţat de ea sau dacă, atît lui cît şi lui T. Arghezi, ideea nu le va fi venit de la *un lung ocean de iarbă necunoscut în lume* din *Bărăganul* (1870) lui V. Alecsandri, prin posibila culoare a oceanului, inclusă în însuşirile convenţionale ale oceanului.

Pe o asemenea cale studiul se îndreaptă însă spre explicarea unor formule individuale. Elementul lor comun reiese în principiu numai după ce se trec în revistă toate cazurile sau foarte multe şi numai după ce sînt privite prin prisma locului lor în poem, şi nu numai în el, ci şi în alte texte, prin intertextualităţile corespunzătoare. Intervine atunci bineînţeles şi necesitatea de a le pune în legătură cu repertoriul poetic

existent. Unui astfel de studiu i se deschide un teritoriu literar, lingvistic și estetic imens, pasionant și util, dar a cărui parcurgere solicită foarte mult timp. Unele rezultate se pot însă întrezări, pentru că generalizarea faptelor va duce fie la delimitarea marilor cîmpuri semantice din care provin înțelesurile cuvintelor incluse în GN, fie la precizarea modalităților lor de adecvare în poezie.

Se va constata între altele că GN se ordonează într-o serie caracterizată prin poziția cheie pe care o ocupă în poem și prin care impun altor GN aria lor semantică și într-o serie auxiliară cu rolul de a sprijini sau a dezvolta pe prima. Relațiile dintre ele vor contura, mai degrabă decît relațiile cu alte grupuri, felul de imaginare a uneia sau alteia din laturile lumii din poem, iar în cele din urmă ceea ce critica literară numește în mod obișnuit universul unui poet.

Adecvarea GN la poem nu constă numai din trimiterea la un referent real sau închipuit, ci și din sugerarea lui prin prozodie și sintaxă, făcute să colaboreze în acest scop. Așezarea cuvintelor în GN, hiperbatul și ingambamentul, care reprezintă mijloacele de structurare finală a expresiei poetice, rezultă din această colaborare. Sintaxa deține însă și acum rolul principal, căci regulile ei fundamentale nu se subordonează prozodiei, deși o sprijină la punerea în relief a valorilor semantice. Această situație ilustrează foarte bine GN de tipul *adjectiv-substantiv-adjectiv*, ca *solare podgorii albastre*, pentru că în el se combină modalitatea poetică *(adjectiv-substantiv)* și cea din limbajul obișnuit *(substantiv-adjectiv)*. GN ca *răcoritoare ploaie* (I. H. Rădulescu), *grațios rubin* (D. Bolintineanu), *rumene văpăi* (M. Eminescu), *cerească strălucire* (Al. Macedonski), *umede caverne* (I. Barbu) etc. s-au fixat ca poetice de la începuturile poeziei românești moderne. De aceea și sînt apreciate ca unități care trebuie cuprinse cu mintea dintr-o dată. Dar și GN obișnuite trebuie cuprinse dintr-o dată.

Cînd ele se combină cu celelalte, ca în *dragă steluță lină* sau *dalb luceafăr aurit* (V. Alecsandri), iese în relief un termen, în cazul de față al treilea, pentru că primii doi alcătuiesc o structură marcată poetic și recunoscută ca atare. Înaintea termenului al treilea apare, chiar fără să ne dăm seama, o foarte scurtă pauză. Ea este sau trebuie privită în consecință, pentru că își schimbă locul de îndată ce intervine încă un determinativ fără valoare poetică marcată, de exemplu articolul nehotărît. Astfel, dacă *histerizate fecioare pale* (G. Bacovia) se încadrează în regulă, *o neliniștită patimă cerească* (T. Arghezi) poate să aibă pauza după *o neliniștită* și valorificarea semantică să cadă pe acest adjectiv. Articolul îndeplinește același rol și într-un GN dezvoltat din cel avut acum în vedere, și poate să apară înaintea substantivului, ca în *ierbos și încă umed un strai sărbătoresc* (I. Barbu).

Pauza produce valorificarea semantică prin asociere inversă, punînd în relație ultimul termen al GN cu cei dinainte, chiar cînd ea nu cade înaintea acestuia.

GN cu substantivul centru precedat de un adjectiv, dar și urmat de un substantiv cu prepoziție se comportă ca *dragă steluță lină*, de exemplu : *sfîntă muncă de la țară* (V. Alecsandri), *dulce legănare de vînt* (D. Zamfirescu), *bogatele-i podoabe de fier* (I. Barbu), ca și în GN cu adjectivul la sfîrșit, ca *o baltă de vise rebele*, *mare de visări dulci și senine*

(M. Eminescu), unde pauza se află după GN simplu, adică înainte de adjectiv.

Punerea în relief printr-un adjectiv așezat înainte de substantiv se face tot atît de ușor și printr-un genitiv din GN plasat înaintea substantivului centru. Această tehnică frecvent utilizată în poezia mai veche a pierdut din importanță, poate și fiindcă modelul a devenit stereotip, dar nu lipsește cu totul nici astăzi, deși nu mai are nici pe departe frecvența de odinioară.

GN cu genitivul devine cu deosebire interesant în formele lui dezvoltate, ca *al vieții vis de aur* (M. Eminescu), (supt) *a[le] lampei lungi raze visătoare* (D. Zamfirescu), *a lumilor întinsă tipsie de jeratic* (I. Barbu). Ele dovedesc nu numai mobilitatea, ci și individualitatea substantivului în genitiv, care poate să figureze, cum se și vede, numai la începutul sau sfîrșitul grupului. De aceea, nici nu prea dau prilej de confuzii. În GN citat din D. Zamfirescu, de exemplu, *lungi* ar putea să pară un atribut al lui *lampă*, dar datorită individualității genitivului cu articol proclitic, nu astfel se interpretează situația lui; grupul nu reprezintă deci *razele visătoare ale lampei lungi*.

Din această cauză, cînd se compară *al vieții vis de aur* cu *a lumilor întinsă tipsie de jeratic*, se constată că pauza la care ne referim se intercalează după genitivul cu articol proclitic, chiar cînd substantivul în genitiv mai este determinat de un adjectiv ca în (printr-) *al lunei pline brîu voios de foc* (D. Bolintineanu) sau *ca în al lumii rîu static de lapte* (I. Barbu).

Nu însă în același mod se comportă GN formate dintr-un substantiv, un adjectiv și un posesiv precedat de *al, a, ai, ale*, ca *al tău braț rotund* (M. Eminescu), *al său iubit fecior* (A. Pann), *a ta aurie ardoare* (L. Blaga). Posesivul din ele tinde să se constituie într-o unitate de pronunțare cu primul element, pauza putînd să nu apară, iar dacă apare totuși, să se plaseze după această unitate, adică *al tău braț — rotund, al său iubit — fecior, a ta aurie — ardoare*. Explicația constă în faptul că posesivul în această poziție este slab accentuat. Dacă ar fi puternic accentuat, în semnificația lui ar intra, pe lîngă concepția de bază, una suplimentară de opoziție cu seria; *al tău — braț rotund* ar însemna — astfel pronunțat — „nu al meu, al său, al lui etc. ci al tău". Intenția din GN citate nefiind aceasta, posesivul tinde să-și sprijine accentul pe termenul imediat următor, neutralizînd opoziția cu restul seriei sale. Scurtele pauze menționate sînt însoțite așadar de scoaterea în evidență semantică a ultimului membru al grupului, efectul fiind și mai evident cînd în grup sînt mai multe adjective, de exemplu în *cu-ale tale brațe moi, rotunde, parfumate* (M. Eminescu), *ai tăi albi și netezi umeri* (Id.). Și atunci cînd în grup figurează un substantiv cu prepoziție ca determinativ al substantivului centru, se petrece același lucru; *al său fir de-argint subțire* (V. Alecsandri) conține o scurtă pauză înaintea lui *de argint; a mea lipsă de patimi* (M. Eminescu) înaintea lui *de patimi*. Dacă însă posesivul cu *al, a, ai, ale* este plasat în alt loc al GN, situația poate să se schimbe. În *de marmură al său piept* (Al. Macedonski), pauza cade înainte de *al său*, ca și *în fir de argint al său* (pentru care, vezi II, 11).

Întregul sistem de valorificare semantică a elementelor constitutive din GN este dominat de topica foarte liberă a limbii române și de variatele

consecințe datorate inversiunii, dislocării și ingambamentului. Aici nu am făcut decît să schițăm o mică parte. Am considerat că hiperbatul nu ar mai avea nevoie de o analiză distinctă în cadrul acestei demonstrații, cu toate că și el prezintă multă varietate. Merită, de exemplu, să notăm că atunci cînd un GN format din adjectiv și substantiv, respectiv substantiv-adjectiv, este supus dislocării prin verb, pe lîngă sublinierea calității semantice a adjectivului, ia naștere o ambiguitate evidentă între acesta din urmă și ideea de adverb, ca în *liliachii* **se duc** *izvoarele sub pomi*, Al. Macedonski, *Rondelul mărei japoneze* sau ca în *albastru* **va-nflori** *un flutur*, M. Beniuc, *Nu timpule*..., ceea ce nu se întîmplă nici în GN cu un substantiv însoțit de prepoziție ca determinativ al numelui centru de grup, nici în GN cu un determinativ în genitiv despărțite printr-o circumstanță, o propoziție sau un complement circumstanțial, indirect etc. ca în primul caz : *puteri* de nu vei fi avînd *de plată*, G. Coșbuc, *O scrisoare de la Muselim-Selo* sau ca *Toți sfinții* (zugrăviți în tindă) / **Cu acuarelă suferindă** / *Ai cinului monahicesc*, T. Arghezi, *Mîhniri ; Cunună* **pîn-la cer** *de stînci*, E. Jebeleanu, *Bălcescu*, II etc. Efectul dislocării este așadar mai puternic din punct de vedere poetic în GN formate din substantiv și adjectiv, căci pe lîngă pauza care se instalează automat înaintea ultimului termen al dislocării intervine și ambiguizarea amintită.

La aspectele semantice din celelalte tipuri de GN (cu participiu, cu gerunziu), ca și la GN concentrat într-un adjectiv articulat sau nu, ne-am oprit la timpul său în cursul secțiunilor anterioare ale acestui studiu. Nu vom reveni așadar. Singurul GN neanalizat din acest punct de vedere, afară de observația că el este construit prin adnominalizare, este cel cu dativul. El reprezintă nu numai un tip foarte rar, ci și arhaic, încît analiza ar avea rostul de a explica mai degrabă procedeul, care este însă cunoscut.

The Noun Phrase (NP) in Poetry

(Abstract)

The first two parts contain a description of the types and syntactic variants of the NP in the Romanian language and their specific aspects in poetry.

Besides the three fundamental types, i.e. : noun + adjective (or adjective + noun) ; noun + noun in the genitive ; noun + preposition + noun, and their usual combinations, the archaic type consisting of a noun + noun in the dative is also examined. A category apart is that of the NP expressed by a single adjective (accompanied either by the enclitic article or the zero article) in a situation similar in many respects to that of an apposition. The NP containing adjective possessives and what we call secondary possessives (the dative forms of personal pronouns) are also discussed.

In the part devoted to semantics, the NP is looked upon as having the value of a noun exhibiting determinative nominal force limited by the constituents accompanying it within the respective NP. The NP creates new semantic configurations resulting from the displacement

and narrowing of the denotative areas of the head noun. Consequently, its (synonymous, antonymous) equivalences may sometimes entail a profound mutation of the domain of reference producing thus poetic effects.

Moreover, the relationship between syntax and semantics gives birth to supplementary techniques of poetic expression (by emphasizing a constitutive element of the NP), according to a mechanism in which variable short pauses are also a part.

The conclusion refers to the ensemble of facts taken into consideration, underlining the importance of free word order, of hyperbaton and of enjambment, viewed within the fundamental conditioning between syntax and semantics.

Ianuarie 1982

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

TATIANA SLAMA-CAZACU

STRUCTURA DIALOGULUI: DESPRE „SINTAXA DIALOGATĂ"*

I

Sintaxa dialogată (SD) este creată de relațiile formale și de conținutul dintre replici, care fac ca acestea să se completeze reciproc, constituind o singură unitate sintactico-semantică. SD a fost studiată în comunicarea orală spontană, prin 3 corpusuri de dialog (I: la copii; II: la adulți, în cursul unor diverse activități de muncă; III: la adulți, în 9 dialoguri semi-informale — în total 2 013 replici, în 264 minute de înregistrare). Analiza corpusului III (vezi partea a II-a a articolului) arată o frecvență de 49% SD, precum și diverse aspecte, care duc la concluzia că SD — bazată pe strategia operării în context „cu implicitul", precum și, fiind vorba despre comunicarea orală, cu fuziunea dintre verbal și nonverbal, vezi „sintaxa mixtă" — constituie o modalitate fundamentală de structurare a dialogului, dar că frecvența ei depinde de natura dialogului, de relațiile dintre parteneri și de particularitățile personalității lor, și mai ales de condițiile în care se desfășoară dialogul (interacțiunea dintre parteneri în cursul activității crește ocurența SD). Sînt semnalate și aplicările practice ale acestor rezultate (în educarea comunicării în școală, în analizele gramaticale, în redactarea dialogurilor în literatura beletristică etc.)

0. Geneza acestui articol se află în studiile pe care le-am făcut mai demult atît cu privire la **rolul contextului** în comunicare — și care ne interesează aci în special în măsura în care creează o înlănțuire **sintactic-contextuală** —, cît și cu privire la **comunicare** — respectiv la **dialog** și, mai ales, în comunicarea orală, la **„sintaxa dialogată"** (SD) și la frecventa înlocuire a elementelor verbale prin cele nonverbale (ceea ce am numit **sintaxa mixtă** în dialog) (vezi trimiterile bibliografice *infra*, **2.1., 2.2., 2.3.**).

Aceste aspecte sînt intim legate și constituie de fapt una dintre particularitățile fundamentale ale strategiei de comunicare. Emițătorul și receptorul, în interacțiunea lor comunicativă, se adaptează reciproc, încercînd să facă uz de un context comun (de ceea ce le poate fi comun din diversele niveluri contextuale), respectînd regulile unui fin joc de economie/redundanță a expresiei în acest context comun — care creează, între altele, SD — și de interpretare contextuală a expresiei.

1.0. După aproape completa lor ignorare — datorită influenței unor curente ca lingvistica generativ-transformațională —, atît conceptul de **context**, cît și acela de **comunicare (reală), orală, dialogată**, ca și acela

* **Articolul se publică în două părți, din motive legate de spațiul editorial. A doua parte (analiza *Corpusului III*, concluzii generale, *Bibliografia lucrărilor citate*, *Anexe* și rezumatul în limba franceză) apare în SCL, XXXIII, 1982, nr. 4.**

de **componente nonverbale** ale comunicării au început să devină teme de actualitate în cercetările de lingvistică, semiotică, antropologie, psihologia limbajului etc.

1.1. Importanța **contextului** este din ce în ce mai ferm afirmată (adesea, însoțită de critici la adresa curentelor din anii '60, care au ignorat-o) : vezi de pildă H. Bunt (1977), A. Cicourel (1973), T. van Dijk (1977), D. Foss, J. Ross (1980), M. A. K. Halliday (1978), R. Hausser, D. Zaefferer (1976, *apud* H. Bunt, 1977), R. Hudson (1980), W. Labov (1970), diverși autori în S. Rogers (red., 1975), R. Wright (1975, p. 376) etc. [1]

Totuși, problema contextului (în special natura și particularitățile lui funcționale) este încă insuficient studiată în cadrul noilor curente sau al lucrărilor care o enunță. În special **implicațiile** ei nu sînt consecvent urmărite [2] (de exemplu, în „lingvistica textului", în general — în care fie, în cel mai bun caz, se ține seama numai de „co-text" sau de contextul lingvistic, fie se ajunge din nou la afirmarea importanței contextului social, fără a se aprofunda conceptele sau a se observa diversele inadvertențe). Interesul pentru **comunicare** ca proces decurgînd din condițiile reale ale vieții umane (interes care impune o nouă metodologie chiar și în predarea limbilor — vezi, de exemplu, H. Widdowson, 1978) este, de asemenea, un fapt semnificativ. Odată cu ceea ce unii numesc chiar o „revoluție conversațională" (L. Mey, *Preface*, în F. Coulmas [red.], 1981, p. VII), se înregistrează — în concurență cu termenul oarecum „clasic" *conversație* — și utilizarea mereu mai frecventă a termenului *dialog* (care era o apariție extrem de rară în decada '60) [3]. Dacă, însă, dialogul este din ce în ce mai mult studiat, în schimb sîntem obligați să remarcăm că nu există încă o monografie fundamentală și interdisciplinară consacrată analizei realizărilor concrete ale dialogului, că observațiile sînt încă nele-

[1] Vor fi menționate în articol — cu intenția de exemplificare, iar nu de prezentare exhaustivă ori de evaluare pozitivă — numai cîteva dintre lucrările mai recente sau care sînt foarte des citate (ca, de exemplu, aceea a lui E. Schegloff), care arată revirimentul interesului pentru problema contextului și a dialogului. Pentru o bibliografie mai amplă, atît generală, cît și în special privitoare la comunicarea la copil, se poate vedea T. Slama-Cazacu, 1974 b.

[2] De exemplu, în „lingvistica textului", în general, nu s-a ținut seama aproape deloc de **context**, nici chiar de acela lingvistic (cel mult, s-a vorbit despre „co-text", J. Petöfi), ceea ce a constituit un handicap pentru însăși definirea „textului". În formele ei mai recente, s-a ajuns uneori la afirmarea importanței contextului și chiar a celui „social" (T. Van Dijk, 1980, p. 523), ba chiar (vezi același autor) a unei integrări „multidisciplinare", dar, în aceste cazuri, fie conceptele și consecințele lor nu sînt suficient de aprofundate, de concretizate prin analiza unor texte din comunicare și puse în acord cu teoria generală ; fie se propun — succint și fără referirile bibliografice de rigoare — idei care au mai fost enunțate, în afara „lingvisticii textului" (compară, de pildă, T. Slama-Cazacu, 1959 [1961], p. 193, 286 etc., 1968 [1973], p. 124 și urm. etc. și T. Van Dijk — 1977, p. 192 etc., 1980, p. 509, 518—519, 520—523 etc. —, care omite din bibliografie tocmai lucrarea cu titlul aproape similar cu cel adoptat de el, adică *Limbaj și context*). Ceea ce rămîne, în esență, este sublinierea necesității de a se depăși „fraza" (idee veche, care nu mai justifică crearea unui nou curent) și a importanței contextului (deci „lingvistica textului" se încadrează în ceea ce unii numeau, încă de mult, „contextualism").

[3] Discutînd, în anii 1959—1961, problema „dialogului" la copii, a fost necesar să justific utilizarea acestui termen, în locul aceluia de „conversație" (folosit îndeosebi în psihologia socială, dar și în lingvistică) sau a aceluia, general, de „comunicare" (vezi mențiunile bibliografice în T. Slama-Cazacu, 1959 b, 1961). Articolul (rămas multă vreme unic) al lui L. Jakubinskij (1923) și apoi acela publicat de N. Švedova (1956) constituiau excepții și erau prea puțin cunoscute (au fost utilizate, la noi — după semnalarea lor în lucrarea menționată, din 1961 —, de către M. Cvasnîi [1980]).

gate de situații firești și de activități frecvente ale vieții umane [4], că diversele studii nu sînt integrate într-un clar cadru teoretic și metodologic director și că ele au un caracter fragmentar (par mai curînd „părți" din ceea ce ar putea fi o amplă monografie) și unilateral, cercetările orientîndu-se în special către anumite aspecte predilecte (dar nu întotdeauna cele esențiale), urmărite prin studii repetate, în timp ce aspecte importante ale dialogului sînt aproape complet ignorate. Asemenea teme, devenite „la modă", lansate de cercetări sociolingvistice (pe care le și enumera, de pildă, D. Hymes, 1972, p. 60 și urm.), apoi de cele aparținînd unor curente dezvoltate în decada '70, sînt : adresarea/răspunsul, începerea/încheierea dialogului (S. Ervin-Trip, 1972, E. Schegloff, 1972 [1968]), luarea de cuvînt *([turn taking]:* D. Keller-Cohen, C. Gracey, 1976), „rolurile" („mărcile sociale", atitudinea față de comunicare), în general aspecte studiate de psihologia socială (H. Giles *et al.*, E. Robinson, W. Robinson, 1978), formule (de politețe) necesare în conformitate cu reguli ale comunicării în diverse situații *([routines, gambits, politeness markers]:* R. Brown, M. Ford 1964, F. Coulmas, W. Edmondson, J. House, G. Kasper și alți autori, în F. Coulmas [red.], 1981 etc.), teme ale dialogului *([topics]:* C. Winskowski, 1977), scopul și eficiența comunicării (J. Beaudichon 1977, H. Bunt 1977, J. Simmons 1973).

În sfîrșit, odată cu amploarea căpătată de studiul „comunicării nonverbale", **elementele nonverbale** din comunicarea orală (în cursul dialogului) au început, de asemenea, să atragă atenția, dar numai în calitate de „completări" ale comunicării prin mijloace verbale.

Foarte puțin este studiată „structura dialogului" și nu am întîlnit încă studii consacrate SD și nici „sintaxei mixte" (cu atît mai puțin acestora în legăturile lor intime) în bogata bibliografie care își revendică astăzi, ca un titlu de glorie, preocuparea pentru **context** sau pentru **dialog** și încadrată fie în lingvistica tradițională, fie în domenii sau curente ca socio- și psiholingvistica, psihologia socială a limbajului și comunicării, semiotica, „lingvistica textului", „lingvistica pragmatică", „analiza discursului" *(discourse analysis)*, „teoria actelor de vorbire" [5].

[4] Multe cercetări americane au fost inspirate, de exemplu, de relația medic-pacient, care nu reprezintă, totuși, una dintre situațiile cele mai frecvente și mai „naturale" pentru studiul dialogului.

[5] Vezi, de pildă, relativ la diversele domenii și curente, lucrările menționate mai sus precum și : B. Schlieben-Lange (1975), R. Kevelson (1980), M. Grimaud (1981 ; deși anunță în titlu apartenența la „psiholingvistică", articolul nu pare să aibă vreo relație cu acest domeniu, ci mai curînd cu semiotica), H. Grice (1975), J. Sadock (1974), C. Hamblin (1971). Cînd se scoate în evidență un aspect care ar părea că ne îndreaptă către problema discutată de noi aci, lipsesc, în schimb, alte aspecte, esențiale totuși : astfel, definirea „analizei discursului" de către W. Labov (1970, p. 79), ca analiză a modului cum un enunț urmează altuia, pe baza unor reguli *[rule-governed]*, nu este totuși aplicată la SD, cu integrarea, în ea, și a elementelor nonverbale. În limba română excelentele teze prezentate de A. Măgureanu (1979) și de C. Cruceru (1981) nu se ocupă de acest aspect. În diverse părți din interesanta lucrare a lui C. Cruceru se analizează, de pildă, „structura replicilor" (p. 119), dar luate izolat ; sau se utilizează alte criterii, iar uneori se ajunge pînă „în pragul" unei analize prin SD (p. 57, 94 etc.), lăsîndu-ne regretul că autorul nu a atins și această problemă cheie. T. Klammer (1973) (semnalat — ca și C. Hamblin, J. Sadock, R. Wright — de A. Măgureanu după redactarea acestui articol), în studiul său încadrat în „tagmemică", nu tratează despre SD (iar criteriile sale pentru stabilirea „unităților dialogului" nu sînt clare), deși unele exemple date de autor s-ar preta mult la o asemenea analiză ; iar S. Berkner (1962, *apud* T. Klammer, 1973, p. 57—58) se referă numai

1.2. Aceasta m-a determinat să continui cercetările întreprinse mai demult și să analizez aspectele menționate și într-un prim corpus coerent de dialog în limba română, realizat pe baza metodologiei „dinamic-contextuale" [6], pe care o preconizez, considerînd că numai prin aplicarea ei pot fi obținute date cît mai complete [7] referitoare la dialog în comunicarea orală.

1.3. Mă voi referi aci la **dialogul realizat în comunicarea orală spontană, partenerii fiind prezenți în același context situațional.**

Articolul de față reprezintă o sinteză a rezultatelor cercetărilor, a concluziilor teoretice și metodologice, ca și a ipotezelor prezentate în lucrările anterioare, precum și o primă analiză, pe baza acestora, a corpusului menționat (*infra, corpusul III*), **cu scopul de a pune deocamdată în lumină cîteva particularități ale SD (în legătură strînsă cu „sintaxa mixtă") în comunicarea orală spontană față-în-față** [8]. Pe lingă concluziile teoretice generale și prezentarea unor date preliminare care pot servi la îndreptarea atenției către studiul unor aspecte ale limbii române în formele luate în dialogul din comunicarea orală [9], articolul își propune să sugereze și procedee metodologice de înregistrare și de analiză a dialogului (rezultatele prezentate aci au caracterul unui sondaj, iar nu al unor verificări definitive ale acestor procedee aplicate la fapte **extrem de complexe).** De asemenea, considerăm că studiul poate oferi și unele sugestii pentru diverse domenii aplicative. Din acest ultim punct de vedere, ne referim,

la „unități din doi membri" (*two-member unity*) care "syntactically continue the utterance of the first speaker" ("catching-up responses"), studiate, după cît se pare (cf. T. Klammer), într-un articol de 8 pagini, insuficient de aprofundat.

[6] Pe care am definit-o în special în lucrările din 1965 și 1968 (I, Cap. IV, 4.) și care implică : studiul limbii în cadrul fenomenului complex al comunicării, deci în contextele de diferite niveluri (de unde, obligația metodologică de a se nota și elementele situaționale, obiectele la care se face aluzie, comportamentul general al subiectului în momentul emiterii — inclusiv gesturi, expresii faciale etc.), iar, pe de altă parte (dar în strînsă legătură logică cu primul principiu), studiul limbii în realizările ei dinamice (în situațiile reale de viață, în secvențele expresive desfășurate în timp — de aci, încă un argument pentru depășirea nivelului „frazei" —, în cursul activităților de care este legată comunicarea, în evoluția individului etc.).

[7] Valoarea unui corpus de „conversație engleză", de o mare amploare și prelucrat cu mijloace computerizate ca acela editat de J. Svartvik, R. Quirk (red.), 1980, este foarte mult diminuată deoarece nu au fost notate nici elementele nonverbale (gestuale, de exemplu) și nici chiar cele paralingvistice, deși autorii recunosc că s-a renunțat, astfel, la elemente foarte importante. Același pare să fie și cazul unor ample anchete referitoare la „limba vorbită", din diverse țări : J. Ross (1972), sau cele menționate în *Report* [1968] 1971 (unde nici nu figurează în *Indice* termenii *comunicare, conversație, dialog*), ca : *Habla de Madrid* (p. 63 : înregistrări de convorbiri telefonice), anchetele conduse, în Germania Federală, de E. Zwirner (p. 40, 44 : îndeosebi analize fonetice) sau de H. Steger (p. 38—39 : în special înregistrări de emisiuni radio) etc. Mai recent, în unele cercetări au început să pătrundă și preocupările pentru elementele situaționale (dar nu cunoaștem rezultatele propriu-zise : F. Berens *et al.*, 1976).

[8] Deci nu dialogul realizat în scris sau redat în texte literare, și nici cel structurat de constrîngeri predeterminate, ca dialogul din „interviu" sau „chestionare" ; de asemenea, ne referim numai la dialogul „față-în-față" sau „praesentibus partibus" (deci care se desfășoară într-un spațiu comun partenerilor și în care aceștia — spre deosebire, de exemplu, de dialogul prin telefon — se pot vedea și pot percepe, totodată, *obiectele* și în general spațiul comun). Este deci o esențială deosebire față de studiile care se referă, în alt sens, la „relațiile dintre verbal și nonverbal în comunicare" (de exemplu : S. Duncan, 1976, M. Ritchie Key [red.], 1980 etc.).

[9] **Continuarea și aprofundarea cercetărilor privitoare la „sintaxa dialogului în limba română" din aceste unghiuri de vedere — dar, desigur, și cu adausuri personale — urmează să o facă Al. Crișan, în teza sa de doctorat, la Universitatea din București.**

de pildă, la predarea limbilor în general și în special a limbii române în formele comunicaționale, sau la alcătuirea de programe pentru calculatoarele electronice în vederea traducerilor automate și mai ales a „dialogului interuman prin calculatoare" și a „dialogului om-calculatoare". În acestea din urmă nu se va putea reuși depășirea unor stadii de dialog absurd[10], atîta vreme cît nu se vor avea în vedere **legăturile sintactico-semantice adecvate** dintre replicile diverșilor parteneri și în primul rînd dintre om (partener cu flexibilitate și „liber arbitru") și mașină (partener limitat de un program creat în acord cu cunoștințele lingvistice, psiholingvistice etc. ale cercetătorului, privitoare la dialogul uman).

2.0. Vom expune, succint, datele acumulate de noi pînă acum, cu privire la **context** (în aspectele care ne interesează aci) și la **dialog** (SD și **„sintaxa mixtă"**).

2.1. Pe baza a diverse observații și cercetări experimentale, am formulat, ca lege generală operînd în funcționarea limbii, „principiul adaptării la context". **Contextul** este înțeles nu numai ca ansamblul lingvistic[11], ci și ca ansamblul situațional, social-istoric, coordonatele partenerilor etc., adică diversele niveluri contextuale (vezi „modelul" reprezentat prin schema reprodusă în diversele noastre lucrări, ca : T. Slama-Cazacu, 1968)[12]. Am arătat, de asemenea, că emițătorul își organizează expresia în cadrul unui **context explicit,** dar și al unui **context implicit,** în măsura în care consideră că receptorului îi vor fi accesibile aceste referiri (cunoștințe despre contextul situațional, despre coordonate personale ale emițătorului etc.) și că va putea, printr-o receptare care este o **interpretare,** să decodeze mesajul recurgînd la „cunoștințele la care fac aluzie" semnele oferite explicit de către emițător[13]. Conceptul de „context implicit"

[10] Vezi, de pildă, posibilitățile de „dialog" cu un (program introdus în) computer, cum este cunoscutul LIZA (dau, ca mostră, un asemenea „dialog" pe care l-am putut avea și înregistra la Institutul de lingvistică al Universității din Aarhus în 1981 ; programul este destul de vechi, dar se pare — vezi J. Martin, 1973, p. 37—52 — că nu i s-au adus îmbunătățiri substanțiale, din punctul de vedere care ne interesează, adică al legăturilor sintactico-semantice adecvate, între replici) — Eu : Aș vrea să-ți aflu părerea despre behaviorism. — LIZA : Pari foarte sigur. — Eu : Ce e behaviorismul? — LIZA : Ce crezi — (etc.). Deși se pledează pentru menținerea acestor dialoguri la un nivel „simplu" și „distilat" (neconform dialogului „natural" : J. Martin, *loc. cit.),* cred că o utilizare mai eficientă și pentru scopuri mai complexe în această direcție a computerelor nu se va putea realiza decît prin orientarea către comunicarea umană naturală. Dealtfel, în situații dificile, cu greu ar putea **omul** să-și controleze emiterea, spre a vorbi „simplu", „neambiguu", fără apel la „implicit", spre a fi bine înțeles de asemenea computere.

[11] Despre care se afirma, în lucrările citate (T. Slama-Cazacu, 1954 [1956], 1959 a [1961], 1970 b), cu mult înaintea „lingvisticii textului", că este un ansamblu „organizat" (vezi, în curentul menționat, „coerența" și „coeziunea"), și trebuie considerat a fi mult mai amplu decît „fraza".

[12] Această perspectivă mai amplă permite și depășirea impasurilor din care nu poate ieși „lingvistica textului", afară doar dacă ar renunța la însăși substanța ei, adică „textul", admițînd relevanța fundamentală a tuturor „nivelurilor contextuale".

[13] Este „la modă" astăzi a se discuta despre conceptul de „presupoziție", căreia i se recunosc în special filiații în logică și în filozofia limbajului (O. Ducrot, Tz. Todorov, 1972, p. 347—348). Restabilind o cronologie științifică trebuie să precizăm că raportul dintre conceptul de **context** și cel de „implicit" (de „presupus") a fost rezolvat, mai demult, în aceea ce privește **comunicarea reală** — singura care poate interesa lingvistica — prin crearea conceptului de „context implicit" (T. Slama-Cazacu, 1959 a [ed. franceză, 1961, ed. spaniolă 1970]); O. Ducrot (vezi O. Ducrot, Tz. Todorov, 1972, p. 417) a făcut referire, corect, la această lucrare

presupune pe de-o parte procesul de „referire la" (cuvîntul *ieri* face parte din contextul explicit, dar „trimite" şi la contextul implicit, la situaţia pe care o cunoaşte „implicit" şí receptorul). Pe de altă parte, presupune procesul complex al „interpretării" în cadrul comunicării (deci utilizarea, de către receptor, a tuturor semnelor şi indiciilor care pot restitui, prin „referire", informaţia codificată „pe jumătate" de către emiţător — prin contextul explicit — şi la care acesta „face aluzie", „trimiţînd" la contextul implicit). Spre deosebire de opinia exprimată de R. Jakobson (1972, p. 7) — că o persoană face uz de o competenţă mai redusă *(narrower)* în emitere decît în receptare —, consider că este necesară o mare dexteritate şí în organizarea mesajului, deoarece apelul „la implicit" (şi adausurile, **explicite**, nonverbale) sînt incluse operaţional şí în emitere (adică referirea la „implicit" este un aspect direct legat de întregul demers dialogat, deci îl priveşte atît pe emiţător, cît şi pe receptor). Reproduc (în franceză, aşa cum a fost redactat de emiţătorul respectiv) mesajul următor (adresat în scris, dar care putea face parte dintr-o secvenţă de dialog oral), care a fost decodat perfect şi uşor prin „interpretare", de către partener, ceea ce înseamnă că emiţătorul a depus un relativ efort pentru a coda prin referire la **tot ce ştie că ştie** receptorul [R]; „Je reviens [R ştia *unde]*, je suis au « XX-e siècle » [un context anterior făcuse ca această expresie să însemne « toaletă »]. À 3 heures [se ştia că ziua], je dois être à l'Agence de voyage [se ştia *care]*. J'ai terminé [o activitate importantă, despre care R avea cunoştinţă, subînţeles: « am terminat cu bine », de aceea urma « Mulţumesc », mai ales că R contribuise la această rezolvare]. Merci, Z." [semnătura era înlocuită cu iniţiala, deci R ştia cine era emiţătorul].

Integrarea limbii în context desigur că implică încadrarea ei în comunicare, iar studiul limbii în funcţiune (deci în comunicare, respectiv în dialog în cele mai frecvente cazuri) conduce la remarcarea influenţei situaţiei, a contextului social etc. Logic, se ajunge la necesitatea studierii dialogului, cu determinările lui contextuale, inclusiv **relaţiile interpersonale** implicate de dialog (de unde, şí necesitatea adoptării unei perspective **psiholingvistice** — în sensul concepţiei noastre, care include şí integrarea socială a mesajului : vezi T. Slama-Cazacu, 1968, 1973 a).

2.2.0. Cercetările pe care le-am făcut asupra **dialogului** înainte de a culege corpusul III (despre care se va discuta mai departe, **3.**) se referă la comunicarea dialogată orală **între copii** (ceea ce vom numi **„corpusul I"** : 1959 b, 1961, 1968 [II B cap. 2], unele observaţii în 1957 ş.a.), precum şi la comunicarea orală **între adulţi**, care apare (dialogată sau ca monolog : instrucţiuni etc.) **în cursul unor diverse activităţi productive**, realizate în echipe (ceea ce vom numi **„corpusul II"**: 1964, 1968 [II A Cap. 4, 5] ş.a.). Aceste două corpusuri cuprind fapte culese de la un foarte mare număr de subiecţi, în situaţii diferite (şi — în **corpusul II)** — nu întot-

— ceea ce dovedea o bună cunoaştere a ei, dar cu privire, numai, la „contextul situaţional"). „Presupoziţia" este, după părerea mea, fie un concept care — pentru comunicarea reală — exprimă unilateral ceea ce se petrece în cazul referirii la „contextul implicit"; fie — iar atunci nu cred că poate interesa o ştiinţă a „limbii în funcţiune", cum se vrea lingvistica actuală — reprezintă un concept logic, care nu indică şí **realitatea** obiectiv-subiectivă care leagă emiterea de receptare şi invers.

deauna înregistrate ca dialoguri complete), pe cînd **„corpusul III"** are un caracter mai sistematic şi dialogurile au fost culese în situaţii aproape identice, bine controlate, dar provenind de la un număr mai mic de subiecţi (adulţi, în situaţii semiinformale, de relativ „repaus").

2.2.1. Datorită faptului că bibliografia referitoare la dialog (de altfel, ca şi aceea care utiliza termenul *conversaţie*), pînă în acel moment, era foarte redusă (vezi 1961, p. 6—7, 13), a fost necesară pe de o parte justificarea adoptării termenului *dialog* (deşi părea mai frecvent cel de *conversaţie*), iar pe de altă parte definirea acestui termen [14]. Există încă autori care utilizează termenul *conversaţie* (cf. de pildă, F. Coulmas [red.], 1981, D. Allen, R. Guy, 1974) şi de aceea precizez că înţeleg prin acest termen numai una dintre formele luate de *dialog*, acesta din urmă (în acord şi cu sensul etimologic, de „vorbire între [persoane]") avînd un sens destul de larg şi putînd fi utilizat drept termenul general [15]. Dialogul se poate realiza sub diverse forme (mă refer, aci, la cîţiva termeni din limba română, fără a-i epuiza, desigur) : conversaţia — cu caracter relativ informal, mai puţin structurat, cu scop nu foarte bine determinat —, *convorbirea* (identificată uneori cu *conversaţia*, nejustificat, cred, deoarece are un caracter mai formal), *discuţia*, *dezbaterea*, *disputa*, discuţia foarte structurată şi pe o temă unică, predeterminată, numită frecvent *masă rotundă*, sau conversaţii mai specifice, ca *taifasul*, *sfătuiala* (sau *sfatul* ca obicei tradiţional în vechea comunitate românească), eventual *colocviul*, *interviul*, *negocierea* etc. El poate avea, de asemenea — pe lîngă funcţia centrală de comunicare—, diverse subfuncţii (de persuasiune, de comunicare a unor informaţii „cognitive" sau „afective" etc.), unele dintre aceste subfuncţii caracterizînd o formă sau alta de dialog. Mai precizez că orice dialog are ca funcţie primară pe aceea de comunicare şi prin urmare în orice dialog se realizează o „transmitere de informaţii" (chiar dacă uneori dialogul „stagnează" sau, ca în cazul copiilor, se repetă aceleaşi replici) [16].

În sfîrşit, deoarece în lucrările recente *dialogul* (sau *conversaţia*) nu este definit sau este definit incomplet [17], voi prezenta aci definiţia care cuprinde — cu modificări — caracterizarea dialogului pe care am propus-o în 1961 (p. 39 ; cf. şi p. 64, 141) şi care îmi pare că include diversele particularităţi esenţiale ale conceptului. **Dialogul** este o formă de **comuni-**

[14] Pornind, într-o anumită măsură, de la singurele încercări mai consecvente, făcute pînă atunci, de a defini „dialogul" : L. Jakubinskij (1923) şi N. Švedova (1956).

[15] Care poate căpăta chiar statut de denumire a unei **arii** largi de cercetare.

[16] De aceea, nu consider justificat să se vorbească numai despre **unele** dialoguri ca avînd un caracter „informativ" — vezi H. Bunt, 1977.

[17] H. Bunt (1977, p. 106) defineşte „informative dialogue" ca dialogul pentru a schimba informaţii despre o temă, dar nu dă şi o definiţie a termenului însuşi de **dialog**. O. Ducrot, Tz. Todorov (1972, p. 417) definesc dialogul prin sublinierea frecvenţei formelor interogative — care nu este, însă, obligatorie în orice dialog —, dar nu menţionează nimic despre alternanţa replicilor.

Sau, de exemplu, relativ la **conversaţie** : este „schimb reciproc de emiteri verbale care au loc în realitate" ("interchange of verbal emission occurring in real time"), implicînd o experienţă comună ("shared experience") (D. Allen, R. Guy 1974, p. 11) ; sau i se subliniază drept particularitate de bază faptul că este o „activitate structurală" ("a structured activity" : F. Coulmas, în F. Coulmas [red.], 1981, p. 1.).

care între două sau mai multe persoane — aflate într-o situaţie comună[18] —, prin care **se transmit informaţii** cu diverse scopuri şi care este caracterizat **prin legătura interacţională dintre parteneri, interesul reciproc şi îndreptarea fiecăruia către ceilalţi, şi în mod specific prin schimbul alternativ de replici, dozarea proporţională a lungimii acestora şi forma lingvistică de înlănţuire sintactic-contextuală între replici.**

Dialogul se bazează pe funcţionarea unor **reguli,** care îi conferă caracteristicile specifice şi totodată îi dau o **formă structurată,** organizată. În general, statutul de „dialog" se pierde în cazul cînd o replică devine exagerat de lungă, unul dintre parteneri nelăsînd altora rîndul la replică (este cazul dialogului întrerupt de **monolog**)[19]. De asemenea, dialogul se bazează pe regula adaptării la partener şi la contextul comun cunoscut, a urmăririi temei propuse pentru discuţie („focalizarea dialogului" — T. Slama-Cazacu, 1961, p. 69), a ascultării partenerului şi a „cedării" din partea unuia dintre parteneri (inhibarea replicii sale), astfel încît replicile să nu se suprapună, ci să se succeadă, să se înlănţuie formal[20].

Îmi pare util — pentru înţelegerea unor fenomene lingvistice — să adaug că dialogul presupune anumite procese sau particularităţi **psihologice: intenţia** de comunicare cu partenerul, o **flexibilitate** necesară adaptării la partener, inclusiv la tema discutată, o capacitate de **inhibare** a replicii personale — în conformitate cu regula „nonsuprapunerii" —, **o stăpînire a afectivităţii, a asociaţiilor proprii** (necesară şi pentru urmărirea temei discuţiei), ca şi o **reactivitate** suficient de alertă, necesară „promptitudinii replicii" — respectiv pregătirii replicii proprii în intervalul cît receptorul percepe şi interpretează replica partenerului (aceste particularităţi se realizează treptat la copii). Un proces psihologic important, implicat în dialog, este **memoria de scurtă durată,** care permite atît respectarea unor diverse reguli — ca „păstrarea" exprimării propriului răspuns (eventual formulat mental în timp ce se ascultă replica partenerului) —, cît şi, în special, **legătura** dintre replicile personale, ca şi urmărirea legăturilor sintactic-semantice dintre replicile partenerului (uneori la distanţă în timp). Particularitatea esenţială a dialogului este **vorbirea alternată** şi **înlănţuită,** despre o temă comună diverşilor parteneri (L. Jakubinskij, 1923, p. 139, T. Slama-Cazacu, 1961, p. 37). Replicile pot fi legate în asemenea mod, încît ele alcătuiesc „o singură unitate sintactică" (N. Švedova, 1956, p. 68).

2.2.2. Am putut identifica aceste particularităţi în **dialogul copiilor** (într-o anumită măsură şi cu caracteristici specifice, datorate vîrstei şi realizate în mod evolutiv — vezi 1961, p. 126 şi urm.), precum şi în **comunicarea între adulţi în cursul muncii** (datorate, la aceştia, în mare

[18] Desigur, sînt şi dialoguri la distanţă (prin telefon), care se desfăşoară între persoane care nu sînt prezente simultan în acelaşi spaţiu, dar sînt incluse într-o situaţie **comună** — fără care dialogul nu s-ar putea desfăşura — ; faţă de dialogul „in praesentia", se creează, desigur, strategii diferite cu privire la contextul implicit.

[19] Alt caz de comunicare : vorbire a unui singur partener, adresată altora ; spre deosebire de **soliloviu :** vorbire a unei singure persoane, neadresată cuiva (dar care poate include dialog — cu sine însuşi sau între parteneri imaginari — cf. T. Slama-Cazacu, 1961, p. 25 şi urm.).

[20] Cum se întîmplă adesea chiar la copii (vezi, de exemplu, T. Slama-Cazacu, 1961, p. 133, 134).

măsură, rapidității cu care trebuie să se desfășoare, de obicei, comunicarea, ca și necesităților create de condițiile muncii — vezi 1964, p. 208 și urm.).

Legătura dintre replici se manifestă, în aceste dialoguri, prin SD între replici ale diverșilor parteneri — SD_1 — sau între replici ale aceluiași partener — SD_2 —, iar în cadrul acestora fie : *(a)* prin faptul că replicile diverșilor parteneri pot constitui la un loc o frază : o replică poate fi propoziție subordonată sau coordonată față de o replică inițială, care are rol de propoziție principală sau de propoziție „declanșatoare" a coordonării ; fie *(b)* prin faptul că replicile partenerilor pot constitui, la un loc, o singură **propoziție**, într-o interdependență funcțională (în care mai multe replici pot avea, de pildă, un subiect comun, exprimat numai în una dintre ele, sau una conține complementul unui verb aflat în altă replică etc. : T. Slama-Cazacu, 1961, p. 126). Vom considera deci aci — pentru a preîntîmpina o eventuală obiecție — drept SD numai situațiile în care replicile din dialog **se completează reciproc**, formînd o singură unitate sintactică (o propoziție, o frază ; de exemplu : —*X.* Vin la tine—. —*Y.* — *mîine).* Este probabil, însă, că într-un sens mai larg toate replicile unui dialog care sînt legate printr-o temă comună implică SD (sînt corelate prin anaforice etc.), chiar dacă replicile sînt propoziții ori fraze complete.

Desigur că, din economie de spațiu, nu vom putea da ca exemple decît cîteva **fragmente scurte** de dialog :

SD_1 (a) *[La copii :]* [21] [1] — *Gabi 4 ; 0* Stai, să pun nițel mîna pe ei [pe ciorapi] ! [. . .] — *Ileana 4 ; 8* Nu, c-ăștia sînt de nailon [. . .]. — *G.* — *da[r] nu pun unghia pe ei* (71) [22]. [2] — *Andrei 4 ; 0* [În jocul „de-a masa" ; el e „tatăl"] Tata-și toarnă singur. — *Lena 4 ; 6* [„mama"] *Da — și p-ormă-mi torn eu* (108). *[La adulți :]* [3] [Echipă de pescari, cu bărci] — *Un pescar.* La ce [= de ce] te urci mai sus [pe scîndura care ajută la legarea bărcilor de par] ? — *Alt pescar.* — *Ca să țin* (210). [4] [La culesul porumbului] *Șeful echipei.* Care mai vrea să ia [un șir de porumb], io-te, *poftim rîndu[l] ăsta.* — *O femeie. Da[r] rîndu[l] ăla nu mai mergem pîn[ă] la jum[ăt]ate!* (218).

(b) *[La copii :]* [5] — *T.* [23] Ce să fac [: să desenez] ? — *Ica 1 ; 11 Ă — un pui.* Ai, fațe — un pui ! [. . .] — nu, *fum.* — *T.* Cum e fumul ? — *I.* — *așa, mic* (56). [6] *Zoe 4 ; 2* [. . .] vin niște tovarăși și repară. — *T.* Unde repară ? — *Z. -ă — în fața la noi* (77). [7] — *T.* Cine-i Doina ? — *Traian 4 ; 10. — sora mea* (78) [24]. [8] *Ileana 5 ;* [La „telefon"] A, și cînd

[21] Am precizat *supra* **2.2.2.**, ce consider aci drept SD. Cifrele din paranteze ( ) după fiecare exemplu indică pagina de unde sînt luate exemplele — respectiv, o parte din *corpusul I*, 1961 : *[La copii]*, și o parte din *corpusul II*, 1964 : *[La adulți]*. Cifrele între [ ] la început indică numărul de ordine (sub care vor fi discutate exemplele). Semnul — la sfîrșitul unei replici, respectiv la începutul replicii următoare, indică *întrerupere*, deci *completare*, iar . . . la sfîrșitul replicii indică *ezitare;* ┌──┐ indică *suprapunerea* unor părți din replicile a doi parteneri.

[22] Spre deosebire de cercetarea privitoare la dialogul la copii, în aceea referitoare la „comunicarea în procesul muncii" nu am urmărit în special problema dialogului. De aceea, nici nu am transcris în lucrare — de unde reproduc exemplele — secvențe mai lungi ; particularitățile de „sintaxă mixtă" au fost depistate fără a fi fost urmărite intenționat. Ca atare, rămîne un cîmp deschis (studiul SD în condiții de muncă) pentru cercetări ulterioare (ca aceea a lui Al. Crișan).

[23] Experimentatoarea (T. Slama-Cazacu).

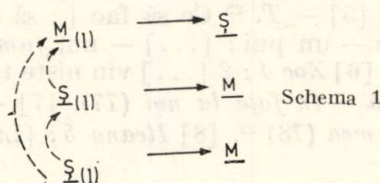
[24] Astfel răspund, spontan, copiii, dovedind însușirea regulii sintactice a dialogului. Dar la școală (sau chiar în grădiniță) sînt „corectați" și obligați să adopte o „regulă" care con-

se-ntoarce? — *Anca 5; 8 — pe la* (rîde) *pe la două — I.* A, vine astăzi. — *A. — nu astăzi, mîine* (128). *[La adulți :]* [9] [Într-o centrală electrică] — *Dispecerul.* Cît aveți [= cîți megavați debitați] pe centrală? — *Operatorul. — optzeci* (209). [10] [Într-o uzină radiotehnică] — *Un tehnician.* Îl [difuzorul] lăsați cu căpăcel înăuntru? — *Controlorul — fără* (rîd) (210).

SD_2 (a) *[La copii :]* [11] [Copiii se uită la magnetofon] — *Olga 5; 2* Nu, dragă, a pus altă roată [= rolă], bună. — *Ghiță 4; 4* Ba nu, *acolo a scos ooo* . . . — *O.* Nu, dragă, — *G.* [continuă] — *asta*, și p-ormă a pus p-aia mică (93). *[La adulți :]* [12] [La televiziune] — *Regizoarea.* Ce cameră [de luat vederi] mi-a cedat? — *Operatorul de pupitru.* V-a cedat — ă — pat . . . — *R.* [întrerupe, iar replica ei se suprapune peste continuarea replicii celuilalt] — *Camera patru.* — *O.* — camera patru — pentru radio — . — *R. — pe linia-ntîi* (213).

Desigur că de obicei se găsesc, în aceeași secvență de dialog, **ambele procedee de legătură (a) și (b)**, precum și **SD_1 împreună cu SD_2** și **legături peste replici** (ale diverșilor parteneri sau adresate, de un vorbitor, mai multor parteneri). Schematic, **legăturile „peste replici"** apar astfel (x, y, z reprezintă pe parteneri, iar numerele indică secvența replicilor; între [ ] sînt referirile implicite la replici anterioare; în cursive, legăturile „peste replici") :

Fie **cu replici ale celorlalți parteneri** (vezi în cursive) — **adică de tip SD_1 complex:** $x_1 - y_1 - z\ [x_1 + y_1]$; de exemplu : *[La copii:]* [13] — *Mariana 3; 2* [Lui Șeicu] Da[r] ai luat toate lingurițele! — *Corina 3; 2* [Marianei] Dă-mi și mie o linguriță! — *Șeicu 3; 3* [Marianei, relativ la cererea Corinei :] *Dă-i-o . . .* [Relativ la prima replică a Marianei :] *Da[r] nu le-am luat pe toate!* (70). Schematic, se poate reprezenta situația astfel (schema 1) (complementul — exprimat direct sau prin substitute nonverbale — este comun, *lingurițele* [1], iar direcțiile de adresare [→] și cele de referiri implicite [···→] arată legăturile foarte complexe, stăpînite totuși la 3 ani);

Schema 1

Fie **cu o replică anterioară a aceluiași partener, adică de tip SD_2:** $x_1 - y_1 - x_1 - y_2 [y_1]$ — vezi exemplul [11].

Uneori, **completările „peste replici" se datorează unor intervenții ale terților:** $x_1 - y_1 - x_2\ [y_2] - z\ [y_1] - x_3 [x_1]$; de exemplu : [14] — *Zoe 4; 2* E frumoasă rochia ta — și bluza ta. — *Ileana 4; 8* Asta nu-i ro —

travine strategiei economice și totodată firești a dialogului : [Înregistrare la o grădiniță, în 1976, la „grupa mică" :] — *Educatoarea.* Spune, Cristina, ce avem noi pe masă? — *C.* Niște jucării. — *E.* Spune frumos : Pe masă avem. . . — *C.* Pe masă avem niște jucării ; sau : — *Educatoarea.* Acum unde este ursulețul? — *B.* Pe masă. — *E.* De ce nu spui frumos : „Ursulețul se află acum așezat pe masă"?

e fustă-i [= este] fustiță plisată. — *Z.* Plisată? — *Mihaela 4 ; 2* Prisată! — *Z. — foa[r]te dă frumoasă e!* (64).

2.2.3. Modul în care pot fi „testate" aceste legături este de a se pronunța replica inițială (eventual modificînd pronumele, forma verbului etc.) continuată cu cea a partenerului următor : se va observa, astfel, că aceasta devine o subordonată [în (a)] sau un complement, atribut etc. [în (b)]. De exemplu : [1] *Ăștia sînt de nailon, dar nu pun unghia pe ei ;* sau : [3] *Mă urc mai sus, ca să țin ;* sau : [6] *Repară în fața la noi ;* sau : [8] *Se-ntoarce pe la două.*

Alt procedeu ar putea fi și acela de urmărire a liniei semantice (respectiv a focalizării față de o temă unică) : în dialogul copiilor am remarcat (1961, p. 126) că replicile sînt cu atît mai legate sintactic, cu cît dialogul este mai focalizat din punctul de vedere al sensului. Acest procedeu trebuie încă supus verificării (deoarece pot fi — mai rar — replici între care legătura sintactică nu este explicită, deși aparent se urmărește o temă unică : „—*X*. Cum te cheamă? — *Y*. Părinții îmi spun Puiu" ; cazurile de nonconcordanță în sens invers — creare de aparente legături sintactice între replici privitoare la teme complet diferite și a căror relație semantică nu este justificată nici de context, sînt foarte rare în mod normal și au efect de „dialog între surzi", de „dialog absurd" sau de comunicare în situații patologice : „ — *X*. Plouă azi. — *Y*. — dar mi-a plăcut filmul de ieri" ; sau făcîndu-se o legătură greșită cu o temă subsidiară — ca în „dialogul" cu LIZA, care nu poate depista întotdeauna adevăratul concept-cheie).

Primul procedeu propus mai sus **îmbină,** în testare, **criteriul formal cu cel semantic,** deoarece se reia replica precedentă sau față de care se testează legătura semantică. Precizăm, dealtfel, că studiul SD nu înseamnă a avea în vedere exclusiv nivelul gramatical (se vor vedea mai departe implicațiile mai largi ale acestui studiu), iar legăturile cu nivelul lexical și fonetic (intonația, de pildă) sînt presupuse de noi ca subînțelese, deși analiza nu va putea adînci și aceste aspecte aci.

Legăturile sintactice între replici înlănțuite logic ar putea fi reprezentate în cîteva scheme-model (în care *x*, *y*, *z* sînt simboluri pentru parteneri, iar *A*, *B*, *C* sînt elementele replicilor care se reiau explicit ori, între [ ], sînt implicite — presupuse ca reluate) :

Schema 2

(1) **Legături în frază (de coordonare — subordonare), reluînd sau nu un element din replicile precedente ale altor parteneri (SD_1)** (de ex. [1]) ; situația „ideală" :

— *x* A — B
— *y* [B] — C
— *x* [C] — D

(2) **Legături de completare în propoziție (complement, atribut, predicat etc.) (tot în SD_1),** (de ex. : [5], [7]) :

— *x A* — [B]
— *y* B — . . .

(3) **Legături peste replici: α) legătură cu replici anterioare proprii** (ale unui partener întrerupt sau care nu acceptă completarea făcută de partener — **SD₂** —, de ex. : [12]), sau **β, legături cu replici anterioare ale celuilalt partener (uneori făcute de terţi care intervin —SD₁—**, (de ex. : [14]) :

	$-x$	A — [B_1]		$-x$	A—B
	$-y$	[B_1 —		$-y$	[B_1] — C
α)	$-x$	B_1 —	β)	$-x$	C_1
	$-y$	B_1 — C		$-y$	C_1
	$-x$	[B_1, C] — D		$-x$	B_1 —

2.3. În general, **semnele nonverbale** — foarte mult studiate în ultimele două decade — au fost luate în considerare fie ca elemente ale „comunicării nonverbale", fie ca elemente incluse în comunicarea orală, dar avînd rolul — „tradiţional" conceput — de **completare**, de **întărire** etc., iar nu funcţia intrinsecă şi exclusivă de a furniza informaţia pe care ar oferi-o, în locul respectiv din mesaj, un element verbal [25]. Studiul dialogului oral — în care partenerii se pot vedea — arată, însă, că receptarea se face prin **dublul canal** auditiv şi vizual. Aceasta dă emiţătorului posibilitatea nu numai de a utiliza deictice verbale — plus indicaţia gestuală, mimică etc. către situaţie (obiecte, persoane etc.) —, ci şi **să elimine unele elemente verbale**, înlocuind de pildă un complement sau un predicat (prin manipularea unui obiect, efectuarea unei acţiuni etc. ; de ex. : „Dă [ciocanul] !" sau chiar o întreagă propoziţie (de ex., *infra*, [25]).

Am numit, iniţial, acest fenomen — pe care l-am observat încă din cercetările asupra dialogului la copii şi apoi asupra comunicării în cursul muncii — „*indicatio ad oculos*" (T. Slama-Cazacu, 1970 a). Ulterior, constatînd funcţia şi rolul, în structura frazei, ale acestor elemente nonverbale, am formulat ipoteza unei **„sintaxe mixte"** (includerea, printre elementele verbale, a unor elemente nonverbale, în aceeaşi unitate sintactică). Ipoteza a fost supusă unor verificări atît prin reanalizarea faptelor pe care le aveam, cît şi prin continuarea observaţiilor în situaţii de comunicare naturală, precum şi prin experimente de laborator (T. Slama-Cazacu, 1973 b., 1976, 1977 a).

Iată cîteva exemple — fie (*d*) de deictice verbale legate de elemente nonverbale, fie *(e)* propriu-zis de „sintaxă mixtă", adică de **eliminare** chiar a deicticului verbal — şi care explicitează modelele pe care le vom prezenta mai jos (în care *NV* = element nonverbal : gest sau simpla existenţă a unui obiect în situaţie) :

(d) [La copii :] [26] [15] — *Emil 7 ; 1* (despre magnetofon) Pă unde merge firu *ăsta? (plus NV :* gest) — *Andrei 7 ; 0.* Uite — merge-*aşa*

[25] Un exemplu de asemenea opinie este afirmaţia făcută de D. Allen şi R. Guy (1974, p. 204) că „actele somatice" (în care se includ : zîmbet, mişcări ale capului, privirea etc.) nu pot avea singure rol ("stand alone") şi „nu pot suporta singure nici o porţiune importantă din comunicare ("carry any respectable portion of communication alone").

[26] Deicticele sînt foarte frecvente în dialogul copiilor. De pildă (1961, p. 66), într-o secvenţă de 12 replici, a 4 copii, din 35 de cuvinte 12 sînt deictice *(pă unde, ăsta, uite, aşa, de-aicea [de 2 ori], pe-acolo, pe dedesubt, p-aicea, pă sub [de 2 ori], unde).*

(plus NV : gest indicator) — [...] — *Dan 7 ; 2 Pe-acolo, pe dedesubt (plus NV :* gesturi indicatoare) [etc.] (66). *[La adulți] :* [16] [Uzină radiotehnică, în cabina de control a difuzoarelor] — *Tehnician. Ăsta*-i *(plus NV :* arată difuzorul cu element defect) d-ăla care am pus-o pe *celălalt (plus NV :* gesturi indicatoare) (219). [17] [Tot acolo] — *Tehnician.* Lina, mai adu ș-*aici (plus NV :* în situație) din *ăia* [difuzoare] defecți (218). [18] [Tot acolo] — *Controlor.* Ia vezi [...], ce are *ăsta (plus NV :* îi dă difuzoarele)? — *Tehnician. Ăsta* deformează — și *ăsta* centrează *(plus NV :* arată cele două difuzoare) (221).

(e) [La copii :] [19] — *Zoe 4 ; 2* [se joacă „de-a servitul mesei"] S-a stricat *(NV :* arată *cîntarul-jucărie). — Adi 3 ; 9* S-a stricat singură ! (131). [20] — *Rodica 4 ; 4* Nu—pun eu *(NV : apa,* la masă) ! — *Andrei 4 ; 6* Da[r] pun [apă] și eu ! (131). [21] — *Doru 5 ; 5* [despre telefonul-jucărie] — Cum, n-are (NV : arată *telefonul)* găuri? — *Cornelia 5 ; 7* Uite *(NV :* arată *„găurile" telefonului). — Tania 5; 4* Ba are ! uite *(NV :* gest, arată „găurile") că are ! (128). *[La adulți :]* [22] [La pescuit în echipă] — *Pescar* Ați scos *(NV : năvodul) ?* ; [23] [Tot acolo] — *Pescar* Peștele *(NV :* arată [a rupt] *cîrligul) !* ; [24] [Tot acolo] — *Pescar. (NV :* situația indică acțiunea *[Puneți!])* Paru ! [25] [Tot acolo] — *Pescar* Leagă *(NV :* arată *odgonul* [= leagă-l de par]) ! (216). [26] [Pe un șantier] — *Un muncitor.* Ia, vezi aici ! *(NV : gest* spre *peretele prefabricat* și *mimica* de întrebare [cu sensul : *„Este bine așezat?"])* (1973 b, 160).

(f) Cuplarea ambelor procedee este, desigur, frecventă : *[La copii :]* [27] — *Andrei 6 ; 2* Unde am pus *(NV* inclus în situație : *[degetul, pe magnetofon])? — Vlad 5 ; 5* Ai pus degetu *aici (plus NV :* gest). — *A.* Nu ! — *V.* Aici ! aici *(plus NV :* gest), da ! Fincă *p-acolo (plus NV ;* gest) s-aude (127). [28] [Uzină radiotehnică] — *E.* [muncitoare care aduce un difuzor la control] Mă, dacă vrei să vezi ce are *ăsta (plus NV : îi dă difuzorul) — B.* Ce s-a-ntîmplat cu el? — *E.* Nu merge [difuzorul] mai mult *(NV :* gest manipulare *[= decît atît])* (221).

Schematic, **modelul sintaxei mixte în dialog** (eventual și cu **deixis verbal)** s-ar putea reprezenta astfel [27] :

Schema 3

(1) Exemplul [21]

—V V V NV V
—V NV
—V V V NV V V

(2) Exemplul [27]

— V V V NV
— V V V V
NV (sub ultimul V)
— V
— V V V V V VV
NV NV NV (sub primii doi V și sub al cincilea V)

(3) Exemplul [28]

—V V V V V V V V
NV (sub ultimul V)
—V V V V V V
—V V NV V V NV

[27] Aici am considerat elemente verbale [V] toate cuvintele între blancuri (de ex. *s-a* = VV), cu excepția locuțiunilor deictice (de ex. *p-aci* = V).

2.4. „Sintaxa mixtă" ne interesează aci mai ales pentru că se poate observa împletirea acestei particularităţi a dialogului oral cu SD verbală. În dialogul oral (mai ales în situaţii de activitate – care cer rapiditate în comunicare, deci economie de mijloace de exprimare –, ca şi în registrele informale – între parteneri care se cunosc foarte bine şi au cunoştinţe comune despre situaţiile la care se referă –, precum şi la copii), **SD cuprinde şi sintaxa mixtă.** De asemenea, remarcăm că toate aceste procedee implică atît apelul la **contextul verbal al dialogului,** cît şi la **acela situaţional,** ca şi în general la **date implicite** (referitoare la parteneri etc.), precum şi „legături peste replici".

Referirea contextuală face parte din strategia oricărui dialog, permiţînd stabilirea legăturilor sintactice între replicile eliptice (care devin, de fapt, enunţuri complete în secvenţa dialogată, fie că se utilizează anaforice, fie că legăturile se stabilesc **direct).** În dialogul oral, la aceste particularităţi **se adaugă,** cum s-a văzut, referirile la contextul situaţional, prin deictice verbale dar şi exclusiv prin indicaţiile nonverbale. Un exemplu tipic (luat nu din corpusurile menţionate aci, ci din observaţii întîmplătoare), care reflectă toate aceste particularităţi într-un mod „ideal", aş spune, este următorul : [29] – *D.* M-a tăiat *(NV : gest cu capul indicînd persoana* din familie – deci „subiectul" – care l-a şters de pe listă). – *S.* Da *(NV: gest,* imitînd *ştersul cu creionul,* pe o hîrtie). – *F.* – *cu creionul roşu* [„complementul" frazei incomplete a lui *D* apare, aci, „peste" replica lui *S].*

Ianuarie 1982 *Bucureşti, Moxa 10*

RICHARD SÎRBU

MODELE DERIVATIVE ANTONIMICE

În lucrare se examinează, dintr-o perspectivă sincronică, natura raporturilor existente între componentele seriilor derivative contrare, care alcătuiesc așa-numitele „blocuri antonimice". Prin confruntarea paradigmelor similare din mai multe limbi, se aduc în discuție o serie de fapte lingvistice care pun în lumină diversitatea de aspecte de natură tipologică prezentate de antonime în subsistemul derivativ al unei limbi.
Argumentîndu-se pe larg interacțiunea dintre derivare și antonimie, se ajunge la concluzia finală că fiecare dintre cele două categorii lingvistice poate îndeplini rolul de criteriu obiectiv în caracterizarea celeilalte și se schițează principalele domenii în care **modelele derivative antonimice** își dovedesc utilitatea.

1. Cercetarea antonimelor dintr-un unghi preponderent lingvistic pune în lumină o particularitate morfo-lexicală definitorie a acestora: **conservarea relațiilor de antonimie între paralelele lor derivaționale,** între diferitele părți de vorbire care alcătuiesc două serii derivative cu sens reciproc contrar [1]: *sărac-bogat, sărăcie-bogăție, a sărăci-a (se) îmbogăți, sărăcire-îmbogățire, sărăcit-îmbogățit.*

Asemănarea modelelor derivative ale termenilor unui cuplu antonimic constituie o dovadă a stabilității relațiilor de antonimie în sistemul lexical [2], fapt atestat și de numeroase exemple din limba română, în care un termen — cum afirmă acad. Al. Graur [3] — se conduce în derivare după modelul opusului său.

2. Studierea raporturilor de antonimie existente între componentele seriilor derivative care se află în opoziție între ele are, în primul rînd, o importanță teoretică, deoarece furnizează date suplimentare în legătură cu organizarea sistematică a unităților lexicale, oferind noi puncte de sprijin în demonstrarea specificului antonimelor în diferite microsisteme lexicale.

Faptul că antonimele nu au în sistemul limbii o existență izolată și independentă, ci fac parte din grupuri lexicale mai mari („blocuri lexicale"), în interiorul cărora sînt orînduite în funcție de legăturile func-

[1] Din considerente de ordin metodologic și ținînd seama de perspectiva sincronică din care se examinează faptele de limbă, noțiunii de **serie derivativă** îi acordăm, în lucrarea de față, o accepțiune mai largă, potrivit căreia sînt luate în considerare atît legăturile de natură **morfologică** dintre termenii unei **serii de cuvinte cu radical comun,** legături ce reflectă asemănarea **(„motivarea") formală** dintre aceștia, cît și, mai ales, relațiile de afinitate semantică (comuniunea sau **„motivarea lexico-semantică"),** dintre membrii constitutivi ai acestui tip de paradigme. Aceasta ne va permite să folosim în continuare conceptele de „derivare morfo-lexicală" și „motivare formal-semantică".

[2] Cf. Otto Ducháček, *Sur quelques problèmes de l'antonymie,* în « Cahiers de lexicologie » VI 1965/I, p. 59—60.

[3] Cf. *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române,* București, 1954, p. 129 și urm.

țional-semantice ori structural-derivative existente între ele, atestă cît se poate de convingător caracterul sistematic al vocabularului [4].

În același timp, analiza acestui tip de paradigme cu caracter mixt oferă noi dovezi despre caracterul deschis și potențial al sistemului limbii. Această trăsătură specifică a limbilor naturale, care le deosebește de alte sisteme de comunicare, apare, privită din acest unghi, și mai evidentă.

Totodată, aprofundarea relațiilor de antonimie prin prisma legăturilor derivaționale ale termenilor contrari este deosebit de importantă pentru numeroase domenii ale lingvisticii aplicative, de exemplu, în practica lexicografică [5], analiza contrastiv-tipologică, menită să sprijine predarea limbilor străine după principiile didacticii moderne [6], și chiar pentru unele etape ale programării mașinilor de traducere automată.

3. Înainte de a prezenta principiile teoretice după care ne-am călăuzit în stabilirea tipologiei modelelor derivative antonimice din domeniul lexico-semantic al mărimilor și relațiilor spațiale, precum și concluziile pe marginea cercetării contrastive întreprinse, se impun cîteva precizări de natură terminologică :

3.1. Noțiunea de **model derivativ** (Md) presupune reprezentarea **simbolică** a părților de vorbire din interiorul unor serii de cuvinte care au același sens tipic derivativ, exprimat prin indici formali identici [7]. Simbolurile care marchează structura morfo-lexicală a componentelor acestor paradigme sugerează, totodată, motivarea formal-semantică dintre lexemele constitutive. Ordinea acestor simboluri, însă, în cadrul modelelor stabilite, reflectă nu atît stricta succesiune a termenilor în derivare, așa cum s-a manifestat ea în plan evolutiv, diacronic, cît mai ales motivarea

[4] Despre grupurile antonimice bazate pe legături funcțional-semantice, vezi lucrarea noastră *L'antonymie comme manifestation des relations de système dans le lexique*, în ,,Linguistica" XIX (1979), p. 157—159.

Unii lingviști au remarcat faptul că o pereche antonimică poate constitui ,,centrul de expansiune a unui anumit tip de derivare", pentru care au propus termenul de ,,derivare antonimică" (Cf. Vasile Șerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Timișoara, 1978, p. 210).

[5] Avem în vedere elaborarea unor lucrări lexicografice de proporții mai mari sau de tipul proiectatei **bănci de date semantice (Bandasem)** pentru limba română. Vezi Ion Dănăilă și Radu Michăescu, *Banca de date fono-morfo-semantice a limbii române (Bandasem)*, în LR XXIX (1980), nr. 5, p. 471—476.

[6] Prin prelucrarea datelor privind asemănările și deosebirile existente în structura seriilor derivative antonimice similare din limba maternă și limba-țintă în sisteme de exerciții adecvate, procesul de predare-învățare a subsistemului derivativ dintr-o limbă străină va dobîndi o orientare științifică riguroasă.

[7] Vezi, în acest sens, V. N. Golovin, *Vvedenije v jazykoznanije*, ed. a III-a, Moscova, 1977, p. 129. Autorul operează cu termenul ,,tip derivațional", prin care înțelege seriile de cuvinte care au același **sens tipic** în derivare, iar prin **sens tipic derivativ** înțelege un sens comun pentru mai multe cuvinte derivate, exprimat prin indici formali identici.

Pentru unele aspecte ale derivării, admise ca premise teoretice în lucrarea de față, vezi N. M. Šanskij, *Očerki po russkomu slovoobrazovaniju*, Moscova, 1968, p. 11 ; Th. Hristea, *Derivarea regresivă morfologică în raporturile ei cu cea lexicală*, în vol. *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 97 și urm. ; I. S. Uluchanov, *Slovoobrazovatel'naja semantika v russkom jazyke i principy ejë opisanija*, Moscova, 1977.

Privitor la derivarea cu prefixe, avem în vedere : *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, *Prefixele*, de Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Florica Ficșinescu, Cristina Gherman, Finuța Asan, Magdalena Popescu-Marin (redactori responsabili : Al. Graur și Mioara Avram), București, 1978.

formal-semantică dintre acești termeni, ca **rezultat** al devenirii lor, așa cum se prezintă ei în plan sincronic [8]. De exemplu :

	A_1	*mare*	*înalt*	*gros*	*lat*	*lung*
	N_1(cal)	*mărime*	*înălțime*	*grosime*	*lățime*	*lungime*
Md	V	*a (se) mări*	*înălța*	*îngroșa*	*lăți*	*lungi*
	N_2(acț/rez)	*mărire*	*înălțare*	*îngroșare*	*lățire*	*lungire*
	A_2(rez)/N_3(acț/rez)	*mărit(ul)*	*înălțat(ul)*	*îngroșat(ul)*	*lățit(ul)*	*lungit(ul)*

Putînd fi reperat în componența mai multor serii derivative din limba română, modelul $A_1 - N_{1\,(cal)} - V - N_{2(act/rez)} - A_{2(rez)}/N_3$(acț/rez) întrunește calitățile unei formule derivative *tipice* pentru această limbă.

Noțiunea de model derivativ nu cuprinde și schema variantelor morfologice din interiorul unui tip derivațional [9].

3.2. Două serii derivative cu sens reciproc contrar care actualizează unul și același model derivativ alcătuiesc un **bloc derivativ antonimic.** În interiorul blocurilor derivative antonimice avem de-a face cu o antonimie „reflectată" de la termenii cuplului de bază : *a (se) urca — a coborî, urcare — coborîre, urcat — coborît, urcuș — coborîș.*

Membrii unui bloc antonimic sînt uniți „pe verticală" prin legături structural-derivaționale și lexico-semantice, termenii corelativi caracterizîndu-se prin același tip de motivare formal-semantică (cf. similitudinea legăturilor formale și de sens) în raport cu baza, în timp ce „pe orizontală" componentele corelative ale celor două serii se află în relații de opoziție antonimică, avînd același grad de abstractizare lexicală (de cele mai multe ori marcată prin sufixe identice) și situîndu-se la aceeași „distanță semantică" în raport cu un termen comun de referință privind calitatea sau cantitatea vizată. Cu alte cuvinte, relațiile dintre termeni în blocurile derivative antonimice sînt p r o p o r ț i o n a l e, ceea ce este deosebit de important a fi luat în considerare în analiza subansamblurilor lexicale care se sprijină pe asemenea modele de tip mixt [10]. Această trăsătură caracteristică a blocurilor antonimice pune cu și mai multă pregnanță în evidență natura antonimiei lexicale ca un tip specific de opoziție, în care termenii corelativi contrari dispun și de trăsături identice [11], antonimia rezultînd tocmai din interacțiunea dintre relațiile de opoziție și elementele de convergență semantică.

[8] În consecință, am considerat drept termen de bază, într-o serie derivativă, **cuvîntul cu ajutorul căruia pot fi definite din punct de vedere lexico-semantic toate celelalte componente ale seriei respective.** De exemplu, pentru *îngust* și derivatele sale : *a (se) îngusta* = „a (se) face (mai) *îngust*" ; *îngustare* = „acțiunea de a se *îngusta* și rezultatul ei" ; *îngustat* = „care a devenit *îngust*" ; *îngustime* = „însușirea de a fi *îngust*" (cf. DEX, p. 465).

Pentru a releva corelația lexico-semantică dintre derivate în interiorul modelelor derivative, am atașat simbolurilor categoriale A (adjectiv), N (substantiv), V (verb), Ad (adverb) următorii indici de bază : *acț* — „acțiune", *rez* — „rezultat", *loc*, *ag* — „agent", *um* — „despre oameni", *term* — „terminologie", *cal* — „calitate", *mînă*, *conț* — „conținut".

[9] Despre așa-numitele „modele morfologice", vezi N. M. Šanskij, *loc. cit.*

[10] În legătură cu diferitele tipuri de blocuri antonimice, vezi L. A. Novikov, *Antonimija v russkom jazyke*, Moscova, 1973, p. 76—78 și lucrarea noastră *Antonimia lexicală în limba română*, Timișoara, 1977, p. 104.

[11] Cf. Maria Iliescu, *Antonimele : încercare de definire și de clasificare*, în PLG, VII, 1977, p. 39 și urm.

4. Admiţînd delimitarea, în domeniul pe care îl investigăm, a ceea ce există în limbă ca fapt actualizat, reperat în vorbire, de ceea ce nu apare actualizat în limbă, existînd doar în virtuţile limbii, în posibilităţile ei latente, admitem implicit şi existenţa unor modele lingvistice ideale, abstracte, comune pentru mai multe limbi naturale, care sînt total sau parţial actualizate în diversele subsisteme ale acestor limbi şi pentru care vom adopta termenul de **modele potenţiale** (MdP), precum şi a unor modele, pe care le vom numi în mod convenţional **actuale** (MdA), acestea din urmă fiind expresia concretă, materializată în fiecare limbă în parte, a modelelor potenţiale[12].

4.1. Privite prin prisma dihotomiei **potenţial / actual,** diferitele tipuri de blocuri antonimice derivative pot fi reprezentate simbolic fie sub forma unor modele p o t e n ţ i a l e (MdP), care sînt comune mai multor limbi, marcînd structura morfo-lexicală a unor **posibile** paradigme derivativ-antonimice din sistemul acestor limbi, fie sub forma unor modele a c t u a l e (MdA), care reflectă componenţa **reală** a acestor paradigme de tip complex în fiecare limbă în parte[13]. De exemplu:

MdP		MdA	
V/V	*a vinde*	←V/V→	*a cumpăra*
N_1(acţ/rez)/N_1(acţ/rez)	*vînzare*	←N_1(acţ/rez)/N_1(acţ/rez)→	*cumpărare*
N_2(ag)/N_2(ag)	*vînzător*	←N_2(ag)/N_2(ag)→	*cumpărător*
A(rez)/A(rez)	*vîndut*	←A(rez)/A(rez)→	*cumpărat*

Cf. şi:

fr.	rus.	slov.
vendre — acheter	*prodavat' — pokupat'*	*prodajati — kupovati*
vente — achat	*prodaža — pokupka*	*prodaja — kupovanje (nakup)*
vendeur — acheteur	*prodavec — pokupatel'*	*prodajalec — kupec*
vendu — acheté	*prodannyj — kuplennyj*	*prodan — kupljen*

[12] Stabilit pe cale deductivă, pe baza datelor furnizate pe analiza confruntativ-tipologică a paradigmelor derivative similare din diverse limbi naturale şi, respectiv, a **modelelor actuale** corespunzătoare, specifice fiecărei limbi în parte, **modelul potenţial** apare, astfel, ca un model-**etalon**, cu care se pot compara, la rîndul lor, seriile derivative concrete din cele mai diferite limbi, atunci cînd, prin valorificarea informaţiilor privind asemănările şi deosebirile sistemice obţinute pe această cale, se urmăreşte un anumit scop: teoretic, metodologic, didactic etc.

[13] Modelele potenţiale, stabilite de noi prin compararea seriilor derivative antonimice similare din diferite limbi romanice, slave şi germanice, pe baza datelor pe care ni le oferă dicţionarele explicative ale limbilor în discuţie, precum şi dicţionarul lui Carl Darling Buck *A Dictionary of Selected Synonyms in the principal indoeuropean Language* (The University of Chicago Press, 1949), nu întrunesc, desigur, virtuţile unor modele universal valabile pentru toate limbile ce se vorbesc pe glob, ale unor modele „g e n o t i p" vizînd o limbă ideală, care să-şi găsească expresia particulară în modelele „f e n o t i p" proprii diferitelor limbi naturale. Stabilirea unor asemenea modele universale în cercetări viitoare cu caracter exhaustiv ar putea deschide largi perspective de aplicare a modelelor derivative antonimice în cele mai diferite domenii ale lingvisticii aplicate, în realizarea programelor pentru traduceri automate şi chiar în lucrări cu caracter socio-cultural şi istoric, destinate examinării unor modele antropologice, studierii concepţiei unor popoare despre lume şi viaţă. Cele două concepte „genotip" — „fenotip", preluate din teoria sistemelor a lui S. K. Šaumjan, ni se par deosebit de utile în asemenea cercetări de mari proporţii, mai ales în stabilirea tipologiei unor atari paradigme de tip complex.

Rezultă din acest exemplu că modelul potențial în discuție este integral realizat în cele patru limbi (MdP = MdA) : fiecărui element potențial îi corespunde, în limbile confruntate, cîte un element actual. Există, însă, numeroase cazuri în care nu întîlnim o concordanță perfectă între cele două tipuri de modele. Adesea, într-o limbă naturală oarecare lipsește un termen din modelul actual respectiv, deși locul lui ar fi posibil în sistem, fiind „anunțat" de alte numeroase fapte de limbă (exprimarea sa perifrastică, prezența termenului corespunzător într-o altă limbă etc.) ori „prezis" în plan logico-ontologic. Avem de-a face, în acest caz, cu așa-numitele „goluri lexicale [14], mai numeroase în cazul seriilor derivative, care marchează, de fapt, locul virtual, logic admis în sistem, al unui cuvînt oarecare (Ø).

Astfel, în timp ce engleza, rusa, slovena, de pildă, dispun de cuvinte antonime pentru desemnarea noțiunilor contrare „adînc" / „puțin adînc" (cf. engl. *deep—shallow*, rus. *glubokij—melkij*, slov. *globok — plitev)*, în limba română lipsește termenul contrar pentru denumirea noțiunii „puțin adînc", aceasta fiind exprimată printr-o sintagmă, fapt ce explică și absența seriei derivate respective din sistemul limbii. În acest caz, modelul potențial respectiv nu este actualizat integral în limba română.

5. Apelînd la cele două niveluri (unul — etalon, altul — de control) în interpretarea faptelor de limbă, am reușit să scoatem mai bine în evidență asemănările și deosebirile existente în paradigmatica unor termeni care denumesc mărimi și relații spațiale în limbile română, rusă și slovenă, analizați prin prisma coordonatelor **antonimie — derivare**, în plan sincronic (vezi anexa).

Blocurile derivative antonimice constituie cel mai potrivit cadru în care pot fi relevate trei aspecte semnificative, atît pentru derivare, cît și pentru antonimie :

— caracterul c o m p l e t sau i n c o m p l e t al seriilor derivate antonimice, în funcție de faptul dacă ele **coincid** sau **nu coincid** ca număr de componenți cu modelul derivativ **potențial**, acceptat ca etalon ;

— caracterul r e g u l a t sau n e r e g u l a t al seriilor derivate contrare, în funcție de faptul dacă membrii acestora se **abat** sau **nu se abat** de la dimensiunea semantică a modelului derivativ-antonimic **potențial ;**

— necoincidențele dintre seriile derivative similare, pe de o parte, și dintre perechile antonimice echivalente, pe de altă parte, în limbile confruntate.

5.1. Examinarea raporturilor existente între componenții seriilor derivative din interiorul mai multor blocuri antonimice similare din diferite

În legătură cu cei doi termeni, vezi, de ex., S. K. Šaumjan, P. A. Soboleva, *Fondements de la grammaire générative de la langue russe*, Moscova, 1968.

Privitor la utilizarea noțiunilor de **genotext** și **fenotext** în gramatica generativă a textului vezi Elena Toma, *Probleme ale structurii textului : metatextul*, în LR XXIX (1980), nr. 5, p, 559—561.

[14] « Les trous lexicaux » în terminologia lui John Lyons *(Éléments de sémantique*, Paris, 1978, p. 244), « les trous matriciels », după expresia lui A. Lehrer *(Semantic Fields and Lexical Structure*, Amsterdam — Londres : North Holland — New-York : American Elsevire, 1974), citat de J. Lyons.

limbi pune în lumină existența a două feluri de serii derivative : (a) **complete** (MdP = MdA) și (b) **incomplete** (MdP ≠ MdA).

(a) În interiorul seriilor derivative antonimice **complete**, fiecărui element din modelul potențial îi corespunde, în modelele actuale respective, cîte un element identic, pozițional și valoric, concretizat printr-una sau mai multe unități lexico-gramaticale în diferite limbi (vezi, de ex., blocul antonimic cu baza verbală *a vinde — a cumpăra*, sub **4.1.**)[15].

(b) În cazul în care termenii unui model potențial sînt doar parțial actualizați în diferite limbi, avem de-a face cu serii derivative contrare **incomplete**, care prezintă unul sau mai multe „goluri lexicale". Aceste „goluri" se datorează, în primul rînd, faptului că noțiunile respective sînt exprimate analitic ori prin cuvinte provenite de la alte baze. Apar însă și situații mai generale cînd totalitatea seriilor derivative de același tip dintr-o anumită limbă are un caracter incomplet. Se poate vorbi în acest caz de existența unor **modele actuale incomplete.** De exemplu, modelului potențial (Ad—A) îi corespunde în limba română un model actual incomplet Ad — Ø, în domeniul relațiilor spațiale :

	rom.	rus.	slov.
Ad	*aici — acolo* Cf.	*zdes' — tam ;*	*tukaj — tamkaj*
A	*Ø (de +* Ad) *Ø*	*zdešnij — tamošnij*	*tukajšnji — tamkajšnji*

5.2. Pe de altă parte, ținînd seama de regularitatea cu care componentele seriilor derivative antonimice reflectă structura modelului potențial și reproduc corelația semantică cu perechea antonimică de bază, distingem serii derivate (a) r e g u l a t e și (b) n e r e g u l a t e, ca varietăți specifice ale celor două genuri de serii descrise sub **5.1.**

Componenții paradigmelor derivative **regulate** reproduc **fără abatere o anumită corelație formală și semantică cu termenii de bază,** iar în cadrul blocurilor antonimice seriile derivative contrare actualizează **unul și același model potențial.** În cazul în care, într-o paradigmă derivativă există „goluri lexicale" datorate unor abateri de la direcția semantică în care se dezvoltă relațiile derivaționale dintre termenii modelului potențial respectiv, avem de-a face cu serii **neregulate**[16]. Astfel, în exemplul

N	*minciună — adevăr*
A	*mincinos — adevărat*
V	*a minți — Ø (a adeveri* ≠ „a spune adevărul"),

formațiile verbale nu sînt antonime, deoarece *a adeveri* nu reproduce cu fidelitate corelația formal-semantică cu cuvîntul de bază în aceeași direcție ca și verbul *a minți* („a spune minciuni"), căci *a adeveri* nu înseamnă „a

[15] Cînd stabilim caracterul complet al unei serii trebuie de fiecare dată să vedem dacă logic, la nivelul modelelor actuale, poate fi concepută existența unui termen oarecare într-o paradigmă derivativă antonimică. Astfel, am putea vorbi chiar și de serii **bimembre** complete : cf. *est, estic — vest, vestic*, în interiorul cărora nu mai pot fi concepuți și alți termeni.

[16] De reținut, în acest sens, precizările făcute de J. S. Maslov în *Vvedenije v jazykoznanije* (Moscova, 1975, p. 195—196). Paralel cu modelele derivative **productive** și **neproductive,** autorul distinge și formații **regulate,** respectiv, **neregulate,** prin cele **regulate** înțelegînd derivatele construite după un model urmat fără abateri și de alte formații.

spune adevărul", cum ar fi de așteptat, judecînd după modelul urmat de *a minți* și ținînd seama de proporționalitatea relațiilor, specifică blocurilor antonimice. Așadar, relațiile de antonimie dintre cele două verbe **se pierd.** Același lucru se observă și în alte limbi : cf. rus. *lož' — pravda, ložnyj — pravdivyj, lgat' — Ø (opravdat' ≠* „govorit' pravdu"); slov. *laž — resnica, lažen-resničen, lagazi — Ø (uresničiti ≠* „govoriti resnico"); it. *menzogna — verità, menzognero — vero, mentire — Ø* („dire il vero").

Caracterul **regulat** sau **neregulat** al blocurilor antonimice depinde, așadar, de **conservarea** sau de **pierderea** relațiilor de antonimie între anumiți membri ai seriilor contrare. Un exemplu concludent, în acest sens, ni-l oferă limba germană :

N	*Nacht* („noapte")	— *Tag* („zi")
A	*nächtlich* („de noapte")	— Ø

(căci *täglich*, avînd sens iterativ, înseamnă „de fiecare zi, zilnic"). Rusa și slovena, în schimb, actualizează modelul potențial în discuție prin două serii derivative regulate. Cf. : rus. *noč* („noapte") — *den'* („zi"), *nočnoj* („de noapte", „nocturn") — *dnevnyj* („de zi"); slov. *noč — dan, nočni — dnevni.* Formațiile adjectivale, în aceste exemple din rusă și slovenă, reproduc fidel corelația formală și semantică cu perechea antonimică de bază (cf. direcția semantică : zi, noapte — „care se petrece ziua/ noaptea", „caracteristic zilei/ nopții").

Rezultă din cele de mai sus că, în cazul blocurilor de antonime de tip derivativ, nu numai și nu atît asemănarea formală a componentelor seriilor derivate este definitorie, cît mai ales dimensiunea (și direcția) semantică în care se dezvoltă legăturile derivaționale. Cu alte cuvinte, nu atît motivarea formală (comuniunea de prefixe, radicale) asigură **unitatea** blocurilor antonimice de acest tip, cît mai ales motivarea semantică dintre derivate, faptul că perechile antonimice derivate reproduc fidel corelația semantică cu perechea de bază în aceeași direcție de expansiune morfo-lexicală.

Un exemplu de bloc antonimic cu serii derivative complete și regulate, în același timp, este cel cu baza verbală *a vinde — a cumpăra* (discutat sub **4.1.**), iar modelul pe care îl actualizează [V — $N_{1\,(\text{acț})}$ — $N_{2\,(\text{ag})}$ — $A_{(\text{rez})}$] are un caracter general, deoarece este integral realizat în toate limbile pe care le-am acceptat în lucrarea de față drept termeni de referință.

6. Cercetînd îndeaproape mai multe serii derivative antonimice dintr-o limbă, putem stabili t i p o l o g i a modelelor de bază ale blocurilor antonimice din acea limbă.

În stabilirea unei asemenea tipologii trebuie luate în considerare următoarele criterii formal-semantice :

— structura morfologică a perechilor de antonime și a seriilor derivative;

— corelația morfo-semantică dintre termenii blocurilor antonimice :

a) pe orizontală : opoziția antonimică

b) pe verticală : legătura formal-semantică între derivate

— caracterul complet/ incomplet, regulat/ neregulat al blocurilor.

6.1. Pe baza acestor criterii distingem următoarele tipuri de blocuri antonimice :

a) din perspectivă **interlingvistică** (prin compararea MdP—MdA) :

(a_1) în funcţie de **prezenţa/absenţa** „golurilor lexicale" : (1) **complete** şi (2) **incomplete**

(a_2) în funcţie de **păstrarea/pierderea** relaţiilor de antonimie între derivatele corelative : (1) **regulate** şi (2) **neregulate**

(b) din perspectivă **intralingvistică** (după structura morfologică a blocurilor) : (1) blocuri antonimice **homolexe,** termenii opozabili avînd radical **comun neautonom** (*a închide-a deschide, închis-deschis, închidere-deschidere* . . .) sau radical **comun autonom** (de ex., *a mulţumi-a nemulţumi, mulţumire-nemulţumire, mulţumit-nemulţumit* . . . ; *a lega-a dezlega, legare-dezlegare, legat-dezlegat* . . .) [17];

(2) blocuri antonimice **heterolexe** (de ex., *a răsări-a apune, răsărit-apus, răsăritean-apusean).*

Dacă vom lua în considerare şi modul de dispunere a termenilor în paradigme opuse, vom mai putea distinge blocuri (1) **simetrice** şi (2) **asimetrice :**

(1)

$a_1 - b_1$	V	*a importa*	— *a exporta*
$a_2 - b_2$	N_1	*import*	— *export*
$a_3 - b_3$	A	*importator*	— *exportator*

(2)

$a_1 - b_1$	A	*înalt*	— *scund*
$a_2 - b_2$	N_1	*înălţime*	— *scunzime*
$a_3 - Ø$	V	*a (se) înălţa*	— Ø
$a_4 - Ø$	N_2	*înălţare*	— Ø

Blocurile antonimice **simetrice** sînt, de cele mai multe ori, **complete** şi întotdeauna **regulate** în timp ce blocurile **asimetrice** au, de regulă, un caracter **incomplet** şi/ sau **neregulat.**

6.2. Cu ajutorul tipologiei de mai sus pot fi puse mai bine în lumină **echivalenţele** şi **nonechivalenţele** existente între blocurile antonimice similare din diferitele limbi supuse examinării confruntative, specificul subansamblurilor de acest tip fiind relevat de noncoincidenţele structural-semantice (în speţă, de abaterile de la modelul potenţial).

7. Examinînd, în lumina principiilor teoretice expuse mai sus, raporturile morfo-semantice din cadrul unor subansambluri derivative cuprinzînd termeni ce exprimă diferite mărimi şi relaţii spaţiale în limbile română, rusă şi slovenă, am ajuns la următoarele concluzii :

7.1. Pentru toate cele trei limbi sînt caracteristice, în majoritatea cazurilor, aceleaşi modele potenţiale, fapt ce pledează pentru caracterul universal al categoriei lexico-gramaticale a blocurilor derivative antonimice. De multe ori apar, însă, deosebiri privind modalităţile concrete de actualizare a modelelor potenţiale. Limbile confruntate nu au acelaşi număr de modele actuale realizate : din cele 15 MdP, stabilite după criteriile arătate mai sus, limba rusă actualizează 12, iar slovena şi româna — cîte 13 modele (vezi Anexa). Se observă, pe de altă parte, că nu toate blocurile derivative antonimice concrete din corpusul de exemple anali-

[17] Privitor la distincţia dintre aşa-numitele „teme legate biunivoc" şi „temele lexicale independente", vezi Sergiu Drincu, *Probleme teoretice ale derivării cu prefixe în limba română,* în vol. *Studii de limbă şi stil,* Timişoara, 1973, p. 154.

zate actualizează integral modelele actuale corespunzătoare într-o limbă sau alta.

7.2. Deosebirile vizează nu numai mijloacele formale de derivare, ci însăși structura lexico-semantică a modelelor actuale, caracterul complet/ incomplet, regulat/ neregulat, simetric/ asimetric al seriilor contrare, semnificația logico-obiectuală a derivatelor corelative contrare (cf. corespondența / noncorespondența dintre termenii opozabili similari din fiecare limbă). Toate aceste deosebiri reflectă faptul că legile interne de dezvoltare a microsistemelor derivaționale au un pregnant caracter specific, acționînd în mod diferit în fiecare limbă în parte și imprimînd fiecărui subsistem derivațional o notă individuală, particulară.

După cum am arătat la **5.1.**, sub b, în limba română nu întîlnim modelul Ad ↔ A actualizat printr-un bloc derivativ antonimic bimembru, așa cum se întîmplă în rusă sau în slovenă, noțiunile calificative corespunzătoare fiind redate analitic.

Pe de altă parte, pentru limba română este caracteristică omonimia lexico-gramaticală (conversiunea) de tipul A — Ad : *rar — rar / des — des*, în timp ce în celelalte două limbi nu întîlnim acest fenomen (cf. slov. *redek — redko/ gost — gosto ;* rus. *redkij — redko/, gustoj — gusto).*

În ceea ce privește caracterul complet sau incomplet al blocurilor antonimice, limba rusă are un număr mai mic de MdA complete (5) în comparație cu româna și slovena (7).

7.3. Analizate din punctul de vedere al caracterului simetric sau asimetric al relațiilor din cadrul blocurilor antonimice, subsistemele confruntate prezintă, de asemenea, unele deosebiri. Principala deosebire : configurația simetrică mai pronunțată a blocurilor antonimice din limbile română și slovenă, fapt datorat numărului mai mic de variante în cele două limbi. În schimb, varietatea de lexiforme specifice sistemului derivațional al limbii ruse determină implicit și existența unor ample serii derivative antonimice, adesea inegale între ele ca număr de componenți. Numai verbele și adverbele, de pildă, prezintă în rusă mai multe variante :

Cf. un fragment din blocul derivativ cu baza antonimică (A) ***blizkij-dalëkij*** (rom. *apropiat — îndepărtat) :*

Ad ***blizko-daleko ; vblizi-vdali ; Ø — vdaleke, Ø — izdali ; Ø — izdaleka***

Neavînd, ca limba rusă, mai multe variante pentru adverbele în discuție, româna prezintă un bloc antonimic simetric :

rom.		slov.	
Ad	*aproape — departe*	A	***bližnji — daljen***
V	*a (se) apropia — a (se) în/depărta*	Ad	***blizu — daleč***
N	*apropiere — în/depărtare*	N_1	***bližina — daljava***
A	*apropiat — în/depărtat*	V	***približevati(se) — otdaljevati(se)***
		N_2	***približevanje — otdaljevanje***
		A	***približan — otdaljen***

Variantele adverbiale, atît în română, cît și în slovenă, au o alcătuire analitică *(de departe — de aproape,* slov. *od daleč — od blizu . . .).*

7.4. Unele modele derivative antonimice sînt productive în cele trei limbi :

	rom.	slov.	rus.
A_1	*lat — îngust*	*širok — ozek*	*širokij — uzkij*
Ad	*lat — îngust*	*široko — ozko*	*široko — uzko*
N_1	*lățime — îngustime*	*širina — ožina*	*širina — uzost'*
V	*a(se) lăți — a(se) îngusta*	*širiti (se) — ožiti (se)*	*rasširit' (sja) — sužit' (sja)*
N_2	*lățire — îngustare*	*širjenje — oženje*	*rasširenie — suženie*
A_2	*lățit — îngustat*	*rasširjen — zožen*	*rasširennyj — sužennyj*

(Cf. și blocurile antonimice cu perechile de bază *lung — scurt, larg — strîmt, gros — subțire, mare — mic, înalt — scund,* precum și echivalentele lor din celelalte două limbi, care actualizează același model).

Alte modele fie că au un caracter productiv doar în cele două limbi slave (de ex., N — A — Ad : rus. *zad — perëd / spate-față/ ; zadnij-perednij / din față — din spate/ ; vzad — vperëd, pozadi — vperedi/ în spate — în față/, szadi — speredi / din spate — din față/.* Cf. și slov. *ozadje — ospredje, zadnji — sprednji, zadaj — spredaj),* fie că sînt productive pentru fiecare limbă în parte (de ex., V — N — $A_{(rez)}$ pentru română : *a apărea — a dispărea, apariție — dispariție, apărut — dispărut ;* V — N — $A_{(loc)}$ pentru rusă : *vhodit' — vyhodit' (a intra — a ieși) ; vhod — vyhod (intrare — ieșire) ; vhodnoj — vyhodnoj* (Ø — Ø = „de intrare" — „de ieșire"). Modelele neproductive se actualizează într-o manieră specifică în fiecare limbă.

Între productivitatea modelelor actuale și caracterul complet și regulat al blocurilor antonimice există un anumit raport, nu însă unul de implicație imediată, deoarece există numeroase situații în care modelele actuale productive nu îmbracă forma unor blocuri complete, după cum nu sînt puține nici cazurile în care MdA neproductive se actualizează în paradigme complete. Se observă, însă, că atunci cînd un MdA neproductiv se actualizează complet, dar într-un număr mic de blocuri antonimice într-o limbă, în alte limbi el prezintă întotdeauna numeroase „goluri lexicale", concretizîndu-se în serii incomplete, sau nu se actualizează deloc (v., de ex., modelele cu baze adverbiale).

8. Rezultă din cele de mai sus că antonimia poate juca rolul de criteriu semantic în stabilirea caracterului regulat/ neregulat, complet/ incomplet al seriilor derivative din interiorul blocurilor antonimice, deoarece acele „goluri lexicale" din paradigmele respective sînt „anunțate" de prezența termenilor antonimi actualizați în seria opusă. La rîndul ei, derivarea ne ajută să stabilim cuplurile antonimice propriu-zise, să le delimităm de antonimele contextuale, ocazionale ori de cvasiantonime, acordînd statut de antonime numai acelor cuvinte cu sens opus care se încadrează în modele derivative identice sau asemănătoare. Iar acest lucru se poate constata pe două căi : intralingvistică și interlingvistică. Este o fericită interacțiune a celor două categorii lingvistice — derivarea și antonimia lexicală — în cadrul căreia fiecare poate îndeplini cu succes rolul de criteriu obiectiv în caracterizarea celeilalte.

Astfel, pentru a stabili, de pildă, cu care dintre termenii seriei lexicale, *mare, imens, voluminos, enorm, amplu, vast* se află angajat în relații

perfecte de antonimie cuvîntul *mic*, este necesar să confruntăm seriile derivative ale acestor cuvinte. Vom putea observa, astfel, care dintre componenţii seriei de mai sus urmează mai fidel, în dezvoltarea legăturilor sale derivaţionale, modelul cuvîntului cu sens opus *mic*, fiind mai complex angajat în relaţii lexico-gramaticale cu acesta din urmă. Perfecta corelaţie antonimică dintre cuvintele *mare* — *mic*, care exprimă acelaşi grad de intensitate a însuşirii vizate, va putea fi confirmată şi pe această cale.

9. Studierea modelelor de tip mixt, cum sînt modelele blocurilor derivative antonimice din interiorul unor subansambluri lexicale, prezintă importanţă pentru lingvistica generală şi aplicată, punînd în lumină noi modalităţi şi criterii de analiză contrastiv-tipologică. Conţinînd indicaţii precise şi concise despre forma şi sensul cuvintelor, modelele în discuţie pot fi utilizate cu un grad sporit de eficienţă în direcţia formalizării limbii.

Economia de termeni operatori, pe care ne-o oferă analiza de acest tip, modelarea faptelor de limbă pe baza regulii stabilite mai sus — „legături derivaţionale pe verticală şi antonimie pe orizontală" — deschid largi perspective de aplicaţie a modelelor derivative antonimice în cele mai diferite domenii de cercetare a unităţilor limbii şi, în primul rînd, în descrierea simplificată a valorii semantice a elementelor lexicale din diferitele microsisteme ale vocabularului.

Analiza orientată spre dezvăluirea structurii blocurilor derivative antonimice poate fi utilizată atît în practica lexicografică, cît şi în didactica modernă şi chiar în unele etape ale formalizării structurilor lingvistice în vederea programării maşinilor de traducere automată (de ex., la specificarea „golurilor lexicale" cu ajutorul componentelor din interiorul seriilor derivative contrare). Prin aplicarea, în activitatea de învăţare a limbilor străine, a modelelor mixte derivativ-antonimice, în speţă a celor **complete** şi **regulate**, şi ţinîndu-se seama de proporţionalitatea relaţiilor în structura unor astfel de modele, se poate evita recurgerea repetată la limba maternă sau la explicaţii perifrastice complicate ori pe bază de context. Se ajunge pe această cale la declanşarea cu un spor de eficienţă în mintea elevului a resorturilor de înţelegere şi însuşire a cuvintelor-străine, stabilindu-se punţi directe între structurile lexico-gramaticale similare din limba maternă şi limba-ţintă.

Dar prin aplicarea modelelor de acest tip în învăţarea limbilor străine se ajunge nu numai la uşurarea înţelegerii de către elevi a semnificaţiei unor cuvinte. Activităţile bazate pe astfel de modele potenţează şi virtuţile de creaţie ale elevilor, oferindu-le posibilitatea reconstituirii formei şi sensului unor cuvinte străine, pe baza indiciilor predictibile despre aceşti termeni, sugerate de structura modelului actual corespunzător şi de locul pe care îl ocupă cuvintele respective în acest model. De exemplu, valoarea lui x în relaţia $\begin{cases} a_1 - b_1 \\ a_2 - x\ (= b_2) \end{cases}$ poate fi dedusă cu precizie, cunoscîndu-i-se corelatele derivative şi antonimice: a_1 = *bun*, b_1 = *rău*, $a_{2(ant)}$ = *bunătate*, căci $x(b_2) = der_2 b_1$ & ant $a_2 = der_2$ *rău* & ant *bunătate* = *răutate*.

Avem de-a face aici cu operaţii bazate pe deducţie, presupunînd parcurgerea unui drum în sens invers — de la definirea structurii lexico-semantice şi gramaticale a unui model derivativ antonimic şi a locului unui cuvînt necunoscut în interiorul acestui model, la precizarea (mai exact)

r e c o n s t i t u i r e a formei şi sensului acestui cuvînt — , fapt ce sugerează multiple posibilităţi de întrebuinţare a modelelor derivative antonimice în diverse domenii ale lingvisticii aplicate.

A N E X Ă

TIPOLOGIA MODELELOR DE BAZĂ ALE BLOCURILOR DERIVATIVE ANTONIMICE DIN LIMBA ROMÂNĂ

(Domeniul mărimilor şi relaţiilor spaţiale*)

	MdA	Exemple :
I.	V	*a încărca — a descărca*
	N_1 (acţ/rez)	*încărcare — descărcare*
	A(rez)	*încărcat — descărcat*
	N_2 (acţ/rez)	*încărcat (ul) — descărcat (ul)*
	N_3(ag)/A_2	*încărcător — descărcător*
	N_4 (conţ.)	*încărcătură — descărcătură*
II.	V	*a intra — a ieşi*
	N_1(acţ/loc)	*intrare — ieşire*
	A_1 (loc)	Ø — (*de* + N_1) — Ø Cf. slov. *vstopni — izstopni* rus. *vchodnoj — vychodnoj*
	A_2 (rez)	*intrat — ieşit*
III.	V	*a importa — a exporta*
	N_1(acţ)	*importare — exportare*
	N_2 (acţ/rez)	*import — export*
	A_1	Ø — (*de* + N_2) — Ø Cf. slov. *uvozen — izvozen*; rus. *vvoz-nyjj — vyvoznyj*
	A_2	*importabil — exportabil*
	A_3(rez)	*importat — exportat*
	N_3(acţ)	*importat (ul) — exportat (ul)*
	N_4(ag)/A_4	*importator — exportator*
IV.	V	*a (se) urca — a coborî*
	N_1(act/loc)	*urcare — coborîre*
	A_1(rez)	*urcat — coborît*
	N_2(acţ)	*urcat (ul) — coborît (ul)*
	A_3	*urcător — coborîtor*
	N_3(loc)	*urcuş — coborîş*
V.	V.	*a se începe — a se sfîrşi*
	N_1(acţ)	*începere — sfîrşire*
	N_2(loc/acţ)	*început (ul) — sfîrşit (ul)*
	A_1(loc)	Ø — (*de* + N_2) — Ø Cf. slov. *začetni — končen*; rus. *načal'nyj — konečnyj*
	A_2	*început — sfîrşit*

* Din cartoteca de exemple referitoare la acest domeniu lexical au fost selectate cele mai semnificative blocuri antonimice, în măsură să ilustreze cît mai complet structura modelelor actuale (MdA).

Exemplificările din limbile slovenă şi rusă apar numai în cazurile în care româna prezintă goluri lexicale ori alte particularităţi morfologice specifice, pentru a ilustra actualizarea MdP în alte limbi.

VI.	V	*a răsări — a apune*
	N_1(acț/rez)	*răsărire — apunere*
	N_2(loc/acț)	*răsărit — apus*
	A	*răsăritean — apusean*
	N_3(um)	*răsăritean — apusean* Cf. slov. *vzhodnjak — zahodnjak*
	N_4(term)	Ø — *(vînt de* N_2*)* — Ø

VII.	A_1	*lat — îngust*
	Ad	*lat — îngust* Cf. rus. *široko — uzko;* slov. *široko — ozko*
	N_1(cal)	*lățime — îngustime*
	V	*a (se) lăți — a (se) îngusta*
	N_2(acț/rez)	*lățire — îngustare*
	A_2(rez)	*lățit — îngustat*
	N_3(acț/rez)	*lățit(ul) — îngustat(ul)*

VIII.	A	*stîng — drept*
	Ad	Ø — *(la +* N_1*)* — Ø Cf. rus. *nalevo — napravo (...);* slov. *levo — desno*
	N_1(loc/mînă)	*stînga — dreapta* Cf. slov. *levica — desnica*
	N_2(um)	*stîngaci — (dreptaci)* Cf. rus. *levša — pravša;* slov. *levičar — desničar*

IX.	A	*orizontal — vertical*
	Ad	*orizontal — vertical* Cf. slov. *vodoravno — navpično*
	N	*orizontalitate — verticalitate*

X.	N_1	*nord — sud*
	A	*nordic — sudic* Cf. rus. *severnyj — južnyj;* slov. *severen — južen*
	N_2(um)	*nordic — sudic* Cf. rus. *severjanin — južanin;* slov. *severnjak — južnjak*

XI.	N	*spate — față* Cf. rus. *zad — perëd;* slov. *ozadje — ospredje*
	A	Ø — *(din +* N*)* — Ø rus. *zadnij — perednij;* slov. *zadnji — sprednji*
	Ad	Ø — *(în +* N*)* — Ø rus. *vzad — vperëd (...);* slov. *zadaj — spredaj*

XII.	N_1	*occident — orient*
	A_1	*occidental — oriental*
	N_2(um)	*occidental — oriental*
	V	*a (se) occidentaliza* — Ø Cf. rus. și slov. Ø — Ø
	N_3	*occidentalizare* — Ø Cf. rus. și slov. Ø — Ø
	A_2	*occidentalizat* — Ø Cf. rus. și slov. Ø — Ø

XIII.	Ad	*aici — acolo* Cf. rus. *zdes' — tam;* slov. *tukaj — tamkaj*
	A	Ø — *(de +* Ad*)* — Ø rus. *zdešnij — tamošnij;* slov. *tukajšnji — tamkajšnji*

XIV.	Ad	*aproape — departe* (Pt. rus. și slov. vezi Md_{VII})
	V	*a se apropia — a se în/depărta*
	N_1(acț/loc)	*apropiere — în/depărtare*
	A	*apropiat — îndepărtat*
	N_2(acț/rez)	*apropiat (ul) — îndepărtat (ul)*
XV.	Ad	*Ø — (în + N) — Ø* Cf. rus. *vnutri — vne;* slov. *notri — zunaj*
	A	*interior — exterior* rus. *vnutrennij — vnešnij;* slov. *notranji — zunanji*
	N	*interior (ul) — exterior (ul)* rus. *vnutrennost' — vnešnost'* slov. *notranjost — zunanjost*

Modèles dérivatifs antonymiques

(Résumé)

Le présent travail examine, dans une perspective synchronique, la nature des rapports entre les composantes des séries dérivatives contraires qui se constituent en « blocs antonymiques». En examinant de plus près plusieurs blocs dérivatifs antonymiques du roumain et leur correspondance dans les autres langues, on discute toute une série de faits linguistiques qui mettent en lumière la diversité des aspects de nature typologique que présentent les antonymes dans le sous-système dérivatif d'une langue.

En argumentant largement l'interaction de la dérivation et de l'antonymie et en se servant d'exemples pris à différentes langues, on aboutit à la conclusion que chacune de ces deux catégories linguistiques peut jouer le rôle d'un critère objectif dans la caractérisation de l'autre. On esquisse finalement les principaux domaines où les modèles dérivatifs antonymiques font preuve de leur utilité.

Martie 1981

Universitatea din Timișoara
Timișoara, B-dul V. Pârvan 4

MARIA RĂDULESCU

NOUL TESTAMENT DE LA BĂLGRAD (1648) MODELE ȘI IZVOARE *

Se analizează folosirea izvoarelor traducerii NT din 1648, atît a celor general admise (versiunile greacă, latină, slavă și variantele românești mai vechi), cît și a unora neaduse în discuție (versiunea germană a *Bibliei* lui M. Luther) sau neidentificate pînă acum (versiunea maghiară a *Bibliei* lui G. Károli).
Se relevă trăsăturile de tip umanist ale acestei ediții.

Despre izvoarele traducerii *Noului Testament* de la Bălgrad din 1648 ne informează mai întîi autorii ei. În titlul lucrării, aceștia menționează două : textul grecesc și cel slavonesc („izvodită cu mare socotință din izvodŭ grecescu și slavonescu"). În cele două Predoslovii, dîndu-ne mai multe amănunte, ei adaugă un al treilea izvor, cel latinesc [1]. În cuprinsul lucrării, o glosă marginală trimite la „întorsura cea de mult", adică o traducere românească mai veche.

Informația autorilor traducerii *Noului Testament* din 1648 privitoare la cele trei izvoare este citată, deci acceptată, fără vreun comentariu, de G. Pascu [2] și pusă sub semnul îndoielii de N. Cartojan [3].

I. Bălan, susținînd folosirea celor trei izvoare menționate, apreciază că, alături de ele, autorii au mai „studiat ... și ceea ce nu ne spun, dar ne arată textul și ne spune mintea : *Biblia* ungurească tipărită de calvini. Cuvintele de origine ungurească și unele fraze întru totul slugarnice acestei limbi ne conving pe deplin de acest lucru" [4]. Afirmația nu e însoțită de identificarea acestei *Biblii*.

Același autor, pe bază de texte paralele, consideră că autorii traducerii *Noului Testament* au folosit într-o măsură însemnată *Tetraevanghelul*

* Articolul de față a fost prezentat mai întîi sub formă de comunicare, într-o variantă mai restrînsă, la Sesiunea științifică dedicată Congresului al XI-lea al PCR, ținută la Facultatea de limba și literatura română, în zilele de 14—15 noiembrie 1974.

[1] În *Predoslovia către craiul Ardealului*, Gheorghe Rakoți : „mi-ai poruncitŭ să cautŭ în popii miei preuți cărtularі și oameni înțelepți, carii să știe izvodi Testamentulŭ celŭ nou a domnului nostru a lui I[su]s H[risto]s din limbă grecască și slovenească și lătinească : carea amŭ și făcut..." (f. IV r°), respectiv în *Predoslovia către cititori* : „noi n-amŭ socotitŭ numai pre un izvodŭ, ce toate căte am putut afla, grecești și sărbești și lătinești, carele au fostŭ izvodite de cărtulari mari și înțelegători la carte grečască ; le-amŭ cetitŭ și le-amŭ socotitŭ, ce mai vîrtosŭ ne-amŭ ținut de izvodulŭ grecescu și amŭ socotitŭ și pre izvodul lui Eronim, carele au izvoditŭ dintăiu din limbă grecĕscă, lătinĕște, și amŭ socotitŭ și izvodulŭ slovenescŭ, carele-i izvoditŭ slovenĕște din grečască și e typăritŭ în țara Moscului. Și socotindŭ acĕstea toate, vare carea au (sic !) îmblatu mai aproape de cartea greciască... însă de cea greciască nu ne-amŭ depărtatŭ, știindŭ că d[u]hulŭ sfăntu au îndemnat ev[an]gh[e]listii și ap[o]st[o]lii a scrie în limbă grečască Testamentulŭ celŭ nou, și cartea grečască iaste izvorulŭ celorlalte" (f. V r°—V v°).

[2] *Istoriea literaturii române din secolul al XVII-lea*, Iași, 1922, p. 83.

[3] *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 184, nota 1.

[4] *Limba cărților bisericești*, Blaj, 1914, p. 138.

lui Coresi, ajungînd chiar să afirme că traducerea bălgrădeană ar reprezenta textul coresian, din care s-au îndepărtat greșelile, iar cuvintele străine au fost înlocuite cu cuvinte înțelese de români [5]. Ideea o mai întîlnim și la N. Drăganu: „Mais encore qu'il n'en soit rien mentionné, la traduction s'appuie sans doute sur « la version ancienne » que le Métropolite Simion Ștefan et ses vaillants compagnons corrigent, non seulement au point de vue de la langue, mais aussi, comme ils nous le disent euxmêmes, en ce qui concerne le texte qui aurait été réellement collationné avec les textes slavon, latin et grec." [6] Către textul coresian se îndreaptă și N. Cartojan, care, îndoindu-se de folosirea izvoarelor străine, afirmă: „Se pare însă că traducătorii au refăcut vechea traducere coresiană" [7].

I. Bălan mai adaugă izvoarelor interne *Palia* de la Orăștie și, problematic, *Cazania* lui Varlaam [8].

Așa cum, însă, pe bună dreptate, se apreciază în *Istoria limbii române literare* de Al. Rosetti, B. Cazacu și Liviu Onu, București, 1971, p. 105, „Erorile sau construcțiile identice s-ar putea explica însă și prin folosirea acelorași izvoare. În orice caz, diferențele sînt mult mai numeroase decît asemănările."

O contribuție însemnată la problema izvoarelor traducerii *Noului Testament* de la Bălgrad a adus-o, în ultimul timp, Gabriel Țepelea. Bazat pe interpretarea gloselor marginale, d-sa demonstrează că într-adevăr autorii traducerii bălgrădene au folosit izvoarele menționate [9]. În ce privește izvorul latin, G. Țepelea crede că textul avut în față reprezintă așa-numita *Biblie* de la Veneția, din 1587, *Biblia ad vetustissima exemplaria*, Venetiis, MDLXXXVII [10]. Relativ la folosirea unui izvor maghiar, G. Țepelea, fără a exclude această posibilitate, înclină să considere că prezența cuvintelor maghiare în glosele marginale s-ar datora dorinței autorilor de a ajuta pe unii români din Transilvania veniți în contact cu școala și administrația maghiară „să-și contureze mesajul din text" [11]. La concluzii, referindu-se la calitatea și destinația gloselor, autorul menționează un text maghiar, *Biblia* lui Gáspar Heltai, 1562, pe care traducătorii trebuie să-l fi cunoscut [12].

Într-adevăr, așa cum se va vedea mai departe, autorii traducerii bălgrădene, autentici savanți ai vremii lor, au fost animați de preocuparea ca, în spiritul tradiției umaniste, să realizeze o ediție elaborată pe baza colaționării de numeroase texte, în scopul restabilirii textului autentic. În spiritul acestei tradiții trebuie înțeleasă și aprecierea deosebită acordată textului grecesc, considerat izvorul celorlalte.

Un model strălucit în direcția preocupărilor lor li-l oferea *Biblia* lui Luther (NT—1522, VT—1523, *Biblia* integrală în 1534) tradusă pe

[5] Id. *ib.*

[6] *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII*[e] *siècle*, București, 1938, p. 46.

[7] *Op. cit.*, p. 184, nota 1.

[8] *Op. cit.*, p. 141—142.

[9] G. Țepelea, *„Noul Testament" de la Bălgrad (1648). Izvoarele și glosele marginale.* Semnificația lor pentru lexicografie și limba literară, în *Studii de istorie și limbă literară*, București, 1970, p. 10—26, 28, 49—50.

[10] Id., *ib.*, p. 19.

[11] Id., *ib.*, p. 26—28.

[12] Id., *ib.*, p. 49.

baza versiunilor originale, ebraică și grecească, publicate de Reuchlin și Erasm, colaționate cu diverse versiuni și cu variante în limba germană. Textul *Bibliei* lui Luther era rezultatul unui amplu și îndelungat **proces de interpretare** desfășurat într-un colectiv de erudiți, specialiști în diverse domenii, care a asigurat colaționarea și stabilirea cît mai corespunzătoare a sensului, cît și al unui proces de căutare a formei celei mai potrivite de exprimare accesibilă întregului popor. Originalitatea ediției lui Luther o constituia astfel ideea realizării unui text al cărui sens, după ce a fost pătruns, să fie exprimat într-o limbă curată și clară, pe înțelesul celui căruia i se adresa.

Această ediție a avut un ecou extraordinar în epocă, fiind luată ca model de numeroși editori ai textului biblic. Astfel, ea a constituit modelul și izvorul și pentru traducerea completă a *Vechiului* și a *Noului Testament* în limba maghiară, întreprinsă de Gáspar Károli. Pentru realizarea ei, G. Károli s-a înconjurat, de asemenea, de un grup de colaboratori, specialiști ca și el în ebraică și în greacă, și, la sfîrșitul a patru ani de muncă, lucrarea a fost terminată și tipărită la Viszoly, în 1590[13]. În afară de textul original, G. Károly a consultat *Vulgata*, traducerile lui Pagnini, Sebastian Münster, François Vatable și Tremellius, fără a neglija traducerile maghiare anterioare. Buni cunoscători ai limbii maghiare, realizatorii au reușit să exprime — potrivit aprecierii cercetătorilor — în mod clar pasajele cele mai obscure, să evite cu multă grijă întorsăturile și cuvintele străine, punînd la îndemîna poporului o carte scrisă curgător și inteligibil[14]. Cărturari de seamă, ca Albert Molnár de Szencz (1608 și 1612) sau Nicolae Kis (1685 și 1687) au reeditat și corectat această traducere, „considerată și azi o autoritate"[15].

Din cercetarea întreprinsă de noi, reiese că *Biblia* lui Luther și *Biblia* lui Károli au prezentat o importanță deosebită și pentru realizatorii ediției *Noului Testament* de la Bălgrad din 1648. Ele au constituit un model sub raportul concepției și metodei de lucru destinate obținerii unui text corect, cît mai apropiat de original și într-o limbă înțeleasă de întregul popor. În acest sens, colectivul de oameni învățați de sub conducerea mitropolitului Simion Ștefan, buni cunoscători ai limbii române și ai altor limbi străine, a recurs, ca și autorii edițiilor Luther și Károli, la compararea textului biblic din mai multe izvoare, versiuni străine și variante interne. Atît din *Predoslovia către cititori*, cît și din întreaga lucrare, reiese că autorii traducerii bălgrădene au manifestat o profundă preocupare pentru pătrunderea înțelesului textului, pentru o exprimare cît mai clară, pentru alegerea cuvîntului cu circulație largă. În sfera acestei preocupări trebuie integrat și procedeul folosirii gloselor marginale. Ceea ce ni se pare, de asemenea, important, este faptul că *textul edițiilor Luther și Károli a fost folosit ca izvor de comparare*, chiar într-o măsură însemnată, alături de textele versiunilor slavonă, latinească și grecească, menționate în predoslovii.

Înainte de a trece la expunerea propriu-zisă ne vom mai opri asupra izvorului latinesc, pe care G. Țepelea îl identifica în *Biblia* de la Veneția

[13] C. Horváth, A. Kardos, A. Endrödi, *Histoire de la littérature hongroise*, Budapesta — Paris, 1900, p. 187.
[14] Id., *ib.*
[15] Id., *ib.*

din 1587. Spre deosebire de d-sa, noi credem că pentru versiunea grecolatină traducătorii NT de la 1648 au folosit o ediție de tipul celei realizate de Matthias Flacius la 1659 : *Novum Testamentum* Jesu Christi, Filii Dei. Ex versione Desiderii Erasmi Roterdami, in numeris, in locis ad Graecam veritatem genuinumq. sensum amendata cum Glossa compendiaria. M. Matthiae Flacii Illirici Albonensis... MDCLIX. Francofurti. Apud Joan Beyerum, Joan Wilhelmum Ammonium et Wilhelmum Serlinum. Este o ediție bilingvă, cu textul paralel în greacă și latină (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, cota III 523934).

Părerea lui G. Țepelea se întemeiază pe constatarea utilizării metodei prefețelor (la *Evanghelii* și la celelalte cărți) în *Noul Testament* de la 1648 și pe faptul că „Aproape toate trimiterile din NT sînt identice cu cele din *Biblia ad vetustissima exemplaria* din 1587"[16].

Metoda prefețelor nu este însă proprie numai ediției venețiene. Ea apare în toate celelalte ediții ale versiunilor străine folosite. Pe de altă parte, conținutul prefețelor din NT de la 1648 nu coincide cu cel al prefețelor din ediția venețiană. El nu coincide, de fapt, nici cu conținutul din celelalte ediții folosite, care au un caracter mai savant. Astfel, de ex., *Prefața* de la *Evanghelia lui Matei* pare o creație proprie[17], pentru realizarea căreia au fost puse la contribuție informații din edițiile Luther, Károli, Ostrog, o ediție de tipul Matthias Flacius, eventual dintr-o ediție sau ediții de tipul celei venețiene. Din acest ultim tip de ediție au putut fi luate unele informații foarte reduse privitoare la viața și *Evanghelia apostolilor*, care în ediția venețiană apar la sfîrșitul prefețelor, într-o notă precedată de titlul „Hieronymus in Catalogo Scriptorum ecclesiasticorum".

În ce privește trimiterile, acestea coincid mai curînd cu cele din ediția Károli, decît cu cele din ediția venețiană. De remarcat este că atunci cînd nu coincid cu cele din ediția venețiană, trimiterile din NT de la Bălgrad coincid cu cele din ediția maghiară.

În afară de aceste aspecte, ceea ce ne-a determinat să luăm ca termen de comparare ediția lui Matthias Flacius este procedeul folosirii rezumatelor la fiecare capitol. Procedeul nu e folosit în ediția venețiană și nici în cea slavonă. Rezumate apar în edițiile Luther și Károli, dar ele se deosebesc într-o oarecare măsură de cele din NT din 1648. În schimb, ele coincid[18] cu cele din ediția Matthias Flacius, așa cum se poate vedea dintr-un exemplu luat la întîmplare :

NT (1648) Marcu, XII	Ed. M. Flacius, Marcu, XII
„1. De pilda viei. 10. Hristos iaste piatra cea lepădată de Iudei. 13. De dajdea să o dea împăratului. 18. Saducheii tăgăduescu pre înviarea. 28. Porunca deîntăiu. 33. Dragostea lui Dumnezău și a priiatinilor mai mare-i decît jărtva. 36. Hs., fiiul lui David. 38. A să feri de cărtulari și de farisei. 42. Văduoa sirumană".	„1. De vinea. 10. Christus, lapis reprobatus a Judaeis. 13. De tributo dando Caesari. 18. Saducaei negantes resurrectionem. 28. Primum mandatum. 33. Dilectio Dei et proximi praeponitur sacrificiis. 36. Christus, filius Davidis. 38. Cavendum a Scribis et Pharisaei. 40. Vidua paupercula".

[16] *Op. cit.*, p. 19.

[17] Pentru originalitatea predosloviilor la *Evanghelii* și cărți pledează, dealtfel, și G. Țepelea : *Predosloviile Noului Testament de la Bălgrad. Alte 23 de predoslovii originale. Summa. Aspecte de limbă și stil*, în *Studii...*, p. 53—56.

[18] Ca atare ele nu sînt originale, cum afirmă G. Țepelea în studiul de mai sus, p. 69.

În plus, tipul de ediție M. Flacius mai are și avantajul de a prezenta textul paralel în greacă.

Evident, ținînd seama de cronologia edițiilor, nu se poate spune că traducătorii NT de la 1648 au avut în față un exemplar al ediției lui Matthias Flacius, dar se poate presupune că au folosit un exemplar al unei ediții de acest tip, preluată și de M. Flacius.

În continuare, prezentăm cîteva din rezultatele obținute pe baza comparării [19] textului din NT de la 1648 cu cel din diversele versiuni străine și variante românești folosite:

I. Operația de restabilire a textului original, de punere în acord cu textul versiunilor grecească și latinească, considerate texte de bază, e reflectată de:

1. Introducerea unui cuvînt absent în versiunea slavonă și în variantele românești mai vechi, dar prezent în versiunea grecească și în toate sau în unele dintre celelalte versiuni de autoritate (versiunea latinească, Luther, Károli):

„*Atunci* răspunse Pavelŭ și zise" (FA XXI, 13) în consens cu versiunile grecească, latinească („*Tunc* respondit Paulus ac dixit) și Károli („*Ackor* felele Pál") și în divergență cu textul slavon („otvěštav že Pavelŭ i rěče"), cît și cu cel din variantele românești („Răspunse Pavelĭ și zise" în CV și CPr), în care adverbul de timp lipsește.

„Slobodu-mi e a grăi *ceva?*" (FA XXI, 37), ca în versiunile grecească, Károli și varianta românească CT și deosebindu-se de versiunea latină, Luther și de variantele românești CV și CPr, unde complinirea *ceva* e absentă.

2. Înlăturarea unui termen prezent în versiunea slavonă și în variantele românești mai vechi, dar absent în versiunea grecească și în celelalte:

„Și porunci să-lŭ lěge pre elŭ cu *doao lanțuri*" (FA XXI, 33) ca în versiunea latină: „et jussit alligari *catenis duabus*" și spre deosebire de versiunea slavonă: „i povelě zvenzati ego verigama *želěznoma* dvěma",

[19] În acest scop am folosit următoarele ediții:

1. *[Das ist die gantze Heiligheschrift.* Teusch. Doct. Mart. Luther]... Gedruckt zu Franckfort am Mayn, Anno MDLXXXIII. Este exemplarul pe care I. Bianu (Dezbateri, Seria II, tom, 39, p. 72) îl consideră că a aparținut Diaconului Coresi sau familiei lui. Bibl. Acad. RSR, cota III 157950.

2. *A'Miurunc Jesus Christusnac Uj Testamentoma* Melyben Vadnacaz Evangelelistáknac Könyvei, az Apostoloc Cselekedeti és Levelei, a' Szent János Látásával egyben... Varadon [Oradea]. Nyomtatott Szenzi Kertesz Abraham által. MDCIX. Bibl. Acad. RSR, cota III 560135. Pentru compararea cu textul maghiar am primit ajutorul tov. conf. Eugen Dobroiu de la Facultatea de limbi străine din București, căruia îi mulțumim călduros și pe această cale.

3. *Biblia* si rěč knigy véthago i novago zavěta... 1581. Este așa-numita *Biblie* de la Ostrog. Bibl. Acad. RSR, cota III 163399.

4. *Novum Testamentum*... ediția lui Matthias Flacius, al cărei titlu complet și indicațiile necesare le-am dat, mai sus, la p. 242.

5. *Tetraevanghelul Diaconului Coresi din 1561*, ediția Dr. M. Gaster, București, 1929. Abreviat CT.

6. Coresi, *Praxiul*, 1563 (ediția I. Bianu, *Lucrul apostolesc, Apostolul...*, București, 1930). Abreviat CPr.

7. *Codicele Voronețean*, ediția I. G. Sbierea, Cernăuți, 1885. Abreviat CV.

8. *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551—1553*, București, 1971.

și de variantele românești: „și zise să-l lĕge cu căte doao lanțure de fieri" (CV, CT, CPr), care, așa cum se vede, adaugă *de fier*, corespunzător sl. *želĕznoma*.

„Și prinzănd pre Pavel, trăgĕ-l *den besĕrecă*" (FA, XXI, 30) ca în versiunea latină „Et apprehensum Paulum, protrahebant e templo", dar în opoziție cu toate celelalte versiuni și variante, care au: *afară din*...

3. Înlocuirea unui termen folosit în versiunea slavonă și în variantele românești prin altul oferit de lecțiunea grecească, latină, Luther și Károli:

„*Aceasta* zise duhulŭ sfîntŭ" (FA XXI, 11), ca în versiunile grecească, latină, Luther, Károli, dar în opoziție cu versiunea slavonă *(„Tako* glagolet duhŭ sventyi") și cu variantele românești *(„așa* grăiaște duhulŭ săntŭ" – CV, CT, CPr).

„Ne *suim* în corabie" (FA XXI, 6), ca în versiunile grecească și latină („conscendimus navim"), spre deosebire de celelalte texte, care, cu excepția versiunii Károli („ne-am așezat în corabie"), folosesc verbul *a intra*.

„Atuncĕ, dĕca să apropie căpitanul *prinse* pre elŭ" (FA, XXI, 33), ca în versiunea latină: „Tunc accedens tribunus *apprehendit* eum", Luther și Károli, dar spre deosebire de versiunea slavonă („Pristupli že tysenštnik *iatŭ* ego") sau variantele românești care folosesc pe *a lua* („Apropie-se miiașulu, *luo*-lu elu" – CV, CPr, respectiv, „Iar căpitanul dĕca veni îl *luo* pre îns" – CT.

De obicei, preluarea lecțiunii latine și grecești, pe de o parte, și îndepărtarea de versiunea slavonă și de variantele românești, pe de altă parte, are loc atunci cînd termenul sau construcția apare și în versiunea Luther sau Károli, sau în amîndouă.

4. Preferința pentru unul sau altul dintre sinonime este condiționată, de asemenea, de folosirea lui în versiunea latină, în primul rînd, cît și de prezența lui în versiunile Luther și Károli.

„Ce și *capetelor* noastre va să fie vănslarĕ [cu dosadă]" (FA XXVII, 10), ca în versiunea latină („sed etiam *capitum* nostrum futura sit navigatio", dar spre deosebire de toate celelalte versiuni sau variante, care folosesc sinonimul „suflet" (versiunea slavonă, grecească, variantele românești) sau „viață" (Luther) sau nimic (Károli).

„Ce te rog *lasă-mă* să grăiascŭ cătră oameni" (FA XXI, 39), ca în versiunea latină: „Rogo autem te, *permitte* mihi loqui ad populum" și în versiunile grecească, Luther și Károli, dar spre deosebire de versiunea slavonă, care folosește termenul „a porunci" („moliu že *poveli* mi glagolati") sau de variantele românești care folosesc pe *a zice* („Rogu-te *dzi*-mi să grăescu cătră oamenri" – CV, CPr, CT).

„*Iară alții altă* striga den *mulțime*" (FA XXI, 34), ca în versiunile latină („*Alii autem aliud* clamabant in *turba*"), grecească și Károli, cît și în variantele CV, CPr *(gloate)*, spre deosebire de celelalte versiuni și variante care folosesc *popor* (Luther, slavonă și varianta CT). Mai remarcăm urmărirea fidelă a textului latin în construcția *alții altă* pentru lat. *alii aliud*.

Dealtfel se cuvine să remarcăm că, de fapt, versiunea latină a fost versiunea de bază și nu cea grecească, așa cum se afirmă în *Predoslovia*

către cititori : „mai vîrtos ne-am ținut de izvodul grecescu". În acest sens există suficiente indicii. Noi ne vom mărgini să menționăm doar două:

Un prim exemplu îl poate constitui glosa la termenul *Vad bun* (FA XXVII, 8) care menționează („. . . grečěște îl chema acel loc *Pulcru*". Termenul ne duce la versiunea latină, în care apare *Pulchriportus* și nu la cea grecească, care în acest loc folosește pe *kalouslimenas*.

Cel de-al doilea exemplu are în vedere integrarea cuvîntului *publican*, cu sensul de „vameș", în *Predoslovia către cititori*, în categoria cuvintelor de origine grecească. Cuvîntul respectiv nu există însă în limba greacă, unde pentru „vameș" se folosește *telones*[20]. *Publican*, în schimb, apare în versiunile latină și Károli.

5. Alteori, restabilirea textului are în vedere o construcție gramaticală :

„*împlăndu-să* ačele zile" (FA XXI, 5, XXI, 4) se recurge la o construcție gerunzială, corespunzătoare construcției participiale din versiunea latină („Sed *expletis diebus*"), în opoziție cu toate celelalte versiuni și variante, care recurg la o propoziție secundară temporală.

„Și *děca veni la noi*" (FA XXI, 11), în care propoziția secundară găsindu-și corespondent în versiunea latină („Is *cum venisset ad nos*"), Luther și Károli, se deosebește de ceea ce se află în versiunile grecească și slavonă, anume o construcție participială, respectiv, două propoziții principale coordonate, în variantele românești.

Deseori, prin preluarea construcției din versiunile grecească sau latină, sau din ambele, se restabilește și traducerea corectă a versiunii slavone, de la care textele mai vechi românești se abăteau : „Și *aflăndŭ ucenicii rămasem* . . . " (FA XXI, 4), corespunzător textului latin („*Repertisque discipulis*, mansimus"), grecesc („Kai *aneuróntes matitás* 'epemeinamen") și slavonesc („I *izobrětše učeniki* prebyhomŭ"), spre deosebire de textul din versiunile Luther și Károli, cît și din variantele românești, care recurg fie la subordonare, fie la coordonarea a două propoziții principale.

În general, valorificînd posibilitățile limbii române și folosind cînd o construcție gerunzială, cînd subordonarea la nivelul frazei, autorii traducerii românești realizează o exprimare mai mlădioasă, mai clară, cu raporturile sintactice mai bine precizate, în condițiile unei mai mari varietăți de mijloace.

6. Uneori, preluarea unei construcții folosite în una dintre versiunile latină sau grecească, sau în ambele, prilejuiește obținerea unui efect expresiv.

În asemenea situație se află, de ex., o litotă „părgariu a unui oraș *nu mitiutel* al Chilichiei" (FA XXI, 39), prezentă numai în versiunile latină („*non obscurae* Cilicium civitatis civis" și grecească („tis Kilikia *ouk asimou* poleos politis"), dar absentă în toate celelalte versiuni (Luther : „cetățean al unui oraș *însemnat* al Ciliciei", Károli : „cetățean al orașului *cu nume vestit* al Ciliciei", slavonă : „locuitor *al vestitei* cetăți ciliciene". Interesant e că variantele românești (CV : „chilichian *den neștiuta* cetate cetățean", CPr. : „chilivian *nu știu de cetate* cetățeani", CT : „nu sînt

[20] Vezi G. Țepelea, *op. cit.*

cetățean din cetate *neștiută*") ne lasă să bănuim o construcție similară la bază, dar nereușit rezolvată în CV și CPr.

Tot versiunea latină prilejuiește simetria unei construcții, care conferă frazei armonie și ritm : „că eu *nu numai a mă lega ce și a muri* în Ierusalim gata săntŭ" (FA XXI, 13) = „Ego vero *non solum vinceri sed et mori* paratus sum Hierosolymis".

În unele cazuri, probabil la revizuire, versiunea slavonă și-a spus însă cuvîntul, așa cum se poate deduce din exemple ca cel oferit de adaosul marginal, de-a lungul paginii (Ep. I a lui Pavel către corinteni, VIII, 6) : „grečaște nu era", după care urmează un text introdus : „și un duh sfînt pentru carele-s toate și noi întru el", text care nu apare decît în versiunea slavonă. Completarea, desigur, se explică prin preocuparea traducătorilor de a se menține în formularea ortodoxă atunci cînd e vorba de dogme care disting Biserica de Răsărit de cea de apus.

În acest sens vezi și glosa din *Noul Testament* din 1648, Ep. I a lui Pavel către corinteni, III, 5 : „Kifa nu-i în grecească". Și într-adevăr Kifa nu apare în versiunea grecească și nici în vreuna din celelalte versiuni, cu excepția celei slavone.

II. Preocuparea de a respecta originalul e însoțită, în mod vizibil, pentru cercetător, de grija pentru claritatea și pentru înțelegerea textului.

A. 1. Astfel, uneori, îndepărtîndu-se de versiunile greacă sau latină, autorii adaugă în textul propriu-zis un element datorită căruia se realizează o mai mare claritate. De obicei, o atare modificare e oferită de *versiunea germană* sau *maghiară* sau ,de amîndouă.

„Carii zicĕ lui Pavel pen duhul *sfînt*" (FA XXI, 4), ca în versiunea maghiară („Kic Pálnac mondgyak vala *szent* Lélec által") și spre deosebire de toate celelalte versiuni, ca de ex. cea latină („Qui Paulo dicebant per *spiritum*") sau cea slavonă („iže Pavlovi glagolahu *duhom*"), sau variantele românești („ce lu Pavel-i grăiea *duhul*" — CV, CPr, CT.

„Iară el numaidecît luînd viteji și sutași *cu el*" (FA XXI, 32), în concordanță cu variantele maghiară și germană („Der nam von stund an die Krigsknechte und Hauleute *zu sich*") și diferit de versiunea latină („Qui statim assumtis militibus ac centurionibus") și de celelalte versiuni sau variante românești („Deci acieși luo voinici și sutași" — CV, CPr, CT).

„Pavel stănd pre trĕpte amenință cu măna cătră oameni *să tacă*". (FA XXI, 40), în consens cu versiunea maghiară („a Pál álván a gráditson, kezével inte hogý *halgatnánac*"), singura versiune care adaugă pe *să tacă*.

2. Alteori, respectîndu-se întocmai textul din versiunile grecească sau latină, se recurge la glosarea cu un termen care apare în textul propriu-zis al uneia din celelalte versiuni sau variante :

„carele era unul din cei *șapte*" (FA XXI, 8), glosîndu-se *cei șapte* cu *diaconi*, cuvînt care în versiunile maghiară, slavonă și în varianta românească din CT apare în textul propriu-zis.

„Și trăgănd sus mățele, *sloboziră-o* mării" (FA XXVII, 40) glosîndu-se sintagma *sloboziră-o* cu termenul *corabia*, cuvînt folosit în versiunea Károli, spre deosebire de toate celelalte versiuni și variante. Glosarea

a fost considerată, probabil, cu atît mai necesară cu cît variantele româneşti ofereau o traducere confuză („Şi anchira adurară şi lepădară întru mare" — CV) sau greşită („şi opacinele le adunară şi le aruncară în mare" — CT ; „Şi anchirî adunară, lepădară-le întru mare" — CPr).

3. De asemenea, e preferată o lecţiune din altă versiune decît cea grecească sau latină, atunci cînd versiunea respectivă e considerată mai corespunzătoare ideii din original, cît şi exprimării acestei idei :

„Şi *rănduindŭ* lor prĕsviteri în toate adunările credincioşilor" (FA XIV, 23), ca în versiunea germană („Und *sie ordneten* inen hin und her Eltesten in den Gemeinen"), faţă de „hirotonisind" în versiunea grecească şi slavonă „le-a ales prin voturi" în versiunea latină, sau *le puse lor popi* în CV şi CPr, respectiv, *le blagoslovi lor popi* în CT.

„Şi ne iartă noao *păcatele* noastre" (Matei VI, 11), ca în versiunea Luther („Und vergieb uns unsere *Schuld*") şi în varianta CT („şi ne iartă noao *greşalele* noastre"), dar spre deosebire de versiunea latină („Et remitte nobis *debita* nostra") şi de celelalte versiuni sau variante („şi ne iartă noo *datoriele* noastre" — *Evangheliarul slavo-român)*.

„Iară după zilele ačaste *străngîndu-ne unĕltele* suim în Ierosalimĭ" (Fa XXI, 15), folosindu-se un termen prin care, în glosa din versiunea Luther este explicat cuvîntul *entlediegen :* („*Entlediegen*. Das ist wir unser Gerähtlin ab, und liesens da, dass wir desto fertiger gehen kundten" = „*A se debarasa*. Aceasta înseamnă că ne-am lăsat [ne-am debarasat de] uneltele [bagajele] noastre şi le-am lăsat acolo ca să putem fi cu atît mai mult gata de a pleca"). Celelalte versiuni şi variante se deosebesc, oferindu-ne un verb care denumeşte o acţiune cu caracter mai general, *a se pregăti, a se găti*.

„Atuncĕ, *dĕca să apropie căpitanul*, prinse pre elu" (FA XXI, 33), ca în versiunea Luther şi în varianta CT („*Als* aber *der Hauptmann nahe herzu kam*, nam er ihm an" ; „*dĕca veni* [b. *de să apropie*] îl luo pre îns"), deosebindu-se de toate celelalte versiuni, care folosesc o construcţie participială, sau de celelalte variante româneşti, în care apare coordonarea a două propoziţii principale („Apropie-se miarul şi-l luo elŭ" — CV, CPr).

B. Îndeosebi ne apare precumpănitoare preocuparea pentru un text care să fie înţeles de cititorul căruia îi e adresat.

Pentru obţinerea unui asemenea rezultat, căile şi mijloacele sînt multiple şi variate.

1. Fără a ştirbi fidelitatea faţă de textul de bază, autorii folosesc un sinonim oferit de una sau alta dintre versiuni. Opţiunea relevă preocuparea autorilor de a folosi un termen cunoscut de vorbitori, cu circulaţie în limba contemporanilor :

„Ş-l vor da în mănile *păgănilor*" (FA XXI, 11), ca în versiunile Luther şi Károli, dar spre deosebire de toate celelalte versiuni şi variante, care folosesc termenul *neam* (lat. *gentium*, gr. *ethnōn)* sau *limbă* (slavonă, română), evident cu sensul de „păgîn".

„Şi se turbură . . . tot *oraşul*" (FA XXI, 30), ca în versiunile maghiară şi germană, deosebindu-se de toate celelalte versiuni şi variante, care folosesc corespondentul latinului *civitas*.

„*părgariu* a unui oraş. . . al Chilichiei" (FA XXI, 39), corespunzător lecţiunii din versiunea Luther („ein *Bürger* einer . . . Stadt in Cilicia")

și din versiunea Károli, în care este folosit termenul *polgar*, dar deosebindu-se de toate celelalte versiuni și variante, care folosesc corespondentul lat. *civis*.

„Eși vĕste la căpitanul *șirĕgului*" (FA XXI, 31), preluîndu-se termenul folosit de Károli — *sereg*, corespunzător germ. *Schar*, cu care autorii acestor versiuni au redat lat. *cohors*, respectiv gr. *speira* (tradus în versiunea slavonă prin *spirĕ*, reflectat și în varianta românească din CPr *(miiașul spirĕ)*.

„Porunci ... să-l ducă în *tabără*" (FA XXI, 34), preluîndu-se termenul mag. *tabor* din versiunea Károli, căruia în versiunea germană îi corespunde *Läger*, pentru lat. *castra*, gr. *paremvoli*, tradus în versiunea slavonă prin *polkŭ*, reflectat în rom. *plăcŭ* din CV și CPr (în CT termenul corespunzător este *curte)*.

2. Alteori, opțiunea vizează, în afară de proprietatea termenului, circulația lui pe tot cuprinsul teritoriului de limbă română, verificîndu-se astfel mențiunea din *Prefață* cu privire la circulația cuvintelor.

„Venim în Tyr, că acolo era corabia a descărca *povara*" (FA XXI, 3), redînd printr-un cuvînt cu circulație generală și în mod mai corespunzător lat. *onus*, gr. *gómos* „încărcătura unei corăbii, încărcătura unui animal", reflectat și în Károli, față de mai liberul *Wahr* „marfă" și de mai puțin corespunzătorul *bremen*, transpus în variantele românești prin *sarcină* CV și CT, sau prin *tar* — CPr.

3. Procedeul glosării, prin frecvența folosirii lui, ne apare ca un mijloc specific pentru realizarea unui text care să fie înțeles de cititor.

a. Glosarea apare cu consecvență la termenii neologici împrumutați din greacă și din latină, filieră prin care, de fapt, se realizează împrumutul grecesc. Procedeul este de asemenea specific pentru versiunile Luther și Károli, care l-au folosit în același scop. În versiunile latină și grecească, procedeul lipsește, în ele aflîndu-și loc adnotările cu caracter savant, teologic. Atît glosarea, cît și adnotarea lipsesc în versiunea slavonă și în variantele românești (CV, CT, CPr, Ev. slavo-român).

În marea majoritate a cazurilor, sinonimele cu care se glosează ne conduc la textul propriu-zis din versiunile Luther sau Károli, mai rar la cel din celelalte versiuni sau din variantele românești.

Astfel, cuvîntul *condrat* din „aruncă doi filĕri, ce iaste un *condrat*" (Marcu XII, 42) e glosat prin „a patra parte de un ban face un condrat", folosindu-se textul oferit de Károli: „doi fileri care sînt a patra parte a unui ban".

Termenul *denar* din „tocmindu-să ... căte un *denar* pre zi" (Matei XX, 2) e glosat prin „denariul face zĕce bani" potrivit textului din Károli.

Cuvîntul *euroclidon* din „să lovi întru ea văntŭ cu vihorŭ carele să chiamă *euroclidon*" (FA XXVII, 14) e glosat: „numele văntului despre răsărit cu vicol rĕpede", pentru care prilej au fost folosite atît glosa din Károli („Euroclidon este numele vîntului care bîntuie dinspre răsărit"), cît și termenul din versiunea germană, *Nordost* = *crivăț* (prezent, dealtfel, în varianta românească din CT: „un vînt rĕpede ce-l chema criveț".

Glosa care trimite la cuvîntul *liva* din: „carele caută cătră *liva* și cătră horŭ" (FA XXVII, 12), sunînd: „carele-i spre amiază-zi și spre apus", reprezintă textul din versiunea maghiară („căci e spre amiază-zi și spre apus"), prin care a fost redat corect originalul grecesc („care pri-

veşte spre amiază-zi apus", ca şi în versiunea Luther, dealtfel, („Gegen dem Winde Sudwest").

Termenul *filosofi*, care glosează pe *maghi* din „pre ascuns chemă pre maghi" (Matei II, 7), este preluat de asemenea din versiunile germană şi maghiară. Celelalte variante româneşti reflectă termenul din versiunea slavonă, *vlăhvele* (CT).

Publicani („mulţi *publicani*") (Marcu II, 15) este glosat cu *mitarnici*, întîlnit în versiunea slavonă, sau, în alt loc (Matei V, 46), cu *vameşi*, care ne conduce la versiunea germană *(Zölner)* sau la variantele româneşti din CT şi *Evangheliarul slavo-român*. În ce priveşte pe *publicani*, el reflectă termenul din versiunile latină şi maghiară, cel din versiunea grecească fiind *telónai* [21].

Alergături, glosa cuvîntului *stadii* („era Vitania aproape de Ierusalim cincisprăzece *stadii*" (Ioan XI, 18), e preluată din versiunea maghiară („Vala pedig Bethania Jerusalem mellet, ugymint tizenöt *futamatni föld*" = „Era Bethania în apropierea Ierusalimului ca la cincisprezece *lungimi* („pămînturi *de alergare*").

b. Glosarea e folosită şi în legătură cu un cuvînt considerat insuficient de cunoscut de popor:

Pentru textul „sutaş den şirĕg carĕ să chiema *a Italii*" (FA X, 1) (corespunzător lat. *Italica*, prezent şi în versiunile slavonă şi grecească) glosa „carii să chiamă acum *oloşi*" are ca punct de plecare pe *Olasz* din versiunea maghiară, conducîndu-ne totodată şi la versiunea Luther („Schar die da heist die *Welsche*").

Acelaşi lucru se poate spune despre glosa „sicarii sănt *lotri*, *tălhari*" (FA XXI, 38), pentru care au fost folosite corespondentele din versiunea maghiară *(lator* = lotru, tîlhar) şi germană *(Meuchelmörder* = asasin, tîlhar).

c. La acelaşi procedeu al glosării se recurge şi atunci cînd un cuvînt e folosit cu un sens neobişnuit în limba română:

Astfel, *urătoriu* („cu un *urătoriu* anume Tertulie" (FA XXIV, 1), corespunzător lat. *orator*, germ. *Redener*, mag. *Prokator*, slav. *ritorŭ*, este glosat „carele *grăitor* sau *procatăr* e", folosindu-se corespondentul termenilor latin şi german, cît şi cuvîntul maghiar *procator*, folosit în Transilvania.

Alteori, glosarea apare atunci cînd un cuvînt este folosit cu un sens special:

„*Ia-l* pre el" FA XXI, 36 (corespunzător textului din limba latină — *Tolle eum*—), reflectat şi în celelalte versiuni, e glosat „*omoară-l* pre el", care reprezintă lecţiunea versiunii maghiare („*Öldmeg ötet*").

Din cele de mai sus reiese clar, credem, că, în ediţia *Noului Testament* de la Bălgrad din 1648, avem de-a face cu o traducere în care grija pentru restabilirea textului de bază se îmbină cu dorinţa ca acest text să fie pe înţelesul cititorului căruia i se adresează.

În acest sens, afirmaţia din *Predoslovia către cititori*, „le-amŭ cetitŭ şi le-amŭ socotitŭ [izvoadele]" (f. V r°), capătă noi valori.

Experienţa ieromonahului Selivestru demonstrase că obţinerea unei bune traduceri necesită nu numai folosirea textului de bază — cel grecesc —, ci şi pătrunderea înţelesului lui („socotindŭ şi luînd aminte, găsit-am multă lipsă şi greşale în scriptura lui [a ieromonahului Selivestru], pentru neînţelesul limbiei şi cărţii greceşti") (f. V r°).

[21] Vezi mai sus, p. 245.

Evident, „neînțelesul limbiei și cărții grecești" nu însemna numai necunoașterea limbii grecești. De aceea, versiunii grecești, apreciate în spirit umanist ca „izvorul celorlalte", traducătorii *Noului Testament* din 1648 îi alătură versiunea latină („și amŭ socotitŭ și pre izvodul lui Eronim, carele au izvoditŭ dintăiŭ, din limba grecĕască, lătinească" — f. V r°) și versiunea slavonă („și amŭ socotitŭ și izvodulŭ slovenescŭ, carele-i izvoditŭ slovenească din grečască și e typăritŭ în țara Moscului").

Așa cum a reieșit din materialul prezentat mai sus și cum a dovedit și G. Țepelea [22], mențiunile autorilor traducerii cu privire la folosirea acestor izvoare nu mai pot fi puse la îndoială.

Dar, în afară de aceste izvoare mărturisite, ei mai folosesc, și încă din plin, *versiunile germană* (Luther) și *maghiară* (Károli), nemenționate în *Prefață*, din motive lesne de bănuit. Aceste două versiuni le ofereau posibilitatea pătrunderii înțelesului textului de bază (greco-latin), cît și sugestii pentru exprimarea lui.

Prin stabilirea folosirii versiunii maghiare, se confirmă și părerea lui I. Bălan cu privire la „studierea" și a unei *Biblii* calvine [23].

Din edițiile versiunilor folosite, autorii traducerii au mai preluat: organizarea pe capitole și versete (ca în versiunile latină, Luther și Károli), procedeul glosării (Luther, Károli) și al rezumatului înaintea unui capitol (ca în versiunile Luther, Károli, latină — din care sînt și traduse).

În lumina celor constatate, vor trebui revăzute unele interpretări ale gloselor date de G. Țepelea [24] și, mai ales, ale celor date de Ioan Iliescu [25].

Din analiza întreprinsă mai reiese că autorii traducerii bălgrădene au recurs și la vechile texte românești, *Evangheliarul slavo-român*, *Codicele Voronețean*, *Praxiul* lui Coresi și mai ales *Tetraevanghelul* lui Coresi. Aceste texte le puteau oferi un bogat și util material în privința sinonimelor, cît și avantajul respectării unei tradiții românești în materie de texte religioase. Nici aceste izvoare nu sînt menționate în *Prefață*. Într-o glosă, însă, așa cum arată și G. Țepelea [26], la cuvîntul *vănslăm* = „navigăm" (FA XXI, 3) se vorbește de „întorsura cĕ demult" („întorsura cĕ demult zice *înotăm*, iară noi am scris *vănslăm*, căci vănsla cu corabia pre apă"). Această intervenție ne conduce la *Praxiul* lui Coresi, care la locul respectiv (FA XXI, 3) folosește verbul *a înota*.

Apelînd la numeroase texte, versiuni străine și variante românești mai vechi, autorii ediției din 1648 au reușit să dea o adevărată *traducere*, adică *rezultatul nu al unei contrapuneri de cuvinte, ci al interpretării textului*. *Noul Testament* de la Bălgrad este astfel o lucrare al cărei merit științific, literar și lingvistic ni se dezvăluie mai deplin, în lumina celor constatate.

Pregătirea [27] și concepția acelor „preuți cărtulari și oameni înțelepți", cărora în cadrul Secției de limba română, am zice, vorbind în ter-

[22] *Noul Testament de la Bălgrad* (1648). *Izvoarele și glosele marginale*... p. 10—26.

[23] *Op. cit.*, p. 138.

[24] *Op. cit.*, p. 14—51.

[25] *Considerații asupra gloselor din Noul Testament de la Bălgrad*, în *Analele Universității din Timișoara*, Seria științe filologice, II (1964), p. 21—33.

[26] *Op. cit.*, p. 28; vezi și I. Iliescu, *op. cit.*, p. 33.

[27] În *Predoslovia* către Gheorghe Rakoți se menționează: „Măriia-ta cu multŭ chelșugŭ în toți anii trimiți cărtulari în țări străine să învețe cu de-adinsul cuvântul lui Dumnezeu din

meni moderni, a „Editurii" de la Alba-Iulia li s-a încredinţat elaborarea acestei ediţii, ne conturează profilul umanistului european, în general, şi al umanistului român, în particular (în centrul preocupărilor lor au problema originii latine a limbii şi a comunităţii de limbă a românilor). În afară de aplicarea metodei criticii de text, de atitudinea ştiinţifică avută, mergînd la izvor şi la traduceri de autoritate ale acestuia, am releva competenţa în alegerea izvoarelor şi libertatea de spirit cu care o fac. Neţinînd seama de prejudecăţile dogmei feudale clericale, ei îşi aleg izvoarele indiferent de cîmpul confesional căruia îi aparţin. Multă îndrăzneală dovedesc, de asemenea, în privinţa ideii de a elabora o *traducere liberă* a textului sacru, cît şi în privinţa scopului urmărit: de a fi înţeles de cititor. Şi aceasta într-o vreme cînd încă „era ceva nemaiauzit să schimbi cea mai mică silabă şi chiar să corectezi un text corupt din greşeala copiştilor în vechea versiune de care se serveşte biserica" [28].

Concepţia acestor cărturari din secolul al XVII-lea ne apare mai avansată decît cea a lui Samuil Micu, care în 1795, în Prefaţa *Bibliei* de la Blaj, afirma: „Iară, o iubite cetitoriu, am avut à-ţi aduce aminte că doară şi acum întru unele locuri ţi să va părea întunecat graiul, ci pentru aceia să nu te sminteşti, nici să te pripeşti a vinovăţi şi a defăima lucrul, că întunecarea aciasta şi dintru aciasta vine că noi nici pentru mai luminat înţeles nu am vrut de la noi nici măcar un cuvînt cît de mic să băgăm în Sfînta Scriptură, ci ne-au fost voia ca întru toate să rămîie întru curăţeniia sa şi întru tot adevărul său, după cum iaste în cea elinească. Aciasta iaste pricina întunecării întru unele locuri, că foarte anevoie iaste luminat şi cu chiar înţeles de pre o limbă a tălmăci pre altă limbă nici un cuvînt adăogînd şi ţiind idiotismul limbii ceii dintîi, că fieştecare limbă are ai săi idiotismi" [29].

În felul acesta, momentul înregistrării unui asemenea tip de cărturar şi a unui asemenea tip de operă în cultura română trebuie devansat cu mai bine de un deceniu, faţă de cel relevat de V. Cândea, în legătură cu Nicolae Milescu, autorul unei ediţii critice a *Vechiului Testament*, realizat, probabil între 1661 şi 1665 [30]. Iar dacă mai avem în vedere *Palia* de la Orăştie, a cărei traducere provine substanţial din *Pentateucul* lui Gáspar Heltai şi în subsidiar din *Vulgata* [31], şi *Evangheliarul slavo-român* de la Sibiu, pentru a cărui traducere, cu prilejul tipăririi, s-a recurs la colaţionarea cu textul lui Luther [32], momentul unor traducători cu preocupări umaniste, pentru Transilvania, poate fi devansat cu un secol.

scriptura jidovască şi grečască şi venindŭ acasă să să vestĕscă cu de-adinsŭ cuvântulu lui Dumnezău". Să nu uităm că acelaşi colectiv, sub conducerea mitropolitului Simion Ştefan, scoate în 1651 o *Psaltire* tradusă din ebraică.

[28] Scrisoarea nunţiului Alexandri din 30 decembrie 1531. Publicată la Hermicijard, *Correspondence des réformateurs de langue française*, t. II, p. 387. Apud V. Cândea, *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în LL (1963), nr. 7, p. 48, nota 4.

[29] *Biblia*, Blaj, 1795, Prefaţa. Cf. I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, tom II, Bucureşti, 1912, p. 381—382.

[30] V. Cândea, *op. cit.*, p. 41, nota 1. Vezi şi *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în *Raţiunea dominantă. Contribuţii la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979, p. 151—153, de acelaşi autor.

[31] Mario Roques, *Palia d'Orăştie* (1581—1582) I, Préface et livre de la Genèse, Paris, 1925, p. III.

[32] *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551—1553*, Bucureşti, 1971. Studiul introductiv filologic de acad. Emil Petrovici, p. 10—14.

Le *Nouveau Testament* de Bălgrad (Alba Iulia), 1648 Modèles et sources

(*Résumé*)

La recherche entreprise relève certains aspects de l'utilisation des sources à la traduction du *Nouveau Testament* de 1648, aussi bien des sources généralement admises — les versions grecque, latine (au sujet de laquelle l'auteur propose un autre modèle que celui auquel se sont arrêtées les recherches antérieures), slavone et les variantes roumaines les plus anciennes, le *Praxiul* (les Actes des Apôtres et les Epîtres) et les Quatre Évangiles de Coresi —, que certaines sources qui n'ont jamais été mentionnées (la version allemende de la Bible de M. Luther) ou qui n'ont été invoquées que très vaguement : l'auteur identifie en tant que source hongroise la Bible de G. Károli.

Sont également soulignées certaines particularités du *Nouveau Testament* de 1648 qui lui confèrent la qualité d'une édition de type humaniste de grande valeur.

Octombrie 1981 *București, Londra 20*

CONTACTE ÎNTRE ROMÂNĂ ȘI ALTE LIMBI ROMANICE *

I. Contactele dintre română și alte limbi romanice sînt mult mai numeroase și mai variate decît se crede de obicei. Stabilite pe planuri multiple, cu intensități diferite în diferite epoci, ele pot constitui o ilustrare pentru toate tipurile de contacte interromanice de care se vorbește [1]. Această afirmație poate fi socotită exagerată numai dacă limităm sfera limbii române la dacoromână, situație în care nu întîlnim tipul de contact direct realizat la granița ariilor a două idiomuri romanice; dacă însă considerăm limba română în ansamblul ei, incluzînd dialectele sud-dunărene, vom găsi acest tip de contact lingvistic destul de bine reprezentat prin influența italiană în istroromână [2].

Dar, chiar limitîndu-ne la dacoromână, constatăm o mare diversitate a tipurilor de contacte interromanice : directe și indirecte, orale și cărturărești, individuale și colective, în mediu românesc sau aloglot. Limbile romanice cu care româna a intrat în contact sînt franceza, italiana, retoromana, spaniola și, într-o măsură infimă, portugheza [3]. În ce privește poziția românei în aceste contacte, ea are atît statutul de limbă receptoare — față de toate cele cinci limbi enumerate —, cît și statutul de limbă furnizoare, față de spaniolă, retoromană și italiană prin varietăți ale acestor limbi vorbite în România [4], iar față de franceză și italiană pe cale literară, prin scrieri în aceste limbi ale unor români sau despre români [5]. Vechimea și caracterul contactelor dintre română și limbile romanice menționate diferă de la o limbă la alta : în cazul celor mai multe, contactele sînt de dată recentă (secolul nostru sau/ și secolul trecut), dar, cel puțin cu italiana, sporadic și cu franceza, există și relații mai vechi.

Dintre toate aceste contacte interromanice, diferite din diverse puncte de vedere, cele mai studiate și recunoscute sînt, de departe, contactele cărturărești din epoca modernă care

* Comunicare ținută la Colocviul de limbi și culturi latino-romanice, de la Băile Herculane, 8 noiembrie 1980, în cadrul dezbaterii cu tema „Contacte interromanice" (organizator : Marius Sala).

[1] Pentru tipurile de contacte lingvistice vezi clasica lucrare a lui Uriel Weinreich, *Languages in Contact*, ediția a V-a, Haga, 1967 ; pentru limbile romanice : Iorgu Iordan, *Bilingvism în domeniul romanic*, în SCL XXIV (1973), nr. 2, p. 129—137 ; Marius Sala, *Aspecte ale contactului dintre limbi în domeniul romanic*, în SCL XXV (1974), nr. 6, p. 583—594, XXVI (1975), nr. 1, p. 3—12, nr. 2, p. 107—117, nr. 3, p. 219—237.

[2] Admisă în proporții diferite de cercetătorii acestui dialect, dar recunoscută ca o realitate ; vezi, mai recent, Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, 1975, p. 212.

[3] Care nu figurează, ca sursă etimologică, în statistica lui D. Macrea din *Probleme de lingvistică română*, București, 1971, p. 32—33, referitoare la componența lexicului românesc pe baza *Dicționarului limbii române moderne;* cf. însă în DEX și DN[3] *escudo*, explicat exclusiv prin portugheză, și *cruzeiro, fado*, raportate la portugheză alături de franceză (la ultimul cuvînt pronunțarea [fádu] sau [fadó] distinge cele două surse), în DN[3] și *autodafe*, la care portugheza e invocată după franceză și italiană.

[4] Vezi textele reproduse și adnotate de Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 135—137.

[5] Scrieri de autori români sau/ și despre români, cu elemente de proveniență românească, există, desigur, și în alte limbi romanice, de exemplu în spaniolă, dar ele nu ating numărul și importanța celor de limbă franceză sau nu au fost studiate sub aspectul influenței românești, cum e cazul limbii italiene, pentru care vezi Ioan Guția, *Parole romene in italiano*, în ACILFR XII, vol. al II-lea, București, 1971, p. 941—946.

au avut ca rezultat influența franceză și italiană asupra limbii române literare. Bibliografia problemei neologismelor romanice — studiată de un secol încoace — s-a îmbogățit în ultimul timp cu multe contribuții care adîncesc și nuanțează cunoștințele asupra unor aspecte schițate anterior în linii foarte generale, dar și cu altele care au semnalat aspecte neluate pînă de curînd în discuție, cum este cazul elementelor retoromane și spaniole din română sau al influenței românești asupra iudeospaniolei și retoromanei (friulanei) vorbite pe teritoriul țării noastre. E cazul să amintim aici, în primul rînd, tezele de doctorat consacrate, pe de o parte, influenței franceze în vocabular și sintaxă (Ana Goldiș Poalelungi [6]) și influenței italienești (Marin Z. Mocanu [7] și Mariana Stănciulescu Cuza [8]) și, pe de alta, iudeospaniolei din București (Marius Sala [9]) și friulanei din România (Maria Iliescu [10]), de asemenea articole ca cel al lui Vasile Arvinte [11] despre elementele lexicale retoromane din română, al Tudorei Șandru Olteanu [12] și al Elenei Toma [13] despre împrumuturile din spaniolă, contribuțiile despre neologismele romanice publicate de O. Nandris [14], G. Ivănescu și Liviu Leonte [15], Despina Ursu [16] și N. A. Ursu [17], Th. Hristea [18], Al. Graur [19], G. Istrate [20], Al. Niculescu [21], Doina David [22] și alți cercetători români [23], ca și volumul cercetătoarei australiene Elizabeth Close [24] despre dezvoltarea românei

[6] *L'influence du français sur le roumain (Vocabulaire et syntaxe)*, Paris, 1973.

[7] *Influența italiană asupra limbii române*. Rezumatul tezei de doctorat. Universitatea din București, 1977 ; vezi și *Periodizarea împrumuturilor italiene pătrunse în limba română*, în SCL XXIX (1978), nr. 6, p. 641—651 și XXX (1979), nr. 1, p. 23—30.

[8] *Aspecte ale influenței italiene în perioada formării limbii române literare*. Rezumatul tezei de doctorat. Universitatea din București, 1978 ; vezi și *Observații asupra italienismelor din lexicul limbii române*, în AUB (Limbi romanice) XVIII (1969), p. 169—177.

[9] *Phonétique et phonologie du judéo-espagnol de Bucarest*, Haga — Paris, 1971 ; vezi și *Estudios sobre el judeoespañol de Bucarest*, Mexico, 1970, în special p. 74—122.

[10] *Le frioulan à partir des dialectes parlés en Roumanie*, Haga — Paris, 1972 ; vezi în special p. 227—233.

[11] *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în SCL XV (1964), nr. 6, p. 643—659, și RRL IX (1964), nr. 4, p. 461—478.

[12] *Hispanisme lexicale în limba română*, în SCL XXIX (1978), nr. 5, p. 607—610.

[13] *Observații asupra lexicului de origine spaniolă din româna actuală*, în *Etudes romanes* III. *Hommage à Iorgu Iordan*... (= « Bulletin de la SRLR » XIII), București, 1978, p. 469—477.

[14] *Le mot français dans la langue roumaine*, în « Travaux de linguistique et de littérature » XI (1973), nr. 1, p. 305—316.

[15] *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică*, în SCȘt VI (1955), nr. 3—4, p. 183—207 ; vezi și G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980.

[16] *Adaptarea adjectivelor neologice în limba literară din perioada 1780—1860*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. I, București, 1969, p. 131—155.

[17] *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962 ; *Le problème de l'étymologie des néologismes du roumain*, în RRL X (1965), nr. 1—3, p. 53—59.

[18] *Probleme de etimologie*, București, 1968, în special p. 103—141 ; *Împrumuturi și creații lexicale neologice în limba română contemporană*, în LR XXI (1972), nr. 3, p. 185—200 ; *Contribuții la studiul etimologic al neologismelor românești*, în LR XXII (1973), nr. 1, p. 3—18 etc.

[19] Vezi, în special, *La romanité du roumain*, București, 1965, p. 36—66, și *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, passim.

[20] *Neologismul latino-romanic în cadrul vocabularului limbii române*, în AnL XXVI (1977—1978), p. 35—43.

[21] Vezi, în special, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*. II *Contribuții socioculturale*, București, 1978 și *Outline history of the Romanian language*, București, 1981.

[22] *Limbă și cultură (Româna literară între 1880 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat)*, Timișoara, 1980.

[23] Vezi, de exemplu, în volumul colectiv *Unitate și diversitate în Romania*. II *Lexic de cultură. Contacte culturale romåno-romanice (secolele XVIII — XIX)*. Coordonator: Alexandru Niculescu, București, 1976 (multigr.), articolele semnate de Sarmiza Leahu, Sabina Osman, Constantin Păun.

[24] *The Development of Modern Rumanian. Linguistic Theory and Practice in Muntenia 1821—1838*, Oxford, 1974.

moderne în Muntenia între 1821 şi 1838 sau studiul lui E. Coseriu [25] asupra interferenţelor lingvistice culte ilustrate, între altele, prin italienismele lui G. Călinescu. O utilă bibliografie generală a studiilor despre influenţele străine asupra vocabularului românesc, cu bogate secţiuni rezervate influenţelor romanice şi problemei neologismelor, a publicat în 1977 cercetătorul belgian K. A. Goddard [26].

Pe lîngă semnalarea unui bogat şi variat material faptic, multe dintre lucrările autorilor citaţi prezintă şi un interes teoretic şi metodologic prin precizările pe care le propun sau prin direcţiile de cercetare pe care le deschid. Una dintre cele mai importante achiziţii teoretice, aplicabile în mod special în domeniul neologismelor romanice din română, datorită surselor diferite în timp şi în spaţiu ale unuia şi aceluiaşi cuvînt, este principiul etimologiei multiple, introdus de Al. Graur [27] şi ilustrat de Th. Hristea şi N. A. Ursu.

O caracteristică a contactelor dintre română ca limbă receptoare şi limbile romanice menţionate este aceea că ele au avut loc adesea prin intermediul altor limbi : multe elemente romanice au ajuns la noi prin intermediari neromanici — filieră neogreacă, slavă (mai ales rusă şi polonă), turcă, maghiară, germană şi, mai recent, engleză —, iar elemente dintr-o anumită limbă romanică au putut avea un intermediar romanic — de exemplu, cuvinte spaniole sau portugheze au fost preluate de română din sau şi din franceză. Pe de altă parte, limbile romanice au servit şi ele drept intermediar sau filieră de pătrundere în română a unor elemente din diverse limbi, în primul rînd din latină şi din greaca veche, apoi din limbi extraeuropene (amerindiene, africane, asiatice) şi, recent, din engleză. Ambele aspecte sînt instructiv ilustrate în recentele lucrări ale lui Al. Graur *Dicţionar de cuvinte călătoare* [28] şi *Cuvinte înrudite* [29]. În această situaţie, o cerinţă metodologică de prim ordin este stabilirea etimologiei directe, distingerea împrumuturilor directe de cele indirecte, ceea ce nu e totdeauna uşor de făcut. Dacă delimitarea sursei romanice directe de un intermediar neromanic este, de obicei, mai uşoară, mult mai dificilă şi, uneori, chiar imposibilă este delimitarea între sursa romanică şi cea latinească (savantă — mai ales în cazul italienei) — de aceea se vorbeşte în bloc de neologisme latino-romanice — sau specificarea sursei romanice (delimitarea între două surse romanice posibile). Recunoscînd dificultatea unor asemenea operaţii de delimitare — complicată de faptul că neologismele din diverse limbi au fost uneori adaptate după un model latin [30] —, este de reproşat totuşi unor lucrări din ultimele decenii că nu au încercat să separe împrumuturile directe de cele indirecte sau că recurg la etimologia multiplă nu atît din necesitate, cît din comoditate, chiar în situaţii în care fie indicii formale, fie datele istorice se opun admiterii unor anumite surse.

Ca în toate cazurile de contacte între limbi din aceeaşi familie, contactele dintre română şi alte limbi romanice ridică şi problema distincţiei între un împrumut romanic şi un element românesc independent, deci între influenţă externă şi moştenire comună sau inovaţie internă.

[25] *Sprachliche Interferenz bei Hochgebildeten*, în *Sprachliche Interferenz*. Festschrift für Werner Betz zum 65. Geburtstag, Tübingen, 1977, p. 77—100.

[26] *Bibliographie des études des mots d'emprunt dans les langues romanes.* I *Les influences étrangères sur le vocabulaire roumain*, în „Revue de linguistique romane" XLI (1977), nr. 161—162, p. 162—189. Vezi şi bibliografiile din *Current Trends in Romanian Linguistics*. Edited by A. Rosetti and Sanda Golopenţia Eretescu, Bucureşti, 1978 (= RRL XXIII (1978), nr. 1—4 şi CLTA XV (1978), nr. 1—2), capitolele *History of Romanian, Romanian Vocabulary and Etymology* şi *Romance Languages*.

[27] *Etimologie multiplă*, în SCL I (1950), nr. 1, p. 22—34 ; *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, Bucureşti, 1960, p. 67—77 ; *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 11—18.

[28] Bucureşti, 1978.

[29] Bucureşti, 1980.

[30] I. Coteanu, *Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)*, Bucureşti, 1981, p. 121—129.

în vocabular, problema capătă fie aspectul distincţiei dintre un împrumut şi un cuvînt derivat (din elemente împrumutate, de exemplu *progresist)*, fie acela al distincţiei dintre un calc de structură (de exemplu, *conlucra, rău de mare)* sau unul semantic (de exemplu, *cerc* „grup", *mişcare* „curent, acţiune organizată") şi o formaţie sau o evoluţie semantică independentă; din punctul de vedere al formării cuvintelor problema a fost discutată în special de Th. Hristea [31], uneori în termeni prea categorici, datorită încrederii prea mari în datele oferite de dicţionare.

Dacă nici pentru vocabular nu dispunem de o posibilitate de verificare absolută prin dicţionare, identificarea împrumuturilor sintactice este cu atît mai greu de făcut, cu cît ele apar în haină românească [32]. Unele lucrări au comis imprudenţe în această privinţă, confundînd asemănările de structură dintre română şi alte limbi romanice cu presupuse influenţe: astfel, lingvistul german Klaus Bochmann a atribuit influenţei franceze asupra sintaxei româneşti întrebuinţarea conjunctivului în propoziţii atributive relative *(oameni care să...)*, deşi construcţia în cauză este atestată în română atît în epoca veche, cît şi în dialectul aromân, deci în perioade şi arii care exclud explicaţia prin influenţă franceză (între altele, ea este bogat atestată în sec. al XVI-lea în *Palia de la Orăştie*, tradusă de cărturari din părţile Caransebeşului: vezi exemple ca *Nu era neci un om care să lucre pămîntul* 16/3 sau *Scoală şi fă noao domnezei cine să ne îmble înainte* 286/13) [33]. Necunoaşterea limbii vechi şi a datei de apariţie a faptului luat în discuţie i-a dus la greşeli şi pe unii cercetători români care au explicat prin diverse influenţe romanice sau latineşti savante alte construcţii ale propoziţiei atributive: de exemplu, Ana Goldiş Poalelungi [34], care crede că omiterea lui *pe* la acuzativul pronumelui *care*, ca şi omiterea reluării prin pronume neaccentuate, şi preferinţa pentru *ce* (invariabil) faţă de *care* ar fi o consecinţă a traducerilor din franceză din jurul anului 1800, deşi fenomenele respective sînt cu mult anterioare (din sec. al XVI-lea [35]) şi au un caracter popular [36]; vezi şi Florea Fugariu, pentru explicarea prin latină a unei construcţii de la Gh. Şincai ca *o epistolă... care epistolă o au trimis*, care are modele în română în documente şi scrisori de la începutul secolului al XVII-lea [37]. În unele situaţii, desigur, se poate admite intervenţia „reromanizării", adică întărirea prin influenţe romanice a unor fenomene preexistente.

Alături de datarea fenomenului în limba receptoare o cerinţă metodologică este şi sincronismul surselor propuse, în speţă efectuarea unor comparaţii cu forme sau construcţii romanice din aceeaşi perioadă. Altfel spus, ca în orice cercetare comparativ-istorică, este necesară cunoaşterea istoriei ambelor limbi romanice în contact, ceea ce presupune şi folosirea unor instrumente de lucru (dicţionare, gramatici) care să nu se rezume la perioada contemporană. La fel de necesară este cunoaşterea istoriei externe a unor fenomene, în sensul localizării lor pînă la identificarea posibilelor cunoştinţe lingvistice ale unui autor sau a surselor unui text oarecare, pentru ca explicaţia printr-o anumită limbă să nu fie datorată unei simple coincidenţe

[31] *Lucr. cit.* din LR XXI (1972), nr. 3, p. 185—200, şi *Criterii de diferenţiere a formaţiilor interne de împrumuturi*, în AUB XXII (1973), nr. 1, p. 143—155.

[32] Vezi Mioara Avram, *Particularităţi sintactice neromâneşti în diferite momente ale evoluţiei limbii române literare*, în SCL XXVI (1975), nr. 5, p. 459—466.

[33] M-am ocupat de această problemă în *Sur l'histoire de certaines constructions relatives dans la langue roumaine*, în RRL XXV (1980), nr. 5, p. 467—469.

[34] *Lucr. cit.*, p. 365—366.

[35] Vezi Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. II *Le seizième siècle*, Paris, 1914—1938, p. 190.

[36] Vezi Magdalena Vulpe, *Notes sur la syntaxe du relatif* **care**, în RRL XX (1975), nr. 5, p. 597—599, şi *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucureşti, 1980, p. 127—129.

[37] Vezi Mioara Avram, *Sur l'histoire de certaines constructions...*, p. 469—471.

sau valabilă numai în alte condiții de loc și de timp : e suficient să ne amintim cunoscuta discuție asupra originii variantelor românești în *-(ț)ie* față de cele în *-(ț)iune* [38].

Altă cerință metodologică asupra căreia aș vrea să insist este aceea ca cercetarea să nu se limiteze la variantele literare ale limbilor în contact. Existența unor elemente lexicale retoromane în limba română nu a putut fi relevată decît într-o anumită terminologie tehnică (a exploatării lemnului) și prin referirea la surse dialectale retoromane : atita vreme cît autorul acestei descoperiri, V. Arvinte, căutase etimologii numai prin dicționare ale limbilor literare, el însuși ajunsese la soluții greșite și aproximative orientate spre italiană [39].

Desigur, orice grupare etimologică de elemente depistate trebuie supusă în final unei aprecieri calitative asupra poziției elementelor respective în limba receptoare și, pentru aceasta, sînt obligatorii distincțiile între literar și neliterar, frecvent și rar, general (în limbă sau într-o variantă a ei) și individual.

În legătură cu unele dintre aceste distincții calitative se pune și problema distincției între greșeli sau curiozități și fapte consacrate, ca și între exotisme [40] și fapte asimilate. Altă pondere au elementele romanice în scrierile românești ale unor neromâni (de exemplu, la misionarii italieni din țările românești [41]) sau elementele românești din scrierile franceze ale unor români ca Panait Istrati [42] ori Martha Bibescu și altă pondere au cuvintele de origine franceză sau italiană folosite de orice vorbitor român. Chiar dacă are o amploare mai mare, influența limbii române asupra vorbirii retoromanilor (friulanilor) din România, care reprezintă insule izolate pe cale de dispariție, are o valoare mai mică decît influența retoromană — redusă la cîteva cuvinte — în terminologia forestieră românească prin faptul că ea s-a produs prin cîțiva purtători în mediul românesc majoritar ; un singur cuvînt intrat în altă limbă în condițiile ei naturale de funcționare valorează mai mult decît fraze întregi preluate de un bilingv dintr-un mediu aloglot în vorbirea sa. Cu atît mai evidentă este deosebirea valorică dintre rezultatul contactelor lingvistice româno-franceze privite din cele două puncte de plecare : în timp ce în româna modernă influența franceză este o componentă de mare importanță, în franceză elementele românești au statut de exotisme [43] folosite ca termeni tehnici [44] sau pentru culoarea

[38] Vezi, în ultimul loc, Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române...*, p. 116—122.

[39] Vezi în *lucr. cit.* corectarea unor etimologii date anterior în *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în SCȘt VIII (1957), nr. 1, p. 1—185.

[40] Numite și xenisme, străinisme sau, pur și simplu, elemente (cuvinte) străine, deosebite de împrumuturi (asimilate) ; vezi, de exemplu, Henri Mitterand, *Les mots français*, Paris, 1965, p. 68 și urm. și Pierre Guiraud, *Les mots étrangers*, Paris, 1965.

[41] Pentru Vito Piluzio și Silvestro Amelio vezi studiile lui Giuseppe Piccillo din SCL XXX (1979), nr. 1, p. 31—46, și, respectiv, XXXI (1980), nr. 1, p. 11—30, nr. 2, p. 179—186, și nr. 5, p. 609—613.

[42] Vezi A. Doppagne, *Les mots roumains dans le roman de Panait Istrati « Les Chardons du Baragan »*, în « Bulletin de la Société roumaine de linguistique romane (S.R.L.R.) » I (1964), p. 69 (rezumatul comunicării ținute la Colocviul de lingvistică romanică, Sinaia, 17 august 1963), și diverse articole ulterioare ale lui Vasile Covaci : în ultimul loc, *Expressions et locutions roumaines dans les écrits de Panait Istrati*, în « Cahiers roumains d'études littéraires » 1981, nr. 1, p. 54—63.

[43] O excepție ar fi regionalismul (sudic) *brousse* ,,specie de brînză provensală" dacă se admite explicația prin rom. *brînză*, pentru care vezi Al. Graur, *Dicționar de cuvinte călătoare*, p. 12 ; etimologia curentă a cuvîntului francez este însă got. **brukja* (vezi FEW s.v., unde se citează cuvinte înrudite atît din provensală, cît și din dialecte italienești, din sardă, catalană, eventual și portugheză).

[44] Singurul cuvînt românesc, înregistrat ca atare în *Le Petit Robert*, 1967, este numele unității noastre monetare *leu ;* vezi și *Petit Larousse*, 1965.

locală (ocupîndu-se de cuvintele românești presărate de Panait Istrati în scrierile sale franceze, publicate în Franța, Vasile Covaci[45] le consideră, pe bună dreptate, „împrumuturi stilistice' ") ; în alte proporții, decalajul este de același tip și în ce privește rezultatul contactelor lingvistice româno-italiene[46].

II. Necesitatea atragerii în cercetare a diverselor variante ale unei limbi îmi sugerează o observație pe care aș numi-o un nou sau un posibil p u n c t d e v e d e r e a s u p r a i n f l u e n ț e i f r a n c e z e în limba română. După părerea mea, deși influența franceză asupra românei a fost — după cum am spus — cel mai mult studiată, se constată aici nu numai limitarea la varianta literară, despre care am mai vorbit, ci și o confuzie între limbă și țară, adică limitarea la franceza (literară) din Franța. Consultînd diverse liste de cuvinte franceze folosite numai în Belgia[47] sau în Elveția[48], am fost surprinsă să găsesc între aceste belgicisme sau elvetisme (elvețienisme) corespondente exacte ale unor cuvinte românești pentru care s-au dat pînă acum fie alte explicații, adesea nesatisfăcătoare sub diverse aspecte, fie o explicație prin franceză contestată de cei care nu au găsit cuvîntul în dicționarele limbii franceze.

De exemplu, cunoscutul cuvînt *savonieră* „cutie de săpun", care figurează numai în cele mai recente dicționare românești, lipsind din DM, este explicat prin franceză în MDE și DN[3], deși dicționarele franțuzești nu înregistrează un asemenea sens s.v. *savonnier, -ère* (vezi *Le Petit Robert) ;* probabil din acest motiv, în DEX se dă etimologia total inacceptabilă „Din fr. *savon* (după *fructieră, supieră* etc.)", deși un fr. *savonnière* „porte-savon" este cunoscut în Belgia[49]. Într-o situație asemănătoare este cuvîntul *achizitor,* pe care Th. Hristea, criticînd etimologia fr. *acquisiteur* din DM, îl consideră nu numai „franțuzism aparent", întrucît cuvîntul ar fi „inexistent" în franceză[50], ci chiar „o interesantă creație românească direct din *achizi*[ție] prin substituție de sufix"[51] ; în MDE, DEX și DN[3] cuvîntul este explicat ca derivat românesc din *achizi*[ție] + *-tor,* deși un fr. *acquisiteur* se folosește în Elveția[52] (cf. și it. *acquisitore,* germ. *Akquisiteur).* În diverse cazuri franceza din Belgia este o sursă posibilă pentru cuvinte românești explicate ca formații interne : *calcaros (calcareux*[53], spre deosebire de fr. lit. *calcaire)*

[45] *Les emprunts stylistiques dans* **Présentation des haïdoucs** *de Panait Istrati,* în *Etudes romanes* III. *Hommage à Iorgu Iordan...,* p. 153—160. Trebuie relevat însă că printre cuvintele prezentate drept românisme există unele care figurează în dicționarele limbii franceze (vezi de exemplu, *Le Petit Robert ;* cf. și Guiraud, *lucr. cit.,* p. 23) cu alte origini : cuvinte ca *bachi-bouzouk, baïram, cafetan, pilaf, raki* au atestări cu mult anterioare ca împrumuturi turcești, *heiduque* e cunoscut din sec. al XVI-lea, cu alt sens, drept cuvînt maghiar, iar *boyard* de la 1415 drept cuvînt rusesc ; cf. și *bortsch,* considerat cuvînt rusesc folosit în franceză din sec. al XX-lea (vezi, în *Le Petit Robert,* o atestare de la Simone de Beauvoir).

[46] I. Guția, *lucr. cit.,* relevă din dicționarele italienești cîteva substantive comune de origine română *(caciula, hora, iobagia, iunimisti, lèo* sau *lèu),* la care adaugă o listă mai mare de împrumuturi întîlnite în publicații de diferite feluri *(bocet, bors* sau *bortsch, bucium* etc.). Un împrumut cu valoare mai mare prin vechime și sens ar fi *brenza* (atestat din 1357 la Ragusa), a cărui origine românească o susține I. Guția împotriva altor etimologii propuse (cf. și it. mod. *branza de borduf).*

[47] Maurice Davau, Marcel Cohen, Maurice Lallemand, *Dictionnaire du français vivant,* Paris, Bordas, 1972, anexa *Mots, locutions et tournures propres à la Belgique, au Canada, à la Suisse romande: Belgicismes,* p. 1303—1306 ; Maurice Piron, *Les belgicismes lexicaux : essai d'un inventaire,* în « Travaux de linguistique et de littérature » XI (1973), nr. 1, p. 295—304.

[48] Maurice Davau, Marcel Cohen, Maurice Lallemand, *lucr. cit., Helvetismes,* p. 1308—1310.

[49] *Ibidem, Belgicismes,* p. 1304.

[50] *Franțuzisme aparente și pseudofranțuzisme în limba română,* în LR XXVIII (1979), nr. 5, p. 495 ; vezi și Silvia Pandelescu, *Dificultăți ale lexicului francez,* București, 1969, p. 7, care trece, printre greșelile de franceză tipice pentru români, pe *acquisiteur* în loc de *acquéreur.*

[51] *Probleme de etimologie,* p. 28.

[52] Vezi Maurice Davau, Marcel Cohen, Maurice Lallemand, *lucr. cit.,* p. 1308.

[53] Vezi *ibidem,* p. 1304, și Maurice Piron, *lucr. cit.,* p. 298.

sau ca împrumuturi din alte limbi : *presta* (DEX din latină ; cf. însă fr. belg. *prester*[54]) ; de asemenea, ea poate explica sensul unor cuvinte deduse, prin raportare exclusiv formală, din termeni existenţi şi în franceza din Franţa, dar cu alt sens : de exemplu, *galoşi* < fr. *galoches* cu sensul ,,încălţăminte de cauciuc" numai în Belgia[55] (cf. şi germ. *Galosche(n)*, faţă de sensul din Franţa ,,saboţi, încălţăminte cu talpă de lemn"), după cum franceza din Elveţia[56] poate explica sensul ,,fir electric izolat" al lui *cordon* sau sensul ,,birou, reşedinţă de inspector" al lui *inspectorat*.

Fireşte, lista unor asemenea corespondenţe poate fi lărgită şi, mai ales, trebuie verificată, în două direcţii principale, eliminîndu-se posibilitatea ca unele ,,belgicisme" şi ,,elveţienisme" actuale să fi existat în franceza literară din secolul trecut sau să aparţină şi unor varietăţi regionale ale francezei de pe teritoriul Franţei[57], ca şi explicaţia prin alte limbi, în primul rînd prin germană[58], a unor cuvinte româneşti care prezintă asemănări formale sau de conţinut şi cu unele cuvinte specifice francezei din Belgia sau Elveţia (explicabile, şi acolo, prin germană)[59].

Ceea ce interesează însă este punerea problemei, a cărei omisiune mi se pare, din principiu, surprinzătoare, dat fiind că, fără a nega importanţa relaţiilor cu Franţa şi prestigiul limbii din această ţară, nu sînt de neglijat nici relaţiile culturale, economice şi politice cu Belgia şi Elveţia, unde au studiat atîţia tineri români, de unde proveneau cele mai multe guvernante de limbă franceză[60] şi unde s-au încheiat numeroase tranzacţii (în cazul Belgiei nu e de neglijat nici faptul că prima noastră constituţie a avut model belgian şi că România a fost numită într-o vreme ,,Belgia Orientului").

Articolul de faţă a urmărit numai să arate că există încă multe necunoscute lingvistice chiar într-un domeniu pe care s-ar părea că-l stăpînim sau că-l putem stăpîni mult mai bine decît cînd e vorba de contactele din faze foarte vechi, cu limbi puţin sau chiar deloc cunoscute.

Ianuarie 1982

MIOARA AVRAM
Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

[54] Maurice Piron, *lucr. cit.*, p. 302.

[55] Id. *ib.*, p. 300 ; cf. şi Joseph Hanse, *Dictionnaire des difficultés grammaticales et lexicologiques*, Amiens, 1949, s.v. *galoche* : « En Belgique, on dit fautivement : [*des galoches*], pour des *caoutchoucs* ».

[56] Maurice Davau, Marcel Cohen, Maurice Lallemand, *lucr. cit.*, p. 1308, 1309.

[57] E cazul unor ,,belgicisme" ca *accise, gazette* sau *servante*. Raportarea românescului *sonerie* la ,,franceza vorbită în Belgia" (C. Dominte, *Sufixul* **-erie** *în limba română*, în SMFC IV, [Bucureşti] 1967, p. 74) — un caz excepţional de luare în consideraţie a acestei variante în studierea cuvintelor româneşti — este o ipoteză care trebuie abandonată, întrucît, împotriva informaţiilor date de autorul citat, fr. *sonnerie* are şi în Franţa, în limba literară, sensul din română (vezi *Le Petit Robert* sau *Petit Larousse*).

[58] Pentru franţuzisme de origine germană, ca formaţie sau semantică, vezi A. Graur, *Désinences pour mots étrangers*, în BL II (1934), p. 241, şi *Alte etimologii româneşti*, Bucureşti, 1975, p. 19 ; Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, Bucureşti, 1940, p. 414 ; Th. Hristea, *Franţuzisme aparente şi pseudofranţuzisme*. . ., p. 499—500.

[59] Vezi rom. *pap* faţă de fr. belg. *pape* şi germ. *Papp* sau *hidrant* faţă de fr. elv. *hydrant* şi germ. *Hydrant*.

[60] Vezi, de exemplu, referirile din publicistica lui Caragiale (*Opere*, vol. al IV-lea, Bucureşti, 1965) la guvernantele elveţiene (p. 207, 310) şi belgiene (p. 432) din România secolului trecut.

DESPRE O ÎNCERCARE DE CRONOLOGIE A UNOR FENOMENE DIN FONETICA ISTORICĂ A LIMBII ROMÂNE

1. Examinînd tratamentul cîtorva sunete și grupuri de sunete latinești în română, în alte limbi romanice și în albaneză (uneori și în neogreacă), Alexandru Niculescu a încercat, într-un studiu recent [1], să degajeze o serie de trăsături prin care româna se separă de celelalte limbi menționate și care ar permite, după părerea autorului, să se identifice, în evoluția urmată de latină în răsăritul Europei, un „moment" (secolele VI–VII) caracterizat prin „fenomene latine exclusiv românești" (sic ; p. 31 [2]). Acesta ar fi, în ordine cronologică, al patrulea moment după cele trei incluse într-o periodizare propusă de acad. Al. Rosetti [3] : 1. latina vulgară (inovații comune tuturor zonelor Imperiului Roman) ; 2. latina orientală („grupată, pînă la sfîrșitul secolului al treilea al erei noastre . . ., cu dialectele italiene centrale și meridionale și, în Peninsula Balcanică, cu dalmata, albaneza și latina acoperită ulterior de g r a i u r i l e s î r b o-c r o a t e și s l o v e n e" [4]) ; 3. latina balcanică („ea este restrînsă la latina vorbită în Peninsula Balcanică, cu excluderea latinei din Italia, și aceasta începînd din secolul al V-lea al erei noastre, ca urmare a evenimentelor politice și economice care au provocat împărțirea Imperiului Roman" [5]) (p. 30–31).

Multe dintre argumentele invocate de Al. Niculescu în sprijinul tezei pe care o susține nu rezistă unui examen critic, ceea ce vom încerca să arătăm în paginile următoare. Observațiile noastre se referă numai la o parte dintre fenomenele discutate în studiul citat [6]. Vom face completări și precizări privitoare la descrierea acestor fenomene și la cîteva chestiuni de cronologie, arătînd, cînd va fi cazul, motivele pentru care considerăm că unele dintre concluziile autorului sînt susceptibile de a fi revizuite.

2. Tratamentul lui Ĕ accentuat. Afirmația potrivit căreia „comparația elementelor latine din română și din limbile balcanice arată că albaneza și neogreaca nu diftonghează, precum diftonghează româna Ĕ > ie în toate situațiile" (p. 21) nu corespunde realității. Chiar făcîndu-se abstracție de soarta lui Ĕ inițial în dialectul aromân (asupra acestei chestiuni vom reveni mai jos) — Al. Niculescu însuși afirmă, contrazicîndu-se, că „în aromână Ĕ inițial rămîne nediftongat" (p. 21) —, se pot menționa numeroase alte cazuri în care diftongarea n u a avut loc în limba română (de exemplu, în *anĕllus, dĕntem, rĕus, vĕneris) ;* ele sînt bine cunoscute [7] și cre-

[1] *Aspecte fonetice ale latinității limbii române — probleme de cronologie relativă —*, în *Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte* (Academia Republicii Socialiste România), seria IV, tomul II, 1979—1980, p. 19—32.

[2] Trimiterile la studiul lui Al. Niculescu se vor face prin indicarea numai a paginii.

[3] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [București], 1968, p. 587—591.

[4] *Ibidem*, p. 589 (spațiat de noi) ; în lucrarea lui Al. Niculescu, p. 30 : „cu dialectele italiene centro-meridionale, cu dalmata, cu elementele latine din albaneză și din n e o g r e a c ă" (spațiat de noi).

[5] Pasaj reprodus de Al. Niculescu de la p. 590 a cărții precitate.

[6] De cîteva dintre ele autorul s-a ocupat și în articolul *Une histoire tendancieuse de la langue roumaine*, publicat în « Revue roumaine d'histoire » (= RRH) XIX (1980), 2—3, p. 555—583. În cele ce urmează, ne vom referi uneori și la acest articol.

[7] Vezi, de exemplu, Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. I. *De la origini pînă în secolul al XVII-lea*. Ediția a doua revăzută și adăugită, [București], 1978, p. 365 ; Marius Sala, *Con-*

dem că neglijarea lor nu este justificată. În aceste condiții, constatarea că ,,albaneza și neogreaca prezintă și cazuri de Ĕ non-diftongat'' (p. 28) nu are valoarea pe care vrea să i-o atribuie Al. Niculescu.

Paragraful la care ne referim începe cu afirmația următoare : ,,Nici lat. Ĕ nu are un tratament unitar în latina « orientală »'' (p. 21) [8]. Pe parcurs, se trece însă, în mod tacit, de la problema enunțată la problema tratamentului lui [ę]. Se știe că, înainte de a se diftonga, vocala scurtă menționată a devenit [ę], dar aceasta nu înseamnă că expresiile ,,tratamentul lui Ĕ'' și ,,tratamentul lui [ę]'' sînt sinonime. Absența diftongării lui Ĕ în albaneză este ilustrată cu două exemple, dintre care unul este lat. *haedus*> alb. *edh*, unde, evident, nu avem a face cu transformarea Ĕ> [e]. Dacă însă trebuie să luăm în considerație și pe [ę] rezultat dintr-un diftong latinesc, putem să ne întrebăm de ce alb. *edh* este invocat de Al. Niculescu în favoarea tezei pe care o susține (în esență, existența unei deosebiri importante între română și albaneză), dar celor două exemple citate care contrazic această teză — ,,cf. totuși DAEMON > alb. *dyemën*, AETAS> alb. *yetë*'' (p. 21) — nu li se acordă atenție. Totuși, întrucît albaneza cunoaște și diftongarea lui [ę] provenit din lat. Ĕ [9], pentru a demonstra că această limbă nu se deosebește de română atît de mult cît ar rezulta din expunerea lui Al. Niculescu nu este necesar să facem apel la cazuri de tipul alb. *djemën*, *jetë* [10].

,,Diferențele dintre română și albaneză, precum și cele dintre dacoromână și aromână arată că fenomenul este independent [11] în fiecare dintre aceste idiomuri și că este posterior sec. V'', scrie Al. Niculescu (p. 21). Probabil că așa stau lucrurile în ce privește raporturile dintre română (respectiv, latina de la baza românei) și albaneză. Numai că, în lumina precizărilor din rîndurile precedente, argumentele din studiul de care ne ocupăm nu au capacitatea de a impune această concluzie, dealtfel nu tocmai nouă. Alexandru Philippide [12] consideră demonstrat faptul că ,,între diftongarea din limba albaneză a lui *é* < *ĭé* [13] și acea din limba latină populară a lui *ę̆* < *ĭé* nu este nici o legătură'' ; pasajul acesta nu i-a rămas necunoscut lui Al. Niculescu, care îl reproduce însă, la p. 21, în felul următor : ,,între diftongarea din limba albaneză *e* > *i̯e* și cea [sic] din limba dalmată [sic !] nu este nici o legătură'' [14].

Cît despre aromână, remarcăm, mai întîi, că dintre cele trei exemple citate pentru a se dovedi că ,,Ĕ inițial rămîne nediftongat'' — *elu, ed, es* (p. 21) — nu poate fi reținut decît ul-

tributions à la phonétique historique du roumain, Paris, 1976, p. 205—207 ; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 124.

[8] În paragrafele anterioare se discută tratamentul vocalelor labiale.

[9] Vezi, de exemplu, Eqrem Çabej, *Zur Charakteristik der lateinischen Lehnwörter im Albanischen*, în R[R]L VII (1962), 1, p. 161—199 (la p. 175—176, autorul arată că prezența în cuvintele albaneze a diftongului [i̯e] ca echivalent al lat. Ĕ este o trăsătură prin care împrumuturile din latină se disting de cele din italiană) ; idem, *Studime gjuhësore*. III. *Hyrje në historinë e gjuhës shqipe. Fonetika historike. Parashtesat— Prapashtesat. Shumësi i singularizuar*, Priština, 1976, p. 112 (se citează exemplul alb. *mjek* < lat. *medicus)*. Ni se pare destul de curios faptul că în bibliografia utilizată de Al. Niculescu nu figurează nici una dintre lucrările regretatului lingvist albanez.

[10] Este de preferat ca semiconsoana să fie notată *j*, ca în ortografia albanezei literare actuale, nu *y* (literă care, în aceeași ortografie, corespunde sunetului [ü]).

[11] Spațiat în text.

[12] *Originea românilor*. Volumul al doilea. *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași, 1927, p. 764, nota (nu ,,764 urm.'', cum se indică în studiul lui Al. Niculescu).

[13] După cum se știe, A. Philippide folosește semnele ,,< '' și ,,> '' cu valori opuse celor consacrate.

[14] Nu este singura neatenție de acest gen. Pasajul ,,un fapt îndeplinit în a doua jumătate a secolului II'', de la p. 483—484 a volumului I al lucrării citate a lui A. Philippide, devine ,,un fapt împlinit [sic] în a doua jumătate a sec. + II'' (sic ; p. 20), cu trimitere la p. 483 din volumul al II-lea al cărții. În titlul studiului lui P. Skok pe care îl vom cita mai departe (vezi nota 25) « langues » este înlocuit cu « pays » (p. 22), iar ,,Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien'' devine ,,Mitteilungen des rum. Sem.'' (p. 21).

timul ; la *es* s-ar adăuga *ed* în momentul în care am avea în vedere pe [ę] în general, nu numai pe [ę] provenit din Ĕ, dar în nici un caz nu are ce căuta aici *el(u)*, cu [ẹ] (închis) în latina vulgară[15]. Se pare că, și de data aceasta, s-a produs o ,,alunecare'' : problema diftongării lat. Ĕ s-a transformat în cea a preiotării[16].

În al doilea rînd, considerăm că nu poate fi neglijat faptul — nemenționat în studiul de care ne ocupăm — că toate cele trei forme indicate mai sus apar în aromână cu două fonetisme : atît cu [e], cît și cu [i̯e] la inițială[17]. Prin urmare, indiferent dacă este vorba de diftongarea lui [ę] sau de preiotare, deosebirea dintre aromână și dacoromână este mult mai mică decît se poate deduce din afirmațiile lui Al. Niculescu.

În sfîrșit, credem că s-ar fi impus discutarea părerii potrivit căreia în forme ca ar. *ed*, *es* vocala inițială provine dintr-un mai vechi diftong [i̯e][18]. De notat, în această ordine de idei, că, spre deosebire de preiotare (care nu trebuie confundată cu diftongarea vocalei inițiale, deși rezultatele celor două fenomene pot fi identice : cf. *ies* și *el* [i̯el]), transformarea [ę] > [i̯e] în *ies, ieri, iederă, eu* a fost considerată pînă acum, după cît se pare de toți specialiștii, un fenomen care s-a produs cel mai tîrziu în epoca românei comune[19].

După observațiile de mai sus, capătă un alt aspect atît problema cronologiei, cît și cea a legăturii sau — cum crede Al. Niculescu — a absenței unei legături între diftongarea lui [ę] în dacoromână și diftongarea aceleiași vocale în aromână[20].

3. Tratamentul diftongului AU. După ce enumeră idiomurile romanice în care lat. [au̯] accentuat s-a conservat și menționează că ,,albaneza nu participă la această conservare, dar nici nu transformă [diftongul — *n. n.*] în O : AURU(M)> alb. *ar*'' (urmează alte două exemple), Al. Niculescu scrie : ,,AU acc. a evoluat altfel în neogreacă : AUGUSTUS > gr. *avgustos*[21] — în legătură cu care trebuie considerat tratamentul alb. *af* (CAUSA> alb. *kafshë*, LAUD(EM) > alb. *lavd) ;* de aici, probabil, arom., megl., istr. *cavtu, caftu, (a)lavdu* etc.'' (p. 22). Autorul examinează, apoi, soarta lui AU neaccentuat și ajunge la următoarea concluzie : ,,Se vede, și în cazul diftongului AU, că latina ce devenea română se distingea de elementele latine din albaneză și din neogreacă. Conservarea diftongului apropie latina de la baza limbii române mai

[15] Forma ar. *miau* (printre exemplele menite să ilustreze diftongarea lui [ę] în interiorul cuvîntului) se datorează, evident, unei greșeli de tipar. După toate probabilitățile, avem a face cu *mi̯ău*, un exemplu preluat de Al. Niculescu din articolul său publicat în RRH (unde însă, la p. 558, el este dat, corect, ca formă aparținînd meglenoromânei, nu aromânei).

[16] În articolul menționat în nota precedentă se vorbește (la p. 558) de « la diphtongaison par la iodisation [sic] à l'initiale ».

[17] Vezi I. Mării, *e- în dialectul aromân*, în SCL XXI (1970), 6, p. 689—691.

[18] Vezi, de exemplu, Dorin Urițescu, *Observații asupra fenomenului de preiotare în limba română*, în *Studii de limbă și stil*. [Coordonarea științifică a volumului : G. I. Tohăneanu și Sergiu Drincu], Timișoara, 1973, p. 205 : ,,dacă vorbim despre o diftongare a lui *ę̆* în limba română este evident că în ceea ce privește formele *ed, es* etc. trebuie să vorbim de o reducere a diftongului *i̯e* la *e*''.

[19] La Al. Rosetti, *Istoria limbii române...*, 1978, p. 365, în partea intitulată *Româna comună* primul fenomen fonetic menționat este acesta : ,,*e* accentuat (< lat. *ĕ)* a fost diftongat în *ye*'' ; printre exemple figurează dr. *ieri*, ar. *a(i)eri* < lat. *heri*. După Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 41, [i̯e] (< Ĕ, AE sub accent) este anterior românei comune ; diftongul făcea parte din inventarul fonetic al ,,romanicei balcanice''.

[20] Am reprodus mai sus pasajul în care autorul susține că diftongarea în discuție s-a produs în mod independent în cele două dialecte. În articolul din RRH (p. 558) Al. Niculescu invocă însă același fenomen în favoarea părerii că în secolul al V-lea româna (!) era unitară și citează, printre altele, după Th. Capidan, forma ar. [i̯es] din Codex Dimonie.

[21] I. Fischer (căruia îi mulțumim pentru o serie de prețioase observații pe marginea versiunii inițiale a acestui articol) a binevoit să ne atragă atenția asupra faptului că ngr. αὔγουστος (cu [av], nu cu [a] — vezi mai jos, nota 23) ar putea fi un împrumut savant.

degrabă de dalmată, dialectele italiene de sud, friulana și cu [sic] alte zone romanice, deosebind-o de limbile din zona balcanică" *(ibidem)*.

Vom spune, mai întîi, că deosebirile dintre tratamentele [o], [a], [au̯] (conservarea ca atare a diftongului) și [av] (sau [af]) nu sînt toate la fel de importante. Lăsîndu-se la o parte tratamentul [o], necunoscut albanezei, celelalte segmente fonetice corespunzătoare diftongului originar pot fi grupate în două tipuri : 1. [a] ; 2. [au̯], [av] și [af] ; deosebirea dintre ,,[a]+ semiconsoană labială (bilabială)" și ,,[a] + consoană labială (labiodentală)" nu este esențială (sonoritatea acestei consoane nu ne interesează aici, ea fiind dependentă de context). Esențială este deosebirea dintre menținerea (sub o formă sau alta) și căderea elementului al doilea al diftongului. Sub accent, albaneza prezintă ambele tratamente [22], în timp ce româna nu cunoaște decît pe cel dintîi. Semnificația acestei deosebiri este însă diminuată de următoarele constatări : 1. tratamentul [a] apare și în română, în poziție neaccentuată (dr. *agúst)* [23]; 2. în cazurile în care diftongul s-a menținut în albaneză el a suferit, ulterior, o schimbare care se regăsește în română. De adăugat că este posibil ca fenomenul consonantizării semiconsoanei — pe care Al. Niculescu îl consideră recent în dialectele românești sud-dunărene (p. 22) — să nu fie foarte vechi nici în albaneză (ceea ce însuși cercetătorul citat admite, atunci cînd pune în legătură transformarea [au̯]> [av], [af] din această limbă cu fenomenul identic din neogreacă[24]).

Cu privire la asemănarea dintre română, pe de o parte, și dalmată și alte idiomuri romanice, pe de altă parte—asemănare care ar consta în păstrarea lui [u̯], opusă transformării acestui sunet în [v] sau [f] în albaneză și în neogreacă —, trebuie să menționăm că, potrivit unui studiu datorat lui P. Skok [25] (citat de Al. Niculescu), consonantizarea semiconsoanei s-a produs, în unele cuvinte, și în vegliotă și în istroromană.

Ținînd seamă de cele arătate, nu putem să-l urmăm pe Al. Niculescu atunci cînd stabilește, din punctul de vedere al tratamentului diftongului AU, o distincție netă între cele două grupuri de limbi menționate : română, dalmată și alte idiomuri romanice—albaneză și neogreacă.

În ce privește cauzele consonantizării lui [u̯] în română — fenomen care, de fapt, nu se limitează la diftongul în discuție (cf. ar., ir. *preftu)* —, Al. Niculescu admite, pentru dialectele sud-dunărene, posibilitatea unei influențe neogrecești, reproducînd însă, în același timp, următoarea afirmație a lui A. Philippide [26] : ,,n-avem a face cu vreo influență [27] a limbii neogrece" (p. 22). De precizat că acest autor se referă numai la aromână, iar observația sa se întemeiază pe constatarea că fenomenul se întîlnește și în istroromână, unde nu poate fi vorba de o influență neogrecească, cum ar rezulta din cele spuse de Al. Niculescu, care pune la un loc cele trei dialecte românești sud-dunărene.

4. **Tratamentul grupurilor** CS **și** CT. După ce arată că ,,evoluția grupului CS în română nu se deosebește, în general, de evoluția din alte limbi romanice : CS> *s* (LAXARE> *lăsa*, MAXĬLLA> *măsea* etc." și că pentru tratamentul ilustrat, de exemplu, de transformarea lat. COXA> rom. *coapsă* ,,se pot menționa paralele albaneze : alb. *kofshë/koshë*" (urmează alte trei exemple, printre care lat. *fraxĭnus*> alb. *frashën*, unde însă [s] nu este precedat de o

[22] Dublul tratament al diftongului latinesc AU în albaneză face parte, după Eqrem Çabej, *Zur Charakteristik...*, p. 187, dintre chestiunile ,,noch umstritten oder nicht hinlänglich geklärt" ; cf. idem, *Studime...*, III, p. 121.

[23] De fapt, în *augustus* (după cum s-a văzut, menționat de Al. Niculescu printre cuvintele cu AU accentuat) transformarea [au̯] < [a] este (ca și în *auscultare*) de dată latină ; forma *agustus* este atestată în secolul I. Vezi I. Fischer, *Remarques sur le traitement de la diphtongue au en latin vulgaire*, în RRL XIII (1968), 5, p. 418.

[24] Vezi începutul acestui paragraf.

[25] *La diphtongue latine* **au** *dans les langues balkaniques*, în *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques*... Tome IV, Paris, 1952, p. 241—249 (vezi, pentru chestiunea în discuție, p. 241 și 249).

[26] *Op. cit.*, II, p. 29.

[27] În original : *influință*.

labială), Al. Niculescu formulează o concluzie surprinzătoare : ,,Elementele latine din albaneză au, așadar, forme labializate și forme asimilate, spre deosebire de română, în care FRAXĬNUS, COXA, TOXĬCUM apar exclusiv cu fonetismul *cs> ps*'' (p. 24). Fără a mai pomeni pe *lăsa, măsea, ieși* și *leșie* (care fuseseră citate cu cîteva rînduri mai înainte și care nu prezintă fonetismul [ps]), menționăm că ultimul pasaj reprodus este nemijlocit urmat de completarea ,,cf., totuși, drom. *frasin, frasîn, frasăn*'', cu un exemplu suficient, el singur, pentru a ne convinge că, sub aspectul care ne interesează aici, deosebirea dintre română și albaneză nu este, nici de această dată, chiar atît de mare cît s-ar putea înțelege din afirmația cu caracter general făcută de Al. Niculescu. Oricum, între a spune că *fraxinus* apare în română ,,exclusiv cu fonetismul *cs> ps*'' și a cita, în același timp, forma *frasin* există o contradicție evidentă. De menționat, în sfîrșit, că nici *frasin*, care are o variantă cu [ps], nici *coapsă* nu au, în vocabularul limbii române, un statut care să poată justifica formularea ,,transformarea CS> *ps* în cele cîteva cuvinte dialectale'' (p. 25).

Referindu-se la așa-numitul ,,tratament labializant'', Al. Niculescu scrie : ,,Fenomenul este și astăzi în vigoare (morfonologic : COXIT> *coapse*, INFIXIT> *înfipse* sau dialectal)'' (p. 24). Nu vedem cum poate fi dovedită această afirmație. Din faptul că, în paradigma unor verbe, [p] alternează cu consoane velare nu rezultă nicidecum că fenomenul în discuție — transformarea [ks]> [ps] — este în vigoare și astăzi, ,,morfonologic'' (?) sau în alt fel, iar cazurile accidentale de tipul *clupsă* < bg. *kluksa* (p. 25) nu pot fi puse pe același plan cu schimbarea fonetică petrecută cu multe sute de ani mai înainte [28].

Constatarea că ,,în dialectul aromân formele labializate sînt foarte numeroase : *adaptu, aleptu, dreptu, trapse, viptu* etc.'' nu poate servi ca temei pentru a se susține că ,,distribuția fonologică și morfologică diferă în română și în dialectele ei'' [29] (p. 24). În aceleași categorii de forme (de perfect și de participiu) și fără nici o deosebire privitoare la contextul fonologic, grupurile [ps] și [pt] apar și în aromână, și în dacoromână. În nici unul dintre aceste dialecte (și nici în celelalte două) [ps] nu este singurul reflex al grupului originar [ks] ; fără îndoială, este greșit să se spună că în aromână transformarea CS> [ps] ,,este generalizată'' (p. 28) : grupului consonantic din forme ca lat. *dixit, duxit* îi corespunde în acest dialect, ca și în dacoromână, [s], nu [ps] [30].

Perechile de forme de tipul alb. *kofshë*/ *koshë* (< lat. *coxa*) nu pot fi date ca exemple care ar ilustra opoziția dintre dublul tratament al grupului [ks] în albaneză (,,forme labializate și forme asimilate'') și tratamentul ,,exclusiv'' [ps] în română (p. 24), iar alb. *koshë* nu poate fi pus în paralel cu it. *coscia* (p. 25). În cuvîntul albanez menționat aici — și în altele, inclusiv în *lafshë*/ *lash, mëndafsh*/ *mëndash*, citate de Al. Niculescu — fonetismul [š] reprezintă rezultatul unei simplificări recente, caracteristică graiurilor de nord ale dialectului gheg ; această transformare (produsă și în grupul [fš] care nu provenea din lat. [ks] : *shikë* < *fshikë* < lat. *vesica*) nu era încheiată încă în secolul al XVI-lea, cum o dovedește faptul că la Gj. Buzuku coexistă fonetismele [š] și [fš] [31].

Fără a pierde din vedere faptul că unele cuvinte albaneze de origine latină prezintă ,,un tratament labial, asemănător *(nu identic* [32]*)* cu cel existent în română (alb. *luftë*, alb.

[28] S-ar putea vorbi, cel mult, de un « jeu de la langue entre *k* et *p* » (A. Graur et A. Rosetti, *Sur le traitement des groupes lat.* **ct** *et* **cs** *en roumain*, în BL III, 1935, p. 74) : alături de *clupsă* există și *clucsă*, iar în forme ca *ocserva, văcsea* (citate în același loc) s-a petrecut o substituție care reprezintă fenomenul opus celui ilustrat de *clupsă*.

[29] Citește : în dacoromână și în celelalte dialecte.

[30] Cf. p. 83 din articolul citat în nota 28.

[31] Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore*. VI. *(Gjon Buzuku dhe gjuha e tij)*, Priština, 1977, p. 172, 192 ; cf. idem, *Unele probleme ale istoriei limbii albaneze*, în SCL X (1959), 4, p. 528. Al. Niculescu însuși menționează, în articolul din RRH, că « les formes en *sh* sont récentes » (p. 560).

[32] Subliniat în text.

kofshë)", Al. Niculescu formulează, totuși, concluzia cu caracter general conform căreia „este de presupus că elementele latine din albaneză se găsesc în altă situație, în timp și în spațiu" (p. 25). Este posibil însă ca elementele de tipul alb. *luftë* să nu aibă „altă situație în timp". Autorul arată că transformarea [kt] > [pt] în cuvintele moștenite de română trebuie să fi avut loc prin secolul al VI-lea după H. Mihăescu și în secolele III—VI după O. Nandriș și adaugă că, probabil, [ks] a devenit [ps] „în aceeași perioadă" (secolul al VI-lea sau secolele III—VI?), pentru ca, mai departe, să se oprească la secolele V—VI (p. 30). Dar, indiferent de datare, afirmația „la aceste labializări consonantice nu participau nici albaneza nici dalmata" (p. 25) rămîne, cu privire la prima dintre aceste limbi, discutabilă ; chiar fără a admite un prim stadiu de evoluție comun albanezei și românei, transformarea lui [k] în [f] în cea dintîi este o „labializare", ca și transformarea lui [k] în [p], produsă în elementele latine ale limbii române.

Al. Niculescu se întreabă dacă „nu cumva tratamentele de tipul alb. *drejtë*, *luftë*, *kofshë* reprezintă e v o l u ț i i [33] separate de română și orientate către vest" (p. 25) și lasă să se înțeleagă că la această întrebare trebuie să se dea un răspuns afirmativ. „Vestic" poate fi însă numai tratamentul ilustrat de cuvinte ca alb. *drejt(ë)* < lat. *directus* [34]. Nu vedem cum transformarea în labială a velarei din grupurile [kt] și [ks] ar putea servi ca argument în favoarea părerii după care albaneza este „orientată" către vest mai curînd decît către română.

Indiferent de explicația adoptată cu privire la procesele care au condus la fonetismele din fazele actuale ale românei și albanezei [35] și fie că admitem, fie că nu admitem „caracterul „balcanic" al transformării velarei în labială și influența unui substrat comun [36], între cele două limbi există, sub aspectul care ne interesează aici, o asemănare incontestabilă [37]. Nu credem că

[33] Spațiat în text.

[34] După M. Camaj, *Jotierung des albanischen* **gj** *und* **q** *(Zur Schichtung der lateinischen Lehnwörter im Albanischen)*, în *Actes du Premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*. VI. *Linguistique*, Sofia, 1968, p. 837—840, în cuvintele latinești împrumutate de albaneză într-o fază mai veche grupurile [kt] și [ks] au devenit [pt] și, respectiv, [ps] (ulterior, s-au produs transformările [pt] > [ft] și [ps] > [pš] > [fš]) ; tratamentul [ḱ] (sunet devenit, apoi, [i̯] este propriu unui strat lexical mai nou. Cf. H. Mihăescu, *Note despre fonetica și morfologia elementului latinesc din albaneză*, în SCL XXXI (1980), 3, p. 308.

[35] Vezi, acum în urmă, Gr. Brâncuș, *Schimbări fonetice tîrzii în română și albaneză*, în SCL XXVIII (1977), 3, p. 291 : „E interesant de observat însă că în unele graiuri tosce și în ghega de mijloc *h* devine *f* numai în grupul *ht*... Aceasta ar putea fi o dovadă că substituția lui *c* prin *p* în grupul *ct* (lat. *lucta* > rom. *luptă*, alb. *luftë)* nu s-a făcut direct, ci prin fazele tranzitorii *h* și *f : ct* > **ht* > *ft*".

[36] Vezi, printre altele, A. Rosetti, *Sur le traitement des groupes lat.* **ct** *et* **cs** *en roumain*, în RRL XIX (1974), 2, p. 139—140 ; Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore*. IV. *Nga historia e gjuhës shqipe*. Priština, 1977, p. 292 : „labializarea guturalei" în română și în albaneză (autorul adaugă și dalmata, care are însă o altă situație ; vezi A. Graur et A. Rosetti, *op. cit.*, p. 66) nu este un fenomen întîmplător, ci reprezintă un caz de „paralelism remarcabil".

[37] Toate aceste chestiuni sînt foarte controversate. Ele au fost examinate pe larg (cu numeroase trimiteri la bibliografia anterioară, care include importantul studiu datorat lui Al. Graur și Al. Rosetti și citat mai sus, în nota 28) de Marius Sala, *op. cit.*, p. 171—185. Cartea aceasta nu figurează în bibliografia studiului lui Al. Niculescu și nici în cea a articolului din RRH, unde însă putem citi, la p. 561 : « L'hypothèse B. Malmberg [sic], appliquée par M. Sala [unde ? — *n. n.*] *(ct > pt*, le premier stade d'une évolution dont le stade suivant serait *ct > it)* nous semble improbable ». Mărturisim că nu am găsit în lucrarea lui M. Sala această ciudată ipoteză. La bibliografia problemei sînt de adăugat : I. Fischer, *Corelația consonantică „palatalizat" ~ „labializat" din latina tîrzie și cîteva consecințe posibile ale acesteia*, în SCL XXVII (1976), 5, p. 479—482 (o seducătoare ipoteză, conform căreia, prin reacție împotriva tendinței de asimilare — [ks] > [ss], [kt] > [tt] —, velara a dobîndit un apendice palatal sau, în alte regiuni, labial : [faktu] > [fak'tu], de unde forme ca fr. *fait*, sau [faktu] > [fak^{w}tu], de unde rom. *fapt*, cu o transformare a labiovelarei care se regăsește, de exemplu, în *patru* < lat. *quattuor) ;* Cătălina Frâncu și Constantin Frâncu, *Analogia ca un punct de plecare pentru lat.* **ks, kt** > *rom.* **ps, pt**, în SCL XXIX (1978), 4, p. 419—429 (în acest articol sînt discutate și unele chestiuni de cronologie).

Al. Niculescu are dreptate cînd, recunoscînd-o, încearcă, totuși, să-i minimalizeze semnificația și insistă asupra faptului că ,,transformările labializate" (p. 30) nu au dus la rezultate chiar identice în română și în albaneză.

5. **Tratamentul grupurilor** CL și GL. Deși dialectele italiene meridionale și albaneza prezintă, în unele cazuri, tratamente care nu se regăsesc în română (calabr. *vigliare* < lat. *vigilare*; alb. *lendë* < lat. *glandem* [38]), existența unor forme de tipul calabr. *vigghiare*, alb. *për-gjoj* (< lat. *pervigilare*) — cf. dr. *veghea*, cu aceeași transformare a grupului [gl] într-o oclusivă palatală — ar fi trebuit, credem, să conducă la formularea unei concluzii mai puțin categorice decît cea pe care o găsim în studiul lui Al. Niculescu: ,,Tratamentul grupurilor latinești CL, GL diferențiază așadar româna atît de albaneză, cît și de dialectele italiene de sud" (p. 26) [39]. Și de data aceasta, se ține seamă de deosebirile dintre română și albaneză, dar se neglijează asemănările.

În ce privește descrierea fenomenelor fonetice care au avut loc în idiomurile menționate, se impun cîteva corectări. Nu se poate spune, cu referire la transformările [gl] > [ǵ] și [gl] > [l'] că evoluția s-a produs ,,în direcție palatală [ǵ] și în direcție laterală [l']" (p. 26; vezi și p. 27), căci și [ǵ], și [l'] sînt consoane palatale. Din aceleași motive, faptul că în dacoromână au apărut fonetismele [k'], [ǵ], ca echivalente ale grupurilor [kl'], respectiv, [gl'], păstrate în celelalte dialecte, nu justifică formularea ,,dialectul dacoromân a mers mai departe în direcție palatală" (p. 27). Menționăm, în treacăt, că situația din aromână nu poate fi ilustrată cu ajutorul unui exemplu ca *uncl'u* (p. 26), cuvînt i n e x i s t e n t în acest dialect (la p. 27, el este atribuit, greșit, atît aromânei, cît și meglenoromânei).

Cîteva observații sînt necesare pe marginea următorului pasaj: ,,situația din aromână și meglenoromână (care s-au oprit la faza [*kl'*]), faptul că, încă în sec. XIV—XV, în grafia unor nume proprii dacoromânești din actele slavo-române (o influență slavonă ucraineană?) se mai întîlnesc forme conservate (de ex. *Urěclę*) — ar arăta că palatalizarea grupelor [sic] latine CL, GL nu era complet definitivă [sic] nici în română [într-o epocă foarte veche *n. n.*] (dealtfel, în graiuri arhaice din Moldova și din Transilvania, se mai păstrau forme nealterate)" (p. 27).

Mai întîi, dacă grafiile de tipul *Urěclě* corespund unor ,,forme conservate" ele nu pot fi, în același timp, rezultatul unei influențe slavone (pe care, oricum, nimic nu ne dă dreptul să o presupunem în acest caz). În al doilea rînd, este cu totul nepotrivită formula ,,forme nealterate": după cum se știe, grupurile consonantice [kl] și [gl] s-au transformat în [kl'], [gl'] înainte de perioada influenței slave [40], așa încît formele în discuție erau ,,alterate" în secolele XIV—XV; mai exact, se produsese alterarea lichidei precedate de velare (transformarea ei din dentală în palatală). În fine, existența lichidei palatale în [gl'ață], de exemplu, și inexistența ei în [ǵiață] sau [ǵață] nu poate fi interpretată ca o deosebire între două fonetisme

[38] După Eqrem Çabej, *Zur Charakteristik*..., p. 171, din lat. **glanda*. Nu este de prisos să menționăm că lichida din cuvinte ca *lendë* (pe care unii cercetători o consideră un ,,*l* muiat"; vezi, de exemplu, Holger Pedersen, *Die albanesischen* **l**-*Laute*, în ,,Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen" XXIII. Neue Folge, XIII (1895), p. 535) n u e s t e identică cu lichida palatală din italiană. Eqrem Çabej, *Studime*..., III, p. 134, o numește ,,dentipalatală" (,,dentipalatale"). Bazat pe rezultatele unor cercetări experimentale, André Bothorel, *Contribution à l'étude descriptive des latérales de l'albanais*, în « Travaux de l'Institut de phonétique de Strasbourg » II (1969—1970), p. 133—144, o definește ca laterală apico-alveolară; cealaltă laterală a albanezei (ortografiată *ll*) este o apico-alveodentală (p. 135, 138).

[39] Totuși, cu cîteva rînduri mai sus, autorul admisese că grupul GL a avut în albaneză o evoluție ,,similară" cu cea din română.

[40] În pasajul ,,Trebuie să presupunem, dat fiind că transformarea CL > [ki̯], în română, nu s-a petrecut în elementele slave din română..., că fenomenul este anterior sec. VI—VII" (p. 26) apare efectul unei neglijențe de redactare; este evident că fenomenul în discuție nu poate fi decît transformarea lui [kl] în [kl'], nu în [ki̯].

dintre care ultimul ar fi caracterizat prin palatalizarea ,,complet definitivă" (?) a grupului consonantic originar. Celui de al doilea element al acestuia îi corespunde o palatală și în [gl'ață], și în [ği̯ață] (sau în [ği(i̯)ață], fonetism care, după părerea noastră, a existat în dacoromâna veche[41]). Cît despre soarta primului element, deosebirea dintre [ği̯ață] (sau [ğață]) și [gi̯ață] (cu velară înainte de [i̯], fonetism propriu unor graiuri dacoromâne[42]) nu prezintă importanță din punctul de vedere al fenomenelor discutate aici ; ceea ce interesează este dacă, după transformarea [kl] > [kl'], lichida palatală s-a păstrat sau nu s-a păstrat ca atare.

Că faza [ki̯] ,,este de dată relativ recentă" (p. 27) se știe foarte bine și, prin urmare, nu ar fi fost necesar să se insiste asupra acestei chestiuni. Recentă este și faza [ği̯] ; de ce să formulăm doar ipoteza că ,,s - a r p u t e a[43] ca transformarea [gl']>[ği̯] să nu fi fost generalizată" într-o epocă foarte veche (p. 27), cînd această transformare nu este generalizată nici astăzi în toate graiurile românești? În orice caz, între evoluția grupurilor CL, GL și diversele palatalizări produse în istoria limbii române nu există relația pe care vrea să o stabilească Al. Niculescu atunci cînd scrie : ,,Iată de ce ideea lui O. Nandriș, 1963[44], p. 139 despre existența a *trei* serii de palatalizări în română (« une palatalisation romane, une autre proto-roumaine et une dernière présentant un caractère dialectal ») nu este fără temei" (p. 27). După cum am arătat mai sus, transformarea în [i̯] a lui [l'] precedat de oclusive velare (sau în alte poziții) n u e s t e o palatalizare, iar transformarea, mai veche, a lui [l] în [l'] nu poate reprezenta decît o singură palatalizare (fie ,,romanică", fie ,,protoromânească"). O. Nandriș nu se referă la problema discutată în studiul lui Al. Niculescu, ci la a l t c e v a, și anume la contextele în care [l] s-a transformat în [l'] : în grupurile [kl], [gl] și înainte de [i̯] provenit din [i] sau [e] în hiat (,,la palatalisation d'origine romane") ; în cuvinte ca *lepore(m)*, *gallina* și în împrumuturile vechi, în diverse contexte (palatalizarea protoromânească) ; înainte de vocale sau semivocale palatale, în cuvinte ca *lele*, *leagăn* (palatalizarea dialectală recentă).

6. ,,În urma analizei întreprinse, se observă cu ușurință că unele tratamente ale fonetismului latin din limba română sînt posterioare sau ulterioare altora, astfel încît cercetarei lor dă posibilitatea de a stabili, fie și în linii sumare, o cronologie relativă a transformări latinei în română", scrie Al. Niculescu (p. 27). Trecînd peste afirmația din prima parte a pasajului citat, care se referă la un adevăr banal, trebuie să spunem că tabloul raporturilor cronologice stabilite de autor între diversele schimbări fonetice este în multe puncte confuz, discutabil sau chiar inacceptabil.

Este greu de înțeles cum poate să servească la stabilirea cronologiei fenomenelor și cum poate fi datată a b s e n ț a unei schimbări fonetice : ,,conservarea lui Ŭ a avut loc într-o epocă în care latina sud-est europeană era legată cu Italia meridională" (p. 28). În ce privește transformările care s-au produs în mai multe dintre limbile la care se referă Al. Niculescu, este de observat că în datarea lor se admite ușor posibilitatea unor evoluții independente relativ tardive atunci cînd este vorba de asemănările dintre română și albaneză, dar nu și în alte cazuri : transformările, numite ,,labializate" (p. 30), ale grupurilor CT și CS în latina de la baza românei sînt despărțite de transformările similare care au avut loc în albaneză[45], dar faptul că fenomenul consonantizării lui [u̯] din [au̯] (urmat de consoană) s-a produs atît în aromână, cît și în istroromână și în unele graiuri dacoromâne (la p. 22 este menționată și meglenoromâna) îl determină pe autor să atribuie acestui fenomen ,,o probabilă origine con-

[41] Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*. Extras din ,,Studii și cercetări lingvistice" XV (1964), fasc. 1—5, București, 1964, p. 75—81.

[42] Petru Neiescu, *Un arhaism în fonetismul din graiul bănățean*, în CL VIII (1963), 1, p. 55.

[43] Spațiat de noi.

[44] Octave Nandris, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963.

[45] Vezi mai sus, § 4.

temporană separării dialectelor românești" (p. 28), ceea ce ne îndreaptă către o epocă foarte îndepărtată (ipoteza formulată aici nu concordă însă cu ceea ce se spune la p. 22 : ,,asemănarea dintre dialectele românești sud-dunărene și neogreacă în tratamentul AU> *av*, *af* n u p o a t e f i d e c î t r e c e n t ă[46] sau de origine neogreacă"[47]).

Neglijîndu-se cronologia unor fapte din istoria limbii albaneze, se stabilește un paralelism nefondat între fonetismele din alb. *koshë* și, respectiv, it. *coscia*[48]. Nu este luată în considerație posibilitatea ca unele dintre trăsăturile comune albanezei și limbilor romanice occidentale (în special albanezei și italienei) să fie datorate unor influențe tîrzii ale latinei și, apoi, ale italienei asupra limbii albaneze, după o perioadă în care în aceasta din urmă se produseseră unele schimbări fonetice identice sau asemănătoare cu cele din latina pe cale de a deveni română. E. Çabej a arătat că este greu să se separe diversele straturi cronologice ale elementului latino-romanic din albaneză[49].

Inventarul fenomenelor prin care, după Al. Niculescu, româna se desparte de albaneză și de celelalte idiomuri aduse în discuție nu poate fi ușor identificat, din cauza unor formulări contradictorii. La exemplele date mai sus adăugăm acum unul din partea finală a studiului la care ne referim. La p. 30–31 citim : ,, Afară de conservarea lui Ŭ, de tratamentul Ŏ, Ō> *o*, de evoluția grupurilor CL, GL, albaneza și dalmata nu participă la transformările caracteristice latinei ce devenea romanică românească". Cu cîteva rînduri mai sus însă (la p. 30) ,,palatalizarea grupurilor CL, GL" este inclusă printre ,,transformările fonetice care au loc n u m a i[50] în latina de la baza limbii române".

7. O versiune în limba franceză a studiului discutat mai sus a apărut, sub titlul *La latinité du roumain. Un essai de chronologie relative du phonétisme*, în unul dintre volumele omagiale publicate cu ocazia celei de a 60-a aniversări a profesorului E. Coseriu[51]. În ce privește structura expunerii, modificările introduse în varianta dedicată savantului de la Tübingen nu sînt prea numeroase. Mai importante sînt eliminarea paragrafului consacrat tratamentului lui AU și omiterea cîtorva pasaje de mică întindere[52].

Mult mai numeroase neconcordanțe între cele două versiuni pot fi constatate dacă se urmărește modul în care sînt redate cuvintele citate. Iată cîteva exemple : it. merid. *krući*, *krućа* (versiunea românească, p. 20) — *krúci*, *kruce* (sic ; versiunea franceză, p. 324) ; dalm. *kual* (20) — *kial* (325 ; dar *kual* la p. 331) ; dalm. *buka* (21) — *buke* (326 ; dar *buka* la p. 324) ; alb. *yetë* (21) — *vetë* (326) ; lat. CON QUA (23) — CUM QUA (327) ; sard. *abba* (23) — *alba* (327) ; alb. *klishë* (26) — *clishe* (sic ; 330)[53] ; lat. FŎCUS (20, 28) — FŌCUS (324, 331) ; dalm. *koraun* (28) — *koraum* (331)[54]. Din păcate, nu întotdeauna este ușor sesizabilă prezența unor greșeli de tipar (și, după cît se pare, nu toate erorile pot fi puse pe seama tipografilor).

[46] Spațiat în text.

[47] Cf. § 3.

[48] Vezi § 4.

[49] Eqrem Çabej, *Betrachtungen über rumänisch-albanischen Sprachbeziehungen*, în RRL X (1965), 1—3, p. 114 : ,,oft nicht möglich ist, eindeutig festzustellen wo hier der lateinische Einfluß aufhört und der italienische beginnt" ; idem, *Zur Charakteristik*..., p. 175.

[50] Spațiat în text.

[51] *Logos semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*... Vol. V. *Historia y arquitectura de las lenguas*..., Madrid, Berlin, New York, [1981], p. 323—337.

[52] Autorul n-a avut însă grijă să suprime și toate referirile la acestea. La p. 327 citim : « la délabialisation de QU- paraît aussi dans les inscriptions » ; pasajul în care, în versiunea românească (p. 22), se dau exemple de tipul lat. *quando*> rom. *cînd* nu a fost însă menținut, așa încît nu se înțelege ce vrea să însemne « aussi ».

[53] În mai multe locuri, în versiunea franceză apare *e* în loc de *ë* (în cuvinte albaneze).

[54] În locurile indicate aici se repetă unele exemple date în părțile inițiale ale celor două texte ; cuvîntul dalmat citat apare și sub un al treilea aspect, *korauna*, în ambele versiuni (p. 20, respectiv, 325).

Iată și cîteva neconcordanțe de alt gen : ,,în dalmată Ĕ> ę> ịa'' (21) — « en dalmate, Ĕ>*ie* » (326) ; ,,nu alterează'' (26) — « n'alternent pas » (sic ; 330) ; ,,cercetări anterioare ale lui H. Lüdtke, G. Rohlfs etc.'' (28) — « des recherches antérieures à celle [sic] de H. Lüdtke, G. Rohlfs etc. » (331) ; la ,,bibliografie'', anul de apariție a lucrării lui I. Șiadbei *Le latin dans l'Empire d'Orient* este 1932 după versiunea românească și 1943 după cea franceză [55].

La toate acestea se adaugă neglijențe de tot felul (din pasajul « d'autres langues balkaniques : l'albanais, le néogrec et les dialectes italiens méridionaux » [p. 324] ar rezulta că dialectele italiene meridionale sînt socotite idiomuri balcanice), inclusiv unele trimiteri greșite (la p. 333 se trimite la p. 352—353 din ediția din 1978 a *Istoriei limbii române* a acad. Al. Rosetti, dar indicația ,,se potrivește'' numai cu ediția din 1968 a acestei lucrări) [56].

Așa stînd lucrurile, deși versiunea franceză a apărut după cea românească, am considerat că este preferabil să ne raportăm la textul din *Memorii*.

8. Problemele abordate în lucrarea lui Al. Niculescu — de cronologie relativă și (ceea ce nu reiese din titlu) în mare parte, de cronologie absolută — sînt importante și, fără îndoială, rezolvarea lor nu este o sarcină ușoară. Sîntem de acord cu aprecierea potrivit căreia ,,cronologia relativă a latinei devenind romanică românească și limba română rămîne încă o cercetare deschisă'' (p. 31).

Contribuția autorului ar fi fost mai valoroasă dacă el ar fi utilizat o informație mai bogată, ar fi examinat cu rigoarea necesară faptele aduse în discuție și ar fi fost preocupat în mai mare măsură de acuratețea [57] și claritatea expunerii. După cum s-a putut vedea, tratarea cam grăbită a unor chestiuni a dus la apariția, în textul studiului, a numeroase inexactități și a unor contradicții. Cea mai gravă dintre acestea din urmă este conținută chiar în partea finală a studiului, unde, în mod firesc, sînt formulate principalele concluzii ale cercetării : Al patrulea moment ,,în diacronica [sic] latinității limbii române'' — un ,,moment din evoluția l a t i n e i [58] în romanică'' — este situat în secolele VI—VII, perioadă care coincide cu ,,începuturile romanicei românești'' ; îndată după aceea, se admite însă că ,,în sec. VI—VII putem vorbi de limba română comună'' (p. 31). Au putut oare să existe simultan limba română și o ,,romanică românească''?

[55] Prin numărul lor mare, supărătoare sînt, în versiunea franceză, greșelile și stîngăciile de exprimare : « les signalements de A. Philippide » (= ,,semnalările'' ; p. 325, nota) ; « l'albanais et le néogrec ne se diphtonguent pas » (326) ; « traitement palatalisé » (329) ; « on registre » (330) ; « la labialisation en groupes [kʷ], [gʷ] » (332) ; « l'intégration de la [sic] *barbarum gentium populi* » (335) etc.

[56] După cum am arătat, trimiteri greșite se găsesc și în versiunea românească.

[57] În formularea ,,*k* + *y* hiat'' (p. 23) s-a strecurat o greșeală de tipar (a fost omis cuvîntul ,,în'') ; nici ,,*y* în hiat'' nu ar fi însă corect spus. Este greu de înțeles ce ar putea să însemne ,,tratamentul QU> [kʷ] și GU> [gʷ]'' (p. 22), considerat caracteristic pentru latina orientală (în versiunea franceză, p. 326, corect : « le traitement de QU [= kʷ] et de GU [= gʷ] »). În lat. *incalciare* consoana ulterior asibilată nu se găsea ,,în poziție post-accentuală'' (p. 23). Transformarea lat. *lingua*> sard. logud. *limba* nu poate fi numită ,,labializarea palatalei'' (p. 23). Tratamentul [tt] al grupului [kt] nu poate fi interpretat, la un loc cu [ịt], ca inovație ,,în direcția palatală'' (p. 24). Măruntele erori și neglijențe de tot felul sînt aproape la fel de supărătoare ca succesiunea de contradicții.

[58] Spațiat de noi.

Lăsînd la o parte problema existenței (respectiv, a inexistenței), între latină și română, a unei faze (a unei limbi?) „romanice”, trebuie să menționăm că nu este evidentă legătura dintre părerea citată privitoare la cronologia absolută a românei comune și argumentele expuse în paginile precedente ale studiului lui Al. Niculescu; afirmația noastră ar rămîne valabilă și dacă toate aceste argumente ar fi convingătoare, ceea ce nu este cazul.

Ianuarie 1982

ANDREI AVRAM

Institutul de cercetări
etnologice și dialectologice
București, Nikos Beloiannis 25

GEORG E. MEIER und BARBARA MEIER, **Handbuch des Linguistik und Kommunikationswissenschaft.** Band I **Sprache, Sprachentstehung, Sprachen** mit 2 Abbildungen im Text und 8 Sprachkarten in einer Mappe, Berlin, Akademie-Verlag, 1979, XIV — 553 p.

Cartea de față face parte dintr-o serie de șase volume ale unui tratat de lingvistică generală care urmează să apară. Celelalte cinci volume vor fi consacrate următoarelor probleme : transcriere, transliterație, scriere, grafematică, fonetică, fonologie, prozodie (II), limba și procesul comunicării, psiholingvistică, tulburările de vorbire, ontogeneza limbii, semiotică și teoria semnului, semantică, noematică, lexicologie, lexicografie, stilistică (III), teoria gramaticii, categoriile gramaticale, formarea cuvintelor, teoria textului (IV), sociolingvistică, interferența lingvistică, procesul comunicării, teoria traducerii, lingvistică comparată, lingvistică confruntativă, limbaje speciale, lingvistica computațională, statistica lingvistică, interlingvistică (V), bibliografia completă (VI).

Acest prim volum este consacrat prezentării problemelor varietății lingvistice de pe glob. Într-un scurt capitol introductiv (p. 1—16) sînt prezentate diversele accepțiuni ale termenului *Sprache* și sînt discutate funcțiile limbii. Capitolul al II-lea este dedicat apariției limbajului ca sistem de comunicare (p. 17—36). Cea mai mare parte a volumului (p. 37—437) cuprinde clasificarea sistematică a tuturor limbilor de pe glob. Un bogat indice încheie lucrarea.

Prin proporțiile ei, cartea pe care o prezentăm se înscrie, alături de A. Meillet — M. Cohen, *Les langues du monde*, ediție nouă, Paris, 1952, C.F. Voegelin și F. M. Voegelin, *Classification and Index of the World's Languages*, New York, 1977, printre puținele lucrări care prezintă situația tuturor limbilor de pe glob.

Volumul de față nu se aseamănă integral cu nici una dintre lucrările precedente. Se aseamănă cu lucrarea lui Meillet — Cohen prin faptul că limbile sînt prezentate pe continente (fără să se precizeze acest lucru în mod expres), iar cu opera lui C.F. și F.M. Voegelin prin modul de organizare a materiei sub forma unor liste în care familiile și grupurile de limbi însumează limbile componente (pentru acestea din urmă se dau indicații cu privire la locul unde se vorbesc și la numărul de vorbitori). Spre deosebire de lucrarea lui Voegelin, cu care se aseamănă mai mult, în această carte nu sînt suficient de clare criteriile după care au fost selectate cele 287 de numere de limbi și familii de limbi. Astfel, sînt puse pe același plan — deci cu numere distincte — familii de limbi ca cea indoeuropeană sau turcică și limbi vorbite de un număr mic de vorbitori, care fac parte și ele din diverse familii : *barea* (31), *kunama* (32), *ingassana* (35), *gule* (36), *fur* (39), *tama* (40), *mimi* (42) sînt limbi care aparțin familiei Chari-Nil (în terminologia școlii americane) sau familiilor nilo-ciadiană, nilo-abisiniană (în clasificarea școlii franceze). Mai surprinzător este faptul că este pusă sub număr aparte o limbă ca *ilit* (33), despre care înșiși autorii cred că ar putea fi grupată cu o altă limbă *(berta)*. În aceeași ordine de idei remarcăm că sînt date cu numere aparte grupuri de limbi : *maba* (41) și limbi aparținînd aceleiași familii *(mimi* — 42). Din păcate, autorii citează foarte rar sursele după care dau clasificarea limbilor și cifrele referitoare la numărul de vorbitori ai fiecărei limbi. În legătură cu cifrele respective se remarcă destul de des diferențe între cifrele din Voegelin și această carte, de obicei mai mari în volumul de față. Pentru a rămîne numai în domeniul limbilor amerindiene menționăm diferențe la 23 de limbi.

Structura fiecărui articol cuprinde informații cu privire la locul unde este vorbită limba respectivă și la numărul de vorbitori,

la fel ca la Voegelin (aici informațiile referitoare la răspîndirea geografică sînt mai bogate). Limbile mai importante beneficiază în plus de o serie de informații cu privire la istoria lor. Nu se dă nici un fel de indicație cu privire la structura limbilor prezentate.

Lucrarea lui Georg Meier și Barbara Meier poate fi consultată cu profit de oricine vrea să se informeze în legătură cu locul unde se vorbesc diversele limbi de pe glob și cu numărul vorbitorilor.

Ianuarie 1982

MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

JUAN JOSÉ ACERO FERNÁNDEZ, **La teoría de los juegos semánticos. Una presentación,** Fundación Juan March, Madrid, 1978, 53 p. (=**Serie Universitaria** 67)

Lucrarea pe care o prezentăm rezumă cercetările lui Fernández în domeniul teoriei jocurilor semantice (în engleză *game-theoretical semantics)* efectuate în anii 1975 și 1976 la Suomen Akateemia, în Finlanda, sub conducerea lui Jaakko Hintikka. Schițată ca o nouă metodologie de investigație semantică (vezi, în special, J. Hintikka, *Logic, Language Games, and Informations*, Oxford at Clarendon Press, 1973, și E. Saarinen (ed.), *Game-Theoretical Semantics*, D. Riedel Publ. Co., Dordrecht, 1978), teoria jocurilor semantice și-a propus inițial să formalizeze noțiunea de „joc de limbaj" din *Philosophical Investigations* (1953) ale lui Wittgenstein în termenii teoriei matematice a jocurilor. Fernández este de părere că drumul spre această teorie a fost pregătit, de la Wittgenstein încoace, prin preluarea de către lingviști a unora dintre doctrinele logico-filozofice ale lui Austin și Searle.

În linii mari, Wittgenstein susținea că ideile noastre de „limbaj" și de „propoziție" nu se bucură de unitatea formală pe care o pretinde logica matematică. Acest lucru iese la iveală de îndată ce conștientizăm dificultățile pe care le-am putea întîmpina în simularea unei gramatici universale în înțelesul modern al termenului. În termenii noștri, Wittgenstein consideră că evenimentele din sfera comunicării dintre oameni comportă singularități ireductibile, care pot fi descrise ca fapte de istorie naturală și care nu pot fi puse pe seama unui limbaj unic cu o logică unică. Jocurile de limbaj sînt pentru Wittgenstein tocmai atari singularități ale Logosului, privite mai degrabă ca „Lebensformen" (expresia îi aparține), decît ca entități teoretice. Un cercetător care ne pare a continua, cu mijloace diferite, această linie de gîndire în investigația semantică este matematicianul René Thom, în *Stabilité structurelle et morphogénèse*, Reading, 1972.

Hintikka, în schimb, apreciind că doctrina mai sus-menționată a lui Wittgenstein este mai degrabă filozofică decît teoretică, abandonează trăsăturile specifice ale ideii wittgensteiniene de joc în favoarea noțiunii tehnice de joc din cercetarea operațională. Jocul este, în această ultimă accepție, „o situație în care acționează o mulțime $N = \{1, \ldots, n\}$ de elemente raționale (numite *jucători)*, care, în mod succesiv și independent, într-o ordine și în condiții specificate printr-un ansamblu de reguli, aleg cîte o decizie (efectuează o acțiune, „mutare") dintr-o mulțime dată de alternative (...). Acțiunea unui anumit jucător $i \in N$ constă în alegerea, la fiecare din momentele $t_i^j (j = 1, \ldots, p_i)$, precizate prin regulile jocului, a unei decizii dintr-o mulțime de alternative I_i^j dată, în funcție de situația *(starea de informație)* S_i^j la momentul t_i^j (adică de ansamblul acțiunilor precedente ale tuturor jucătorilor, cunoscute de jucătorul *i)*", (G. Owen, *Teoria jocurilor*, Editura tehnică, București, 1974, p. 7–8.)

În ceea ce-l privește pe Fernández, acesta preia în linii mari optica profesorului Hintikka, susținînd la rîndul său că Wittgenstein

n-a făcut mai mult decît să sugereze o metodă de investigaţie logico-lingvistică, fără a construi efectiv această metodă. Totuşi, atunci cînd înţelege teoria jocurilor semantice ca ,,una teoría de las actividades y formas específicas de conducta que confieren significado a las sentencias de (parte de) una lengua natural'' (p. 6), Fernández nu pare a se fi îndepărtat prea mult de intenţiile lui Wittgenstein din *Investigations*.

Protagoniştii unui joc de limbaj sînt, ca şi la Hintikka, *Myself* (,,*Yo*'') şi *Nature* (,,*Naturaleza*''). De asemenea, ca şi la Hintikka, misiunea jucătorului *Yo* este de a indica în ce condiţii este adevărată o propoziţie dată (această misiune este considerată de verificare), în vreme ce misiunea jucătorului *Naturaleza* este aceea de a falsifica propoziţiile propuse de *Yo*. Orice joc semantic are un stadiu iniţial şi un stadiu final, în care se decide învingătorul. Stările prin care trec jucătorii pe parcursul unei partide sînt stări de informaţie, iar strategiile de joc, care se exprimă prin mutări, sînt strategii de vehiculare a informaţiei în scopul obţinerii victoriei. Regulile de joc sînt astfel încît verificarea unei propoziţii este o condiţie suficientă pentru verificarea altei propoziţii. Deoarece interpretarea semantică a propoziţiilor atomice ,,se decide por otras vías que por las de un juego semántico'', rezultatul unui joc ,,es siempre relativo a un interpretación semántica de las sentencias atomícas'' ale limbajului. Conceptul de adevăr se defineşte astfel : ,,una sentencia S_i de L es verdadera en L bajo un interpretación I (de las sentencias atomícas de L) si, y solamente si, yo dispongo de una estrategia ganadora en el juego semantico I (S_j, I)'' (p. 8).

Fernández stabileşte reguli de joc specifice pentru expresii aparţinînd limbajului logicii propoziţiilor (p. 12) şi limbajului logicii predicatelor (p. 19). În ambele situaţii, jocul este cu doi parteneri (*Yo* şi *Naturaleza*), finit (se execută un număr finit de mutări), cu sumă nulă (victoria unui jucător presupune înfrîngerea celuilalt) şi cu informaţie perfectă (fiecare jucător ştie în fiecare stadiu al jocului mutările pe care le-a realizat pînă atunci oponentul său).

Iată un exemplu de regulă de joc. Să presupunem că *Yo* are de verificat disjuncţia a două propoziţii p_1 şi p_2. Deoarece disjuncţia este adevărată atunci cînd unul dintre membrii săi este adevărat, este suficient ca *Yo* să verifice numai una dintre cele două propoziţii. Jocul poate continua în raport cu propoziţia verificată. Întrucît finalitatea jocurilor de acest gen este de a verifica dacă o propoziţie dată este adevărată sau nu, aceste jocuri sînt denumite juegos de verificación.

Fragmentul de limbă naturală la care Fernández aplică mai întîi noţiunea de joc semantic este paradigma privilegiată a semanticii de orientare logică : particulele cuantificaţionale, în spaniolă *todo*, *algún*, *ningún* şi *el*. Adoptînd un cadru de referinţă transformaţionalist, autorul presupune că regulile jocului se aplică la structurile de suprafaţă ale propoziţiilor (p. 24), fapt pentru care apreciază că teoria sa ,,se alinea entre la gama de teorías semánticas interpretativas'' (p. 25). Pentru a rezolva ambiguităţile structurale sau de domeniu, cazuri în care unei propoziţii îi corespund două sau mai multe structuri profunde, autorul propune un al doilea tip de reguli de joc, ,,reglas cuya misión es la de especificar el orden de aplicación de las primeras en cada juego semántico'' (p. 32); aceste reguli sînt denumite reguli de ordine. În concepţia noastră, numai regulile de ordine au un caracter propriu-zis operaţional, în măsura în care ele descriu efectiv strategiile de joc ca strategii argumentative. Un exemplu de regulă de ordine este (O. *DOM*), specificată la p. 32 : ,,Si un operador *op* domina a un operador *op* en la estructura superficial de una oración, pero no está dominado por éste, no se debe aplicar ninguna regla de juego al segundo antes de aplicar una regla de juego al primero''.

În fine, un al treilea tip de reguli îl constituie regulile de traducere, inspirate de lucrările lui Richard Montague, (vezi R. Montague, *Formal Philosophy*, Yale University Press, 1974), care transformă orice joc

semantic într-un proces de formalizare. „El proceso de formalización se considera exhaustivamente descrito cuando disponemos, para cada oración *O* a analizar, de un procedimiento que nos permite calcular el valor de la función *Trad* para el argumento *O*" (p. 37). Formalizarea, adică traducerea unui fragment al unei limbi naturale într-un limbaj formal ales după anumite criterii de adecvare, transformă teoria jocurilor semantice într-o teorie a formelor logice. Astfel stînd lucrurile, putem pune în chestiune necesitatea apelului la ideea operaționalistă de joc, cîtă vreme formalizarea se poate efectua, așa cum o dovedește semantica Montague, fără a se recurge la conceptele cercetării operaționale (jocuri, decizii, strategii etc.).

În capitolul final, *Un vistazo al problema de la anáfora pronominal* (p. 39—49), autorul oferă o aplicație a teoriei jocurilor semantice la categoria pronumelor anaforice, insistînd asupra a ceea ce lingviștii anglo-americani denumesc „laziness pronouns" (în spaniolă, *pronombres de pereza)*.

Lucrarea *La teoría de los juegos semánticos* nu ne pare convingătoare din mai multe motive. Mai întîi, apelul la noțiunea operaționalistă de joc ne pare, insistăm, nejustificat din punct de vedere metodologic. În aceeași ordine de idei, ca și grupul finlandez de cercetători condus de Hintikka, Fernández utilizează termenul *joc* fie pentru clase abstracte de reguli, fie pentru partide (= jocuri jucate). În fine, aplicațiile ideilor *game*-teoretice la limbile naturale sînt metodologic prea schematice și cantitativ prea reduse pentru a ne putea furniza o imagine globală și consistentă asupra fertilității acestor idei.

Cusururile semnalate nu trebuie puse, totuși, automat pe seama autorului. Din cîte înțelegem, *Serie Universitaria* a Fundației Juan March publică numai scurte rapoarte asupra unor cercetări în curs, iar lucrarea lui Fernández este un astfel de raport, supus rigorilor seriei. În al doilea rînd, autorul adoptă anumite idei care sînt vulnerabile în chiar doctrina, acum clasică, a lui Hintikka. Dar dincolo de orice observații critice, lucrarea lui Fernández trebuie apreciată cel puțin pentru șansa pe care o are de a contribui la primenirea conceptuală a semanticii hispanice.

Ianuarie 1982

MIHAI GAIȚĂ
Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

AR. VRACIU, **Limba daco-geților**, Timișoara, Editura Facla, 1980, 218 p.

Cartea filologic-lingvistică apărută de curînd : Ar. Vraciu, *Limba daco-geților* „își propune : 1) să examineze, în mod critic, cercetările fundamentale consacrate limbii daco-geților, contactului dintre ea și latină în procesul de formare a limbii române ; 2) să detașeze, pe baza materialului lingvistic, trăsăturile specifice idiomului geto-dac, pentru a-i fixa, apoi, locul în cadrul familiei indo-europene ; 3) în sfîrșit, să delimiteze fondul prelatin din structura limbii române" (p. 6). Este un program de lucru important, chiar grandios, privind probleme lingvistice și paleoetnologice din cele mai complexe și obscure, a căror abordare și tratare de către autorul ieșean necesită o examinare atentă, ce va arăta cu ușurință dacă a găsit sau nu vreo soluție ori formulă valabilă, de durată. Dispunînd de o bibliografie enormă : cărți, reviste, note, dicționare etc. și părînd bine orientat în lingvistica generală și slavistică, autorul uită însă faptul esențial că indoeuropenistica și tracologia împreună cu problemele substratului preroman al limbii române sînt materiale și probleme cu totul deosebite, ce se cer cunoscute temeinic, căci ele au metode și criterii de investigație proprii.

Stadiul actual al cercetării; perspective, (p. 14—55) vrea să fie un „istoric" al problemei, la a cărui elucidare autorul ar fi adus contribuții utile ; de fapt, acest capitol prezintă o înșirare a multe și de toate, inclusiv nume

de cercetători care au contribuit cu foarte puțin ori cu nimic valabil la studiul substratului românesc (I. B. Deleanu, B. P. Hasdeu, O. Densusianu latinizant și slavizant, I. Valaori); dar autorul omite aici un nume foarte important în problemă: marele slavist și comparatist Fr. Miklosich, care încă în 1862 a stabilit valoarea și semnificația lingvistică, istorică și etnologică a elementului lexical autohton traco-dacic în limba română, paralel cu cel indo-european strîns înrudit din albaneză. Asertiunea că Hasdeu ar fi „asigurat o bază științifică cercetărilor privitoare la rolul factorului etnologic în procesul de formare a limbii române" (p. 17) necesită precizarea că B. P. Hasdeu n-a avut decît o intuiție corectă și bogată imaginație filologic-lingvistică, ca și în istoriografia și etnologia sud-est europeană (la fel ca alți eruditi și vizionari în a doua jumătate a veacului al XIX-lea: Fr. Miklosich, H. Schuchardt, L. Diefenbach etc.) despre valoarea ce revine și a trebuit să revină „substratului" lingvistic (lexical) și social-etnic în procesul etnogenezei române. Dar metoda și soluțiile lui Hasdeu în etimologia românească și comparativă rămîn în majoritate (aproape în totalitate) nevalabile, cum a arătat la 1894 Al. Philippide, apoi alții mai concret (utilă este numai etimologia dată de Hasdeu pentru apelativul albano-român *abure* — *avull*, lucru pe care A.V. nu-l observă). Urmează apoi expunerea cam diluată privind pe alți filologi-lingviști români care de fapt n-au izbutit să aducă nimic valabil în comparatistica indo-europeană și în etimologia românească. Alături de contribuții utile (de ex. etimologia temei **tolk- / talk-* în nume trace *Roime-talkas, S(e)i-talkas*, cu slavo-românul *tîlc* etc.), eminentul filolog și epigrafist bulgar D. Detschew (1877—1958) a pus în circulație o sumedenie de erori în fonetica și etimologia tracă, amplificate de ale altor compatrioți ai săi (V. Georgiev, I. Duridanov etc.), care au creat o stare de confuzie la unii asupra poziției limbii tracodace și a substratului lexical românesc; cum se vede și din prezentarea dezordonată a foneticii de A. V. (p. 22—23, 24—27 etc.). Dintre falsele „etimologii indo-europene" înșirate de A. V. tipică apare cea confecționată de V. Georgiev pentru elementul toponimic traco-getic — *para* (în *Brentopara, Gelupara* etc.) din fictivul i.-e. **bora*, în loc de cel real indicat de noi în 1957 (SCL VIII, p. 167) i.-e. **(s)per-* „par(i), căpriori de acoperiș; a lega și încheia cu căpriori; construcție, clădire", ce justifică deplin semantismul „localitate, sat" (nicidecum „vale, rîu" pentru Georgiev). Dacă autorul ieșean preferă „etimologii" fictive ca cea cu *bora*, înseamnă că se menține mereu străin de comparatistica indo-europeană și de tracologie. Expunerea despre „regiunea ilirică [ce] este ceva mai greu de conturat decît cea daco-moesiană și tracă" (p. 31—35) înșiră iarăși cam diluat ample citate, opinii, teze și tabele din care nespecialiștii nu se aleg cu nimic clar și util, iar cunoscătorii competenți cu greu ar putea să afle vreo părere sau luare de poziție critică a autorului.

Opera filologic-lingvistică a acad. Al. Rosetti privind substratul românesc (p. 36) se limitează la generalități și la ideea că elementele anteromane românești ar fi numai cele ce există și în albaneză (*brîu, mazăre, viezure* etc., în total vreo 70 de termeni). „Între lucrările mai noi consacrate tracilor se numără și cea a lui J. Wiesner (1963)" (p. 43); dar la repertoriul bibliografic, p. 209, unde ar trebui să fie explicată sigla „J. Wiesner (1963)", nu se găsește acest autor german (pierdut între fișele lui A. V.), istoric al antichității care a scris cu mult meșteșug, într-un stil de excepțională eleganță istoriografică, monografia *Die Thraker. Studien zu einem versunkenen Volk des Balkanraumes* (Stuttgart, 1963, 256 p.), text de o lectură agreabilă, dar cu contribuții proprii foarte modeste, aproape disparente (recenzată la noi în CL X (1965), p. 229—235). Tot acolo, A. V. discută în continuare multe lucrări de arheologie și istorie a dacilor, fără vreo legătură cu limba acestora (cf. și H. Daicoviciu; Congresul tracologic, București, 1976 ș.a.); lărgindu-și cîmpul bibliografiei, autorul ieșean ajunge să citeze și „contribuții" amatoriste și extravagante, ca ale unui medic bucureștean și ale altor diletanți în lingvistică, etimologie, etnologie (te întrebi: cum

poate azi un lingvist profesor universitar să-şi pună mintea cu amatori-impostori ?).

Caracterele generale ale limbii daco-geţilor : naraţiuni alungite, obositoare, nume proprii şi păreri din toate părţile Europei despre traci-daci — illyri ş.a. ; la p. 63 un tablou al foneticii daco-getice raportată la cea primară indo-europeană cu unele erori şi omisiuni (de ex. i.-e. *o* ar trece în dacică la *a*, fals ; mutaţia consonantică ar fi ,,regulă fixă'' la daci ; nici o menţiune despre oclusivele medii aspirate ş.a.) ; se pare că totuşi aici se admite că daco-getica era numai un dialect al limbii unitare trace.

Poziţia limbii daco-getice în cadrul indo-european : generalităţi, frazeologie vagă, toate teoriile bune-rele din veacurile XIX—XX-lea, aluzii nebuloase la ,,pelasgi'', termila etc. ; albanezii illyri, limba armeană, dacica ; fonetica tracă (p. 86), cea indo-europeană, dacă, tracă, frigiană ; tot ce au spus aproape toţi, iar precizări, concluzii ferme bazate pe fapte nu se ivesc nicăieri, nici un aport personal al autorului ieşean din 1980.

Elemente autohtone ale limbii române ; criterii de delimitare ; păreri şi iarăşi păreri, citate în repetări monotone, obositoare, fără vreun fir călăuzitor al faptelor şi criteriilor. Este şi aici evidentă lipsa de orientare în materie la autor, aproape ca la oricare dintre aşa-numiţii ,,dacologi'' şi tracizanţi amatori. La afirmaţia ,,înainte de Hasdeu, pe seama influenţelor anteromane din limba noastră erau puse următoarele elemente . . ., fonetice, gramaticale, lexicale *(abur, brad, baltă* etc.)'' (p. 108), trebuie precizat că acest ,,înainte'' înseamnă numele mai sus-menţionatului Fr. Miklosich (1862). Faptul că A. V. riscă aserţiuni ca (p. 110) ,,fără îndoială, cuvinte ca *abeş* « în adevăr, zău », *abur, adămană* « dar, mită », *argea, baci, . . ., codru . . . stejar* etc. . . . sînt de certă origine autohtonă'' [!] arată fără îndoială că d-sa nu este deplin familiarizat cu lexicografia şi etimologia românească : *adămană* (din care vb. *a ademeni)* e din magh. *adomány* ,,donaţie, cadou'' ; *codru* e lat. *quadrum* (cf. lat. *Quadratus* > *Codratus* ş.a.) ; *stejar* e slav, termenul echivalent fiind românescul ereditar autohton dacic *gorun ;* pentru *raţă* ,,Ente'' cf. şi ung. *ruca* (pronunţat *ruţă* ,,raţă''). Unde se mai găseşte elementara acribie critic-filologică ? După alţi autori-amatori, A. V. citează (p. 114) de ex. apelativul popular *traistă* (var. transilv. *straiţă)*, recunoscut de mult ca termen grecesc *(tágistron) ;* cum poate fi înghesuit (decît cu forţa) un apelativ bizantin-neogrecesc între ,,autohtonele'' româneşti ? Ignorînd materialul lexical şi etimologia românească în ansamblu, se înşiră (după Philippide) între cuvintele autohtone preromane nişte termeni ca *acolo* (lat.), *aghiuţă, alac, alior, găsesc* (slav), *tureac* (germ.-romanic) ş.a. Citim apoi şi cităm ,,este în orice caz cert că : *a arunca, creţ, custură, a dărîma, a dezmierda, razim, a răbda, a zburda* ş.a. nu pot fi deduse din limba traco-dacilor'' (p. 141) ; de unde oare asemenea ,,certitudine'' la autorul ieşean ? probabil că nu e numai din ,,spirit critic'' şi contestatar, ci şi din cauză că dînsul n-a citit vreun tratat de indo-europenistică (K. Brugmann, H. Hirt ş.a.), dar nici nu a răsfoit atent dicţionarul etimologic A. Walde — J. Pokorny, fiind străin de etimologia indo-europeană, ignorînd deci faptul că, de ex., cuvinte ,,obscure'' româneşti *creţ, dărîma, razim* au rădăcini (baze) indo-europene evidente cu ,,rude'' în greacă, baltică, iraniană, albaneză ş.a. *(*k(e)re-t-, *der-am-, reg'-em-* etc.) ; fără asemenea cunoştinţe de materiale şi criterii precise ,,este cert că nimic nu poate fi dedus din limba traco-dacilor'' pentru A.V., după propria sa diagramă filologică.

S-ar putea ca autorul să aibă dreptate în aserţiunea că ,,în ansamblu, statistica lui I. I. Russu (cuvintele autohtone ale limbii române) trebuie reinterpretată, supunînd unei analize etimologice riguroase *toate cuvintele* atribuite, *de foarte multe ori*, în mod arbitrar [!] substratului anteroman din dialectele româneşti'' (p. 142) ; dar atare ,,analiză etimologică riguroasă'' e sigur că nu ar putea să facă decît un lingvist bun cunoscător al comparatisticii indo-europene şi al romanisticii, şi în principal al etimologiei. După lista noastră de cuvinte autohtone albano-române *(Elemente autohtone în limba română*, 1970), ne informează A.V. pentru continuarea discuţiei, vom semnala în cele ce urmează

cuvintele ce apar în plus în Tratatul de istoria limbii române, II, între acestea : *abeş, bară, băl (bălan, bălaş), boreasă, ciuf, ciump, ciupi, codru, colibă, fluier, hameş, mărar, spuză, ţeapă* etc. (p. 144), fără să remarce însă că : *băl* e slav, *hameş* magh., *mărar* grecesc, *spuză* latin, *ţeapă* slav ş.a.m.d. ,,Numărul cuvintelor româneşti apropiate de cuvinte atestate în daco-getică sau în alte limbi vechi din această zonă depăşeşte cu mult cifra indicată de I.I.R., ridicîndu-se la aproximativ 35 ...". Foarte bine şi frumos enunţat, dar cum ar putea să fie ,,vechi (din antichitatea romană?)" sau cît de vechi (?) apelative recente în română, ca *adămană* (vb. *ademeni*, magh. *adomány*), *băl, bălan* slav (înlocuind parţial şi zonal pe romanul *albus*), *bumb* (magh. : *gomb* ,,nasture"), *zîrnă* slav etc.

Din păcate, la fel de necritic purcede în continuare autorul ieşean în aprecierea contribuţiilor berlinezului romanist filoromân G. Reichenkron (elev al lui E. Gamillscheg), cu enorma cantitate de cuvinte ,,autohtone" româneşti fabricate de G. R. prin nişte artificii şi formule contorsionate fonetice şi etimologice, uimitoare cele mai multe, pe care A.V. le reproduce răbdător, fără să observe şi să releve caracterul aleatoriu şi fictiv al majorităţii din asemenea confecţii filologice hibride, absolut inutil a fi înşirate sau ,,combătute" aici (caracterul lor prevalent amatorist a fost arătat de noi la timpul său în SCL XIII (1962), p. 115–117; apoi în CL XIII (1968), p. 347–354, în legătură cu impozantul volum de filologie şi fantezie *Das Dakische Rekonstruiert aus dem Rumänischen* al lui G. Reichenkron). Urmează în expunerea profesorului ieşean J. Hubschmied, V. Georgiev ş.a. Cele ,,8 criterii de stabilire a elementelor de substrat în limba română" (p. 151–153) nu prea servesc la nimic concret; singurul lucru folositor ar fi fost aici etimologiile indo-europene corecte ce poate oferi lexicul românesc autohton, care însă trebuie stabilite prin reconstituirea ştiinţifică românească şi tracologică — indo-europeană; dar de unde? În schimb se repetă unele cuvinte zise ,,autohtone" ca *adămană, bumb, colibă, dîmb* etc., ca şi toponime evident slavo-române : *Cerna, Drencova, Garvăn, Hîrşova, Turda* ş.a., regrupate şi repetate pînă la exacerbare pentru chinuitul cititor al monografiei din 1980, fapt care (abuzînd de răbdarea celor ce s-ar încumeta să citească integral cartea) nu face decît să amplifice starea de confuzie la unii ,,dacologi" şi romanişti români şi străini; păcat de atîta trudă intelectuală, bătaie de cap, risipă de material grafic.

La ,,anexele" cărţii apare un tabel de ,,nume proprii daco-getice" cu mari lacune şi erori (lipsă, de exemplu, antroponimul unic getic *Degistion* la Istria în Dobrogea, *Ranisstorum*, localitate în Dacia Superior, *Thiamarcus*, rege în nord-estul Olteniei); nimic despre etimologia unor asemenea elemente onomastic-lingvistice de importanţă deosebită (semnificative mai ales pentru unitatea de limbă a tuturor traco-geto-dacilor). A doua ,,anexă" întreabă pe cititor ,,a existat scriere în Dacia preromană?", unde autorul ieşean comite şi imprudenţa să citeze pe ,,autoarea" Viorica Mihai, *Puncte de vedere privind scrierea dacilor* (1979), ca şi pe alţi autori *eiusdem farinae* : la bibliografia generală (590 titluri!) se înşiră pentru probleme lingvistice un eminent inginer hotarnic (p. 199), iar apoi un ... medic (p. 201) şi alţi grafomani amatori-impostori ce s-au pomenit ,,filologi" peste noapte.

Nu se va uza şi abuza aici de răbdarea cititorului cu ,,discuţii" şi analiza cărţii *Limba daco-geţilor*, care nu oferă absolut nimic din materialul lingvistic-onomastic şi problemele implicate (ce au fost studiate anterior de alţii, români şi străini). Precum poate uşor să observe oricare nespecialist, chiar străin de lingvistică şi filologie, cartea din 1980 poartă un titlu nepotrivit cu conţinutul paginilor; cel mult putea să fie intitulată modest *Contribuţii la bibliografia şi istoria cercetărilor despre limba daco-geţilor şi a substratului românesc.*

Decembrie 1981

ION I. RUSSU
Cluj-Napoca, Prahova 11

I. I. RUSSU, **Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componența latino-romanică,** București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, 466 p.

Apariția unei monografii dedicate originilor poporului și limbii române marchează un moment de referință în știința istorică românească actuală. Importanța problemei etnogenezei românilor capătă, dealtfel, dimensiuni noi în măsura în care tendințele contemporane în științele istorice urmăresc realizarea sintezei pe calea integrării informațiilor ce aparțin unor diverse și specifice domenii de cercetare. Unor astfel de cerințe le răspunde și recenta monografie, datorată celui mai competent specialist — filolog și istoric — al antichităților balcanice (traco-daco-ilire) din țara noastră, I. I. Russu.

Ne aflăm în fața unei opere vaste prin problematică, metodologie și argumentație științifică, deși calificată de autorul însuși, cu modestia conștiinței lucide a limitelor, „o schiță de caracter preliminar" (p. 35). Ea preia și dezvoltă o serie de teze formulate de autor încă de acum două decenii, teze cărora le dă un conținut sensibil nou, aprofundat de achiziții concrete ulterioare, și o formă uneori nouă, impregnată de un patos al demonstrației specific și recognoscibil în orice pagină aparținînd profesorului Russu.

Problematica etnogenezei se impune, firesc, în orice cercetare dedicată substratului limbii române, istoriei (recte „pre"- și „proto"-istoriei) sale în general, ca dealtfel în orice cercetare dedicată sud-estului european din cele mai îndepărtate origini pînă în antichitate și evul mediu. Fără a relua firul acestor cercetări (*Etnogeneza românilor* le dedică un capitol special), ne rezumăm la a observa că întreaga activitate a prof. Russu a fost (direct-mărturisit sau indirect) pusă în slujba elucidării vastei probleme „etnogenetice", constituindu-se în decursul anilor capitole de sine stătătoare ale acesteia. Pe de altă parte, în raport cu istoricul problemei, se impune remarca absenței unei opere de sinteză privind etnogeneza românilor de peste 50 de ani, de la *Originea românilor* a lui Philippide. Monografia profesorului Russu poartă în sine valențele dublei sinteze, a cercetărilor proprii, dar și a cercetărilor unei întregi școli (la noi de peste un veac) de istorie a limbii, poporului, culturii și civilizației românești.

Etnogeneza românilor este divizată în două părți aproximativ egale (191 p. și, respectiv, 185 p.), diferite însă esențial în privința conținutului.

Secțiunea întîi cuprinde 8 capitole, dintre care primele două au un caracter introductiv, întrucît se referă la rolul limbii române în elucidarea problemei etnogenezei și la istoricul cercetărilor privitoare la substrat; al treilea capitol reunește izvoarele antice referitoare la traci, daci și iliri; următoarele trei capitole alcătuiesc chintesența analizei lingvistico-istorice efectuate de autor în prima secțiune a monografiei, urmărind: a) plasarea limbii române între limbile balcanice moderne și studierea relației dintre acestea din urmă și limbile balcanice antice; b) originea și cronologia lexemelor autohtone în perspectivă comparată indo-europeană; c) valoarea și locul acestor lexeme în interiorul limbii române (inclusiv dialectele sud-dunărene) și în limbile învecinate (împrumuturi din română); d) semnificația istorică a cuvintelor autohtone din limba română în raport cu „obîrșia" românilor și cu formarea limbii române. Ultimele două capitole reașază în centrul analizei aspectele de bază ale problemei etnogenetice, subliniindu-se rolul tuturor factorilor istorici, sociali, economici și politici pe baza cărora a avut loc conversiunea dublei etnii într-o sinteză unică, de o individualitate aparte: poporul român. Secțiunea se încheie cu o serie de *Considerații finale* remarcabile prin claritatea și puterea lor de convingere.

A doua secțiune a monografiei este reprezentată de corpusul lexical-etimologic alfabetic al cuvintelor autohtone din română și dialectele sud-dunărene, precedat de două capitole preliminare, cu un conținut preponderent metodologic. La sfîrșitul volumului remarcăm indicele de materii, cuvinte și nume proprii,

autori, extrem de amănunţit şi, prin aceasta, util pentru o rapidă informare, urmat de două rezumate, redactate în franceză şi germană.

Etnogeneza românilor ne apare drept o introducere sintetică în istoriografia românească şi, totodată, un prim capitol de istorie a limbii române. Istorie şi filologie, istorie şi lingvistică — acestea sînt coordonatele pe care se desfăşoară, în profunzime, arhitectura cărţii. Dealtfel, o monografie consacrată originilor etnice (sau etnico-naţionale) nu poate să nu fie, în aceeaşi măsură, şi o monografie dedicată obîrşiilor limbii. Este aceasta, în concepţia autorului, pîrghia fundamentală a demonstraţiei-anchetă propuse, pe care o putem echivala în termenii următori : istoria limbii aduce lumina necesară descifrării istoriei ethnosului, în aceeaşi măsură în care acesta din urmă lămureşte decisiv procesul evoluţiei limbii. Sau, după cum afirmă autorul : ,,limba este principalul element distinctiv al etnicităţii şi prima caracteristică a formaţiei politice-statale'' (p. 88), şi, mai departe : ,,se poate afirma fără riscul de a exagera sau de a greşi că numai limba considerată în ansamblul structurii ei [. . .] poate şi trebuie să dea indicii concrete în ce priveşte alcătuirea iniţială a comunităţii etnic-sociale a populaţiei românofone, adică a poporului român'' (p. 155).

Monografia prof. Russu urmează o cale a demonstraţiei bifurcată pe temeiul argumentelor privind continuitatea etnică în provinciile trace şi în Dacia romană şi, în al doilea rînd, continuitatea lingvistică, respectiv permanenţa substratului limbii române. Concluzia şi, în acelaşi timp, achiziţia teoretică de maximă importanţă la care ajunge autorul în finalul anchetei este următoarea : pe calea dovezilor materiale, inclusiv scrise, precum şi prin existenţa fondului autohton prelatin al limbii române se poate cu certitudine stabili că poporul român reprezintă continuatorul direct al popoarelor dace (dacogetice) şi trace de la stînga şi dreapta Dunării care au subzistat cuceririi şi ocupaţiei romane, fiind treptat şi ireversibil supuse romanizării ; în al doilea rînd, ca proces de simbioză, romanizarea a avut drept temelie etnică populaţia indigenă rustică dacă, respectiv daco-moesiană şi tracă în sudul Dunării ; în sfîrşit, limba română, formată unitar pe un vast teritoriu (coincizînd cu cel de formare a poporului român), presupune şi demonstrează fără putinţă de tăgadă existenţa sintezei unice a celor doi factori etnogenetici fundamentali : romanitatea şi substratul etnolingvistic autohton, ,,cele două realităţi, care elucidează direct şi fără echivoc procesul « obscur » al etnogenezei românilor în zona balcano-carpatică'' (p. 167).

Ar fi fost însă posibilă, după opinia noastră, o cale mai sistematică în demonstraţie. Ne referim, spre exemplu, la locul în care apare plasat elementul lingvistic (în afară de repertoriul lexical al secţiunii secunde) în ansamblul monografiei. Cel puţin din unghiul de vedere al înlănţuirii demonstraţiei, analiza lingvistică este mai puţin coerentă sau, mai corect spus, este mai puţin sistematic pusă la dispoziţia demonstraţiei tezelor de natură propriu-zis istorică. Spre exemplu, un capitol întreg, al IV-lea, ca şi o parte din cel următor creează dificultăţi de receptare în ce priveşte ordinea expunerii, în sensul că se amestecă în interiorul aceluiaşi capitol consideraţii teoretice la nivelul semnificaţiilor istorice cu postularea unor legi de neconcordanţă şi transformări fonetice. Dealtfel, în cursul expunerii fenomenelor şi condiţiilor istorice care au stat la baza declanşării procesului etnogenezei întîlnim reluări (mai mult sau mai puţin dezvoltate) ale unor aspecte deja analizate (cf., de ex., subcap. al II-lea din cap. al VIII-lea, care reia chestiuni dezbătute în capitolul introductiv şi în cap. al VI-lea, subcap. 1 şi 4). Aceste reluări îmbogăţesc fondul dezbaterii datorită faptului că apar în locuri diferite, punînd în lumină alte aspecte decît în contextele în care apăruseră anterior, dar — opinăm — nu ar fi fost lipsită de importanţă pentru păstrarea clarităţii expunerii o cuprindere a tuturor acestor aspecte în forma unor teze riguros delimitate şi demonstrate.

A doua secţiune a cărţii, ce reprezintă o amplă monografie a cercetărilor etimologice privind substratul limbii române, supune

fiecare cuvînt unei radiografii complexe. Pornind întotdeauna — în măsura posibilului, evident — de la realitatea concretă exprimată de cuvîntul respectiv, autorul realizează adevărate incursiuni monografice în botanică, zoologie, anatomie-medicină, etnografie şi folclor, atît în domeniul românesc (general şi zonal), cît şi, pe cale comparativă, în tezaurul lexical-popular şi folcloric-etnografic al altor popoare, de obicei vecine, la care se adaugă în cîteva rînduri experienţa proprie a zonei natale (Turda). Descifrarea etimologiei presupune pentru fiecare caz în parte ca prim demers indicarea semantismului, procedură esenţială, *sine qua non* a dezlegărilor etimologice. În unele cazuri însă semantismul este echivoc, alegerea sensului fundamental fiind îngreunată de existenţa a două sau chiar mai multe accepţiuni de bază, de unde şi dificultatea stabilirii etimonului IE probabil.

În cele ce urmează ne permitem să notăm cîteva observaţii (unele din ele de amănunt) pe marginea expunerii teoretice şi a etimologiilor cuprinse în secţiunile cărţii, cu intenţia de a întregi imaginea de ansamblu, precum şi de a rostui anumite amănunte în vederea unei posibile reeditări a operei.

Întîlnim în cîteva rînduri (cu precădere în cap. al II-lea, consacrat istoricului cercetărilor) o serie de aprecieri mai mult sau mai puţin subiective la adresa unor lingvişti care s-au ocupat de problema substratului limbii române. Menţionăm în acest sens în primul rînd aprecierile global nefavorabile la adresa primului nostru lingvist de talie europeană, B. P. Hasdeu, căruia, cu foarte rare excepţii, i se pun în evidenţă mai degrabă erorile de concepţie şi de metodă decît meritele datorate priorităţii în anumite domenii de analiză lingvistică, aşa cum a fost, spre exemplu, ideea necesităţii analizei ştiinţifice a limbii române din perspectivă comparativ-indo-europeană. Dealtfel, în ansamblu, se poate spune că opiniile autorului faţă de contribuţia unor lingvişti ca Al. Rosetti (p. 60), Vl. Georgiev (p. 64, n. 111) şi G. Ivănescu (p. 65) în rezolvarea problemei etnogenezei românilor şi a substratului românei rămîn adeseori fără acoperirea argumentelor, la nivelul unor simple afirmaţii (impregnate uneori de umor şi ironie caustică), iar în unele locuri argumentele înseşi conţin aserţiuni contradictorii (de ex. p. 67, aprecierile cu privire la cap. *Influenţa autohtonă* din vol. al II-lea al tratatului de *Istorie a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1969, p. 313—374).

În interiorul cap. al III-lea am socoti mai întemeiat să se înceapă prezentarea populaţiilor autohtone antice din Peninsula Balcanică şi Dacia cu tracii şi nu cu ilirii, cel puţin din perspectiva etnogenezei şi a cuvintelor autohtone din română. În cazul subcapitolului dedicat ilirilor lipsesc, în comparaţie cu cel consacrat tracilor şi dacilor, referinţe la dispariţia limbii ilire, chiar dacă, obiectiv, ştirile din antichitate despre relictele limbii ilire în sec. II—IV (V?) e.n. aproape lipsesc, fiind cu mult mai sărace decît cele privitoare la traci (vezi, pentru aceştia din urmă, p. 82—83).

În cadrul cap. al VII-lea, subcap. 3 (p. 192) autorul expune o serie de consideraţii privitoare la soarta clasei nobiliare dace imediat d'‚pă războiul ultim cu Traian. Referitor la aceasta, e posibil, aşa cum o indică izvoarele (v. de ex. p. 173), ca o parte din daci (inclusiv din rîndul nobililor) să fi pactizat cu romanii, chiar o „facţiune" restrînsă oponentă politicii lui Decebal (respectiv, rezistenţei disperate a Sarmisegetusei înaintea căderii finale). De bună seamă, această grupare dizidentă minoră va fi fost anihilată politic sau dispersată cu timpul, chiar eliminată de guvernatorii Daciei, ceea ce nu ne împiedică să vorbim la început de o probabilă menţinere a distincţiei de clasă în rîndul populaţiei băştinaşe supuse în primele decenii după încheierea ultimului război daco-roman (ipoteză confirmată de existenţa unor răscoale importante ale dacilor în sec. al II-lea e.n., inclusiv în interiorul provinciei), perioadă urmată de o treptată şi relativă uniformizare socială între păturile de băştinaşi şi elementele colonizatoare, cu excepţia comandamentelor militare superioare şi a funcţionarilor imperiali de elită. Cf. E. Cizek, *Epoca lui Traian*, Bucureşti, 1980, p. 312—325 (bibliografia problemei la p. 314).

Este evident că termenul „latina romanică" (cf. p. 144—5, de ex.) desemnează în

concepţia autorului, pur şi simplu latina care a dat naştere limbilor romanice, în opoziţie cu faza ei clasică, arhaică etc., avînd în plus anumite conotaţii de ordin social (latina populară din care provin limbile romanice). Nu ar fi fost superfluu, după opinia noastră, să se precizeze dacă acest concept acoperă cumva şi alte înţelesuri, avînd nuanţe deosebitoare faţă de termenul consacrat şi curent de „latină populară" sau faţă de alţi termeni utilizaţi în cercetările actuale („latina imperiului", „latina din provincii" etc.)

La capătul cap. al IV-lea, remarcînd absenţa discuţiei privind posibilitatea perpetuării şi a unor forme gramaticale din substrat se impune următoarea precizare. Chiar admiţînd că „în realitate, cuvintele sînt elemente ce se moştenesc şi se transmit mai uşor decît formele gramaticale" (p. 109), eliminarea *de plano* a oricărei investigaţii de depistare a acestor forme are drept consecinţă, după opinia noastră, limitarea domeniului cercetării lingvistice consacrate substratului la domeniul lexical în care este ancorată de fapt şi în prezent.

Referindu-se la originea fonemului *h* în română, I. I. Russu consideră că încercarea de a dovedi originea de substrat a unor cuvinte româneşti conţinînd un *h* iniţial reprezintă „o idee absolut inadmisibilă (nu comportă nici măcar o discuţie)" (p. 62, n. 103). Originea de substrat a acestui fonem în anumite cuvinte din daco-romană (unele din acestea atestate numai regional) nu este totuşi exclusă, aşa cum o demonstrează o serie de corespondenţe morfonologice cu armeana veche şi greaca veche, unde nu e vorba de „cazuri izolate", ci de tendinţe cu un caracter general, marcînd posibilitatea realizării unei isoglose. De aceea, ne permitem a sugera că nu apare întemeiată, după opinia noastră, excluderea de principiu a „discuţiei" privind originea autohtonă a fonemului *h*, detalii inedite în acest sens aducînd, în planul concordanţelor armeno-daco-moesiene, cu referire la substratul românei şi la etimonurile probabile IE, recentul studiu al M.-F. Băltăceanu, *Rapports entre l'arménien et le daco-mésien*, în *Studii de tracologie* II (1980), p. 109–112. Argumente în favoarea ipotezei originii prelatine a fonemului în cauză a adus şi Gr. Brâncuş, SCL XII (1961), p. 471–477.

Pe marginea secţiunii secunde a cărţii dorim să precizăm în continuare cîteva detalii strict lingvistice.

Autorul precizează în două locuri (p. 122–123 şi 125) că în privinţa fonetismului există o i d e n t i t a t e între faza (perioada) tracă şi prima fază de evoluţie a cuvintelor respective de la „bazele" IE la epoca (traco-) romană. În ciuda acestei identităţi — de a cărei corect ştiinţifică postulare şi (parţial) demonstraţie nu avem nici o îndoială — tabelele de la p. 123–124 nu ilustrează c o m p l e t transformările din vocalism şi consonantism exemplificate imediat înainte în pagină, cu alte cuvinte n u t o a t e tratamentele fonetice postulate de autor (şi demonstrate dealtfel în secţiunea secundă a monografiei) îşi găsesc ilustrarea în tabele, ceea ce pe de o parte ne îndreptăţeşte remarca unui caracter incomplet al celor două tabele, pe de alta justifică observaţia că schemele recapitulative, mai complexe fonetic decît le prezintă autorul, ilustrează sintetic nu tratamentul sunetelor IE în tracă, ci, cum corect anterior afirmase I. I. Russu, în „faza romanică a românei comune" (p. 122). Dealtfel, aceste două scheme (p. 123–124) sînt identice cu cele din *Limba traco-dacilor* (ed. a II-a), p. 147 şi 150, or, cum spuneam mai sus, pentru faza „romanică a românei comune" tratamentele fonetice sînt mult mai bogate şi nuanţate decît cele pe care le putem deduce din resturile propriu-zis trace şi dace în raport cu faza comunităţii IE tîrzii.

Astfel, în tabelul de la p. 123 nu sînt incluse (deşi postulate şi exemplificate de autor în text, în aceeaşi pagină) următoarele tratamente fonetice: *ā > a; ō > a; u > o; eu > u; r̥ > re-, ra-*. Pe de altă parte, schema de la p. 123 nu e ilustrată precedent în pagină de exemple în cazul următoarelor tratamente postulate de I. I. Russu în schemă: *ē > ē; ō > ō; ai > ai; oi > oi; au > au*. În cazul schemei de la pagina următoare nu apare inclus tratamentul IE **s* > trac (?) rom. *ş* admis şi exemplificat în text la paragraful consacrat spirantelor. Ne întrebăm cum poate fi „reca-

pitulativă" o schemă care nu are cum să repete ceea ce nu e menționat în paragrafele precedente.

Referindu-ne la repertoriul etimologic-lexical, trebuie să notăm că s-ar fi impus, la capătul vastei anchete etimologice, o clasificare de structură, pe lexeme morfematice și amorfematice, iar în interiorul celor două tipuri, după structura lexemelor, în ordinea straturilor (probabile) cronologice, încheindu-se printr-un inventar tipologic (necesar și util pentru o mai rapidă informare) al morfemelor daco-românești de origine autohtonă susceptibile a fi comparate, unul cîte unul, cu cele traco-dace indicate de I. I. Russu în cap. al VIII-lea *(Numele proprii ale traco-dacilor, Sufixele)* din monografia *Limba traco-dacilor* (ed. a II-a), p. 168–170 și cu cele de origine IE din cap. al III-lea *(Evoluția formală a cuvintelor comune cu albaneza)* al monografiei *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București, 1970, p. 222–223.

De asemenea, socotim necesară introducerea în capitolele preliminare ale celei de-a doua părți a monografiei a unor succinte referințe la terminologia utilizată, în cadrul cărora să fie explicitate distincțiile efectuate între „sufix", „formant nominal", „element sufixal" etc.

Nu întotdeauna autorul are în vedere ansamblul cuvîntului în etimologizare, sufixele sau formanții sufixali fiind neglijați, cu toate că s-ar fi cuvenit, cum procedează uneori autorul, să se indice paralelele IE corespunzătoare și funcțiile respective. Etimologia este pentru ansamblul cuvîntului efectuată în cazul următoarelor cuvinte: *băiat, beregată* (mai puține referințe la — *at* —), *brînză* (o adevărată monografie, completă și plastică), *butură* (s-ar fi impus mai amănunțite referințe la sufixul IE **-ko-*) *cătun, leagăn, urdină* (trebuia totuși insistat asupra elementului sufixal — *in* —, de origine IE), *viezure*. În schimb, există și cazuri de etimologie radicală *(Wurzeletymologie)*, deși s-ar fi putut face referințe în plan comparat IE în ceea ce privește elementele derivative; este cazul cuvintelor *baltă, brîndușă, brustur(e), bucur(ă), bunget, căpușă, sterp, urdoare*. Pe de altă parte, autorul menționează sufixul, pe care îl delimitează în analiza etimologică, dar nu aduce ca sprijin comparațiile în plan derivativ, de tip IE, ce s-ar fi impus; este cazul cuvintelor *căciulă* (suf. — *ll* —, p. 288); *căpută* (suf. — *ut* —, p. 290); *cîrlan* (suf. — *l* —, p. 293); *druete* (suf. — *ete* —, p. 311), *gălbează* (suf. — *ză*, p. 317); *grumaz* (suf. -*z*, p. 327); *gudura* (suf. — *l* — sau — *r* —, p. 329), *întîmpla* (suf. — *l* —, p. 336); *întrema* (suf. — *m* —, p. 337); *lespede* (suf. — *p* —, p. 341); *mărat* (suf. — *t* —, p. 350); *mărcat* (două elemente sufixale: — *c* — și — *at* —, p. 351); *mătură* (elem. suf. — *r* —, p. 352); *melc* (— *k* — sau — *d-s*—, p. 353); *șopîrlă* (grup sufixal — *r*—*l* —, p. 399); *vătăma* (elementul -*t* —, p. 416).

Fără îndoială, opera profesorului I. I. Russu marchează un moment de sinteză în evoluția cercetărilor românești dedicate substratului limbii. Amănuntele de mai sus se estompează în fața viziunii unitare de ansamblu, a concepțiilor profund întemeiate, științific și strălucit exemplificate prin demonstrație, precum și — nu în ultimul rînd — înaintea patosului pledoariei puse în slujba adevărului și cu mijloacele adevărului științei. Toate acestea conferă monografiei *Etnogeneza românilor* o înaltă ținută științifică și prestigiul unei creații complexe, pătrunse de un patriotism autentic, putînd fi inclusă în seria marilor noastre opere naționale, alături de *Etymologicum Magnum Romaniae* al lui Hasdeu, *Getica* lui Pârvan sau *Istoria românilor* de Iorga.

În pragul împlinirii vîrstei de 70 ani, această operă încununează și onorează o viață de cărturar.

Ianuarie 1982

LIVIU FRANGA
Școala generală nr. 27
București, Mașina de Pîine 65

GHEORGHE DOCA, **Analyse psycholinguistique des erreurs faites lors de l'apprentissage d'une langue étrangère (Applications au domaine franco-roumain)**, București, Editura Academiei Române, CIRER — Université de la Sorbonne Nouvelle (Paris III), Publications de la Sorbonne, Paris, 1981, 250 p.

Se știe că un mare număr de lingviști contemporani sînt preocupați de a descoperi, prin utilizarea noilor concepții și metode ale lingvisticii, cele mai adecvate procedee de predare a limbilor străine. Lucrarea lui Gheorghe Doca se înscrie pe linia cercetărilor de acest fel. Date fiind vastitatea domeniului, determinată de numeroasele limbi aflate în contact în procesul învățării, cît și interesele metodologice speciale, a fost firesc ca autorul să-și restrîngă cercetarea la specificul interferențelor care se ivesc între două limbi: româna, ca limbă-țintă și franceza, ca limba-bază. Studiul său pornește de la un corpus de fapte reale constituit prin experimente personale efectuate cu studenții de la lectoratele de română din cîteva universități franceze. În aceasta și constă, dealtfel, principala noutate metodologică pe care o aduce cartea lui Gh. Doca. Este vorba, mai exact, de faptul că pentru prima oară în studiile privind româna în raport cu o limbă străină întregul material al cercetării este obținut prin proceduri experimentale. Așadar, obiectul studiului nu-l reprezintă interferențele virtuale, așa cum ar fi rezultat din compararea gramaticii limbii române cu cea a limbii franceze, ci faptele reale de limbă care apar în procesul învățării românei de către francezi, în condițiile contactului direct, „în elev", al celor două sisteme lingvistice (v. p. 31—33). Experimentele folosite sînt diverse: compuneri cu temă, exerciții gramaticale, dictări, retroversiuni, observații directe, chestionare. Din materialul obținut, este selectat un corpus de erori (corpus aberant) în care se reflectă nu numai interferențele dintre română și franceză, cît și cele dintre română și alte limbi cunoscute de studenți (italiana, spaniola, engleza, rusa și chiar latina), precum și interferențele dintre stocul de cunoștințe de română acumulat de studenții francezi pe o anumită treaptă a învățării și noile cunoștințe care li se predau în timpul experimentelor. Cele 8942 de erori care constituie corpusul aberant întocmit de autor sînt analizate prin intermediul unui sistem de clasare și explicare cuprinzînd 15 rubrici diferite și cca 80 de subcategorii în cadrul rubricilor respective. Analiza și interpretarea statistică a datelor sînt, în final, concentrate într-un sistem ierarhic de erori. Regularizarea, influența formelor „tari", contaminarea, creația lexicală, hipercorectitudinea, calcul, analogia lexicală, substituția lexicală și altele sînt mecanisme ale erorilor pe care autorul le ilustrează cu suficiente exemple și le explică cu competența unui lingvist bine format. Acestea sînt evaluate mereu în termenii psiholingvisticii, ai reacției individului declanșate prin determinări ale limbii materne și ale altor factori care intervin în situația de învățare a celei de-a doua limbi. În general, această parte a cărții, consacrată degajării, analizei și explicării erorilor, prezintă un interes deosebit nu numai pentru teoria generală a lingvisticii contrastive și a psiholingvisticii, ci și pentru practica predării românei la străini.

Prin cercetările lui Doca se aduc argumente convingătoare în sprijinul ideii că în lingvistica contrastivă, care pune învățarea unei limbi străine în relație exclusiv cu limba maternă a celui care învață, sînt necesare unele revizuiri. Astfel, din datele experimentale rezultă că numai 28% din totalul erorilor se explică prin influența limbii materne a studenților. Așadar, cele mai numeroase erori trebuie puse în legătură mai degrabă cu intervenția altor factori decît cu influența limbii-bază. Unul dintre aceștia este reprezentat chiar de limba-țintă, altfel spus de influența cunoștințelor de limbă străină deja achiziționate asupra noilor cunoștințe cu care studentul vine în contact. În cadrul cercetărilor întreprinse de Doca, influența stocului de cunoștințe acumulat anterior se manifestă în 49% din cazuri. Se demonstrează astfel riguros, pe baze statistice, cu atît mai convingătoare cu cît datele

respective au fost supuse şi unui test de semnificativitate statistică (v. p. 53), faptul că în predarea limbii române străinilor (şi, în general, a oricărei limbi străine) nu este suficient să facem paralele gramaticale cu limba maternă a studenţilor; la acestea trebuie adăugate strategii şi procedee de predare care rezultă atît din analiza erorilor, cît şi din studiul trăsăturilor proprii ale sistemului limbii-ţintă.

Interpretarea erorilor în funcţie de ierarhizarea lor poate fi ,,punct de plecare pentru orice soluţie privind prioritatea şi procedeele de învăţare a diferitelor elemente ale sistemului limbii române" (p. 125). Considerînd că procesul de învăţare presupune depăşirea progresivă a dificultăţilor, Doca ajunge la concluzia că ordinea ierarhică a erorilor oferă ,,bazele necesare pentru a stabili, cu o anumită precizie, ceea ce în comportamentul de învăţare al elevilor trebuie neutralizat şi orientat într-un sens pozitiv" (p. 128).

Un spaţiu larg se acordă în partea a doua a lucrării unor experimente psiholingvistice speciale cu implicaţii remarcabile în metodologia predării limbii române la francofoni. Acestea au ca obiect 1) inversarea cuvintelor, prin care se studiază diftongii româneşti, *-i* final postconsonantic şi unele grupuri de consoane, 2) generalizarea unor reguli gramaticale prin care se urmăresc probleme legate de genul şi numărul substantivului şi de morfemele verbului şi, în sfîrşit, 3) asocierea verbală, cu consecinţe importante pentru practica predării vocabularului.

E locul să facem aici cîteva mici observaţii în legătură cu aceste experimente şi cu interpretarea dată de autor unor fapte de limbă.

După părerea noastră, s-ar fi putut încerca şi un experiment cu cuvinte româneşti de origine franceză pe care subiecţii anchetaţi să nu le fi învăţat încă. Dîndu-li-se mai întîi un şir de cuvinte cunoscute, considerate ca model de adaptare a elementelor franceze în română, studenţilor li s-ar fi putut cere apoi să stabilească singuri echivalentele româneşti la o serie nouă de cuvinte franceze. S-ar fi descoperit astfel unele laturi interesante ale modului de înţelegere a mecanismului de adaptare a cuvintelor franceze în română.

În diverse locuri ale tezei lui Gheorghe Doca se arată că francofonii, învăţînd româneşte, cele mai mari greşeli le fac la articol şi la construcţiile cu reluarea şi anticiparea obiectului direct şi indirect prin pronume conjunct. E adevărat, cele două fenomene sintactice diferă mult de la română la franceză. Proba se putea face prin contrariu. Dacă în LB fenomenele respective se identifică structural cu cele din LŢ, dificultăţile dispar. Aşa se explică faptul că, de exemplu, între română şi albaneză, în procesul învăţării lor, nu apare nici o dificultate din acest punct de vedere, determinarea prin articol postpus, precum şi reluarea şi anticiparea producîndu-se după reguli aproape identice.

O atenţie sporită s-ar fi cuvenit în legătură cu aplicarea criteriului frecvenţei în explicarea unor fapte particulare. Aşa, de exemplu, forma *gată* din contextul *Doamna X nu este gată* (p. 72) se explică mai degrabă prin analogie cu clasa de adjective cea mai frecventă, în *-ă* la feminin: *bună, frumoasă,* decît prin influenţa fr. *prête*. Proba ar fi fost evidentă dacă s-ar fi cerut în experiment şi pluralul (ar fi apărut formele: *gaţi, gate*).

Regularizarea este condiţionată, în general, de frecvenţă. Stocul de cunoştinţe din LŢ influenţează asupra cunoştinţelor noi prin ceea ce s-a fixat bine dinainte datorită frecvenţei mari. Forme verbale particulare ca *ieşeşte* (= iese), *preferesc, să se ducească* (= să se ducă), *preferez, am mergut* (= am mers) (p. 84), obţinute în răspunsuri, trebuie explicate în acest fel, prin frecvenţa foarte mare a sufixelor verbale respective (*-esc, -ez, -ut*). În acelaşi chip trebuie explicat *-ă* în loc de *-e* de la singularul unor feminine: *lumă, noaptă*.

La p. 153, autorul arată că s-au obţinut 121 de răspunsuri corecte (din 146 posibile) privind folosirea sufixului verbal *-ez*. Faptul se explică, evident, prin aceea că era vorba de un sufix extrem de frecvent, care, prin forţa lucrurilor, figura în numeroase exerciţii efectuate în procesul învăţării. E sigur că dacă experimentul s-ar fi făcut cu alte clase de verbe răspunsurile bune ar fi fost mult mai puţine.

Se pune însă o întrebare extrem de delicată în legătură cu experimentul ca atare al regularizării. Se poate vorbi de generalizarea unei reguli la cei care deprind limba română de îndată ce aceste reguli nu există? Sufixul *-ez*, de exemplu, nu e selectat după anumite reguli. Singura regulă este că apare la verbe în *-a*. Același lucru se poate spune despre *-esc*, sufix al unei clase de verbe în *-i*, despre mărcile de plural al numelui etc. Așadar, ceea ce determină extinderea unei mărci gramaticale în procesul însușirii românei de către străini este frecvența acestei mărci, nu o regulă anumită cu aplicare practică.

Doca explică pronunțarea *mîine*, cu *i* în loc de *î*, prin influența ortografiei noastre (cele două litere diferind prea puțin una de alta), aducînd ca probă faptul că, dimpotrivă, în cuvîntul *România* toți studenții anchetați pronunță *a* (p. 102). Explicația e posibilă, dar în locul exemplului *mîine* trebuiau preferate în experiment cuvinte la care să fie exclusă posibilitatea unei asimilații, de felul lui *ducînd, hotărînd, urît* etc. Probabil că la astfel de cuvinte n-ar mai fi apărut *i*.

În sfîrșit, prin influența combinată a LB (= franceza) și a stocului acumulat în LȚ (= româna) sînt explicate fapte ca : *Rumânia*, *gloara* ,,gloria'', *otocton* ,,autohton'', *bijet* (rostit *bi̯i̯et*) ,,bilet'' etc. Avem însă impresia că intervine aici și conștiința studenților francezi că româna posedă un imens vocabular de origine franceză; de aci, singura lor sarcină de a ,,românіza'' cuvintele din limba maternă potrivit gramaticii însușite pe treapta respectivă a învățării.

În afara capitolului final de concluzii — o densă și riguroasă sinteză a problemelor complexe ale cercetării — cartea mai cuprinde o bibliografie bogată și cîteva anexe în care sînt prezentate probele experimentale utilizate, extrase din corpusul aberant (cu reproducerea lucrărilor scrise de studenți în cadrul ședințelor experimentale), extrase din tabelele în care erorile sînt clasate, analizate și explicate, sistemul ierarhizant al erorilor, un indice de noțiuni, de termeni și sintagme folosite în analiza și interpretarea psiholingvistică a greșelilor, precum și un indice de nume proprii.

Lectura cărții lui Doca (inițial o teză de doctorat) lasă impresia generală a unei cercetări temeinice.

Decembrie 1981

GR. BRÂNCUȘ
Facultatea de limba și literatura română
București, Edgar Quinet 5—7

VÍCTOR LEÓN, **Diccionario de argot español y lenguaje popular**, Madrid, Alianza Editorial, 1980, 155 p.

În cercetarea actuală a lexicului hispanic, este tot mai evidentă necesitatea de a se lua în considerație cuvintele și expresiile caracteristice limbajului colocvial. Acest tip de cercetare trebuie să se întemeieze pe o analiză riguroasă și completă a realității lexicale vii, fără concepții discriminatorii, orientîndu-se deci într-o direcție diferită de cea tradițională curentă în lexicografia hispanică, bazată pe criterii selective, conform cărora sînt înregistrate numai cuvintele autorizate de uzul literar, cult sau popular.

Într-adevăr, în dicționarele spaniole uzuale nu este cuprinsă o parte apreciabilă din tezaurul lexical actual, ce constă din neologisme, termeni de origine străină, cuvinte considerate vulgare, precum și o serie de termeni de proveniență argotică, dar care au ajuns să-și lărgească sfera de întrebuințare, pătrunzînd din limbajul unor anumite grupuri sociale ori profesionale în vorbirea colocvială, de zi cu zi.

Recentul dicționar al lui Víctor León își propune să răspundă tocmai acestei necesități, reunind peste 2 500 de cuvinte și numeroase expresii care reprezintă creații lexicale cunoscute și folosite astăzi nu numai la nivelul diferitelor tipuri de argou, ci și la acela general

al spaniolei colocviale (prin ,,limbaj popular" autorul înțelege ,,limbaj colocvial").

Ampla prefață, intitulată ,,Privire panoramică asupra argoului spaniol", semnată de Pilar Daniel, se axează pe trei aspecte fundamentale. Mai întîi dă binevenite precizări terminologice, analizînd conținutul variatelor denumiri din spaniolă pentru noțiunea de ,,argou", și anume : *germanía, caló, jerga* și *argot.* Se trasează apoi caracteristicile generale ale argoului spaniol, explicîndu-se modul său de formare, iar în încheiere se fac cîteva considerații sociolingvistice, prin care se subliniază însemnătatea deosebită a cunoașterii și studierii argoului și a limbajului colocvial pentru înțelegerea vieții spaniole contemporane.

Materialul înregistrat de dicționar a fost cules din surse orale (în principal din orașele Madrid, Barcelona, Zaragoza și Bilbao) și literare (au fost cercetate în acest scop 130 de romane de autori spanioli contemporani).

Structura articolelor este următoarea : după cuvîntul titlu se precizează categoria gramaticală, apoi sensurile și la urmă expresiile, în ordine alfabetică. Atunci cînd un cuvînt aparține unui grup social ori profesional determinat, se indică în paranteză, prin abreviere, înaintea sensurilor, tipul de argou respectiv (de ex. : *box.* — argoul boxerilor, *inf.* — al copiilor, *marg.* — al celor de la marginea societății, *med.* — al medicilor, *mil.* al militarilor, *uni.* — universitar etc.). În multe cazuri însă lipsește această indicație, fiind vorba de cuvinte folosite în diferite argouri sau în limbajul colocvial. Dificultatea cea mai de seamă pe care a întîmpinat-o autorul este legată tocmai de această indicație : într-adevăr, este greu de identificat, de pildă, termenii din argoul celor de la periferia societății, căci, odată cu intensificarea procesului de izolare a acestora la marginea societății, acest limbaj special pătrunde în vorbirea unor pături tot mai largi.

Cuvintele reunite în dicționar ilustrează căile principale de constituire a argoului spaniol și a lexicului colocvial, și anume :

1. Schimbări semantice ale unor cuvinte din limba generală, care dau naștere unor accepții specifice, la care s-a ajuns mai ales prin metafore și metonimii, reflectîndu-se adesea intenții umoristice, ironice. În acest tip se încadrează foarte multe din cuvintele incluse, de ex. : *blancanieves* (în limba generală ,,albă ca zăpada") ,,mașina de culoare albă a poliției", *sábana* (,,cearceaf") ,,hîrtie de o mie de pesete", *pareja* (,,pereche") ,,pereche de polițiști din Garda Civilă" etc.

2. Crearea de termeni noi, prin intermediul modificării cuvintelor, fie prin analogie, reduplicare, de pildă : *nanai* (de la negația *no)* ,,nu în nici un caz", *vulgaris* (de la *vulgar)* ,,vulgar" și mai ales prin abreviere : *mani* (< *manifestación)* ,,manifestație", *progre* (< *progresista)* ,,progresist" etc., fie prin derivare cu ajutorul unor sufixe și prefixe productive în limbajul colocvial, cum este *-ales : viejales* (< *viejo)* ,,bătrîn", *bobales* (< *bobo)* ,,prost" etc. Tot aici se încadrează cazurile de derivare de la sigle foarte cunoscute a substantivului și adjectivului corespunzător : *pecero* (< *PCE* ,,Partidul Comunist din Spania") ,,membru al PCE", ,,relativ la acest partid", *ugetero* (< *UGT* ,,Uniunea Generală a Muncitorilor") ,,afiliat acestui sindicat" etc.

3. Împrumuturi din alte limbi, mai ales din engleză, cu păstrarea sensului primar : *money* ,,bani", *tu moch* ,,prea mult", sau cu evoluții semantice : *michelines* ,,straturi de grăsime pe mijloc", *míster* ,,antrenor de fotbal" etc.

4. Încorporarea unor cuvinte țigănești, cum ar fi : *menda* ,,eu", *chipén* și *fetén* ,,adevăr" și ,,grozav, mișto" etc.

5. O frazeologie extrem de bogată, prin care termenii, argotici sau generali, capătă sensuri speciale, de ex. : *avión : hacer el avión* ,,a plictisi", ,,a face o figură proastă cuiva", *cabeza : cabeza cuadrada* (,,cap pătrat") ,,neamț", *muy* (marg.) ,,limbă" : *irse de la muy* ,,a spune mai mult decît trebuie" etc.

Se cuvine să relevăm în acest sens că dicționarul cuprinde multe articole cu numeroase expresii, locuțiuni, proverbe, cum sînt : *cara, cojón, hostia, huevo, leche, madre, narices* etc.

Conștienți fiind că, așa cum arată și autorul, un dicționar cu acest profil este de fapt o lucrare deschisă, care poate fi perma-

nent îmbogățită și actualizată, dăm în continuare cîteva observații generale.

Este bine cunoscut că este greu de stabilit o demarcație netă între multe cuvinte din limbajul colocvial și cele din lexicul general. Totuși, în unele din cazurile înregistrate, credem că avem a face cu cuvinte și expresii din limba generală, care nu și-ar fi găsit deci locul în dicționar, întrucît nu sînt specifice argoului ori limbajului colocvial, nici prin forma, nici prin conținutul lor. Astfel de cazuri sînt, de pildă : *guarrada* ,,porcărie", *paredón* ,,loc unde se execută prin împușcare", *hombre : hombre de paja* ,,om de paie", *plato : pagar los platos rotos* ,,a plăti oalele sparte "etc. Mult mai frecventă este însă situația inversă, de neînregistrare a unor cuvinte și expresii folosite cu precădere în limbajul colocvial și argotic, care se încadrează deci cu totul în tipurile cuprinse în dicționar. Lipsesc, de ex., unele cuvinte și expresii din argoul studenților și elevilor : *cole* (< *colegio*) ,,liceu", *profe* (< *profesor*) ,,profesor", *acto : fumarse el acto* ,,a nu asculta de profesor", *rosca : tirarse una rosca* ,,a ieși prost la o lecție sau la un examen" ; din argoul țigănesc : *churumbeles* ,,copii", *chunga* ,,zeflemea", *jar* ,,căldură" etc. Din argoul delincvenților și al celor de la marginea societății ar fi trebuit să fie incluse multe alte cuvinte, ca [1] : *abuela* (,,bunică") ,,patroană de bordel", *aduana* (,,vamă") ,,ascunzătoare", *afgano* (,,afgan") ,,fel de hașiș", *arramblar* ,,a lua tot", *azorero* ,,cel care însoțește pe hoț și fuge cu prada", *bajamano* (< *bajar* ,,a coborî" + *mano* ,,mînă") ,,hoț care operează în magazine", *bailar* (,,a dansa") ,,a fura", și *baile* (,,dans") ,,hoț", *banco* (,,bancă") ,,închisoare", *balconear* (< *balcón* ,,balcon") ,,a observa de la înălțime", *buar* ,,a turna, a pîrî", *calzas* (,,încălțări") ,,lanțurile din temniță", *caramelos* (,,bomboane") ,,hașiș", *escucha* (,,ascultare") ,,ferestruică în închisoare", *fichar* (,,a fișa") ,,a urmări", *lechuguín* ,,hîrtie de o sută de pesete" (este dat însă *lechuga*, de la care provine, cu sensul ,,hîrtie de o mie de pesete"), *pezón* (,,extremitate") ,,mînerul genții", *papear* ,,a mînca" (în dicționar figurează doar substantivul *papeo* ,,mîncare") *ruiseñor* (,,privighetoare") ,,șperaclu", *viento* (,,vînt") ,,turnător" etc.

În sfîrșit, menționăm și cîteva cuvinte și expresii foarte răspîndite în limbajul colocvial (la care ,,Dicționarul Academiei Spaniole", ediția a XIX-a, 1970, dă indicația ,,familiar" sau ,,vulgar") : *cagón* ,,laș", *chinche* (,,ploșniță") ,,plicticos", *de órdago* ,,grozav, mișto", *gazuza* și *carpanta* ,,foame mare", *majo* ,,frumos, arătos", *jamona* ,,femeie trecută", *panoli* ,,om simplu, necioplit", *pistonudo* și *pocho* ,,mișto".

Remarcăm apoi lipsa unor sensuri colocviale sau argotice. Astfel, la *barra* trebuie indicat și sensul ,,pastilă de hașiș", la *bailón* și ,,hoț bătrîn", la *bollo* și ,,zaruri", la *calzarse* și ,,a manevra pe cineva", la *pájaro* și ,,personaj sclivisit", la *película* și ,,poveste, istorie", la *quinto* și ,,persoană greoaie, comodă", la *uva* și ,,băutură" etc. În unele situații, precizarea sensului care lipsește este cu atît mai necesară, cu cît numai el explică anumite expresii înregistrate, de pildă : la *goma* trebuie dat și sensul ,,societate elegantă", care ajută să se înțeleagă expresia *hacer goma* ,,a se plimba pe străzi considerate distinse", la *vida* și sensul ,,hașiș", care explică și expresia *dar vida* ,,a aprinde o țigare cu droguri" etc.

O ultimă observație are în vedere unele lipsuri în privința frazeologiei care, la anumiți termeni, ar putea fi completată cu unele expresii colocviale sau argotice. Iată cîteva exemple : la *diñar* adăugăm și expresia *diñársela* ,,a fugi" și ,,a înșela pe cineva", la *ful* și *uno del ful* ,,persoană care se preface a fi polițist", la *queso* și *dar el queso* ,,a înșela", la *parir* și *poner a parir* ,,a pune pe cineva în situație dificilă", la *rosca* și *hacer la rosca* ,,a dormi" etc.

Ianuarie 1982

TUDORA ȘANDRU OLTEANU
Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

[1] Atunci cînd respectivul cuvînt are în limba generală alt sens, de la care provine cel argotic sau colocvial, îl precizăm în paranteză ; de asemenea dăm în paranteză, cînd este cazul, cuvîntul din limba generală de la care se formează.

XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza, Napoli, 15–20 aprile 1974. Atti, vol. IV, Napoli, Gaetano Macchiaroli, Amsterdam, John Benjamins B.V., 1977, 675 p.

Al doilea în ordinea apariției din cele cinci volume ale *Actelor Congresului Internațional de ling istică și filologie romanică,* care a avut loc între 15 și 20 aprilie 1974 la Napoli, este volumul al IV-lea, editat în 1977[1].

Comunicările care alcătuiesc acest volum, în număr de 54, sînt repartizate în trei secțiuni, primele două aproximativ egale ca întindere : I. *Lexicologie,* II. *Semantică,* III. *Texte și limbă.*

Prima secțiune, *Lexicologia,* cuprinde 24 de comunicări, care abordează, prin metode diferite, o tematică foarte variată privind atît problemele stabilirii etimologiilor, ale împrumuturilor interromanice, ale creațiilor lexicale și poziției unor termeni în lexicul anumitor limbi romanice, cît și chestiuni de lexicografie, cum ar fi dificultățile alcătuirii unui dicționar, dicționarul ca instrument pentru traducător etc. Din contribuțiile care reflectă preocupările lexicologice actuale am reținut cîteva care ni s-au părut a avea un interes mai larg.

Chestiuni de ordin metodologic sînt tratate de Jacqueline Picoche în **Douter** *et* **se douter** *ou l'unité historique et synchronique du mot polysémique* (p. 205–210), o demonstrație a diversității și, în egală măsură, a unității verbului polisemantic *douter,* cu ajutorul unei analize semice bazată pe distincția dintre semele nucleare și semele contextuale, de Charmaine Lee în *Aspetti del vocabolario della morte nelle lingue romanze* (p. 25–36), în care este studiat cîmpul semantic al morții, limitat la aspectul standard a patru idiomuri romanice (româna, italiana, franceza, spaniola), avînd ca model metodologic pe cel propus de E. Coseriu în *Pour une sémantique diachronique structurale*[2].

O altă serie de contribuții au ca temă problema împrumuturilor interromanice și a etimologiilor. *À propos des occitanismes en français* (p. 187–204), studiu al lui K. Gebhardt, constituie un scurt rezumat al tezei de doctorat a autorului. Acesta a inventariat și analizat toate cuvintele occitane intrate în limba franceză începînd de la 1100 și pînă în zilele noastre, material ce i-a fost furnizat de principalele dicționare etimologice ale francezei, ca și de celelalte dicționare cuprinzînd informații etimologice. O constatare interesantă la care ajunge autorul și care vine în contradicție cu ceea ce s-a afirmat pînă acum este aceea că influența occitanei asupra francezei în toate domeniile s-a afirmat cu începere din secolul al XVI-lea, pentru a-și atinge apogeul în secolul al XIX-lea. Autorul relevă un număr de 2 485 de unități lexicale franceze care își au originea în occitană, dintre care 1 612 există încă în limba actuală. În același timp, el pune în lumină rolul jucat de fiecare dialect al occitanei — dintre care gascona, provensala și langdociana sînt cele mai importante — în viața lingvistică și culturală a Franței de-a lungul secolelor.

Se remarcă, de asemenea, comunicarea lui F. V. Peixoto da Fonseca, *Arabismos em português arcaico* (p. 305–315), cea a lui Juan Veny Clar, *Interferencias léxicas en catalán* (p. 211–231), unde sînt studiate unele microsisteme lexicale, în scopul de a urmări interferențele între anumiți semnificanți cu structură formală înrudită, ca și cea a lui Frankwalt Möhren, *L'apport des textes techniques à la lexicologie : la terminologie anglo-normande de l'agriculture* (p. 143–157). În

[1] Volumul al II-lea al *Actelor,* apărut în 1976, a fost prezentat de noi în SCL XXIX (1978), nr. 4, p. 462–466.

[2] Articol apărut în *TraLiLi* II (1964), nr. 1, p. 139–186.

această din urmă, autorul atrage atenția cercetătorilor asupra textelor tehnice vechi, în care autorii, mai puțin preocupați de aspectele estetice ale limbii, de rimă sau de tradițiile literare, și căutînd cu precădere claritatea și precizia, sînt mai fideli limbajului curent. Prin studierea acestor texte, multe din ele ignorate sau neglijate de lingviști, se pot descoperi noi atestări, etimologii, sensuri și derivate necunoscute pînă astăzi.

Ne-au mai reținut atenția contribuțiile lui Johannes Klare, *L'élaboration du vocabulaire politico-social en France au XIX-e siècle* (p. 173—186), și cea a lui Raymond Arveiller, intitulată *Problèmes posés par les noms de plantes français au XVI-e siècle* (p. 159—172). Prima comunicare pledează pentru necesitatea cunoașterii mai profunde a lexicului limbii franceze prin despuierea textelor politico-sociale de la începutul secolului al XIX-lea, texte ce diferențiază net vocabularul diferitelor clase și straturi sociale. În cea de-a doua expunere, pornind de la lucrările unor botaniști ai secolului al XVI-lea, R. Arveiller se oprește mai întîi asupra dificultăților cercetării originilor unor nume franceze de plante, pentru ca apoi să caute mijloacele necesare pentru transpunerea acestora în termenii științifici actuali.

Printre contribuțiile consacrate lexicografiei amintim comunicarea lui Robert Martin, *Réflexions sur la structure logique du dictionnaire* (p. 57—69), care se referă la problemele teoretice puse de crearea unui dicționar mediu al limbii, începînd cu necesitatea justificării definițiilor și terminînd cu rezolvarea dificultăților ridicate de cuvintele polisemantice. Pe linia acelorași preocupări, Aimo Sakari în *Les sens « fantômes » des dictionnaires bilingues* (p. 71—78) ridică problema acelor semnificații, denumite de el ,,fantomă'', atribuite unui anumit cuvînt francez dintr-un dicționar bilingv și care nu se regăsesc în dicționarele inverse corespunzătoare. Cu alte cuvinte, dacă s-ar recompune lexicul francez prin retraducerea semnificațiilor din limba țintă, s-ar ajunge la crearea unui idiom sărăcit și alterat, amputat de o parte din elementele lui constitutive. Pentru ca aceste situații să fie reduse la minimum în momentul cînd o limbă țintă devine limbă bază, Sakari cere autorilor de dicționare bilingve să se situeze în egală măsură pe poziția celor două limbi. Menționăm de asemenea și comunicarea lui Giuseppe Di Stefano, *Le traducteur comme lexicographe* (p. 45—56), o pledoarie pentru eforturile a doi literați din secolul al XIV-lea, Simon de Hesdin și Nicolas de Gonesse, care, prin traducerile lor din latină în franceză, însoțite de comentarii, au realizat adevărate dicționare bilingve și chiar enciclopedice.

A doua secțiune a volumului, cea dedicată *Semanticii*, reunește 20 de comunicări care, în majoritate, tratează problemele teoretice ale acestei discipline, unele cu aplicare practică la diferite limbi romanice.

Demn de semnalat sub aspect teoretic ni s-a părut a fi articolul lui Otto Ducháček, *Le rôle de la sémantique dans la structure du lexique* (p. 319—326). Autorul trece în revistă încercările lingviștilor pentru descoperirea structurii planului lexical, începînd cu concepția lui Coseriu de analiză a conținutului unităților lexicale în trăsături pertinente — analiză practicată de numeroși lingviști, printre care L. Hjelmslev și L. J. Prieto —, continuînd cu analiza distribuțională a conținutului unităților lexicale a lui J. Apresjan și terminînd cu concepția lui B. Pottier asupra raporturilor dintre elementele unui cîmp lexical. În continuare, O. Ducháček explică propria sa teorie asupra structurii lexicului, teoria cîmpurilor semantice conceptuale. După definiția autorului, cîmpurile conceptuale reprezintă o structură ierarhizată de lexeme care comportă toate un concept dat. Fiecare cîmp conceptual se compune, în general, dintr-un nucleu și mai multe arii, în care se disting unități lexicale cu trăsături distinctive comune. Este observată apoi structurarea ierarhică a cîmpurilor conceptuale și a ariilor lor, distingîndu-se variantele contextuale. Pentru a demonstra valabilitatea celor expuse, autorul analizează cîmpul semantic al cîtorva lexeme.

Tot în cadrul acelorași preocupări teoretice amintim comunicarea lui Rostislav Kocourek, *Compréhension et sémantique linguistique* (p. 351—362), în care sînt definiți termenii « contenu » și « copréhension » pe

baza procedeelor de analiză ale semanticii lexicale, ale semanticii sintactice şi celei textuale, şi cea a lui Annette Paquot-Maniet, *Le noyau sémantique* (p. 343–349), o încercare de clarificare a noţiunii de nucleu semantic, noţiune cu multe accepţiuni contradictorii, pentru care autoarea propune următoarea definiţie : « le noyau sémique... est constitué dans l'analyse componentielle du signifié du ou des sèmes déterminés par l'intersection des sémèmes reliés à un lexème » (p. 348).

Metoda transformaţională este aplicată verbelor reflexive în articolul *La sémantique générative et les verbes pronominaux* (p. 429–450) de Henri Niedzielski. Pornind de la constatarea abundenţei formelor reflexive în franceză, spaniolă, italiană şi română şi lipsei aproape totale a acestora în engleză — diferenţă care este esenţial sintactică şi care nu se regăseşte la nivelul structurii de adîncime —, autorul întreprinde o analiză semantică generativă bazată pe clasificarea structurilor de suprafaţă englezeşti în şase categorii comune celor cinci limbi studiate. Este dat şi un model generativ al formelor reflexive romanice care operează transformări particulare asupra arborilor reprezentînd structuri subiacente, descoperite în cursul analizei semantice.

O altă contribuţie interesantă este cea a Elenei M. Wolf, *Los posesivos y la estructura semántica del texto* (p. 411–419). Scopul acestei cercetări este de a înţelege structura semantică a unui text şi relaţiile dintre elementele sale, pentru care autoarea efectuează un studiu al relaţiilor grupului posesiv în funcţie anaforică cu antecedentul său sau cu contextul. Ea delimitează trăsăturile grupului format din pronume posesiv şi substantiv, după care examinează tipurile semantice de substantive şi rolul acestora în semantismul întregului grup. Se disting astfel două clase fundamentale de substantive : cele aparţinînd clasei predicatelor semantice (nume de acţiuni, de calităţi etc.) şi cele aparţinînd grupului de persoane sau lucruri, fără o legătură directă cu o acţiune. După ce arată apoi trăsăturile celor două clase de substantive, autoarea afirmă că există trei clase semantice de grupuri posesive : 1) actant — predicat (ex. *su respuesta)*, 2) actant — predicat implicit — actant (ex. *su cuchara)*, 3) actant complex (ex. *su cabeza, su padre)*. Sînt însă şi substantive, foarte numeroase, care nu au în structura lor semantică nici seme predicative, nici seme relative (ex. *cielo, puente* etc.). Grupurile posesive formate cu aceste substantive nu se pot explica decît prin context, sensul lor reieşind din relaţiile anaforice ale acestora cu fragmentul de text. Se poate trage concluzia că structura semantică a grupurilor posesive depinde de doi factori : de semantismul substantivului şi de context sau situaţie.

Alte patru contribuţii ni s-au părut remarcabile prin interpretările sau clasificările semantice propuse. Astfel, *Nueva dimensión semántica del sustantivo* (p. 397–403), de María Luisa López Fernández, demonstrează lipsa de autonomie semantică a substantivului, care, neînsoţit de un adjectiv care să-i actualizeze trăsăturile expresive, nu ar putea să-şi exprime întregul conţinut semantic. De aici se desprind două concluzii : că un adjectiv are un conţinut semantic superior substantivului şi că adjectivul nu este subordonat semantic substantivului, din acest punct de vedere el formînd cu substantivul un singur element.

O altă contribuţie aparţine lui Angel López García şi este intitulată *Problemas de clasificación semántica de los adverbios españoles en* **-mente** (p. 515–526). Studiind caracterul funcţional al adverbelor spaniole în *-mente*, autorul respinge argumentat metodele distribuţionale de analiză şi propune o clasificare a acestor adverbe bazată pe criterii strict funcţionale şi pe definirea fiecărui adverb ca o constelaţie de trăsături sintactice posibile.

Comunicarea *Essai d'une typologie sémantique des proverbes portugais et roumains* (p. 451–459), semnată de Cajus T. Jiga, are ca scop cercetarea celor două arii laterale ale Romaniei, portugheza şi romîna, din perspectiva similitudinilor semantice de diverse grade la nivelul proverbelor portugheze şi romîneşti şi stabilirea unui fel de tipologie semantică a acestora.

Comunicarea care încheie secțiunea consacrată *Semanticii*, aparținînd lui Marius Sala, are ca titlu *Sobre la distribución de los sinónimos en el español americano* (p. 527—532). Pentru a studia distribuția sinonimelor în spaniola americană, la sectorul de limbi romanice al Institutului de lingvistică din București a fost elaborat un chestionar preliminar, stabilit pe baza răspunsurilor primite din șase țări latino-americane : Argentina, Columbia, Ecuador, Nicaragua, Uruguay și Venezuela. Diferențele constatate în cele șase țări latino-americane au putut fi clasificate în trei categorii : unele referitoare la distribuția diatopică, altele privind distribuția diastratică și ultimele referitoare la distribuția diacronică.

Ultima secțiune, *Texte și limbă*, cu cea mai mică pondere în economia volumului de față — dar care continuă în volumul următor al *Actelor*, pe care-l vom prezenta într-un număr viitor al revistei —, include 10 comunicări care reflectă, așa cum indică și titlul sub care sînt reunite, preocuparea constantă a cercetătorilor pentru căutarea de noi fapte de limbă în vechile texte romanice.

Două contribuții se ocupă de studiul unor manuscrise și documente italiene din secolele XIV și XV, examinate din punctul de vedere al aspectelor grafice, fonetice, morfologice și lexicale. Este vorba de cercetarea Gabriellei Almanza, *Carte maceratesi volgari del XIV et XV secolo* (p. 619—636), și de cea a Giuliei Mastrangelo Latini, *Carte volgari maceratesi del sec. XV* (p. 637—649). Alte două comunicări propun noi puncte de vedere asupra unor aspecte sintactice din două celebre texte italiene : *Aspetti della sintassi dantesca nella „Commedia". Il verbo.* (p. 589—604), de Aldo Vallone, și *Struttura della frase dell' „Orlando furioso"* (p. 651—672), de Giulio Herczeg.

Ni s-a părut interesantă și expunerea lui William D. Paden, Jr., *L'emploi vicaire du présent verbal dans les plus anciens textes narratifs romans* (p. 545—557). Studiind cele mai vechi texte franceze, provensale și spaniole și coroborînd observațiile unor filologi ca Manfred Sandmann și Paul Kiparsky, autorul evidențiază un tip de prezent care nu apare decît la nivelul superficial al discursului. Acesta este o formă temporală neutră, reprezentînd cel mai adesea un perfect, pe care autorul o denumește *présent vicaire*. Constatările lui W. Paden au ca bază structurile de coordonare din diferite texte vechi romanice care unesc un astfel de prezent cu un timp în aparență contradictoriu, dar care în realitate exprimă timpul real al celor două verbe. Autorul observă pe de-o parte prezența acestei forme verbale încă în textele cele mai vechi latinești, iar, pe de altă parte, absența ei din latina îngrijită a epocii clasice și reapariția ei în latina vulgară.

În sfîrșit, semnalăm și comunicarea lui Rosario Coluccia, *Confluenza di tradizioni scrittorie nel „Libro di Sidrac" salentino* (p. 605—617). Autorul este interesat de situația care a determinat ca în diferitele zone ale Italiei să scadă influența particularităților grafice și să poată fi astfel constituită norma națională a limbii.

Prin varietatea tematică, prin bogăția interpretărilor și a observațiilor lingvistice, prezentul volum de *Acte* constituie o utilă sursă de informare pentru cercetătorii preocupați de studierea aspectelor lexico-semantice și filologice ale domeniului romanic.

MIHAELA BÎRLĂDEANU

Mélanges à la mémoire de Louis Michel, Université Paul-Valéry, Montpellier, [1979], 482 p.

Apărut sub egida Universității Paul-Valéry din Montpellier, volumul este închinat memoriei lingvistului Louis Michel, fost profesor la această universitate. Cuvîntul înainte aparține prof. Valeriu D. Cotea de la Iași ; figurează aici și discursul rostit de prof. Pierre Martel în ziua de 19 octombrie 1975. Activitatea științifică a prof. Louis Michel

(1913–1975) este prezentată de Marcel Barral, profesor la aceeaşi universitate (p. XIII–XVI) şi întregită de lista cronologică a publicaţiilor sale (p. IX–XI).

Volumul închinat profesorului Louis Michel, întemeietor al unei secţii de limba şi literatura română în cadrul universităţii la care a funcţionat, se bucură de participarea a numeroşi cercetători români (18 din cele 42 de contribuţii). Articolele sînt dedicate unor probleme de istorie şi critică literară, stilistică, literatură populară ş.a., dar atenţia noastră se va îndrepta asupra studiilor lingvistice.

Celui care s-a făcut cunoscut ca lingvist printr-o lucrare consacrată denumirii peştilor [1] îi sînt consacrate patru articole cu subiecte identice sau asemănătoare. Profesorul Iorgu Iordan face unele observaţii generale asupra lexicului piscicol român (p. 239–297), mai precis asupra terminologiei populare din acest domeniu. Asemănarea, în ce priveşte originea şi vechimea termenilor, cu terminologia românească a agriculturii, constă în fondul latin comun, la care s-a adăugat un număr mare de împrumuturi din diferite limbi, în special slave. Diferenţele, care privesc proporţia cuvintelor de origine latină, sînt determinate de condiţiile concrete ale vieţii materiale. Numele de peşti sînt mai ales de origine slavă, la care s-au adăugat denumiri provenite din turcă, tătară şi greacă, termeni formaţi prin derivare de la cuvinte autohtone şi, nu în ultimul rînd, formaţii metaforice.

Jean-Baptise Aquarone aduce unele precizări privitoare la numele populare de păsări în portugheză (p. 19–29), cu intenţia de a îndrepta unele erori sau omisiuni din dicţionare.

În aceeaşi serie André Compan semnează un studiu comparativ asupra anumitor nume de animale marine în graiurle *monegasque* şi *nissart* (p. 139–149). Jean-Louis Fossat dedică memoriei dialectologului Louis Michel studiul *Les parties du cochon et la sensibilité alimentaire en Gascogne ; analyse du champ conceptuel ethno-zoonymique* (p. 185–211, elaborat pe baza anchetelor pentru *Atlasul etnolingvistic al Gasconiei*. Analiza cîmpului conceptual amintit îngăduie autorului expunerea detaliată a scopului şi a felului în care s-au efectuat anchetele pentru acest atlas; autorii nu s-au limitat la cartografierea termenului corespunzător unui obiect, ci au fost interesaţi şi de însuşirile şi operaţiile pe care le presupune obiectul respectiv. Caracterizarea unui termen a însemnat deci şi situarea lui în practicile etnografice. Demn de remarcat este de asemenea modul de analiză a celor opt hărţi care însoţesc articolul.

Un studiu de geografie lingvistică, intitulat *Critique et limites d'une méthode* (p. 261–272), este datorat lui Henri Guiter, el însuşi autor al unui atlas lingvistic [2] şi al unei lucrări privitoare la frontierele lingvistice [3]. Principiul stabilirii frontierelor lingvistice pe baza datelor oferite de un atlas lingvistic a fost formulat, spune autorul, pornindu-se de la un atlas exhaustiv. Această metodă de cercetare îşi pierde însă valabilitatea dacă densitatea relativă a punctelor anchetate cade sub un anumit prag. Pornind de la această situaţie, autorul îşi propune elaborarea unei formule corective care să permită transpunerea datelor înregistrate de un atlas cu o reţea mai mult sau mai puţin rară, într-un atlas exhaustiv. Eficacitatea metodei depinde de două tipuri de condiţii : unele proprii atlaselor studiate (privitoare la distribuţia punctelor de anchetă) şi altele inerente metodei (ea nu se poate aplica cu aceleaşi rezultate atlaselor care se bazează pe puncte de anchetă foarte rare).

Marcel Barral, în articolul *Les mots arabes ou d'origine arabe dans Tartarin de Tarascon* (p. 63–84), oferă nu numai un inventar al acestor termeni (cu bogate consideraţii etimologice şi semantice), ci mai ales o subtilă

[1] *La langue des pêcheurs du Golphe du Lion*, Paris, Editions d'Artrey, 225 p.

[2] *Atlas linguistique des Pyrénées-Orientales*, Paris, 1966 (vezi şi recenzia lui Ion Ionică din RRL XII (1967), nr. 1, p. 70–73).

[3] *Atlas et frontières linguistiques. Les dialectes romans de France*, Paris, 1973.

analiză a funcţiei lor stilistice în opera lui Alphonse Daudet.

Problema originii latine a poporului şi a limbii noastre reţine atenţia a doi cercetători români. În articolul *Romanitatea românilor* (p. 365–373), Al. Niculescu[4] subliniază aspectele importante ale problemei puse în discuţie : românii au avut totdeauna conştiinţa originii latine a limbii şi a poporului lor ; nici diversificările teritoriale şi culturale şi nici influenţele ulterioare nu au atins unitatea românei vorbite sau sistemul ei latin.

Les Roumains sont les seuls à conserver le latin **Romanus** (p. 29–39) este teza lui Vasile Arvinte în articolul cu acest titlu[5]. Ipoteza că românii au păstrat numele etnic *romanus* datorită sensului de ,,creştin'' pe care-l avea este plauzibilă, susţine autorul, bazîndu-se pe o amplă şi deosebit de argumentată cercetare, dar încă insuficient probată de faptele lingvistice şi istorice. Este posibil ca investigaţiile viitoare să aducă noi argumente în sprijinul acestei idei.

Mai reţin atenţia articolele : *Asupra noţiunii de neutralizare în lingvistică*, semnat de Gh. Ivănescu (p. 305–311), *Structură şi informaţie în ,,exerciţii de stil'' de Raymond Queneau* de Paul Miclău (p. 345–358), precum şi articolul semnat de Valeriu Rusu referitor la raportul dintre transhumanţa oierilor transilvăneni şi unele particularităţi dialectale (p. 457–459).

Sînt cuprinse în acest volum şi studii de gramatică şi de formare a cuvintelor : Ecaterina Alexandrescu susţine că tipul de enunţ nominal neanalizabil aparţine unui sistem de expresie autonom, care poate fi desemnat prin termenul « système locutif pur », folosit de Pierre Guiraud (p. 1–8) ; Gh. Poalelungi propune, în urma unei analize de tip Chomsky, un răspuns la întrebarea ,,Unipersonal'' şi/sau ,,impersonal''? (p. 391–400), în articolul cu acelaşi titlu ; George Maurand analizează verbul în occitană (sistemul vocalic şi consonantic, structura morfosintactică şi morfosemantică), demonstrînd existenţa unui diasistem verbal occitan ; Charles Rostaing se ocupă de sufixele etnice în Provence (p. 449–455).

Denis Autessere şi Michelle Bohé (p. 39–55), M. Frank Ball (p. 55–61) şi André Bothorel (p. 103–118) semnează studii de fonetică.

Volumul prezentat aici se remarcă astfel prin contribuţii notabile referitoare, în mare parte, la domenii de cercetare, numeroase şi diverse, care au constituit preocupări ale regretatului Louis Michel.

LUCREŢIA MAREŞ

[4] Vezi, de acelaşi autor, şi *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 2, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1978 (în special cap. *Romanitate de limbă, romanitate de cultură*, p. 11–27).

[5] Vezi, de acelaşi autor, şi articolul *Termenii* **român** *şi* **vlah** *în afirmarea comunităţii lingvistice româneşti*, în LL (1979), nr. 4, p. 323–335.

HAÏM VIDAL SEPHIHA, **L'agonie des Judéo-Espagnols.** [2e édition, revue et augmentée], Paris, Editions Entente, 1979, 134 p.

Este a doua ediţie a unei cărţi scrise de unul dintre cei mai buni cunoscători ai iudeospaniolei actuale, apărută numai la doi ani după prima ediţie, ceea ce arată succesul de care se bucură cartea de faţă.

Lucrarea lui Haïm Vidal Sephiha este de fapt o excelentă prezentare a condiţiilor socioculturale în care s-a dezvoltat iudeospaniola de la venirea sefardiţilor în Imperiul otoman pînă în zilele noastre. De o valoare particulară sînt observaţiile referitoare la situaţia sefardiţilor după cel de-al doilea război mondial. Ele sînt, fără îndoială, cele mai cuprinzătoare din cîte s-au scris pînă acum.

Ideea de bază a cărţii rezultă din titlu : autorul demonstrează că asistăm la o dezintegrare a iudeospaniolilor şi la dispariţia limbii lor : « La desintégration des Judéo-Espagnols amorcée par le démembrement de l'Empire Ottoman est aujourd'hui un mou

vement irréversible. On ne peut recréer les conditions de leur unité ... Le sauve-qui-peut de 1492 [anul expulzării evreilor spanioli din Spania], première dispersion, reprit quatre siècles plus tard. Ce n'était plus la conséquence d'un décret unique [ca cel al expulzării din Spania] mais celle d'un grignotage croissant du statut des Juifs du Moyen-Orient et des esprits » (p. 107). O idee identică am formulat în urmă cu două decenii cu privire la iudeospaniola din Bucureşti. Argumentele aduse de autor sînt convingătoare şi se bazează pe o perfectă cunoaştere a realităţii iudeospaniolilor din întreaga lume (sînt folosite de multe ori informaţii din o serie de teze prezentate la Universitatea Paris IV, pe care le-a condus în calitatea lui de profesor la această universitate). Ele confirmă observaţiile noastre.

Autorul insistă asupra ideii, dezvoltată şi în alte lucrări ale sale, conform căreia trebuie să se facă distincţie între iudeospaniola de conversaţie *(djudezmo, djudio)* şi cea folosită ca limbă liturgică şi în şcoală *(ladino)*, ultima fiind o ,,limbă calc'', cu numeroase influenţe datorite ebraicei.

Înainte de a încheia, o nedumerire. Surprinde absenţa din capitolul VIII, care prezintă situaţia actuală a sefardiţilor din întreaga lume, a oricărei referinţe cu privire la iudeospaniolii din Bucureşti.

Sîntem în prezenţa unei cărţi scrise cu multă pasiune, a cărei lectură este agreabilă.

MARIUS SALA

OTTO HILTBRUNNER (Hrsg.), **Bibliographie zur lateinischen Wortforschung.** Band I: *A — acutus*, Bern — München, Francke, 1981, XXII + 298 p.

Impresionantul instrument de lucru pe care îl prezentăm va stîrni fără îndoială o confraternă invidie a specialiştilor din alte domenii faţă de latinişti, în timp ce aceştia îşi vor îndrepta gînduri recunoscătoare spre profesorul O. Hiltbrunner, organizatorul şi autorul principal al *Bibliografiei*. Am folosit adjectivul « impresionant » determinaţi de două considerente: cel dintîi priveşte însăşi amploarea lucrării, evidentă din faptul că primul volum nu cuprinde decît o mică parte a cuvintelor începătoare cu *a-* ; cel de al doilea are în vedere metoda de lucru : nu e vorba de compilarea unor bibliografii sau a sumarelor de reviste, ci de l e c t u r a unui număr imens de lucrări (un exemplu edificator, ales la întîmplare: la p. 85, la cuvîntul *abstergeo*, se trimite la o n o t ă din studiul lui D. Norberg consacrat unei opere a lui Gregorius Magnus).

Semnalăm de asemenea o inovaţie importantă : la sfîrşitul fiecărui articol se prezintă o scurtă dare de seamă (« Referat ») asupra conţinutului discuţiilor cuprinse în lucrările citate. Prin aceasta, bibliografia lui O. Hiltbrunner depăşeşte statutul de lucrare consultabilă (« Nachschlagewerk »), devenind o operă l i z i b i l ă, de maxim interes.

I. FISCHER

"Language", Journal of the Linguistic Society of America, Baltimore, 56 (1980), nr. 1–4, 939 p.

Cu o existență neîntreruptă de peste jumătate de secol, "Language", organul Societății de lingvistică din America, s-a impus, prin înalta sa ținută științifică, ca una dintre cele mai prestigioase publicații de specialitate. Editorul ei este, din 1966, William O. Bright, reputat specialist în etnolingvistică și sociolingvistică, profesor de lingvistică și antropologie la University of California, Los Angeles.

Revista și-a păstrat cu consecvență structura inițială, reprezentată de următoarele secțiuni : studii și articole, recenzii, note bibliografice, ultimele două alcătuind o excelentă sursă de informare asupra celor mai diverse tipuri de lucrări nou apărute. Merită subliniat faptul că, în cadrul secțiunii secunde, cele mai multe numere disting o rubrică aparte — "review articles" —, în care discutarea detaliată a unei lucrări este un mijloc pentru prezentarea propriilor opinii ale recenzentului asupra problemei abordate, asupra cîmpului de investigație respectiv.

Fidelă obiectivului înscris în Constituția forului ei tutelar, "the advancement of the scientific study of language", revista publică articole de sintaxă, semantică, pragmatică, fonetică și fonologie, lingvistică istorică, sociolingvistică, psiholingvistică etc., conectate cu cele mai variate orientări și curente de gîndire. Sînt însă de remarcat intențiile teoretizatoare care stau la baza celor mai multe contribuții, chiar și a unora declarat descriptive.

Ne propunem, începînd din acest număr al revistei SCL, prezentarea revistei "Language" pornind de la volumul 56 (numerele 1–4) din 1980, care cuprinde 25 de articole. Opt dintre acestea abordează explicit chestiuni teoretice : Alice Davison, *Peculiar passives* (1, p. 12–67) ; P. J. Hopper, S. A. Thomson, *Transitivity in grammar and discourse* (2, p. 251–300) ; Brian Joseph, *Linguistic universals and syntactic change* (2, p. 345–371) ; L. Bloom, K. Lifter, J. Hafitz, *Semantics of verbs and the development of verb inflection in child language* (2, p. 386–413) ; John Haiman, *The iconicity of grammar* (3, p. 515–541) ; Keith Allan, *Nouns and countability* (3, p. 541–568) ; P. Cole, W. Harbert, G. Hermon, S. N. Sridhar, *The acquisition of subjecthood* (4, p. 719–744), Mark Aronoff, *Contextuals* (4, p. 744–757). Ne limităm la a prezenta ideile mai importante din articolele autorilor Davison, Hopper și Thompson, Allan, Aronoff.

Dintre acestea mai original ne pare a fi *Peculiar passives,* semnat de Alice Davison și consacrat relațiilor semantice dintre activ și pasiv. Studiul reprezintă o apărare a dictonului transformaționalist « transformările conservă sensul », cu argumente privind sinonimia dintre activ și pasiv. Autoarea demonstrează că nuanțele semantice suplimentare asociate cu turnura pasivă nu sînt componente propriu-zise ale sensului enunțului, ci "conversational implicatures" (termenul aparține lui H. Paul Grice). În consecință, diferențele privind informația vehiculată de active și de corelatele lor pasive nu sînt tratate în termeni de « sens », ci în termeni de « condiții ale enunțării", deci în termeni pragmatici.

În studiul lor asupra tranzitivității, P. J. Hopper și S. A. Thompson introduc în discutarea acestui concept dimensiunea pragmatică a limbajului. Apelînd la distincția dintre BACKGROUND ("the part of a discourse which does not immediately and crucially contribute to the speaker's goal, but merely assists, amplifies, or comments on it"), și FOREGROUND ("the material which supplies the main points of the discourse"), autorii arată că proprietățile sintactice și semantice cuprinse în noțiunea de « tranzitivitate » sînt conectate cu cel de-al doilea concept.

Allan supune unei examinări riguroase problema numărului substantivelor, demonstrînd că distincția exprimată în lexicon prin [± countable] este inadecvată. Distincția este valabilă nu pentru substantive *per se*, ci pentru grupurile nominale cărora acestea le aparțin. Indicii comportamentului numărabil sau non-numărabil al unui substantiv dintr-un grup nominal sînt prezența sau absența unui denumerator și/ sau cuantificator și anumite mărci morfologice (pluralul, articolul definit etc.). În ceea ce privește exclusiv substantivele cuprinse în grupuri nominale pot fi recunoscute numai anumite preferințe pentru unul sau celălalt dintre contextele [+ count], [— count]. În termenii acestor preferințe, Allan schițează o scală pentru proprietatea « countability » a substantivelor englezești.

Mark Aronoff discută statutul verbelor denominale englezești obținute cu sufixul zero, susținînd că există o convenție unică privind interpretarea numelor și a verbelor denominale provenite din acestea. Procedînd în acest mod, Aronoff se distinge de specialiștii în formarea cuvintelor, care cer convenții diferite pentru interpretarea bazelor și interpretarea derivatelor.

Alte articole reprezintă contestări ale unor puncte de vedere curente sau chiar ale unor întregi direcții ale teoriei lingvistice contemporane, în special ale gramaticii transformaționale. *In Chomsky on meaning* (1, p. 1—42), J. J. Katz examinează evoluția concepției despre sens a lui Chomsky de la teoria standard la așa-numita teorie standard extinsă revizuită. Poziția lui Chomsky este criticată chiar din fundamentele ei. Katz atacă în special două teze chomskiene : teza autonomiei sintaxei în raport cu semantica și teza autonomiei gramaticii în raport cu celelalte sisteme cognitive. Katz argumentează că în condițiile pe care le impune adoptarea acestor teze este imposibil să edificăm o teorie rezonabilă a sensului, ca parte integrantă a teoriei limbii. Critica lui Katz este deplin justificată atîta timp cît Chomsky plasează sensul în alte sisteme cognitive decît gramatica.

În articolul *On the surface syntax of constructions with easy-type adjectives* (3, p. 568—582), Deborah Nani opune analizei în termeni de transformări a construcțiilor cu *easy* o analiză în termenii regulilor care operează direct la nivelul lexiconului.

În sfîrșit, o categorie bine reprezentată în revistă este aceea a articolelor descriptive : Michael Shapiro, *Russian conjugation* (1, p. 67—94) ; Grover Hudson, *Automatic alternations in non-transformational phonology* (1, p. 94—126) ; Fausto Cercignani, *Early 'umlaut' phenomena in the Germanic languages* (1, p. 126—137) : Andres M. Kristol, *Color systems in southern Italy* (1, p. 137—146) ; Peter Ladefoged, *What are linguistic sounds made of* (3, p. 485—503), Alan Timberlake, *Reference conditions on Russian reflexivization* (4, p. 777—797) ș.a.

JANA BALACCIU

« Vox Romanica ». Annales Heluetici explorandis linguis Romanicis destinati. Conditi ab J. Jud et A. Steiger. Editi auspiciis collegii Romanici Heluetiorum a C. Th. Gossen et G. Hilty. 37 (1978), 38 (1979)

Volumul 37 al revistei « Vox Romanica » conține 7 studii și 56 de recenzii și note bibliografice. În majoritatea lor, studiile sînt destinate domeniului galoromanic (G. Hilty, *Les Serments de Strasbourg et la Séquence de Sainte Eulalie* ; H. Nordahl, *La détermination bi-adverbiale du SV en ancien français* ; G. Lüdi, *Die Alternanz zwischen Dativ und Akkusativ bei ,,prier'', ,,supplier'', ,,requerir'' im 15. und 16 Jahrhundert* ; Z. Mauzys, *De la* **scripta** *au patois littéraire : à propos de la langue des textes francoprovençaux antérieurs au XIX-e siècle)*, un singur articol are în vedere alt idiom ; H. Corriente, *Las fonemas /p/, /č/ y /g/ en arabe hispánico.*

O problemă de lingvistică generală abordează J. Wüest în articolul *Bemerkungen zu einigen Definitionen der Sprache.* Foarte util pentru romaniști este articolul lui Robert

de Dardel cu care începe volumul : *Les études romanes en Suisse (1945—1976)*. Conceput în același fel ca sintezele publicate sub direcția lui Thomas A. Sebeok în *Current Trends in Language Sciences*, articolul discutat dă o imagine precisă a dezvoltării romanisticii elvețiene după război. Din păcate, autorul recunoaște că preocupările pentru limba română sînt foarte reduse în Elveția și menționează două nume : Carl Theodor Gossen și Peter Wunderli, la care adăugăm pe Jean-Pierre Kent, mai ales pentru prezentările de lucrări românești.

În lista lucrărilor recenzate sau anunțate în acest număr nu figurează lucrări românești, în schimb menționăm la rubrica ,,Discuții'' două intervenții cu privire la etimologia cuvîntului românesc *mire* semnate de Giuliano Bonfante și de Jean-Pierre Kent.

Numărul 38 al publicației pe care o prezentăm cuprinde 10 studii cu o tematică variată și un impresionant număr de recenzii și prezentări ale unor periodice sau lucrări mai vechi sau mai recente (75).

Volumul se deschide cu articolul lui Dieter Wanner destinat conservării locului accentului principal din latină în limbile romanice *(Die Bewahrung der lateinischen Haupttonstelle im Romanischen)*. De un interes general pentru romaniști este studiul următor semnat de Eugeen Roegiest *A propos de l'accusatif prépositionnel dans quelques langues romanes*, unde se fac referiri importante și la limba română.

Cele mai multe articole privesc limba franceză : Bernhard Grünbeck, *Est-ce que le français baigne dans la causalité? Kritische Untersuchungen zu einer Sprachthese ;* Peter Blumenthal, *Geruchsbezeichnungen in der französischen Werbesprache ;* Alexandre Leupin, *Les enfants de la Mimésis. Différence et répétition dans la « Première Continuation du Perceval »*. Urmează italiana, care face obiectul articolelor semnate de Giovanni Rovere *(Un testo di italiano popolare del primo Ottocento)* și de Andres M. Kristol *(Il colore azzuro nei dialetti italiani)*. Altor limbi romanice (româna, retoromana, portugheza) le sînt consacrate cîte un articol : José Mondéjar, *Algunos nombres rumanos de la aguzanieves a la luz de la geografia lingüística* (se ocupă de denumirile date păsării ,,codobatură'' în diferite regiuni ale țării noastre) ; Karl Peter Linder, *Hat sich in oberengadinisch ,,eau chantaregia'' ein lateinischer Konjunktiv erhalten?* (ajunge la concluzia că această formă verbală engadineză provine dintr-o veche formă de viitor cu *-are* / Infinitiv + habeo/ + pronumele subiect de persoana I sg. enclitic) ; Amadeu-J. Soberanas, *La version galaico-portugaise de la ,,Suite de Merlin''* (studiază comparativ această versiune de text medieval).

Reținem din numeroasele note bibliografice pe cele destinate unor lucrări românești : I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească: probleme, bibliografie*, București, 1970 ; Emanuel Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *The Transformational Syntax of Romanian*, The Hague/ Paris (Mouton), 1972 ; Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973 ; Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. II, București, 1978, toate semnate de Jean-Pierre Kent, și lucrarea colectivă *Dialectologie română* (autori : Matilda Caragiu-Marioțeanu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Ștefan Giosu și Romulus Todoran), București, 1977, amplu prezentată și comentată de Florica Dimitrescu. Dintre cărțile semnate de străini care privesc (și) limba noastră, reținem notele bibliografice referitoare la lucrările lui Ladislas Gáldi, *Contributions à l'histoire de la versification roumaine: la prosodie de Lucian Blaga*, Budapesta, 1972 (prezentată de Jean-Pierre Kent) și a lui Harald Thun, *Probleme der Phraseologie, Untersuchungen zur wiederholten Rede mit Beispielen aus dem Französischen, Italienischen, Spanischen und Rumänischen*, Tübingen, 1978 (recenzie semnată de Joachim P. Schmole).

Ambele volume mai conțin scurte cronici, o bibliografie de romanistică elvețiană a anilor 1977 și, respectiv, 1978, și o listă de dizertații și de studii în pregătire, a căror consultare este de o reală utilitate.

MAGDALENA POPESCU-MARIN

« Langue française » (1981), nr. 51, 107 p.

Numărul 51, din septembrie, al revistei « Langue française », intitulat *La traduction*, a fost alcătuit de J.-R. Ladmiral şi de H. Meschonnic.

Articolul introductiv *Poétique de... / Théorèmes pour... la traduction* (p. 3–18) tratează despre problemele teoretice ale traducerii, sub o formă deliberat polemică, de dialog între H. Meschonnic, adept al unei ,,poetici a traducerii'' şi J. -R. Ladmiral, susţinător al unor ,,teoreme'' ţinînd de o aşa-zisă filozofie lingvistică a activităţii de traducere.

Problemele teoretice sînt apoi confruntate cu cele de ordin practic prin intermediul contribuţiilor din volum.

În articolul *Eléments de traduction philosophique* (p. 19–34), J. -R. Ladmiral se preocupă de problemele traducerilor filozofice (din germană în franceză).

H. Meschonnic discută despre unele aspecte ale traducerii *Bibliei*, înţeleasă ca traducere poetică, în articolul *Traduire la Bible, de Jonas à Jona* (p. 35–52).

M. B. de Launay, în *Le traducteur médusé* (p. 53–62), rememorează etapele unei cercetări care l-a condus spre rezolvarea unei duble enigme de traducere, în aparenţă doar filologică, trecînd de la discursul filozofic (Nietzsche) la cel al psihanalizei (Freud).

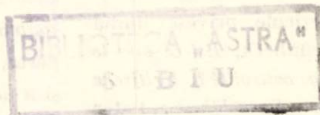
Hélène Henry şi Eve Malleret se apleacă asupra poeziei ruse în articolul *Pour traduire en français les rythmes de la poésie russe* (p. 63–76). E. Malleret cercetează, în legătură cu cîteva versiuni în franceză ale unei poezii de Maiakovski, posibilitatea redării în limba franceză a ,,tonicităţii'' poeziei ruse *(La poésie française saurait-elle devenir « tonique » par l'effet de la poésie russe traduite?)*, în timp ce H. Henry studiază problemele trecerii, din punct de vedere metric, de la poezia rusă contemporană la poezia franceză *(Donner un statut à la métrique)*.

Mirella Conenna şi Domenico D'Oria, traducători în italiană ai unor texte teoretice despre traducere ale lui Meschonnic şi Ladmiral, îşi prezintă reflecţiile pe marginea acestei activităţi în articolul *Traduction, lecture d'écritures* (p. 77–81).

În articolul *Comment contrôler le transfert de fonds?* (p. 82–104), Jean-Marie Zemb manipulează traducerea ca pe un dispozitiv contrastiv de investigaţie gramaticală a limbii franceze, tratînd unele aspecte privitoare la articolul hotărît şi partitiv.

Dacă discuţiile de la începutul volumului precizează cîteva poziţii teoretice de foarte mare actualitate vizînd problemele complexe ale activităţii de traducere, articolele semnalate încearcă să probeze, şi reuşesc uneori cu succes, eficacitatea lor practică.

Gabriela Scurtu

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1981 (XXXII)

4

T. SLAMA-CAZACU, Despre relaţiile dintre lingvistică şi psihologie; IOANA PRIOTEASA, Pleonasm şi redundanţă; MIHAI DINU, Ambivalenţa accentuală a cuvintelor monosilabice — sursă de ambiguitate ritmică în versul clasic românesc; GABRIEL ANDREESCU, Strategii semantice la Blaga; ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore; CORNELIA COHUŢ, Asupra nazalităţii vocalelor în graiurile dacoromâne; LOUIS MOURIN, Le verbe français : morphologie théorique ou restructuration? ; MORENO MORANI, Il valore originario di gr. ἕρπω

5

EMIL IONESCU, Probleme ale gramaticii coordonării în româna contemporană standard; GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Grupul adjectival constituit cu dativul; LAURENŢIA DASCĂLU, Intonaţii interogative „compuse"; ION GHEŢIE, Concordanţe între graiurile din Muntenia şi Crişana; LIVIU FRANGA, Pe marginea unor hidronime din Dacia. I; P. SWIGGERS, Nicolae Drăganu : une perspective roumaine sur l'histoire des théories syntaxiques; GIUSEPPE PICCILLO, A proposito del ms. romeno Marsili 61 attribuito allo Stolnic Constantin Cantacuzino (sec. XVII).

6

LAURENŢIU NICULESCU, COSMIN GEORGESCU, MARIO GEORGESCU, Un model sistemic, ierarhic, multinivelar al limbajului poetic; LUCREŢIA VASILESCU şi RADU NICOLESCU, Un model matematic privind determinarea relaţiei de analogie sau de asociaţie într-un dicţionar explicativ; GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Structura adverb + *de* + adjectiv (sau adverb) : descriere sintactică şi interpretare semantică; VÍCTOR SÁNCHEZ, Un problema de semántica : neutralización presente/pasado en castellano; LIVIU FRANGA, Pe marginea unor hidronime din Dacia. II.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1982 (XXXIII)

1

I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. I; ILEANA OANCEA, „Transferul atributiv" şi semnificaţia sa pentru semantica şi sintaxa epitetului în poezia modernă; LILLIANE TASMOWSKI — DE RYCK, *A cache-cache;* LAURENŢIA DASCĂLU, Cîteva „răspunsuri interogative" şi intonaţia lor în limba română; LAURENŢIU NICULESCU, Text (non-literar) şi acţiune.

2

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Conceptul de regulă în lingvistica actuală; I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. II; GH. BOLOCAN, Formarea numelor de grup în Oltenia.

I.P.Informaţia — c. 2184

Lei 30.

3 STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE • XXXIII • 1982 EA

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXXIII

4

iulie-august

1982

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa Consiliului de conducere : Adresse du Comité de rédaction :
Bucureşti 1, 79638 Spiru Haret 12, tel. 15.74.30. şi 14.26.80, int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et les tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications déstinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

La revue « Studii şi cercetări lingvistice » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de 54 $.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, revistele se pot procura prin poştă, pe bază de abonamente.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI I
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

4 — XXXIII — 1982
iulie—august

SUMAR

TATIANA SLAMA-CAZACU, Structura dialogului. Despre „sintaxa dialogată". II . 301
LAURENȚIA DASCĂLU, Despre raportul dintre intonație și unele semne de punctuație 322
S. VAIMBERG, O paralelă sintactică româno-bulgară 334

MISCELLANEA

V. ARVINTE, Atlasele lingvistice regionale românești. Pe marginea *Noului atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, I 344

RECENZII

FLORIN D. POPESCU, *Limba și stilul poeziei lui Vasile Alecsandri. Îndrumări metodice* (Constantin Dominte) 355
A. I. EREMIA, *Contribuții la studiul formării cuvintelor în limba moldovenească* (Magdalena Popescu-Marin) 360
* * * *Léxico del habla culta de México* (Marius Sala) 363
LESLIE THREATTE, *The Grammar of Attic Inscriptions. I. Phonology* (Liana Lupaș) 364

NOTE BIBLIOGRAFICE, REVISTA REVISTELOR

Edith Iarovici, Liliana Mareş, *Exerciţii lexicale în limba engleză* (Paula Şendrea), p. 366 ; Dana Sorana Urs, *Limba engleză — Autovehicule rutiere* (Monica Ionescu), p. 366 ; María Antonia Martín Zorraquino, *Desviaciones del sistema y de la norma de la lengua en las construcciones pronominales españolas* (Tudora Şandru Olteanu), p. 367 ; Giovanni Meo-Zilio, Silvia Mejía, *Diccionario de gestos. España e Hispanoamérica*, tomo I : A—H (Dan Munteanu), p. 368 ; Jorge de Sena, *Trinta anos de Camões (1948—1978). Estudos camonianos e correlatos* (Mariana Ploae Hanganu), p. 368 ; Δημοτική Γλώσσα—Κείμενα (Lia Brad), p. 369 ; « Orbis » XXVIII (1979), 1 (Domniţa Ichim-Tomescu), p. 370 ; « Estudios filológicos » 14 (1979), 15 (1980) (Marius Sala), p. 371.

TATIANA SLAMA-CAZACU

STRUCTURA DIALOGULUI. DESPRE „SINTAXA DIALOGATĂ"

II*

3.0. Analiza unui *corpus* (III) de *dialoguri între adulți*, constituit mai recent, cu utilizarea metodologiei dinamic-contextuale care a fost mai bine conturată tocmai datorită cercetărilor anterioare, ne va permite confirmarea unor concluzii expuse mai sus, verificarea unor ipoteze și adausul unor observații noi, ca și propunerea altor ipoteze.

3.1. *Metoda* a constat din înregistrarea, între 1974 și 1978, a 9 dialoguri (care vor fi menționate aci prin abrevierea *dial*, urmată de numărul dialogului — cf. *Anexa 1)* de aprox. 30 minute (în total 264 minute). Dialogurile au avut loc în grupuri de cîte 2 persoane (inclusiv experimentatoarea [*T.*] pînă la 3 plus *T.)*, între colegi (între studente [dial 4, 6] sau între cadre didactice ori de cercetare — unii, doctoranzi [dial 7, 9])[28], ca și între o studentă, respectiv un tehnician, și T. (dial 1, 4) și între o mamă și fiica ei (dial 2), în situații semi-formale sau semi-informale (în Laboratorul de psiholingvistică [dial 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9], într-un laborator de limbi [dial 8][29] și acasă la subiecți [dial 2]). Cu excepția acestuia din urmă, toate dialogurile au avut loc în prezența a 2—12 persoane (studenți, doctoranzi, tehnicieni), care au colaborat și la notarea în protocoale a reacțiilor nonverbale[30]. Contextele situaționale menționate au stînjenit, în unele cazuri, desfășurarea unor dialoguri complet informale (mai ales pe unele porțiuni sau la unii subiecți). Dar dialoguri „naturale" (iar nu „construite") pot avea loc, în mod obișnuit, și în asemenea situații; iar această variabilă odată cunoscută, va fi cu atît mai interesant de constatat dacă se mențin sau nu unele particularități relevate mai sus (în primul rînd, *SD)*, dîndu-ne totodată posibilitatea de a face și observații legate de situațiile respective.

Au participat 17 subiecți între 21 și 45 de ani, toți născuți și educați în București, afară de o studentă bulgăroaică *(VA*, care a urmat patru ani Facultatea de limba și literatura română la București) și care vorbea foarte bine limba română — cu excepția, în special, a unor particu-

* Continuarea articolului a cărui primă parte s-a publicat în SCL XXXIII (1982), nr. 3; tot acolo, a se vedea și rezumatul în limba română al întregului articol. Cele două părți constituie un singur articol unitar (publicat în două numere din motive legate de spațiul editorial). Notele infrapaginale sînt numerotate în continuarea celor din partea I, iar *Bibliografia* se referă și la lucrările citate în prima parte.

[28] Cu participarea, uneori numai pentru a „mima" dialogul, a *T.* [experimentatoarea, T. Slama-Cazacu]. Duratele dialogurilor au fost fie ceva mai lungi de 30 de minute, deoarece uneori apăreau fapte interesante exact la sfîrșitul dialogului, fie ceva mai scurte, din diverse cauze ținînd de subiecți. Deoarece nu ne interesau în mod special fenomene temporale ca debit, ezitare etc., am trecut această variabilă pe plan secundar, în folosul altor variabile, mai pertinente aci.

[29] Unde exista magnetoscopul. Din păcate, nu a fost posibil ca acesta să fie utilizat pentru toate dialogurile.

[30] Protocolarea s-a făcut după un sistem comun stabilit de experimentatoare; notațiile celorlalți participanți au fost utilizate prin confruntarea între ele, precum și cu transcrierea, ca și cu unele notații făcute de experimentatoare. O primă transcriere (cu motivația trezită de noutatea activității și de dorința de inițiere în metodă) a fost făcută, în majoritate, de către unii subiecți ei înșiși (participanți la cursul de psiholingvistică: M. Ivan, M. Luptaciu, D. Silvestru, E. Stan, G. Lungu, V. Alexova). Controlul și coroborarea diverselor transcrieri au fost făcute de către experimentatoare.

larităţi fonetice)[31]. Toţi subiecţii se cunoşteau între ei destul de bine, iar majoritatea erau în relaţii de prietenie (un cuplu, în relaţie mamă-fiică).

Toate dialogurile au fost înregistrate pe bandă de magnetofon (acasă la subiecţi s-a înregistrat pe bandă de casetofon). Dialogul 8 s-a înregistrat simultan şi pe magnetoscop (vezi nota 29). Absolut pentru toate dialogurile s-au făcut şi notaţii scrise, în protocoale (vezi nota 30 şi *Anexa 1*), menţionîndu-se datele privitoare la subiecţi, la dispoziţia lor, la poziţia subiecţilor în spaţiul camerei, la obiectele din jur [32], la comportamentul nonverbal în cursul comunicării, la persoanele care asistau, la unele detalii considerate importante în anumite situaţii — ca starea vremii, la care puteau face aluzie subiecţii etc.

Corpusul înregistrat şi transcris cuprinde cele 9 dialoguri, cu un total de *2 013 replici*. Afară de acestea, s-au mai înregistrat *două dialoguri în clasă* (de 40, respectiv 45 de minute) într-o oră de română (cl. VIII, cu predarea — lecţie practică — făcută de o studentă) şi de dirigenţie (cl. VII, profesorul diriginte). Nu utilizăm aceste două dialoguri decît în măsura în care ne sînt absolut necesare, deoarece situaţia în care s-au înregistrat dialogurile este complet diferită faţă de a celorlalte.

3.2.0. A n a l i z a r e z u l t a t e l o r se va face aci numai din punctul de vedere al *SD* şi fără a intra în detalii, mai ales atunci cînd este vorba despre date care concordă cu cele stabilite în *corpusurile I* şi *II*.

3.2.1. O primă categorie de parametri cu ajutorul cărora am prelucrat rezultatele este a acelora de ordin **cantitativ**.

α) **Numărul de replici** ale fiecărui partener (parametru considerat de obicei ca relevant pentru dialog) nu se dovedeşte a fi suficient de probant nici pentru rolul jucat de fiecare partener, nici pentru *gradul său de activitate dialogată*. Dealtfel, un partener (este cazul lui *T.* în *corpusul III*) poate fi *intenţionat* mai puţin activ sau, deşi are un mare număr de replici, acestea să aibă, de exemplu, mai ales un rol fatic [33] sau în general de scurte intervenţii nelegate prin *SD* — pentru protest, mirare etc. În dial 4, din totalul de 149 de replici, *T.* are 74, iar *MC.* 75, dar acesta din urmă are replici foarte lungi (de exemplu, o replică are 483 de cuvinte), subiectul fiind încurajat să nareze : în ansamblul dialogului, *MC.* are peste 3 000 de cuvinte, pe cînd *T.* (care şi-a asumat doar rolul de a-l încuraja — în general, prin scurte replici fatice — sau de a-i sugera teme noi) are numai 347 de cuvinte. Raportul numeric al replicilor nu arată suficient nici gradul de interacţiune dintre parteneri, şi în orice caz nu este probant pentru testarea ipotezei legăturilor sintactice dintre replici.

β) În schimb, **procentajul** rezultat din raportarea la numărul total de replici a numărului de replici i n d i c î n d l e g ă t u r i s i n t a c t i c e este probant pentru *SD*. *Tabelul 1 (Anexa 1)* arată că, în condiţiile date, la totalul de 2 013 replici sînt, în medie, *49%* *replici* care se leagă sintactic (vom desemna, în continuare, acest parametru prin abrevierea

[31] *VA* a dorit să participe la înregistrări ca subiect. De asemenea, subiectul *PI* (*mama* din unul dintre dialoguri) era de origine greacă (vorbind şi limba greacă), dar era născută în Bucureşti, unde a trăit toată viaţa.

[32] Toate protocoalele au fost însoţite de o schemă a poziţiei în spaţiu a diverselor persoane, ca şi a unor obiecte la care s-a făcut referire în dialoguri (vezi *Anexa 2*).

[33] Cf. R. Jakobson (1963, p. 218) : „funcţia fatică" a limbajului constă din menţinerea contactului cu partenerul şi se exprimă, de pildă, prin expresii ca : *Eh bien!*, *Dites, vous m'écoutez?* Precizăm că ne pare utilă operarea cu acest concept, dar aceasta nu înseamnă că adoptăm în întregime sistemul de funcţii stabilit de R. Jakobson (chiar cu lucidele rezerve făcute de ilustrul lingvist), deoarece, de pildă, „funcţia referenţială" (legătura cu contextul) — *loc. cit.* p. 214 — este *permanentă* şi *esenţială* în comunicare, iar „orientarea spre destinatar" („funcţia conativă") — p. 216 — de asemenea (ea nefiind exprimată, dealtfel, numai prin vocative sau imperative : *Bea!* etc.).

SD). Respectiv, sînt *43% legături cu o replică anterioară a celorlalți parteneri (SD* — vezi de exemplu tipul [*g*]*)* și *6% legături cu o replică anterioară proprie (SD* — vezi tipul [*h*]*)*.

Analiza cantitativă (prin procedeul β) verifică, deci, ipoteza existenței unei *SD* și în *corpusul III* și, ceva mai mult, permite o evaluare a ocurenței ei.

3.2.2. Analiza calitativă a corpusului ilustrează mai bine aceste date cantitative, aprofundînd semnificația lor.

În primul rînd se constată că apar nu numai replici „simple", de tipul *(g)* și *(h)* (cf. (1) (2) din *schema 2, supra* **2.3.3.**), ci și replici mai complexe, de tipul *(i)* (adică *SD* combinată, de tip *(g)* și de tip *[h]* chiar pe porțiuni scurte de dialog) și altele.

De exemplu: *(g)SD* — **Completări ale replicii altui partener:** [30] — *LI*. Da[r] ce-o fi? La ce se referea V.? — *CD*. — *nu mi-am putut da seama* [la ce se referea] (dial 5). [31] — *CD*. Și n-au adus bibliografiile. Am numai pe cea de la lexic. — *LI* — *păi am eu dialectologia* [...] (dial 5). [32] — *GL*. Și ai venit direct aici? — *VA*. — *direct aici, că trebuie să iau niște cărți* de la biblioteca de limbi slave. — *GL*. Și ai găsit sau n-ai găsit? — *VA*. — *a—am găsit numai o carte* [...].[33]— *VA*. Și tu ce-ai mai făcut? — *GL*. — *eu, nimic deosebit* [...] (dial 5). [34] — *CD*. E, atunci, eventual vin luni la două și io [=eu]. Între unu și două. — *LI*. — *la două*? — *CD*. Păi eu am pîn'la unu ore. — *LI*. — ai? — *CD*. — *păi da, am dincolo*, — *LI*. — *a, da, că ai acolo*. — *CD*. — *dincolo am* (dial 5). [35] *ES*. Tu ai predat [lecții practice]? — *DS*. — *nu, am vineri*, dar mi-e tare frică — (dial 4).[36]—*ET*. [...] Prima perioadă a fost numai de zece zile. — *VN*.— *a, puțin*. — *ET*. — *foarte* (dial 4). [37] — *GL*. Da[r] tu ce-ai vrea să faci? — *VA*. — *Lingvistică* (rîde) (dial 6). [38] — *MG*. [...] Snobism a[l] anumitor... (ezită). — *NT*. — *persoane* (dial 9). [39] — *T*. De unde luați, din ce piață vă aprovizionați? — *PI*. — *de la Obor*. — *T*. Vă duceți tocmai la Obor? — *PI*. — sîntem aproape, doamnă. — *T*. E foarte aproape prin Calea Moșilor? — *PI*. — *două stații* (dial 2). [40] — *LI*. Păi vezi, sînt alte sisteme de prescurtare. — *CD*. — *cu totu[l]* altele, cred că nu seamănă (dial 5). [41] — *T*. Cînd te enervezi, cum vorbești? — *EȘ*. — *tare, repede* (dial 8). [42] — *ES*. Nu, ni s-a spus, ni s-a comunicat... — *DS*. Cînd? — *ES*. — *mai demult*. — *DS*. — *probabil, marți după-amiază*. — *MI*. — *la un curs de metodică*, Daniela. — *DS*. A, bun, atunci am înțeles... (dial 4). [43] — *ES*. Tu unde faci practica? La „Coșb" — la „Creangă"? — *MI*. — nu, la „*Mihai Viteazul*". — *ES*. Păi, și Manuela unde face, la „Lazăr"? — *MI*. — la „Lazăr"! — *ES*. Păi de ce sînteți împărțiți așa? — *MI*. Păi, eu... am... — *DS*. — *ei, așa a fost transferată*, la... — *ES*. A, *tu* te-ai?... te-ai...— *MI*.—„*cerut*"! — *ES*. — „cerut"! (aproape simultan cu *MI)*. — *DS*. Acolo ai făcut tu... liceul? — *MI*. Îhî. — *DS*. — și cum te-au primit foștii profesori? — *MI*. — *cu* (intonație ironică) *ovații puternice*... (dial 4). [44] — *MZ*. — [...] adică o vocală care —. — *T*. De la cine-ai auzit-o, de pildă? — *MZ*. — *la toți* — *toți tinerii* (dial 8). [45] — *T*. Nu crezi că ar vrea [să fie înregistrată]? Nu? — *MZ*. — *mama nu*, dar [...]— *T*. *(către LȘ)*—crezi c-ar vrea [să fie înregistrată mama]? Ar fi foarte interesant. — *LȘ*. (simultan) — *nu știu, mama, poate*. (dial 8). [46] — *VN*. (mirată) A și pierdut un an? — *ET*. — *da da da, chiar anu-al doilea* (dial 7).

[47] — *ET.* Da, avea o garsonieră pe calea Victoriei. — *VN.* — *da, pe Lemnea* (dial 7). [48] — *LI.* [...] pe urmă casa, un intrînd... *unde*... — *CD.* — *e, e acela „Macul roșu"*. — *LI.* — de la „Macul roșu" (dial 5). [49] — *PI.* E puțin și gurmandă *[MI.]*, doamnă. — *MI.* — *puțin*! *Bine, chiar!*

(h) SD_2. **Completări ale propriei replici:** [50] — *PI. Se pune* prezența? — *MI.* — sigur că da. — *PI.* — *și cine vizează?* — *MI.* Nu știu, probabil în cadrul Universității populare [și tip *(g))]* (dial 2). [51] — *VA.* A venit și Anca astăzi. — *GL.* Am văzut-o. — *VA.* — *da are băiat.* — — *GL.* — da, ai vorbit tu cu ea? (dial 6). [52] — *T.* Dar la pian ați mai — ați mai cîntat? — *PI.* N-am mai cîntat de mult, de mult, de mult, *de cînd*... —*MI.* (răspunde lui T.) — [Cîntă] — *așa, la evenimente*... — *PI.* — *am fost necăjită.* Nu, de mulți ani, doamnă, n-am mai cîntat [și tip *(g))]* (dial 2). [53] — *GL.* [...] de fiecare dată am citit ce-aveam de făcut... — *VA.* Daa... — *GL.* — *și a fost mai ușor așa* (dial 6). [54] — *ET.* Chiar în decembrie am avut ocazia să-i întîlnesc [pe unii colegi] — deci, cel mai recent —. — *VN.* Da! Da! — *ET.* — *pentru că, așa, mă întîlnisem... mai de multe ori* (dial 6). [55] — *CD.* Nu eram să m-apuc să fac timpurile pe care nu le-am făcut! [Studenții] *vor să*... — *LI.* A! Vrei să le faci? 'm? — *CD.* — *să le fac!* (dial 5). [56] — *LȘ.* [...] nu din București, ci *din graiul părinților ei*... — *T.* Da[r] ce-nseamnă București? — *LȘ.* — *care erau din jurul Bucureștiului.* — *T.* Toți venim din jurul Bucureștiului (dial 8). [57] — *PI.* Ei, dimineața [*MI.*] bea o cafea, cu un biscuit [...] — *MI.* Da[r] la prînz nu trec pe-acasă, *în pauza de*... — *PI.* — *în pauza de la.* — *MI.* — *la două jumătate la patru*, decît foarte rar [și tip *(h))]* (dial 2). [58] — *T.* Alte limbi pe care le mai cunoști, afară de română, de franceză? — *MI.* — *spaniola*, specialitatea a doua, în facultate... — *T.* Da. — *MI.* ...*greaca*... — *T.* Da. — *MI.* — *o vorbesc în casă.* — *T.* Da. — *MI.* — *și învăț portugheza* (dial 2). [59] — *T.* Și-astea [jocurile despre care povestea *MC.]* erau în... cimitir?! Cum —. — *MC.* În — da. — *T.* — *era posibil?* — *MC.* La gardul cimitirului, alături (dial 3). [60] — *LȘ.* Eu sînt foarte tăcută. — *T.* (mirată) Da? — *LȘ.* — *și-n casă... cu excepția momentelor în care*... (dial 8). [61] — *DS.* Doar marțea avem o *fereastră de două ore* —. — *MI.* — cînd n-avem noi! — *DS.* — *și jumătate, și* — (dial 4).

(i) SD_1 și SD_2. **Relații sintactice mai complexe, incluzînd atît tipul** *(g)*, **cît și** *(h)*: [62] — *DS.* Sînt în pană dee fuste mid[i] care... — *ES.* — *necesare foarte mult la școală*... — *MI.* — *la școală, la predare* — *DS.* — *care sînt în vogă acum* [...] (dial 4). [63] — *ET.* În anu[l] trei îți amintești că *s-au făcut* —. — *VN.* Da, da, da, știu. — *ET.* — *niște schimbări.* — *VN.* Da. — *ET.* — *adică s-a creat o grupă în plus.* — *VN.* *în plus, sau două grupe în plus.* — *ET.* — *nu-mi amintesc, oricum în grupa noastră* [...] (dial 7). [64] — *T.* Da[r] de madam Cuțit ați... (interogativ)? Da? — *LȘ.* Madam Cuțit, bine-nțeles (suprapus peste *Da)*, cred c-am și văzut *cînd eram*... — *T.* — *da, toată lumea cred c-a văzut-o.* — *LȘ.* — *elevă pe la școală*, se plimba... — *T.* — *pe stra*... — *LȘ.* — *mai ales pe Ana Ipătescu.* — *T.* Ei, și la noi se plimba, pe Calea Rahovei. — *LȘ.* Deci... — *T.* — *probabil că erau* — (începe să rîdă). — *LȘ.* — *erau*

mai multe... . — *MZ*. — *erau foarte...* — *LȘ*. — *Madam Cuțit* (rîde și ea). — *MZ*. — E, da, ca nebuna din Chaillot [...] (dial 8). [65] — *T*. Unde mîncați? Unde se petrece asta — acțiunea asta? — *DS*. — *lîngă „Intercontinental"*. *ES*. — *la „self-service"*. — *DS*. — *este expresul acela*. — *ES*. — *expresul acesta de jos* (dial 4). [66] — *ET*. [...] Însă eu am impresia că sînteți tot în sediul vechi. — *VN*. — *da, da, tot acolo*, și cum... *Nicoleta* —. — *ET*. — *cu ea mă-ntîlnesc...* mai des. — *VN*. — *care-i foarte drăguță* (dial 7). [67] — *CD*. Să spui [spun] ce-am făcut cu Enciclopedia. — *LI*. — *așa! Fundamentală treabă!* — *CD*. *Le-am adunat [fișele:* cuvîntul nu e rostit deloc]. Aproape toți au dat... — *LI*. — *și mi le-ai lăsat pe undeva?* — *CD*.— *nu, le dau mîine* la ora zece aici —. — *LI*. A-a, bun! — *CD*. — *pentru că le-am luat acasă pe toate*. — *LI*. Așa (tușește ușor) (dial 5). [68] — *DS*. [...] În orice caz e [în modă] *o tendință...* — *ES*. — *actuală*. — *DS*. — Nu actuală — *destul de potrivită cu viața oamenilor* (dial 4).

3.2.3. Este interesant de remarcat faptul că în toate cele 9 dialoguri apare o proporție aproape egală de *SD* (adică 43% și 56%, ca extreme, dar majoritatea replicilor prezentînd procentaje între 45% și 50%). Aceasta arată, pe de-o parte, că fenomenul *SD* nu este aleatoriu, iar pe de altă parte că situațiile au fost relativ omogene.

Este util, totuși, să facem o a n a l i z ă m a i d e t a l i a t ă, care va arăta că anumite diferențe cantitative pot ilustra deosebiri de personalitate, dar mai ales fine deosebiri între *relațiile care existau dinainte între parteneri sau care s-au creat în cursul situației respective*. De exemplu, în dial 1 (vezi *Anexa 1)*, situația fiind mai degrabă de *interviu*, *MI*. are 23 de replici din totalul de 45, iar dintre acestea *22* prezintă *SD* (deci 95%, respectiv 78% SD_1, iar 17% SD_2), pe cînd *T*. are foarte puține (deoarece rolul său îi cerea să pună întrebări, prin care modifica mereu *tema* dialogului, factor perturbator al *SD)*. De asemenea, în dial 4, în care *MC*. este lăsat (și stimulat) de *T*. să povestească și are replici devenite monolog (vezi *supra* **3.2.1.** [α]), totuși relația ierarhică de vîrstă și de rol în acest dialog *(T*. punînd întrebări, modificînd tema dialogului) face ca *MC*. să se adapteze mai mult la partener, avînd 70% SD_1, iar *T*. 29%. Iar în dial 5, în care partenerele erau foarte strîns legate — prin activitatea zilnică, prin relațiile de prietenie —, deși se fac multe suprapuneri (care nu le împiedică să se înțeleagă, deoarece sînt obișnuite să discute astfel între ele, iar contextele personale foarte cunoscute le permit aluzii ușor decodabile pentru ele), replicile se înlănțuie foarte mult prin *SD*: 56%. În dial 2, mama *(PI.)* completează mai ales (81%) replicile partenerei *T*., și foarte rar (18%) pe ale fiicei *(MI.)*, afară de cazurile cînd începe între ele două un dialog cu mai serioase implicații afective. Fiica are un număr de replici cu *SD* (59%) mare, raportat la numărul său total de replici, dar completările replicilor celorlalți (SD_1) — mai ales ale mamei — sînt în mai mare proporție decît la mama sa (14% față de 24% la *PI.)*, *MI*. neîndrăznind prea des să-și completeze intervențiile sale, de obicei scurte, rămase neterminate (adesea doar cu rol fatic sau simplu paralingvistice — *rîs* mai ales). Dealtfel, relațiile destul de complexe din dial 2 (mamă-fiică, dar în prezența musafirului, care este și profesoară a fiicei) sau fiică-profesoara ei, mamă-musafir generează vectorii unei *SD* orientate foarte semnificativ. Replicile nu se leagă atît de mult cît ar fi fost de așteptat, nu numai pentru că *T*. inter-

vine spre a modifica temele, ci pentru că mama nu o completează prea mult pe fiică, ea fiind concentrată asupra musafirului *chiar atunci cînd vorbește cu fiica*. Acest comportament este rezultatul unei strategii de dialog pe care aș numi-o ,,dialog pentru altul'' (în anumite situații — nu aci — poate deveni frustrant sau umilitor pentru interlocutorul care pare ,,exclus'' din dialog — deși se vorbește cu el —, deoarece partenerul vorbește uneori celorlalți *despre el* ca și cum el ar fi ,,în afara relațiilor de dialog'' : se utilizează relativ la el pronumele de persoana a III-a, el fiind prezent etc.). *MI.* și *PI.* (mai ales mama) dialoghează pentru *T.* (fără a discuta însă întotdeauna cu ea), spre a o lămuri, spre a-i arăta care sînt relațiile dintre ele etc. De aceea, *PI.* (mama) nu este prea atentă la *MI*, nu o completează pe ea, ci mai ales pe *T.* (ca dovadă a atenției concentrate asupra acesteia). De multe ori, *PI.*, în cursul unui dialog cu *MI.*, se adresează către *T.* și *comentează* activitatea fiicei, vorbind despre ea la persoana a III-a ; de exemplu, *PI.* în dialog cu *MI.:* (brusc) [69] — *PI.* Doamnă, n-am vrut să *se înscrie* la... ; sau : [70] — *MI.* Am vizitat foarte multe locuri și... — *PI.* — da, dacă dădea vreun examen geografic [reușea] [...] ; [71] — *MI.* (către *PI.)* Da[r], vezi că nu recunoști că totuși sînt și foarte harnică ! — *PI.* (către *T.)* — *e hărnicuță*, da (dial 2).

Particularitățile de personalitate influențează, desigur, diversele relații interpersonale din dialog, exprimîndu-se și prin structura generală a succesiunii replicilor, ca și prin orientarea *SD* către un partener sau altul. Dar în mai mare măsură structura dialogului este influențată de interrelațiile propriu-zise (datorate legăturilor de prietenie sau celor ierarhic-profesionale etc., ca și vîrstei partenerilor, statutului lor social, ,,rolului'' lor *acceptat* în dialogul respectiv). Cînd se stabilesc relații de dialog între persoane cu statut social egal (ca în dial 7), particularitățile de personalitate trec pe primul plan : partenerele fiind ,,egale'' (foste colege) și cu personalitate aproape la fel de marcată, *VN.* continuă să vorbească, chiar cînd este întreruptă, *ET.* insistă etc., și ca atare procentajul de SD_2 este crescut (11% față de 44%) și este aproape egal la cele două partenere. În schimb, în dial 5, deși între partenere sînt relații de prietenie, se respectă totuși o anumită ierarhie (vîrstă, funcție — marcată și prin utilizarea pronumelui *tu* de către *LI.* și a lui *dvs.* de către *CD.)*, care poate explica raportul de replici SD_2 foarte mic aci (3% față de 53% SD_1*)* : *CD.* nu o întrerupe prea mult pe *LI.* (porțiunile de dialog cu ,,suprapuneri'' se datorează intervenției intempestive a acesteia), încearcă mai ales s-o ajute (vezi de ex. [48]), și nu îndrăznește întotdeauna să-și ,,completeze'' replicile rămase în suspensie.

3.2.4. Proporția mai mică de *completări ale propriilor replici* (SD_2) ne-o explicăm prin faptul că aceste dialoguri sînt relativ structurate pe baza unei interacțiuni socializate între parteneri [34]. Subiecții urmăreau, în general, tema și încercau să răspundă la solicitarea partenerilor. Dar acest procentaj scăzut se datorește și situației semi-informale și relațiilor interpersonale din unele dialoguri în care au existat multe ,,suprapuneri'' : replicile ,,autocompletate'' datorate suprapunerilor (care

[34] SD_2 în sine nu dovedește o atitudine egocentrică, dar un procentaj *foarte mare* al acesteia ar putea oglindi și relații între parteneri care se preocupă, într-un dialog, mai mult de ceea ce spun înșiși.

dau impresia unor false rupturi de replici) nu au fost incluse în calcule [35]. În cazul dial 5, cu partenere egale, dar totodată marcate de o personalitate voluntară, procentajul de SD_2 este mai crescut : fiecare își urmărește firul propriu de răspuns în cadrul temei comune. În dial 3, *MI.* are multe autocompletări, deoarece — mai timidă — încearcă să-și „strecoare" replicile printre cele ale colegelor.

Presupun că în situații de relații „egocentrice" (vezi nota 34), sau în unele „negocieri", în „dezbateri" care implică pe parteneri în situații puternic afective sau de interes vital, abandonîndu-se astfel „protocolul", proporția de SD_2 va fi mai crescută.

3.2.5. Procentajul general de SD îmi pare mai mic decît acela la care mă așteptam, pe baza observațiilor făcute cu privire la corpusurile I și II. Dar ipoteza putea fi neîndreptățită, deoarece în primele corpusuri nu putusem face un calcul al *SD*. Dealtfel, neexistînd un asemenea procentaj făcut de alți autori și în aceleași condiții, cu care să-l compar pe cel obținut prin analiza corpusului III, nu putem ști dacă într-adevăr procentajul nu este mare. Probabil că acest procentaj exprimă destul de fidel situațiile *semi-informale* (nu complet informale, dar nici complet formale), *de dialog-conversație nu foarte structurat* și în orice caz *de dialog nelegat de condiții de activitate.*

Ipoteza, care trebuie verificată prin cercetări ulterioare, este că, în situații complet formale, procentajul de *SD* va fi mai mic, ca și în situații foarte informale [36] (în care dialogul este „dezlînat" sau cu suprapuneri de replici) ; pe cînd în *situații relativ informale*, între parteneri care se cunosc bine, dar *în cursul cooperării în activitate* (precum și la copiii implicați în grupuri de joc structurat) procentajul de *SD* va fi mai mare.

3.2.6. Intervenția afectivității (sau a simplei atitudini de simpatie ori de respect față de un partener pe care cineva nu vrea să-l întrerupă), ca și un *interes real* față de ceea ce spune partenerul, generează, în situațiile analizate, multe e x p r e s i i f a t i c e, printre care și frecvente elemente paralingvistice : *A*, *Aha*, *Ee*, *Ha*, *Ha—ha*, *Hm*, *Hum*, *Îhî*, *Îm* (în dial 3), sau : *A—a*, *a—a*, *A—da*, *Ei*, *Hî*, *M'm'*, *O!*, *He—he (rîs)* (dial 5). În dial 4, *T.* are 13 elemente fatice din cele 74 de replici (neincluzînd pe *da!* cu rol fatic), pentru a încuraja partenerul să povestească : *Aaa* (întîi surpriză, apoi aprobare), *Aha! Îhî* (aprobativ), *Îhîm* (acceptare a explicației), *Îhîm* (= „da", afirmativ — și cu gest de afirmare cu capul) etc. De asemenea, legăturile strînse dintre unele persoane, statutul lor relativ egal dau naștere multor întreruperi sau suprapuneri (vezi și **3.2.11.**), cu multe elemente cu rol fatic (unele paralingvistice) ; de exemplu, în dial 3 : [72] — *ES.* Nu ! *Ee* — tu ai predat? — *DS.* — nu, am vineri, dar mi-e tare frică. — *ES.* — *păi da[r] cum?;* [73] — *DS.* Nu știm nimic despre ei... *hm?* — *ES.* — *păi... bravo* [...] ; [74] — *ES.* Aoleu, cursul de sintaxă ! — *DS.* — *Îhî.* — *ES.* Foarte fain ! ; [75] — *ES. Păi da!* — *MI.* Aoleu, asta-i de groază ! — *ES.* — *hm?* Ce părere ai?

[35] Apar dificultăți metodologice (legate de precizarea *momentului*, respectiv a *locului* în enunțuri, unde s-au făcut suprapunerile, cu eventuale completări de tip *SD*). Într-o cercetare de detaliu s-ar putea include în calcule și unele replici „suprapuse".

[36] În dial 5 sînt elemente fatice, paralingvistice, care dau adesea un aspect dezlînat, și totuși procentajul de *SD* este mai mare : probabil, pentru că partenerele sînt foarte strîns legate și, vorbind despre *activități* care le sînt *comune*, ele stabilesc legături frecvente între replici — marcate prin *SD* — pe anumite porțiuni ale ansamblului dialogului.

Aceste elemente fac să scadă procentajul de *DS* (cînd un element fatic sau simplu paralingvistic apare la începutul unei replici care fără acesta ar fi direct legată sintactic de replica partenerului). Ca și suprapunerile, aceste diverse expresii (frecvente în dialogurile informale) produc dificultăți metodologice în calcularea *SD*, cu atît mai mult cu cît ele pot constitui totuși importante mijloace de a marca legătura cu partenerul. De aceea, cercetări ulterioare ar trebui să studieze rolul lor în structurarea dialogului și modul în care pot fi corelate cu *SD*.

3.2.7. Relația dintre f o c a l i z a r e (urmărirea aceleiași teme) și *SD* nu a putut fi sistematic studiată în acest corpus, deoarece am intervenit adesea (partenerul *T.)* spre *a schimba* tema dialogului. În general, însă, se pare că se verifică observația făcută anterior *(supra*, **2.2.2.**), că frecvența mai mare a *SD* este solidară cu focalizarea.

3.2.8. Aspecte ținînd de distanța dintre diversele elemente ale unor replici (ceea ce aș numi „d i s t a n ț a t e m p o r a l ă") sînt importante de urmărit, în legătură cu *SD* și cu posibilitatea de referire la contextul lingvistic al dialogului. De pildă, este cert că *anaforicele* nu pot funcționa, în comunicarea orală, decît pe distanțe temporale limitate și, ca atare, ar fi interesante cercetări speciale — eventual, experimentale — ale acestora în legătură cu *SD*. De asemenea, trebuie remarcat că *întreruperea* și *lungimea replicii* partenerului care a întrerupt pe cineva fac să se lungească intervalul dintre elemente care ar putea fi legate sintactic într-o replică unică a unui vorbitor sau în două replici succesive ale acestuia, precum și între elemente care trebuie legate anaforic de replici anterioare. În legătură cu aceasta, să remarcăm și faptul că în dialogul oral (în situații reale, nu în textele beletristice) referirea la *implicit* devine și o problemă de strategie legată de *timp :* care este intervalul limită care permite ca receptorul (și chiar emițătorul) să nu fie obligat să lege un anaforic, de pildă, sau diverse completări, *de stocul său implicit*, sau *de ceea ce a devenit ad hoc implicit*, ci să putem vorbi încă despre un „context explicit"? De obicei, la „distanțe temporale" nu prea mari, receptorul poate să decodeze corect : [76] — *PI.* Ei [lui *MI.] îi place muzica* —. — *MI.* — spaniolă. — *T.* — spaniolă, da. — *PI.* — *e și frumoasă [ea se referă la muzică în general*, cum cînta ea în tinerețe, *nu la cea spaniolă*, iar noi, receptorii, am înțeles aceasta] (dial 2). Dacă intervalul este foarte mare, iar replica intercalată de partener este foarte lungă, intervin dificultăți în stabilirea legăturilor „la distanță" (temporală), deoarece memoria de scurtă durată nu mai poate opera la asemenea interval, sau atenția s-a concentrat asupra altei teme etc. [37]. Este, probabil, încă o regulă a structurării dialogului oral și a realizării *SD*, aceea de a se respecta un anumit interval de timp cînd se recurge la strategia „implicitului" sau la „jocul" dintre explicit și implicit (emițătorul respectă această regulă, de obicei : vezi exemplele [90], [91], [92]). În *corpusul III* nu am întîlnit frecvent asemenea cazuri, probabil și pentru că întreruperile nu au însemnat o transformare în monolog a replicii celui care a întrerupt.

De exemplu, am înregistrat diverse **completări la distanță :**

[37] Observînd diferite dialoguri în situații naturale, am constatat, de pildă, că și după 5 minute (dacă nu au intervenit alte replici sau fapte importante în situație, care să fi distras atenția partenerilor) pot fi completate replici întrerupte, partenerii știind totuși la ce se refereau completările.

(j) **Completări ale unei fraze anterioare din replica partenerului sau după o frază din propria replică :** [77] — *PI.* Da. Şi împreună [am locuit]... — *T.* Pe ce stradă? Şi eu cunosc cartierul. — *PL.* — *chiar pe, chiar pe Splai ;* [78] — *T. Şi,* **de cînd** *sînteţi pensionară?* Că puteţi să vă ocupaţi mai mult de casă. — *PI.* [răspunde la fraza anterioară :] — *sînt de cîţiva ani... ;* [79] — *T.* (către *PI.) Ce murături puneţi?* — *PI.* (fiicei :) Nu rîde tu, Pupi ! (către *T.:)* — *a, gogoşari* [...] (dial 2).

(k) **Completări peste cîteva replici** (uneori, un număr destul de mare) : [80] *GL. Pe Mihai l-ai mai văzut?* [urmează 7 replici : 4 despre el, 3 despre altceva] — *GL.* — Îhî — *şi cum arăta* [Mihai], cum mai era el? Arăta bine sau —. — *VA.* — Îî, cum arată el de obicei. — *GL.* — ca de obicei... (dial 6). [81] — *VN.* Tu te-ai mai întîlnit cu ...colegii noştri de-aici? [urmează un schimb de 4 replici] — *ET.* — *pentru că, aşa, mă întîlnisem... mai de multe ori, înainte, cu DG.* — *VN.* A, mda ! Am mai văzut-o. Hă hă ! (rîde). — *ET.* (ezită) — *la Academie.* ... — *VN.* — eu am văzut-o pe la bibliotecă, pe la Academie... — *ET.* [revine la „mă întîlnisem"] — *aşa!* — *şi cu TD* [...] (dial 7). [82] — *T.* Vorbiţi natural, doamnă. — *PI.* (către *T.:)* Da. (către *ML.:) Ce-ai făcut la* —. — *T.* — aşa cum vorbiţi, o-ntrebaţi seara. — *PI.* (către *T.:)* — da, sigur că da. (către *MI.:)* — *la ONT* [şi-a completat replica]. — *MI.* Nimic deosebit (dial 2). [83] — *T. Şi-acuma, vorbiţi* [greaca, despre care se discutase cu 12 replici înainte]? — *PI.* — da, sigur că da. — *MI.* — aşa că, de mică, eu m-am încăpăţînat de mică *să vorbesc* [româneşte]. — *PI.* — *Ea n-a vrut să vorbească* [se înţelege clar, din context, că „*greceşte*", iar nu că nu vorbea deloc]. — *MI.* — *şi-acuma îmi pare rău* (dial 2).

Sau *(l)* **peste un (relativ) mare număr de cuvinte** (spre deosebire de *[k]*, pot fi mai puţine replici, formate însă din multe cuvinte) : [84] — *PI.* (către *T.:)* Un băieţel a lovit-o *şi i-a făcut* [lui *MI.] o deviaţie de sept la nas*... Şi atunci, am spus : „Mai bine stai în curte", şi-i scoteam jucărelele, şi mai era o fetiţă... i-o aduceam. Şi-aşa s-a făcut mare. — *MI.* (tot către *T.:)* — *de-asta am un nas aşa*... (dial 2). [85] — *VN.* [...s-a vorbit despre *referate*, cuvînt care nu a mai apărut decît cu 10 replici mai înainte, cu *peste 200 de cuvinte]* [...] *de-asta* nu... *le-a putut susţine* [referatele]. A fost o lună foarte aglomerată la noi la Institut. — *ET.* A, şi la noi la fel... Nu? Astea *le ştim* care au fost problemele. — *VN.* (ridică din umeri) *Şi... probabil că de-asta nu le-a susţinut* (dial 7). [86] — *T.* [Spuneţi] *un fel de mîncare în care sînteţi specialistă.* — *PI.* E, sînt... Am multe specialităţi, doamnă... în bucătărie... [continuă, doar ea, încă *18 cuvinte]*. Bucătăria, în esenţă, îmi place foarte mult. — *T.* — de pildă? — *PI.* De pildă... să gătesc mîncare... să gătesc musaca (rîde). Fac musaca. — *MI.* Da ! Lucrurile picante... — *asta eşti* [= în asta eşti *specialistă*, cuvîntul fiind spus de *T.* mult înainte] — şi pentru dulciuri (dial 2).

(m) **Completări peste intervenţia unor terţi sau la o replică a unui prim partener, căruia i-a răspuns şi altcineva:** [87] — *ES.* Aoleu, *cursul de sintaxă...* — *DS.* Îhî ! — *ES.* — Foarte fain ! — *MI.* Eu am auzit că de semantică, *dar chiar de sintaxă de anul trecut, nu se poate !* (dial 4). [88] — *LŞ. Dar cum vă explicaţi că fenomenul apare mai ales la generaţia tînără...* — *T.* Da... De ce? — *LŞ.* Adică — tineretul prezintă aşa, un fel de lene de a articula... — *MZ.* — pentru că este sensibil la inovaţie —.— *LŞ.*—nu... *de a articula cuvîntul întreg.* Cred că e tot o chestiune

de... — *T.* — de a vorbi repede, poate [...] *(LȘ* aprobă dînd din cap) (dial 8). [89] — *T.* Știe *[MI.]* să facă vreo mîncare, afară de mămăligă? — *PI.* Știe [...] — *MI.* (răspunde la replica lui *T.:)* — *da, dar știu numai hors d'œuvre, și să* [...] (dial 2).

(n) După anumite intervenții, se pare că nu se mai poate recurge la strategia *SD*, **replica apărînd ca o frază completă**: [90] — *VN.* Și nu am ales numa[i] o comunitate [pentru *Atlas]* — *ET.* — da, da, știam (aproape simultan)—. — *VN.* (pentru *T.:)* Știu, scîrțiie scaunu[l]. (pentru — *ET:)* — *mi-am ales numa[i] o co-.* — *ET.* — schimbă pe celălalt, dacă vrei. — *VN.* — cred că scîrțiie la fel. — *ET.* Aa? Hîi... — *VN. Mi-am ales numa[i] o comunitate, pentru că* [...] (dial 7). [91] — *PI.* Amestecate toate, *după ce s-a bătut în prealabil spuma* tare cu zahăr. — *MI.* — *albușul?* — *T.* — da, curios. — *PI.* — da, albușul... [urmează 5 replici] — *T. Interesant, dvs. ați spus „spumă" și Mihaela...* — *PI.* — a spus albuș [... urmează alte 4 replici ale *T.*, *MI.*] — *PI.* Le amestecăm. Cum ne vine, la repezeală. — *T. Probabil c-așa spuneați și acasă: „spumă".* — *PI.* — da, spumă. (dial 2). [92] — *PI. Întreb ce-a făcut la facultate...* — *MI.* Trebuie să dau raportul. — *PI.* Da. — *MI.* Este o tradiție, încă din școală... [continuă tot ea mai mult]. — *PI. Întreb ce-a făcut la f...* [acum abia, leagă iar de prima replică]. *Și ea începe și spune și...* — *MI.* — despre colegi. — *PI.* — despre colegi. — *MI.* și seminarii [...] (dial 2).

Întreruperile pot genera *SD*, deci să constituie — aparent paradoxal — un factor de unificare structurală a dialogului, cînd partenerul completează repede (deci economic: de unde apariția *SD)* replica vorbitorului pe care l-a întrerupt. Uneori, întreruperea se face pentru a-l „ajuta" pe partener printr-o intervenție marcînd „cooperarea": [38], [106] etc. Așadar, încă un aspect metodologic merită să fie verificat: raportul dintre numărul de întreruperi într-un corpus și procentajul de *SD*.

Suprapunerile de replici (nu foarte frecvente în ansamblul *corpusului III*, cu excepția unor porțiuni din anumite dialoguri) introduc și ele mari dificultăți metodologice în studierea *SD*, nu numai pentru că uneori ele sînt, în transcriere, o piedică în descifrarea auditivă a cuvintelor suprapuse, ci și pentru că este greu de fixat momentul în care se intercalează diversele elemente în contextul replicii celuilalt partener (vezi și *supra*, nota 35). Un studiu aprofundat al acestei variabile ar putea stabili dacă există o mare corelație negativă (sau, poate, pozitivă) între *SD* și suprapunerea replicilor, în funcție și de diversele situații. S-ar putea ca suprapunerea să fie, în anumite situații, numai aparent un factor disturbator al unității structurale a dialogului și să determine chiar, în unele condiții, apariția *SD* (de exemplu: [93] — *T.* [...] *nu mai se pronunță toate* [sunetele] *foarte bine...* — *LȘ.* — un soi de incoerență. — *T.* — de... fonetic... foarte mult. — *LȘ.* [simultan] — *da, da, o lene de... de a rosti cuvîntul* (dial 8).

3.2.9. Referirile contextuale nu constituie, în studiul *SD*, numai un factor de ordin temporal (acest factor ar fi legat de contextul lingvistic explicit). Strategia operării cu „implicitul" este fundamentală în realizarea *SD* (și, așa cum am putut constata, se realizează — în anumite limite — chiar la copii). Ea înseamnă, în dialogurile orale, nu numai o referire la ceea ce nu este exprimat verbal sau nonverbal (referire

la obiecte din contextul situațional, la corelate personale ale partenerilor, la cunoștințe comune etc. — vezi T. Slama-Cazacu, 1959 a), ci și — ceea ce poate părea paradoxal — la un context lingvistic, aparent explicit, dar care se află, de fapt, în *replici anterioare* (ceea ce, în *comunicarea orală*, ridică probleme de alt ordin decît *în lectura* unor dialoguri și în general a unor *texte scrise*).

Multe replici acceptate (ca dovadă : legate prin *SD*) de către parteneri — pe mari porțiuni din unele dialoguri, ca în dial 5 — erau *complet neclare* pentru cei care asistau la aceste dialoguri. Partenerele *LI.* și *CD.* (dial 5) păreau să dialogheze într-un „cod" al lor, în care cuvintele aveau anumite sensuri cunoscute de ele, puteau lipsi fragmente importante gramatical etc. În replici abundau aluzii, elipse, legături de *SD* succedate într-un ritm extrem de rapid (ceea ce dovedea perfecta „acceptare" reciprocă). În mod evident, partenerele se bazau pe un context implicit comun, creat de *vechi relații interpersonale* (vezi, de exemplu, [67]). În dial 3, partenerele aveau grijă, uneori, să „expliciteze" pentru asistență unele referiri la o „experiență comună", iar în dial 2, multe replici din dialogul mamă-fiică (vezi *supra*, **3.2.3.**) păreau mai puțin „spontane" tocmai deoarece ele „explicitau", pentru *T.*, diverse situații care, într-un dialog „mai firesc", ar fi fost incluse în „implicitul" cunoscut de cele două partenere și ar fi dat naștere unor replici foarte eliptice (și „criptice" pentru cei „din afară"). Activitatea și cunoștințele comune (dial 8) constituie un factor fundamental pentru *SD* și de aceea considerăm că va putea fi validată ipoteza creșterii procentajului de *SD* în „echipe de muncă".

În „contextul implicit" se includ uneori și referirile la *contextul situațional*, dar adesea referirile sînt *explicitate* prin mijloace nonverbale. Am putut nota multe deictice verbale, precum și indicații prin gesturi sau privire către persoane sau obiecte din situație (în dial 3, 5, 8, 9) sau momente de „sintaxă mixtă" (în special în dial 2, 5, 8). S-a putut remarca deci, din nou, rolul *spațiului* (poziția partenerilor între ei, distanța dintre parteneri, dintre aceștia și obiecte) în desfășurarea dialogului, iar uneori în realizarea *SD* (în special în cazul apariției „sintaxei mixte"). Aceste constatări au și o importanță metodologică, demonstrînd din nou necesitatea de a se nota *toate elementele comunicaționale*, precum și datele relevante din contextul situațional (de exemplu, [96], [97] etc. ; vezi și *Anexa 2)*.

Dar *corpusul III* nu ne pare a fi oferit date foarte semnificative pentru implicațiile nonverbale și în special ale „s i n t a x e i m i x t e" în *SD* [38]. Subiecții erau așezați, toți, la o masă, într-o poziție *fixă* (nu se puteau mișca, nu manipulau obiecte și, cu unele excepții, nu erau înconjurați de obiecte care puteau incita la referiri) [39]. Numai rareori a apărut spontan sau a putut fi provocată experimental (dial 8) „sintaxa mixtă", devenind imediat un factor de *SD*. De exemplu : [96] — *LI.* [...] mi se pare că și decanu[l] a vorbit cu cineva pentru fișierul ăla [care le era

[38] Și nici pentru a se studia ce elemente verbale pot fi înlocuite prin cele nonverbale.

[39] Tocmai de aceea sînt semnificative „surogatele de sintaxă mixtă", expedientele la care recurgeau uneori subiecții pentru a introduce, totuși, „sintaxa mixtă". *MC.* (dial 4) povestea — *adesea eliptic* — trasînd pe masă „desene" de obiecte sau mișcări ori manipulări de obiecte : [94] — *MC.* [despre jocul cu „mingea din ciorapi"] — și dă [= de] la o linie *(NV:* trage cu degetul o „*linie*" pe masă), dă la o anumită distanță, fiecare pă[= pe] rînd arunca mingea *(NV: arată cum, pe masă)* pe linia gropițelor *(NV: arată cu mîna, pe masă)* (dial 4); [95] — *LI.* Tu ce-ai adunat, dă fapt? — *CD.* Astaa *(NV: arată cu mîinile pe masă,* ca și cînd *fișele* ar fi acolo) (dial 5).

necesar]. — *CD*. Aha, știu de ce. — *LI*. Nu știu (gest cu capul, de nedumerire). — *CD*. Nu. — *LI*. *(se întoarce spre fișierul din Laborator, care este în spatele ei* — vezi *Anexa 2)*. — *CD*. (repede) Aa *(întoarce și ea capul spre fișier)* un... *(NV : fișierul)* așa, era așa— *așa de bun* —. — *LI*. *Așaa* (mimica indică *NV : fișier)* ar fi grozav *(întorcîndu-se spre fișier)*. Așa ar fi bine — *CD*. Exact așa era. — *LI*. Asta ar fi bun (dial 5). [97] — *T*. *(oferă bomboane) Nu vrei — (NV : bomboane)?* — *LȘ*. Mulțumesc — ; [98] — *T*. (repede, *oferind bomboane) Nu mai vrei să servești — (NV : bomboane)?* — *MZ*. Nu, mulțumesc ; [99] — *T*. *(le oferă bomboane) Vă rog, vă rog — (NV : luați bomboane)!* (dial 8). [100] — *MZ*. (se uită la ceas : trebuia să plece). — *T*. *(se uită și ea la ceas :) Este... este timpu[l]?* Da ; [101] — *T*. Totuși, trebuie să te duci *(NV : arată la ceas* [este ora]) ! — *MZ*. Rămîn încă vreo cinci minute în plus (dial 8).

Aceasta demonstrează că legătura dintre „sintaxa mixtă" și *SD* este certă, dar că anumite condiții o favorizează. Condiția fundamentală consider că este implicarea partenerilor în *activități comune* (muncă — la adulți, joc — la copii) sau posibilitatea de *mișcare* în spațiul comun, de *manipulare a obiectelor*, sau *existența unor obiecte* relevante pentru dialog.

3.2.10. O problemă esențială în studiul *SD* este stabilirea elementelor care pot fi omise (și a rangului lor într-o ierarhie de omisiuni). Desigur că și pentru acest aspect sînt necesare studii de detaliu și experimente speciale. Am putut remarca nu numai existența extrem de abundentă a replicilor *eliptice* luate izolat, ci și faptul că acestea (cu mare frecvență) devin *complete gramatical*, dacă sînt legate de replici anterioare sau următoare (sau urmate de una care a intervenit ceva mai înainte ori intervine ceva mai tîrziu). Așa cum am observat și în cazul *corpusurilor I* și *II*, *SD* poate lua aspectul fie al unor legături de coordonare/subordonare, fie de legătură în interiorul aceleiași propoziții (în special completări de *complement* — de diverse categorii — dar și de *subiect, atribut, predicat*. De exemplu : *Subiect:* [102] — *VA*. Și cine a avut referat? — *GL*. — *a, o colegă de-a noastră* (dial 6). *Predicat:* [103] — *MZ*. Dulce concentrat (repede) patru sute de calorii ! — *T*. — *atîta are?* (rîde) (dial 8). *Atribut:* [104] — *ET*. Și cam cînd, așa, cu aproximație, sau poate chiar sigur știi [cînd va susține referatul]? — *VN*. Probabil (rîde) pe la sfîrșitul săptămînii — . — *ET*. — *celeilalte?* (dial 7). *Complement (circumstanțial):* [105] — *ES*. Asta unde-ai mai auzit-o? — *DS*. — *săptămîna asta, luni, la cursul de semantică* (dial 4).

Este probabil că în alte limbi vor apărea legături diferite sau că ierarhia de ocurență se va schimba (în limba română *SD* este favorizată, de pildă — din unele puncte de vedere — față de engleză sau franceză, de faptul că nu este necesară exprimarea pronumelui personal la verbe).

3.2.11. O funcție importantă a *SD* este, desigur, aceea de structurare lingvistică a dialogului. Dar din punct de vedere psiho- sau socio-lingvistic ea are și alte funcții (uneori contradictorii). De pildă, de a marca diverse relații interpersonale: Intenții de cooperare, de a ajuta pe partener să se exprime — sugerîndu-i continuarea unei fraze (de exemplu : [106] — *LI*. Am citit asta, cartea — cum îi... zice? (mimică de efort de a-și aminti). — *CD*. „*Trece*" —. — *LI*. — „Trece". „Trece *condorul!*" (dial 5) ; vezi și [38], [48] etc. ; sau de a se marca diferențe de statut social, de rol asumat ori acceptat de ceilalți, impunere sau nu a personalității proprii. Uneori *SD* denotă încălca-

rea regulii non-întreruperii, alteori, însă — în mod contradictoriu —, denotă, cum s-a văzut, i n t e n ţ i a d e c o o p e r a r e şi de respectare a partenerului prin atenţia care îi este acordată [40]. De asemenea, uneori *SD* arată n e r ă b d a r e a de a aştepta continuarea unei replici, cînd partenerul are certitudinea a ceea ce va urma, dar totodată poate indica respectarea regulii „economiei" în comunicare.

3.2.12. Criteriile adoptate în unele analize anterioare — care (probabil, în absenţa unor corpusuri mai vaste) se mărginesc la „unităţi de dialog" compuse din „doi membri" sau care consideră „întrebarea—răspunsul" ca unitate de bază a dialogului — nu se verifică. Înlănţuirile sintactico-semantice (care în general coincid cu focalizarea pe o anumită temă) pot cuprinde un relativ mare număr de replici, într-un *continuum* (fie structurat gramatical, prin *SD*, fie structurat datorită unor legături implicite de altă natură), pe care nu avem dreptul să-l dislocăm. Eventual, „unitatea de dialog" ar putea fi constituită din înlănţuirea de replici (legate prin *SD*, în mare măsură, dar şi prin alte mijloace de referire la contextul devenit implicit — ca anaforice etc.), pînă la completa schimbare a temei.

4.0. Concluzii. Analiza *corpusurilor I*, *II* şi *III* a permis verificarea observaţiilor pe care le-am făcut cu privire la *SD* şi la includerea în ea atît a strategiei de „sintaxă mixtă", cît şi a celei de referire contextuală. Continuarea analizei prin datele rezultate din *corpusul III* a permis adăugarea unor analize cantitative şi a unor aspecte noi, referitoare la factori psihologici (ca rolul interacţiunii dintre parteneri şi al personalităţii lor), precum şi al unor procese psihologice (ca memoria de scurtă durată).

4.1.0. Faptul că în *corpusul III* se constată ocurenţa *SD*, dar nu în aceeaşi măsură ca în primele două corpusuri, l-am interpretat ca ţinînd de n a t u r a (s e m i-i n f o r m a l ă) a acestor dialoguri şi de c o n d i ţ i i l e s i t u a ţ i o n a l e (în special, neincluderea partenerilor într-o activitate comună).

4.1.1. Aceasta ne face să formulăm ipoteza finală că *frecvenţa SD* — a cărei ocurenţă ca atare este certă în orice dialog oral — depinde nu numai de situaţia comună (explicită sau lăsată implicită : date cunoscute comune membrilor dialogului) în care decurge dialogul, ci şi de *natura dialogului* (interviu etc.) şi de *interacţiunea în activitate* a partenerilor.

Presupunem că *SD* va apărea mai puţin frecvent în situaţii foarte formale (care fac ca persoanele să se exprime, de pildă, mai puţin „natural", în fraze complete, sau să acapareze replica şi să ajungă la monolog), dar şi în situaţii foarte informale (care duc la „conversaţii dezlînate") sau între parteneri „mai puţin legaţi". În schimb, în cursul activităţii în echipe, necesităţile cooperării, ca şi ale economiei de timp vor genera o mai mare frecvenţă de *SD* [41].

[40] Problema cauzelor întreruperii, ca şi a legăturii dintre aceste cauze şi relaţia „întrerupere- *SD*" este complexă şi merită un studiu special, aprofundat. În orice caz, este o limită atît de greu de stabilit între întreruperea propriu-zisă — cauzată de lipsa de interes faţă de partener, de egocentrism etc. — şi întreruperea pe care aş numi-o „cooperantă" (ultima ducînd de obicei la SD_1), încît aşa-numita „regulă a non-întreruperii" (valabilă, oricum, în educarea comunicării) ar trebui reformulată. Acest raport „inhibare a răspunsului/întreruperea partenerului" ne preocupă de mult : T. Slama-Cazacu, 1961 a (p. 37, 38, 66, 67, 72, 78, 80 şi urm., 133 şi urm.) şi 1964 ; la fel, strategia de *SD* (*loc. cit.* şi alte lucrări) ; cf. de ex. 1961 a, p. 81 : „această modalitate caracteristică dialogului evoluat nu se manifestă [...] în mod consecvent la copii".

[41] *SD* poate fi deci considerată, în unele situaţii, şi ca o variabilă care indică „decentrarea" în sens piagetian.

4.1.2. Existența *SD* denotă acceptarea dialogului și în general urmărirea unei *teme comune (focalizarea)*. Cazurile de *SD* „absurdă" (*supra*, **2.2.3.**) le excludem din discuția de față, care se referă la situațiile cele mai frecvente, normale.

4.1.3. Contextul situațional în care se desfășoară dialogul (în primul rînd spațiul) și contextul lingvistic care precede (factori referențiali, de ordin temporal etc.) pun pe primul plan în dialogul oral ***strategia operării cu „implicitul"*** ca ***factor determinant în realizarea SD*** și în general a structurării dialogului în „unități de sens".

4.1.4. Cercetări privitoare la ierarhizarea diverselor componente lingvistice care pot fi omise — respectiv, prin care se pot stabili legături de *SD* —, ca și a elementelor verbale care pot fi înlocuite prin cele nonverbale — „sintaxa mixtă" — vor ilustra în detalii modul de realizare a *SD*.

4.1.5. *Particularitățile de personalitate* (ca și acelea referitoare la statutul social, la rolul asumat etc.) ale partenerilor influențează, de asemenea, frecvența *SD*. Dominarea unei personalități, impunerea „autorității" unei personalități în expansiune pot avea consecințe, în dialog, care interesează nu numai psihologia socială, ci și psiholingvistica și direct lingvistica, deoarece apar modificări ale structurii dialogului (de pildă, transformarea dialogului în monolog, și invers) și chiar ale formei sale lingvistice.

Replica devenită monolog desigur că împiedică apariția foarte frecventă a *SD*. De asemenea, „acapararea discuției" de către un anumit partener cu statut social de „autoritate" provoacă la ceilalți parteneri replici scurte, eventual cu rol „respectuos fatic". Invers, între parteneri „egali" pot apărea frecvente întreruperi ori suprapuneri de replici, care „rup" dialogul și eventual tulbură realizarea *SD* (rămîne însă de stabilit mai precis, și prin măsurări cantitative, dacă aceste fenomene constituie întotdeauna cauze de reală tulburare a structurii dialogului și a *SD*). Rămîne de stabilit, de asemenea, în ce măsură *SD* nu numai că este determinată de interrelațiile dintre parteneri, dar poate deveni ea însăși un indice al relațiilor dintre parteneri.

4.2. Constatarea existenței, în comunicarea orală, a *SD* ar trebui, probabil, să aibă c o n s e c i n ț e i m p o r t a n t e î n l i n g v i s t i c ă, implicit schimbarea viziunii despre limbă și în speță despre gramatică și chiar despre comunicare ca atare.

Ceva mai mult, ar trebui să dea de gîndit legătura dintre aspecte care par la prima vedere trăsături *distincte* în studiul comunicării : *SD*, „sintaxa mixtă", și referirea la context (în special la acela implicit). „Sintaxa mixtă" nu poate fi înțeleasă fără existența *SD* (altfel, ne menținem la conceptul tradițional de „fraze eliptice"). În orice caz, *SD* nu se poate realiza fără o încadrare în strategia mai amplă a „sintaxei contextuale" (inclusiv rolul *locului*, al *poziției* — de unde, și consecințele temporale — ale elementelor în contextul lingvistic și în cel situațional, social-istoric etc.) [42]. Referirea la *implicit* (fie că este vorba despre contextul situațional ori despre coordonatele partenerilor, fie că este vorba despre elemente chiar din *contextul lingvistic* aflate la *distanță* spațială — în scris — ori *tempo-*

[42] Dealtfel am ajuns la studierea *SD*, chiar în ceea ce privește dialogul copiilor, ca urmare a „principiului adaptării la context", deci în cadrul unei concepții unitare (cf. T. Slama-Cazacu, 1961, p. 127).

rală — în comunicarea orală) nu este o problemă ținînd de domeniul logicii, ci de acela *al unei lingvistici care nu poate ignora psiholingvistica* (vezi, între altele, procesele psihologice care intervin în realizarea diferitelor strategii de operare cu categorii ale gramaticii).

În orice caz, analiza noastră, deși s-a referit la criterii lingvistice de structurare — mai mult decît s-a făcut în unele studii declarat lingvistice, privitoare la dialog —, nu consideră *SD* nici ca implicînd legături „pur" sintactice, rupte de relațiile semantice, și nici drept un mijloc (al partenerilor, în pragmatica dialogului) sau drept un procedeu (în cercetare) de structurare *„strict lingvistică"*.

4.3. *SD* este un aspect fundamental al structurării dialogului, dar nu singurul. Totodată, *SD* nu trebuie înțeleasă ca o legătură „strict" gramaticală; ea implică legături semantice, precum și elemente nonverbale, paralingvistice, fonematice — și în general intonaționale — etc. *„Unitățile dialogale" sînt continuumuri, bazate pe SD sau nu* (dar în orice caz pe *strategia operării cu implicitul)*, și structurate prin diversele *mijloace contextuale*, pe baza unei „teme" comune.

4.4. Datele prezentate și concluziile rezultate din discutarea lor ar putea avea și unele consecințe în domeniul aplicativ. Ne referim, în primul rînd, la educarea comunicării, în care, pe de-o parte, ar fi necesar să existe preocuparea pentru respectarea *autenticității* modului de exprimare în diversele situații — formale sau informale, în cursul diverselor activități etc. — și în orice caz să nu se ignore particularitățile vorbirii dialogate (desigur că această cerință ar putea avea aplicări și în redactarea dialogurilor în literatura beletristică, în redarea lor în spectacolele teatrale, în vorbirea-interviu la televiziune[43] etc.). Pe de altă parte, în *analizele gramaticale în școală* (acestea implicînd, însă, și o restructurare a manualelor de gramatică — vezi *supra*, **4.2.**), ar fi firesc să fie incluse atît conceptul de *SD*, cît și consecințele sale în ceea ce privește criteriile analizei textelor dialogate, precum și implicațiile mai largi, ținînd de „sintaxa contextuală" (anaforicele, referirile la contextul situațional etc.). Aplicările în predarea limbilor străine sînt, de asemenea, evidente: noile metode de predare „a comunicării" și „în comunicare" trebuie să implice buna cunoaștere a modului cum se realizează vorbirea dialogată în limba respectivă și implicit a realizării *SD* în aceasta.

4.5. Considerăm că este firesc să limităm concluziile noastre numai la *comunicarea orală* (la care, dealtfel, ne-am referit deocamdată în exclusivitate) și la *situațiile semi-informale/semi-formale studiate. Sînt necesare cercetări, în continuare*, pentru verificarea și aprofundarea concluziilor, în situații diferite (strict informale, strict formale și în *condiții de activitate)*.

Interesul unor asemenea cercetări — și, poate, al contribuției de față — este legat de cunoașterea mai adîncită a fenomenului de dialog în general și a formelor lingvistice luate de acesta în limba română (în speță, în ceea ce privește *SD)*.

Rămîne, de asemenea, ca studii ulterioare să testeze valoarea de generalitate a acestor concluzii și pentru alte limbi.

[43] Depășind, însă, hiperbolica imitare a unor particularități „fals naturale" sau mai puțin importante în structura dialogului spontan (ca „ezitarea" sau chiar „bîlbîiala", cf. T. Slama-Cazacu, 1980).

ANEXA

Tabelul

Date privitoare la înregistrarea dialogurilor

Dial nr. **	Nr. sub	Sub și ocupația lor	Relații între sub	Locul înregistrării	Anul și durata înreg
1	2	MI (stud an III Ls) + T	stud – prof	Lab PL	1974 30 m
2	3	MI (stud an IV) + PI (pensionară, mama) + T**	fiică–mamă–musafir (prof)	acasă la sub	1974 45 m
3	3*	MI+DS+ES (stud an III Ls)	colege prietene	Lab PL	1974 32 m
4	2	MC (tehnician) + T	tehnician Lab PL + prof	–„–	1974 30 m
5	2*	LI (lect) + CD (asist)	colege serviciu (prietene)	–„–	1976 33 m
6	2*	GL + VA (stud an IV Lr)	colege prietene	–„–	1976 13 m
7	2*	ET (asist) + VN (cercet)	foste colege facultate	–„–	1976 30 m
8	3	LS + MZ (lect) + T**	colegi serviciu, vîrste diferite	Lab. lbi	1976 38 m
9*	2*	MG (lect) + NT (prof liceu)	colege doctorantură	Lab PL	1978 15 m
Total	18***				1974–1978

* Plus T. (numai cu rol de întreținere a dialogului). În celelalte cazuri, T. este inclusă în nr. subiecților, avînd un rol mai activ în dialog.

Abrevieri:

act (profes) = activitate (profesională)
an = anul de studii
asist = asistent
cercet = cercetător
înreg = înregistrare
Lab PL = Laboratorul de psiholingvistică
Lab lbi = Laboratorul de limbi al Universității din București
lect = lector(i)

1

I

din corpusul III

Tema și natura dialogului	Număr total de replici	SD total în %	SD_1 ** %	SD_2 ** %
informații despre sub ; rel formal	48	45	37	8
act fiicei, gospodărie, amintiri ; rel informal	369	50	40	10
act de stud, familie (copil), distracții, modă, flirt ; informal („discuție în recreație")	546	43	38	5
amintiri (mult monolog) ; rel informal	149	45	38	7
act profes, modă ; informal	262	56	53	3
act de stud, prieteni comuni ; rel informal (VA rel stînjenită)	140	48	44	4
act profes și de doctorande ; rel formal (în general ET discută astfel)	207	55	44	11
teme lingvistice (limba, comunicarea din București), amintiri ; rel formal	264	51	47	4
act profes, modă ; rel informal	28	50	50	—
în general : semi-informal	2013	49	43	6

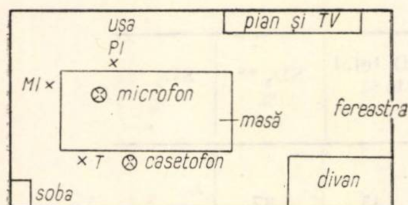
** Nu sînt incluse în tabel cele două înregistrări în școală (clasa a VII-a și clasa a VIII-a, 1977), ora de română, respectiv ora de dirigenție.
*** T. a fost inclusă în număr doar o dată.

m = minute
rel = relativ
prof = profesoară (universitară)
stud = studente
sub = subiect
T. = experimentatoarea (profesor)
Lr = [Facultatea de] limba și literatura română
Ls = [Facultatea de] limbi și literaturi străine

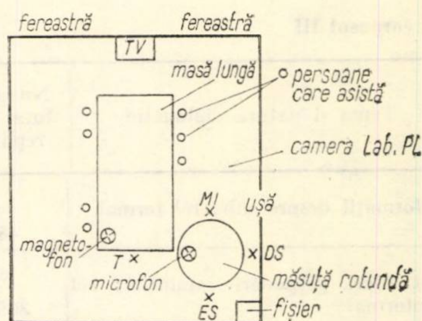
ANEXA 2

Poziția spațială a subiecților și a unor obiecte etc. din situație

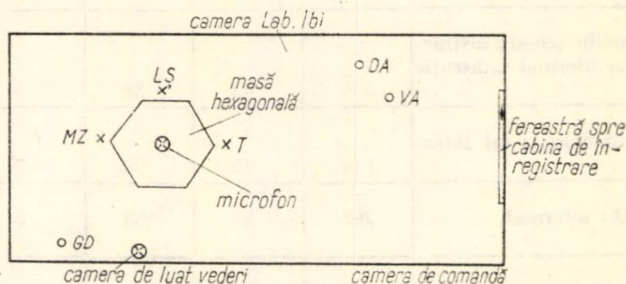
(a)

(b)

(c)

BIBLIOGRAFIA CITATĂ

Allen, D., Guy, R., *Conversation analysis. The sociology of talk*, The Hague..., Mouton, 1974.
Beaudichon, J., *Caractéristiques et efficacité de la communication chez l'enfant*, Thèse de doctorat d'Etat, Université René Descartes, Paris, 1977 (ms).
Berens, F. J. *et al.* (red.), *Projekt Dialogstrukturen*, München, Hueber, 1976, 15–34, *apud* J. House, 1980, 25.
Brown, R., Ford, M., *Address in American English*, în D. Hymes (red.), *Language in culture and society*, New York, Harper and Row, 1964, 234–244.
Bunt, H., *Towards an analysis of dialogue organization principles*, in *IPO Annual Progress Report*, Eindhoven, Institut Perceptie Onderzoek, 1977, no. 12, 107–114.
Cassel, E., Skopek, L., Fraser, B., *A preliminary model for the examination of doctor-patient communication*, în „Language sciences" (1976), no. 43, 10–13.
Cicourel, A., *Cognitive sociology. Language and meaning in social interaction*, Harmondsworth, Penguin, 1973.
Coteanu, I., *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, în SCL XXIX (1978), nr. 2, 115–124.
Coulmas, F. (red.), *Conversational routine*, The Hague..., Mouton, 1981.
Cruceru, C., *Dialogul în proza artistică actuală*, București, Universitatea din București, 1981.
Cvasnîi, M., *Un aspect al construcției dialogului – întreruperea replicii*, LL II, (1978), 187–193.
—, *Structura și funcțiile dialogului în textul dramatic*, Rezumatul tezei de doctorat, Universitatea din București, 1980.
Danziger, K., *Interpersonal communication*, New York..., Pergamon, 1976.
Dijk, Teun van, *Some aspects of text grammars*, The Hague, Mouton, 1972.
—, *Text and context. Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*, London–New York, Longman, 1977.
—, *New developments and problems in text linguistics*, în J. Petöfi (red.) *Text vs. sentence*, Hamburg, H. Buske, 1979, vol. II, 510–523
Ducrot, O., Todorov, Tz., *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Ed. du Seuil, 1972

Duncan, S., Jr., *Language, paralanguage and body motion in the structure of conversation*, în W. McCormack, S. Wurm (red.), *Language and man*, The Hague, Mouton, 1976, 239–268

Ervin-Tripp, S., *On sociolinguistic rules — alternations and co-occurrence*, în J. Gumperz, D. Hymes (red.), 1972, 213–250

Foss, D., Ross, J., *Great expectations: context effects during sentence processing*, în *Cues for language understanding*, *22th International Congress of Psychology. Symposium 10*, Leipzig, 1980, 9

Giles, H., Scherer, K., Taylor, D., *Speech markers in social interaction* [1981 ?], (mss.)

Grice, H., *Logic and conversation*, in P. Cole, J. Morgan (red.), *Syntax and semantics*, vol. III, New York, Academic Press, 1975 [*apud* H. Bunt, 1977, 105]

Grimaud, M., *Préliminaires pour une psycholinguistique des discours*, în « Langue française » (1981), nr. 49, 14–29

Gumperz, J., Hymes, D. (red.), *Directions in sociolinguistics*, New York... Holt, Rinehart and Winston, 1972

Halliday, MAK, *Language as social semiotic*, London, E. Arnold, 1978

Hamblin, C. L., *Mathematical models of dialogue*, în „Theoria" (1971), nr. 2, 130–155

House, J., *Opening and closing phases in German and English dialogues*, Projekt Arbeitspapier, [Bochum], 1980 (pre-print)

Hudson, R., *Sociolinguistics*, Cambridge..., Cambridge University Press, 1980

Hymes, D., *Models of the interaction of language and social life*, în J. Gumperz, D. Hymes (red.), 1972, 35–71

Jakobson, R., *Verbal communication*, în „Scientific American" (1972), 227, no. 3, 72–80

—, *Linguistique et poétique* [1960], în *Essais de linguistique générale*, Paris, Ed. de Minuit, 1963, vol. I, 211–250

Jakubinskij, L., *O dialoğičeskej reči*, „Russkaja reči" I, (1923), 96–195

Keller, E., *Gambits: Conversational strategy signals*, "Journal of pragmatics" (1979), 2, 219–238

Keller–Cohen, D., Gracey C., *Repetitions and turn-allocution in the non-native acquisition of discourse*, în *Papers and reports on child language development*, Stanford University, 1976, 144–156

Kevelson, R., *Semiotics and the art of conversation*, în "Semiotica" XXXII, (1980), no. 1–2, 53–80

Key, Ritchie M. (red.), *The relationship of verbal and nonverbal communication*, The Hague..., Mouton, 1980

Klammer, T., *Foundations for a theory of dialogue structure*, în "Poetics" (1973), 9, 27–64

Labov, W., *The study of language in its social context*, în „Studium generale" XXIII (1970), 30–87

Măgureanu, Anca, *Structura dialogului în opera lui André Gide*, Rezumatul tezei de doctorat, Universitatea din București, 1979

Martin, James, *Design of man-computer dialogues*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1973

Müllerova, O., *O jazykovém přizpusobování partneru v dialogu*, „Naše reč" 61, (1978), 57–68

Report on the survey of research into spoken language 1968 [Council of Europe], London, 1971

Robinson, E., Robinson, W. P., *Development of understanding about communication*, "Genetic psychology monographs" 98 (1978), 233–279

Rogers, S. (red.), *Children and language*, London, Oxford University Press, 1975.

Ross, J., *Enquête sociolinguistique et description syntaxique (L'étude sociolinguistique sur Orléans 1967–1973)*, AILA 1972, Copenhagen, (mss.)

Sadock, Jerrold, *Toward a linguistic theory*, New York..., Academic Press, 1974

Schegloff, E., *Sequencing in conversational openings* [1968], în J. Gumperz, D. Hymes (red.), 1972, 346–380

Scherer, K., *The functions of nonverbal signs in conversation*, în R. Saint-Clair, H. Giles (red.), *The social and psychological context of language*, Hillsdale, Erlbaum, 1979 (folosit în mss.)

Schlieben-Lange, B., *Linguistische Pragmatik*, Stuttgart..., Kohlhammer, 1975

Simmons, J., *Efficient conversations: The talk between pilots and air traffic controllers*, în "Sociolinguistic newsletter" IV (1973), no. 1, 25–26

Slama-Cazacu, T., *Principiul adaptării la context*, în SCL V (1954), nr. 1–2, 201–245 (în franceză și rusă, RRL (1956), nr. 1, 79–118)

— *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză*, București, Ed. Acad. 1957, (în germană, sub tipar)

— *Limbaj și context*, București, Ed. științifică, 1959 a (în franceză, 1961; în spaniolă, 1970)

— *Limbajul ca mijloc de comunicare între copiii mici (2—3 ani)* „Revista de psihologie" (1959) b, nr. 1, 69—95 (în rusă, „Voprosy psixologii" (1961), nr. 22 97—107)
— *Dialogul la copii*, București, Ed. Acad., 1961 (în cehă, 1966; în engleză, 1977)
— *Remarques sur quelques particularités du message verbal déterminées par le travail*, în "Linguistics" (1963), nr. 2, 60—84 (în germ., « Revue de linguistique » (1962), nr. 2, 269)
— *Comunicarea în procesul muncii*, București, Ed. științifică, 1964
— *Metodologia psiholingvistică și cîteva dintre aplicările ei*, în SCL XVI (1965), nr. 1, 137—147 (în engleză, "Linguistics" (1966), nr. 24, 51—72)
— *Le dialogue chez les petits enfants*, « Bulletin de psychologie » (1966) 19, no. 247/8—121, 688—698
— *Introducere în psiholingvistică*, București, Ed. științifică, 1968 (în engleză și italiană, 1973)
— *L'étude du roumain parlé: un aspect négligé — l'„indicatio ad oculos"*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (1968)*, București, 1970 a, vol. I, 591—599
— *The power and limits of social context of language behaviour*, CLTA (1970) b, 7, 31—41
— *Sur le concept de « socio-psycholinguistique »*, « Bulletin de psychologie » XXVI (1972—1973), no. 304/5—9, 246—251 (în engleză: "International journal of psycholinguistics" (1973) a, 1, no. 2 [2], 93—104)
— *Componente neverbale în secvența mesajului (Ipoteza „sintaxei mixte"*, în T. Slama-Cazacu (red.), *Cercetări asupra comunicării*, București, Ed. Academiei, 1973 b, 155—164
— *Pentru studierea limbii române vorbite (în comunicarea orală)*, „Limbă și literatură" I (1973) a, 485—492
— *Nonverbal components in message sequence: The "mixed syntax"*, în W. MacCormack, S. Wurm (red.), *Language and man*, The Hague, Mouton, 1976, 217—228
— *Le concept de « syntaxe mixte ». Recherches autour d'une hypothèse*, în « Etudes de linguistique appliquée » 27 (1977) a, 114—123
— *Les échanges verbaux entre enfants, et entre adultes et enfants*, în *Genèse de la parole*, Paris, PUF, 1977 b, 180—229 (și 325—349 passim)
— *Should and can psycholinguistics contribute to the improvement of human communication?*, "International journal of psycholinguistics" 7 (1980), no. 3 [19], 93—102
Svartvik, J., Quirk, J. (red.), *A corpus of English conversation*, Lund, Gleerup, 1980
Švedova, N., *K izučenija ruskoj dialogičeskoj reči*, „Voprosy jazykoznanija" (1956), nr. 2, 67—83
Widdowson, H., *Teaching language as communication*, Oxford..., Oxford University Press, 1978
Winskowski, C., *Topicalization work in telephone conversation*, "International journal of psycholinguistics" 4 (1977), no. 1 [7], 77—94
Wolfson, N., *Speech events and natural speech*, "Language in society" 5 (1976), no. 2, 189—209
Wright, Richard, *Meaning$_n$ and conversational implicature*, în T. Cole, G. Morgan (red.), *Syntax and semantics*, vol. III, *Speech acts*, New York..., Academic Press, 1975, 363—382

La structure du dialogue. Sur la « syntaxe dialoguée »

(Résumé)

La *syntaxe dialoguée (SD)* a été étudiée en tant qu'un des éléments définitoires du dialogue et comme l'une des modalités fondamentales de sa structuration. Générée par l'interaction des partenaires pendant la communication *orale* et tout spécialement face-à-face, la *SD* est correlée avec la règle de l'*alternance* des répliques dans le dialogue et de la *focalisation* des répliques autour d'un thème commun, ainsi que de la stratégie des *références contextuelles* (inclusivement l'opération avec *l'implicite* et les éléments *non-verbaux)*.

L'étude est basée sur une méthodologie (dérivée de la théorie générale « dynamique-contextuelle », formulée depuis longtemps par l'auteur) qui a mené à l'enregistrement et à l'analyse

de trois corpus de dialogue (en roumain) à l'aide du paramètre de base *(SD)*. Ont été considérées comme unités de *SD* les relations formelles, aussi bien que de contenu, entre les répliques, qui font que celles-ci se complètent réciproquement, formant une seule unité syntactique-sémantique. L'occurrence de la *SD* a été vérifiée, et ses formes, ainsi que certaines particularités des stratégies qu'elle implique ont été relevées dans les *3 corpus (I:* chez les enfants; *II:* chez les adultes, en situations de travail en équipe, *III:* recueilli entre 1974 et 1978, 9 dialogues — un total de 2.013 répliques, 264 minutes, 17 sujets — entre adultes en situations semi-formelles/semi-informelles, type « dialogue-conversation en récréation », autour d'une table). L'analyse plus approfondie du *corpus III*, aussi bien *quantitative* (49% occurrences de *SD)* que *qualitative* a validé l'occurrence de la *SD* et a permis aussi l'étude de ses diverses implications dues à l'interaction entre les partenaires en communication dialoguée orale.

L'article est publié en deux nos consécutifs de la revue, le *résumé* se rapportant à *l'ensemble* de l'article et la *bibliographie* des travaux cités étant donnée seulement à la fin de la IIe partie.

Martie 1982 *București, Moxa 10*

LAURENȚIA DASCĂLU

DESPRE RAPORTUL DINTRE INTONAȚIE ȘI UNELE SEMNE DE PUNCTUAȚIE

Analizînd (pe numeroase exemple extrase din opere beletristice) funcția pe care o îndeplinesc anumite semne de punctuație, autoarea constată că acestea redau în primul rînd caracteristici semantice sau conversaționale și abia în al doilea rînd trăsături prozodice, și anume, în măsura în care acestea din urmă le exprimă pe cele dintîi.
Diversele valori ale semnelor de punctuație sînt ilustrate prin figuri care reprezintă curba intonațională (de pe sonagrame) a enunțurilor la care se fac referiri.

0. Cea mai comună remarcă privitoare la raportul dintre prozodie și punctuație este că aceasta din urmă este prea săracă, prea vagă, prea ambiguă, dovedindu-se de multe ori ineficientă atunci cînd este vorba de a se reda în scris, cu ajutorul ei, bogăția de caracteristici suprasegmentale specifice limbii vorbite[1].

Căutînd să găsească o motivație pentru caracterul „deficitar" al punctuației, unii autori atrag atenția asupra unor deosebiri de esență între sistemul prozodic și cel al semnelor de punctuație, ca, de pildă, faptul că punctuația operează cu un număr relativ mic de unități **discrete**, în timp ce majoritatea elementelor prozodice, numite din această cauză și „suprasegmentale", au un caracter **continuu** [2].

Alții se referă la lipsa de concordanță dintre cele două sisteme, în sensul că același semn de punctuație poate fi folosit în diverse cazuri în ciuda deosebirilor intonaționale și, invers, pentru aceeași intonație pot fi folosite diferite semne de punctuație [3].

Într-adevăr, așa cum remarcă L. G. Vedenina [4], „simetria dintre intonație și punctuație este departe de a fi absolută" ; autoarea distinge din acest punct de vedere trei situații :

a) raportul un semn grafic — o trăsătură prozodică (de pildă, redarea pauzei, a lungirii vocalelor etc.);

[1] În acest sens, vezi, de pildă : Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, 1959, p. 262 ; Ch. F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1960, p. 33 ; Boris Cazacu, *Langue parlée, langue écrite, style oral*, în RRL IX (1964), 4, p. 400—401 ; Dwight L. Bolinger, *Forms of English, Accent. Morpheme. Order*, Cambridge Massachusetts, 1965, p. 309 ; Giulio Lepschy, *Note su accento e intonazione con riferimento all'italiano*, în "Word" 24 (1968), 1—2—3, p. 278 ; Alexandru Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1974, p. 24—25 ; D. J. Hirst and M. Ginesy, *An Approach to the Integration of Intonation into the Syntactic Description of English*, în "Linguistics" 121 (1974), p. 45 ; Roger Laufer, *Du ponctuel au scriptural (signes d'énoncé et marques d'énonciation)*, în « Langue française » 45 (1980), p. 86.

[2] Cf. Giulio Lepschy, *loc. cit.*

[3] Ch. F. Hockett, *loc. cit.*

[4] *La transmission par la ponctuation des rapports du code écrit*, în « Langue française » 19 (1973), p. 36.

b) raportul un semn grafic — mai multe trăsături prozodice (de exemplu, diversitatea de intonații care „se ascund" în spatele unor semne ca cel al întrebării și, mai ales, cel al exclamării);

c) raporturi cu semnul zero :

— un semn grafic — nici un element prozodic (de pildă, două puncte);

— un element prozodic — nici un semn grafic (numeroasele schimbări melodice care intervin în timpul vorbirii fără a fi marcate în scris). Acesta din urmă este cazul cel mai frecvent și cel mai evident, care a dus la concluzia că punctuația este „săracă", „vagă" etc.

Într-un articol recent, Mioara Avram dă numeroase exemple de neconcordanță între punctuație și prozodie [5]. Autoarea atrage atenția asupra a două aspecte importante :

— pe de o parte, deși semnele de punctuație sînt puține la număr, majoritatea lor **„nu sînt uni-, ci plurifuncționale** și, chiar atunci cînd sînt mai mult sau mai puțin unifuncționale, **nu sînt monosemantice**, ci polisemantice prin diversele nuanțe pe care le pot exprima" [6], iar, pe de altă parte, multe din aceste semne sînt sinonime între ele [7], ceea ce explică posibilitatea indicării aceleiași trăsături prozodice prin semne deosebite;

— tocmai aceste caracteristici ale semnelor de punctuație, care, împreună cu existența unui număr relativ mare de **reguli facultative** de utilizare a lor constituie aparent premisele lipsei de precizie a punctuației, sînt factorii pe care se bazează capacitatea acesteia de a realiza variate valori stilistice [8].

De altfel, caracterul imprecis și echivoc al semnelor de punctuație poate fi considerat n o r m a l, căci bogăția prozodică a limbii vorbite și complexitatea situațională în care ea se realizează n-ar putea fi redate în scris cu ajutorul unui sistem de punctuație rigid și cu valori strict univoce. Această „imprecizie" este indispensabilă comunicării, așa cum remarcă R. Laufer, care adaugă : « Le langage écrit conserve la propriété fondamentale et distinctive du langage parlé de pouvoir s'adapter à toutes les situations de communication » [9].

Înainte de a descoperi acest adevăr esențial, scriitorii se plîng de „sărăcia" semnelor de punctuație și de faptul că ele nu redau decît „aproximativ" intonația [10]. Numeroase reacții de acest fel sînt înregistrate într-un studiu bazat pe răspunsurile primite de la scriitorii francezi contemporani în cadrul unei anchete legate de problemele punctuației [11].

După cum vom vedea, insatisfacția scriitorilor față de incapacitatea punctuației de a exprima intonația provine din faptul că aceștia pretind, de cele mai multe ori, ca punctuația să redea nu atît intonația, cît afectele și/sau atitudinile, și aceasta în mod nemijlocit, încît problema de rezolvat s-ar deplasa de la raportul dintre p u n c t u a ț i e și p r o z o d i e la raportul dintre punctuație și p s i h o l o g i e. Astfel aflăm că, mai în

[5] *Punctuația și implicațiile ei în limbă și în comunicare*, în LL 1 (1980), p. 11—26.
[6] *Ibidem*, p. 17.
[7] *Ibidem*, p. 20.
[8] *Ibidem*, p. 18, 20.
[9] Roger Laufer, *loc. cit.*
[10] Nina Catach, *La ponctuation*, în « Langue française » 45 (1980), p. 23.
[11] Annette Lorenceau, *La ponctuation chez les écrivains d'aujourd'hui. Résultats d'une enquête*, în « Langue française » 45 (1980), p. 88—97.

glumă, mai în serios, Hervé Bazin propune cîteva invenţii în sistemul de punctuaţie al limbii franceze, printre care : semnul ironiei, al îndoielii, al certitudinii sau al încrederii, al aclamării, al dragostei, al autorităţii etc. [12].

În orice caz, în timp ce scriitorii resimt în mod acut slaba adecvare a punctuaţiei la necesităţile lor de exprimare artistică, unii lingvişti îi învinuiesc că „nu acordă atenţia cuvenită acestor detalii care, în fond, reprezintă adevărata mişcare, adică viaţă a dialogului şi chiar a povestirii propriu-zise" [13].

Afirmaţia este, desigur, prea generalizatoare, pentru că literatura noastră beletristică ne oferă exemple strălucite de „maeştri ai punctuaţiei", care au ştiut să o folosească cu aceeaşi artă ca şi pe celelalte mijloace strict literare sau lingvistice de care dispuneau pentru a-şi construi opera. În acest sens, Mioara Avram evidenţiază pe Caragiale şi pe Sadoveanu [14], iar G. Tohăneanu laudă efortul notabil al lui Creangă de a depăşi „deficienţele" punctuaţiei [15].

Acestea nu sînt exemple izolate în literatura română ; în general scriitorii noştri — ne referim mai ales la prozatori şi dramaturgi — întrebuinţează semnele de punctuaţie cu multă grijă atît pentru corectitudine, cît şi pentru a realiza diverse efecte stilistice. Convingerea aceasta ne-a determinat să studiem problema modului în care este redată în scris intonaţia pornind de la operele unor autori români clasici şi contemporani[16].

Despre funcţiile diverselor semne de punctuaţie s-a scris destul de mult şi, de altfel, acestea sînt inventariate pentru limba română, alături de regulile de folosire a semnelor de punctuaţie, în lucrări cu caracter normativ ca *Gramatica Academiei* [17] şi *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* [18].

Referindu-se la aceste funcţii, H. Jacquier afirma că valoarea unui semn de punctuaţie se poate defini în funcţie de două variabile, una „stilistică şi psihologică", iar alta „logico-gramaticală" [19].

Ion Brăescu consideră că în ultimul secol s-a dezvoltat tot mai mult funcţia stilistică a punctuaţiei, în care înglobează „funcţia pauzală" şi pe cea „melodică" [20].

[12] *Ibidem*, p. 92.

[13] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediţie definitivă, Bucureşti, 1975, p. 49.

[14] *Op. cit.*, p. 24.

[15] În *Consideraţii cu privire la stilul artistic al lui Ion Creangă*, în LR XIV (1965), 4, p. 457.

[16] În lista următoare am menţionat operele literare şi ediţiile pe care le-am consultat (în ordinea alfabetică a autorilor), precum şi abrevierea folosită pentru fiecare : Caragiale, *Teatru* = Ion Luca Caragiale, *Teatru*, Editura Eminescu, 1971 ; Popa, *Teatru* = Victor Ion Popa, *Teatru*, ESPLA, 1958 ; Camil Petrescu, *Procust* = Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1946 ; Sebastian, *Jocul* = Mihail Sebastian, *Jocul de-a vacanţa. Steaua fără nume. Ultima oră*, Editura pentru literatură, 1965.

[17] *Gramatica limbii române*, vol. I – II, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1963 ; pentru această lucrare vom folosi în continuare abrevierea GLR, indicînd printr-o cifră romană numărul volumului.

[18] Ediţia a III-a, Bucureşti, 1971 ; pentru această lucrare vom folosi în continuare abrevierea *Îndreptar*.

[19] *Iarăşi despre punctuaţie*, în „Steaua", Cluj, 1956, 9, p. 114.

[20] *Cîteva observaţii asupra punctuaţiei unor scriitori francezi contemporani*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, 1958, p. 103.

În fine, Mioara Avram arată că în diverse lucrări se vorbește despre „reguli de punctuație logică, indispensabilă pentru decodarea corectă a unui text și de reguli de punctuație expresivă" [21].

1. Pentru situația cînd un semn de punctuație îndeplinește funcțiuni strict gramaticale, fără a marca în mod obligatoriu prezența unei trăsături prozodice specifice, cazul cel mai frecvent este cel al **virgulei**, atunci cînd „delimitează grafic unele propoziții în cadrul frazei și unele părți de propoziție în cadrul propoziției" [22], dar nu corespunde unei pauze obligatorii în discurs, ca în următoarele exemple, preluate din *Îndreptar*, p. 55 :

A venit[,] pe neașteptate[,] toamna.

Acesta e autorul pe care l-ai citit[,] cu atîta nevinovată primăvară sufletească[,] acum cîțiva ani?

2. Anumite semne de punctuație trimit, uneori, la c o m u n i c a r e a f ă r ă c u v i n t e, indicînd locul unor „replici mute" [23]; întrucît este vorba despre sugerarea prin mimică și/sau gesturi a unor sentimente sau, mai frecvent, atitudini, vom vorbi, în acest caz, despre valori „paralingvistice" ale semnelor de punctuație.

În *Îndreptar* se precizează că replicile mute „se redau prin semnul exclamării, dacă mimica ține locul unei exclamări sau prin semnul întrebării, dacă mimica arată o nedumerire" (p. 50).

În materialul cercetat de noi am întîlnit însă aproape exclusiv **semnul exclamării asociat cu semnul întrebării**, pentru a îndeplini două funcții deosebite :

2.1.1. Pentru a reprezenta o replică (mută) **interogativă**, căreia îi corespunde o mimică specifică mirării și întrebării (de obicei, ridicarea sprîncenelor); de exemplu :

— *Nu merge, l-am sfărîmat.*

— **!?**

— *Eram în timpul mesei și din cutia aceasta am aflat vestea morții lui.* Camil Petrescu, *Procust*, p. 449.

2.1.2. Pentru a indica o replică (mută) cu funcție de **răspuns** (totdeauna după replici interogative), care se exprimă prin mimică specifică „de ignorare" și/sau gest caracteristic (ridicare din umeri) și care înseamnă „Nu știu"; de pildă :

Aprig, sec, s-a întors trîntit spre mine :

— *Dumneata știi ce e poezia?*

— **!?**

— *Atunci ce tot spui prostii cu poeții de azi?* Camil Petrescu, *Procust*, p. 403.

După cum remarcăm, în astfel de cazuri, semnele [?!] sau [!?] — în variație liberă — nu redau vorbirea și, deci, nici trăsăturile prozodice ori gramaticale, ci **direct** reacții cu funcție conversațională (întrucît contează ca replici în cadrul dialogului : întrebări sau răspunsuri).

2.2. Multe dintre semnele de punctuație pot îndeplini, alături de alte valori, unele funcții negramaticale și neprozodice, pe care, spre deose-

[21] *Op. cit.*, p. 18.
[22] *Îndreptar*, p. 52.
[23] Cf. Mioara Avram, *op. cit.*, p. 21–22.

bire de cele menționate anterior, le-am putea numi „redacționale", deoarece, de data aceasta, ele nu indică replici mute, ci sînt simple **convenții grafice** cu valori bine precizate. Printre acestea amintim : **punctul** care se pune după abrevieri, **ghilimelele** între care se pun în lucrările științifice semnificația sau traducerea unor termeni, ori cele între care este cuprinsă vorbirea directă a unui personaj în operele beletristice, **semnul întrebării** cînd este pus între paranteze rotunde pentru a arăta că autorul are rezerve față de afirmația anterioară, **parantezele rotunde**, între care se dau indicațiile scenice în piesele de teatru, **punctele de suspensie** (puse, uneori, între paranteze drepte), cînd sînt folosite pentru a marca omiterea intenționată din textul citat a unui fragment etc.

3. Marea majoritate a valorilor pe care le manifestă semnele de punctuație sînt legate de **redarea concomitentă a unor caracteristici semantice și gramaticale, precum și a unora prozodice.**

În GLR (II, p. 483) se arată că „semnele de punctuație corespund intonației și pauzei din vorbire ; totuși între ele nu există o corespondență perfectă".

În ceea ce ne privește, considerăm că valorile semnelor de punctuație sînt în primul rînd **semantice** așa cum o dovedesc și denumirile celor mai multe dintre ele : „semn de întrebare", „semn de exclamare", „puncte de suspensie", semnele „citării" etc. Numai în măsura în care aceste categorii se manifestă în plan prozodic, semnele de punctuație redau și prozodia.

Așadar, pentru a descoperi cum se reprezintă în scris diversele trăsături prozodice (precizăm că ne interesează în special **intonația**), vom porni de la valoarea **semantică** spre manifestarea **prozodică** și apoi vom ajunge la **mijloacele grafice** de redare a acestora.

3.1. Asertiunile neutrale, care, din punct de vedere gramatical îmbracă forma unor propoziții sau a unor fraze enunțiative, sînt rostite, în general, cu o intonație continuu descendentă, reprezentată prin **tiparul descendent declarativ** [24]. Acest tipar și pauza care urmează sînt indicate prin p u n c t.

O dovadă grăitoare în favoarea tezei noastre că semnele de punctuație reprezintă, în general, categorii semantice și nu (în mod direct) trăsături prozodice ne oferă situația semnelor de întrebare și de exclamare, ambele semne cu valoare modală [25].

3.2. În *Îndreptar* se menționează că „Semnul întrebării este folosit în scriere pentru a marca intonația propozițiilor sau a frazelor interogative" (p. 45). Însă întrebările sînt de mai multe feluri [26], cărora le corespund tot atîtea tipuri de intonație. Pentru a nu intra în amănunte, să amintim că în limba română literară există cel puțin trei tipare melodice fundamentale cu valoare interogativă : tiparul ascendent interogativ (TAI), tiparul descendent interogativ (TDI) și tiparul ascendent—descendent

[24] Cf. Laurenția Dascălu, *Asupra intonației cuvintelor relativ-interogative în limba română*, în SCL XXXI (1980), 2, p. 170.

[25] Cf. L. G. Vedenina, *op. cit.*, p. 65.

[26] Cf. Laurenția Dascălu, *Statistical Remarks on Question Types in Romanian*, în RRL XXI (1976), 3, p. 391—399.

interogativ (TADI), cărora le corespund în plan gramatical propoziţii interogative **totale**, respectiv, **parţiale** şi propoziţii sau fraze formate prin coordonare **disjunctivă** [27]. Toate aceste feluri de întrebări, caracterizate printr-o intonaţie foarte deosebită, sînt marcate în scris prin acelaşi semn de punctuaţie, [?], plasat la sfîrşitul lor; de exemplu:

Mama vine? — întrebare totală (TAI)

Ce zi era? — întrebare parţială (TDI)

Bei bere ori vin? — întrebare alternativă (TADI) — fig. 1 [28]

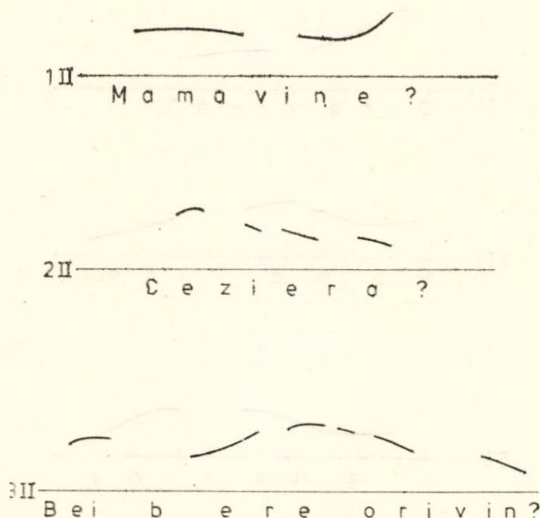

Fig. 1

Referindu-se la lipsa de precizie a semnului de întrebare în indicarea intonaţiei interogative, Lidia Sfîrlea consideră că acesta este relevant numai în cazul întrebărilor totale, unde corespunde intonaţiei ascendente, în timp ce „după celelalte interogative (care nu cer răspunsul „da" sau „nu" şi al căror accent dinamic se plasează obligatoriu pe una din ultimele silabe) semnul întrebării reprezintă o simplă variantă a semnului punct" [29].

Această afirmaţie se datorează, în primul rînd, ignorării deosebirilor intonaţionale dintre întrebările parţiale şi enunţurile declarative,

[27] Pentru intonaţia întrebărilor vezi, în special, Magdalena Popescu-Marin, *Cu privire la propoziţia interogativă şi intonaţia ei în limba română*, în *Studii de gramatică*, 3, 1961, p. 179—186; GLR II, p. 477—478; Laurenţia Dascălu, *On the Intonation of Questions in Romanian: The Rising Pattern*, în RRL XXIV (1979), 1, p. 35—44; *On the Intonation of Questions in Romanian: The Rising-Falling and the Falling Patterns*, în RRL XXIV(1979), 2, p. 111—121.

[28] Figurile reprezintă traseul armonicii a patra de pe sonagramele corespunzătoare frazelor rostite de următorii subiecţi vorbitori, de sex feminin, cercetători ştiinţifici la Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice din Bucureşti: I — 32 de ani, II — 34, III — 34 de ani.

[29] *Observaţii cu privire la raportul dintre punctuaţie şi prozodie în limba română*, în LR XVI (1967), 1, p. 60.

respectiv, dintre tiparul descendent **interogativ** (TDI) și tiparul descendent **declarativ** (TDD). Astfel întrebarea :

Cine vine?

se deosebește foarte mult din punct de vedere melodic de enunțurile declarative :

Mama vine.

Mama **vine.** (Verbul *vine* este accentuat în frază) – fig. 2.

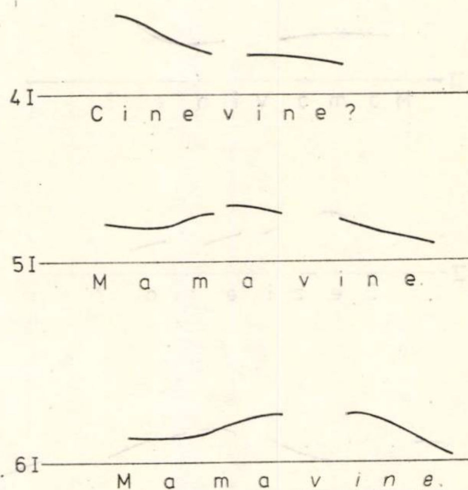

Fig. 2

În al doilea rînd, autoarea citată neglijează deosebirile intonaționale dintre o frază **enunțiativă** construită prin coordonare disjunctivă și una **interogativă** formată prin coordonare disjunctivă, deci deosebiri dintre exemple ca :

Bei vin ori bere.

Bei vin ori bere? – fig. 3

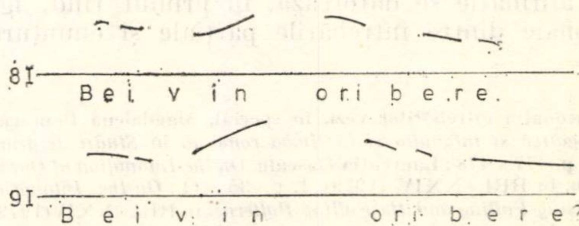

Fig. 3

În fine, și în cazul întrebărilor parțiale, unde semnul întrebării este predictabil (întrebarea este deja marcată lexical prin cuvîntul interoga-

tiv), acesta are, totuşi, funcţie distinctivă, dacă avem în vedere deosebirea semantică şi melodică dintre exemple ca :

Ce zi era?
Ce zi era! – fig. 4

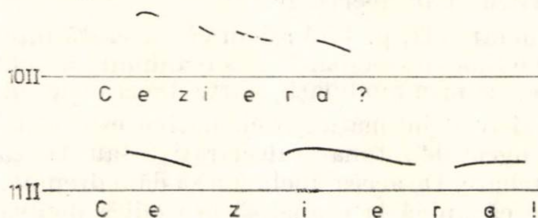

Fig. 4

Aşadar semnul întrebării nu reuşeşte să distingă diferitele tipuri de întrebări între ele ; el face doar distincţia dintre o întrebare şi enunţul declarativ sau cel exclamativ **omonim** (format din aceeaşi secvenţă fonematică), dar nu **omofon** (fiind rostit cu o intonaţie deosebită).

Incapacitatea semnului de întrebare de a indica intonaţia se observă şi mai bine în exemple care reprezintă diferite tipuri de întrebări parţiale, deosebite din punct de vedere semantic şi melodic, dar care au în scris un aspect perfect identic :

Cînd vine mama? – întrebare parţială propriu-zisă ;
Cînd vine mama? – întrebare „ecou" ;
Cînd vine mama? – întrebare „rememorativă" [30].

Acelaşi lucru se poate remarca şi în următoarele două întrebări – de data aceasta totale – dintre care prima, propriu-zisă, iar cea de a doua, retorică :

Nu-i **ea** *logodnica lui?* – întrebare propriu-zisă ;
Nu-i ea logodnica lui? – întrebare retorică [31].

Prin urmare, exemplele noastre arată că semnul de întrebare nu „corespunde" unei intonaţii unice, nici măcar specifice, de pildă (numai) celei de tip ascendent. Acad. Al. Graur, care acceptă ideea că acest semn marchează urcarea tonului, observă că „el se pune totdeauna la sfîrşitul frazei, adică în chip nelogic, căci de multe ori la citire tonul trebuie ridicat cu mult mai înainte, iar cititorul nu are de unde să o ştie" [32].

Acelaşi autor semnalează cazul unor „interogative fără semn de întrebare" [33]. Este vorba despre o structură specială, de care ne-am ocupat şi noi, şi anume cea formată dintr-o întrebare totală, urmată, în aceeaşi replică, de răspunsul corespunzător ; de exemplu, replica *Trebuie să-l ridici? Il ridici!* Caragiale, *Teatru*, p. 133 poate fi retranscrisă şi cu virgulă în loc de semnul întrebării [34].

[30] Vezi Laurenţia Dascălu, *A "Reminding" WH-Question and its Intonation in Romanian*, în RRL XXV (1980), 2, p. 123, fig. 1.
[31] Vezi articolul nostru *On the Rhetorical Interrogative Intonation in Romanian*, în RRL XXVII (1982), sub tipar.
[32] *Op. cit.*, p. 47.
[33] *Ibidem*, p. 49.
[34] Cf. Laurenţia Dascălu, *On the Intonation of Questions in Romanian : The Rising-Falling and the Falling Patterns*, în RRL XXIV (1979), 2, p. 112–113 ; vezi fig. 2 de la p. 112.

3.3. Diversele stări afective se exprimă prin ceea ce GLR numește „propoziții enunțiative afective (exclamative)", adăugind că „intonația poate fi singurul element care deosebește o propoziție exclamativă de una neexclamativă construită în același fel" [35].

Din aceeași lucrare (II, p. 476) aflăm că „această intonație se caracterizează fie printr-o linie descendentă plus o anumită accentuare, reliefare a anumitor cuvinte, fie prin modulații foarte diferite ale intonației".

Această descriere a intonației exclamative este atît de vagă, încît este greu să o distingem de intonația declarativă sau de cea (cele) cu care se poate rosti o întrebare. De aceea, înclinăm să dăm dreptate Lidiei Sfîrlea, care este de părere că „pînă la o analiză prozodică detaliată a exclamativelor, nu credem însă că se poate vorbi despre o « intonație exclamativă », întrucît ea nu se opune, în esență, intonației afirmative sau interogative" [36].

Faptul că nu sîntem în stare, deocamdată, să definim exact în ce constă intonația „exclamativă" nu ne îndreptățește să afirmăm, totuși, că intonația unei propoziții de tipul :

Vine, mamă!

(rostită cu surpriză sau bucurie) nu se deosebește de cea a unei aserțiuni ca :

Vine mama.

sau de cea a unei întrebări totale, ca :

Vine mama? — fig. 5

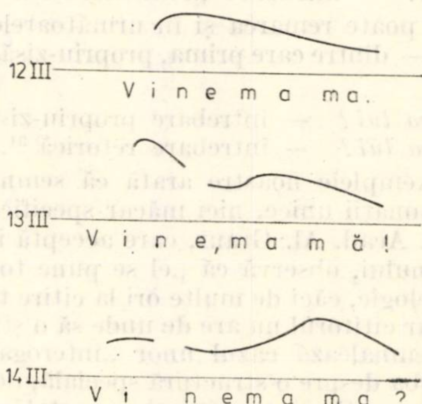

Fig. 5

3.3.1. Dacă nu se poate descrie în mod satisfăcător intonația „exclamativă", aceasta se datorează mai cu seamă faptului că termenul în discuție nu se referă la o intonație unică și specifică, ci la un număr greu de stabilit de contururi melodice care corespund diverselor afecte posibile : surprindere, admirație, regret, bucurie, disperare etc. (întotdeauna enume-

[35] GLR II, p. 32.
[36] *Op. cit.*, p. 60.

rarea lor se încheie cu „etc." !) sau „combinații de afecte" : surpriză + regret, admirație + bucurie etc.

Probabil că descrierea și inventarierea tuturor acestor intonații se va putea realiza pe măsura progresului concomitent al cercetărilor de fonetică experimentală și de psihologie experimentală.

În ceea ce privește semnul exclamării, trebuie să observăm că scriitorii (ca, de altfel, toți vorbitorii limbii române atunci cînd scriu) redau, prin intermediul lui, fapte foarte diverse, fiind conștienți că ele corespund unor intonații deosebite. Deoarece semnul exclamării nu permite distingerea acestora, autorii de teatru (mai rar prozatorii) încearcă să sugereze intonația indicînd cu ajutorul cuvintelor sentimentul sau atitudinea pe care vor s-o exprime. Iată un exemplu :

Coana Sofica **(rugătoare)** : *Plăcintele!*
Conu Grigore **(imperativ)** : *Plăcintele!*
Părintele Ilie **(cu dispreț)** *Plăcintele!*
Coana Sofica **(cu scuză)** *Plăcintele!*
Părintele Ilie **(resemnat și scîrbit)** ; *Plăcintele!*
Popa, *Teatru*, p. 114

Astfel de exemple ne arată că scriitorii sînt interesați să exprime nu atît prozodia, cît direct reacțiile de natură psihologică ale personajelor (afecte, atitudini), în timp ce intonația, de pildă, îi preocupă mai mult în măsura în care, cu ajutorul ei, pot sugera aceste reacții psihologice.

3.3.2. Semnul de exclamare nu se dovedește ineficient numai în ceea ce privește distingerea diverselor intonații „afective", ci și în alte situații. Așa se întîmplă, de exemplu, în cazul următor :

— *Dă-mi voie!* ...
— *Ce voie! ce voie!...* Caragiale, *Teatru*, p. 158 [37]

În acest exemplu, propozițiile eliptice de predicat *Ce voie! ce voie!*, marcate cu semnul exclamării și care reiau ca un ecou un cuvînt din replica interlocutorului, sînt, la origine, întrebări retorice, avînd formă pozitivă și înțeles negativ : „Nici o voie !", „Nu-ți dau voie !". Intonația lor se deosebește esențial de cea a unor exclamații propriu-zise, lipsite de caracter repetitiv, ca :

— *Ce frică!* Caragiale, *Teatru*, p. 172 [38]

sau

— *Cîte etaje!* Sebastian, *Jocul*, p. 355 [39]

Exemplele pe care le-am prezentat pentru a ilustra folosirea semnului de întrebare, cît și cele referitoare la semnul de exclamare sînt tot atîtea dovezi în favoarea tezei că și în limba română se poate vorbi despre lipsa simetriei dintre sistemul de punctuație și cel intonațional. Astfel de cazuri reflectă situații care amintesc de cele avute în vedere de L. G. Vedenina (dar nu identice cu ele) privitoare la raportul un semn grafic — mai

[37] Vezi Laurenția Dascălu, *Despre intonația unor enunțuri „cvasi-ecou" în limba română*, în SCL XXXII (1981), p. 217, fig. 5.

[38] *Ibidem*, p. 219, fig. 8.

[39] *Ibidem*, p. 219, fig. 10.

multe elemente prozodice, confirmînd remarca autoarei : « Même à la fin de la phrase, position la plus étudiée et la moins discutable, on n'arrive pas à constater l'équivalence „graphoprosodique" » [40].

3.4. Uneori se întîlnesc asociate semnul întrebării și semnul exclamării [41]. Rezultă un semn de punctuație combinat : [? !] sau [!?], folosit ca atare și în alte limbi ; el nu se datorează numai căutării unor efecte stilistice particulare, cum consideră, de exemplu, Claude Tournier [42], ci este folosit și pentru a marca ezitarea între două modalități : interogativă și exclamativă [43].

Astfel, întrebarea *N-auzi, omule, că nu s-a deschis?!* constituie în același timp și o admonestare (așa cum reiese din context), rostită cu un ton adecvat, ceea ce s-a indicat cu ajutorul semnului [? !] :

Țăranul : Nu-i aicea casa de bilete?
Șeful : Aicea e. Dar nu s-a deschis.
Țăranul : Păi parcă ziceați...
Șeful : **N-auzi, omule, că nu s-a deschis?!** Sebastian, *Jocul*, p. 121 — fig. 6

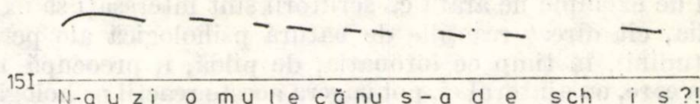

Fig. 6

În acest caz, prin asocierea semnului de întrebare cu cel de exclamare, se indică un contur intonațional destul de deosebit de cel al unei întrebări obișnuite : tonul se menține la nivelul înalt atins în silaba accentuată a verbului *n-áuzi*, pînă aproape de sfîrșit, unde, în loc de un contur terminal de tip ascendent (ca la TAI), se realizează unul „suspendat" (nici coborîtor, nici urcător).

Nu există, după cîte știm, nici o regulă privitoare la „topica" fiecărei componente a semnului combinat. Cu toate acestea, se pare că se preferă combinația [? !] atunci cînd predomină întrebarea, cu alte cuvinte, cînd avem a face cu o interogație exclamativă, și [! ?], atunci cînd nuanța exclamativă este precumpănitoare în context ; de exemplu :

Grig : Salut secunda de frumusețe și de grație care s-a pierdut pentru că ai rămas aici... Și pentru că te speli dimineața la fîntînă.
Domnișoara Cucu : La fîntînă? Rău mi se face! Eu, la fîntînă! **Eu, care n-am pus în viața mea un strop de apă pe obraz!?**
Grig : Dar cu ce te speli?

[40] *Loc. cit.*

[41] GLR II, p. 486 ; Alexandru Graur, *op. cit.*, p. 51.

[42] *Histoire des idées sur la ponctuation des débuts de l'imprimerie à nos jours*, în « Langue française » 45 (1980), p. 28—40.

[43] Cf. Jean Perrot, *Ponctuation et fonctions linguistiques*, în « Langue française » 45 (1980), p. 74.

Domnişoara Cucu: Cu lapte de castraveţi, domnule!
Mona: Vezi, Grig? **Vezi că apa de fîntînă nu strică?!**
Sebastian, *Jocul*, p. 220

On the relation between intonation and some punctuation marks

(Abstract)

Relying on many examples from literary works, the author states that some punctuation marks refer firstly to semantic and/or conversational characteristics and only secondly to intonational features (to the extent to which the latter ones express the former).

Ianuarie 1982

Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice
Bucureşti, Nikos Beloiannis 25

O PARALELĂ SINTACTICĂ ROMÂNO-BULGARĂ

Conjuncţia bulgărească *че* prezintă numeroase similitudini nu numai cu echivalentul său semantico-funcţional din limba română *că*, ci şi cu vechea conjuncţie românească *ce (>ci)*, cu care aproape că se confundă ca formă şi din care îşi trage, după toate probabilităţile, obîrşia.

I. În contextul dezvoltării interesului pentru relaţiile lingvistice româno-bulgare, s-au înregistrat progrese şi în elucidarea originii şi statutului funcţional al cuvîntului ajutător *че* „că". Astfel, prof. Svetomir Ivančev relevă provenienţa românească a construcţiei „interjecţie + *че*" din propoziţiile exclamative de tipul *Ах че хубаво време!* „Ah, ce timp frumos !", *Их че приятен ден!* „Ah, ce zi plăcută !" [1] La capătul pertinentei sale analize, autorul trasează şi unele direcţii de cercetare pentru viitor : „Rămîne deschisă problema datării împrumutului în limba bulgară a acestui model de propoziţie exclamativă, ca şi problema, mai largă, a raportului dintre bulg. *че*, în cele mai diverse accepţii, şi rom. *ce*" [2].

În cele ce urmează, vom încerca să avansăm unele opinii pe marginea celei de a doua probleme, considerînd că, în cazul de faţă, data celor mai timpurii atestări ale lui *че* — sfîrşitul secolului al XIII-lea sau începutul celui următor [3] — reprezintă un prim pas pe calea răspunsului la prima problemă.

II. După cum se ştie, *че* are „o sferă largă de întrebuinţare în limba bulgară", fiind şi „cea mai frecventă conjuncţie completivă" [4]. Ea corespunde conjuncţiei „cvasiuniversale" [5] *că* din româneşte nu numai ca echivalentul ei lexico-semantic, înregistrat ca atare în orice dicţionar bilingv, ci şi în cele mai multe din numeroasele şi variatele sale funcţiuni sintactice. Într-adevăr, compararea tratamentului lexicografic al conjuncţiilor menţionate în două dicţionare cu profil identic, apărute cam în acelaşi timp, are darul de a învedera similitudini frapante între cele mai uzuale şi mai frecvente valori specificate acolo, susceptibile să confere deopotrivă

[1] *Случай влияния румынского языка на болгарский*, în „Јужнословенски филолог" XXXII (1976), Belgrad, p. 143—147. Întrucît în româneşte prezenţa interjecţiei nu e deloc obligatorie (cf. „Ce timp frumos !"), ne putem întreba de ce n-a fost împrumutat şi modelul de propoziţie exclamativă care începe direct cu *ce*.

[2] *Art. cit.*, p. 145.

[3] K. Mirčev, *Историческа граматика на българския език*, 3 изд., Sofia, 1978, p. 259.

[4] *Loc. cit.*

[5] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediţie definitivă, Bucureşti, 1975, p. 219.

ambelor conective „individualitate și stabilitate în cadrul clasei elementelor conjuncționale”[6].

Речник на съвременния български книжовен език, vol. III, Sofia, 1959 (vol. I, 1955)

Че[1] *conj.* **I.** Subordonat. **1.** Introduce subordonate (completive, subiective, atributive, predicativ-atributive) care concretizează conținutul regentei [cu subdiviziuni și exemple pentru principalele clase de cuvinte[7] la care se referă propozițiile secundare respective]. *Той видя, че се е спасил само по едно чудо* „A văzut că a scăpat numai printr-o minune”. *Че излизаше на лов без ловен билет, това не го смущаваше* „Că ieșea la vînătoare fără permis, asta nu-l tulbura”. **2.** Introduce subordonate circumstanțiale: a) cauzale. *Не плачи, майко, не тъжи, че станах ази хайдутин* „Nu plînge, mamă, nu te mîhni că m-am făcut haiduc”; b) consecutive. *Тъй сладко и милно пееше, че дядо Славчо ... се просълзи* „Atît de dulce și duios cînta, că moș Slavčo... a lăcrimat”; c) concesive. *Владиката, че е владика, па и той е в пъклето* „Vlădica, că e vlădică, și tot a nimerit în iad”; d) după interjecții și particule. *Ех че гуляй му дръхнаме!* „Ei, ce chef am tras!”[8]

Dicționarul limbii române literare contemporane, vol. I, [București] 1955

Că *conj.* 1. Introduce propoziții subordonate: a) completive. *Și zici că nu dorești nimica?*; b) subiective. *Așa-i că a venit și rîndul meu?*; c) atributive. *Se culcă pe pragul ușei, cu gînd că n-o să poată nimeni intra...*; d) cauzale. *A fost odată ca niciodată, că de n-ar fi, nu s-ar mai povesti*; e) consecutive. *Și-i atît de slabă puntea, că-n ea nu te poți încrede*; f) concesive. ...*Cînd și muntele, că-i munte, Și-ncă are doruri multe*; g) temporale. *Acum, că ne odihnirăm, pot să-ți povestesc întîmplarea.*

Precum se vede, cele două fragmente de articole de dicționar, reproduse mai sus cu unele prescurtări, sînt organizate aproape la fel: aceleași

[6] Florica Dimitrescu (coordonator), *Istoria limbii române*, București, 1978, p. 364.

[7] Pe primul loc se află — ca și în limba română, dealtfel — „așa-numitele *verba sentiendi, cogitandi et declarandi*” (L. Andrejčin, *Основна българска граматика*, seria „Българско езиковедско наследство”, Sofia, 1978, p. 331).

În cercetările ulterioare, ni se oferă, ce e drept, o clasificare mai detaliată a grupelor de verbe ce se construiesc, în enunțurile a s e r t o r i c e (în care complementizatorul *că* introduce propoziții secundare cu predicatul la modul indicativ), cu subordonate completive: e p i s t e m i c e *(a ști, a-și aminti)*, d o x a s t i c e *(a crede, a considera)* etc. Vezi de exemplu Ioana Ștefănescu, *Sintaxa și semantica propoziției completive în limbile engleză și română*, teză de doctorat susținută la Facultatea de limba și literatura română, București, 1981, p. 123 ș.u.

[8] S. Ivančev observă, cu dreptate, că, în cazul dat, *че*, socotit prin tradiție conjuncție, nu introduce de fapt nici o subordonată, fie și pentru că interjecția din inițiala enunțului e departe de a echivala cu o regentă *(art. cit.*, p. 143—144).

sînt cele mai multe specii de subordonate introduse de *че* şi *că;* aceeaşi este ordinea în care ele se succedă; aceleaşi sînt anumite structuri specifice. (Astfel, concesiva este totdeauna intercalată între subiectul şi predicatul regentei, conjuncţia concesivă are în mod obligatoriu un corelativ în regentă etc.) La aceasta se adaugă paralelismul celor mai multe locuţiuni conjuncţionale formate cu *че* şi *că* (cf. *в случай че — în caz că, като че — cum că, макар че — măcar că, освен че — în afară că, при все че — cu toate că, само че — numai că, сякаш че — parcă, така (тъй) че — aşa că),* ca şi frecventa întrebuinţare a celor două conjuncţii „şi fără un sens anume" [9], în situaţii cînd „valoarea semantică a conjuncţiei... [este] greu de precizat" [10].

Un asemenea grad de asemănare între conjuncţiile analizate — pe care acestea, dealtfel, îl împart, în linii mari, cu echivalentele lor din restul limbilor balcanice [11] — ar putea confirma o evoluţie sintactică convergentă [12], deşi nu e mai puţin adevărat că sincretismul funcţiunii completive şi celor circumstanţiale la una şi aceeaşi conjuncţie se regăseşte, cu unele variaţii, şi în alte idiomuri, afară de cele menţionate. Independent însă de convergenţele cu alte limbi, sensul completiv, cauzal şi consecutiv [13] al lui *că* este moştenit în română din latină.

Este drept însă că, potrivit şi dicţionarelor puse la contribuţie, conjuncţiile *че* şi *că* nu se suprapun integral. Astfel, numai *că* poate introduce o subordonată propriu-zis temporală (în construcţii inverse: *Abia dădu mîna cu cei de faţă, că se şi grăbi să intre...* [14]). La rîndul său, *че* introduce secundare predicative, ceea ce e valabil însă şi pentru *că* (cf. exemplul din DA: *Convingerea mea e că va veni*, s. v. *că*, III); e, apoi, ocurent după interjecţii [15]; în sfîrşit, e lipsit de echivalent în construcţiile

[9] *Български тълковен речник*, 2 изд., Sofia, 1963, s.v. *че*, 6.

[10] Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucureşti, 1980, p. 66.

[11] Astfel, în albaneză, *që* poate introduce, aidoma lui *că*, şi subordonate temporale (M. Domi, *Concordances et analogies syntaxiques albano-roumaines*, în „Studia Albanica" III (1966), p. 148), iar cu valoare de pronume relativ, o subordonată mixtă, atributivă şi concesivă, analoagă structural concesivei româneşti (S. Floqi, *Constructions tautologiques en albanais contemporain (et concordances albano-roumaines)*, *ibid.*, p. 136—137.

[12] În referatul său, *Българо-румънски морфосинтактични съответствия*, prezentat la cel de al doilea Simpozion bulgaro-român, Sofia, 1980, I. Duridanov explică similitudinea funcţiunilor lui *че* şi *că* prin influenţele reciproce dintre cele două limbi în condiţiile bilingvismului (vezi cronica din „Съпоставително езикознание" VI (1981), nr. 1, p. 138).

[13] Maria Iliescu, *Notă asupra originii sensului consecutiv al conjuncţiei* că *în limba română*, în SCL X (1959), nr. 2, p. 119.

Despre posibilitatea dezvoltării sensului consecutiv şi concesiv al lui *că* pe teren românesc din cel cauzal, vezi Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, [Bucureşti] 1960, p. 152, 184.

[14] *Gramatica limbii române*, I, Bucureşti, 1970, p. 400.

[15] *Че* după interjecţii nu are valoare de conjuncţie (vezi mai sus nota 8), ci reprezintă o marcă a enunţului e x c l a m a t i v, tot aşa cum în română — şi nu numai în română — nu o conjuncţie, ci un pronume întregeşte structura exclamativă a enunţului, indiferent de prezenţa sau absenţa vreunei interjecţii (cf. nota 1). Şi în celelalte limbi balcanice exclamaţia se construieşte tot cu echivalente ale pronumelui *ce*, cf. ngr. Τί κάνεις? „Ce mai faci?" şi Τί ὡραῖα πού γράφεις! „Ce frumos scrii!"; alb. *Ç'ka ndodhur?* „Ce s-a întîmplat?" şi *Ç'bukur shkruanti!* „Ce frumos scrii!" (Facem abstracţie, în această din urmă limbă, de posibilitatea de a folosi elemente exclamative sinonime — cf., cu acelaşi sens ca mai sus, *Sa bukur shkruanti!)* Originea românească a lui *че* exclamativ (*че* fiind aici egal cu *ce*, nu cu *că)* înlătură astfel o aparentă notă discordantă între bulgară şi celelalte limbi balcanice.

concesive cu particula *нека* „fie" : *Да е живо, че нека е диво* (proverb), lit. „Să (ne) trăiască, fie şi dacă e sălbatic" (cu sensul : „Mai bine cu el decît fără el", „Rău cu rău, dar mai rău fără rău").

III. În coordonare, *че* şi *că* nu ating nici pe departe gradul de similitudine relevabil la nivelul de bază, al subordonării. Într-adevăr, şi sfera de întrebuinţare, şi frecvenţa lui *că* sînt indiscutabil mai restrînse decît ale lui *че* atît pentru funcţiunea copulativă, cît şi, mai ales, pentru cea adversativă, de care dispun, în principiu, ambele conjuncţii. Astfel, *че*, cu nuanţă familiară, se poate dovedi conjuncţie „pur copulativă" [16], substituindu-l întru totul pe *и* „şi" în aceleaşi condiţii sintactice, adică la intersecţia propoziţiilor din fraza formată prin coordonare : *Направи добро, че го хвърли в морето* „Fă-i un bine şi-l aruncă în mare" (proverb) ; *Търколила се тенджерата, че си намерила похлупака* „S-a rostogolit cratiţa şi şi-a găsit capacul" (proverb).

Dimpotrivă, cu sens propriu-zis copulativ *(Şi mergeau, nu prea mergeau... Şi pe iarbă s-aşezau, De ospăţ că s-apucau)* [17], *că* pare să fie specific exclusiv poeziei populare, nefiind atestat în limba vorbită [18]. De remarcat şi plasarea sa în interiorul propoziţiei, rar întîlnită la conjuncţiile coordonatoare [19], ceea ce exclude posibilitatea substituirii lui prin *şi* în acelaşi context [20].

În unele cazuri, *че* copulativ nu-şi găseşte defel echivalentul în *că*. De exemplu : *Денем мечката и мечето спяха. Нощем, щом месецът изгрееше, излизаха за храна. Ядаха раци от планинските потоци. Че и медец намираха тук-там* „Ziua, ursul şi ursuleţul dormeau. Noaptea, cînd răsărea luna, ieşeau după hrană. Mîncau raci din pîraiele de munte. Ba şi miere găseau ici-colo". Conjuncţia copulativă leagă aici o propoziţie adiţională [21], care completează şi lărgeşte conţinutul enunţului anterior. Alt exemplu : *Една, че две, че три — усилни и паметни години* „Unul, doi, trei — ani grei şi memorabili". Aici conjuncţia copulativă se intercalează între elementele enumerării, deci nu apare şi înaintea primului. În româneşte, acest *че* îşi găseşte corespondent funcţional doar în *şi* enumerativ, specific tutu-

[16] Stefan Mladenov, *История на българския език*, seria „Българско лингвистично наследство", превод и редакция на проф. д-р Иван Дуриданов от немското издание през 1929 г., Sofia, 1979, p. 318.

[17] În *Gramatica limbii române*..., lui *că*, în exemplul citat, i se atribuie doar o „nuanţă copulativă" (p. 401).

DA consideră (s.v. *că*, IV) că, în asemenea cazuri, avem a face fie cu „o întrebuinţare pleonastică" a conectivului, fie cu o construcţie eliptică în care, de multe ori, „avem să ne închipuim un « iată » omis înaintea lui".

[18] M. Vulpe, *op. cit.*, p. 64.

[19] Cu abaterile consemnate de Suzana Carmen Dumitrescu, *Coordonarea prin joncţiune în limba română*, Bucureşti, 1979, p. 106.

[20] Dealtfel, *că* nici nu figurează, în lucrarea mai sus citată, printre elementele conjuncţionale coordonatoare ale limbii române din secolele al XVI-lea – al XX-lea (vezi tabelul de la p. 107–109).

[21] Termenul şi conceptul, cu bibliografia aferentă, sînt discutate de M. Vulpe, *op. cit.*, p. 59 ş.u. Cf. şi Sabina Teiuş, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Bucureşti, 1980, p. 97–98.

ror graiurilor în raport cu limba literară *(S-a dus și i-a adus frate-meu și i-a luat la București)* [22], precum și literaturii vechi și populare [23].

Pe de altă parte, *че* poate exprima, fără nici o restricție de ordin stilistic, raporturi adversative de mai mică sau mai mare intensitate: *Шетай ми ти сега, че аз ще ти шетам на сватбата* „Deretică-mi tu acum, iar eu ți-oi deretica la nuntă" (proverb); *На човека окото му извади, че му дума не изважедай* „Omului să-i scoți un ochi, dar să nu-i scoți vorbe" (proverb).

Nu același lucru se poate spune despre *că* adversativ, consemnat în DA, s. v. (II 3° b), care nu se întîlnește în limba literară, ci în vorbirea populară, exprimînd o opoziție puternică între conținutul a două propoziții, una negativă, alta afirmativă: *Nu-s eu de vină [...] că tu ai fost singur vinovat* [24]. Dezvoltarea sensului adversativ al lui *că* pare să fie un fenomen de dată relativ tîrzie (și deci și din acest motiv greu de corelat cu sensul adversativ al lui *че*), care s-a produs, probabil, în condițiile restrîngerii uzului lui *ci*, pe măsura arhaizării acestuia [25].

IV. Cu atît mai mult nu-și găsește echivalent *че* particulă, înregistrat în *Речник*... sub *че* [2], — cuvînt auxiliar, cu valoare lexicală îndeobște difuză, menit doar să nuanțeze înțelesul enunțului sau numai al unora din constituenții săi: *Да не си боледувал?—Че и да съм боледувал, какво?* „—Nu cumva bolești?—Și dacă bolesc, ce-i?"; *Какво има Цвета?... —Че какво искаш да има?* „Ce are Cveta? — Păi ce vrei să aibă?"

Particula *че* precedă adesea un imperativ: *Како,... реших да се оженя... — Че ожени се, братче* „— Țață, m-am hotărît să mă însor. — Păi însoară-te, frățioare"; *Ами добре дошли! Че седнете, де* „Apoi bine ați venit. Păi ședeți"; *Тук е ханът...Че слезни де* „Aici e hanul. Păi coborîți"; *Организация ни е лоша. — Че оправете я* ... „— Organizarea e proastă. — Păi îndreptați-o".

Un caz aparte, cu totul singular, îl constituie participarea lui *че*, consemnată în finalul articolului dedicat în *Речник*... acestei particule, la formularea unei amenințări: *Само не ме дърпай, че!* „Numai nu mă trage!"

V. Multe din cazurile trecute în revistă sub **II, III, IV** s-ar explica, credem, tot așa de bine — iar unele, cum se va vedea, chiar mai bine —, dacă am admite, pe lîngă echivalența *че* — *că*, și echivalența *че* — *ce*, pe baza unui transfer *ce* > *че*. În acest sens pledează, în completarea analizei strict lingvistice, o serie de elemente vizînd cadrul general, istoric și geografic, în care *ce* a putut fi receptat pe teren bulgăresc. Mai întîi de toate, impune aici un fapt de domeniul evidenței, și anume egalitatea formală dintre cele două vocabule, coincidența corpului lor fonetic. Șansele ca identitatea dintre ele să fie fortuită se micșorează pe măsură ce aflăm că *че* „e o conjuncție relativ mai recentă, de origine nu prea clară. În monumentele vechi bulgare nu e atestată, și nici în cele mediobulgare. O descoperim pentru prima dată [...] în rolul de conjuncție cauzală... Cu funcțiune completivă o întîlnim în documentele româno-bulgare tîrzii, înce-

[22] S. Teiuș, *op. cit.*, p. 97.
[23] S. C. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 45.
[24] S. Teiuș, *op. cit.*, p. 124.
[25] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 692.

pînd cu a doua jumătate a secolului al XV-lea, de obicei sub forma *ча* [26]. În monumentele din secolul al XVII-lea și de după aceea, redactate în bulgara modernă, *че* apare în calitate de conjuncție completivă și în același timp cauzală" [27].

Precum lesne se poate observa, și apariția tîrzie (vezi mai înainte p. 334), și atestarea sa cu funcțiune completivă în documentele slavo-române, și valoarea, inițială, de conectiv cauzal converg spre a tranșa problema originii bulg. *че* în favoarea rom. *ce*. Aceasta va reieși mai limpede din examinarea condițiilor propriu-zis lingvistice care vor fi facilitat împrumutarea lui *че*.

VI. După cum arată K. Mirčev [28], cele mai multe elemente de joncțiune completivă din vechea slavă nu s-au păstrat în bulgară. Astfel, a ieșit din uz ıако „că" (completiv, dar și cauzal și consecutiv), la origine forma de neutru a pronumelui interogativ al calității, înlocuit într-un număr de graiuri prin alte conjuncții de aceeași proveniență pronominală, în speță de *как* „cum", uneori — la neutru — *како*, de unde și forma mai nouă *какво*, ulterior abandonată și ea. Evitat astăzi în stilul îngrijit al bulgarei literare în vechea sa calitate de conjuncție [29], *какво* se întrebuințează însă curent ca pronume interogativ pentru nume de lucruri, echivalent cu rom. *ce?* Cît privește vechiul pronume interogativ *що* „ce?", din v. sl. чьто, folosirea lui e limitată în limba literară contemporană din pricina extensiunii lui *какво*.

Rezultă din cele de mai sus că, în evoluția limbii bulgare, s-a ivit la un moment dat o lacună : absența formală a conjuncției completive, respectiv a echivalentului lui „că". Completarea și reechilibrarea sistemului joncțional bulgar s-a produs, pe cît se pare, prin activizarea unor conective dialectale, de bună seamă apropiate funcțional și semantic [30], respectiv a lui *че*, foarte probabil de proveniență românească, și a lui *ому*, conjuncție completivă și cauzală de obîrșie grecească, atestată încă din secolul al XII-lea [31]. Pînă la urmă, s-a impus primul, dar chiar și în caz contrar, procesul — determinant aici — de reconstituire, în cadrul joncțiunii subordonatoare bulgare, a distincției dintre „că" și „ce" (respectiv în vechea slavă ıако și чьто, în bulgara modernă *че* și *какво)* n-ar fi fost oricum afectat în mod semnificativ.

VII. Necesitatea de a marca raportul completiv printr-o conjuncție distinctă ridică în chip firesc întrebarea de ce bulgara n-a manifestat receptivitate bunăoară față de elementul echivalent din limba română, *că*, față de care *че* vădește, la urma urmei, atîtea afinități.

[26] Grafia *ча* ar putea reflecta tendința de durificare a lui *ч*, cf. tratamentul identic al lui *e* etimologic în bulg. dialect. *чарчалуша* < rom. *cerceluşă* „nume de plantă". (Pentru termenii de proveniență românească din diverse dialecte bulgare vezi lista — cea mai completă de pînă acum —alcătuită de Maria Osman Zavera, *Împrumuturi lexicale românești în graiurile limbii bulgare*, teză de doctorat susținută la Facultatea de limbi și literaturi străine, București, 1977.)

[27] K. Mirčev, *op. cit.*, p. 259.

[28] *Ibid.*, p. 186, 257 ș.u.

[29] L. Andrejčin, *op. cit.*, p. 331.

[30] A. Meillet a atras dealtfel atenția asupra mobilității conjuncțiilor, într-un articol intitulat semnificativ *Le renouvellement des conjonctions*, în *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1948, p. 159—174. „...în materie de conjuncții, remarcă el, marea asemănare dintre limbile slave nu se mai confirmă" (p. 160).

[31] Despre *ому* vezi K. Mirčev, *op. cit.*, p. 75, 259, 266.

În ipoteza că bulgara s-ar fi orientat spre achiziția conjuncției *că*, aceasta ar fi trebuit să se înfățișeze, în principiu, cu o vocală mai deschisă, știindu-se că „rom. *ă* e redat în bulgară prin *a*" [32]: *căciulă* > *качула*, *păun* > *паун*. Pe de altă parte, diferite graiuri locale nordice conservă pe *ă* în împrumuturile românești. De exemplu, potrivit înregistrărilor din harta nr. 271, *Căruța cu cai*, a „Atlasului lingvistic bulgar", vol. II [33], termenul *каруца* apare de cele mai multe ori sub forma *кърýца* (mai rar *кърýцъ*, *карýцъ)*, ceea ce coincide și cu tendința limbii bulgare — mai exact, a dialectelor ei răsăritene — de închidere a lui *a* aton. Prin urmare, *că*, în eventualitatea unui împrumut, ar fi putut da, pe teren bulgăresc, fie *ка*, fie *къ*. Or, cu privire la primul reflex, e important de menționat că limba bulgară numără nu mai puțin de cinci omonime *ка*, care, toate la un loc, nu puteau, desigur, să nu blocheze penetrația din afară a celui de-al șaselea: *ка* [1] particulă după pronume și adverbe, intraductibilă în românește: *азе-ка* „eu", *днес-ка* „astăzi"; *ка* [2] adv. „cînd", „cum", răspîndit în dialecte grație și numeroaselor sale derivate; *ка*[3] particulă de asemenea intraductibilă, exprimînd deferența, bunele sentimente față de o persoană de sex feminin, de obicei mai în vîrstă; *ка* [4] particulă dialectală cu care se formează timpul viitor; *ка* [5] exclamație sau interjecție dialectală pentru alungarea vitelor [34].

Cît privește cea de a doua variantă, *къ*, practic identică cu rom. *că*, ea este atestată, la rîndu-i, ca formă paralelă, cu același sens și aceeași arie de răspîndire ca și *ка*[2], dar cu vocala neaccentuată. Așadar, nici unul din cele două presupuse variante n-ar fi putut subzista pe teren bulgar, neavînd șanse de a fi înțelese de vorbitori altfel decît (fie și unele din) omonimele lor.

VIII. Acestea au fost împrejurările care, din punctul nostru de vedere, au dus la împrumutarea altui conectiv, apropiat de *că*, și anume *ce*, în limba română veche nu numai pronume invariabil, ca și astăzi, ci și conjuncție — coordonatoare și subordonatoare [35]. Evident, limba receptoare n-a selectat decît sporadice sensuri pronominale (ilustrate de S. Ivančev printr-un singur, dar concludent exemplu), oprindu-se mai cu seamă asupra funcțiunii care se dovedea deficitară în propriul ei sistem, cea conjuncțională, fixată în DA cu valorile: 1°. adversativă, 2°. consecutivă și copulativă, 3°. cauzală. Începînd din secolul al XVI-lea, dar mai ales din secolul al XVIII-lea, forma *ce* e înlocuită tot mai des de forma *ci* [36], din motive de fonetică sintactică [37].

Pentru discuția noastră, prezintă cu deosebire însemnătate raportul de sinonimie relevabil, pe baza atestărilor din DA, între *că* și *ce* în ipostaza lor de conjuncții cauzale. Dar, după cum *că* folosit cu sens cauzal nu poate fi despărțit în fapt de *că* întrebuințat cu funcțiune completivă, tot așa nici *ce* cauzal nu poate să nu comute, în anumite contexte, cu *ce* completiv, precum reiese, spre exemplu, din variantele aceluiași enunț

[32] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ed. a II-a, București, 1978, p. 249.

[33] *Български диалектен атлас*, II. Североизточна България, Sofia, 1966.

[34] *Български етимологичен речник*. Съставили В. И. Георгиев и др., т. II, св. IX—X, Sofia, 1974, s. v.

[35] DA, s. v., p. 245—246.

[36] *Ibid.*, p. 245. Trecerea de la pronume la conjuncție s-a produs după secolul al X-lea (G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 417).

[37] O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, p. 71, 182.

în trei monumente de limbă diferite [38]: *Lor descuperì-se, ce...nu sie-şi slujiia* (Cod. Vor.); *Cărora-i arătat că nu sieşi... au slujit* (N. Testament 1648); *Cărora au descuperit, căci nu lor... slujea* (Biblia 1688) [39].

Interferenţa celor două conective şi, în orice caz, distanţa neglijabilă dintre ele în situaţiile analizate sînt probate şi de faptul [40] că şi *că*, şi *ce*, alături de *căce* (format din *că* + *ce*), intrau deopotrivă în structura unui mare număr de locuţiuni conjuncţionale, îndeobşte nediferenţiate semantic, al căror prim component era o prepoziţie cu valoare cauzală: *de, derept, după, pentru, prin*. Uneori prepoziţiile se combinau numai cu un anumit component secund, cf. *de ce, prin ce;* alteori cu oricare din ei, cf. *derep(t) ce* (frecvent în secolul al XVI-lea încă din primele noastre texte), *dereptu că, dereptu căce*, „atît de asemănătoare între ele, încît ar putea fi considerate variantele unei singure locuţiuni" [41]. Sinonimia dintre *că, căce, ce* a dus la contaminări de tipul *derep ce că, derep ce căce, prin ce că*, prin care se manifesta, totodată, tendinţa, vădită în secolul al XVI-lea, de a aglomera, în cuprinsul aceleiaşi locuţiuni, elemente marcante ale ideii de cauză.

Aşadar, realizînd joncţiunea cauzală, comutabilă, în cazul de faţă, cu cea completivă, *ce* putea efectiv să i se substituie lui *că* ca obiect al împrumutului. Dacă aşa stau lucrurile, *ce* adversativ şi copulativ ar explica infinit mai direct şi mai simplu funcţiunile coordonatoare atît de net marcate la *че*, dar lipsite de relief la *că*. S-ar putea, totodată, pune în relaţie *че* din faţa unui imperativ (vezi mai sus, sub **IV**, exemplele) cu construcţia similară din limba română *(Ce te scoală*, Cod. Vor.), întrebuinţată pînă azi — e drept, cu forma mai nouă *ci* — în poezie, pentru tenta sa uşor arhaizantă. Dat fiind totuşi că, în româneşte, opoziţia exprimată aici de *ce* adversativ este atît de slabă, încît acesta aproape că îşi pierde valoarea conjuncţională [42], nu e de mirare că omologul său bulgar nici nu apare înregistrat printre conjuncţii, ci printre particule.

Cu toate că, în cazul nostru, bulgara a recurs la resurse externe pentru a completa lacunele ivite în sistemul său conjuncţional, în procesul transferului au fost antrenate, răzleţ, şi valori pronominale, în virtutea omonimiei dintre *ce* pronume şi *ce* conjuncţie. Astfel, afară de *че* exclamativ din bulgara standard, care descinde din *ce* pronume (vezi mai sus **I** şi **II**, notele 8,15), a fost semnalat, regional, paralel cu *че* conjuncţie, un *че* pronominal: *Намерил одна мома, че светлела като слънцето* „Am găsit o fată care strălucea precum soarele" [43].

Rezultă de aici că, pe fondul similitudinilor de tot felul dintre *че*, pe de o parte, şi *că* şi *ce*, pe de alta, un raport de filiaţie se învederează cel mai clar, atît în formă cît şi în conţinut, între *ce* şi *че*. În esenţă, dezvoltarea lui *че*, nu lipsită şi de momente greu de corelat cu ceea ce se cunoaşte

[38] După DA, s. v. *ce*, p. 246.

[39] M. Avram *(op. cit.*, p. 89) contestă valoarea de conjuncţie cauzală a lui *ce* în alte cîteva exemple citate de DA.

[40] Discutat pe larg de M. Avram, *op. cit.*, p. 69 ş. u.

[41] *Ibid.*, p. 79. Caracterizarea se referă la locuţiunile *de vreme că, de vreme ce*, atestate din secolul al XVII-lea, dar e întru totul aplicabilă şi la locuţiunile în discuţie din secolul anterior.

[42] Vezi *Gramatica limbii române...*, p. 392.

[43] Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 107.

pînă acum despre *că* şi *ce*, se înfăţişează, dintr-un anumit unghi de vedere, ca o sinteză între structurile semantice ale acestor două conjuncţii.

IX. Precum se ştie, *quod* s-a păstrat numai în română, unde l-a dat pe *că*, şi în cîteva idiomuri romanice de mai mică importanţă [44], în timp ce principalele limbi ale Romaniei occidentale pot să nu deosebească formal, în joncţiunea subordonatei completive, conjuncţia de pronumele relativ pentru numele de obiecte, cf. it. *Ti dico che devi partire* „Îţi spun că trebuie să pleci", *Non sapeva che dire* „Nu ştia ce să zică"; fr. *Je crois que tu dois insister* „Cred că trebuie să insişti", *Il ne sait plus que faire* „Nu mai ştie ce să facă"; sp. *Su affirmación de que*... „Afirmaţia lui că...", *Vivían de lo que cazaban* „Trăiau din ce vînau"; port. *Informaram-nos que você virá* „Ne-au informat că veţi veni", *Sei o que ele precisa* „Ştiu de ce are nevoie".

Distincţia dintre conjuncţie şi pronume se regăseşte, în schimb, în cele mai multe dintre limbile cu care româna a venit în contact nemijlocit [45] — în primul rînd în limbile slave meridionale (bulg. *Знам, че четеш* „Ştiu că citeşti", *Знам, какво четеш* „Ştiu ce citeşti"; scr. *Znam da čitaš, Znam, šta čitaš* „id."), dar şi în cele occidentale (pol. *Wiem, że czytasz, Wiem, co czytasz* „id."; ceh. *Vím, že čteš, Vím, co čteš* „id."; slovac. *Viem, že čitaš, Viem, čo čitaš* „id."). Exprimarea distinctă a conjuncţiei şi pronumelui ca elemente de joncţiune caracterizează şi limbile balcanice [46] (alb. *Unë di se ti lexon, Unë di ç'lexon ti* „id."; ngr. Ξέρω ὅτι διαβάζεις, Ξέρω τί διαβάζεις „id.").

În aceste condiţii, menţinerea conjuncţiei alături de pronume în joncţiunea românească nu este, probabil, străină de modelele oferite de limbile limitrofe. Din această perspectivă, filiaţia *ce* > *че* nu se configurează doar ca o influenţă exercitată univoc de o limbă asupra alteia [47], ci şi ca expresia unei tendinţe mai cuprinzătoare, înglobînd deopotrivă româna şi bulgara [48], de a separa lexematic două elemente de joncţiune cu statut morfologic diferit. Pe linia acestei tendinţe se înscrie, ca o manifestare şi o consecinţă a sa, şi împrumutul conjuncţiei completive din română în bulgară.

Referindu-se la un caz analog, împrumutarea conjuncţiei *ki* „că" din persană în turcă, A. Meillet nota: „Istoria limbilor indo-europene oferă

[44] *Istoria limbii române*, II, Bucureşti, 1969, p. 291.

[45] Adică limbile ai căror vorbitori au intrat direct în legătură cu vorbitorii de limbă română. Precizarea se impune dacă ţinem seama că interferenţa lingvistică se realizează nu la nivelul abstract al sistemului, cum ar sugera termeni ca *languages in contact*, *Sprachmischung* etc., ci la cel concret, al actului individual de vorbire (R. Gusmani, *Aspetti semantici dell'interferenza*, în „Interferenza linguistica. Atti del Convegno della Società Italiana di Glottologia. Perugia, 24—25 aprilie 1977", Pisa, 1977, p. 13).

[46] Pentru tangenţele dintre limbile slave şi cele balcanice cf. şi K. Steinke, A. Vraciu, (*Parallelen zwischen dem Albanischen, dem Baltischen und Slavischen*, în „Baltistica" *XII* 1976), nr. 2.

[47] Există, dealtfel, influenţe bulgare şi în domeniul conjuncţiilor româneşti. Vezi de exemplu Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 158—159; idem, *Alte etimologii româneşti*, Bucureşti, 1975, p. 81—82. Vezi şi, într-un plan mai larg, Al. Niculescu, *Observaţii asupra conjuncţiilor adversative în limbile romanice. Conjuncţia adversativ-copulativă*, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuţii gramaticale*, Bucureşti, 1965, p. 100—106.

[48] În acest context, îşi păstrează neştirbită actualitatea teza potrivit căreia „contactul dintre limbi [...] duce inevitabil la întrepătrundere" (J. Vendryes, *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, Paris, 1950, p. 300. După Ž. Bojadžiev, *Език и общество*, Sofia, 1981, p. 69).

puține echivalente ale acestui fapt" [49]. Este de crezut totuși că faptele care au format obiectul discuției noastre nu îndreptățesc rezerva eminentului comparatist francez [50] – altminteri introdus și în problemele limbii române [51] –, confirmînd, o dată în plus, marea mobilitate a acestor instrumente gramaticale, pe care tot el a știut să o pună atît de pregnant în lumină.

Румынско-болгарская синтаксическая параллель

(Краткое содержание)

Болгарский союз *че* обнаруживает множество сходств не только со своим семантико-функциональным эквивалентом в румынском языке *că*, но и со старым румынским союзом *ce*(>*ci*), почти одинаковым с ним по форме, причем можно привести доводы в пользу происхождения *че* из этого *ce*.

Martie 1982

Facultatea de limbi și literaturi străine
București, Pitar Moș 7–13

[49] *Art. cit.*, p. 174.

[50] Cf. despre acesta și articolul nostru, *Reflecții despre A. Meillet*, în „Cercetări actuale în domeniul limbilor și literaturilor străine", vol. III, București, 1981, p. 362–371.

[51] Vezi G. Mihăilă, *Antoine Meillet și lingvistica românească*, în *Probleme de lingvistică și filologie*, Timișoara, 1981, p. 153–168.

ATLASELE LINGVISTICE REGIONALE ROMÂNEȘTI. PE MARGINEA *NOULUI ATLAS LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI. BANAT*, I

Apărute sub egida Academiei R. S. România, a Universității „Babeș-Bolyai" și a Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, aceste două volume [1] completează seria atlaselor lingvistice regionale românești, din care pînă în prezent au apărut patru volume din Atlasul lingvistic al Olteniei și trei din cel al Maramureșului [2]. Se continuă, astfel, publicarea materialelor dialectale adunate în ultimii 10–15 ani de către colectivele de dialectologi din principalele centre științifice ale țării, urmînd ca în anii care vin să vadă lumina tiparului atlasele regionale ale Moldovei și Bucovinei, Munteniei și Dobrogei, Transilvaniei și Crișanei.

Față de lucrările anterioare de geografie lingvistică românească (Gustav Weigand, Sextil Pușcariu – Sever Pop – Emil Petrovici), atlasele regionale prezintă marele avantaj al unei mari densități a rețelei de puncte anchetate. Din acest fapt decurg atît cantitatea mult mai mare de informații a noilor instrumente de lucru, cît și posibilitatea unei mult mai precise delimitări a ariilor dialectale reale ale teritoriului dacoromânesc, cu implicații esențiale pentru interpretarea lor stratigrafică sau în alt mod. În comparație cu *ALR*, densitatea rețelei din *NALR–Banat* se prezintă astfel: 100 de puncte anchetate, numerotate de la 1 la 100, situate în medie la distanța de 15 km unele de altele, față de 17 puncte în ancheta S. Pop *(ALR I)* și față de numai 6 puncte în cea a lui E. Petrovici *(ALR II)*. Altfel spus, rețeaua *NALR–Banat* este de aproape 6 ori mai mare față de cea a lui S. Pop și de 17 ori față de cea a lui E. Petrovici. Dar chestionarul folosit de acești doi lingviști, în cele 377 de localități românești, a fost cu mult mai mare decît cel al *NALR*: peste 7000 de întrebări în chestionarul *ALR*, față de numai 2543 în chestionarul *NALR*.

O altă trăsătură pozitivă a lucrărilor din actuala fază de dezvoltare a geografiei lingvistice românești, trăsătură prezentă în mod firesc și în *NALR–Banat*, o constituie adoptarea și utilizarea de către toate colec-

[1] *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, I *(NALR – Banat)*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, 155 de hărți + 9 planșe; în volum separat, format broșură, sub același titlu: *Date despre localități și informatori (NALR – Banat, Date)*, 154 p.
La culegerea materialului au colaborat parțial Maria Purdelea-Sitaru și Eugen Dorcescu. După o comunicare a lui P. Neiescu, în cele 100 de puncte anchetate au fost realizate 132 de anchete, întregul material rezultat fiind trecut în lucrare. Cartografi principali: Maria Gombos, Iuliu-Ovidiu Sîngeorzan; cartografi: Viorica Felecan, Silvia Verdeș; coperta: Aurel Petrescu.

[2] *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni – Oltenia*, vol. I–IV, București, 1967–1980, întocmit, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu; *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Maramureș*, vol. I–III, București, 1969–1973, de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan.

tivele din țară a unui chestionar unic [3], în care, spre deosebire de *ALR*, aproape toate întrebările sînt formulate în mod complet, fiecărui anchetator revenindu-i obligația de a rosti în fața informatorului textul integral al întrebării. În acest mod, nu numai că se satisface, fie și parțial, cerința mai veche a existenței unui anchetator unic (Gilliéron), dar se realizează și obligația de a pune la dispoziția cercetătorilor viitori fapte de limbă *comparabile*, indiferent dacă acestea sînt prezentate sub formă de hărți lingvistice sau ca material necartografiat (MN). Acest procedeu asigură unitatea întregii lucrări, în ciuda diversității realizatorilor ei, concomitent cu o mare ușurință în stabilirea concordanțelor dintre cele 7 atlase regionale ale țării, în momentul cînd acestea vor fi apărute. Cît privește așa-numitele întrebări directe sau desenele din chestionar, acestea au fost folosite în cazul unor cuvinte și forme rare sau al unor obiecte populare cu construcții și denumiri variate după regiuni. Unitatea procedeului asigură și în acest caz caracterul comparabil al materialului lingvistic.

Referitor la densitatea rețelei, *NALR–Banat* depășește nu numai anchetele *ALR*, ci și pe cea făcută de G. Weigand, *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909. Numărul localităților anchetate de G. Weigand în Banat se ridica la cifra de 60. În privința chestionarului, lingvistul german a urmărit realizările dialectale ale unui număr de 103 cuvinte-tip, alcătuind un număr de 67 de hărți lingvistice.

În afară de lucrările menționate, graiul bănățean a mai constituit obiectul de studiu al unui pionier al dialectologiei românești, lingvistul bucureștean A.-I. Candrea. Timp de 20 de ani, la începutul secolului nostru, acesta a anchetat graiurile bănățene, folosind un chestionar de 700 cuvinte-tip, pe care l-a aplicat în peste 250 de localități. El a alcătuit 130 de hărți, din care doar 11 au fost publicate în cadrul studiului *Constatări în domeniul dialectologiei*, apărut în „Grai și suflet", I, fasc. 2, p. 169–200 [4].

Realizatorii *NALR–Banat* s-au dovedit a fi întru totul la înălțimea sarcinii științifice pe care și-au asumat-o. Un merit deosebit îi revine, fără îndoială, lui P. Neiescu, dialectolog cu o mare experiență în domeniul atlaselor regionale, care, cum am menționat mai sus, este și unul din cei trei autori ai *NALR–Maramureș*. O inovație fericită a *NALR–Banat* o constituie publicarea în volum separat a datelor despre localități și informatori, atît de necesare interpretării adecvate a fenomenelor lingvistice din fiecare punct anchetat. Cercetătorii vor putea astfel utiliza cu mai multă ușurință acest instrument de lucru și pentru volumele următoare ale atlasului.

Volumul I al atlasului propriu-zis începe cu harta fizică a Banatului, după care urmează mai multe hărți istorice și demografice : Banatul în epoca dacă și în epoca romană, Migrația popoarelor pe teritoriul Banatului pînă în secolul al XIII-lea, Banatul de la mijlocul secolului al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea, Așezările din Banat atestate în

[3] *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român pe regiuni* întocmit sub conducerea lui E. Petrovici și B. Cazacu, de T. Teaha, I. Ionică, V. Rusu, P. Neiescu, Gr. Rusu, I. Stan ; vezi „Fonetică și dialectologie" V (1963), p. 157–271.

[4] Republicat de Florica Dimitrescu în *I. A. Candrea, lingvist și filolog*, București, 1974, p. 155–176 ; informațiile despre acest atlas, la p. 50–51 și 156 ; în continuare, ne vom referi la textul republicat de Florica Dimitrescu.

documente (1075–1400), Harta densității populației (după statistica din 1974). Acest grup de hărți introductive este precedat de o prefață semnată de P. Neiescu, de o listă a localităților anchetate, cu corespondențele dintre *NALR–Banat*, *ALR I*, *ALR II* și atlasul lingvistic al lui G. Weigand *(WLAD)*, de un indice al cuvintelor-titlu și al hărților interpretative, cu corespondențele dintre *NALR–Banat* și atlasele lingvistice românești și romanice, de o listă de abrevieri și, în sfîrșit, de un indice al termenilor cuprinși în hărți. Acest indice de cuvinte este foarte amănunțit și constituie un alt merit remarcabil al lucrării de care ne ocupăm.

Hărțile lingvistice propriu-zise, cuprinzînd o parte din răspunsurile referitoare la corpul omenesc de la începutul Chestionarului *NALR* (părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale), sînt de mai multe feluri. În primul rînd sînt prezentate un număr de 3 hărți generale, care conțin, prima, numele oficial al localităților studiate și zonele anchetate de cei trei autori : E. Beltechi, I. Faiciuc, N. Mocanu, a doua, numele popular al acestor localități, iar a treia, numele colectiv al locuitorilor din satele anchetate. Urmează un număr de 155 de hărți mari, care conțin, în transcriere fonetică, răspunsurile integrale ale informatorilor, cu eventualele completări ale acestora sau cu explicațiile anchetatorilor trecute în note marginale. Acestora li se adaugă un număr de 116 hărți mici, interpretative și sintetice (fonetice, morfologice și lexicale),plasate fie în colțul din stînga jos al unor hărți mari, atunci cînd materialul din note nu a fost prea bogat, fie grupate în cele 9 planșe mari de la sfîrșitul volumului, cîte două sau cîte patru pe pagină. Merită a fi relevat numărul mare al hărților interpretative, care, pe lîngă faptul că reprezintă o folosire judicioasă a spațiului tipografic, constituie totodată o contribuție importantă a autorilor la interpretarea științifică a datelor.

O obiecție pe care o putem formula la adresa acestui prim volum se referă la neincluderea materialului necartografiat (MN) pentru un număr destul de mare de întrebări din Chestionar. Astfel, din totalul de 406 întrebări cît conține prima parte a Chestionarului general, au fost puse la dispoziția cercetătorilor doar răspunsurile la 155 de întrebări. Ele au fost cartografiate pentru că au corespuns, desigur, în cel mai înalt grad, criteriilor de selecție pentru reliefarea ariilor lingvistice semnificative. În acest mod, răspunsurile la un număr de 251 de întrebări vor putea fi cunoscute abia atunci cînd va fi publicat, într-un volum special, întregul material necartografiat. Acest fapt va crea mult timp dificultăți celor care vor avea nevoie să urmărească un fenomen oarecare pe toată rețeaua NALR. De aceea, ne luăm permisiunea de a sugera autorilor ca în volumul următor să publice și MN aferent volumului I, restabilind, astfel, și din acest punct de vedere, concordanța cu *NALR–Oltenia* (și cu *NALR–Moldova* și *Bucovina)*. Sugestia este valabilă pentru toate atlasele regionale în curs de apariție.

Dintre hărțile cu caracter general, un interes aparte îl prezintă harta nr. 3, intitulată *Numele colectiv al locuitorilor din satele studiate*. Constatăm că în graiurile bănățene funcționează 5 tipuri de sufixare, atunci cînd e vorba de a crea denumiri colective (și individuale) de la numele așezării. Primul și cel mai răspîndit tip este reprezentat de derivatele cu sufixul *-éni*, sg. *-(e)án :* de la numele de localitate *Săcaș*, avem

pl. *săcășăni*, sg. *săcășan*. Din totalul de 100 de localități anchetate, 81 aparțin acestui tip. Al doilea tip include denumiri terminate în sufixul *-énț(i)*, la plural, și în *-(e̯, i̯)ánț*, la singular. Numărul lor se ridică la 15. Astfel, de la numele de localitate *Berini* denumirea locuitorilor este *berinenț* (pl.), *berinianț* (sg.); de la *Cărbunari* avem *cărbunărianț* (pl.), ~ (sg.); de la *Coronin*, *coronenț* (pl.), *coronianț* (sg.); de la *Coștei*, *coșćenț* (pl.), *coșćianț* (sg.); de la *Dómăn*, *domănenț* (pl.), *domănianț* (sg.). Derivarea este asemănătoare în cazul următoarelor nume de localități: *Feni*, *Ghermăn*, *Jidovini*, *Măidan*, *Munari*, *Nerău*, *Pietroman*, *Pojănia* (aici *pojănț*, la pl., *pojánț*, la sg.), *Ruieni*, *Săceni*. Al treilea tip cuprinde denumirile formate de la numele localității cu ajutorul sufixului *-inț*, identic pentru ambele numere, din cauza dispariției lui *-i* (fenomen petrecut și în cazul precedent). Sînt numai patru exemple: de la numele de localitate *Buceaua*, avem derivatul *bucevinț* (sg. și pl.); de la *Conereva*, *conerevinț* (id.); de la *Ogrădenia*, *ogrădinț* (id.); de la *Tufări*, *tufărinț* (id.). Aceste sate sînt situate în partea de sud-est a Banatului, în timp ce tipul precedent este diseminat peste tot restul provinciei. Acest detaliu poate avea o oarecare importanță în clarificarea originii acestor două sufixe. (vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 428 și urm., unde este dată și bibliografia chestiunii). Cu totul remarcabil este al patrulea tip, reprezentat prin derivate cu sufixul *-ári*. Sînt numai trei exemple: de la numele de localitate *Glamna*, numele locuitorilor este *glămnari* (sg. și pl.); de la *Pecinișca*, *pecineșcari* (sg. și pl.); de la *Slatina*, *slătinari* (sg. și pl.) și *slătineri* (pl.). Ultimul tip conține sufixul *-iór*, neatestat încă cu această funcție (dacă nu cumva avem a face cu o variantă a sufixului precedent *-ári)*. Există un singur exemplu: de la numele de localitate *Lugojăl* avem derivatul *lugojănióri* (pl.), *logojănior* (sg.).

O scurtă privire asupra hărților interpretative, ale căror contururi (izofone, izomorfe, izoglose) pot fi lesne confruntate cu materialul complet de pe hărțile mari, ne arată marile avantaje științifice ale noii lucrări, în comparație cu atlasele anterioare. Realitatea pe care o numim de obicei subdialect sau grai bănățean, în afara cîtorva fenomene generale caracteristice, se prezintă, de cele mai multe ori, ca o arie neunitară, străbătută de linii de izofone sau de izoglose care se întretaie și se suprapun în modul cel mai neașteptat. Motivarea istorică, diacronică, a acestei situații va constitui obiectul de studiu al interpretărilor viitoare. Deocamdată putem consemna, dintre factorii externi, stabilirea de-a lungul secolelor, alături de vechii vorbitori ai graiului bănățean, a numeroși români din provinciile vecine: Oltenia (așa-numiții *bufeni)*, Transilvania și Crișana. Autorii *NALR—Banat*, preocupați să reflecte graiul autentic din vechile sate bănățene, nu au trecut cu vederea realitatea de care vorbim, incluzînd în rețeaua atlasului și 4 sate locuite de oameni originari din Oltenia: Pescari (pct. 7), Cărbunari (pct. 9), Văliug (pct. 29), din județul Caraș-Severin (bufeni) și Comloșul Mare (pct. 56) din județul Timiș, precum și o localitate înființată abia la începutul secolului al XIX-lea, Rusca Montană (pct. 72), din județul Caraș-Severin, cu ardeleni și olteni veniți la exploatările miniere de aici. De asemenea, un mare număr de elemente lexicale care caracterizează vorbirea populară de aici sînt datorate contactelor lingvistice directe cu vorbitorii de limbă sîrbo-croată, maghiară sau germană (așa-numiții șvabi), contacte care-s rezultatul unor colonizări petre-

cute în secolele precedente și care au putut duce, în unele cazuri, la apariția bilingvismului. Unele așezări cu vorbitori de limbă străină s-au românizat. Dintre acestea, în rețeaua *NALR — Banat* a fost inclusă localitatea Lescovița (pct. 13), din județul Caraș-Severin, cu sîrbi care au adoptat limba română ca limbă maternă.

Graiurile populare din această parte a țării prezintă o mare varietate lexicală pentru denumirea uneia și aceleeași noțiuni. Astfel, spre ilustrare, pentru 'batistă' (h. 58), s-au înregistrat răspunsuri ca *mărămuță*, *cîrpă de mînă* (calc după germ. *Handtuch*), *cîrpuță*, *cî(r)pșoară*, *cîrșoară*, *cîrpă mică*, *măsai*, *petic* etc.; neologismul *batistă* este destul de rar atestat, fiind un termen de dată recentă. Aceeași varietate de denumiri ne întîmpină și în cazul noțiunii 'rotulă la genunchi' (h. 129), pentru care graiurile din Banat cunosc denumirile: *oul genunchiului*, *roata genunchiului*, *cărica de la genunchi* (din magh. *karika* 'rotiță'; denumirea este atestată încă de pe la 1670, în *Anonimus Caransebesiensis*, vezi L. Tamás, *EWUR*, s. v.), *poarca de la genunchi*, *scăfîrlia genunchiului*, *ronțul de la genunchi*, *cugla genunchiului* (din germ. *Kugel*, care are și sensul 'rotulă') etc. Pentru noțiunea 'astmă' (h. 96), s-au primit răspunsuri ca: *nădușală*, *astupală*, *zăpușeală*, *greumînt*, *păs*, *șui* etc., iar pentru 'bărbie' (h. 76), cu sensul 'double menton', apar termeni ca *gherghină*, *cerbică*, *gîrbiță*, *bărbiri*, *bărbie* etc. Exemple care să ilustreze marea varietate lexicală a acestor graiuri ne întîmpină la tot pasul în materialul *NALR — Banat*. Mai menționăm h. 6, *țeastă*, cu ariile denumirilor *ciutură*, *(s)căf(ă)lie*, *(s)chefelie*, *sclăfie*, *betcă*, *beucă*, *glavă*, *glăvoacă*, *glăvie*, *zglăvoci*, *curcubătă*, *ghioc*, *ghioacă*, *ghioace*, *țeastă*, *scafă*, *cioatfă*, *troc*, *troacă*, *căpățînă*, *tiugă*, *buciulie* etc., creații lexicale în care, după cum se știe, afectul a jucat un mare rol (vezi Iorgu Iordan, *Les dénominations du 'crâne' d'après L'Atlas linguistique roumain* (I, Carte 7), « Bulletin linguistique » publié par A. Rosetti, 8 (1940), p. 95—141; V. Arvinte, *TĔSTUM 'Backglocke'*, *TĔSTA 'Schädel'*, *TROACĂ 'Schädel' în română*, în *Sprache und Geschichte*. Festschrift für Harri Meier zum 65. Geburtstag, herausgegeben von Eugenio Coseriu und Wolf-Dieter Stempel, München, 1971, p. 9—15).

Aceeași mare varietate o constatăm și în cazul fenomenelor fonetice și morfologice.

Din prima categorie ni se par ilustrative reflexele în zonă ale oclusivelor dentale *t*, *d*, urmate de *e*, *i* și a oclusivelor palatale *c*, *g*, în aceleași condiții. Africatizarea (și apoi, în unele graiuri, spirantizarea sau chiar velarizarea) dentalelor cunoaște repartizări teritoriale care se diferențiază după natura surdă sau sonoră a dentalei respective. Apoi, chiar în cadrul fiecărei grupe (surde sau sonore), ariile variază de la un cuvînt la altul, în funcție de acțiunea unor factori ca asimilația, disimilația sau influența unui element cu o anumită pondere în familia cuvîntului. În ceea ce privește oclusivele velare, cele provenite din lat. *cl*, *gl* se comportă altfel în procesul africatizării decît oclusivele velare din împrumuturile străine, slave de pildă. Remarcabilă pentru graiul bănățean actual este prezența oclusivelor velare *k*, *g* nepalatalizate, o realitate care pare a fi de dată recentă și care se întîlnește în toate cuvintele, indiferent de vechimea lor în limbă. Fenomenul trebuie trecut printre cele care caracterizează vorbirea actuală din această zonă. În studiul citat al lui I.-A. Candrea, alcătuit pe un material lingvistic adunat la începutul secolului, nu este reliefat

acest fenomen, iar în transcrierea folosită, cel puțin pentru oclusiva surdă, caracterul palatal al rostirii acesteia este clar notat *(ḱ)*. Rostiri depalatalizate ale oclusivelor velare în Banat sînt însă notate în ancheta E. Petrovici, din urmă cu aproximativ 40 de ani. Ar putea fi vorba de imitarea unui model străin de a rosti aceste sunete. În limba germană literară dar și în vorbirea populară, aceste oclusive sînt rostite fără o articulație suplimentară la palat. Problema rămîne deschisă.

Revenind la africatizarea dentalelor (urmată, parțial, de evoluții ulterioare spre alte sunete), constatăm că în timp ce oclusiva *t*, urmată de *e*, *i*, în cuvinte ca *spate* (h. 104) < lat. *spatha*, *dinte* (h. 66) < lat. *dĕnte*, *întind* (h. 139) < lat. *intĕndĕre*, este realizată ca africată, *ć*, pe întreg teritoriul Banatului, în cuvinte ca *neted* (h. 138)< lat. *nĭtĭdus*, *netezesc* (h. 139); alături de forma cu *-ć-*, cea mai răspîndită, au fost notate, în două puncte, și realizările *néḱed*, *neḱezésc*, cu *k* nepalatalizat. Faptul, deși rar, este semnificativ, pentru că în cazul corespondentei sonore, cum se va vedea imediat, reflexul *g* este mult mai răspîndit. În cuvinte mai noi, cum ar fi *ofticos* (h. 98), *ofticoasă* (h. 99), *oftícat* (h. 98), *tifos* (h. 149), *t* + *i* rămîne neschimbat în marea majoritate a punctelor. O arie unitară în estul provinciei (cu excluderea părților de nord și de sud) cu trecerea lui *t* + *i* la *ć*, cunosc reflexele populare ale cuvintelor relativ recente, de origine germană sau maghiară, *pătică (apotecă)* și *păticar (apotecar* 'farmacist'), realizate ca *păćică*, *păćicar* (hărțile 144, 145).

Pentru a ilustra marea varietate a ariilor descrise de africatizarea (respectiv evoluțiile următoare) corespondentei sonore *d* + *e*, *i* ne vom referi succint la cuvintele *des*, *deasă*, *dinte*, *deget*, *degeră*, *lindină* și *nodeu*. În fiecare caz, realizările fonetice dialectale descriu alte arii. În genere se poate constata că varianta mai veche cu *đ* se conservă mai bine în jumătatea de sud a Banatului.

În primul caz, *des* (h. 14) < lat. *dē(n)sus* și *deasă* (h. 15) < lat. *de(n)sa*, materialul *NALR – Banat* ne prezintă două arii: una sudică cu reflexul *đes*, *đeasă* și alta nordică cu *ges*, *gⁱasă (gęasă)*, cu *g* nepalatalizat. În colțul nord-estic al Banatului apare o arie mică cu africata *đ*.

Al doilea exemplu, *dinte* (h. 66), prezintă o mult mai mare extensiune a ariei cu reflexul *g-* nepalatalizat: *ginće*. Cu excepția colțului de sud-vest al triunghiului format de această provincie (un triunghi cu vîrful în jos), în care cuvîntul este rostit *đinće*, restul graiurilor bănățene a adoptat realizarea mai nouă cu *g-*. La impunerea acestei forme a contribuit, desigur, tendința de disimilare: *đ* — *ć* > *g* — *ć*, care a dus la eliminarea primei africate (substituirea ei prin *g-)*.

În al treilea exemplu, *deget* (h. 124) < lat. *dĭgĭtus*, faza mai veche cu *đ-* se menține în jumătatea de sud a triunghiului *(đeźet)*. O bună parte a jumătății nordice este acoperită de varianta cu reflexul *ź- (źeźet)*, care a rezultat printr-un proces de asimilare regresivă: *đ* — *ź* > *ź* — *ź*, deci invers ca în cazul cuvîntului precedent. Reflexul *đ-* se găsește și în colțul de nord-est al triunghiului, iar reflexul *ź-* în trei puncte din colțul sudic și în alte trei puncte din colțul de nord-vest. În sfîrșit, în jumătatea de nord apar și trei arii izolate (una mai întinsă în partea de nord-est) în care sunetul inițial este *g-(geźet)*. Pentru această variantă, ca și pentru forma *ginće*, putem invoca un fenomen de disimilație: *ź* — *ź* > *g* — *ź*. Fazele

s-au succedat după cum urmează : lat. *dĭgĭtus* > lat. pop., rom. com. *dĕǵet* > gr. băn. *đeźet* > *geźet*.

Exemplul următor, *degeră* (h. 125) < lat. **degelare*, prezintă multe asemănări cu termenul precedent. Și în acest caz, în partea de sud avem aria cu *đ-(đéźeră)*, formă prezentă și în colțul de nord-est. În jumătatea de nord se află zona întinsă cu *ź-*, rezultată prin asimilația lui *đ-* la *-ź-* *(đéźeră > źéźeră)*. Din această variantă, prin procesul de disimilație amintit, s-a detașat aria cu *g-* nepalatalizat *(géźeră)*, din colțul de nord-est. O enclavă cu *ź-*, precum și încă 8 puncte izolate cu același reflex, se află în aria sudică, fapt care probează că procesul asimilării lui *đ-* la *ź-* este în plină desfășurare în această arie mai arhaică.

Ca și în cazul primului exemplu, *des*, *deasă*, dar cu o extensiune și mai mare, dentala *-d-* din cuvîntul *lindină* (h. 20) < lat. *lĕndĭna* a ajuns la *-g-* *(língină)*. Aria cuprinde cu mult peste jumătatea de nord a Banatului, precum și două arii mai mici în colțul de sud-est, respectiv în cel de sud-vest. Apariția lui *-g-* în ambele cazuri este mai greu de explicat. Faza mai veche cu *-đ-* *(linđină)* se menține în colțul sudic al triunghiului, precum și în partea de nord-est. Forma cu *-ź-* *(linźină)* e atestată doar în 6 puncte, dintre care 3 sînt grupate în colțul de sud-vest.

Ultimul exemplu, *nodeu*, pl. *nodeie* (h. 137) 'ouăle picioarelor' < lat. **nōdĕllus* [5] prezintă în ce privește dentala *d* + *e* un tratament total diferit de situațiile de pînă acum. Africata *đ*, rezultată într-o fază mai veche, a rămas neschimbată în toate graiurile din această provincie : *nođeu*, *nođeie*, *nođiță*, *nođele* etc. Lipsa variantelor cu *-ź-*, *-g-* *(*noźeu*, **nogeu)*, variante la care ne-am fi putut aștepta judecînd după cazurile precedente, nu poate fi altfel explicată decît prin influența cuvîntului apropiat semantic și etimologic *nod*. Numai într-un singur punct, 73 (Glimboca), alături de varianta cu *-đ-*, apare totuși și reflexul cu *-ź-*, *noźele* (pl.), *noźel* (sg.).

Referindu-ne la tratamentul onclusivelor velare *k* și *g* urmate de *e*, *i* [din lat. pop. **cl (< -cul-)*, *cl* > *cl'*, respectiv **gl (-gul-)*, *gl* > *gl'*] constatăm că aria inovatoare, cu africatele *ć* și *đ*, se află tot în partea de nord a Banatului. De la caz la caz, ea este mai întinsă sau mai restrînsă, ultima situație fiind cea mai frecventă și constînd dintr-o fîșie îngustă de-a lungul laturii de nord a triunghiului.

Pentru aria cu extensiunea mai mare a inovației, este ilustrativă harta 126, *șchiop* (< lat. **exclŏppus)*. Aria mai veche, cu *kⁱ* (sau *ki̯)* nepalatalizat, se află în jumătatea de sud, cea inovatoare, cu *ć (șćop)*, mai întinsă decît precedenta, în nord. Trei puncte izolate cu *kⁱ* apar în această zonă.

Față de această situație (asemănătoare cu cea constatată la cuvintele *des*, *deget*, *degeră)*, în exemple ca *păduche* (h. 18) < lat. *pēdŭcŭlus*, *păduchios* (h. 19), *ochi* (h. 26) < lat. *ŏcŭlus*, *ureche* (h. 42) < lat. *aurĭcula*,

[5] Etimologia lui *nodeu* din lat. **nodĕllus* se află în *CDDE*, 1235 și în *CADE*, s.v. ; se reconstruiește un sg. **nodel*, pl. *nodei*, de la care s-ar fi refăcut un sg. *nodeu*. Menționăm faptul că forma etimologică *nodel* este acum atestată în pct. 73 din estul Banatului. Lat. **nōdĕllus* 'kleiner Knoten' stă la baza it. *nodello* 'Knorren', 'Gelenk', 'Knöchel', vfr. *noel* 'Knopf', 'Metalknopf', nfr. *noyau* 'Kern', prov. *nozel* 'Knoten', sp. *nudillo*, galiz. *nodelo* 'Fingerknöchel', astur. *nuyetsu* 'Fussknöchel' (vezi REW³, 5943 ; cuvîntul românesc în discuție nu este menționat de W. Meyer-Lübke). Explicația prin *nod* (DLR, S. Pușcariu, LR, I, p. 197) este eronată.

genunchi (h. 128) < lat. *genŭculum*, aria mai veche cu *k* (nepalatalizat) cuprinde aproape întregul teritoriu bănățean. Formele cu africata *ć* (*păduće*, *păducos*, *oć*, *ureće*, *źenunće*) sînt atestate numai în fîșia îngustă de care vorbeam mai sus. În toate cazurile, în colțul de nord-vest al triunghiului (3 puncte) apare varianta cu *k*. Tot în acest grup de exemple intră și cuvîntul *rărunchi* (h. 101, *rinichi*) < lat. **renŭncŭlus*, a cărui arie nordică cu *ć* (*rărunće*) este ceva mai restrînsă. Și mai restrînsă este aria cu *ć* (*mușć*) a cuvîntului *mușchi* (h. 91) < lat. *muscŭlus*. Cît privește pe *k* din *încheietură* 'gleznă' < radicalul lat. *inclavare* (h. 136, *gleznă*), aria cu *ć* cuprinde doar 7 puncte din colțul nord-estic al Banatului.

Cu totul altfel se prezintă oclusiva *k* + *i* în cuvintele de origine slavă: *kilav*, *skilav*, *skilod*, *skilov*, *înskilozat* (contaminat cu *anchilozat*), *kirlog* etc. (vezi h. 122 *schilod* și 123 *schiloadă*). Cu excepția unui singur punct (83, Gladna Română), în care unul din cei doi informatori a dat răspunsul *ćiláv*, *ćilávă*, în toate celelalte localități în care apar cuvintele și variantele menționate oclusiva *k* este neschimbată. Fenomenul este comparabil cu lipsa africatizării dentalei *t* + *e*, *i*, sau producerea acestui fenomen numai în unele cuvinte, de dată relativ recentă, și pe arii restrînse, în exemple ca *ofticos*, *ofticat*, *tifos*, *pătică*.

Corespondenta sonoră *g* + *e*, *i* [< lat. pop. **gl* (*-gul-*), *gl* > *gl'*] cunoaște aproximativ același tratament. Aria cu *đ* din cuvintele *unđe* < lat. *ŭngŭla* (h. 126) și *źũđ* (*źũź*) < *înjunghia* < lat. *jŭgŭlare* (h. 103) este mai restrînsă decît în cazurile precedente, fiind atestată mai cu seamă în colțul de nord-est.

Reflexele din graiurile bănățene ale oclusivelor palatale *ḱ*, *ǵ*, rezultate din lat. *cl*, *gl*, l-au preocupat și pe I.-A. Candrea, *Constatări*, p. 164 și urm. El a ajuns la concluzia că în timp ce reflexele bănățene ale cuvintelor latinești *clamat*, **clagum*, **clinga* și **scloppum* împart teritoriul Banatului în două zone „de o suprafață aproape egală", una nordică în care *ḱ* a trecut la *ć* (în transcrierea fonetică a lui C. *tś*): *ćamă*, *ćag*, *ćingă*, *șćop*, și alta sudică în care *ḱ* a rămas neschimbat, continuatorii altor cuvinte latinești în care apare același complex sonor, anume *clavem*, **clavatoria*, **colĭc(u)lum*, *genuc(u)lum*, *inclino*, *includo*, *manuc(u)lum*, *oc(u)lum*, *peduc(u)lum*, *orĭc(u)lam* prezintă vechiul sunet *ḱ* (palatalizat la C.) aproape pe întregul teritoriu bănățean. Faza cu *ć* (*ćaie*, *înćeietoare*, *cureć*, *genunć*, *înćin*, *înćid*, *mănunć*, *oć*, *păduće*, *ureće*) „apare numai într-o porțiune mică, în regiunea de nord-est, vecină cu Transilvania, întinzîndu-se pentru unele cuvinte de-a lungul Mureșului, pînă la Lipova" (p. 165). La fel stau lucrurile și în cazul oclusivei sonore *ǵ* din cuvintele lat. **glĕmus*, **glaciam*, *inglacio*, devenite *ǵem*, *ǵață*, *înǵeț* (C. le transcrie fără accent pe *g*), dar evoluate spre *đem*, *đață*, *înđeț* (la C. *dź* = *đ*) în fîșia nordică și în colțul de nord-est al Banatului. I.-A. Candrea constată în continuare că „schimbarea sunetului [*ḱ*] nu s-a produs uniform în toate cuvintele din aceeași localitate". După acest lingvist, inovația s-a produs prima dată în regiunea vecină a Ardealului, locuită de munteni și pădureni, de unde „s-a propagat, prin iradiație, în graiul satelor din vecinătate, situate în Banat, fără însă a izbuti să contamineze toate cuvintele..." (p. 173; vezi și p. 165). Desigur, precizăm noi, trecere lui *ḱ*, *ǵ* la *ć*, *đ* nu s-a făcut direct, ci prin stadiul intermediar *ť*, *ď*, cum a arătat deja A. Philippide, OR II, p. 175 și 184. Același proces îl admite și Dorin Urițescu, *Fonetismul*

unor graiuri românești din nordul Banatului (Rezumatul tezei de doctorat), Timișoara, 1977, p. 18 ; vezi și studiul *Observații asupra unor fenomene fonetice dialectale românești: e > ie; ḱ, ǵ > ć, đ*, în SCL XXIII (1972), nr. 2, p. 159–165. Întocmai ca I.-A. Candrea, D. Urițescu plasează punctul de plecare al fenomenului în sud-vestul Transilvaniei și în sudul Crișanei. La întrebarea de ce „unele cuvinte au fost atinse de această prefacere, iar altele nu", I.-A. Candrea mărturisește că nu poate da nici un răspuns satisfăcător (p. 165). „Constatăm o dată mai mult, scrie el, că fiecare cuvînt își are istoricul lui, dezvoltarea lui proprie fonetică și semantică, și că mare parte din influențele care s-au exercitat asupra fiecărui element lexical, întărindu-l sau slăbindu-l, făcîndu-l apt pentru o rezistență mai mare sau lăsîndu-l fără nici o apărare, ne-au rămas încă necunoscute" (p. 173–174). Sigur este faptul, adăugăm noi, că procesul fonetic în discuție este în plină desfășurare, el contribuind la creșterea frecvenței africatelor *ć* și *đ* în graiul bănățean. Mai adăugăm remarca lui I.-A. Candrea că în cuvinte ca *înḱin* (< lat. *inclino*), *înǵit* (< lat. *inglutto*) și *suǵiț* (< lat. *subgluttio*) schimbarea lui *ḱ* și *ǵ* în *ć* și *đ* n-ar fi avut loc în nici o localitate anchetată de el. Susținerea este confirmată, parțial, și de hărțile *NALR — Banat*. În primul volum se găsesc informații numai despre reflexele dialectale ale derivatelor verbului *a înghiți*, și anume despre part. adj. *înghițit, înghițită* și subst. *înghițitoare*. În toate cele 18 atestări ale acestor cuvinte, dintre care 16 sînt ale substantivului, nu a fost notată niciodată africata bănățeană *đ*, ci numai *g* (nepalatalizat).

Aria îngustă, sub forma unei fișii care merge paralel cu granița nordică a Banatului (Valea Mureșului), sesizată și de I.-A. Candrea în cercetările sale, mai poate fi ilustrată și cu alte fenomene fonetice consemnate în *NALR — Banat*. Astfel, în această zonă restrînsă, *ń* din *călcîń(e)* (h. 134) < lat. *calcāneum* și din *rîńe* 'rîie' (h. 88) < lat. *aranea* a evoluat la *-i̯-* (*călcîi(e)*, *rîie*), ca în alte părți ale teritoriului dacoromânesc. Caracteristică, apoi, pentru această bandă îngustă este apariția diftongului *-e̯á* în cuvîntul *musteață* (h. 59), prin apropiere de derivatele cu sufixul *-eață*, față de aria sudică cu *-á-* etimologic păstrat (< lat. **mŭstacia*). Tot aici, africatei *-d̦-* din restul Banatului, din cuvinte ca *bud̦ă, bud̦at, bud̦ată* (hărțile 71, 72, 73), îi corespunde spiranta sonoră *z* (*buză* etc.).

Dar această arie poate fi ilustrată și cu fapte de natură lexicală. Astfel, în timp ce în marea majoritate a punctelor anchetate denumirea pentru 'chel' (h. 23) este *pleș* (cu diferite variante), în fîșia de nord termenul curent este *peleag*. Situația este similară și în cazul vb. *(mă) pișcur* '(mă) pișc', cunoscut pe un teritoriu întins, față de *(mă) pițíg* 'id.' din fîșia nordică (h. 90). Tot astfel, față de *ficat* (h.134) din majoritatea punctelor anchetate, în zona îngustă de nord apare *mai*, o prelungire a ariei mult mai întinse a acestui cuvînt din Transilvania și Crișana.

Exemple numeroase de natură lexicală însoțesc, însă, și gruparea dialectală care împarte Banatul în două părți aproximativ egale, una de nord și alta de sud, grupare ilustrată de noi mai sus prin variantele fonetice ale cuvintelor *des, deasă, deget, degeră, șchiop*, iar de I.-A. Candrea și prin cuvintele *cheamă, cheag, chingă*, alături de *șchiop*. Astfel, pe h. 108, *subsuoară*, vedem că în partea de nord (două treimi ale triunghiului bănățean) se folosesc variante ale cuvîntului *subsuoară*, în timp ce în rest răspunsul este *supmînă* (*sumînă*), care se întîlnește și în 7 puncte înveci-

nate din Oltenia (*NALT – Olt.*, h. 111). Pentru 'umărul obrazului' (h. 47), graiurile bănățene cunosc două denumiri : *umărul obrazului* în partea de nord și *mărul obrazului* în cea de sud. Ultima expresie, cunoscută și în alte zone, este atestată încă la Dosoftei (vezi DLR, s. v.). În două zone aproape egale este împărțit teritoriul Banatului de ariile denumirilor *ochiul (ăl) mort* și *ochiul (ăl) orb* 'tîmplă' (h. 25). La fel stau lucrurile și în cazul denumirilor *urcior*, din partea de nord și *minigoci* — 'urcior la ochi' (cu diferite variante fonetice) în partea de sud (h. 40), apoi *grumaz* 'gît' în nord, față de *gușă* 'id.' în sud (h. 82), *plămîni* în nord, față de *ficații* (*ăi*) *albi* dintr-o zonă mai restrînsă din sud (h. 95), *nodeie* 'ouăle picioarelor' în nord, față de *nodițe* 'id.' în sud (h. 137), *gingel* în nord, față de *gingie* în sud (h. 70), *nară* în nord, față de *nare* în sud (h. 55). Ultimul exemplu este de natură morfologică, iar cele două precedente, derivativă.

Desigur, sub aspect lexical, datorită unor influențe străine din ultimele sute de ani, bine ilustrate de materialul extrem de bogat al *NALR – Banat*, precum și în urma deplasărilor de români din alte provincii către Banat, diviziunile care pot fi surprinse în urma noii anchete sînt încă și mai numeroase. Am avut deja cîteva exemple din care rezulta clar că partea de sud și de sud-est a Banatului merge cu vestul și nord-vestul Olteniei. Cu toate acestea, cele două tipuri de grupări lingvistice pe care le-am surprins pînă acum sînt mult mai bine conturate, în sensul că la realizarea lor contribuie fenomene fonetice importante, cu o mare frecvență în vorbire, dublate, totodată, de fapte lexicale sau de altă natură, la fel de semnificative. Trebuie totuși să spunem că această problemă este extrem de dificilă. Soluționarea ei va putea fi mai bine realizată după ce va fi fost publicat întregul material al *NALR – Banat*.

Trebuie să arătăm apoi că, în ciuda acestor diviziuni, graiul bănățean în ansamblul său poate fi bine individualizat față de restul teritoriului dacoromânesc cu ajutorul unor fenomene fonetice a căror vechime este mai mare decît a celor analizate pînă acum. Este vorba de modul în care se reflectă în acest grai fenomenul africatizării latinești populare și românești primitive a următoarelor sunete : lat. *j* (spiranta palatală sonoră) + *ó, ú (jŏcus, jŭgŭm)*; lat. *t* + *i̯* + *ó, ú (tītiōne)*; lat. *d* + *i̯* + *ó, ú (hŏrdeŏlum)*; lat. *c* + *i̯* + *ó, ú (ŭrceŏlus)*; lat. *g* + *i̯* + *ó, ú (*giurus)*; lat. *c* + *e, i* și lat. *g* + *e, i*. În toate aceste cazuri, africatele rezultate *ĉ* și *ĝ*, pierzîndu-și elementul oclusiv, au devenit spirantele bănățene *ś* și *ź*, pe tot teritoriul Banatului. Exemple ne oferă hărțile 39 (*sprînceană*), 43 (*cercel*), 40 (*urcior la ochi*), pentru africata surdă, și 38 (*geană*), 87 (*negel*), 124 (*deget*), 125 (*degeră*), 40 (*urcior la ochi*), pentru africata sonoră. În ultimul caz, *NALR – Banat* atestă pentru prima dată realizarea ca sonoră a consoanei *d* + *i̯* + *ó* din lat. *hŏrdeŏlum*, într-o arie alcătuită din 6 puncte în nordul Banatului : *ujđor* în pct. 55, 87, 96, 97, 98 și *ajđor* în pct. 54. Recurgerea la asterisc pentru faza *urĝor*, cum s-a procedat pînă acum (vezi S. Pușcariu, *EWRS*, Scriban, *Dicț.*, Tiktin, *DRG* etc.), sau la un lat. **hordĭceolus (CADE)* nu mai este justificată. Varianta bănățeană cu *-đ-* se înscrie perfect în seria romanică a descendenților lat. *hŏrdeŏlum*; lombard. *ordzöl*, veneț. *rudziol*, piem. *urzöl*, *verzöl*, vfr. *orjuel*, prov. *orzol*, sp. *orzuelo*, log. *(b)ardzolu*, it. *orzaiolo*, fr. *orgelet* etc. (vezi *REW*[3], 4179). De remarcat este faptul că în punctele menționate din Banat africata *-đ-* nu a devenit *-ź-*, cum ne-am fi așteptat.

Referindu-ne la întreaga discuţie de pînă acum, observăm că succesiunea reală, în diacronie, a fenomenelor fonetice discutate a avut loc într-o ordine inversă faţă de prezentarea lor aici. Vechile africate *č* şi *ğ* au devenit în graiul bănăţean spirantele *ś* şi *ź*, într-o fază destul de veche, în epoca românei preliterare. Spirantele *ś* şi *ź* au mai rezultat şi din *ḱ* şi *ǵ* provenite din lat. *cl* şi *gl* (în multe cazuri, acestea din lat. *-cul-*, *-gul-*). Dar această realizare am constatat-o mai cu seamă în fîşia nordică, la sudul Văii Mureşului, ca o prelungire a unei arii din sudul Crişanei şi din sud-vestul Transilvaniei. În rest s-au menţinut vechile oclusive palatale (între timp depalatalizate). Spirantele *ś* şi *ź* au apărut apoi şi din *ć* şi *đ* rezultate prin africatizarea dentalelor. În acest caz, procesul de generalizare a noilor spirante este încă în curs. Pe alocuri, constatăm chiar substituirea spirantelor *ś*, *ź* prin oclusivele velare *k*, *g* (nepalatalizate).

Această varietate extraordinară în sincronie, care impresionează la primul contact cu hărţile *NALR — Banat*, se atenuează la o analiză cît de cît aprofundată, din perspectiva diacronică, a unor fenomene caracteristice. Unitatea iniţială a graiului bănăţean poate fi astfel întrevăzută. Acest mod de a proceda poate aduce puncte noi de vedere în problema insuficient rezolvată referitoare la structura dialectală a teritoriului dacoromânesc, problemă care trebuie pusă atît din perspectivă sincronică, cît şi diacronică.

În seria atlaselor regionale româneşti, *NALR — Banat* ocupă un loc de frunte. Bogăţia materialului cartografiat, a notelor de pe marginea hărţilor mari, numărul mare de hărţi interpretative, precum şi realizarea tehnică superioară îi onorează atît pe autori şi cartografi, cît şi pe editori. După ce publicarea tuturor atlaselor regionale va fi terminată, dialectologii români precum şi specialiştii în istoria limbii române şi etimologiştii vor avea la dispoziţie o sursă de informaţie de o bogăţie şi precizie excepţionale. Importanţa ştiinţifică a lucrării depăşeşte însă limitele ţării, căci interesul pentru fenomenul lingvistic românesc este în continuă creştere printre romaniştii străini. Din aceste motive, şi pentru ca specialiştii să poată avea la dispoziţie dintr-o singură privire întreaga hartă dialectală a teritoriului dacoromânesc cu noua reţea de puncte atît de deasă (1000 de localităţi), ar fi indicat ca într-o fază următoare, dar nu prea tîrziu, să se treacă la realizarea unui atlas sintetic pe baza datelor din atlasele regionale atît publicate deja, cît şi în faza de redactare. În această lucrare, hărţile vor trebui să cuprindă nu cuvinte întregi, ci simboluri ale fenomenelor din graiuri, stabilite după criterii lingvistice (etimologic, morfologic, fonologic), cam în felul în care au fost alcătuite volumele mici ale *ALR I* şi *ALR II*, sau, şi mai bine, hărţile în pregătire ale *Atlasului limbilor Europei (ALE)*. Mijloacele moderne de transcriere automată a simbolurilor pe hărţi ar permite realizarea mult mai rapidă a noii lucrări. Desigur, numărul hărţilor sintetice nu va putea fi la fel de mare ca cel din atlasele regionale. O selecţie după criterii ce urmează a fi stabilite de toţi autorii atlaselor regionale ar asigura includerea fenomenelor celor mai importante, însoţite de un comentariu lingvistic interpretativ, aşa cum se procedează în cazul hărţilor *ALE*.

Februarie 1982

V. Arvinte
Facultatea de filologie
Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi

FLORIN D. POPESCU, **Limba și stilul poeziei lui Vasile Alecsandri. Îndrumări metodice**, București, Editura didactică și pedagogică, 1980, 263 p.

George Călinescu făcea, acum mai bine de patru decenii, într-un context cu totul special, observația că în timp ce limba scrierilor lui Creangă, Eminescu, Odobescu fusese studiată, limba operei lui Alecsandri „întîmplător nu s-a studiat"[1].

Deși interesul teoretic și practic al lui Alecsandri față de limba română a fost remarcat de timpuriu (T. Maiorescu, 1872 și B. P. Hasdeu, 1877, dacă trecem cu vederea cîteva insolențe din 1869, azi cvasi-anonime), cercetarea limbii operei sale a întîrziat într-adevăr (primele contribuții în această privință aparținînd lui D. Caracostea, 1941 și 1942). Fără să fi apărut deci pe un teren gol, cartea lui Florin D. Popescu, pornind și de la cîteva studii anterioare ale autorului, foarte speciale și analitice, oferă o monografie asupra limbii poetice a „bardului de la Mircești" și contribuie astfel, alături de biografia scrupulos reconstituită de G. C. Nicolescu (1961 ; 1965) și de marea ediție a operei, inițiată tot de G. C. Nicolescu, apoi continuată de colaboratoarea sa, Georgeta Rădulescu-Dulgheru[2], la mai buna cunoaștere a imaginii spirituale a primului poet român modern de talie europeană, în preajma încheierii unui secol (1990) de la dispariția lui.

Monografia pe care o prezentăm, realizată cu mijloacele investigației lingvistice tradiționale, este divizată în patru secțiuni. Rezumîndu-le mai jos, adăugăm pe marginea fiecăreia unele observații complementare.

I. *Vasile Alecsandri și problemele limbii literare* (p. 5—41) constituie un preambul mai ales teoretic, de interes și pentru istoria limbii române literare, „cel mai extins și mai aprofundat studiu în materie" (D. Macrea, *Cuvînt înainte*, p. 3). Se trec aici în revistă concepția despre limba literară, antipurismul și antilatinismul lui Alecsandri. Se menționează, cu extrase din operă, preocupările lui lexicologice, lexicografice chiar, etimologice, ortografice și ortoepice — cu principii și propuneri concrete valabile în general și astăzi (cf. p. 27) —, gramaticale, dialectologice *avant la lettre* și implicite (cf. p. 33), critica jargoanelor. Un material documentar prețios pentru analiza gîndirii lingvistice a lui Alecsandri i-a fost oferit monografistului de corespondența poetului, din plin exploatată aici.

S-ar fi cuvenit să se arate însă că, nerespingînd suf. *-țiune* „în cuvintele *noțiune, moțiune, rațiune*", cum făcea în alte cazuri, pentru că **noție*, **moție*, *rație* (cu asteriscurile noastre, C.D.) îi păreau ridicole (cf. p. 16), specializarea semantică a variantelor a fost în cele din urmă împotriva lui Alecsandri în cazul ultimei perechi de exemple. De asemenea, menționîndu-se și comentîndu-se (p. 19—20 și 36, n. 192) preferința poetului pentru masc. *onor* în defavoarea fem. *onoare*, impus totuși ca formă unică în limba literară standard, s-ar fi cuvenit să se recunoască păstrarea primului ca atare pînă astăzi în expresii specifice limbajului militar. Cît despre omonimia dintre pers. 3 pl. și 1 sg. ale verbelor de conj. I. de tipul *[ei] zbor, se joc* etc., recomandată de Alecsandri, dar neimpusă în cele din urmă în limbă, este de arătat că frecvența „în opera beletristică" proprie și susținerea ei „și din punct de vedere teoretic în gramatica sa" (p. 20) — este vorba de *Grammaire de la langue roumaine*, Paris, 1863,

[1] *Principii de estetică*, București, 1939, p. 120 (ed. 1968, p. 87 ; ed. fragm. Al. Hanță; 1971, p. 17; ed. Al. Piru, 1974, p. 149).

[2] Vasile Alecsandri, *Opere*, I—III, *Poezii*, Text ales și stabilit de G. C. Nicolescu și Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Studiu introductiv, note și comentarii de G. C. Nicolescu, București, 1966 ; *Opere*, IV, *Proză*, Text ales și stabilit, note și variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, 1974 ; *Opere*, V, *Teatru...*, 1977 ; *Opere*, VI, *Teatru...*, 1979 ; *Opere*, VII, *Teatru...*, 1981.

semnată V. Mircesco — au lăsat totuşi urme la poeţii posteriori (Eminescu, Iosif, Goga, Pillat ş.a.) pînă tîrziu, ca licenţe poetice, în serviciul ritmului şi al bogăţiei rimelor.

Concluzia acestei prime secţiuni este că „...prin articole, scrisori, conferinţe, prin participări la dezbaterile din sînul Academiei Române, prin aducerea pe scenă şi ridiculizarea rătăcirilor lingvistice ale epocii, dar mai ales prin creaţia sa artistică, deci printr-o activitate practică, Vasile Alecsandri a contribuit la apărarea şi consolidarea evoluţiei fireşti a limbii noastre literare, la modernizarea acesteia" (p. 41). Nu puţin vor fi contribuit la lărgirea audienţei de care s-au bucurat atitudinea lingvistică a poetului şi realizarea ei practică, preţuirea arătată „bardului" de noua generaţie a Junimii, ale cărei idei lingvistice consunau în general cu ale lui, şi prestigiul oficial al lui Alecsandri, atît ca poet cît şi ca om politic.

Nucleul cărţii este constituit din cele două secţiuni mediane :

II. *Aspecte de limbă în poezia lui Vasile Alecsandri* (p. 42—142), cea mai amplă parte, în care se cercetează aspecte fonetice, lexicale, morfologice şi sintactice, de natură regională, arhaică şi populară, adaptarea neologismelor, formarea cuvintelor, urmărindu-se — prin studiul comparat al manuscriselor (1497 şi 823 BARSR [3]), al poeziilor publicate în periodice („Propăşirea", „România literară", „Revista română" ş.a.) şi al ediţiilor antume (1853, 1863, 1875) — procesul de înlocuire treptată a unor forme arhaice şi mai ales regionale, moldoveneşti, cu forme literare azi, de sugestie munteană ;

III. *Elemente de structură stilistică în poezia lui Vasile Alecsandri* (p. 143—210), consacrată inventarierii şi exemplificării modalităţilor de realizare a expresiei artistice : versificaţie (structura silabică şi metrică a versurilor, ritmul, rimele) şi figuri de stil (în număr de 16, dintre care repetiţia, inversiunea, epitetul şi metafora, larg cultivate de poet, sînt analizate în detaliile tipurilor şi subtipurilor reprezentate în opera poetică), secţiunea încheindu-se cu cercetarea evoluţiei stilului de-a lungul ciclurilor de poezii.

Analizele întreprinse aici sînt deosebit de minuţioase, oferind adevărate repertorii de cuvinte, forme şi construcţii, urmărite în dinamicitatea evoluţiei stilului poetic la Alecsandri. Se simte însă, după părerea noastră, necesitatea discutării unor probleme deloc sau foarte puţin tratate de monografist în secţiunea a II-a, dintre care iată cîteva : 1) V a r i a b i l i t a t e a a c c e n t u l u i ; deşi în preambul se menţionează observaţii ale poetului privind fenomenul (p. 32), lipseşte un paragraf deosebit consacrat prezenţei lui în poezie, ca mijloc important de adecvare a expresiei s e g m e n t a l e la modele p r o z o d i c e. Spicuim, în această privinţă, exemple date chiar în monografie, dar în cadrul discutării altor probleme : *ántic* şi *antíc*, p. 83 ; *aromátic*, p. 83, şi *aromatícă*, s. v. *casolete*, p. 84 ; *arípe* şi *áripi*, p. 111 ; *Bosfórului* şi *Bósforului* — în ediţii diferite ale aceluiaşi text, cf. p. 115 (caz comentat de poetul însuşi, cf. p. 32) ş.a. 2) R a p o r t u l d i n t r e f o r m e c u h i a t ş i c u d i f t o n g, altfel spus — dintre forme cu/fără sinereză sau cu/fără diereză ale unor cuvinte, mijloc de adecvare a expresiei l i n g v i s t i c e la structuri r i t m i c e proprii unei poezii sau alteia (exploatat mai tîrziu şi de Eminescu). Spicuind tot din monografie, un singur exemplu : „Precum *geniul* falnic în falnic viitor" (p. 140 ; s. n., diereză) vs „Ca suflarea unui *geniu* pintre frunzi alin adie" (p. 189 ; s. n., diftong). Cuvîntul subliniat *supra* apare în ambele ipostaze în una şi aceeaşi poezie eminesciană : *La mormîntul lui Aron Pumnul*, II, 3 (cu diereză) vs III, 1 (cu diftong). Facem abstracţie aici de eventualitatea, de ordin semantic şi etimologic, ca în al doilea vers citat imediat *supra* din Alecsandri să fie vorba nu de un reflex al lat. *genius*/fr. *génie*, ci de unul al fr./tc. < arab *djinn* „duh", cunoscută fiind prezenţa multor „orientalisme" lexicale în special pe lîngă motivele orientale din opera poetului.

[3] Cercetări viitoare asupra limbii poetice a lui Alecsandri vor avea de ţinut seama şi de manuscrisul foarte recent donat B.A.R.S. România — albumul dedicat „Familiei Negri" (1850) ; cf. Virgil Cândea, *Cel mai vechi manuscris Alecsandri*, în „România literară" XIV, nr. 41, 8 octombrie 1981, p. 8.

3) A d j e c t i v u l : este adevărat că numeroase referiri la această clasă lexico-gramaticală se fac în paragraful despre epitet din III (tratare stilistică), dar lipsește din II paragraful de ordin morfologic, dacă facem abstracție de observațiile relative la adjectivele determinative din paragraful consacrat pronumelor. Într-un paragraf referitor la adjectivele calificative s-ar fi putut releva, de pildă : a) forme neobișnuite de gen, impuse de rimă (cf. p. 209 : **mîndri** *curcubei* „Serile la Mircești", unde în primul rînd genul substantivului este modificat în rimă cu adj. *mei* dintr-un vers următor, ceea ce impune noul fel de acord) sau de ritm (cf. p. 204 : *lanțuri* **tainici** ; se elimină astfel o silabă care ar fi jenat din punct de vedere metric) — procedee exploatate mai tîrziu și de Eminescu ; b) construirea superlativului absolut cu adv. *mult*, nicăieri în monografie semnalată în mod explicit, cf. p. 130 : „Tu îmi întinzi o cupă **mult** *plină* de amaruri", p. 177 : „Mari lanterne transparente de o formă **mult** *bizară*' (s. n.) — fenomen de asemenea prezent la Eminescu (cf. „**Mult** *bogat* ai fost odată, **mult** rămas-ai tu *sărac*", în *Călin*..., VI, 6).

Încheiem acest punct cu două observații de interes lexical complementare la monografie : a) *a necheza*, întîlnit la Alecsandri atît în variantă tare cît și în variantă slabă și comentat în paragraful de morfologie a verbului, p. 127, este de alăturat m u n t e n i s m e l o r l e x i c a l e, față de *a rîncheza*, regionalism moldovenesc, întîlnit și acesta în poezie și menționat în capitolul de fonetică, s. v. *răncheează*, p. 49) ; b) semnalarea contribuției lui Alecsandri la d e z v o l t a r e a s e m a n t i s m u l u i actual al neologismului tehnic *pastel*[4].

IV. *Îndrumări metodice privind studiul limbii și stilului poeziei lui Vasile Alecsandri* (p. 211—237) este o secțiune aplicativă, de interes pentru școala medie și pentru practica pedagogică a studenților. Se prezintă aici mostre de analiză a unor fragmente descriptive (portrete : Fulga din *Dan, căpitan de plai*, Lia din *Legenda ciocîrliei* ; „peisajul uman" : fragment din *Murad Gazi sultan și Becri Mustafa* ; „natura ca peisaj interior" în pastelul *La gura sobei)*, a particularităților poeziei epice (fragment din *Sentinela română*, ciclul „Mărgăritărele", din *Căpitanul Romano*, ciclul „Ostașii noștri"), o succintă comparație cu limba și stilul unor poeți congeneri (Bolintineanu, Alexandrescu) sau din generația următoare (elemente preeminesciene la Alecsandri) și două analize gramaticale și stilistice mai amănunțite (fragment din *Legenda rîndunicăi* și pastelul *Mezul ernei)*.

Raportările la alți scriitori sînt însă mult mai diverse decît lasă să se înțeleagă capitolele din IV, și dispersate prin tot volumul ; se fac, de exemplu, raportări și la Budai-Deleanu (p. 68, n. 1 ; 56, n. 2), la Asachi (p. 108), la Conachi (p. 56, n. 2), la C. Negruzzi (p. 108, 133, 140 etc.), chiar la I. L. Caragiale (p. 15), Arghezi (p. 13, n. 55, p. 15, 143, 198) și Blaga (p. 143, 198) etc. etc. Cele mai numeroase, cum era și firesc, sînt comparațiile cu limba poetică eminesciană ; în afara paragrafului special din IV (p. 231—232), alte referiri la Eminescu se mai găsesc la p. 13, n. 55, 15, n. 74, 39, n. 178, 43, 68, n. 1, 106, 108, 109 și n. 1, 114, n. 1, 133, 140, 143, 175 (după T. Vianu), 181, 184, 198, 203, 219, 224, 226, 230, la care se pot adăuga pagini unde se comentează, neexplicit însă, alte elemente „preeminesciene" : p. 115 („De pe umerii de fildeș unui zeu grotesc de China", absența art. genit., comentată ca atare în alte locuri), p. 127 („. . . *răspînde* reci flori" s. n., formă tare a verbului), p. 142 („Strălucește și dezmiardă *oceanul* de ninsoare", s. n., hiat), p. 187, 212, 236—237 („Ca înaltele coloane unui templu maiestuos", cf. obs. n. la p. 115), p. 203 („Multe flori lucesc în lume"), p. 225 („Și prin flacăra albastră vreascurilor de aluni", cf. obs. la p. 115, 187 ș. cl.), ca și paginile menționate *supra*, aici, în legătură cu probleme de prozodie și metrică. Meritorie, dar mai mult decît sumară, este raportarea limbii poetice a lui Alecsandri la proza (p 54),

[4] Vezi recentul studiu al lui Theodor Hristea, *Schimbările semantice și importanța lor pentru cercetarea etimologică*, în *Semantică și semiotică*, sub redacția acad. I. Coteanu și prof. dr. Lucia Wald, București, 1981, p. 265—267.

la dramaturgia (p. 33; p. 61, n. 1 — după G. Ivănescu), la proza şi la teatrul (p. 77 — după Domnica Gheorghiu) ale aceluiaşi autor. Alt merit al monografiei constă din corecturi şi amendări ale unor interpretări şi opinii legate de stilul şi de importanţa lui Alecsandri în raport cu limba română literară (p. 149 şi n. 1; p. 152 şi n. 2; p. 184 şi n. 1; p. 266 — aici arătîndu-se anticiparea unor elemente ale simbolismului macedonskian — ş.a.).

Cartea se încheie cu foarte scurte rezumate în limbile franceză, engleză, germană şi rusă, cu *Indice de nume* (referitor exclusiv la autorii citaţi, nu şi la personaje sau personalităţi istorice evocate de poet, ceea ce ar fi fost interesant din perspectiva onomasticii în operă), *Sigle şi abrevieri* şi o *Bibliografie selectivă* (16 titluri de ediţii consultate şi 148 de scrieri exegetice, dintre care 1/3 consacrate expres autorului comentat sau cuprinzînd ample capitole referitoare la el, lista putînd fi completată cu cîteva titluri menţionate la p. 6—7, n. 3: „Contribuţii la cunoaşterea limbii operei lui Alecsandri şi a preocupărilor sale teoretice cu privire la limba română literară...”). *Sumarul*, analitic, suplineşte parţial un indice de materii, a cărui utilitate ar fi fost mare pentru elevi şi studenţi mai ales.

Monografia este bine scrisă, ceea ce trebuie neapărat subliniat este claritatea şi accesibilitatea expunerii, căci o asemenea carte se adresează în primul rînd profesorilor din învăţămîntul liceal şi — prin ei — elevilor, dar şi studenţilor, cărora le oferă instrucţii foarte utile, în special prin ultima ei parte.

Ne luăm permisiunea, în cele ce urmează, să nu fim de acord cu autorul în cîteva puncte ale expunerii sale, şi anume:

La p. 44, nu se pot invoca, nici măcar ca probabilitate, cerinţele rimei pentru explicarea formei munt. *bărbăţie* (î.l.d. mold. *barbaţie*), în rimă cu *-mpărăţie* (*Odă ostaşilor români*), din moment ce al doilea element al rimei prezintă tot o formă fonetică muntenească (în graiurile moldoveneşti avînd şi el a). Este aici pur şi simplu o „muntenizare” şi — prin aceasta — o literarizare generală a expresiei, pe linia atitudinii lingvistice constante a poetului în volumele de opere, în contrast cu textele publicate în periodice, atitudine observată de monografist în numeroase alte locuri.

La p. 66, unde se comentează dispariţia lui **r** prin disimilare consonantică, fonetism popular destul de bine reprezentat la Alecsandri, cum reiese din exemple date aici, este notat şi subst. *şioi*, ceea ce lasă să se înţeleagă că forma originară ar fi fost *şiroi*. La Alecsandri însă, *şioi* poate proveni din *şivoi* — variantă fonetică a lui *şuvoi*, des întîlnită la scriitorii care cultivă fonetisme moldoveneşti [5]. Din punct de vedere fonetic, am putea avea a face aici cu fluctuaţia **v** ~ **h** ~ Ø, al cărei ultim element (Ø) se explică prin slaba articulare a celui de-al doilea (**h**), chiar dacă nu avem atestarea variantei cu **h** (dar cf., pe de o parte, *puvoi* ~ *puhoi*, din aceeaşi sferă semantică, pe de alta, *bivol* ~ *bihul* şi *biol*, pentru care cf. *DA*, s. v. *bivol*, de unde şi antroponimul *Biolan*).

La p. 95, neologismul *poet* are — la Alecsandri — ca etimon, desigur, pe fr. *poète*, poate şi pe it. *poeta*, mai puţin probabil pe lat. *poëta*, menţionat şi el aici, şi nicidecum pe ngr. *piitis*, menţionat pe primul loc între etimonuri, căci fonetismul acestuia din urmă nu lasă umbră de îndoială în privinţa absenţei oricărei contribuţii a lui la apariţia, nu numai în scrierile lui Alecsandri, ci chiar în limba română, în general, a formei de la care porneşte observaţia noastră.

[5] Cf. „...un *şivoi* de viaţă...”, la N. Iorga, *Eminescu*, ed. N. Liu, Iaşi, 1981, p. 193 (s.n.). Îndrăznim să credem că şi T. Maiorescu va fi folosit forma cu fonetism moldovenesc, *şivoaie*, în articolul *Poeţi şi critici* (1886), deşi în „Convorbiri literare” XX (1886), nr. 1, p. 5, după care în variate ediţii ulterioare de *Critice* (ed. completă Socec, 1931, vol. III, p. 59; ed. Domnica Stoicescu, 1966, p. 435; ed. Domnica Filimon-Stoicescu, 1967, vol. II, p. 280) apare forma *şiroaie*, probabil printr-o greşeală originară de tipar. Cît despre var. *şuvoi*, ea apare mai cu seamă la scriitori munteni (cf. „...din cerul deschis ca o fereastră a infinitului, curge un eteric *şuvoi* de beteală”, Geo Bogza, *Cartea Oltului*; s.n.).

La p. 100, nu se pune problema adaptării (de către Alecsandri ?) a diftongului **eu** ca **ev** în toponimul **Ev***ropa;* e pur și simplu preluarea *tale-quale,* de la unii contemporani poate, cu siguranță de la scriitori anteriori, a formei neogrecești (slave) corespunzătoare.

La p. 119, construcția subliniată de autor, din „Ferice *de acela* ce-n tulburare-i poate...", nu este de socotit, la origine, p a r t i t i v ă, cum „glăsuiește" paranteza care o precedă ; avem aici un complement indirect, a t r i b u i r e a prin acuzativ prepozițional a unei stări (cf. conceptul gram. rus. *sostojanije)* exprimate de adv. *ferice (<e* **ferice** *de...,* cf. *noroc* **de acela** *[care...], bine* **de acela** *[care...]* etc.), căci construcțiile autentic partitive conțin, uneori, e adevărat, forme pronominale demonstrative, dar neapărat la plural (...**de** *aceia/* ...**de** *acelea,* în limba contemporană cu prep. **din** înaintea formelor și de singular sau, mai rar, dar în mai mare congruență cu formele de plural care trebuie să urmeze, cu prep. **dintre**) după regenți cu valoare fie și vag, dar întotdeauna cantitativă : *unul/una..., unii..., mulți..., puțini..., o parte..., o bucată...* etc. Folosirea, azi, în asemenea construcții, a singularului pronumelor demonstrative (cf. „aș cumpăra *una* **de aceea**, roșie" î.l.d. „...*una* **de acelea**, roșie" sau „...*una* **de acelea** roșii"), de la care bănuim că pornește observația interparentetică a autorului, este — dimpotrivă — ulterioară și chiar greșită din perspectiva limbii literare.

La p. 199, o observație de dialectologie : expresia *ceea lume* nu este populară, cum e privită aici, ci regională, moldovenească (ni se pare, de asemenea, îndoielnică glosarea ei prin „lumea viitoare").

Discutabilă ne pare considerarea adj. *juna* (p. 234) ca neologism.

Lăsînd oarecum la o parte greșelile sau omisiunile de tipar pe care cititorul le poate îndrepta sau completa singur cu ușurință (p. 21, r. 9 ; p. 34, r. 18 ; p. 60, r. 8 și —5 ; p. 75, r. 16—18 ; p. 76, r. —13 ; p. 78, r. —9 ; p. 108, „subsol" ; p. 154, r. —9 ; p. 193, r. 21 ; p. 197, r. 4 ; p. 211, r. 13 ; p. 222, r. —6), le vom menționa explicit numai pe cele cîteva, mai importante, relative la termeni tehnici, exemple, cuvinte străine și nume proprii : p. 63, r. —5 : *descariul* î.l.d. corectul *păscariul;* p. 78, r. 17 : ucr. krajnic î.l.d. krajnik ; p. 151, r. —17 și —16 ; dodecosilabi î.l.d. dodecasilabi ; p. 158, r. —9, n. 1 : *Krischer* î.l.d. *Kritischer ;* p. 184, r. —6, n. 1 : Hastic î.l.d. Hastie (și la *Indice...) ;* p. 221, r. 19 : *cămeșe* î.l.d. *cămeșă.* La p. 28, r. —11, data de **10** *iunie 1871* (subl. n.) este de corectat în **16** *iunie...* (cf. p. 29, n. 153, r. —13 și sursa menționată acolo), iar la p. 184, r. 2, varianta *Eliade* contrastează cu var. **H***eliade* (s. n.), *passim,* unică formă (cu o cratimă superfluă) menționată în *Indice...,* sub care se trimite totuși și la p. 184. Trimiteri absente din *Indice...,* sub Caragiale, I. L. : p. 15, sub Coteanu, I. : p. 131, sub Eminescu, M. : p. 203 (unde numele poetului este menționat de trei ori) ; tot în *Indice* (p. 248, col. I), de corectat Necolescu în Nicolescu. La p. 257, r. —1 *(Bibliografie selectivă)* este de introdus anul apariției, 1958, al volumului respectiv.

Într-o ordine de idei apropiată, forma *rotopitor* dintr-un vers al legendei *Dan, căpitan de plai* (r. 136), apărută ca atare chiar în „Convorbiri literare", nr. 10, ian. 1875, p. 378, col. II și preluată astfel de majoritatea absolută a edițiilor, inclusiv de cele antume, ne pare a fi dacă nu o greșeală de tipar atunci o metateză (metagramă) involuntară sub pana poetului — din *ropotitor* —, apărută și printr-o complexă disimilare sintactică *sui generis* cu precedentul *tropot,* prezent de două ori în versuri vecine, pe r. 135—136 ale poemului, și cu *potop,* imediat precedent. În ediția de *Poezii,* Scrisul românesc, Craiova, 1940, forma la care ne referim apare la p. 387, însoțită de n. 36, în care ni „se explică" printr-un „efect de armonie imitativă" (care s-ar fi realizat, adăugăm noi, și fără metateza semnalată aici), și a pătruns chiar în *DLRLC,* vol. IV, M—R, 1957, p. 772, col. II, s. v. ROPOTITOR, unde, sub categorisirea „variantă", i se acordă statutul stilistic de „creație personală". Considerînd-o implicit conștientă, monografistul o combate, pe drept cuvînt, la p. 160 : „este o exagerare și o abatere de la spiritul limbii române". Dintre numeroasele ediții consultate de noi, numai *Poezii,* Ediție îngrijită, adnotată și comentată de G. C. Nicolescu..., vol. II, Col. „Clasicii români",

E.S.P.L.A. (1955), p. 77 este tentată de restabilirea formei normale (dar fără lămuriri, necesare, în aparatul de note de la p. 375–376). Repetînd opinia noastră în privinţa formei (greşeală de tipar sau, mai curînd, metateză combinată cu o disimilare fonetică-sintactică involuntară), adăugăm acum că, dacă poetul va fi observat-o, va fi păstrat-o totuşi dintr-un simplu capriciu, deloc neobişnuit la un „răsfăţat al muzelor", cum era (şi cum îi plăcea să fie) considerat „bardul de la Mirceşti".

Avînd conştiinţa variatelor dificultăţi actuale de ordin editorial, presupunem că unele dintre lacunele monografiei, relevate *supra*, provin şi din trunchierea manuscrisului predat de autor editurii, ceea ce ar fi putut genera refacerea parţială a textului, cu pierderea din vedere, mai mult sau mai puţin firească, a unor pasaje sau elemente de legătură dintre diferitele secţiuni, capitole sau paragrafe ale monografiei.

Pe lîngă meritele ei arătate *supra* este de conchis că avem a face cu una dintre puţinele lucrări de sinteză asupra limbii unui important compartiment al operei lui Alecsandri, treaptă cu siguranţă necesară şi utilă spre o şi mai amplă sinteză, cu privire la limba *întregii opere* a poetului care a însemnat atît de mult pentru începuturile literaturii române cu adevărat moderne, sinteză care ar face ca observaţia lui George Călinescu, cu reproducerea căreia se deschide această recenzie, să devină complet şi — pe cît posibil — definitiv caducă.

Decembrie 1981

Constantin Dominte

Facultatea de limbi şi literaturi străine
Bucureşti, Pitar Moş 7–13

A. I. EREMIA, **Contribuţii la studiul formării cuvintelor în limba moldovenească**. Sub redacţia lui N. G. Corlăteanu, Chişinău, „Ştiinţa", 1979, 274 p.

Lucrarea pe care o prezentăm este concepută ca un compendiu de formarea cuvintelor care se adresează, după mărturia autorului, specialiştilor filologi, învăţătorilor şi studenţilor. Avînd în vedere cel puţin prima categorie din cei cărora le este destinată cartea, autorul încearcă, pe lîngă prezentarea lucrurilor cunoscute din domeniul cercetat, şi unele clasificări şi interpretări originale.

După un scurt „Cuvînt înainte" în care se arată scopul urmărit de autor şi se prezintă succint planul lucrării, urmează cele două secţiuni principale, de dimensiuni sensibil apropiate, care conţin expunerea propriu-zisă.

Partea I, ambiţios intitulată *Teorie şi metodă în cercetarea formării cuvintelor* (p. 5–132), conţine un mare număr de probleme care depăşesc sfera cercetată, începînd de la definirea limbii de către clasicii marxism-leninismului pînă la rezumarea teoriilor lingvistice celor mai cunoscute (cf. primele două capitole *Concepţii lingvistice generale, Unităţile de bază ale limbii).* Începînd cu capitolul al treilea *(Morfematica derivaţională)*, care este cel mai întins ca număr de pagini (p. 25–67), se trece la tratarea problemelor legate de structura cuvîntului (se discută termenii morfem, morf, alomorf, particularităţile radicalului şi ale afixelor, tema cuvîntului etc.). Capitolul al patrulea (p. 70–81) prezintă *Modalităţi de analiză a structurii cuvîntului* (analiza etimologică, morfematică şi derivaţională), iar în ultimul capitol din partea I (p. 93–132) se descriu *Procedeele şi mijloacele de formare a cuvintelor:* derivarea cu afixe — sufixe, prefixe, formaţii parasintetice —, compunerea, conversiunea, „procedeul lexico-sintactic" (un tip de compunere din grupuri sintactice) şi „procedeul lexico-semantic" (schimbarea sau îmbogăţirea sensului unor cuvinte).

Partea a II-a a lucrării, *Structura şi tipologia numelor topice* (p. 133–206), face o clasificare a toponimelor (de fapt, mai mult a microtoponimelor) în funcţie de modul în care sînt formate. După un scurt capitol de *Consideraţii preliminare* (p. 134–138), materialul

este clasificat în *Toponime simple* (p. 138—184), unde sînt incluse de fapt atît toponimele primare, cît și cele derivate, și *Toponime compuse* prin diferite procedee (p. 184—206). În capitolul *Concluzii* (p. 206—219) se reiau ideile și clasificările principale din carte. Aceasta mai conține la sfîrșit un rezumat în limbile rusă și franceză, o bibliografie, un indice de formanți și de cuvinte și o listă de abrevieri.

Lectura atentă a lucrării pe care o prezentăm ne-a sugerat unele observații pe care le vom discuta în cele ce urmează.

Autorul acordă o importanță majoră diferitelor modalități de analiză a cuvintelor, ceea ce este obligatoriu în cercetarea modului lor de formare. Ni se pare însă că noțiunea de analizabil și neanalizabil nu este aplicată nici consecvent și nici într-un mod adecvat. Autorul afirmă următoarele : „Cuvintele moștenite și cele împrumutate sînt *neanalizabile* [subl. ns.] în limba moldovenească contemporană. Segmentarea lor în elementele componente se poate efectua numai dacă folosim datele istoriei limbii, numai în cadrul analizei etimologice" (p. 73). Această afirmație nu este însă valabilă pentru toate cuvintele moștenite sau împrumutate. Orice vorbitor care nu știe etimologie recunoaște în *pîndar* < vsl. пѫдарь o formație cu sufixul *-ar (pîndi + -ar)*, ca și în *lemnar (lemn + -ar)*. Primul exemplu este dat de autor ca neanalizabil. La fel este socotit și *funcționar* (cf. însă *funcție, funcțiune)*. În schimb *bugetar* (cf. fr. *budgétaire)* figurează printre cele analizabile (p. 96). Formații ca *democratism, socialism* etc. sînt, în concepția autorului, „cuvinte cu structură pseudoanalizabilă", alcătuite din elemente existente, care nu sînt creații ale acestei limbi (p. 76), iar împrumuturile din franceză *degrada, direcție* și *corecție* sînt date la teme care nu apar independent (vezi totuși *grad, direct* și *corect)*.

Nu ni se pare justificată nici existența așa-numitului procedeu lexico-sintactic de formare a cuvintelor în afara compunerii (sînt tratate în paragrafe diferite). Ni se spune că acest procedeu diferă de compunerea din cuvinte întregi, deoarece compusele propriu-zise sînt formate de regulă din unități de sine stătătoare (?), pe cînd formațiile sintactice pot avea la bază diverse părți de vorbire, cele auxiliare predominînd în majoritatea exemplelor (p. 123). Dar formațiile din adjectiv + substantiv, tratate la compunere, nu au la bază tot un grup sintactic?

Nu este suficient de riguroasă nici clasificarea toponimelor după valoarea lor. Ele sînt împărțite în : colective-locale, calificative (termenul e prea general ! aici sînt incluse cele provenite din adjective), diminutivale, augmentative și morfologice (flexionare). Ultima categorie e pe alt plan ; în ea sînt incluse moționalele. În cadrul colectivelor figurează toponime al căror sens de „colectivitate" povine din forma de plural. De exemplu *Răcari* „prinzători de raci" (p. 143). Nu ni se par colective nici *Gîscariu* sau *Răcariu* (la origine, probabil, nume de persoană care exercită o ocupație). Nu vedem pentru ce *Lemnosu* (nume de lac) și *Schinoasa* (vale) sînt încadrate la colective, pe cînd *Ruginoasa* și *Rîioasa* sînt date la valoarea p o s e s i a altor însușiri (de fapt în toate se indică obiectul posedat). La p. 192, la sensul „materia, elementele constitutive" figurează exemplele *Porțile-de-Bursuci* și *Poiana-cu-Stegie* care ar putea fi încadrate tot la posesie : primul indică posesorul, al doilea obiectul posedat.

Autorul afirmă că „afixele compuse comunică cuvintelor nou formate sensuri m u l t [subl. ns.] mai complexe" (p. 55), deși mai departe (p. 88) spune că „ne interesează ultimul act derivațional și nu cele anterioare". Faptul că sufixele compuse au adesea aceleași valori cu sufixele simple și sînt concurate de acestea dovedește că nu poate fi vorba de sensuri „mai complexe" (cf. *cînepărie — cînepiște)*.

Următorul pasaj este, cel puțin, neclar : „Prefixele sînt *nelimitate* [subl. ns.] în ceea ce privește posibilitatea lor de îmbinare cu morfemele radicale" (p. 46). „Cu ajutorul lor se formează cuvinte ce aparțin la clase morfologice diferite" (p. 94). După cîte se știe prefixele schimbă foarte rar valoarea morfologică a temei (cf. *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, *Prefixele*, Editura Academiei R. S. România, 1978, p. 281). Mai curioasă este afirmația : „Cu ajutorul lor [prefixelor] se formează verbe din a) substantive, b) adjective, c) numerale..." etc. Poate

fi vorba, cel mult, de derivare parasintetică, pentru care vezi cele spuse la p. 100.

Este inexactă şi afirmaţia că *puţine* sufixe pot forma cuvinte ce aparţin la diferite clase morfologice (p. 96). Autorul exemplifică ideea doar cu *-ar (lemnar* subst., *bugetar* adj.) şi *-aş (luntraş* subst., *golaş* adj.). Dar există numeroase sufixe în această situaţie, dintre care amintim pe *-el, -ant/-ent, -eţ, -ior, -ist, -nic, -tor, -uş, -uţ* etc.

Este greşit interpretată seria cu iniţială vocalică a sufixului *-toare*: „De regulă sufixul *-toare* apare cu forma *-ătoare* la verbele de conjugarea I, II şi III şi cu forma *-toare* [sic!] la verbele de conjugarea IV. În cazul verbelor de conjugarea I şi IV varianta *-ătoare* se adaugă la tema participiului sau a infinitivului. Formaţiile în *-itoare* de la verbele de conjugarea II şi III au la bază tema prezentului" (p. 181). Dar din exemple se vede că *-itoare* (şi nu *-ătoare)* apare la verbele de conjugarea a IV-a *(Zdroghitoare, Duruitoarea, Huruitoarea)* şi că acest formant nu apare la verbele de conjugarea a II-a şi a III-a (cf. *Trecătoarea)*.

În acelaşi loc se afirmă că sufixul *-tor* este moştenit din latină prin intermediul unor cuvinte ca *auditor* < *auditor*, dar acest cuvînt nu este moştenit, ci împrumutat (cf. fr. *auditeur*, lat. *auditor)*.

Cîteva observaţii privitoare la originea unor sufixe:

— p. 33: *-ie* este considerat numai de origine greacă, deşi originea lui e multiplă (latină, greacă, slavă, franceză);

— p. 38: sufixele *-îrlă (şopîrlă, ciocîrlă)*, *-(o)ma (aidoma, hojma)* şi *-ac (bumbac, ciutac)* sînt date ca fiind de origine geto-dacă fără să se demonstreze acest fapt. Vezi însă pentru primul articolul Laurei Vasiliu, *Sufixe substantivale cu -r- expresiv*, în SMFC V, p. 44—45 şi bibliografia indicată acolo, unde se demonstrează că sufixul e format în română cu *-r-* expresiv. Formaţiile citate în *-(o)ma* sînt neanalizabile, dar se pare că au la bază cuvinte slave *(hojma* < ucr. *hožma*, *aidoma* < *a* + sl. *vidomŭ* „vizibil", cf. DEX s. v.). Pentru *-ac* trimitem la articolul Finuţei Hasan *(În legătură cu etimologia sufixelor* -ac, -ec, -ic, -oc, -uc, în SMFC VI, p. 47—48), unde se optează pentru originea slavă a sufixului;

— p. 62: *-aş* diminutival e dat ca sigur de origine slavă, transmis prin formaţiile diminutivale în *-aşa/-uşa* (compară bulg. белуша, добруша, rus. милаша, борогуша, Наташа, Андрюша). Se poate cita vreun exemplu de împrumut direct? Este ciudat că la p. 161 varianta *-eş* (prezentată ca sufix separat de *-aş)* este considerată „probabil de origine slavă" (în toponime ca *Bordeeşe, Gheorghieşu)*;

— p. 164: la sufixul *-ucan* din derivatele toponime *Ezercan* şi *Ezurcan* se spune că sensul diminutival este dat de *-uc* al cărui *-u-* s-ar fi sincopat. Nu ni se pare atît de sigur că în aceste derivate este sufixul *-uc;*

— p. 98: etimologia sufixului *-ez* de la nume de locuitori nu se explică direct prin limbile romanice occidentale, ci prin greacă (vezi Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 14—18).

Sufixul *-aj* formează substantive neutre şi nu masculine, cum se afirmă la p. 97.

Menţionăm că unele pasaje sînt redactate confuz şi dau naştere la echivoc. De exemplu: „Sufixele gramaticale şi desinenţele *sînt specifice* [subl. ns.] formelor verbale" (p. 33), deşi mai jos se afirmă că „desinenţele se folosesc *deosebit de frecvent* [subl. ns.] în flexiunea nominală".

Nesusţinută prin argumente este trecerea unor vocative, imperative sau exclamaţii (substantive, adjective şi adverbe) direct în categoria interjecţiilor: *ajutor! mamă! foc! frate! stai! taci! bine! colosal! excepţional! splendid!* etc. (p. 118).

O ultimă observaţie de amănunt: la bibliografie *Gamillscheg* e trecut la *C: Camillscheg*.

În încheiere, ne exprimăm regretul că autorul nu a folosit o mare parte din bibliografia românească referitoare la formarea cuvintelor (de exemplu, din seria de „Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română" figurează în bibliografia cărţii recenzate numai volumul I); consultarea ei ar fi contribuit la precizarea a numeroase fapte de limbă discutate în lucrare şi la aducerea la zi a cercetării întreprinse.

Ianuarie 1982

MAGDALENA POPESCU-MARIN
Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

CENTRO DE LINGÜÍSTICA HISPÁNICA. **Léxico del habla culta de México**, Director : Juan M. Lope Blanch. Investigadores : Antonio Alcalá Alba, Gustavo Cantero Sandoval, Carlos Cervantes Blengio, Juan López Chávez, Elizabeth Luna Traill, Antonio Millán Orozco, José G. Moreno de Alba, Claudia Parodi Lewin, Cecilia Rojas de Peresbarbosa, Marcela Uribe Hernández. Colaboradores : Fulvia Colombo Airoldi, Lourdes Gavaldón de Barreto, Dulce Magallanes de Aymes, Mexic, Universidad Nacional Autónoma de México, 1978, 586 p. (= **Publicaciones del Centro de Lingüística Hispánica**, 6).

În 1964, în cadrul Programului interamerican de lingvistică și predarea limbilor (PILEI), s-a inițiat proiectul studierii vorbirii culte din principalele orașe ale Americii Latine (Bogotá, Buenos Aires, Caracas, Havana, Lima, Mexic, San Juan-Puerto Rico, Santiago-Chile) și din Madrid. Cu acest volum, care cuprinde răspunsurile din orașul Mexic la cele 4452 întrebări ale chestionarului lexical, ne putem da seama de amploarea anchetei și de rezultatele ei.

Din Prólogo, semnat de Juan M. Lope Blanch, directorul programului pentru Mexic, aflăm că răspunsurile au fost obținute de la 25 de informatori culți din capitala mexicană, bărbați și femei, aparținînd la trei generații succesive (deci cîte 4 bărbați și 4 femei de fiecare generație). Anchetele au fost făcute în 1972 și la începutul lui 1973. La ele au participat 13 anchetatori.

Materialul este ordonat în următoarele grupe onomasiologice : corpul omenesc (1–330), alimentația (331–636), îmbrăcămintea (637–1071), casa (1072–1442), familia, sănătatea (1443–1737), viața socială și distracțiile (1738–2053), orașul, comerțul (2054–2312), transportul, călătoria (2313–2683), mijloacele de comunicație (2684–2751), presa, cinematograful, radioul și teatrul (2752–3008), comerțul extern și politica națională (3009–3169), sindicatele și cooperativele (3170–3206), profesiunile și meseriile (3207–3417), lumea financiară (3418–3532), învățămîntul (3533–3605), biserica (3606–3686), meteorologia (3687–3834), timpul (3835–3938), terenul (3939–4061), agricultura, plantele (4062–4194), animalele, creșterea animalelor (4195–4952).

O privire sumară asupra materialului extrem de bogat oferit de ancheta mexicană ne permite să facem cîteva remarci.

Trăsătura dominantă a răspunsurilor este ceea ce se numește, din ce în ce mai des în lucrările de dialectologie, *polimorfism*, adică existența a două sau mai multe forme sau cuvinte care alternează liber pentru a îndeplini aceeași funcție atît într-un sistem dialectal (vorbire locală), cît și în vorbirea individuală (sistemul idiolectal). Observația este valabilă pentru cea mai mare parte a răspunsurilor. De aceea ni se pare foarte important ca la prelucrarea materialului să se țină seama de răspunsurile unice date de toți cei 25 de informatori. Am făcut un sondaj în prima secțiune, aceea a terminologiei corpului omenesc, recunoscută prin stabilitatea ei, și am constatat că din cele 330 de întrebări numai o treime (101) conțin astfel de răspunsuri unice (de notat că multe dintre acestea sînt termeni de culoare pentru păr, ochi, piele).

Pornind de la constatarea precedentă, ar fi interesant de comparat, atunci cînd se vor publica răspunsurile din toate orașele, care sînt întrebările cu răspunsuri unice care apar peste tot. Se va putea stabili astfel un nucleu al cuvintelor importante în norma spaniolei din principalele orașe ale Americii Latine. Acest nucleu ar putea fi comparat cu rezultatele anchetei făcute la Madrid.

Este evident că autorii nu puteau da materialul decît în ordinea pe care o avem, adică într-o clasificare onomasiologică. Ar fi însă

de o utilitate deosebită şi publicarea unui indice de cuvinte. Valoarea unui astfel de volum, cu zeci de mii de cuvinte, ar creşte enorm şi ar da posibilitatea iniţierii unor studii de semantică nu mai puţin interesante decît cele onomasiologice.

Autorii trebuie felicitaţi pentru calitatea remarcabilă a lucrării.

Aprilie 1982

MARIUS SALA

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

LESLIE THREATTE, **The Grammar of Attic Inscriptions. I. Phonology**, Berlin — New York, de Gruyter, 1980, XXXV + 737 p.

A trecut aproape un secol de la apariţia primei gramatici a inscripţiilor atice. Publicată în 1888 de către K. Meisterhans, lucrarea a fost adusă la zi în 1900 de către E. Schwyzer şi a rămas pînă de curînd singura monografie exhaustivă consacrată subiectului. Între timp, şantierele arheologice au scos la iveală un număr foarte mare de inscripţii atice noi, metodele folosite de epigrafişti pentru a interpreta corect aceste documente au devenit tot mai riguroase şi lipsa unui nou Meisterhans-Schwyzer s-a făcut simţită tot mai mult. Cu trecerea anilor însă, dificultăţile legate de elaborarea acestui studiu s-au dovedit a fi din ce în ce mai mari, iar progresele înregistrate de epigrafia atică au arătat că nu mai poate fi vorba doar de o modernizare a vechii gramatici şi că cerinţelor actuale ale filologiei greceşti nu le poate răspunde decît o monografie aşezată pe baze cu totul noi. Lui Leslie Threatte îi revine marele merit de a fi înţeles aceste cerinţe şi de a fi acceptat să întreprindă un studiu pe cît de necesar, pe atît de anevoios. Primul dintre cele trei volume care vor alcătui această monumentală lucrare a apărut nu demult la editura de Gruyter şi este consacrat interpretării grafemelor şi foneticii. Autorul trece rînd pe rînd în revistă particularităţile alfabetului atic şi inovaţiile scrierii ioniene (este seducătoare ideea că notarea vocalelor lungi închise de timbru *e* şi *o* ca EI şi OY nu şi-ar avea originea în Ionia, vezi p. 31, 178), evoluţia vocalelor şi a diftongilor, dezvoltarea consonantismului şi fenomenele care ţin de fonetica sintactică. Perioada de timp acoperită de lucrare se întinde pe mai mult de un mileniu (de pe la 725 î.e.n., data primelor documente epigrafice din Atica, pînă pe la 300 e.n., dată la care dialectul vorbit la Atena intră într-o etapă nouă a istoriei sale), iar corpusul de texte avut în vedere înglobează toate documentele cunoscute în prezent, fie ele publice sau private, săpate în piatră sau în metal, zgîriate pe fragmente de ceramică ori pictate pe vase. Ceea ce impresionează chiar de la început la această vastă lucrare este impecabila ei ţinută filologică. Departe de a se mulţumi să fişeze textele editate în *Inscriptiones Graecae* sau aiurea, autorul a făcut efortul, deloc neglijabil, de a verifica personal, pe piatră, pe estampaj sau măcar pe fotografie cea mai mare parte a lecţiunilor interesante şi a reuşit în felul acesta să precizeze nenumărate puncte litigioase şi să aducă multe corecţiuni ediţiilor mai vechi. Între feluritele documente analizate se face o distincţie clară şi se insistă în chip fericit asupra semnificaţiei deosebite pe care o are aceeaşi grafie atunci cînd apare într-un text cu caracter conservator (într-un decret, de pildă) şi atunci cînd se întîlneşte într-o inscripţie datorată unei persoane inculte şi susceptibilă să facă, din ignoranţă, confuzii grosolane între litere (în *graffiti* sau în *tabellae defixionum*, de exemplu). Ideea care stă la baza acestei distincţii este relativ nouă în fonetica greacă şi se vădeşte deosebit de fructuoasă. Ea presupune existenţa unei stratificări sociale a limbii vorbite la Atena, stratificare pe care inscripţiile ne îngăduie să o întrezărim şi care justifică existenţa simultană a unor pronunţări standard, proprii păturilor cultivate ale populaţiei, şi a unor pronunţări neliterare („substandard pronunciations", în terminologia autorului, cf. p. 16, 166), de multe ori efemere, dar menite uneori să se generalizeze. Nerecunoaşterea acestei distincţii a dus adesea, în anii din urmă, la antedatarea anumitor fenomene fonetice pe baza cîte unei grafii izolate dintr-un *graffito* sau dintr-o *tabella defixionum* (un exemplu

grăitor în acest sens îl constituie cartea lui S. T. Teodorsson, *The Phonemic System of the Attic Dialect 400–340 B.C.*, vezi și SCL XXVIII (1977), 4, p. 453–456). Numărul factorilor care pot explica apariția unei grafii aberante este, desigur, mare și L. Threatte dă dovadă de o exemplară sagacitate în interpretarea acestor fenomene. El ține seama, de pildă, de acțiunea analogiei, de existența abrevierilor, de posibilitatea apariției unor erori pur accidentale, de imperfecțiunea transcrierii cuvintelor străine și de mulți alți factori. Lucrarea sa, bazată pe un material faptic înregistrat cu multă acribie și analizat cu o lăudabilă prudență, se va impune, credem, multă vreme ca definitivă, iar observațiile de detaliu pe care le formulăm mai jos nu pot diminua cu nimic meritele ei evidente :

p. 139 : Fraza „E is frequently used to represent Latin ĭ, which was a *closer* (sublinierea noastră) vowel than the Greek ĭ" este, de bună seamă, un simplu *lapsus calami*.

p. 145–146, 295 : În ciuda argumentelor aduse de L. Threatte, nu ni se pare verosimil ca în aceeași familie să fi existat cîte două persoane cu nume foarte apropiate, dar distincte, Χαιρέας și Χαιρίας, 'Ανδρέας și 'Ανδρίας, 'Αρισταῖος și 'Αριστέας (cu genitivele 'Aρισταίου și 'Αριστέου).

p. 178 sqq. : O bună parte din exemplele care atestă, pentru L. Threatte, notarea lui [e·] ca E, între anii 403/2 și 376/5, sînt date de prepoziția ΕΣ. Întrucît textele metrice din secolul al V-lea garantează existența variantei ἐς (vezi, de pildă, A. *Pers.* 833, *Ag.* 737, S. *Aj.* 1168, *OT* 50 etc.) credem că ar fi mai prudent să se renunțe la aceste exemple.

p. 212, 411 : Sinizeza pe care o presupune autorul pentru a atribui genitivul plural μαντειον (scandat ca un spondeu în *IG* I² 503) femininului μαντεία și nu masculinului μάντις este fără analogie. De aceea este poate preferabil să admitem existența unei grafii inverse (EI ar nota, în acest caz, un ε prevocalic).

p. 214 : În cazul formei 'Οργανηι nu se poate vorbi de asimilarea lui ε la o sub influența unei alte vocale de timbru *o*.

p. 339 : Nu sînt clare nici motivul pentr care s-a constituit o rubrică aparte pentru tratamentul secvenței γυ(ι) — (formele ἀγυιεύς și εὐρυάγυια nu sînt, evident, înrudite cu γυῖον și cu derivatele sale), nici locul pe care îl ocupă participiul γεγονυῖα printre ele.

p. 353–354, 369, 372–374 : Exemplele care dovedesc confuzia lui ηι cu ει sînt heteroclite. Forma veche este, în unele cazuri, cea cu ηι (vezi κλῄς, de pildă), în altele, cea cu ει (vezi, de exemplu, 'Αριστείδης), și ar trebui să se facă o distincție clară între aceste două categorii de fapte.

p. 388 : Forma ἀνεθηκη- nu atestă asimilarea regresivă „ε : η→η : η", ci asimilarea progresivă "η : ε→η : η".

p. 397 : θημιατήριον este desigur greșeală de tipar pentru θυμιατήριον.

p. 424 : Este greu de înțeles cum se poate scanda secvența γυναικὶ ἐσθλήν ca ⏑ — ⏑ ⏑ — și mai ales cum poate fi ea considerată drept un caz de „failure to elide... in accordance with the metre". Pare mai ușor de admis că avem de a face fie cu *scriptio plena*, fie cu o grafie *contra metrum*.

p. 472 : Ni se pare mai ușor de admis că greaca modernă confirmă reintroducerea formelor cu dentală sonoră οὐδείς, οὐδέν în epoca romană, decît că ea atestă existența unei sonore aspirate în formele οὐθείς, οὐθέν ; vezi și A. Meillet *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*⁵, Paris, 1938 p. 263–265.

p. 489–490 : Credem că grafiile γλώντας sau Μυρρινοῦντα sînt legate nu de apariția unei nazale „parasitic" înainte de consoană, ci de tendința de a elimina geminatele.

p 494 : Considerăm că M. Lejeune (*Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris, 1972, p. 176) are dreptate atunci cînd susține că în dialectul atic digamma dispare fără urme la inițiala cuvîntului, înainte de vocală, și ca atare nu putem vedea într-un exemplu ca hελπίς decît un caz de grafie hipercorectă.

Aprilie 1982

LIANA LUPAȘ
Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

EDITH IAROVICI, LILIANA MAREŞ, **Exerciţii lexicale în limba engleză**, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, 214 p.

Prin sinonimia sa bogată, prin expresiile frazeologice ; şi construcţiile sale specifice (de tipul verb plus prepoziţie, verb plus particulă adverbială etc.), vocabularul limbii engleze pune adeseori probleme dificile vorbitorilor de limbă română.

Culegerea de exerciţii lexicale pe care o prezentăm încearcă să faciliteze asimilarea unora dintre acestea prin intermediul unor texte dialogate. Este meritul autoarelor de a fi ales texte atrăgătoare şi amuzante, care oferă o lectură plăcută şi scot în evidenţă cuvintele şi expresiile care urmează a fi analizate. Textele sînt urmate de explicaţii, date de multe ori prin exemple, şi apoi de exerciţiile lexicale propriu-zise, care necesită aplicarea practică a problemelor discutate pe marginea textelor. Exerciţiile sînt foarte variate, axate pe sinonimie, polisemantism, pe antonime, pe expresii uzuale. Traducerile şi retroversiunile, ca şi exerciţiile de compoziţie oferă posibilitatea cititorului de a-şi verifica cunoştinţele de limbă engleză pe mai multe planuri. În supliment, unde textul constă din anecdote şi jocuri de cuvinte, exerciţiile cer aplicarea unor cunoştinţe deja fixate, întrucît lipsesc comentariile şi explicaţiile. Pentru ca cititorul să se poată verifica şi pentru ca exerciţiile să constituie un ajutor efectiv, culegerea se încheie cu o cheie a exerciţiilor.

Considerăm că lucrarea este binevenită şi foarte interesantă pentru elevii şi studenţii care studiază limba engleză şi au depăşit un stadiu mediu de asimilare a acesteia.

PAULA ŞENDREA

DANA SORANA URS, **Limba engleză — Autovehicule rutiere**, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1980, 292 p.

Lucrarea de faţă se adresează în primul rînd studenţilor Facultăţii de transporturi, precum şi celor care îşi desfăşoară activitatea în domeniul autovehiculelor rutiere şi doresc să-şi perfecţioneze cunoştinţele de engleză tehnică. Ea are ca scop formarea şi dezvoltarea capacităţii de înţelegere a literaturii de specialitate în limba engleză şi dezvoltarea deprinderii de a redacta un material tehnico-ştiinţific şi de a purta o conversaţie în domeniul mecanicii, transporturilor şi, în particular, în domeniul autovehiculelor rutiere.

Lucrarea este alcătuită din două părţi : prima cuprinde texte tehnice generale de profil mecanic şi prezintă principalele probleme de gramatică, iar partea a doua cuprinde texte de specialitate ; comentariile şi exerciţiile au drept scop deprinderea structurilor lingvistice şi gramaticale tipice limbajului tehnico-ştiinţific şi terminologiei specifice.

Lecţiile sînt structurate în felul următor : textul de specialitate ; vocabular tehnic ; vocabular general ; o listă a cuvintelor cu pronunţare dificilă ; note lexicale ; întrebări referitoare la conţinutul tehnic al textului ; exerciţii gramaticale avînd drept modele structurile gramaticale întîlnite în text. Textele sînt selectate şi eşalonate atît după conţinutul tehnico-ştiinţific, cît şi după tipul structurilor lexicale şi gramaticale întîlnite frecvent în engleza tehnică. Vocabularul conţine definiţii şi explicaţii în limba engleză pentru termenii esenţiali introduşi, iar transcrierea fonetică a cuvintelor cu pronunţare mai dificilă dă posibilitatea celui care le utilizează să se exprime corect în conversaţie. Notele lexicale ce însoţesc unele lecţii scot în evidenţă anumite particularităţi lingvistice tipice englezei tehnice, iar modelele şi exerciţiile gramaticale urmăresc însuşirea structurilor gramaticale corecte şi formarea deprinderii utilizării lor curente.

Manualul este un instrument deosebit de util atît pentru activitatea didactică de predare a limbii engleze tehnice specifice domeniului transporturilor, cît și pentru aprofundarea anumitor probleme de specialitate, pentru facilitarea activității de documentare și schimb de experiență.

MONICA IONESCU

MARÍA ANTONIA MARTÍN ZORRAQUINO, **Desviaciones del sistema y de la norma de la lengua en las construcciones pronominales españolas**, Madrid, Fundación Juan March, 1978, 45 p. (= **Series Universitaria** 70)

Problema construcțiilor pronominale spaniole a constituit obiectul a două lucrări ale cercetătoarei María A. Martín Zorraquino : una a fost realizată în 1977, iar cealaltă a apărut la editura Gredos, în 1978, sub titlul *Las construcciones pronominales en español: paradigmas y desviaciones*. Reprezentînd versiunea rezumată a primei cercetări, lucrarea de față, publicată ca al 70-lea număr al „Seriei universitare" inițiate de Fundația March în 1973, își propune să analizeze cazurile de folosire a așa-numitelor construcții pronominale spaniole „anormale" care se abat de la normă. (Autoarea precizează că prin *construcții pronominale* se înțeleg construcțiile alcătuite dintr-un verb și un pronume personal aton identic în număr și persoană cu subiectul gramatical, care apare, implicit sau explicit, în desinența verbală.) Se urmărește ca, pentru fiecare caz, să se reliefeze caracteristicile construcțiilor ce se abat de la normă, relațiile dintre acestea și propoziția tip corespunzătoare, precum și cauzele și consecințele prezenței construcțiilor „anormale" în cadrul sistemului și normei lingvistice.

Lucrarea se întemeiază pe analiza proprie gramaticii generative transformaționale, îndeosebi pe linia studiilor dedicate semanticii cazurilor, așa cum este dezvoltată de Fillmore. Autoarea propune un model explicativ al construcțiilor pronominale spaniole ce reprezintă competența lingvistică a vorbitorilor, conținînd 13 reguli generative, prin care se identifică 10 tipuri de construcții. Pe baza acestui model se stabilesc presupusele întrebuințări considerate tradițional drept „anormale", arătîndu-se cînd pot fi explicate prin regulile gramaticale și cînd este vorba de o abatere de la acestea.

Materialul care alcătuiește *corpusul* analizat provine din surse variate, literare (sînt ilustrate genurile epic, liric, dramatic, eseul științific, limbajul presei) și colocviale (anchete întreprinse special de autoare) și din monografii referitoare la spaniola peninsulară și americană și la graiurile regionale.

Prima parte a lucrării, cu caracter introductiv, conține mai întîi o trecere în revistă a bibliografiei, axată pe trei aspecte fundamentale : 1. descrierea tradițională a construcțiilor reflexive, 2. presupusa legătură a construcțiilor pronominale cu teoria diatezelor verbale și 3. analiza și evaluarea critică a modelelor explicative ale propozițiilor cu pronume reflexive care au fost propuse în cadrul gramaticii generative. În continuare se prezintă modelul explicativ construit de autoare.

În capitolul întîi din partea a doua sînt studiate presupusele folosiri „anormale" ale construcțiilor impersonale cu pronumele reflexiv *se* (de tipul *se venden botellas* „se vînd sticle"), în următorul, construcțiile care prezintă oscilații în întrebuințarea formei reflexive (*va* „merge" față de *se va* „se duce"), în capitolul al treilea, prezența și absența pronumelui reflexiv în unele construcții pronominale și, în sfîrșit, în al patrulea, o serie de întrebuințări „anormale" care afectează structura morfologică a construcțiilor pronominale : ordinea constituenților (*llegóse* față de *se llegó*), acordul între pronume și verb (*se vamos* față de *nos vamos*) etc.

În concluziile lucrării, se definesc mai întîi relațiile stabilite între termenii *normal* și *gramatical*, *normal* și *acceptabil*, *anormal* și *agramatical*, *anormal* și *inacceptabil*, toți cu referire la construcțiile cercetate.

Tipurile de abateri considerate prin prisma gramaticii generative sînt sintetizate de autoare astfel (p. 35) : *a*. abaterile de la sistemul

limbii ar putea implica, în termenii gramaticii generative, dispariţia unei clase de structuri subiacente (în măsura în care presupun anularea opoziţiei sistematice activ-pasiv); *b.* abaterile de la norma sociolingvistică pot fi interpretate în cazul oscilaţiilor în întrebuinţarea pronumelui reflexiv ca schimbări în organizarea trăsăturilor *lexiconului* (fără să implice dispariţia unui tip de structură de adîncime); *c.* aşa-numitele întrebuinţări „anormale" morfologice presupun schimbări în ordinea de aplicare a regulilor sau în organizarea trăsăturilor morfosintactice asupra cărora operează regulile componentului fonologic (fără a implica dispariţia unui tip particular de structură subiacentă).

Lucrarea Mariei A. Martín Zorraquino prezintă, într-o expunere clară, concisă, sistematică, o contribuţie originală la problema complexă şi dificilă a construcţiilor pronominale în limba spaniolă.

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

GIOVANNI MEO-ZILIO, SILVIA MEJÍA, **Diccionario de gestos. España e Hispanoamérica.** tomo I: A–H, Bogotá, 1980, [190 p.]

Volumul este prima încercare de a sistematiza şi explica limbajul gesturilor din principalele ţări de expresie hispanică, deschizînd o serie de lucrări similare pe care Institutul „Caro y Cuervo" din Bogotá şi Consiglio Nazionale delle Ricerche Italiano intenţionează să le dedice mai multor comunităţi lingvistice. Prezentul dicţionar reuneşte circa 2000 de gesturi (tomul I, 1000 de gesturi) pe care le analizează din punct de vedere lingvistic, fără a face consideraţii de ordin sociologic, psihologic, antropologic, etnografic etc. Sînt incluse gesturi **reprezentative** (simbolice şi naturale) şi **contextuale** (expresiv-apelative, pragmatice, indicative), clasificate din punct de vedere teoretic pe baza criteriilor expuse de G. Meo-Zilio în *Consideraciones generales sobre el lenguaje de los gestos* („Boletín de Filología" XII (1960), p. 225 şi urm.) şi *El lenguaje de los gestos en Uruguay* („Boletín de Filología" XIII (1961), p. 75 şi urm.). Nu sînt incluse, în general, gesturile care imită acţiuni elementare din viaţa practică, mai mult sau mai puţin la fel în toate părţile, cu excepţia acelora care au valoare metaforică sau o bogăţie ori complexitate mare de variante, precum şi gesturile pur şi simplu mecanice sau reflexe, care interesează mai degrabă fiziologia ori psihologia.

Pentru elaborarea acestui dicţionar s-a iniţiat o cercetare de mai mulţi ani pe bază de anchete dialectale efectuate la faţa locului. Pentru fiecare ţară a fost utilizat un singur subiect, rezultatele nesigure fiind verificate la faţa locului şi cu alţi subiecţi. Cînd descrierea gestului este greu de reprezentat mental-mente de către un cititor non-specialist sau în cazul gesturilor la care mimica feţei are un rol important (greu de descris obiectiv în componentele sale analitice), s-a recurs la fotografii. Uneori, descrierea gesturilor este completată cu expresiile lingvistice corespunzătoare, atunci cînd acestea s-au manifestat la subiecţi în mod spontan la efectuarea sau recunoaşterea gestului respectiv. Au fost eliminate, în măsura posibilului, gesturile cele mai uzuale existente în spaniola comună. S-a obţinut, astfel, un prim inventar sistematic şi detaliat al gesturilor folosite de hispanofoni, ordonate după sensul de bază şi însoţite de descrierea morfologică şi semantică, cu variantele respective.

Volumul se încheie cu un indice de cuvinte-cheie pentru a facilita folosirea dicţionarului. Este o lucrare foarte interesantă şi utilă, care reprezintă o serioasă bază pentru cercetări ulterioare în acest domeniu aproape neinvestigat pînă în prezent.

DAN MUNTEANU

JORGE DE SENA, **Trinta anos de Camões (1948–1978). Estudos camonianos e correlatos,** Lisabona, Edições '70, 1980, 357 p. + 278 p.

Editura Edições '70 a publicat o culegere de studii critice asupra poeziei celui mai însem-

nat scriitor portughez, Luís Váz de Camões, semnate de-a lungul anilor de cel care a fost nu numai un rafinat și pătrunzător critic și cunoscător al literaturii portugheze, dar și poet, prozator, dramaturg de o valoare care cu greu se poate egala. Cele două volume includ 14 dintre cele mai reprezentative articole și studii de critică literară semnate de Jorge de Sena în decursul a 30 de ani (1948–1978), un indice de nume și bibliografia exhaustivă a lucrărilor literare și de critică ale autorului.

Singurul articol care prin problematica abordată poate interesa și pe specialiștii din domeniul lingvisticii este cel consacrat celebrului sonet *Alma minha gentil*. Lucrarea este o amplă analiză (148 p.) în termenii stilisticii tradiționale, cum — fără nici o exagerare — puține s-au realizat pînă în momentul de față. Autorul pleacă de la prezentarea generală a textului, după care examinează metrica și ritmul, analizează din punct de vedere fonic sunetele și cuvintele, descompune textul după parametri logico-structurali și sintactici, studiază rolul personajelor care apar în sonet, identifică figurile de stil, sintagmele specifice, stabilește corespondențele între înțeles și mijloacele fonetice prin care se exprimă acesta. Pe baza unei atît de minuțioase analize, exegetul operei lui Camões verifică și caracterizează tipologic marea personalitate a poetului portughez. Deși un singur sonet poate servi numai cu greu ca bază într-o investigație tipologică, Jorge de Sena încearcă să verifice pe baza analizei efectuate anumite păreri în legătură cu diferitele laturi și aspecte ale operei poetului și ale stilului său. El ajunge la concluzia că Luis de Camões se distinge net de ceilalți poeți europeni de la sfîrșitul secolului al XVI-lea (Petrarca, Garcilaso). El este caracterizat drept ultimul dintre renascentiști și primul dintre manieriști, deși mentalitatea manieristă absoarbe și transmută în el integral spiritul Renașterii. Contrar părerilor afirmate pînă acum, Camões apare ca un scriitor modernist din punctul de vedere al mijloacelor stilistice; pentru prima oară, odată cu el, figurile și mijloacele stilistice încep să aibă semnificații și intenții ritmico-semantice. În privința acestora, Camões este mai degrabă cel care a aprofundat mijloacele stilistice deja existente, decît să inventeze altele noi. Perfecta adecvare a sunetelor, a ritmului și a înțelesului cu sintaxa și cu transmiterea constantă și coerentă a unei autobiografii spirituale face din sonetul amintit o magnifică probă de limbă artistică a secolului al XVI-lea.

Ca și în cazul altor mari poeți, despre Camões s-a scris mult, chiar foarte mult, dar tot ca și în cazul altor mari poeți, niciodată suficient, nu atît în sensul necunoașterii unor laturi ale operei sau a particularităților de limbaj, ci mai ales pentru că orice nouă perioadă de timp oferă noi conotații textului, noi posibilități de interpretare. Studiile lui Jorge de Sena intuiesc aceste noi valențe, iar articolele sale răspund cu prisosință scopului propus.

MARIANA PLOAE HANGANU

Δημοτική Γλώσσα — Κείμενα, Atena, Ed. Gregoris, [s.a.], 165 p.

În cadrul eforturilor ce se întreprind actualmente în Grecia pentru abordarea problemei limbii[1] dintr-un punct de vedere pur științific se înscrie și lucrarea intitulată „Limba demotică", care reunește studii asupra acestor probleme aparținînd unor cunoscuți profesori greci specialiști în lingvistică, sociologie și filozofie.

Volumul este deschis de G. Panu, profesor de filozofie, cu „În loc de prefață", în care

[1] După cum se știe, ca urmare a evoluției unei culturi de tradiție așa cum este cea greacă, încă din secolul I î.e.n. s-a născut în spațiul cultural grecesc așa-numita problemă a limbii, care este ceea ce de fapt Ch. Ferguson a definit ca diglosie. Coexistă așadar în limbă două nivele: limba scrisă, continuatoare, impusă, în mod forțat, a elinei clasice și limba vorbită, evoluție firească a elinei. Începînd cu secolul XIX, aceste două nivele s-au numit *katharevousa* (limba pură) și *demotica* (limba populară).

prezintă pe scurt importanţa cercetării din perspective mai largi a *demoticei*, care din 1976 este limba oficială a statului grec.

Primul articol, aparţinînd aceluiaşi autor, este intitulat ,,Limbă şi ideologie'' şi se referă la legătura care există între *katharevousa* şi tendinţele conservatoare, precum şi la ignorarea semnificaţiei ideologice a demoticei, legată de eliberarea socială a poporului grec. E. Kriaras, profesor de filologie greacă medievală, este autorul a trei articole : ,,Din istoria demoticismului'', ,,Din istoria problemei limbii'' şi ,,Predarea limbii neogreceşti şi regularitatea limbii noastre scrise''. Este de reţinut afirmaţia lui E. Kriaras că adoptarea demoticei ca limbă oficială a reprezentat o recunoaştere a realităţii lingvistice consacrate de literatură şi de conştiinţa vorbitorilor şi nu un act normativ arbitrar. Lui M. Setatos, profesor de lingvistică generală, îi aparţin articolele ,,Fenomenologia katharevousei'' şi ,,Problema limbii şi consacrarea *demoticei* în cadrul lingvisticii generale''. În primul se analizează evoluţia în timp a *katharevousei* cu implicaţiile asupra limbii vorbite, concluzia fiind că ,,folosirea unor elemente din *katharevousa* (în demotică, s.n.)... se datorează unor cauze care acţionează în mod necesar şi cărora vorbitorii li se supun în mod inconştient''. Articolul ,,Demotica şi educaţia naţională'' aparţine lui K. Despotopoulos şi demonstrează importanţa *demoticei* pentru educaţia naţională. Lui A. Tsopanakis, profesor de filologie clasică, îi aparţine vastul articol ,,Calea spre demotică : probleme teoretice, practice şi de limbă'', în care problema limbii este prezentată din punctul de vedere al predării. G. Babiniotis, profesor de lingvistică generală, semnează articolul ,,Dincolo de katharevousa şi demotică'', constatînd că ,,demotica'' actuală este influenţată de *katharevousa* ca urmare a faptului că, timp de mai bine de o sută de ani, *katharevousa* a fost limba învăţămîntului. Articolul final aparţine lui G. Veltsos, sociolog, şi se referă la puterea socială a limbii, fiind intitulat ,,Societate şi limbă''.

Această culegere de articole se recomandă prin obiectivitatea cu care este abordată problema limbii neogreceşti dintr-o extrem de binevenită varietate de puncte de vedere.

LIA BRAD

«Orbis». Bulletin international de Documentation linguistique, XXVIII (1979), 1, 206 p.

« Orbis », publicaţie bianuală a Centrului internaţional de Dialectologie generală a Universităţii din Louvain (Belgia), este unul din cele mai competente periodice de informare ştiinţifică în domeniul lingvisticii. Fondată în 1952 şi condusă pînă în 1960 de Sever Pop, revista « Orbis » a fost destinată prezentării rezultatelor obţinute în cercetarea limbii, precum şi popularizării activităţii unor instituţii ştiinţifice cu profil lingvistic. Apariţia lucrărilor şi publicaţiilor de specialitate este semnalată prin recenzii sau scurte note documentare. Diversitatea preocupărilor revistei este asigurată prin abordarea principalelor domenii ale studiului limbii : lingvistica generală, istoria limbilor, dialectologia, fonologia, vocabularul, morfologia şi sintaxa. Interesul pentru dialectologie, preponderent în primele numere ale publicaţiei, a făcut loc treptat unei orientări spre o problematică lingvistică mai largă, cu caracter, atît general teoretic cît şi special, practic.

În tradiţia publicării unor materiale de calitate şi a documentării temeinice se situează şi numărul din iunie 1979 al revistei « Orbis ». O succintă prezentare a conţinutului acestei fascicule ne îndreptăţeşte să ne rezumăm la unul din aspectele caracteristice ale studiilor din sumar : preocuparea evidentă de înnoire sau de revalorificare a metodologiei în cercetarea lingvistică. Astfel, semnalăm tendinţa de a lărgi sfera de stabilire a analogiilor între structurile lingvistice supuse analizei. Consacrat înrudirii primitive a limbilor, articolul lui R. Bonnerjea, *Some Probable Phonological Connections between Uralo-Altaic and Eskimo-Aleut* (p. 27–44), propune rezolvarea unor dificultăţi etimologice şi semantice, bazată pe asemănarea tipologică a rădăcinilor lexicale

din limbi deosebite ca încadrare genealogică : uralo-altaica și echimo-aleuta. Evoluția istorică a amharicei, limba națională a Etiopiei, este studiată de J. Fellman, sub titlul *Lines on the History of Amharic* (p. 63–65), în perspectiva paralelismului cu etiopiana clasică. În cadrul fenomenului de bilingvism, etiopiana literară a suferit influențe hotărîtoare din partea limbii amharice, a căror pondere pledează în favoarea conservatorismului inerent limbilor semitice. Studiul lui A. R. Bomhard, *The Indo-European Phonological System: New Thoughts about its Reconstruction and Development* (p. 66–110), indică deficiențele schemelor tradiționale de reconstituire a sistemului fonologic indo-european, în cadrul căruia indo-europeana se conturează ca o limbă izolată genetic datorită izolării tipologice. O cunoaștere adecvată a structurii fonologice a limbii indo-europene nu este posibilă decît în contextul relațiilor genetice cu alte familii de limbi. Armonizarea sistemului fonologic indo-european cu alte tipuri de sisteme fonologice deschide o nouă perspectivă în indo-europenistică.

Soluții metodologice interesante ne oferă articolele care ilustrează preocupări în domeniul gramaticii. Cercetarea morfologică este reprezentată de articolul lui Y. Arbeitman, *The Basis for the „Vulgarism" He Don't* (p. 111–114), privitor la o abatere de la norma conjugării verbului în limba engleză : formarea negativului verbului *to do* cu desinență 0 la persoana a III-a singular. Respingînd soluțiile fonologice propuse pentru explicarea formei verbale *he don't*, autorul demonstrează o condiționare sintactică a acestei abateri. Punctul său de vedere este susținut metodologic prin situarea verbului *to do* în contextul gramatical al unor verbe cu comportament morfologic asemănător : așa-zisele auxiliare modale. Avînd aceleași caracteristici în exprimarea negației, a interogației și în construcția cu infinitivul, verbul *to do* va urma modelul auxiliarelor modale și în privința particularității acestora de a utiliza desinența 0 la persoana a III-a singular.

Aspecte metodologice noi ne relevă studiul lui M. M. Heiser, *The French Adverb. A Feature Analysis of Syntactic Function.* Atenția autorului s-a fixat exclusiv asupra aspectelor funcționale ale adverbului, criteriu suficient de redefinire și reorganizare a acestei clase gramaticale în limba franceză. Originalitatea acestei cercetări o constituie lărgirea sferei de accepție a valorii adverbiale, prin încadrarea în această clasă, determinată pînă în prezent mai mult morfologic, a unor structuri mai complexe : grupuri sintactice prepoziționale și chiar propoziții subordonate circumstanțiale. Statutul gramatical de adverb este determinat de funcția sa sintactică de modificator al verbului, al adjectivului sau al adverbului.

Pe baza relațiilor contextuale reciproce între adverb și alte elemente ale frazei se fixează reguli de selecție, descrise prin trăsăturile ± Propozițional, ± Intenționat, ± Subiectiv, ± Modificator al adjectivului, ± Coocurent, care permit o nouă clasificare a adverbelor în limba franceză.

Necesitatea sistematizării materialului documentar este subliniată în articolul *Le développement des suffixes latins* -atio, -itio *en français*, de R. de Gorog. Ordonarea după un criteriu diacronic a atestărilor derivatelor cu sufixe *-aison*, *-ison* în limba franceză demonstrează că aceste sufixe au avut o vitalitate mai pronunțată decît se credea, erau selectate nu numai de radicale savante, alternînd frecvent și cu alte sufixe.

Nivelul metodologic al contribuțiilor din acest număr al revistei « Orbis » corespunde unui comentariu științific riguros al faptelor de limbă.

DOMNIȚA ICHIM-TOMESCU

«Estudios filológicos». Facultad de Letras y Educación. Universidad Austral de Chile, Valdivia, 14 (1979), 15 (1980)

„Estudios filológicos" este, alături de „Boletín de Filología", una dintre revistele interesante de filologie publicate în Chile. Apare sub patronajul rectoratului Universității Australe din Chile, avînd ca director pe prof. Claudio Wagner. Urmînd tradiția școlii filologice spaniole, și această revistă își împarte

spaţiul între problemele de lingvistică şi cele de literatură. La fel ca alte reviste de filologie ce apar pe continentul latino-american, ea publică şi articole consacrate limbilor indigene din America.

Cine vrea să caracterizeze articolele de lingvistică din ultimele două numere trebuie să remarce varietatea temelor abordate. Cele mai frecvente sînt articolele de gramatică şi lingvistică generală : în unele, chestiunile sînt abordate cu metode moderne, în timp ce în altele se aduc argumente pentru analiza tradiţională.

Andrés Gallardo, *Acerca de la disociación de las categorías de persona y número en el verbo* (nr. 14, p. 77—86), respinge o idee exprimată într-un număr anterior al revistei de A. Rabanales, care, spre deosebire de ceea ce admite de obicei gramatica tradiţională — 3 persoane la verb, fiecare cu o variantă de singular şi de plural —, propune să se identifice 6 persoane, negînd necesitatea distincţiei singular/plural la acest nivel al analizei. Gallardo apără analiza tradiţională, invocînd argumente morfofonologice, sintactice şi semantice.

Gladys Cepeda Rodríguez, *La formación de plural en español: ni epéntesis, ni apócope* (nr. 15, p. 51—58), este o analiză a formării pluralului substantivelor şi adjectivelor cu ajutorul fonologiei generative naturale. Criticînd cele trei analize anterioare făcute cu aceeaşi metodă de Saporta, Foly şi Saltarelli, autoarea propune o nouă soluţie.

Mauricio Pilleux, *La Fonología Generativa y la Fonología General Natural en el análisis morfológico. Relajamiento velar en español* (nr. 15, p. 115—126). Regula *velar softening* din fonologia generativă formulată de J. Harris nu este o regulă sincronică productivă în spaniolă (vorbitorii nu îşi dau seama de regularităţile exprimate de ea). Autorul crede că este mai bună regula oferită de fonologia generativă naturală a lui Hooper.

Adolfo Elizaincín, *Métodos en sociodialectología* (nr. 14, p. 45—58), discută o serie de concepte ca *rol, relación de rol* etc., proprii teoriei sociologice, pe baza prezenţei sau absenţei lui *-s* la persoana a 2-a a preteritului din spaniola vorbită în Montevideo.

Articolele de lingvistică generală mai interesante sînt : Claudio Wagner, Gustavo Rodríguez B., Samuel Rodríguez R., în *Hacia una determinación de la norma culta del español de Chile* (nr. 14, p. 99—112), prezintă o noutate din punct de vedere metodologic : norma cultă este definită ca un model lingvistic care coincide numai în parte cu norma academică.

Gustavo Rodríguez, *La imagen: perspectivas de análisis lingüístico* (nr. 14, p. 87—98). Pornind de la aşa-numita *gramática general* preconizată de J. Páramo, autorul se ocupă de conceptul de *imagen* „imagine" care se postulează ca reprezentarea sau proiectarea referentului prin mijlocirea semnului.

Magnus Pétursson, *El mecanismo fisiológico de la aspiración* (nr. 15, p. 105—114), aduce o concluzie nouă : aspiraţia nu e rezultatul unei puternice presiuni a aerului expirat, ci al unui ansamblu de mişcări organice foarte bine organizate.

Articolele de dialectologie sînt puţin numeroase: G. Rodríguez, M. Orieta Véliz, Angel Araya, *Particularidades lingüísticas del español atacameño (norte de Chile)* (nr. 15, p. 179—192), cu prezentarea unor fapte lexicale, Robert A. Croese, *Estudio dialectológico del mapuche* (nr. 15, p. 7—38), cu expunerea scopului, perspectivelor, metodelor şi a primelor rezultate ale unei anchete făcute asupra araucanei din trei regiuni chiliene.

Tendinţa de prezentare a unor fapte din perspectivă modernă este evidentă şi în articolele de literatură. În concluzie, o revistă ce merită atenţia lingviştilor şi literaţilor.

MARIUS SALA

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Institutul de lingvistică din București. **Formarea cuvintelor în limba română.** Redactori responsabili : Acad. Al. Graur și Mioara Avram. Volumul al II-lea. **Prefixele.** De MIOARA AVRAM, ELENA CARABULEA, FULVIA CIOBANU, FLORICA FICȘINESCU, CRISTINA GHERMAN, FINUȚA HASAN, MAGDALENA POPESCU-MARIN, MARINA RĂDULESCU, I. RIZESCU, LAURA VASILIU. 1978, 383 p., 25 lei.

H. MIHĂESCU, **La langue latine dans le sud-est de l'Europe**, coeditare cu Société d'édition «Les belles lettres» — Franța, 1978, 401 p., 32 lei.

Academia de științe sociale și politice. Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu". MIHAI MORARU—CĂTĂLINA VELCULESCU, **Bibliografia analitică a cărților populare laice.** Partea a II-a. Sub îngrijirea științifică a lui I. C. Chițimia. București, 1978, 568 p., 26 lei.

FLORIN MARCU, CONSTANT MANECA, **Dicționar de neologisme.** Ediția a III-a. 1978, 1168 p., 110 lei.

Academia Republicii Socialiste România. **Dicționarul limbii române** (DLR). Serie nouă. Redactori responsabili : Iorgu Iordan, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Alexandru Graur, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Tomul XI. Partea 1. Litera Ș. Coordonare lexicografică a tomului al XI-lea, partea 1 : Doina Cobeț, cercetător științific principal, Corneliu Moraru, cercetător științific. 1978, 272 p., 40 lei.

Academia de științe sociale și politice a Republicii Socialiste România. Institutul de studii sud-est europene. ZAMFIRA MIHAIL, **Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană**, București, 1978, 253 p., 20 lei.

Universitatea București — Institutul de lingvistică. **Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea.** Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareș. 1979, 499 p., 41 lei.

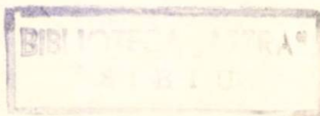
Academia Republicii Socialiste România. Universitatea „Babeș-Bolyai". Institutul de lingvistică și istorie literară Cluj-Napoca. **Noul Atlas lingvistic român pe regiuni — Banat**, I. Sub conducerea lui Petru Neiescu. De EUGEN BELTECHI, IOAN FAICIUC, NICOLAE MOCANU. București, 1980, XXXII p. + 155 hărți + 9 planșe + 154 p. anexa (broșura **Date despre localități și informatori**), 184 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Consiliul Culturii și Educației socialiste. Institutul de cercetări etnologice și dialectologice. **Noul Atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia** IV. De dr. TEOFIL TEAHA, dr. ION IONICĂ și dr. VALERIU RUSU. București, 1980 X p. + 304 p., 238 lei.

Academia Republicii Socialiste România. **Dicționarul limbii române** (DLR). Serie nouă. Redactori responsabili : Iorgu Iordan, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Alexandru Graur, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Tomul VIII. Partea a 4-a. Litera **P** (**Pogrijenie — presimțire**). Redactori responsabili ai tomului al VIII-lea (partea a 4-a) : Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Mircea Seche, doctor în filologie, șeful Sectorului de lexicologie de la Institutul de lingvistică din București. București, 1980, p. 949—1341, 50 lei.

Institutul de lingvistică din București. **Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374—1600.** Redactor responsabil : Gh.Bolocan. Colectivul de autori : VIRGIL NESTORESCU, ION ROBCIUC, CORNELIU REGUȘ, ASPAZIA REGUȘ, MILE TOMICI, ION CIOCEA, OLIMPIA GUȚU, CORNELIA POPESCU, 1981, 368 p., 32 lei.

ION COTEANU, **Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 245 p., 13,50 lei.

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Institutul de lingvistică din București. **Formarea cuvintelor în limba română.** Redactori responsabili: Acad. Al. Graur și Mioara Avram. Volumul al II-lea. Prefixele. De MIOARA AVRAM, ELENA CARABULEA, FULVIA CIOBANU, FLORICA FLORESCU-DIMITRESCU, CRISTINA GHERMAN, FINUȚA HASAN, MAGDALENA POPESCU-MARIN, MARINA RĂDULESCU, LAURA VASILIU, 1978, 353 p., 26 lei.

H. MIHĂESCU, **La langue latine dans le sud-est de l'Europe**, coédition en Société d'Édition « Les Belles Lettres » — France, 1978, 401 p., 32 lei.

Academia de științe sociale și politice. Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu". MIHAI MORARU—CĂTĂLINA VELCULESCU, **Bibliografia analitică a cărților populare laice**, Partea a II-a. Sub îngrijirea științifică a lui I. C. Chițimia. București, 1978, 508 p., 26 lei.

FLORIN MARCU, CONSTANT MANECA, **Dicționar de neologisme**, Ediția a III-a, 1978, 1168 p., 110 lei.

Academia Republicii Socialiste România. **Dicționarul limbii române (DLR)**, Serie nouă. Redactori responsabili: Iorgu Iordan, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Alexandru Graur, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Tomul XI. Partea 1. Litera S. **Cuprinzând lexicografică a tomului al XI-lea, partea I: Doina Colceri, corectare științifică principal, Corneliu Moraru, cercetător științific**, 1978, 212 p., 40 lei.

Academia de științe sociale și politice a Republicii Socialiste România. Institutul de studii sud-est europene. ZAMFIRA MIHAIL, **Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană**, București, 1978, 253 p., 20 lei.

Universitatea București — Institutul de lingvistică. **Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea.** Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ionita, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareș. 1979, 464 p., 41 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Universitatea „Babeș-Bolyai". Institutul de lingvistică și istorie literară Cluj-Napoca. **Noul Atlas lingvistic român pe regiuni — Banat**, I. Sub conducerea lui Petru Neiescu. De EUGEN BELTECHI, IOAN FAICIUC, NICOLAE MOCANU, București, 1980, XXXII p. + 133 hărți + 3 planșe + 144 p. anexe cuprinzând **Date despre localități și informatori**, 188 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Consiliul Culturii și Educației Socialiste. Institutul de cercetări etnologice și dialectologice. **Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia**, IV, de TEOFIL TEAHA, de ION IONICĂ și de VALERIU RUSU. București, 1980, X p. + 334 h., 238 lei.

Academia Republicii Socialiste România. **Dicționarul limbii române (DLR)**, Serie nouă. Redactori responsabili: Iorgu Iordan, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Alexandru Graur, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Tomul VIII. Partea a 5-a. Litera P. **Poticneală — precumpăni.** Redactori responsabili ai tomului al VIII-lea (partea a 5-a): Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Mircea Seche, doctor în filologie, șeful Sectorului de lexicologie de la Institutul de lingvistică din București. București, 1980, p. 949–1311, 50 lei.

Institutul de lingvistică din București. **Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, 1374–1600.** Redactor responsabil: Gh. Bolocan. Colectivul de autori: VIORICA NESTORESCU, ION ROBCIUC, LUCREȚIA REGUȘ, ASPAZIA REGUȘ, MIHAI POTÂRCĂ, ION GHEȚIE, GLORIA CUTU, CORNELIA POPESCU, 1981, 296 p., 33 lei.

ION GHEȚIE, **Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)**, 1980, 214 p., 16,50 lei.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1981 (XXXII)

4

T. SLAMA-CAZACU, Despre relaţiile dintre lingvistică şi psihologie; IOANA PRIOTEASA, Pleonasm şi redundanţă; MIHAI DINU, Ambivalenţa accentuală a cuvintelor monosilabice — sursă de ambiguitate ritmică în versul clasic românesc; GABRIEL ANDREESCU, Strategii semantice la Blaga; ANGELA BIDU VRĂNCEANU, Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore; CORNELIA COHUŢ, Asupra nazalităţii vocalelor în graiurile dacoromâne; LOUIS MOURIN, Le verbe français : morphologie théorique ou restructuration?; MORENO MORANI, Il valore originario di gr. ἕρπω.

5

EMIL IONESCU, Probleme ale gramaticii coordonării în româna contemporană standard; GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Grupul adjectival constituit cu dativul; LAURENŢIA DASCĂLU, Intonaţii interogative „compuse"; ION GHEŢIE, Concordanţe între graiurile din Muntenia şi Crişana; LIVIU FRANGA, Pe marginea unor hidronime din Dacia. I; P. SWIGGERS, Nicolae Drăganu : une perspective roumaine sur l'histoire des théories syntaxiques; GIUSEPPE PICCILLO, A proposito del ms. romeno Marsili 61 attribuito allo Stolnic Constantin Cantacuzino (sec. XVII).

6

LAURENŢIU NICULESCU, COSMIN GEORGESCU, MARIO GEORGESCU, Un model sistemic, ierarhic, multinivelar al limbajului poetic; LUCREŢIA VASILESCU şi RADU NICOLESCU, Un model matematic privind determinarea relaţiei de analogie sau de asociaţie într-un dicţionar explicativ; GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Structura adverb + *de* + adjectiv (sau adverb) : descriere sintactică şi interpretare semantică; VÍCTOR SÁNCHEZ, Un problema de semántica : neutralización presente/pasado en castellano; LIVIU FRANGA, Pe marginea unor hidronime din Dacia. II.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1982 (XXXIII)

1

I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. I; ILEANA OANCEA, „Transferul atributiv" şi semnificaţia sa pentru semantica şi sintaxa epitetului în poezia modernă; LILLIANE TASMOWSKI — DE RYCK, *A cache-cache*; LAURENŢIA DASCĂLU, Cîteva „răspunsuri interogative" şi intonaţia lor în limba română; LAURENŢIU NICULESCU, Text (non-literar) şi acţiune.

2

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Conceptul de r e g u l ă în lingvistica actuală; I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. II; GH. BOLOCAN, Formarea numelor de grup în Oltenia.

3

I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. III; TATIANA SLAMA-CAZACU, Structura dialogului : Despre „sintaxa dialogată". I; RICHARD SÎRBU, Modele derivative antonimice; MARIA RĂDULESCU, „Noul Testament" de la Bălgrad (1648). Modele şi izvoare.

I.P.I. c. 2323

Lei 30

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXXIII
6
noiembrie-decembrie
1982

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa Consiliului de conducere : Adresse du Comité de rédaction :
Bucureşti 1, 79638 Spiru Haret 12, tel. 14.26.80. şi 15.74.30., int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et les tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications déstinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

La revue « Studii şi cercetări lingvistice » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 54.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

Studii și cercetări
ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

LINGVISTICE

BUCUREȘTI 1
SPIRU HARET 12
APARE DE 6 ORI PE AN

6 – XXXIII – 1982
noiembrie – decembrie

SUMAR

OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA

Apelul poporului român adresat Sesiunii speciale a Organizației Națiunilor Unite consacrate dezarmării 463
Simpozionul „Civilizație, umanism, pace, dezarmare, securitate internațională" 464

ARTICOLE

MARIANA NEȚ, Constante ale textului poetic 465
ADRIAN TURCULEȚ, Sistemul fonematic al graiului tecucean 468
SIGRID HALDENWANG, Adjective împrumutate de graiurile săsești din limba română și maghiară 482

MISCELLANEA

AL. ROSETTI, *Codicele Voronețean* 491
ERIC P. HAMP, Old Romanian *iuo* 493
STEINAR LONE, Ancora sulla negazione espletiva nelle lingue romanze: le espressioni di timore nell'italiano moderno 494
FLORENTINA VIȘAN, Semnificațiile reformei scrierii chineze în lumina raportului continuitate – schimbare 497

RECENZII, NOTE BIBLIOGRAFICE, REVISTA REVISTELOR

Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente* (Coman Lupu), p. 501 ; Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii. Mică enciclopedie* (Coman Lupu), p. 506 ; Manuel Criado de Val, *Estructura general del coloquio* (Tudora Șandru Olteanu), p. 510 ; Friederike Braun, *Anredeverhalten im Norwegischen* (Andrei A. Avram), p. 512 ; „Linguistic Inquiry" XIII (1982), 1/Winter (Laurențiu Niculescu), p. 514.

CRONICĂ

NICOLAE SARAMANDU, Al V-lea Colocviu General al „Atlasului Limbilor Europei" (ALE) (Copenhaga, 21–24 aprilie 1982) 518

FULVIA CIOBANU, Dezbaterea cu tema „Aspectele controversate ale normelor ortografice ale limbii române" (București, 30 iunie 1982) . . . 519

* * * De la *Societatea de Studii Clasice* 519

NECROLOG

ANDREI AVRAM, Roman Jakobson (1896–1982) 521

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1982 523

SCL, an XXXIII, nr. 6, p. 461–546, București, 1982

APELUL POPORULUI ROMÂN ADRESAT SESIUNII SPECIALE A ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE CONSACRATE DEZARMĂRII

Pentru dezarmare, pentru o Europă fără arme nucleare, pentru o lume a păcii!

Îngrijorați de intensificarea cursei înarmărilor, care creează o mare primejdie pentru pacea și însăși existența popoarelor, în fața pericolului crescînd la adresa păcii și securității, noi, cetățenii Republicii Socialiste România, întreaga noastră națiune adresează — în aceste împrejurări internaționale deosebit de grave — Apelul lor solemn către Sesiunea specială a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării de a adopta măsuri concrete care să determine trecerea la dezarmare, în primul rînd la dezarmare nucleară, la reducerea cheltuielilor militare, pentru ca uriașele resurse materiale și umane, eliberate prin oprirea și diminuarea cursei înarmărilor, să fie puse în slujba progresului și bunăstării, lichidării subdezvoltării economice.

Ca și celelalte popoare europene, poporul român cere în mod ferm oprirea amplasării și dezvoltării de noi rachete nucleare cu rază medie, retragerea și distrugerea rachetelor existente, eliminarea totală a armamentului nuclear de pe continent.

Astăzi, în fața întregii omeniri se pune problema de a alege între calea războiului sau cea a păcii. Nimic nu poate justifica politica de înarmare și de război.

Organizația Națiunilor Unite, conducătorii tuturor statelor și guvernelor — ai căror reprezentanți sînt reuniți în cadrul acestei sesiuni speciale — poartă o înaltă răspundere în fața popoarelor, a viitorului civilizației umane, pentru eliberarea lumii de povara înarmărilor, de spectrul înspăimîntător al unui război nuclear, pentru a opri cursa spre dezastru, pentru salvgardarea și consolidarea păcii.

În numele existenței oamenilor, al viitorului umanității, ne adresăm Organizației Națiunilor Unite, tuturor statelor și popoarelor cu chemarea de a trece peste orice considerente și obstacole și de a hotărî oprirea cursei înarmărilor, trecerea la înfăptuirea dezarmării, și în primul rînd a dezarmării nucleare!

Pînă nu au căzut primele bombe nucleare, să trecem la dezarmare! Cînd vor începe să cadă bombe, va fi prea tîrziu!

Poporul român, alături de toate popoarele lumii, cere să se acționeze cît mai grabnic acum, pînă cînd nu este prea tîrziu, pentru a se asigura dreptul fundamental al oamenilor — dreptul la pace, la viață, la libertate!

Cerem cu toată hotărîrea ca glasul popoarelor să fie auzit, ca voința lor de a trăi în pace să fie respectată!

SIMPOZIONUL „CIVILIZAȚIE, UMANISM, PACE, DEZARMARE, SECURITATE INTERNAȚIONALĂ”

Sub egida Comitetului Național Român „Oamenii de știință și pacea”, la București a avut loc în ziua de 29 iunie 1982 simpozionul cu tema „Civilizație, umanism, pace, dezarmare, securitate internațională” organizat de Academia Republicii Socialiste România, Academia de Științe Sociale și Politice, Academia de Științe Medicale și institute centrale.

Academicieni, conducători de institute de cercetare, cadre didactice, alți oameni de știință au relevat răspunderea deosebită ce revine astăzi oamenilor de știință români și din toate țările în fața popoarelor, a viitorului civilizației umane, pentru eliberarea lumii de povara înarmărilor, de spectrul înspăimîntător al unui război nuclear, pentru a opri cursa spre dezastru, pentru salvgardarea și consolidarea păcii.

Vorbitorii au subliniat caracterul activ, umanist al politicii externe a României, prestigiul internațional al promotorului ei, președintele Nicolae Ceaușescu, în concepția căruia dreptul suprem al tuturor oamenilor este acela la o viață pașnică, creatoare, de prietenie și colaborare intre popoare. A fost evidențiată activitatea Comitetului Național Român „Oamenii de știință și pacea”, prezidat de academician doctor inginer Elena Ceaușescu, exprimîndu-se adeziunea deplină la documentul transmis de delegația noastră forului internațional de la New York. Ei și-au declarat ferma convingere că opinia publică, glasul popoarelor lumii, ce se face auzit acum pretutindeni, va fi ascultat și urmat de conducătorii tuturor statelor și guvernelor, ca voința lor de a trăi în pace să fie respectată, ca războiul — acest tragic anacronism în civilizația contemporană — să fie eliminat odată pentru totdeauna din istoria omenirii pentru ca puterea creatoare a științei să servească progresului, prosperității și cooperării între națiuni.

MARIANA NEŢ

CONSTANTE ALE TEXTULUI POETIC

Articolul întreprinde o descriere parţială a modului în care se construieşte semnificaţia în textele poetice şi îşi propune o reexaminare a noţiunilor de coeziune şi coerenţă. Acest demers conduce totodată la reconsiderarea constituentului modal al textului. Ultima parte încearcă să ofere o fundamentare teoretică necesităţii ca textul literar să se încheie printr-o figură, cîteva dintre funcţiile căreia sînt de asemenea inventariate.

0. Textul poetic constă dintr-o succesiune de paliere, fiecare caracterizat de reguli distincte de transformare; acţiunea constrîngerilor — din ce în ce mai stringente — pe care le impun aceste reguli asupra suitei de semnificaţii de natură culturală care stau la baza textului — şi care, ca urmare a modelării lor prin aplicarea unei modalităţi poetice particulare (de o parte din funcţiile căreia ne vom ocupa mai jos, dar căreia nu îi putem da acum o definiţie completă), vor fi filtrate prin grila reprezentată de text — urmează a da naştere unei structuri de suprafaţă „original imutabile"[1].

1.1.1. Nivelul linear joacă, în acest sens şi rolul de filtru ultim al acestei funcţii de semnificaţii generate de structura de adîncime, funcţie căreia îi dă expresie verbală şi pe care, retrecînd-o prin nivelele constitutive ale textului, o proiectează înapoi în adîncime, unde — pe baza structurii de suprafaţă — se construieşte astfel o semnificaţie nouă.

1.1.2. Din punctul de vedere al semnificaţiei pe care o creează, textul se prezintă aşadar ca o entitate cu dublă faţă, semnificaţia din structura sa de adîncime reprezentînd reversul — complementar — al celei superficiale.

1.2. Corespondentul tensiunii dintre axele paradigmatice ale textului[2] este cea apărută între structura lineară şi structura sa profundă; fiecare dintre acestea din urmă este, continuînd postulatul de la **1.1.1.**, generatoare de semnificaţie în planul complementar. Această tensiune este consecinţa raportului structurat vs. non-structurat şi respectiv non-structurat vs. structurat pe care îl determină aceste două axe ce acţionează în plan paradigmatic[3] între nivelele extreme ale textului.

1.2.2 Tensiunea dintre structura de adîncime şi cea de suprafaţă este unul din factorii ce condiţionează **coeziunea** textului.

2.1. Izomorfismul planurilor textului presupune faptul — cu uşurinţă demonstrat de analiza oricărui discurs[4] poetic — că o aceeaşi figură

[1] Tudor Vianu, *Tezele unei filozofii a operei*, în *Postume*, Bucureşti, Editura pentru literatură universală, 1966, p. 173.

[2] Mariana Neţ, *Note cu privire la generarea textului*, în SCL XXXIII (1982), nr. 1, p. 117.

[3] *Ibidem*.

[4] În acord cu majoritatea cercetărilor recente în acest domeniu, considerăm discursul a aparţine (folosind terminologia hjelmsleviană) **uzului** semiotic, aşa după cum textul este o manifestare a **schemei**.

(în sens generic) se construiește, în derularea sintagmatică a textului, de fiecare dată la alt(e) palier(e) paradigmatic(e) al(e) acestuia. Structura lineară scoate astfel în evidență un permanent joc între planurile textului mai apropiate și mai îndepărtate față de suprafață.

2.2. Ca explicație a acestui fenomen propunem ipoteza că filtrările în dublu sens la care ne-am referit mai sus nu se efectuează integral decît la nivelul textului în ansamblu; în micro-context figurile din care se constituie un text poetic apar la intersecția structuratorilor paradigmatici, care au ca efect izomorfismul, cu acei conotatori pe care îi alege modalitatea generatoare de poeticitate, a căror acțiune în interiorul diferitelor paliere determină apariția izotopiilor.

3.1. Constituent cu rol hotărîtor în generarea textului poetic, modalitatea determină în structura lineară a acestuia un efect care, după apariție, se va reflecta înapoi la nivelul modalității, ce exercită în acest mod un control continuu asupra desfășurării (paradigmatice și) sintagmatice a textului. În cazul în care efectul pe care l-a cauzat a fost prea puternic (ceea ce se poate întîmpla, deoarece, în plan paradigmatic, procesul de generare a structurii de suprafață dispune de o oarecare libertate[5]), modalitatea va determina apariția unui contra-efect, ce va avea drept scop echilibrarea structurii lineare a textului și adecvarea permanentă a acestuia la matricea pe baza căreia se produce generarea.

4.0. Ducînd mai departe postulatul profesorului Ion Coteanu, conform căruia „un text se sfîrșește acolo unde nici o conexiune inversă nu mai este pretinsă de lectură"[6], avansăm ipoteza că textul poetic se termină printr-o figură (termen folosit din nou în sens generic), care apare din necesitatea — la rîndul ei preconizată de modalitatea textului poetic — de a efectua un ultim control asupra elementelor din planul sintagmatic înainte de a permite textului să se încheie.

4.1. Structura de suprafață fiind produsul finit al unui șir de transformări riguros controlate, nici unul dintre elementele din care se constituie acest nivel nu este superfluu, fiecare dintre ele are rolul de a aduce — în economia textului — o cantitate de informație în raport cu cele precedente. Ceea ce caracterizează informația introdusă de figura finală a unui text poetic și o deosebește de aceea a elementelor care o preced este faptul că ea nu trebuie să fie continuată prin inserarea unui element nou.

4.2.1. O funcție a figurii care încheie textul constă în completarea, rotunjirea, strîngerea laolaltă a semnificațiilor parțiale pe care începuse să le construiască textul pînă la apariția ei, contribuind deci în mod decisiv la **coerența** acestuia din urmă.

4.2.2. Întrucît, pe măsură ce textul se apropie de sfîrșit, cantitatea de informație scade[7] (atît în planul paradigmatic, cît și în planul sintagmatic), figura care încheie textul postulăm a avea de asemenea o funcție metalingvistică.

Constituind un feed-back final integrator, figura de încheiere trimite cu necesitate la începutul textului, în așa fel încît rolul preponderent al

[5] *Ibid.*

[6] Ion Coteanu, *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, în SCL XXIX (1978), nr. 2, p. 115–116.

[7] Ion Coteanu, *art. cit.*, și *La lecture peut-elle être linéaire?*, în „Degrés" (1981), 28, p. a.

informației astfel introduse să fie posibilitatea pe care figura o oferă receptorului de a re-crea la infinit semnificația textului prin stabilirea de noi conexiuni intra- și extratextuale odată cu fiecare nouă receptare.

În această re-orientare a lecturii, re-dimensionare a procesului de receptare constă a doua funcție principală a figurii finale dintr-un text poetic.

Constant values in the poetic text

(Abstract)

The article offers a partial description of the way poetic significance is being built, i.e. as a consequence of a two-way filtering of the text constituents through the grills represented by the levels of generation. A re-examination of the concepts of **cohesion** and **coherence** is equally attempted at, the former feature being considered a consequence of the tension which occurs between the deep and the surface structure, whereas the latter is mainly accounted for by the figure (viewed generically) which should close the poetic text. Some of the functions fulfilled by this final figure, as well as by the modal text constituent, are also inventoried.

Iunie 1982

Agenția PUBLICOM
București, B-dul Nicolae Bălcescu 22

ADRIAN TURCULEȚ

SISTEMUL FONEMATIC AL GRAIULUI TECUCEAN

Se propune o descriere a sistemului fonematic al graiului reprezentat de punctul cartografic 605 din ALR II, diferită față de cea propusă de E. Petrovici și I. Stan în 1958. Sistemul fonematic al graiului tecucean se compune, după părerea autorului, din 9 foneme vocalice și 23 de foneme consonantice, definite cu ajutorul a 11 trăsături distinctive binare.

E. Petrovici, inițiatorul cercetării graiurilor românești sub aspect fonologic, a realizat, împreună cu I. Stan, și prima descriere fonologică a unui grai moldovenesc de sud, numit de autori „graiul tecucean"[1]. Sistemul vocalic propus este „un sistem linear, în care numai gradul de plenitudine vocalică este pertinent"[2] : /a, ă, î/ ; în schimb, sistemul consonantic prezintă, potrivit teoriei corelațiilor consonantice de timbru formulate de E. Petrovici, 66 de foneme, între care sînt incluse și semivocalele *i* și *u*.

În cele ce urmează, vom schița sistemul fonematic al graiului reprezentat de punctul cartografic 605 (Furcenii Vechi, jud. Galați) din *Atlasul lingvistic român II*[3]. Utilizînd, în parte, același material ca autorii citați[4], propunem o interpretare fonologică diferită, mai potrivită, credem noi, cu realitatea fonetică a graiului cercetat.

1. SISTEMUL VOCALIC

1.1. Clasificarea fonetică a alofonelor. Vocalele prezintă numeroase nuanțe[5], care se pot grupa în cinci serii de localizare cu patru grade de apertură :

	Anterioare	Antero-centr.	Centrale	Postero-centr.	Posterioare
I	i į ü	î	î į̂ â (î̊)[6]		u ų u/ü (u̇)
II	e ẹ e/ę	ĕ ă/ę[7]	ă ặ		o ọ o/ǫ o/ö (ȯ)
III	ę ę/e ä				
IV		a/ä	a a/ă (ȧ å å̈)	å	

[1] *Schiță a sistemului fonologic al graiului tecucean*, în CL III (1958), p. 119–132.

[2] *Ibidem*, p. 123.

[3] Am utilizat materialul din *Atlasul lingvistic român*, Partea a II-a, de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940, *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. I-VII, 1956–1972 și *Texte dialectale. Suplement la Atlasul lingvistic român II (ALRT II)*, Sibiu–Leipzig, 1943, p. 217–220.

[4] E. Petrovici și I. Stan au folosit și materialul *Atlasului lingvistic român I* din punctele 600 (Nicorești) și 610 (Liești), precum și propriile cunoștințe asupra graiului natal ale celui de al doilea autor, originar din Bucești (fostul județ Tecuci).

[5] E. Petrovici și I. Stan, *art. cit.*, p. 120, prezintă 12 tipuri vocalice care includ și diftongoizii discutați de noi sub **1.2.**

[6] Între paranteze sînt indicate variantele poziționale obligatorii, neindicate de E. Petrovici.

[7] Într-un singur exemplu : [ță/ęńk'ᵘ].

Gradul al III-lea de apertură este reprezentat numai de variantele deschise ale vocalei *e*. În seriile antero-centrală și postero-centrală se înscriu variantele din zonele de întîlnire a principalelor serii de localizare (anterioară și centrală, respectiv centrală și posterioară), iar variantele închise sau deschise realizează tranziția între vocalele cu grade de apertură învecinate.

1.2. Reducția alofonelor. Nuanțele vocalice prezentate mai sus se reduc la șapte foneme vocalice: /i, e, î, ă, a, u, o/.

(1) În poziție inițială de cuvînt, vocala *e* apare numai diftongată la [i̯e]: [i̯éftin^u, i̯erá, i̯ésti̯], fiind în distribuție complementară cu [e], ocurentă în poziție postconsonantică. Vocalele diftongate [i̯i, ^ii, u̯o, ^uo, u̯u, ^uu][8]: [i̯ínimâ, ^iínimâ, u̯om, ^uom, u̯úna, ^uúșâ] sînt în variație liberă cu [i, o, u]: [intrát, ogóru, ușór].

(2) În poziție inițială de silabă apar, de regulă, vocalele diftongate [i̯e, i̯i, u̯o, u̯u]: [tăi̯ém, tri^ierăm, sâ ți̯i, pu^iișór, ligiu̯ói̯, spări^uós, s-au̯údâ, lă^uud] (cf. nota 8), care se află în distribuție complementară cu [e, i, o, u] ocurente în poziție postconsonantică; [i̯i, u̯o, u̯u] sînt în distribuție complementară și cu [i, o, u] ocurente în poziție inițială de cuvînt. Sporadic, au fost notate la inițială de silabă și vocalele [i, o, u]: [căinát, (a) dóile̯a, dóo̯ (mii), auzít, dáunâ], în variație liberă cu aceleași vocale diftongate.

(3) În poziție postconsonantică, (pseudo)diftongii (cf. nota 8) [^ie, i̯e, ^uo, u̯o, ^iă]: [m^ierž, di̯es, c^uófâ, bu̯ótâ, b^iăț] sînt în variație liberă cu vocalele [e, o, ă]: [merž, polobócu, măr]. În exemple izolate, s-a notat diftongarea vocalei *i* în această poziție: [l^ii̯mba, l^iiŋgurâ]. Diftongarea vocalelor postconsonantice se întîlnește mai frecvent în poziție accentuată[9].

(4) Precedate de consoanele palatale [ŝ, ẑ, ń, h', y, k', g'] sau de semivocalele [i̯, e̯], /a, o, u/ prezintă variante anterioare (palatalizate): [ȧ, u̇, ȯ][10]. Aceste variante poziționale nu sînt notate, de regulă, de dialectologi, întrucît realizarea lor este obligatorie, atît în graiuri, cît și în rostirea literară. Apropiate de [ȧ, u̇, ȯ] sînt nuanțele notate de E. Petrovici prin [a/ä, u/ü, o/ö]: [vidi̯á/ä, ŝu/übúc, ti̯u/ütiún, cuptio̯/ör^iu]. Sporadic, prin asimilarea lui *a* de către semivocala precedentă, se ajunge la cea mai deschisă vocală din seria anterioară [ä]: [nímе̯ä]. Într-un exemplu: [ŝüŝitór^u] s-a notat vocala anterioară labială [ü], ca variantă ocazională a lui [u̇].

(5) Precedate de semivocala [u̯], /a, i/ prezintă variante poziționale labializate (posterioare), [å, î̊][11], care nu sînt notate, de obicei, ca fiind

[8] Diftongarea vocalelor *i, o, u* în poziție inițială de cuvînt și a vocalelor *e, e̜, o, u* în poziție postconsonantică se realizează mai frecvent sub formă de diftongoizi. În poziție inițială de silabă apar mai des diftongii [i̯e, i̯i, u̯o, u̯u]. Semivocala *i̯* a fost notată numai ca slab perceptibilă.

[9] Cf. E. Petrovici și I. Stan, *art. cit.*, p. 125.

[10] Cf. E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL III (1952), p. 170–173; Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 100, 109.

[11] Cf. Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 100; pentru [å] și E. Petrovici, *loc. cit.* Nu am găsit exemple cu diftongul *u̯ă* (în care *ă*, fiind în poziție finală, s-a închis la *â*).

obligatorii : [fu̯ái̯i, fu̯ámi, nóu̯â, u̯ái̯i]. Față de asemenea exemple, este probabil ca varianta [å], notată foarte frecvent de E. Petrovici în diftongul [u̯a] : [fu̯åi̯i, fu̯åmi, u̯åmin^i], să prezinte o labializare mai puternică decît cea obișnuită, fiind o vocală postero-centrală labializată. Această variantă a lui /a/ a mai fost notată după labiala *m* în secvența rostită afectiv [furtúnâ mắri]. Labializarea vocalelor *ă*, *î* în diftongii [u̯ă̊, u̯î̊] duce, frecvent, la transformarea lor în vocale posterioare : [dóọ, dóoza, dó^uu, pló^uo].

(6) După secvențele [k'(i̯)o, g'(i̯)o, ŝ(i̯)o, ẑ(i̯)o, ń(i̯)o] și în triftongul [i̯u̯a], este ocurentă varianta pozițională palatalizată și labializată a fonemului /a/ : [ä̊][12]. E. Petrovici a notat numai caracterul labial, mai perceptibil, al acestei variante în triftong : [bli̯u̯åtâ „proastă", li̯u̯årcâ].

(7) Alofonele deschise sau închise ale vocalelor sînt ocurente în diferite poziții în variație liberă cu variantele de bază.

(a) În silabă accentuată, apar variantele deschise ale vocalei /e/, ca rezultat al asimilării lui *á* aflat între sunete palatale : [h'ę́rbi, scădę́ri, sâ i̯e/ę́i̯i, ți̯-ăi̯ bucurá, vi̯e/ę́rdi] sau, foarte rar, a lui *á* din diftongii [e̯a, i̯a] în poziție finală : [i̯ę !, nú rămîn^iẹ !][13]. În interiorul cuvîntului, variantele deschise alternează cu [é], care apare mult mai frecvent : [i̯éli, f^iéti, s-o déi̯i, vi̯érdi], iar în poziție finală (și în poziție medială, la formele de imperfect ale verbelor de conj. II—IV), diftongul se păstrează, de regulă : [i̯a] (pron. și verb), [ave̯ám, me̯a, ste̯a, vidi̯á, vidi̯ám].

[o/ọ] a fost notat în [do/ọ́u̯â] ; în același cuvînt sau în altele asemănătoare (care aveau, în vechea română, diftongul *oa*), apare, de regulă, [ó] : [dóu̯â, nóu̯â, vóu̯â].

Alofonele deschise ale vocalelor /i, î, u/ și cele închise ale vocalelor /e, o/ au fost notate sporadic : [c^uoli̯bâ, stấṷcâ, zi̯u̯a, ^uuscătu̯râ ; aŝẹ́i̯a, gorọ́na].

(b) În silabă neaccentuată, prin închiderea vocalelor /e, ă, o/, rezultă variantele închise ale acestora : [ǵẹbós^u, trébẹ, búnạ, k'efălui̯ít^u, cọvátâ], apoi variantele deschise ale vocalelor /i, î, u/ : [di̯stúi̯, ẑini̯rálu, vînâtâ, hóbu̯t] ; în poziție finală, /î/ (< *ă*) se realizează, cel mai adesea, în varianta deschisă [â] : [mî́nâ, sútâ], iar varianta [i̯] a lui /i/ (< *e*) este mai puțin frecventă : [mîṷcări̯, s-acóperi̯]. În exemple izolate, s-a notat deschiderea vocalelor *i*, *u* în silabă neaccentuată : [bi̯lét^u, cri̯mi̯nál^u, scându̯râ, válu̯r^i].

(8) [ĕ] este o variantă pozițională a vocalei /e/ precedate de un sunet palatal : [i̯ĕl, ńĕu̯, ŝĕl, suẑĕl] ; într-un exemplu, [ĕ] este precedat de *r* : [dó^uâsprĕzăŝi].

[12] Cf. E. Petrovici, *ibidem*, Emanuel Vasiliu, *ibidem*.

[13] **În ceea ce privește cronologia durificării șuierătoarelor în raport cu velarizarea după labiale, graiul din Furceni merge cu celelalte graiuri moldovenești : [b^ieșiŝ, căm^iéșî]. Durificarea șuierătoarelor s-a produs după reducerea diftongului e̯a (i̯a) la (i̯)e în poziție moale : [îșăli, șălili, șădi, șăsâ], dar trecerea diftongului e̯a (i̯)a la (i̯)e prin analogie s-a produs, în interiorul cuvîntului, după durificarea șuierătoarelor : [aprok'ii̯ét^u, băi̯ét, di^uok'é/ẹt^u, tăi̯ét^u], dar [gușát, îmfașát^u, îṷgrașát^u]. În poziție finală, reducerea diftongului s-a realizat numai în cazuri izolate, graiul din Furceni mergînd, în această privință, de regulă, cu graiurile muntenești.**

(9) [î] a fost notat, ca rezultat al asimilării regresive parţiale a vocalei î, în două exemple : [îi̯ mai̯ mári ; şî-ń dă].

(10) Variantele vocalice reduse ca durată şi perceptibilitate apar mai ales în secvenţele rostite alert, neglijent : [acopĕrẹmíntu, dimⁱnẹáţa, nu rîsîk'i, să căsᵃtorⁱésc, ŝobácᵘlui̯]. Deşi sistemul de notare folosit nu indică în mod expres acest lucru, aceste vocale pot deveni nesilabice, mai ales cînd au un grad foarte scăzut de perceptibilitate : [cálᵘlui̯, pără mînⁱ „pînă mîine", sudórⁱli].

(11) Vocalele (semi)afonizate [i, e, î, â, a, u, o ; i, e, î, â, a, u, o] sînt în variaţie liberă cu [i, e, î, â, a, u, o][14]. Factorii cei mai importanţi care favorizează asurzirea sînt poziţia în silabă neaccentuată finală înainte de pauză, apertura redusă a vocalei, vecinătatea unei consoane surde[15]. În unele exemple, s-a notat asurzirea vocalelor î, i, u în interiorul cuvîntului : [colţişór, k'işór] şi chiar în silabă accentuată : [cusút, găsítᵘ, vălĉícâ] sau asurzirea unei secvenţe finale mai întinse : [albástru, cápiţi, ŝubărᵘlui̯].

Asurzirea poate fi însoţită de reducerea duratei şi a perceptibilităţii, vocalele pierzîndu-şi caracterul silabic[16] ; s-au notat cîteva exemple în poziţie finală absolută : [la nuntⁱ ; pi faţⁱ ; pílniiⁱ ; ştiuléţⁱ (pl. f.)] şi în interiorul cuvîntului : [k'ⁱşór, păpᵘşói̯, stréşⁱna].

(12) Vocalele nazale [ĩ, ẽ, î̃, ầ, ẵ, ã, ũ, õ] sînt realizări facultative ale secvenţelor difonematice formate de vocalele respective nazalizate urmate de /n/. Au fost notate vocale nazale înainte de constrictivele [s, z, ŝ, ẑ, ş, j, h', y] : [ajũs, frũzâ, a ŝĩŝa, sîzi, ĩh'erẹázâ, ĩyi̯á] în sandhi, şi înainte de [l, r, i̯, u̯, a] : [ầ‿lu̯at ; yĩ‿rău̯ ; apầ‿i̯ĕl ; ũ‿u̯om ; ĩ‿ápâ]. În exemple ca : [ũmflu, ĩmfăşór, crăŝũnlui̯], nazala (cu ocluzie slăbită) se menţine după vocala nazală.

1.3. Semivocalele [i̯, i̯] şi [e̯, e̯][17], [u̯] şi *[o̯][18] sînt alofone ale fonemelor /i̯, u̯/[19]. În poziţie iniţială de cuvînt sau de silabă, apar numai variantele difuze [i̯, u̯]. În poziţie postconsonantică (înainte de a, o, singurul context în care sînt ocurente [e̯, o̯]), [e̯] alternează cu [i̯], care apare mult mai frecvent : [ale̯ásâ, ali̯ásâ, di̯al, dimine̯áţâ, diminiáţa, între̯ábâ, tri̯ába, li̯orfăi̯éşti][20]. Semivocala /u̯/ se realizează ca [u̯] în toate

[14] Cf. Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 109.

[15] Cf. Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, [1935], p. 137—140 ; Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorităţii în limba română*, Bucureşti, 1961, p. 17—48. În materialul nostru, cele mai multe exemple de afonizare se întîlnesc la vocalele *â, i, u* ; în peste 80% din exemple, vocala asurzită este precedată de consoană surdă.

[16] Despre *-i* şi *-u* asilabici, vezi mai jos, sub **1.4.**

[17] Semivocalele [i̯] şi [e̯] au fost notate sporadic : [din cáli̯-a-fárâ ; pe̯áţâ].

[18] Semivocala [o̯] nu a fost notată niciodată în corpusul nostru.

[19] Situaţia semivocalelor în graiul cercetat este asemănătoare cu cea din dialectul aromân (vezi Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Fonomorfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, Bucureşti, 1968, p. 33—34).

[20] Semivocala [e̯] apare mai frecvent după sonantele *r, l, n,* mai ales în diftongii finali [e̯á, e̯a]. În mod sporadic, a fost notată si înainte de *e* postconsonantic : [s-ape̯e/e̯sâ, sâ le̯e/e̯sâ].

exemplele : [bu̯ắlâ, cu̯ắda, fu̯ắi̯i]. Nu există perechi minimale ca /be̯ată/-/bi̯ată/ din rostirea literară ; i̯ vechi a produs palatalizarea labialei precedente : [ǵéta mámâ] „biata mamă", iar, în prezent, [i̯] şi [e̯] sînt în variaţie liberă după labiale: [ave̯á ∽ avi̯á, me̯a, ∽ mi̯a, mi̯árgâ, pe̯áţâ].

Semivocalele [i̯, u̯] nu au valoare fonematică atunci cînd precedă o vocală din aceeaşi serie de localizare, formînd împreună cu aceasta diftongii ascendenţi [i̯e, i̯i, u̯o u̯u][21]. În poziţie iniţială de cuvînt sau de silabă, prezenţa semivocalei reprezintă o rostire automată, avînd rolul de a marca limita silabică ; semivocala poate fi slab perceptibilă sau poate să lipsească înainte de *i*, *o*, *u* (vezi exemple sub **1.2.**). În poziţie postconsonantică, diftongii ascendenţi menţionaţi sînt, de asemenea, monofonematici, fiind în variaţie liberă cu vocalele nediftongate : [méri ∽ mi̯éri „mere", beşícâ ∽ bi̯eşîş̂]; [bi̯éte (pl. lui *bată* „faşă"), pi̯éşţi̯], dar [fert^{u}, péţâ „pieţe", perdút].

Existenţa unor perechi minimale de tipul /bou̯/-/bou/ (sg. a.), /cai̯/-/cai/ (pl.a.), permite considerarea semivocalelor [i̯, u̯] ca foneme distincte faţă de vocalele /i, u/. Trăsătura comună prin care semivocalele se diferenţiază de vocalele corespondente este asilabismul. Caracterul asilabic al unităţilor /i̯, u̯/ se datoreşte duratei reduse a acestora. Mărirea duratei duce la transformarea lor în vocalele silabice /i, u/[22]. Opoziţia vocală normală (silabică) — vocală redusă (asilabică) poate fi considerată o variantă a opoziţiei de intensitate[23]. Vocalele neintense /i̯/, /u̯/ se opun vocalelor intense /e, i/, /o, u/ ; fiind indiferente la trăsătura distinctivă [±difuz] (vezi matricea în § **3)**, ele se pot realiza atît în variantele închise [i̯, u̯, -^{i}, -^{u}], cît şi în variantele deschise [e̯, o̯].

1.4. Vocalele finale asilabice postconsonantice -*i* şi -*u* au o situaţie asemănătoare, atît din punct de vedere fonetic şi morfologic, cît şi din punct de vedere funcţional.

U final se realizează ca un sunet vocalic asilabic de timbru *u*, slab sau foarte slab perceptibil şi afonizat[24]. A fost notat în poziţie finală, după consoană (nepalatală sau palatală) şi după *i* semivocalic, la anumite forme gramaticale[25] : singularul nearticulat al substantivelor masculine şi neutre : [arẑínt^{u}, avucát^{u}, brad$^{(u}$, cucúi̯^{u}, ǵíş^{u}]; singularul nearticulat al adjectivelor masculine : [alb^{u}, bun$^{(u}$, dibíl$^{(u}$, dişti̯épt^{u}]; persoanele I sg. şi a III-a pl. ale indicativului prezent : [cînt^{u}, duc^{u}, sîmt$^{(u}$; au̯úd^{u}, bat^{u}]; participiu : [am auẑít^{u}, ^{u}oi̯ h'i cîntát^{u}]; unele pronume : [i̯ḗl^{u}, a lor^{u}]; unele adverbe : [cît^{u}, (di) disúpt^{u}, dilóc^{u}, împriẑúr^{u}, mult^{u}, sus^{u}, tîríş^{u}, ẑos^{u}] etc.

[21] Această interpretare corespunde cu interpretarea acestor secvenţe în dacoromâna comună propusă de Andrei Avram, *Cu privire la sistemul fonologic al dacoromânei comune*, în SCL XV (1964), 3, p. 360–361.

[22] *Recherches sur les diphtongues roumaines*, publiées par A. Rosetti, Bucarest—Copenhague, 1959, p. 28, 30, 41.

[23] Cf. R. Jakobson, M. Halle, *Tenseness and Laxeness*, în R. Jakobson, C. Gunnar, M. Fant, M. Halle, *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates*, Cambridge, Massachusets, 1952, p. 59.

[24] Într-un singur exemplu a fost notat -*u* slab perceptibil, dar sonor : [sloi^{u}].

[25] Aceste forme gramaticale, precizate de E. Petrovici, în SCL III (1952), p. 139–143, aveau în româna comună vocala finală -*u* (⊲ lat. *o*). Această motivare etimologică se referă la originea lui -*u* în cadrul formelor gramaticale respective şi nu la originea cuvintelor cărora le aparţin aceste forme.

După semivocala *i*, *-u* a devenit (foarte) slab perceptibil și afonizat, în timp ce *i̯* se menține normal, formînd diftong cu vocala accentuată precedentă : [altói̯$^{\text{u̯}}$, dădúi̯$^{\text{u̯}}$, mă sui̯$^{\text{(u̯}}$]. În unele exemple, *-u* a dispărut : [auzî́i̯, cui̯, făcúi̯, moșînói̯]. Materialul cercetat nu indică (din punct de vedere statistic) o rezistență mai mare a lui *-u* precedat de *i̯* față de *-u* precedat de consoană[26].

În terminațiile (sufixele) *-ariu*, *-eriu*, *-(t)oriu*, diftongul neaccentuat *-i̯u* a devenit (foarte) slab perpeceptibil și afonizat (deci și nesilabic) : [acóper$^{\text{i̯u̯}}$, amnár$^{\text{i̯u̯}}$, apărătór$^{\text{i̯u̯}}$, boi̯ér$^{\text{i̯u̯}}$, varár$^{\text{(i̯u̯}}$]; la fel este tratată secvența finală din [zîd$^{\text{i̯u̯}}$]; în schimb, *fel a* fost notat numai cu *-i* asilabic : [fi̯el$^{\text{i̯}}$] sau fără acesta : [fi̯el]. Tendința lui *-u* de a deveni, prin asimilare, o vocală anterioară labială a fost notată sporadic : [zîd$^{\text{i̯ü̯}}$]. În unele exemple, *-u* din diftongul *-iu* tinde să dispară : [colțár$^{\text{i̯(u̯}}$, cui̯bár$^{\text{i̯(u̯}}$]; amuțirea lui *-u* s-a realizat în cazuri izolate : [bărgíi̯ér$^{\text{i̯}}$, liŋgușîtór$^{\text{i̯}}$]. Finalul unor exemple ocazionale, ca : [bucătár$^{\text{u̯}}$, cupti̯ór$^{\text{u̯}}$], se poate explica prin trecerea acestor forme la categoria celor în *-u*.

În perechi minimale de tipul [ban$^{\text{i̯}}$]—[báni] (pl.a.), [cîn$^{\text{i̯}}$]—[cî́ni] (sg. și pl.a.), [u̯om$^{\text{u̯}}$]—[u̯ómu] (sg.a.), *-i* și *-u* se opun vocalelor /i, u/, ca și /i̯, u̯/, prin caracterul lor asilabic. Pe baza asemănării fonetice și a distribuției complementare, *-i* poate fi considerat o variantă combinatorie a lui /i̯/ : *-i* apare în pozițiile [C—#] : [flor$^{\text{i̯}}$] și [C—C] : [ban$^{\text{i̯}}$ pișî́nâ], poziții din care este exclusă ocurența lui [i̯]. Urmat de o vocală, *-i* devine [i̯] : [amnár$^{\text{i̯u̯}}$, doi̯ an$^{\text{i̯}}$-acú ; zvîrl$^{\text{i̯}}$-afárâ (2)]. În mod asemănător, *-u* poate fi interpretat ca o variantă combinatorie a lui /u̯/, care apare în pozițiile [C—#] ; [bun$^{\text{u̯}}$] și [i̯—#] : [mai̯$^{\text{u̯}}$, zîd$^{\text{i̯u̯}}$]. Reducerea duratei se asociază la vocalele neintense *-i* și *-u* cu afonizarea, rezultatul fiind scăderea perceptibilității acestor sunete vocalice. Vocalele difuze *i*, *î*, (â), *u* prezintă variante ocazionale asemănătoare, afonizate și (foarte) slab perceptibile, atît în interiorul cuvîntului, cît și în poziție finală (vezi exemple sub **1.2.** (11)), fără a realiza însă opoziții fonologice constante.

Spre deosebire de *-i*, care realizează opoziții fonologice constante (atît cu /i/, cît și cu zero : /ani̯/-/ani/-/an/), *-u* realizează mai puține opoziții necesare[27]; atunci cînd diferențiază singularul de pluralul unor substantive sau adjective și persoana I de persoana a II-a sing. la unele verbe, fiind precedat de *i̯* sau de consoană palatală : /arišu̯/-/ariš/, /pui̯u̯/-/pui̯/, /tai̯u̯/-/tai̯/, /ții̯u̯/-/ții̯/ ; în graiul cercetat, și după consoană dură : /soțu̯/-/soț/ (pl.), /moșu̯/-/moș/ (pl.), /lucrezu̯/-/lucrez/ (2). *U* final completează funcția morfologică a lui *-i* în contextele fonetice în care acesta nu este ocurent[28].

[26] Ovid Densusianu, *Din istoria amuțirii lui u final în limba română* (1904), republicat în *Opere*, I, București, 1968, p. 535, conchide că *u* final s-a păstrat mai mult timp după *i̯* decît după consoane.

[27] În alte opoziții, de exemplu : /anu̯/-/anu/-/ani̯/-/ani/, *-u* poate fi comutat cu zero, păstrîndu-se identitatea formei de singular nearticulat.

[28] Cazurile în care *-u* distinge cuvinte diferite, de tipul [mai̯] (adv.)-[mai̯$^{\text{u̯}}$] (subst.), [voi̯] (pron.) — [voi̯$^{\text{u̯}}$] (verb) sînt sporadice.

Dar randamentul funcțional al lui *-u* este extrem de scăzut prin faptul că acest sunet este ocurent numai în „forma absolută" a cuvîntului, deci înainte de pauză sau în rostirea nelegată a cuvintelor[29].

În corpusul nostru, *-u* nu a fost notat în multe forme din răspunsurile izolate la chestionar sau aflate la sfîrșitul unei fraze fonetice : [ᵘom, u̯orb, aștépt, păpᵘșói̯, somn]. *U* final amuțește mai ales la acele forme în care prezența sa nu are valoare de morfem : la articolul hotărît de G.-D. pl. *-lor* a fost notat în două exemple : [ai̯iștilorᵘ, pórșilorᵘ], dar lipsește în alte opt exemple și în vocativul pl. [frățîlor !] ; la prezent pers. I pl. a fost notat într-un singur exemplu : [ńițui̯im⁽ᵘ⁾], față de 85 de exemple fără *-u* ; la imperfect pers. I sg. și pl. nu apare în cele 17 forme notate ; la perfect simplu pers. I sg. apare de trei ori : [bău̯úi̯ᵘ, dădúi̯⁽ᵘ⁾, văzúi̯⁽ᵘ⁾], dar lipsește în alte 13 forme ; la perefect simplu pers. I pl. nu apare în opt exemple ; la mai mult ca perfect pers. I sg. și pl. nu apare în patru exemple ; la gerunziu apare în șapte exemple : [ducîndᵘ, fugîndᵘ], dar lipsește în alte două exemple.

În unele cazuri, *-u* este pe cale de a-și pierde articulația labială ; s-a notat un sunet vocalic intermediar între *u* și *î* : [act^î/ᵘ, mă spăl^î/ᵘ, socotésc^(ᵘ/î)]. În exemple ca [am dat^î, cîntínd^(î)], nu se poate preciza dacă *-î* este rezultatul delabializării lui *-u* sau este provocat de explozia consoanei precedente (cf. **2.2.**).

Se poate aprecia că, în graiul cercetat, *-u* se află într-un proces lent de dispariție și că amuțirea lui *-u* se produce mai întîi la formele în care acesta nu are valoare de morfem.

Opoziția dintre fonemele [i̯] (cu varianta *-i*) și /i/ se neutralizează în sandhi înainte de vocală : [doctoriíli̯-éștea ; pi̯-afárâ] ; în exemple ca [bat cíni-m‿pártea ásta ; gîșéști-m‿bᵘoǵî], nu se poate preciza, fără ajutorul contextului, dacă este vorba de pluralul nearticulat sau articulat (în primul exemplu), de pers. a II-a sau a III-a (în exemplul al doilea). Opoziția dintre /u̯/ (cu varianta *-u*) și /u/ se neutralizează în același mod : [calu̯-ai̯ísta ; cáru-ŋcărcát].

1.5. Sistemul fonemelor vocalice se realizează în mod diferit în silabele accentuate și neaccentuate.

(a) În poziție accentuată, sistemul vocalic coincide cu cel al limbii literare[30] :

```
        i   î   u
      e   ă   o
          a
```

[29] E. Petrovici, *art. cit.*, p. 139, 143 ; idem, *Forme absolute și forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obișnuită și în transcrierea fonetică*, în „Fonetică și dialectologie" III, p. 57–62. Într-o singură situație, *-u* apare în „tranziția legată" *(joined transition)*, și anume înainte de un cuvînt accentuat care începe cu *î-* : [lu-m̩fășâ, múrgu-ŋk'isᵘ, suntu-nnăscútᵘ] și înainte de un cuvînt neaccentuat cu *i-* : [cîtu-i̯ șásu ? ; iélu-j‿báti źog‿di noi̯ ; tórnu-m‿pahár].

[30] Sistemul vocalic C în clasificarea lui Andrei Avram din SCL XXVIII (1977), 4, p. 362.

(b) În poziţie protonică, E. Petrovici şi I. Stan[31] au semnalat cîteva perechi minimale pentru opoziţiile /ă/—/î/, /e/—/i/, /o/—/u/ : [răzînd^u^ — rîzînd^u^, rădẹám^u^ — rîdẹám^u^ etc., mănát^u^ — mînát^u^, hăịít^u^ — hîịít^u^], [pík'a] „bibilica" — [pék'a] (numele unei localităţi), [ǵurlán^u^] „şobolan" — [ǵorlán^u^] „golan"; putem adăuga, pentru opoziţia /o/—/u/, perechile: /doṛiá/—/duṛiá/ şi /bortišící/—/burtišící/. Randamentul funcţional redus al acestor opoziţii explică alternanţa (de exemplu, între *î* şi *ă* în: [îl fáši ∽ ăl duc ∽ n-ăl lásâ ; îị daṷ ∽ ăị dă]) sau substituirea fonemelor menţionate în silabele protonice. În multe cuvinte şi forme, /i/ l-a înlocuit pe /e/ : [adivắru, dibordịázâ, dižába, dibil^u^, digrábâ, fišṷárâ, moştinịésc, šinivá, tinịréţa, vidém, vinim] etc.; fenomenul invers a fost notat în: [leǵịián^u^, šĕrculár^iu^ „ferăstrău circular"]. Pentru substituirea lui /o/ cu /u/ s-au notat mai puţine exemple: [avucát, buịéli, cucóş, fuméị, uṛiéz^u^] etc.; (guard) [comonál^u^, ṷošinic^u^].

În cele mai multe cuvinte, [e] şi [i], [o] şi [u] nu sînt, de regulă, în variaţie liberă, fapt care poate fi ilustrat (pe lîngă perechile minimale citate) şi cu perechi contrastante (subminimale), ca : /gre/şít — /gri/jít, /šer/út — /šir/éş, /cos/ít — /cus/út, /por/tár — /pur/tát etc.

Înainte de *á*, [ă] este în variaţie liberă cu [a]: [bărbátu, bălán^u^, făcút, rămás ∽ barbáţ, batáịi, masá, ramás]; [ă] alternează cu [a] şi în formele neaccentuate *mă*, *mai*: [ma báti ∽ ma/ă rṷădi ∽ mă loǵéşt^i^; maị mult^u^ ∽ ma/ăị mulţ ∽ măị bogát]. În unele cuvinte, s-a notat tendinţa lui *a* protonic de a trece la *ă* în cuvinte relativ recente: [gărăntắm, ţa/ăpină, za/ărza/ăvátur^i^]. Deşi nu am găsit nici o pereche minimală bazată pe opoziţia dintre /ă/ şi /a/[32], situaţia celor două foneme este identică cu cea a fonemelor /e/ şi /i/, /o/ şi /u/. În silabă protonică, /ă/ din cuvinte vechi, ca: [bătút, făcút, pădúri], contrastează cu /a/ din cuvinte mai vechi sau mai noi, ca: [batic, cartṷáfi, pantóf, rak'íṷ]. Distribuţia fonemelor /e/ şi /i/, /o/ şi /u/, /ă/ şi /a/ este condiţionată lexical şi morfologic (pe baza alternanţelor la care participă aceste foneme în fiecare cuvînt). Considerăm deci că în silabele protonice există aceleaşi şapte foneme vocalice ocurente în silabele accentuate[33].

(c) În poziţie posttonică medială se neutralizează opoziţiile dintre /ă/ şi /î/, /i/ şi /e/, /u/ şi /o/, care apar alternativ în aceleaşi tipuri de cuvinte (forme): [ṷúmăr ∽ ṷúmâr, cúrăţâ ∽ cúrîţâ, ṷắmẹn^i^ ∽ ṷắmin^i^, tíner^i^, clópot, zgómot ∽ ážir, hóɧuţ, mármurâ]. Tendinţa ca în această poziţie să apară numai vocalele închise se realizează mai consecvent în cazul lui *e* din formele verbale: [dúšim, dúšiţ, háịdiţ, púnim, vétim^i^, sâ vétimi].

În silabele posttonice mediale există deci patru foneme vocalice: /i/e, î/ă, a, u/o/.

(d) În finală neaccentuată, *-o*, desinenţă de imperativ sau vocativ, se opune lui *u*, în exemple ca [víno !]—[vínu] (a.). Fonemele vocalice ocurente în această poziţie sînt cinci : /i/e, î/ă, a, u, o/.

---

[31] *Art. cit.*, p. 124.

[32] Asemenea perechi sînt foarte rare chiar în limba literară şi sînt formate din cuvinte aparţinînd unor straturi lexicale diferite : /apărát/-/aparát/, /cărắte/-/caráte/. Cf. A. Graur şi A. Rosetti, în BL VI (1938), p. 6; E. Petrovici, în CL X (1965), 1, p. 68—69.

[33] După E. Petrovici şi I. Stan, *art. cit.*, p. 124, graiul tecucean prezintă numai două foneme vocalice în poziţie neaccentuată : /î, ă/a/.

Frecvenţa vocalelor acute scade ca urmare a substituirii lui *e*, *i* de către *ă*, *î*, a reducerii diftongilor *ea*, *eo*, *ia*, *io* la *a*, *o* şi a amuţirii lui *-i* asilabic, în silabă accentuată şi neaccentuată, după unele consoane care se pronunţă dur : în mod regulat, după *s*, *z*, *ţ*, *ḑ*, *ş*, *j* : [sắti, sîŋgur, sára ; zắstri, zîs, auzá, vez ; răţắtâ, sâ ţii̯, înţápâ, alţ, ţ-o dat ; urḑắsc, urḑím, să urḑáscâ, cruḑ ; şăd, maşína, aşázâ, továrăş (pl.) ; grijắsc, prăjîtúr[i]] ; uneori, după *r*, consoane labiale, grupul *st* : [amárâ (pl.f.), curá, curắli, fălí[i]i, gálbăn, píntru, răcút[u], stárpâ, stîs[u], strícâ, trimắt[u]].

2. SISTEMUL CONSONANTIC

2.1. Clasificarea fonetică a consoanelor se poate face după modul de articulare, după clasele de localizare şi după caracterul surd sau sonor, astfel :

		labiale	dentale	alv.-palatale	palatale	velare	laringale
întrerupte	surde	p	t ţ	ĉ	k′	k	
	sonore	b	d ḑ	ĝ	g′	g	
continue	surde	f	s	ş ş′ ŝ	h′		h
	sonore	v	z	j ẑ	y		ђ
nazale		m m̟ m̥	n n̟		ń ŋ́	ŋ	
lichide	laterale		l				
	vibrante		r		ŕ		

2.2. Reducţia alofonelor.

(1) Urmate de vocalele *e*, *i*, de semivocalele *e̯*, *i̯*, şi de *-i* asilabic, consoanele prezintă alofone palatalizate (diezate) : [p', b', m', f', v', t', d', n', l', r', h'], care sînt variante poziţionale ale seriei nepalatalizate [p, b, m, f, v, t, d, n, l, r, h][34]. Palatalizarea înainte de *e* este mai pronunţată decît în rostirea literară, atunci cînd consoana este urmată de un [i̯] rezultat din diftongarea vocalei *e* (vezi exemple sub **1.2.**).

Consoanele *s*, *z*, *ţ*, *ḑ*, *ş*, *j* se pronunţă, de obicei, dur, neputînd fi urmate de (semi)vocale palatale (cf. **1.5.**); au fost notate, izolat, variantele diezate [ţ', s', ş'] : [casáţi, diputáţii̯ (pl.), plăşétâ, serbe̯ázâ, şi̯-atűŝ].

Alofonele diezate ale consoanelor *r*, *ş* se realizează, sporadic, ca palatale propriu-zise : [gr′éblą, gr′eu̯, u̯ár′ŝini ; î‿zor′‿di zî ; ţigắr′‿di f[u]oi̯] ; [ş′] a fost notat ca rezultat al simplificării grupului *-şti* în sandhi : [mă log′éş′‿pi míni ? ; sâ trăi̯éş′‿copk′íli]. În unele exemple, variantele diezate ale consoanelor *ş*, *j* au fost înlocuite cu /ŝ, ẑ/ : [(s-o) aẑusti̯e/ẹzâ, croŝétâ, ŝu̯áriŝili, tîrláŝu (a.)][35]. Această confuzie se explică prin poziţia punc-

[34] Cf. Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 124–125, 127. E. Petrovici şi I. Stan, *art. cit.*, p. 126 citează 18 foneme diezate, printre care şi consoanele palatale /ŝ, ẑ, k′, g′, h′, y, ń, i̯/.

[35] În ultimul exemplu se poate vorbi de o confuzie a sufixelor *-aş* şi *-aci (aŝ)*, iar primul *ŝ* din [ŝu̯áriŝili] se poate explica prin asimilaţie regresivă. Rostirea muiată mai veche a şuierătoarei *ş* în grupul *-şti* a ajutat transformarea analogică a acestuia (după exemple ca *urc: urci, duc: duci)* în *şĉ (şŝ)* la pers. a II-a sg. a unor verbe : [muşŝ[i], împúşŝ[i]] şi (după *calcă: să calce)* la pers. a III-a a conj. prez. : [sâ-mpúşŝi, sâ ni múşŝi] ; cf. şi [ploŝ] (pl. de la *ploscă)*.

tului 605 la granița dintre ariile rostirii dure și palatalizate (muiate) a șuierătoarelor[36].

În cazul fonemelor /ĉ, ĝ, ŝ, ẑ, h', y, n'/, caracterul diezat este reprezentat de trăsătura distinctivă *acut* a acestora (vezi **3.**).

(2) Consoanele palatale [k', g'] pot fi interpretate ca alofone diezate ale fonemelor /k, g/ condiționate de poziția ,,înainte de [i, e, -ⁱ]" sau ,,înainte de [i̯ + â, ȯ, u̇]"[37]. Deși consoanele [k', g'] sînt articulații unice, destinderea lor se face lent, lăsînd să se perceapă, adesea, înaintea vocalei următoare un i̯ mai mult sau mai puțin perceptibil. Alături de formele [buk', k'águ, g'áțâ, urék'a], au fost notate rostiri ca [arík'ⁱ, ǵⁱáțâ, ᵘok'ⁱánu, u̯ok'ⁱ]. Se poate considera că, în prima serie de exemple, [i̯] este ,,latent", implicat în timbrul acut al consoanei precedente, exemplele putînd fi transcrise fonologic : /buki̯, ki̯agu, gi̯ațî, ureki̯a/. Interpretarea consoanelor [k', g'] ca foneme diferite față de [k, g] ar fi obligatorie dacă acestea din urmă ar avea variante diezate diferite de [k', g'], ca în cazul consoanelor [ń] și [n'], [h'] și [h'].

(3) Urmate de vocalele *o*, *u*, de semivocala *u̯* și de *-u* asilabic, consoanele prezintă variante labializate (bemolate) : [t°, d°, n°, s°, z°, l°, r°, ț°, ș°, j°, ŝ°, ẑ°, ń°, h'°, y°, k'°, ǵ°, k°, g°, h°][38], care sînt în distribuție complementară cu consoanele nelabializate ocurente în alte poziții. Rotunjirea înainte de *o* este mai pronunțată decît în rostirea literară, atunci cînd consoana este urmată de un [u̯] rezultat din diftongarea vocalei *o* (vezi exemple sub **1.2.**). În cazul fonemelor /p, b, m, f, v/, caracterul bemolat se reflectă în trăsătura distinctivă *grav* a acestora (vezi matricea în **3**).

(4) Urmate de diftongii [i̯o, i̯u], de triftongul [i̯u̯a] și de diftongul asilabic *-i̯u*, consoanele prezintă alofone palatalizate și labializate (diezate-bemolate). Am găsit exemple pentru consoanele [t'°, d'°, l'°, r'°, m'°][39] : [cupți̯óru, árdi̯-o, zîdⁱᵘ, li̯orfăi̯éști, li̯ule̯á, pădurárⁱᵘ, lăcrămi̯u̯árâ].

(5) În poziție finală (înainte de pauză), consoanele nepalatale pot fi însoțite de un *-î* slab perceptibil și afonizat. Spre deosebire de ,,pseudovocalele" discutate sub **1.3.** și **1.4.**, acest sunet nu are funcție distinctivă, ci doar demarcativă. El se explică prin rostirea consoanei finale (avînd un timbru ,,neacut") cu o metastază prelungită : suflul de aer continuă, în timp ce organele articulatorii revin la starea de repaus. Au fost notate alofonele finale [dᶦ, lᶦ, kᶦ, țᶦ] : [cîntíndᶦ, di̯alᶦ, torcᶦ, umplúțᶦ]. Acest timbru vocalic final poate fi identificat cu [ᶦ] care apare după consoanele neacute, în exemple ca [pᶦărᵘ, sᶦăți].

[36] Prin aceeași poziție de graniță se explică, probabil, și confuzia, în exemple izolate, a variantelor diezate ale consoanelor [d̦, z] cu consoanele acute /ŝ, ẑ/ : [ăẑimâ] ,,azimă", [diẑ-dimineáțâ ⇽ diz-di-dimineáțâ], *se* [trepeẑésc] *dinții;* poate și [scovérẑ] (cu un singular refăcut *scovardă).*

[37] Cf. Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 122–123 ; vezi și articolul nostru din LR XXX (1981), 2, p. 169–174.

[38] Cf. Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 124–125, 127. E. Petrovici și I. Stan, *loc. cit.*, p. 126, prezintă 19 foneme consonantice bemolate, inclusiv consoanele labiale /p, b, m, f,v, u̯/. Nu am găsit exemple pentru [h'°, y°], care apar la cei doi autori.

[39] E. Petrovici și I. Stan, *ibidem*, enumeră 11 foneme diezate-bemolate : /i°, n'°, ŝ°, ẑ°, l'°, r'°, k'°, g'°, h'°, y°, ń°/.

(6) În poziție finală, consoanele palatale pot fi urmate de un *-i* slab perceptibil și afonizat, rezultat al metastazei prelungite a consoanei precedente : limba întîrzie un moment în poziția articulatorie a vocalei *i*. El poate fi identificat cu *i̯* fără valoare distinctivă dintr-un exemplu ca : [îi̯ fași̯-ŭ‿zbénĝu-m‿frúnti]. Au fost notate alofonele [ĉⁱ, ŝⁱ, ẑⁱ, ńⁱ] : [duŝⁱ, gîlĉⁱ, sluẑⁱ, u̯ulńⁱ][40].

(7) Consoanele sonore pot prezenta, mai ales în poziție finală absolută, variante (semi)afonizate : [ni̯étid, răbd, vez] ; în unele exemple, consoana este urmată de *-u* asilabic : [agrijᵘ, parșívᵘ, undili̯émnᵘ]. Consoana finală (sau urmată de *-u*) poate deveni, odată cu asurzirea, semiforte : [i̯-áᵘuž, macáž] sau forte : [(metru) cupᵘ, gardirópᵘ, tăvălúcᵘ] ; cf. și [frážitâ] < * [frážit].

(8) Modul de articulare și localizarea consoanelor nazale aflate în poziție preconsonantică variază în raport cu consoana următoare[41] :

[n, m] + [f, v] → [m̪] : [îmvîrtitâ, am̪‿făcut, dim̪‿frúnti] ;

[n] + [p, b, m] → [m] : [împărtășâsc, îm‿báli, um‿moș um‿pahár] ;

[n] + [l] → [n̪] : [(postu) crăŝũ̯nlui̯, mĩnŝúnli] ; de obicei, /n/ urmat de constrictive se realizează prin timbrul nazal al vocalei precedente (vezi exemple sub **1.2.** (12)) ;

[n] + [k, g] → [ŋ] : báŋcâ, críŋgu, iŋ‿cásâ, aŋ‿golít ;

[n] + [k′, g′] → [ŋ́] : [îŋ́k′ágâ, îŋ́ĝețát, uŋ́‿k′ip].

Distincția dintre /m/ și /n/ se păstrează în grupurile consonantice [mn, ml-, mr-] : [cumnáti, li̯émni, somn, mlájâ „salcie”, mrániță] și înainte de *t*, *ț* : [símti, sîmț, zgremțărósᵘ][42]. Pe baza opoziției /m/-/n/ înainte de *t* se realizează perechea minimală [sîmtᵘ] — [sîntᵘ][43].

(9) Varianta silabică a lui *m* a fost notată în două exemple, precedată de un *î* (asilabic) care redă, probabil, timbrul grav al nazalei silabice : [ⁱm̥perek′índu-i̯, ⁱm̥púșcâ].

(10) Sonorizarea laringalei *h* s-a produs, în poziție intervocalică, în exemplele : [buɦáiu, hóᵇu̯t].

2.3. Sistemul fonetic al graiului cercetat cuprinde 28 de consoane-tip : [p, b, m, f, v, t, d, n, l, r, s, z, ț, ḑ, ș, j, ĉ, ĝ, ŝ, ẑ, ń, h′, y, k′, g′, k, g, h]. Aceste consoane, împreună cu variantele prezentate mai sus, pot fi reduse la 23 de foneme : /p, b, m, f, v, t, d, n, l, r, s, z, ț, ș, j, ŝ, ẑ, ń, h′, y, k, g, h/ ; se adaugă, la acestea, fonemele marginale /ĉ, ĝ/.

Africatele [ĉ, ĝ] se păstrează după laterala *l*, care prezintă o ocluzie apicală asemănătoare[44] : [cálĉi, fulĝ, gîlĉⁱ, îŋcîlĉít, mulĝ, sálĉii, ulĉór, vălĉícâ].

[40] Vezi mai sus și exemple cu *-i*, i după [k′, g′].

[41] Cf. Émile Petrovici, *De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales*, Cluj, 1930, p. 24—67 ; Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 125, 126, 127.

[42] În sandhi, *m* poate fi asimilat de către *t, d, ț, n* următori : [an‿dat ; în‿țîui̯i (urechea) ; sîntii̯én‿ni̯ámurⁱ ; ń-an‿trăi̯i‿tráu̯u].

[43] Cf. Andrei Avram, în „Fonetică și dialectologie” IV, 1962, p. 10, nota 3.

[44] Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, București, 1959, p. 310.

Africata [ḍ] se păstrează, uneori, în poziție finală, unde realizează opoziții morfologice : [cruḍ, li̯épiḍ, obiéḍ, răbḍ] și, mai rar, în interiorul cuvîntului : [ni-ŋcălḍím, să urḍáscâ, urḍắsc][45] ; poate rezulta prin sonorizarea lui ț : [cíḍva ; cîḍ‿boi̯ ai̯?]. În cele mai multe cazuri, [ḍ] a fost înlocuit de [z] : [au̯úz, lucréz, văzút, zî] etc. În timp ce [ḍ], fost fonem, a devenit o variantă a fonemului /ț/, indiferent la trăsătura distinctivă [± sonor], /ĉ, ĝ/ sînt unități ale unui sistem fonologic mai vechi (consoane întrerupte, compacte, stridente), elemente marginale, arhaice, condiționate, în prezent, de un anume context fonetic.

Sistemul fonematic al graiului prezintă unele foneme inexistente în limba literară, și anume /ŝ, ẑ, h', y, ń/. [ŝ, ẑ] au rezultat din spirantizarea africatelor [ĉ, ĝ] : [ŝinivá, sîẑi, zắŝi, ẑosu̯]. Palatalele [ń, h', y] au apărut ca urmare a palatalizării (într-o fază mai veche a graiului a) labialelor *m*, *f*, *v* : [h'ert, h'irídâ, ńérlâ, u̯ulń, yinu̯, yíti]. Fonemele /h', y/ au o frecvență relativ redusă ; mai ales /y/ apare numai în cîteva lexeme și forme gramaticale și realizează puține perechi minimale (vezi **3.**). În multe cuvinte și forme, /y/ a fost înlocuit de alofona diezată a fonemului întrerupt /g/ : [(s-o) buhăǵít, ǵizuníi̯, loǵéșt, loǵéști-l !, loǵít ∽ loyít, moǵílâ, (s-o) potriǵít, ráǵilâ, răǵil, tiscoǵínâ]. În schimb /h'/ a fost înlocuit de [k'] într-un singur exemplu : [scăk'íțâ]. În exemplul : [aș ŝi cîntát], [h'] > [ŝ] prin asimilație progresivă.

Tendința de neutralizare a opoziției de sonoritate se manifestă și înainte de nazale sau lichide : [búvnâ, buvnói̯] ∽ [pufnéști] ; [crîjmăre̯ásâ] ∽ [dușmănósu̯] ; [dizlegáre̯a] ∽ [slújnicâ, vîsléști] ; [zmîŝéști, zmulg, znop] ∽ [smeu] ; [u̯ognáș] ∽ [u̯ócnâ, jacnát]. Ea se realizează în modul cel mai consecvent, prin acomodarea regresivă de sonoritate, în grupurile formate din consoanele care participă la corelația de sonoritate : [obzắŝ, supțíri, zgái̯bâ, zbi̯árâ, súpprefeptu̯]. Opoziția de sonoritate se manifestă în poziție preconsonantică înainte de lichide[46] :

/p/-/b/ : /úmplu/-/úmblu/, /prafu̯/-/bra/du̯ ;
/f/-/v/ : /fre/c-/vre/j ;
/t/-/d/ : /trec/-/dreg/, /vátrî/-/vádrî/ ;
/k/-/g/ : /crápî/-/grápî/, /cle/ști-/gle/zni, dar [stiéglâ] „sticlă".

3. TRĂSĂTURILE DISTINCTIVE

În matricea de mai jos, fonemele degajate în analiza precedentă sînt specificate cu ajutorul trăsăturilor distinctive acustice binare stabilite de R. Jakobson[47] :

[45] Și menținerea africatei *ḍ* este favorizată de poziția după *l* și chiar după *r*.

[46] Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, p. 142.

[47] Lucrarea citată în nota 23. Pentru analiza componențială a fonemelor românești în trăsături distinctive binare, vezi, îndeosebi, Andrei Avram, *Trăsăturile distinctive ale fonemelor limbii române literare*, în SCL XXVII (1976), 6, p. 577—599 ; idem, *Tipologia sistemelor vocalice ale dialectelor românești*, în SCL XXVIII (1977), 4, p. 355—378 ; idem, *Analiza în trăsături distinctive a fonemelor consonantice din dialectele limbii române*, în SCL XXVIII (1977), 5, p. 473—494.

		a	e	i	i̯	ă	î	o	u	u̯	l	r	m	n	ń	p	b	f	v	ť	d	ţ	s	z	ş	j	ŝ	ẑ	h'	y	k	g	h
1.	Consonantic	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2.	Vocalic	0	0	0	0	0	0	0	0	0	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
3.	Nazal	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	+	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
4.	Continuu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	+	–	0	0	0	–	–	+	+	–	–	–	+	+	+	+	+	+	+	+	–	–	+
5.	Compact	+	–	–	–	–	–	–	–	–	0	0	0	0	0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	+	+	+	+	+	+	+	+
6.	Grav	0	–	–	–	–	–	+	+	+	0	0	+	–	–	+	+	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0	0	+
7.	Acut	0	+	+	+	–	–	0	0	0	0	0	0	–	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	–	–	+	+	+	+	0	0	0
8.	Intens	0	+	+	–	0	0	+	+	–	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9.	Difuz	0	–	+	0	–	+	–	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10.	Strident	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	–	–	+	0	0	0	0	+	+	–	–	0	0	0
11.	Sonor	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	–	+	–	+	–	+	0	–	+	–	+	–	+	–	+	–	+	0

Vom ilustra cu ajutorul perechilor minimale numai definiția fonemelor inexistente în limba literară :

/ń/ este nazal (/ń/-/g/ : (ńiŝ/ ,,mici" — /giŝ/ ,,bici"), negrav (/ń/-/m/ : /ń-o dat / ,,mi-a dat" — /m-o dat/ ,,m-a dat"), acut (/ń/-/n/ : /ń-o dat/ ,,mi-a dat" — /n-o dat/ ,,n-a dat" — /ni̯-a dat / ,,ne-a dat").

/ŝ/ este continuu (/ŝ/-/k/ : /ŝir/ ,,cir" — /kir/ ,,pir"), compact (/ŝ/-/s/ : /ŝarî/-,,ceară" — /sarî/ ,,seară"), negrav (/ŝ/-/h/ : /ŝai̯/ ,,ceai" — /hai̯/), acut (/ŝ/-/ş/ : /urŝ/ ,,urci" — /urş/ ,,urşi"), strident (/ŝ/-/h'/ : /ŝeru̯/ ,,cer" — /h'eru̯/ ,,fier"), surd (/ŝ/-/ẑ/ : /ŝeru̯/ ,,cer" — /ẑeru̯/ ,,ger").

/ẑ/ este continuu (/ẑ/-/g/ : /ẑem/ ,,gem" — /gem/ ,,ghem"), compact (/ẑ/-/z/ : /ẑoi̯/-,,joi" — /zoi̯/), negrav (/ẑ/-/h/ : /ẑam/ ,,geam" — /ham/), acut (/ẑ/-/j/ : /sluẑ/-/sluj/), sonor (/ẑ/-/ŝ/ : /ẑoc/ ,,joc" — /ŝoc/).

/h'/ este continuu (/h'/-/k/ : /h'in/ ,,fin" — /kin/), compact (/h'/-/s/ : /h'arî/ ,,fiare" — /sarî/ ,,seară"), negrav (/h'/-/h/ : /h'i/ ,,(a) fi" — /hi/ (interjecție), /h'in/-/hin/dík'ur^{i} ,,şanţuri"), acut (/h'/-/ş/ : /h'artî/-de/şartî/), nestrident (/h'/-/ŝ/ : /h'ir/ ,,fir"-/ŝir/ ,,cir"), surd (/h'/-/y/ : /h'in/ ,,fin" — /yin/ ,,vin").

/y/ este continuu (/y/-/g/ : /yin/-/gin/i ,,bine"), compact (/y/-/z/ : boln/ay/ — /az/ ,,azi"), negrav (/y/-/h/ : bolnă/yu̯ar/î — /hu̯ar/nî), acut (/y/-/j/ : boln/ay/-obr/aj/), nestrident (/y/-/ẑ/ : /yer/ ,,vier" — /ẑer/), sonor (/y/-/h'/ : /yin/-/h'in/).

4. ÎNCHEIERE

Descrierea sistemului fonematic al graiului tecucean realizată mai sus prezintă deosebiri însemnate față de analiza fonologică propusă, pentru același grai, de E. Petrovici și I. Stan.

Sistemul vocalic cuprinde șapte foneme : /a, e, i, ă, î, o, u/ în poziție accentuată, patru foneme în poziție posttonică medială : /a, e/i, ă/î, o/u/ și cinci foneme în poziție finală neaccentuată : /a, e/i, ă/î, o, u/. Toate fonemele vocalice sînt ocurente în poziție inițială[48].

[48] Ca și în limba literară, vocala *ă* este ocurentă la inițială doar în unele elemente marginale (cf. A. Graur și A. Rosetti, în BL VI (1938), p. 7 ; Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 90–91). În materialul nostru, *ă* apare la inițială numai în unele forme neaccentuate, de tipul [ăi̯ dau̯, ăl duc].

Situația semivocalelor [i̯, e̯], [u̯, o̯] în graiul cercetat nu justifică, după părerea noastră, interpretarea fonologică propusă de E. Petrovici. Ele sînt alofone a două unități, /i̯/ și /u̯/, care pot fi considerate ca vocale neintense. „Pseudovocalele" finale -*i* și -*u* sînt variante combinatorii ale acelorași vocale neintense /i̯, u̯/.

Sistemul consonantic numără 23 de foneme : /l, r, m, n, ń, p, b, f, v, t, d, ț, s, z, ș, j, ŝ, ẑ, h', y, k, g, h/, la care se adaugă fonemele marginale /ĉ, ĝ/, păstrate după laterala *l*. Consoanele diezate și bemolate sînt variante poziționale determinate de timbrul vocalei următoare, în timp ce tonalitățile acută și gravă constituie trăsături distinctive ale fonemelor consonantice /ń, ŝ, ẑ, h', y/, /m, p, b, f, v, h/.

Cele 32 de foneme (9 vocale și 23 de consoane) au fost definite cu ajutorul a 11 trăsături distinctive binare.

Le système phonologique de parler de la zone de Tecuci

(R é s u m é)

L'auteur propose une description du système phonologique du parler du point cartographique 605 de l'« Atlas linguistique roumain ». Elle diffère de la description de E. Petrovici et I. Stan de 1958. Le système phonologique du parler de la région de Tecuci comprend, selon l'avis de l'auteur, 9 phonèmes vocaliques et 23 phonèmes consonantiques que l'auteur a défini à l'aide de 11 traits distinctifs binaires.

Iulie 1982

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August 11

SIGRID HALDENWANG

ADJECTIVE ÎMPRUMUTATE DE GRAIURILE SĂSEȘTI DIN LIMBA ROMÂNĂ ȘI MAGHIARĂ

Lucrarea grupează după sens și formă adjectivele săsești împrumutate din română și maghiară și adaptate cu ajutorul sufixului *-ig* (*-iχ*), prezintă aria lor de răspîndire și abordează unele aspecte ale procesului de adaptare a împrumuturilor în graiurile săsești.

Problema formării cuvintelor pe baza unui lexic împrumutat a fost tratată în mai multe lucrări cu caracter general[1], dar arhiva bogată a dicționarului graiurilor săsești[2] și diferite lucrări de specialitate permit o adîncire substanțială a studiilor. Dispunem în total de 123 de adjective împrumutate, adaptate cu ajutorul sufixului *-ig* (*-iχ*)[3]; 93 provin din română, 21 din maghiară și 9 nu au o etimologie clară. Numărul atestărilor diferă : unele adjective sînt mai puțin răspîndite, fiind creații răzlețe, altele au o circulație mai largă. Adjectivele de acest fel[4] pot fi clasificate după cum urmează :

I. Adjective (adverbe sau forme de participiu perfect) care și-au păstrat integral sau aproximativ sensul împrumutat, deci care prin formă sau înțeles se abat într-un fel de la română și maghiară. Aici distingem :

1a. Adjective (sau forme de participiu perfect folosite ca adjective) derivate de la adjective românești : *afureszitiχ* (- - ´ -) „rafinat, șiret,

[1] E. Grigorovița, *Dialectul așa numit săsesc al germanilor din Transilvania și elementele române cuprinse în el*, București, 1900 ; Id., *Rumänische Elemente und Einflüsse in der Sprache der Siebenbürger Deutschen*, Heidelberg, 1901 ; J. Brenndörfer, *Román (oláh) elemek az erdély szász nyelvben*, Budapesta, 1902 (abreviat Brenndörfer) ; G. Klaster-Ungureanu, *Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen zwischen Rumänen und Sachsen im Spiegel des siebenbürgisch-sächsischen Wortschatzes*, în „Revue de Linguistique" III (1958), 2 ; G. Richter, *Zur Einlautung rumänischer Lehnwörter in die siebenbürgische Mundart*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde" (abreviat : *Forschungen)* XIII (1970), 1 ; H. Protze, *Zum rumänischen Einfluß auf das Siebenbürgisch-Sächsische*, în CL III (1958) ; G. Bretz, *Entlehnungen aus dem Rumänischen in der siebenbürgisch-sächsischen Mundart von Rosenau (Rîșnov), differenziert nach Generationen*, în „Forschungen" XVI (1973), 2 ; J. Jacobi, *Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-sächsischen*, în *Programm-Schäßburg* 1894/95.

[2] Arhiva — al cărei material a fost cules și fișat începînd de la sfîrșitul secolului trecut — se păstrează la Centrul de științe sociale Sibiu. O parte din ea (literele A—K) a fost publicată în *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, I—II, Sibiu, 1908, 1926, III—V, București, Berlin, 1971, 1972, 1975.

[3] Desinențele flexionare pe care cuvintele împrumutate le primesc în graiurile săsești corespund sistemului morfologic săsesc, fiecare categorie gramaticală avînd desinențe specifice (de exemplu : căderea desinenței fem. *-a; colibă > kalip; pipă > pip;* desinența diminutivului în *-χən(-kən) : coteț > kotetskən, corcoduşă > korkodušχən.* Verbele românești care se termină la infinitiv în vocală primesc în graiurile săsești desinența *-n: a cîștiga > kištigan, a munci > muntšin.* Desinența *-t* a participiului perfect se păstrează în graiul săsesc adăugînd prefixul *gə: necăjit > gənekəžit, pornit > gəpornit.*

[4] Pentru simplificarea studiului vom limita numărul exemplelor la clasificarea adjectivelor după sens, analizîndu-le doar pe cele mai reprezentative.

păcătos, viclean" (1900 Dealu Frumos), din rom. *afurisit* ,,al dracului, al naibii"; *amərití χ* (--´-) ,,prăpădit, plăpînd — despre copii, animale sau plante" *(ibid.)*, folosit ca adverb cu sensul ,,fără putere, obosit" (1900 s.T.[5]) din rom. *amărît* ,,nenorocit, de compătimit, cătrănit, morocănos"; *awāmiχ* (-´-) ,,mare, puternic — despre oameni" (1900 Petriș/Bistrița-Năsăud) din rom. *avan* ,,puternic" (Tiktin[6] 129); *burduhosziχ* (--´-) ,,cu burtă mare, burtos" (Kisch[7] 27) din rom. *burduhănos*, cu același sens; *burtosziχ* (-´-) cu același sens, din rom. *burtos* (1900 Rîșnov); *djebosziχ* (-´-) (1900 s.T.) din rom. *ghebos* ,,cocoșat, gîrbovit, adus de spate"; *frikosziχ* (-´-) din rom. *fricos* (Brenndörfer 18); *golatiχ* (-´-) ,,sărac, cu privire la oameni" (Cincu, *Kbl.*[8] XXVI, 39) din rom. *gol* ,,sărac"; *jetiχ* (´-) ,,sărac, de compătimit" (1960 Vingard) din rom. *biet* cu același sens; *jutiχ* (´-) ,,sprinten, ager — despre oameni" (1961 Prejmer), ,,iute la mînie" (1961 Gîrbova) cu sens figurat ,,plină de temperament, despre o femeie" (1900 Bod), ,,cu gust picant, cu privire la alimente" (Kisch 77) din rom. *iute* ,,cu privire la gust despre piper, ceapă; cu privire la oameni repede, înfierbîntat, aprins, pornit la mînie" (Tiktin 862); *kāpiχ* (´-) ,,bolnav de căpiere, cu privire la oi" (1900 Criț), cu sens figurat ,,amețit, amorțit, buimăcit" (1900 Dealu Frumos), ,,iresponsabil, lipsit de judecată" (1930 Agnita), ,,debil mintal, cretin — despre un bărbat în vîrstă" (1968 Mediaș), ,,greoi, stîngaci, neîndemînatic" (Kästner[9] 124), ,,încăpățînat, îndărătnic" (Schuller[10] 11, 36), ,,peste măsură de curajos" (1969 Rotbav), folosit ca adverb, referitor la ,,mersul mîndru al unui om" (1930 Ațel) — din rom. *capiu* ,,bolnav de căpiere", cu sens figurat ,,zăpăcit, mîndru, nechibzuit"; *klotšitiχ* (-´-) ,,putred, stricat, clocit — referitor la ouă" (1900 s.T.) ,,stătut, despre apă potabilă" (1930 Nocrich) — din rom. *clocit* ,,stricat — referitor la alimente —, stătut — despre lichide" (DM[11] 158); *kokəšatiχ* (--´-) ,,cocoșat, despre oameni" (Brenndörfer 29) din rom. *cocoșat* cu același înțeles; *kretsiχ* (´-) ,,creț, încrețit — despre părul porcilor" (Krauß, *Tre Wb.*[12] 57) din rom. *creț* ,,încrețit"; *lipszitiχ* (-´-) ,,nevoiaș, lipsit, sărac" (Cincu) din rom. *lipsit* ,,fără mijloace, lipsit de mijloace, sărac"; *meretsiχ* (-´-) ,,măreț, grandios, impunător — despre un om" (1958 Apold) din rom. *măreț*, cu același înțeles; *minunatiχ* (--´-) ,,frumos, atrăgător — referitor la un cal " (1900 Laslea) ,,foarte gustoasă, despre o mîncare" (1957 Turnișor) din rom. ,,minunat, grozav, admirabil, fenomenal"; *molešitiχ* (-´-) ,,moale, fără energie — despre oameni" (1963 Ungra) din rom. *moleșit* ,,fără vlagă, slăbit" (DM 114); *mutiχ* (´-) ,,mut, despre oameni" (1900 Ungra), ,,zgîrcit la vorbă" (1900 s.T.) ,,simplu,

[5] Sudul Transilvaniei, fără localitate (abreviat s.T.).

[6] H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, București, 1903—1925 (abreviat Tiktin).

[7] G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen. Ein Beitrag zum siebenbürgisch-sächsischen Wörterbuch*, Bistrița, 1900 (abreviat Kisch).

[8] *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde* (abreviat *Kbl.)*.

[9] V. Kästner, *Handschriftliche Idiotismensammlung*, 1. *Hälfte 19, Jahrhundert* (manuscris păstrat în arhiva dicționarului graiurilor săsești din Transilvania; abreviat Kästner).

[10] J. K. Schuller, *Beiträge zu einem Wörterbuch der siebenbürgisch-sächsischen Mundart*, Praga, 1865 (abreviat Schuller).

[11] *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958 (abreviat DM).

[12] Fr. Krauß, *Treppner Wörterbuch*, Marburg, 1970 (abreviat Krauß, *Tre Wb.)*

naiv, nerod" (1960 Sighișoara) din rom. *mut* ,,prost, zgîrcit la vorbă" (DM 524), *nebuniχ*[13] (-´-) ,,nebun, trufaș, obraznic" din rom. *nebun* ,,zburdalnic, nebunatic"; *nekəžitiχ* (--´-) ,,nevoiaș, sărac" (1900 Rîșnov) din rom. *necăjit* cu același înțeles; *ologiχ* (-´-) ,,olog, șchiop, schilod" (1900 Pianu de jos) din rom., cu același înțeles; *peritiχ* (-´-) ,,bolnăvicios, firav" (Krauß, *Tre Wb.* 724) din rom. *pierit* ,,slab, șubred, fără rezistență"; *posznitiχ* (-´-) ,,glumeț, șăgalnic" (1965 Agnita) din rom. *poznaș*, cu același înțeles; *prepeditiχ* (--´-) ,,nenorocit, sărăcăcios, mizerabil" 1900 Tîrnava) din rom. *prăpădit* cu același înțeles; *rintšediχ* (´--) ,,rînced, despre slănină" (1930 Ruși) din rom. *rînced* cu același înțeles; *szarbədiχ* (´--) ,,despre lapte prins" (1960 Șomartin) din rom. *searbăd* ,,fără gust, stătut"; *sbîrtšitiχ* (-´-) ,,zbîrcit, cu crețuri — despre fructe, mai ales mere și despre oameni" (1962 Bistrița) din rom. *zbîrcit* cu același înțeles (DM 951); *štiopiχ* (´-) ,,cu privire la mers" (1961 Gusu) din rom. *șchiop* cu același înțeles; *štirbiχ* (´-) ,,știrb — despre obiecte de ceramică sau sticlă ciobite, sau cu privire la dantură" (1900 Sighișoara) din rom. *știrb* cu același înțeles; *szfetosziχ* (-´-) ,,prematur, precoce" (Brenndörfer 16) din rom. *sfetos* ,,cu chef de vorbă, deștept, glumeț"; *szlabiχ* (´-) ,,despre un gospodar prost" (1858 Criș) din rom. *slab* ,,moale", tolerant, îngăduitor"; *szkortsosziχ* (-´-) ,,aspru, referitor la blană" (Krauß, *Hwspr.*[14] 872) din rom. *scorțos* ,,tare, aspru — ca scoarța" (DM 751); *sztiŋgatšiχ* (-´-) ,,neîndemînatic la treabă" (n.T.[15]) din rom. *stîngaci*, cu sens figurat ,,neîndemînatic"; *tresznitiχ* (-´-) ,,nostim, hazliu, caraghios, comic, iute la mînie, beat" (1900 Rîșnov) — din rom. *trăsnit* ,,nebun, curios, ciudat, beat"; *tšorkiχ* (´-) ,,miop, sașiu" (Krauß, *Tre Wb.* 1024) din rom. *chior*, cu același înțeles; *(t)šudatiχ* (-´--) ,,ciudată, curioasă, certăreață, gîlcevitoare — despre o femeie" (1900 Motiș și Unirea/Bistrița) din rom. *ciudat* ,,curios, straniu".

1b. Împrumuturi din maghiară; *hämašiχ* (´--) ,,viclean, șiret, perfid" (1900 Șona) din magh. *hamis* ,,fals, prefăcut, mincinos"; *hitwəniχ* (´--) ,,slab, fără putere, fără rezistență — cu privire la vite" în germana veche: ,,hütvanige alt gütter", adică ,,vite slabe și bătrîne" (1592 Sibiu), ,,cu privire la obiecte de proastă calitate" (1893 Viișoara) din magh. *hitvány* ,,neînsemnat, fără valoare"; *ipəniχ* (´--) ,,sănătos, voinic" (Krauß, *Tre Wb.* 491) din magh. *épen* ,,sănătos, nevătămat"; *ordašiχ* (-´-) ,,fragil, despre cornul de vită" — din magh. *ordas*, cu același sens (Krauß, *Hwspr.* 662); *pōkašiχ (pōkəšiχ)* (´--) ,,referitor la o umflătură deasupra copitei la cai" din magh. *pókas* ,,umflătură deasupra copitei la cai" (Krauß, *Tre Wb.* 743); *rondyošiχ* (-´-) ,,dezordonat, îmbrăcat neglijent" (1962 Bistrița) din magh. *rongyos* ,,zdrențăros, jerpelit"; *taplošiχ* (---) ,,spongios, ca buretele — despre piele; putrezit, despre lemne" din magh. *taplós*, cu același înțeles (Krauß, *Hwspr.* 963); *tšaŋkiχ* (´-) ,,ciobite, cu privire la vase" (s.T.) din magh. *csonka* ,,ciuntit"; *tšoriχ* (´-) ,,gol, de exemplu despre un os

[13] *Kalender des siebenbürgischen Volksfreundes*, Sibiu—Brașov, 1904, p. 88.

[14] Fr. Krauß, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprache*, Siegburg, 1957 (abreviat KRAUß, *Hwspr.*).

[15] Nordul Transilvaniei, fără localitate (abreviat n.T.).

fără carne" (Krauß, *Hwspr.* 986) din magh. *csóré* „gol, nud"; *tšurdiχ* (´-) „gol, nud — despre oameni" (1900 Petelea) din magh. *csurdi*, cu acelaşi înţeles; *tšutšiχ* (´-) „frumos, drăguţ — în limba copiilor, de exemplu despre o fată" (1930 Nocrich), „gustoasă, despre o mîncare" (Krauß, *Tre Wb.* 1023) — din magh. *csecse* „frumos, drăguţ".

2a. Adjective care prezintă cu sens propriu sau figurat calităţile sau însuşirile substantivelor româneşti de la care sînt derivate: *baroszіχ* (-´-) „grosolan, impertinent" (1930 Mediaş) din rom. *baros* „ciocan mare de fierar, cu etimologie ţigănească" (Tiktin 160); *golašiχ* (-´-) „fără pene, despre păsări" (1900 Romos) din rom. *golaş* „pui fără pene" (Tiktin 691); *greatsiχ* (´-) „scîrbos, dezgustător — cu privire la mîncăruri grase" (1900 Cincu) din rom. *greaţă; kokəšiχ* (-´-) „curajos, brav, îndrăzneţ, gîlcevitor, arţăgos — despre oameni" (1930 Movile) din rom. *cocoş; krakiχ* (´-) „ramificat, despre plante" (1900 Cincşor) din rom. *cracă* „creangă"; *kriwitsiχ* (´--) „vîntos" (Herfurth[16] 69) din rom. *crivăţ* (vîntul); *mamaligiχ* (--´-) „moale, fără energie — despre oameni" (1962 Teaca) din rom. *mămăligă*, cu sens figurat „om fără iniţiativă"; *perikliχ* (-´-) „delicat, dificil — cu privire la o afacere sau problemă" (1900 Rupea) din rom. *pericol; blumbosziχ* (-´-) „greoi, lipsit de supleţe" (1962 Tonciu) din rom. *plumb; putregaiχ* (--´-) „putred, cu privire la lemne" (1900 Hosman) din rom. *putregai; szerentokiχ* (--´-), „sărac, despre un om" (1930 Veseud) din rom. *sărăntoc* „coate goale, calic"; *tšeatsiχ* (´-) „neguros, ceţos" (1930 Ţapu) din rom. *ceaţă*.

2b. Împrumuturi din maghiară: *kotskaiχ* (-´-) „pepit, cadrilat — despre o basma ţesută în felul acesta" (1966 Dedrad) din magh. *kocka* „cub"; *libaiχ* (-´-) „după felul gîştelor, despre o fată" (1901 Ţigmandru) din magh. *liba* „gîsculiţă, cu sens figurat despre o femeie naivă, proastă"; *tšorbiχ* (´-) cu crestături, cu ştirbituri — despre vase" (Krauß, *Tre Wb.* 1034) din magh. *csorba* „ştirbitură, ciobitură".

II. Adjective care şi-au păstrat în grai sensul împrumutat din română, suferind o evoluţie semantică: *bugatiχ* (-´-) „bogat, înstărit" (s.T.), cu sensuri noi „fălos, îngîmfat, arogant" (Keintzel[17] 50) din română, cu acelaşi înţeles; *busatiχ* (-´-) „cu buze groase, despre femei" (1900 Albeştii Bistriţei), cu sens figurat „gras, brutal, grosolan, necioplit" (Codlea) din rom. *buzat* „cu buze groase"; *hameszitiχ* (--´-) „fără putere, istovit de foame — despre oameni" (1958 Dupuş), „nesătul, nesăţios, avid" (1962 Arcalia), cu sensuri noi „lacom, zgîrcit" (1962 Ghinda), „invidios" (1940 Dipşa), „prefăcut, viclean, şiret, perfid" (1962 Crainimăt), „încrezut, arogant, semeţ" (1962 Jelna) din rom. *hămesit* „istovit de foame, lihnit" (DM 357); *kuratiχ* (-´-) „inocent, curat — despre oameni" (Brenndörfer 31) cu sensul nou, folosit predicativ „bolnav" (Keintzel 63) din rom. *curat; lākomiχ* (´--) „nesătul, avid" (1900 Ruşi), cu lărgire de sens „seducător, ispititor" (1900 Unirea) din rom. *lacom* „nesătul, avid"; *migāliχ* (-´-) „referitor la ceva care răpeşte

[16] F. Herfurth, *Meren nd Hippeltscher*, Braşov, 1930 (abreviat Herfurth).

[17] G. Keintzel, *Nösner Idiotismen*, în *Festgabe der Stadt Bistritz*, Bistriţa, 1897 (abreviat Keintzel).

mult timp, despre o treabă obositoare" (1900 Cincu), „slăbuț, nenorocit — despre ființe" *(ibid.)*; *prosztiχ* (´-) „fără judecată, fără minte, prost, necioplit, bădăran, grosolan — cu privire la oameni" (1900 Retiș, 1940 Sighișoara), cu sens nou, cu privire la mîinile omului „necioplite, neîndemînatice" (1900 s.T.) din rom. *prost*, cu privire la oameni; o evoluție semantică foarte interesantă a suferit *pusztiχ* (´-) în graiul săsesc; pentru sensurile împrumutate din română există foarte puține atestări: „pustiu, despre pămînt arabil nelucrat, necultivat" (1960 Buia), adverbial, cu sensul „singuratic, părăsit — referitor la un om care trăiește solitar" (1970 Vulcan/Brașov). În s.T. sînt răspîndite următoarele sensuri: „prost, nerod, ciudat, zăpăcit, fără spirit, nechibzuit, ușuratic, furios" (1900 Sibiu, Dealu Frumos, Șomartin); în n.T. *pusztiχ* este cunoscut cu aceste sensuri doar la Tărpiu și Reghin; folosit ca adverb are următoarele sensuri: „neîndemînatic la treabă" (1900 Mediaș), „despre un om care vorbește bazaconii" (1900 Apold), „despre un om care umblă fără rost" (1965 Sîntioana/Sighișoara), dar și cu sens pozitiv: „bine dispus, vesel, zburdalnic" (1960 Sighișoara) din rom. *pustiu* „gol, deșert, singur, părăsit"; *(s)gîrtšitiχ* (-´-) cu sensul împrumutat din română (1940 Sighișoara), cu evoluția semantică „răuvoitor, viclean, perfid" (1900 Iacobeni); *turbatiχ* (-´-) folosit ca adverb cu sensul „furios, nebun, țicnit" (1900 Dealu Frumos), cu sensul nou „nechibzuit, pripit la acțiune" (1965 Vulcan) din rom. *turbat* „furios".

III. Adjective care, fiind probabil înțelese numai aproximativ, au căpătat în grai un sens nou: *ka(p)szăšiχ* (-´-) „cu privire la o boală care atacă călcătura coroanei la cai" (1966 Batoș) prin mijlocirea substantivului *capsă* „inel, verigă"; *kaptšuliχ* (-´-) cu sensul foarte răspîndit „nebun", apoi „curios, ciudat" (1900 Criș), „amețit, despre un cîine" (1900 Brașov), „foarte sensibil" (1900 Sibiu), „cu poftă de ceartă" *(ibid.)*, „fără minte, fără rațiune" (1900 Hamba), „încăpățînat, îndărătnic" (1900 Șelimbăr), „bine dispus, vesel" (1960 Agîrbiciu), „cu indispoziție după chef" (1965 Băgaciu) — adjectivul este o construcție din *cap* + *ciul* „fără urechi, cu urechi foarte mici — despre animale" (Tiktin 366); *limbutiχ* (-´-) „avînd un defect de vorbire" (1970 Slimnic) din rom. *limbut* „vorbăreț, guraliv"; *tšuliχ* (´-) „despre lucruri care atîrnă în jos, referitor la urechile animalelor" (1900 Buia), „despre o pălărie turtită" (1900 Răvășel), „despre o floare veștejită" (um 1900 Agîrbiciu), cu sens figurat „despre un om îmbrăcat neglijent" (1930 Ațel), „beat" (1930 Șelimbăr) din rom. *ciul* „fără urechi sau cu urechi mici — despre animale" (Tiktin 366). Din această categorie fac parte și două adjective împrumutate din magh. *pogăniχ* (-´-) „după felul diavolului, ca un drac de om, eminent — ca o însușire pozitivă despre un băiat și o fetiță " (Krauß, *Tre Wb.* 743) din magh. *pogány* „păgîn, crud, barbar"; *tisztašiχ* (-´-) „alunecos ca țiparul, viclean, șiret — cu privire la felul de-a fi al unui om" (1900 Curciu) din magh. *tisztás* „curat".

În continuare, prezentăm cele 9 adjective cu etimologie neclară: *fuškiχ* (´-) „subțire ca pipiriguța" poate deriva de la *fîșcă* (dialectal) „păiuș, pipiriguță" (Krauß, *Tre Wb.* 316); pare puțin verosimilă legătura între sensul „nestatornic" și cuvîntul *fușcă* (dialectal) (Kisch 51); *kokoliχ* (-´-) „naiv" derivă de la substantivul împrumutat *Koko(i)le* „om

naiv, slăbănog" care, la rîndul său, poate deriva de la substantivul magh. *kukály* „cuc spintecat"; *kotliχ* (´-) „pregătită pentru clocit, despre o găină" (1900 s.T.) ar putea proveni din rom. *cută* „cloşcă"; *krākošiχ* (´--) „cu picioare strîmbe în formă de o, despre un om" (1900 Monariu) — se poate face legătura cu adj. *crăcos* „cu multe crengi" (Tiktin 430), dar vezi şi verbul *a crăci* „a depărta picioarele" *(ibid.)*; *kurtiχ* (´-) „scurtat"[18] probabil prin filieră magh. din *kurta* „scurt" *(Kbl.* XXV 58); *liŋgərosz(t)iχ* (--´-) „linguşitor, cu privire la oameni" (1900 Hosman) are probabil la bază rădăcina verbului *a lingări*, *a linguşi*, dar vezi şi subst. *lingăreţ* „lingău" (Tiktin 913); *lontošiχ* (-´-) „neglijent, nepăsător — cu privire la îmbrăcăminte", „grosolan, necioplit în purtare" (Haltrich[19] 134) poate proveni din magh. *loncsos*, *lontyos* „zdrenţuit, zdrenţăros" sau *lompos* „neglijent"; *purdiχ* (´-) „gol puşcă, mai ales despre un ţigan", răspîndit în s.T. — etimologia pare să fie ţigănească, dar vezi şi subst. magh. (cu etimologie neclară) „puradel, copil de ţigan" (Tiktin 977); *tuləmutiχ* (--´-) „naiv, prost" (Keintzel 97) — o construcţie combinatorie din subst. *mutule* (vocativ) + adj. *mut* (Brenndörfer 51).

Din punct de vedere semantic, cele 114 adjective analizate pot fi împărţite în trei grupe: în 92 de cazuri (81 %) sensul împrumutat s-a menţinut integral sau aproximativ, 13 adjective (12 %) au dobîndit pe lîngă sensul împrumutat şi un sens nou şi numai 9 adjective (8 %) au primit în graiul săsesc un alt sens.

După modul de adaptare fonetică, adjectivele se pot clasifica în felul următor:

1. Adjective româneşti care nu au suferit transformări fonetice: *baroszíχ*, *blegiχ*, *buhašiχ*, *buiākiχ*, *burtosziχ*, *busatiχ*, *djebosziχ*, *flokosziχ*, *frikosziχ*, *gîrnetsiχ*, *golašiχ*, *golatiχ*, *kəszkatiχ*, *klotšitiχ*, *kretsiχ* *krudiχ*, *kuratiχ*, *lākomiχ*, *limbutiχ*, *lipszitiχ*, *minunatiχ*, *molešitiχ*, *mutiχ*, *nebuniχ*, *nekəžitiχ*, *nətîŋgiχ*, *ologiχ*, *plumbosziχ*, *prosztiχ*, *puhāwiχ*, *putregaiχ*, *štirbiχ*, *sbîrtšitiχ*, *sdrentsosziχ*, *szkortsosziχ*, *szlabiχ*, *szpurkatiχ*, *turbatiχ*; din magh. *libaiχ*, *ordašiχ*, *pogāniχ*, *pokašiχ (pokəšiχ)*, *taplōšiχ*, *tšipašiχ*, *tšurdiχ*, *tisztašiχ*.

2. Adjectivele care au suferit transformări fonetice în rădăcină[20] pot fi împărţite în:

a) adjective româneşti care au suferit transformări vocalice: din *afurisit — afuresziitiχ*, *amărît — aməritiχ*, *bogat — bogatiχ*; *fălos — falosziχ* *gol — guliχ*, *hămesit — hameszitiχ*, *cap + ciul — kaptšuliχ*, *cocoşat — kokəšatiχ*, *crivăţ — kriwitsiχ*, *leşinat — 'leschenittig'* (germană veche), *măreţ — meretsiχ*, *nerod — norodiχ*, *pericol — perikliχ*, *pierit — peritiχ*, *piţigoi — pitsigoaliχ*, *ploat — ploitiχ*, *prăpădit — prepeditiχ*, *rînced — rintšediχ*, *searbăd — szarbədiχ*, *sărăntoc — szerentokiχ*, *sfătos — szfetosziχ*, *secret — szikretsiχ*, *stîngaci — sztingatšiχ*, *semeţ — szumätsiχ*, *trăsnit — tresznitiχ*, *ciul —*

[18] N. Adleff, *Handschriftliche Sammlung aus den 20-er Jahren des 20. Jahrhunderts* (mss. păstrat în arhiva dicţionarului graiurilor săseşti din Transilvania).

[19] J. Haltrich, *Plan zu Vorarbeiten für ein Idiotikon der siebenbürgisch-sächsischen Volkssprache*, Braşov, 1865 (abreviat Haltrich).

[20] Cu privire la transformările fonetice, vezi G. Richter, *op. cit.*, şi *Introducere în lingvistică*, Bucureşti, 1972, p. 80—91.

tšulix, urît — urətix; din magh. : *hamis — häməšix, épen—ipənix, csínos — tšināšix*.

b) adjective românești cu transformări consonantice : *ager—ažərix, avan — awāmix; clisos — klikoszix; schilav — štilawix (txilawix), șchiop — štiopix*; *zgîrcit — (s)gîrtšitix*; împrumutate din magh. : *kocka — kotskaix, rongyos — rondyošix*.

c) adjective românești care au suferit transformări atît vocalice cît și consonantice : *biet — jetix*; *burduhănos — burduhoszix, crăcit —kertšix, cocoș — kokəžix, sterp — štärpix, chior — tšorkix, ciudat — (t)šudatix, ciut — (t)šutix*; din magh. : *hitvány — hitwəmix, kesely — käš(äl)ix*. Unele dintre aceste adjective, ca *hameszitix, kapix, kaptšulix, käš(äl)ix, kokəšix*, mai prezintă și alte variante vocalice și consonantice[21].

3. Împrumuturi care arată că în procesul de asimilare, pe lîngă transformări fonetice, s-au mai produs și alte transformări : **a)** căderea vocalei finale, adăugîndu-se în schimb sufixul *-ix* (-ig)- **α)** la substantive din rom. *a* sau *u*, din magh. *a*: *ceață — tšatsix, cracă — krakix, greață — greatsix, mămăligă — mamaligix, migală — migalix; glăvociu — klo(der)-wotšix, mălaiu — malaix*; **β)** la adjectivele din rom. *e*: *iute — jutix, moale — malix; u*: *aspru — aszprix, capiu — kapix, pustiu — pusztix*; din magh. *a*: *sárga — šargix, csonka — tšaŋkix, tarka — tarkix; e*: *csóré — tšorix, csecse — tšutšix*. **b)** înlocuirea sufixului *-aș* prin *ix*: *poznaș — posznitix, potcaș — potkix*. În procesul de asimilare sufixul *-ix(-ig)* poate fi lărgit : *-(at)ix; -(it)ix, — -(osz)ix*. Aceste variante de sufixe s-au format după un alt prototip deja existent în graiul săsesc. Așa, de exemplu, s-a format *golatix* din *gol*, după modelul adj. *kokəšatix, kəszkatix, kuratix; posznitix* din *poznaș*, după *tresznitix, peritix, prepeditix, lipszitix, molešitix; plumboszix* de la *plumb*, după *burduhoszix, frikoszix, sfetoszix, szkortsoszix*. Un *i* final deja existent coincide cu vocala *i* din sufixul *-ix*, de exemplu în magh. *csurdi — tšurdix, hitvany — hitwemix, pogány — pogānix*.

Analizînd forma adjectivelor, am ajuns la următoarele rezultate : 46 de adjective (41 %) și-au păstrat forma, 20 (18 %) plus 48 (43 %) s-au îndepărtat de forma inițială datorită unor schimbări fonetice — dintre acestea 30 (27 %) au suferit modificări vocalice, 8 (7 %) modificări consonantice și 10 (9 %) atît schimbări vocalice, cît și consonantice; 20 de adjective (10 %) arată că în procesul de asimilare, pe lîngă transformării fonetice, s-au mai produs și alte transformări.

Tendința de a adapta în timpul vorbirii sistemul fonetic al limbii române celui al graiurilor săsești se manifestă din două motive : în primul rînd vorbitorii vor să-și ușureze pronunțarea cuvîntului împrumutat, dar motivul principal rămîne înțelegerea greșită a sunetelor, deoarece vocale ca *î* și *ă* lipsesc unor graiuri săsești și de aceea ele trebuie înlocuite prin mijloace proprii. În plus, unele abateri de la stadiul actual al limbii române literare apar datorită împrumutului din graiurile ardelenești.

Adjectivele studiate se întîlnesc — mai mult sau mai puțin frecvent — în toată zona dialectală. Dacă încercăm să schițăm tabloul de ansamblu al frecvenței lor, acesta nu trebuie privit ca definitiv și absolut, deoarece nu avem siguranța că diferitele regiuni ale Transilvaniei au fost cuprinse în egală măsură în arhiva dicționarului graiurilor săsești și în

[21] Vezi : *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*. III—V.

literatura de specialitate. Cu rezervele arătate mai sus ne permitem totuşi unele constatări cu caracter general. La adjectivele studiate se poate remarca în primul rînd o diferenţă esenţială între numărul împrumuturilor din română şi al celor din maghiară : primele apar de 364 de ori, şi anume în 175 din totalul de 239 de localităţi ; cele din urmă, de 35 de ori şi numai în 19 localităţi.

Convieţuirea mult mai strînsă între saşi şi români explică influenţa pronunţată din această direcţie. Dacă comparăm numărul atestărilor (A) cu acela al totalului localităţilor (L), respectiv numărul atestărilor cu acela al localităţilor atestate în acest context (La), rezultă din materialul arhivistic existent o utilizare deosebit de frecventă a împrumuturilor româneşti în Ţara Bîrsei (2, 14 A/L ; 3,33 A/La), în părţile Bistriţei şi Reghinului (2,0 A/L ; 2,63 A/La) şi în centrul zonei de colonizare săsească din sudul Transilvaniei (1,76 A/La). Aici numărul atestărilor din localităţi situate între Tîrnava Mare, cursul superior al Hîrtibaciului şi Valea Calvaserului este remarcabil mai mare (1,90 A/L ; 2,45 A/La) decît înspre sud (1,59 A/L ; 2,21 A/La). La marginea zonei locuite de saşi în sudul Transilvaniei — în părţile Rupei (spre est de linia Cincu — Sighişoara), în părţile Sebeşului (spre vest de valea Visei şi depresiunea Cibinului), dar îndeosebi între cele două Tîrnave — cuvintele cercetate au fost consemnate mai rar (1,0 A/L ; 1, 36 A/La, respectiv 1,04 A/L, 1,44 A/La, precum 0,72 A/L, 1,04 A/La). În diferitele zone cu populaţie săsească, procentajul localităţilor în care sînt atestate adjective de provenienţă românească este aproximativ acelaşi, fiind doar ceva mai ridicat în părţile Bistriţei şi ale Reghinului, precum şi în zona centrală din sudul Transilvaniei (există atestări în 76 %, respectiv 75 % din aşezările în cauză) şi ceva mai scăzut în Ţara Bîrsei (în 64 % din aşezări).

Din rîndul localităţilor cu multe împrumuturi fac parte — fapt deosebit de interesant — satele mari şi oraşele ; astfel, un număr însemnat de atestări provin din : Sighişoara, Sibiu, Bistriţa, Mediaş, Braşov, Rîşnov, Reghin, Agnita, Biertan şi Cincu. Dacă se vorbeşte de o zonă de pătrundere a inovaţiilor[22], se pot considera, în cazul nostru, oraşele şi tîrgurile ca asemenea locuri de apariţie.

Formele maghiare atestate provin de la marginea zonei locuite de saşi, din regiuni în care populaţia săsească a intrat în contact cu maghiari sau secui din părţile Bistriţei şi ale Reghinului şi din zona dintre cele două Tîrnave.

Procesul de integrare a adjectivelor împrumutate s-a desfăşurat în mod treptat. Mai întîi este vorba despre construcţii care se nasc într-o anumită situaţie prin contactul cu populaţia românească şi care, prin coloritul lor deosebit, sînt preferate în acel moment sinonimelor din limba maternă. Folosirea frecventă a dus la încetăţenirea treptată a acestor împrumuturi în vocabularul vorbitorului de grai săsesc, fără ca folosirea lor să mai fie condiţionată de prezenţa partenerului român. Treapta următoare a adus folosirea paralelă a sinonimului din limba maternă şi a împrumutului. Aşa, de exemplu, adjectivelor *hameszitiχ*,

[22] A. Thudt, *Zur sprachlichen Grenzbildung im Siebenbürgisch-Sächsischen*, în „Forschungen" XVIII (1975), 1, p. 101—105.

lakomiχ, *(s)gîrtšitiχ* le corespund ca sens *geizig*, *gegomerig*, *gelüstig*, *gierig*, *vergomert*; *pusztiχ*, *kaptšuliχ*, *nebuniχ* au sinonimele *affig*, *närrisch*, *verrückt*, *neulichtig*; *blegiχ*, *mutiχ*, *nətîŋgiχ*, *norodiχ*, *prosztiχ* au sinonimele *dumm*, *einfältig*. Pe această treaptă ne aflăm astăzi; ea cunoaşte cele mai multe împrumuturi. Se poate vorbi şi de o a treia treaptă în procesul de integrare, care include împrumuturi ce nu mai au un corespondent în graiul săsesc; singurul exemplu este *štirbiχ* — *ştirb*.

Menţionăm că în cazul studiat este mai puţin vorba despre împrumuturi noi. Din materialul arhivistic ne dăm seama că cele mai multe au existat în graiul săsesc la sfîrşitul secolului trecut. Astăzi însă tendinţa de a forma construcţii de moment, legate de o anumită situaţie, este mult mai pronunţată — ele imprimă limbajului o notă individuală şi originală. Tendinţa aceasta se observă şi în limba germană uzuală: astfel, am auzit: *Du bist so deskurkeretzig beim Einkaufen* „Eşti aşa de descurcăreţ la cumpărături" sau *Sie hat sich sehr simtsitig benommen* „Ea s-a purtat cu tact, cu bun simţ".

Care din aceste construcţii împrumutate vor face mai tîrziu parte din fondul lexical al graiurilor săseşti din Transilvania este o întrebare la care vom lăsa să răspundă viitorul.

Über die Entlehnung rumänischer und magyarischer Adjektive in der siebenbürgisch-sächsischen Mundart

(*Zusammenfassung*)

Die Arbeit beschäftigt sich mit der Entlehnung von rumänischen und magyarischen Adjektiven, die in der sächsischen Mundart die Bildungssilbe *-ig* (*-iχ*) erhalten. Sie führt alle Adjektive dieser Art über die das umfangreiche Zettelmaterial des *Siebenbürgisch-sächsischen Wörterbuchs* in Sibiu verfügt in ihren Bedeutungen an, gruppiert sie danach, bestimmt sie ihrer Form nach, bringt eine allgemeine Übersicht über das geographische Verbreitungsgebiet der Entlehnungen und hält das Wesentliche über ihren Eingliederungsprozeß in die Mundart fest.

Mai 1981

Centrul de ştiinţe sociale
Sibiu, Octombrie Roşu 2

CODICELE VORONEŢEAN

Noua ediţie a *Codicelui Voroneţean*, monument preţios al limbii române vechi, este binevenită[1].

Autoarea ediţiei şi studiului asupra textului, Mariana Costinescu, din colectivul de cercetători al Institutului de lingvistică din Bucureşti, merită toată lauda. (Trebuie însă rostit şi un cuvînt de recunoştinţă pentru ediţia precedentă, îngrijită de I. G. Sbiera, care a dat o bună transcriere a textului chirilic, şi un glosar bine alcătuit.)

În privinţa împrejurărilor culturale legate de apariţia textelor rotacizante, inclusiv *Codicele Voroneţean*, autoarea a urmat calea indicată de îndrumătorii săi.

Ea e partizană a localizării acestor texte în regiunea Banatului. Această localizare nu ţine însă seamă, în primul rînd, de necesitatea ca, la data respectivă, să fi existat în regiunea indicată o mişcare culturală în stare de a provoca inovaţia revoluţionară a traducerii în limba română a cărţilor bisericeşti.

Autoarea se referă la traducerea Bibliei (*Palia* de la Orăştie, din 1582), dar această traducere constituie un fapt izolat al propagandei calviniste, petrecut cu mai bine de o jumătate de veac de la apariţia cărţilor rotacizante.

Iar în privinţa limbii, particularităţile acestor texte, caracterizate printr-un puternic aspect regional, exclud localizarea altundeva decît în Ardealul de nord şi în Maramureş.

Traducerea cărţilor de slujbă în regiunea de nord a Transilvaniei şi Maramureş a constituit, după cum se ştie, o mişcare de o mare amploare, la care a participat şi Moldova de nord (traducerea *Evangheliei* şi *Epistolelor lui Pavel* din 1532, v. ILR, I², p. 751–753).

(De notat că într-un studiu nepublicat, încă, am stabilit că întrebuinţarea slovei ↑ şi valoarea ei fonetică trebuie localizată în aceeaşi regiune a Ardealului de nord şi Maramureş.)

Localizarea în Banat ar mai fi exemplificată, susţine autoarea, prin prezenţa unor cuvinte caracteristice, atestate şi în Banat (p. 36 ş.u.). Argumentul este însă nevalabil, din moment ce aceste cuvinte apar şi în nordul domeniului, iar unele din ele numai în regiunea de nord.

În problema justei interpretări a grafiei chirilice a *C.V.*, trimet la indicaţiile mele anterioare (v. mai jos informaţiile bibliografice), în care am arătat că scrisul nu reflectă cu fidelitate aspectul fonetic al limbii.

Într-adevăr, se ştie că emiţătorul (sau autorul mesajului notează foneme, nu sunete, pe cînd receptorul (sau auditorul) mesajului notează sunetele pe care le-a auzit, interpretate potrivit propriului său sistem fonetic. Această distincţie este capitală în interpretarea textelor scrise.

Erorile comise de editoarea *C.V.* pornesc de la concepţia lui Iorgu Iordan, care a afirmat, în studiul ce l-a consacrat manuscriselor *Cronicii* lui Ion Neculce, că în rîndurile din *cronică* scrise de mîna lui Neculce, manuscrisul respectiv ar reda „mai fidel decît toate celelalte [manuscrise]" vorbirea moldovenească. Şi întrucît Neculce scrie cu *u* final multe cuvinte, „cred că se impune", propune Iorgu Iordan, „să se redea" în transcriere pe ъ şi ь prin *u*" (p. 244).

[1] *Codicele Voroneţean*. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982.

Scriind astfel, Neculce se apropia „în cea mai mare măsură de realitatea lingvistică a epocii sale". Și, în concluzie, ne spune Iorgu Iordan, „am afirmat de mai multe ori că *Neculce scria cum se vorbea în realitate în vremea lui*" (p. 245 ; sublinierea noastră ; v. ILR, I², p. 717).

De asemenea, urmîndu-l pe Andrei Avram[2], autoarea afirmă că *e* urmat de consoana *n* se menținuse în secolul al XVI-lea, la stadiul *en*, netinînd seamă de observațiile mele (din SCL XV (1964), p. 130–131, și din ILR, I², p. 451 ș.u., 717 ș.u. și 735), și că grafiile cu *-u* din *C.V.* reprezintă un fenomen fonetic real (Avram, *l.c.*; v. observațiile mele din SCL cit., p. 131–132).

Interpretarea limbii *C.V.*, fundată pe astfel de concepții, se elimină, prin urmare, de la sine.

Necesitatea de a aplica la interpretarea textelor noastre vechi învățămintele lingvisticii generale, apare, deci, ca singura metodă în stare de a înfățișa faptele în justa lor realitate.

Indicații bibliografice. Pentru problema justei interpretări a grafiilor din textele noastre vechi, v. observațiile mele din SCL *l.c.*, „Revue de linguistique romane" XXVIII (1964), p. 202–210, *Id.* (1975), p. 394–399, SCL XXX (1979), p. 141, *Id.* XXXII (1981), p. 521–528, ILR, I², p. 717. Pasajele originale din Philippide, N. S. Trubetzkoy, E. Sapir și E. Benveniste sînt reproduse în RLiR XXX *cit.*, în ILR, I², p. 717 ș.u., și în expunerea mea din SCL XXXII (1981), p. 522–523.

August 1982

AL. ROSETTI
Academia R.S. România
București, Calea Victoriei 125

[2] Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, SCL XV (1964), nr. 1–5 și expunerea mea din SCL XV (1964), p. 127–133.

OLD ROMANIAN *IUO*

I have derived (SCL XXVIII (1977), **168–169**) ORom. *iuo* and Arom. *iu̯(o)* (for which the updated reference to Rosetti should now be ILR$_2$ 160, 570) from the old correlative collocation *ibi+ubi* as a subordinate clause marker. At that time I compared the syntax of these elements to that of the ancestor of Albanian *tek* 'at'. I see now, in retrospect, that I can improve that account in two respects :

1. I neglected to state overtly *loc. cit.* that I regard the syntagma **ibi-u(b)i* as a direct calque or survival of the autochthonous language which has given (in later phonetic form) Alb. *tek*. The internal syntax of *iu* must therefore be ranged alongside the other autochthonous elements of Romanian.

2. I have since improved the Indo-European account of Alb. *tek*, which must reflect **toi+ku*, a correlative collocation of locatives ; see "Zeitschrift fur celtische Philologie" XXXVII (1979), 170–173. This now gives us a firm and exact basis for **ibi-u(b)i* in autochthonous **tai-ku* vel sim.

July 1982

ERIC P. HAMP
University of Chicago

ANCORA SULLA NEGAZIONE ESPLETIVA NELLE LINGUE ROMANZE : LE ESPRESSIONI DI TIMORE NELL'ITALIANO MODERNO

In un articolo recente il linguista belga Louis Mourin (Mourin 1979) ha studiato la cosiddetta negazione espletiva in quattro lingue romanze : il francese, lo spagnolo, l'italiano e il romeno. Abbiamo altrove trattato questa negazione nelle espressioni di timore nel romeno moderno (Lone 1982), riuscendo a risolvere qualche difficoltà. Ma allo stesso tempo ci siamo anche interessati del problema in altre lingue romanze, in particolare nel francese e nell'italiano.

Per il francese, il problema è stato ampiamente tratatto e la letteratura scientifica abbonda di studi su questo fenomeno. Per l'italiano, invece, come per il romeno, quasi nessuno si è interessato del problema.

Nello scrivere la nostra tesi sul romeno, abbiamo anche raccolto qualche esempio dall' italiano, purtroppo non sistematicamente. Comunque, gli esempi ci sembrano cosí numerosi e di tale importanza da permetterci di trarre una conclusione.

Il Mourin (1979, p. 316), basandosi su Gabrielli (1961), sostiene che «l'italien dit encore 'temeva che *non* se ne fosse dimenticato' » – ed è sottinteso qui che la negazione è quella espletiva.

Nell'italiano antica, questo tipo è molto frequente, come appare dai seguenti esempi :

« Io non Enea, io non Paulo sono :
me degno a ciò né io né altri crede ;
per che, se del venire io m'abbandono,
temo che la venuta non sia folle : »
(Dante, *Inf.*, II, 32–35)

« e temo che non sia già sí smarrito
ch'io mi sia tardi al soccorso levata,
per quel ch'i'ho di lui nel cielo udito. »
(Dante, *Inf.*, II, 64–66)

« Temendo frate Bernardo che San Francesco non li comandasse alcuna cosa eccessiva, come faceva alcuna volta, honestamente volle schifare questa ubidienza ; »
(I Fioretti, p. 47)

« Io ti dico ch'io temo forte che la tua superbia non ti faccia finire fuori di quest'ordine »
(I Fioretti, p. 53)

E' da notare che queste costruzioni spesso vengono classificate come « ricalco del costrutto latino dei 'verba timendi' » – come negli esempi tratti da Dante –, cioè, una costruzione non-italiana.

Il Gabrielli (1961) precisa che si tratta dell'italiano letterario, e il suo solo esempio è dall'*Inferno* (II, 32–35).

Gli altri testi dove abbiamo trovato degli esempi sono moderni, del nostro secolo, e per la maggior parte del dopoguerra. Qui non c'è traccia d'uso della negazione espletiva dopo i verbi (o le espressioni verbali) di timore, né coll'infinito, né con i verbi coniugati, quando segue una proposizione completiva. Negazioni si trovano, ma è sempre la negazione logica.

« Mia nonna si disperò molto, perché veniva giú molta neve, e lei aveva paura che il treno non tornasse. »
(Romano, *Parole*, p. 43)
« Avevo molto paura che fosse morto per strada. »
(Romano, *Parole*, p. 50)

« Mi sono sempre quardato dall'interrogarlo sul 'Mina', nel timore che in qualche modo me ne incolpi. »
(Romano, *Parole*, p. 197)

« Sentiamo tutti, purtroppo, l'impressione che la vita scorra troppo veloce e temiamo di non riuscire a fare in tempo quanto vorremmo. »
(Romano, *Parole*, p. 225)

« Avrei voluto dimostrargli il mio interesse, ma d'altronde avevo paura di fare domande sciocche. »
(Romano, *Parole*, p. 229)

« 'Ho una grande paura,' dice a Bertòn comparso sulla soglia, 'ho paura che il tempo ci freghi.' »
(Buzzati, *Bàrnabo*, p. 48)

« Purtroppo mia moglie non c'è : temo che oggi la sua raffinatezza dovrà mortificarsi a mangiare carne in scatola. »
(Fallaci, *Penelope*, p. 206)

« Io ho paura che sono [*sic*] incinta. »
(Ginzburg, *Michele*, p. 190)

« Aveva sempre una paura matta 'di stufarsi', e aveva paura che la gente venisse a farle visita quando lei voleva andare a spasso. »
(Ginzburg, *Lessico*, p. 13)

« [. . .] ; ma tuttavia, non essendovi altra scelta, correvo all'impazzata verso la sua dimora, temendo che ogni istante di ritardo potesse esser fatale alla vita di Nunz. »
(Morante, *Arturo*, p. 193)

« 'A fijo de na mignottona !' gli strillarono essi rincorrendolo, ridendo, per paura che glieli gettasse in acqua. »
(Pasolini, *Ragazzi*, p. 162–3)

« Oh Nuto, avevo paura che fossi anche tu in Germania . . . »
(Pavese, *La luna*, p. 168)

« Temeva che la signora non avrebbe sentito parlare il sangue. »
(Pirandello, *Come*, p. 188–9)

« – Sí, temo proprio che padre Cilestri abbia sempre trascurato il dovere di trasmettere alla polizia le schede dei nostri ospiti ...»
(Sciascia, *Todo modo*, p. 89)

«Temo che sia un altro inghippo!»
(*Topolino*, p. 31)

Come si vede, nell'italiano di questi testi non c'è alcuna traccia di negazione espletiva. Per quanto riguarda lo spagnolo, il Mourin dice : «Mais pour éviter l'équivoque avec la négation réélle [...], l'espagnol a éliminé l'emploi explétif». Ci sembra che lo stesso sia successo anche nell'italiano.

BIBLIOGRAFIA

Gabrielli, A., *Dizionario linguistico moderno*, Milano [3]1961.

Lone, Steinar, *Les expressions de crainte en roumain contemporain*, tesi, Università di Oslo 1982.

Mourin, Louis, *La négation dite explétive dans les langues romanes*, SCL XXX (1979), 4, pp. 315–328.

* * *

Buzzati, Dino, *Bàrnabo delle montagne / Il segreto del bosco vecchio*, Milano 1977.
Dante Alighieri, *La divina commedia. 1. Inferno*. A cura di Daniele Mattalia, Milano 1980.
Fallaci, Oriana, *Penelope alla guerra*, Milano 1980.
Ginzburg, Natalia, *Caro Michele*, Milano 1979.
Ginzburg, Natalia, *Lessico familiare*, Milano 1974.
Morante, Elsa, *L'isola di Arturo*, Torino 1978.
Pasolini, Pier Paolo, *Ragazzi di vita*, Milano 1975.
Pavese, Cesare, *La luna e i falò*, Torino 1971.
Pirandello, Luigi, *Lazzaro / Come tu mi vuoi*, Milano 1967.
Romano, Lalla, *Le parole tra noi leggère*, Torino 1977.
Sciascia, Leonardo, *Todo modo*, Torino 1978.
Topolino, n. 1322, 29 marzo 1981, Segrate (Mi), storia «Zio Paperone e il primato conteso».
I fiorelli di San Francisco, Edizioni Paoline, 1961.

Agosto 1982

STEINAR LONE
Oslo

SEMNIFICAŢIILE REFORMEI SCRIERII CHINEZE ÎN LUMINA RAPORTULUI CONTINUITATE — SCHIMBARE

Reforma limbii şi a scrierii în China s-a petrecut pe fundalul unei continuităţi de excepţie: continuitate istorico-socială, reflectată de o exemplară coerenţă culturală, al cărei instrument de realizare este tocmai hieroglifa. Această caracteristică se poate explica, pe de o parte, ca datorîndu-se rezistenţei la infiltrări exterioare, lucru ce nu înseamnă opacitate, ci conştiinţa fermă a propriei valori, certitudinea găsirii în sine şi mereu a noi izvoare, pe de alta absenţei sincopelor, a hiatusului, menţinerii unei albii depozitare viguroase în care se pot ramifica afluenţii unor momente de discontinuitate.

Punctul de vedere adoptat de articolul de faţă este acela de a considera reforma scrierii ca unitate dialectică între **continuitate**, manifestată prin preluare, sistematizare şi normare, şi **schimbare**, realizată prin simplificare şi adoptarea transcrierii fonetice.

1. Context, cauze, direcţii. Încă din 1932, în „Raport asupra reorganizării învăţămîntului public în China" se semnala necesitatea unei reforme a scrierii, iniţiindu-se chiar cîteva proiecte în acest sens, proiecte care puneau în discuţie două direcţii disjuncte:

— reducerea numărului de hieroglife,
— înlocuirea ideogramelor prin alfabet.

Este vorba de fapt de două atitudini, una de limitare prudentă, cealaltă însemnînd schimbare radicală, atitudini ce se vor impune alternativ în anumite circumstanţe. Cauzelor care duseseră în 1932 la aceste propuneri (diferenţa dintre scriere şi vorbire, diversitatea dialectală, structura complicată a ideogramelor, care crea inconveniențe în învăţare, în adoptarea noţiunilor tehnico-ştiinţifice moderne, în semnalizare şi codificare, la tipar, la alcătuirea dicţionarelor) li se adaugă în 1956 altele mai complexe care ţin în primul rînd de transformările datorate revoluţiei social-politice, de obiectivele privind democratizarea învăţămîntului, culturalizarea maselor. Trebuie subliniată aşadar interdependenţa dintre reforma scrierii şi întregul ansamblu de prefaceri din cultura chineză, prefaceri ce presupuneau drept premisă absolut necesară reforma limbii şi unificarea dialectală.

În 1958, în „Raport asupra reformei limbii", premierul Zhou, pronunţîndu-se asupra viitorului caracterelor chineze, enunţa trei direcţii posibile: a) să rămînă intacte, b) să sufere schimbări pornind de la formele originare; c) să fie înlocuite printr-o scriere fonetică. Opţiunea sa se oprea asupra celei de-a doua soluţii, subliniind „imposibilitatea de a despărţi ideogramele de moştenirea culturală".

În *Dang qian wenzi gaige de renwu* („Sarcinile care stau în faţa reformei scrierii") premierul Zhou specifica obiectivele principale ale reformei limbii şi scrierii chineze:

— simplificarea hieroglifelor;
— generalizarea limbii comune;
— extinderea transcrierii fonetice.

2. Reforma ca schimbare radicală. Pornind de la premisa că un sistem de semne grafice poate fi înlocuit cu altul fără a aduce prejudicii limbii, s-a pus problema înlocuirii scrierii hieroglifice. În China, la un moment dat, din motive care ţineau de optica de ansamblu a preluării moştenirii culturale, mai mult în virtutea consecvenţei, s-a adoptat doar teoretic această idee.

Argumentele lingvistice împotriva înlocuirii totale a hieroglifelor printr-un alfabet fonetic sînt de certă greutate:

a) Cel mai important dintre ele este cel care pune în discuţie raportul **scriere—vorbire**, de tip special în cadrul chinezei, unde hieroglifa este de fapt unitatea dintre sonor, sens şi grafie. De aici şi discuţiile asupra noţiunii de **semn**, dîndu-se denumiri care să se suprapună cît mai exact segmentului lingvistic reprezentat (L. Bloomfield — *word-writing*, M. Cohen — *idéophonogramme*, E. Benveniste — *écriture morphématique*)[1].

b) Omonimia totală, ce presupune şi identitatea de ton, în special a monosilabicelor dar şi a bisilabicelor, constituie un alt argument cu greutate. Statistica Milsky inventariază 4856 de omonime, dintre care 2196 perfecte. Ca exemplu celebru se dă silaba *shì* (cu tonul patru) care se scrie cu 29 de semne diferite.

c) Diversitatea dialectală. În condiţiile existenţei a 50 de dialecte este lesne de înţeles că hieroglifa, care este instrumentul realizării unităţii dialectale, devine şi argument politic în favoarea unităţii naţionale.

d) Argumentul cel mai des folosit contra înlocuirii hieroglifei printr-un alfabet fonetic este imposibilitatea de a distinge cu consoanele şi vocalele limbii mai mult de 415 silabe, care combinate cu cele patru tonuri fac 1660, or un dicţionar practic elementar cuprinde circa 7000 de caractere.

Justeţea acestor argumente este probată de un test practic: un text în hieroglife este mai uşor de înţeles chiar pentru un european care învaţă chineza decît unul în alfabet latin. Se mai poate afirma un lucru cu privire la greutatea asimilării hieroglifelor (principalul motiv a reformei): caracterele chineze nu fac din limbă un idiom anormal de dificil, 2 000—2 500 de caractere însemnînd de fapt un vocabular de 12 000—15 000 cuvinte.

3. **Reforma ca sistematizare şi normare.** Obiectivul propus în acest sens era realizarea unităţii scrierii ca mijloc al asimilării *baihua* (limbajul curent uzual), în scopul consolidării limbii naţionale. Sarcina înfăptuirii acestui obiectiv revenea în primul rînd învăţămîntului, în special şcolilor pedagogice, apoi presei şi editurilor. Normarea în sine a revenit lingviştilor Academiei de Ştiinţe din China şi universitarilor. Principala operaţie a constat în **suprimarea variantelor** proliferate în timp, variante existente în uz ca urmare a licenţelor, inovaţiilor individuale, care duseseră la o multiplicare artificială şi superfluă. De remarcat că, deşi iniţiativa normării se mai manifestase (Dicţionarul *Kang Xi*, 1716 corectase şi catalogase hieroglife pe baza criteriilor semantice şi etimologice), este prima dată cînd întreprinderea are în vedere uzajul.

În 1955, *Comisia pentru reforma scrierii* publică lista oficială *yi ti zi* de peste 1000 de caractere incorecte. Ea este rezultatul unei munci dificile care trebuia

— să se asigure că variantele grafice au sens şi întrebuinţare ce coincid;
— să determine forma cu uzajul cel mai răspîndit şi cea mai comodă.

4. **Reforma ca simplificare.** În proiectul de simplificare publicat de Consiliul de Stat în 1956 se anunţau 230 de caractere simplificate, care intrau deja în uz, şi 185 care urmau să fie adoptate mai tîrziu. În 1958 tabelul caracterelor simplificate cuprindea 550 plus 54 elemente de caractere simplificate, care făceau ca totalul simplificărilor să urce la 700. Verdictul unanim al populaţiei a fost rentabilitate. Nemaiînvăţîndu-se formele vechi, se făcea economie de efort şi de timp. Simplificarea a fost însă făcută cu măsură, intuindu-se că a se simplifica prea mult ar fi contra intenţiilor reformei: ce se învaţă repede se uită uşor, hieroglifele cele mai bizare se reţin mai bine.

Procedeul simplificării se impune, deşi momentul presupune surmontarea unei serii de greutăţi generate de probleme de tranziţie: textele anterioare anului 1956 şi chiar unele de după această dată sînt nesimplificate, deci în parte ilizibile; chinezii de peste vîrsta de treizeci de ani devin, într-un anume fel, bilingvi; tinerii nu au acces la tipăriturile mai vechi.

[1] Apud Alleton, p. 10.

În ce constă de fapt această simplificare? Ideea simplificării nu apărea brusc, fiind o practică veche şi ţinînd de tradiţia caligrafiei. Se foloseau **forme simplificate nenormate** în inscripţii pe bambus şi lemn încă în epoca Han, în dramele Yuan, în textele romanelor. Acestea nu erau admise oficial — o hieroglifă simplificată strecurată în dizertaţie însemna eşecul la examenele dregătoreşti.

Principiile călăuzitoare în această acţiune de simplificare sînt: alegerea unui foarte mic număr de forme noi şi găsirea trăsăturilor economice în tradiţie.

Sursele folosite ilustrează respectarea acestor principii:

— elemente preluate fără cheie semantică[2];

— *tongyizi* — caracterele simple ce erau folosite în paralel pentru un cuvînt dat, dar şi pentru altul cu aceeaşi pronunţie care avea iniţial o grafie foarte complicată. De exemplu *cai* „abia", care se scria cu 23 de trăsături, se înlocuia cu *cai* „talent", care avea doar trei trăsături. Acest procedeu ar putea purta numele de instituţionalizarea licenţelor;

— formele „vulgare" — simplificările nenormate. De exemplu, pentru *ti* „corp" normat cu 23 de trăsături, uzajul prefera o hieroglifă cu 7 trăsături;

— formele *caoshu*, tip special de grafie, care avea drept caracteristică trăsăturile legate şi ca atare mai economice.

Inventarierea procedeelor folosite reafirmă faptul că esenţa simplificării nu constă în invenţii sau înlocuiri totale; este vorba de:

a) reducerea completă a caracterelor cu trăsături numeroase, păstrînd doar conturul în scopul asigurării asemănării cu forma veche;

b) adoptarea simplificării vechi realizată de *caoshu* sau a simplificărilor nenormate;

c) trunchierea, păstrarea doar a unei părţi din hieroglifă, de exemplu renunţarea la radical;

d) înlocuirea unei părţi care avea trăsături numeroase cu una cu trăsături puţine, de exemplu partea fonetică;

e) crearea de noi hieroglife, procedeu cu pondere redusă.

5. Reforma ca folosire a transcrierii fonetice „pinyin". Notarea în litere latine a dialectelor din sud fusese folosită încă din secolul al XIX-lea de misionarii protestanţi. Din 1900 se pot semnala mai multe încercări de a adopta diferite alfabete pentru transcrierea *putonghua* (dialectul de bază, limba comună). În 1918, pentru precizarea pronunţiei oficiale *guoyu* se adoptă 39 de semne cu grafie derivată din caracterele chineze şi bazate pe analiza silabei. Acestea poartă numele de *zhuyin zimu*. Opt ani mai tîrziu, un grup de lingvişti chinezi elaborează un alfabet de transcriere cu litere latine, marcînd tonurile printr-o metodă originală. Perioada 1949—1955 mai consemnează şi o încercare de transcriere de tip *kana*. Proiectul de transcriere *pinyin* este elaborat în 1956 şi adoptat în 1959. Acest tip de transcriere nu-şi propune să substituie hieroglifele, ci să constituie pe de o parte un accesoriu în uşurarea învăţării hieroglifelor, pe de alta un instrument de unificare lingvistică. Generalizarea *pinyin* contribuie la unificarea limbii vorbite şi deci la folosirea efectivă a limbii comune. Acest sistem în alfabet latin vine să înlocuiască şi sistemul pedagogic al vechilor dicţionare (complicatul *fanqie)*, fiind important şi pentru telegrafie şi semnalizare. Realizarea efectivă a deprinderii *pinyin* are loc în primul rînd în şcolile primare. Încercarea de a învăţa copiii numai *pinyin* s-a dovedit un eşec, ca de altfel orice altă încercare de folosire exclusivă, reafirmîndu-se faptul că transcrierea *pinyin* este cu adevărat eficientă doar ca auxiliar.

Nici simplificarea şi nici folosirea transcrierii fonetice nu rezolvă problema dificultăţii scrierii chineze, reforma scrierii soldîndu-se doar cu o serie de înlesniri şi îmbunătăţiri. Problema rămîne în continuare deschisă şi perspectivele posibilităţii unei noi reforme se în-

[2] Elementele constitutive ale hieroglifei sînt cheia semantică sau radicalul şi partea fonetică sau foneticul.

dreaptă atît spre tradiţia scrierii chineze trimilenare, cît şi spre metodele moderne care ţin de programare. În ceea ce priveşte tradiţia, exista tendinţa mai veche de a crea hieroglife care să conţină indici fonetici. La împrumuturi sau cuvinte noi se folosea un fonetic deja existent, căruia i se asorta o cheie semantică, un radical.

Gramatica generativă, pornind de la reguli de generare (de exemplu metoda Rankin-Siegel, care pe baza informaţiilor stabileşte fişe cu poziţiile forte şi modalităţile de repetare a trăsăturilor hieroglifelor), reuşeşte să surprindă ceea ce este sistematic, repetabil şi productiv în scrierea hieroglifelor.

O pistă promiţătoare pe care ar avea-o de urmat viitoarea reformă a scrierii chineze ar fi aşadar îmbinarea posibilităţilor (oferite de tradiţie) de a nota în cadrul hieroglifei complexul sonor, cu regulile de combinare elaborate de gramatica generativă, pe baza cărora s-ar putea ajunge la micşorarea numărului de elemente grafice şi specularea maximă a capacităţii combinatorii.

BIBLIOGRAFIE

* * * *Zuo wenzi gaige de cujinpai*, Editura poporului, Beijing, 1974 (volum de articole asupra reformei scrierii).

ALLETON, V., *L'écriture chinoise*, P.U.F., Paris, 1970.

COYAUD, M., PARIS, MARIE-CLAUDE, *Nouvelles questions de grammaire chinoise*, Dunod, Paris, 1976, cap. 2.

August 1982

FLORENTINA VIŞAN
Facultatea de Limbi Străine
Bucureşti, Pitar Moş 7–13

FLORICA DIMITRESCU, **Dicționar de cuvinte recente**, București, Editura Albatros, 1982, 535 p.

Expresie a unei anevoioase și îndelungate migale, *Dicționarul de cuvinte recente* (DCR) are meritul de a fi primul dicționar al limbii române actuale în care termenii încorporați sînt datați.

Precedat de o prefață (p. 5–21), în care autoarea prezintă principiile care au stat la baza elaborării acestei lucrări, DCR constituie o noutate în lexicografia românească, din mai multe puncte de vedere. Într-adevăr, DCR este un dicționar de concepție originală și modernă, atît prin respectarea exigențelor de azi ale unei asemenea lucrări, cît și prin materialul excerptat/inventariat. O notă distinctă o reprezintă de asemenea faptul că DCR oferă date asupra dinamicii vocabularului românesc pe o tranșă cronologică strict delimitată : 1960–1981. În acest prim dicționar consacrat fazei celei mai noi a limbii române, au atestări din 1981 : *electroacupunctură, implementare, polemolog, volumetrie* etc.

DCR nu acoperă însă, în întregime, mișcările din vocabularul limbii române, ceea ce ar fi fost, probabil, imposibil de realizat de către o singură persoană. El reflectă direcțiile inovatoare ale lexicului românesc manifestate cu precădere în presă, canal care „are calitatea de a influența în gradul cel mai înalt limba vie de astăzi” și care, „prin intermediul cuvîntului scris, aduce la cunoștința maselor noutățile din diverse domenii, surprinde « pe viu » schimbările din limbă” (p. 7). Rămîne ca imaginea propusă de DCR să fie completată cu elementele noi, furnizate de lucrările originale publicate la noi, în diferite sfere de activitate, de publicațiile periodice de specialitate sau de traducerile românești din literatura tehnică/beletristică a lumii[1].

Structura unui articol din DCR este complexă. Cuvîntul-titlu este urmat de indicații privitoare la categoria gramaticală și, de obicei, referitoare la domeniul de activitate în care este utilizat (circulație, industrie, medicină etc.) sau la caracterul cuvîntului (argotic, rar, americanism etc.) / *Sahel* nu este un substantiv comun, ci un nume propriu ! Desemnează o zonă geografică./.

Definițiile, clare și concise, sînt impuse de sensul contextual al cuvîntului inventariat sau oferite de însuși textul ilustrativ (unele glosări ar trebui însă reformulate ; v. *avion-pirat*). Citatele exemplificatoare, însoțite de trimiteri la sursa din care au fost extrase, sînt dispuse în ordinea cronologică a atestărilor. Precizăm că, din materialul pe care l-a avut la dispoziție, Florica Dimitrescu a selectat pentru DCR, în general, cuvinte cu cel puțin două atestări, fapt explicabil prin scrupulozitatea științifică a autoarei. Un aspect de însemnătate deosebită îl constituie înregistrarea în DCR a unor termeni care au, în română, atestări anterioare primelor mențiuni din alte limbi : *fidelist*, 1961 (în engleză, 1963) ; *film-poem*, 1967 (în franceză, 1969) ; *film-portret*, 1966 (în franceză, 1974) ; v. și *futurologie, ghid-interpret, idee-cheie, inimă-plămîn, interviu-fulger, lactoduc* etc. Atestările care precedă în română prima datare cunoscută pentru anumite cuvinte existente și în alte limbi determină de fapt alegerea unei soluții etimologice conforme stadiului actual de cercetare a lexicului.

Partea normativă este reprezentată de indicațiile despre forma de feminin a unor substantive/adjective sau de plural (v. *hippy*), accent (notat cu regularitate), scrierea/pro-

[1] De exemplu, nici DN3, nici DEX — potrivit siglelor din DCR, de la care am preluat dealtfel întregul sistem convențional — nu înregistrează termenii *gymnosofist*, care apare în traducerea după Paolo Monelli, *O aventură în secolul întîi*, II, București, 1977, p. 142, sau *comicologie*, folosit de M. Popa ca titlu pentru o lucrare publicată în 1975.

nunţarea cuvintelor de origine străină (v. *hobby, iahting, jeep, vilaet/hochemail, hold-up, paperback, stress, speaker, videoteam* etc.). De asemenea se atrage atenţia asupra unor forme semidocte *(lectură, lecturare)*,folosite impropriu (v. *amplitudine)* sau greşit (v. *impact, specios)*.

Articolul de dicţionar mai cuprinde : variante (v. *jeep, Sahel)* ; etimologia ; trimiteri la lucrări româneşti de specialitate, în care a fost discutat cuvîntul respectiv ; indicarea dicţionarelor româneşti în care se mai află termenul înregistrat de DCR sau la cuvintele împrumutate, trimiteri la dicţionarele străine folosite ca repere etimologice.

Majoritatea cuvintelor-titlu apar, în DCR, pentru prima oară într-un dicţionar românesc. Sînt incluse totuşi şi cuvinte care au fost deja cuprinse în DEX sau DN3, dar nemenţionate şi în DN1, deci nu au fost înregistrate înainte de 1961. Aceşti termeni sînt însă, în DCR, însoţiţi de citate ilustrative, utile pentru dicţionarul tezaur al limbii române. De asemenea, cuvinte precum *cap, diminutiv, impact, realiza, specios, viziona* ş.a. – unele dintre ele oferind adevărate modele de analiză semantică – sînt menţionate cu alte/mai multe sensuri decît în dicţionarele anterior publicate.

Conceput fără prejudecăţi de tip purist, DCR este un dicţionar în care îşi găseşte loc şi o bogată serie de termeni argotici. Deşi asemenea cuvinte sau construcţii aparţin limbii vorbite, unele dintre ele au fost înregistrate de autoare în presă : „pe *bune*", „a se *da* mare", *dirigă, haios, mag*. La *casetofon*, se notează şi *cas*, formă colocvială frecvent utilizată, obţinută prin abreviere ; de ce nu apare ca articol independent ?

Din aceeaşi categorie, semnalăm autoarei alte elemente, pe care le-am remarcat în vorbirea unor studenţi/elevi cunoscuţi :

– *bac* s.n. < *bac[alaureat]* ;

– *a boboci* (la cineva/la ceva), 'a ajuta pe cineva să-şi termine un proiect/o lucrare'. /„Azi am bobocit la Ion/la proiectul lui Ion".*/*

– *macaroane* s.f. pl. 'trese ale gradaţilor' ;

– *mate* s.f. <*mate[matică]* ;

– *urechist, -ă* s.m.f. 'cel/cea care nu ştie să cînte după note' (DCR, alt sens) ; antonim, *notist* (v. DN3).

Pentru „a da *clasă*" (DCR), glosarea potrivită, conform sensului cu care se foloseşte această expresie în vorbirea argotizantă a tinerilor, este „a depăşi, a fi superior cuiva, din punct de vedere intelectual (/moral/fizic", prin extensiune). În ceea ce priveşte termenul *circar*, acesta are îndeosebi o accepţie peiorativă, pe care o ilustrează de fapt şi citatul din DCR. La „de *milioane*", deşi citatul este restrîns, considerăm că sensul este altul decît cel acordat în limbajul colocvial.

În afară de datare, o altă inovaţie a DCR este includerea unui mare număr de cuvinte compuse, formate prin :

– abreviere *(Confex, izovit, Oltcit, vegetarom)* ;

– alăturare de iniţiale (v. *I.A.T.C., IPA, LP, PVC, TIB, UFO* etc.). Lipsesc însă unele elemente pentru care atestarea nu este dificilă, dată fiind frecvenţa lor în limbă, confirmată şi de existenţa unor derivate : C.A.P., COM, I.A.S. (apărute în limbă după 1960 ; C.A.P. şi I.A.S. au înlocuit abrevierile G.A.C., respectiv G.A.S., după această dată). /„Un alt provincial, care lucra tot la *I.A.S.*,... s-a făcut bucureştean ... în schimbul sumei de 10.000 lei. *I.A.S.-istul* ăsta, se vede treaba, era mai sărac,..." Sc. 22 IX 72 p.2./ ;

– alăturare de iniţiale + abreviere : *ibetext, INCREST*.

Menţionăm de asemenea, în aceeaşi serie de noutăţi, prezenţa în DCR a unor sintagme, ca intrări lexicografice : *lentilă de contact, lumea a patra, undă de şoc, undă verde, vîrsla a treia* etc. La alte cuvinte, se înregistrează în schimb cele mai frecvente combinaţii în care apar (v., de exemplu, *laser)*.

La elementele străine încorporate în DCR, care ilustrează contactele tot mai largi şi intense cu diferite popoare, alăturăm cîteva, dintre atestările de care avem cunoştinţă, venind astfel în întîmpinarea îndemnului exprimat de autoare în prefaţă (v. p. 21), de a i se aduce completări, observaţii, sugestii şi noi informaţii :

ACTINIDIA s.f. (cuv. chinez). /„În bazinul fluviului Ianţi, precum şi în numeroase provincii şi regiuni autonome din China creşte o plantă agăţătoare extrem de valoroasă, denumită *actinidia*." Sc. 11 III 78 p. 3./

JENȘEN s.n. (cuv. chinez). /„Industria farmaceutică chineză a început să producă noi medicamente eficiente împotriva bronșitei cronice și astmatice; este vorba de un spray preparat pe bază de *jenșen*, plantă care crește abundent în China..." Săpt. 10 XII 76 p. 2./

TATAMI s.n. (cuv. japonez). /„Am așezat-o pe *tatami* (rogojina tradițională care servește drept pat); corpul a început să-i tremure convulsiv." Sc. 28 VII 74 p. 7./ Din fr. *tatami*, 1960, Lexis.

EL TOR s. /„Ca urmare a epidemiei de holeră asiatică, denumită *el tor*, 14 persoane și-au pierdut viața în nordul Filipinelor..." I.B. 21 X 74 p. 4./

MARIACHIS s.pl. Muzicanți ambulanți în Mexic. /„Seara, în cartierele demodate de la periferie își fac apariția muzicanții ambulanți, *mariachis*, care cunosc o mulțime de melodii... R.l. 22 V 75 p. 6./ Din sp. *mariachi* (pl. *mariachis*) 'orchestră și muzică mexicană'.

LIGNOMERUL s.n. (cuv. pol.). /„Institutul de tehnologie mecanică a lemnului al Academiei agricole din Poznan a pus la punct o metodă de producere a lemnului polimerizat, un lemn mai tare ca...oțelul. Noul material – denumit *lignomerul* – este foarte rezistent la presiuni, la foc,...poate fi prelucrat cu ușurință." I.B. 17 X 77 p. 8./

În legătură cu *tomoffle* și *pomato*, semnalăm varianta *tomoffel* /„*Tomoffel*-ul născut în Danemarca – vine dintr-o tomată și un *kartoffel*, cum se numește, în daneză, cartoful." Fl. 3 VIII 78 p. 20./ și cuvîntul ROȘCARTOF s.m., creat în română, după modelul oferit de termenul danez: „În diferite ziare au apărut, recent, relatări amănunțite despre un hibrid inedit – de roșie și cartof – realizat de geneticienii vest-germani, în colaborare cu cei danezi... [Noua plantă] a fost botezată *potatomato*, de la cuvintele englezești „potato" (cartof) și „tomato" (roșie) – ceea ce s-ar putea traduce prin *roșcartof*". Sc. 27 VII 78 p. 6.

Alături de *petrodolar*, *postfațat* și *vitezoman*, din DCR, mai consemnăm cîteva derivate:

PETRODOLARIC, -Ă adj. Caracterizat prin petrodolari. /„Un fiu de miliardar american... a părăsit familia și drogurile și iubita *petrodolarică*..." R. lit. 9 VI 77 p. 21./ Din *petrodolar* + *-ic*.

A POSTFAȚA vb. I./ „În seria « Arcade » a Editurii Minerva, *voi postfața* „Poeziile" lui Blaga, propunînd o interpretare proprie a postumelor sale." I.B. 25 II 76 p.5./ Din *postfață*, după *a prefața*. V. și *postfațat*, DCR.

VITEZOMANIE s.f. /„Radarul pitit bine înregistrează pe așii *vitezomaniei*." I.B. 14 V 75 p. 6./ Din *viteză*+ *-manie*, după *dromomanie*.

Precizăm că *stelist* înseamnă și 'suporter al echipei/clubului sportiv Steaua', sens pe care îl cunoaștem din 1967. Ar trebui adăugate de asemenea: *dinamovist*, *petrolist*, *rapidist* 'suporter/sportiv al clubului *Dinamo*/*Petrolul* (Ploiești)/*Rapid*' V. și I. Coteanu, A. Bidu-Vrînceanu, *Limba română contemporană*. II. Vocabularul, București, 1975, p. 162.

ELICOPTER-MACARA apare și în DN3, cu sensul 'elicopter care transportă greutăți'.

VITRINIER este consemnat în DN3, ca și în DEX, tot numai cu sensul 2.

Verificînd, pe baza materialului din fișierul nostru, unele trimiteri la sursele din care au fost selectate citatele, am sesizat cîteva greșeli, care, probabil, au rămas neobservate la colaționare sau în corectură: la DELTANAUT, 6 IX 76, în loc de 6 X 76; la DECLARAȚIE-PROGRAM trebuie R. lit. 22 V 75 p. 24, în loc de R.l. 22 V 75 p. 4; la ROCHIE-TUB, Săpt. 18 IV, în loc de Sc. 18 IV. De asemenea, la *intenționalitate*, scrierea corectă a etimonului este *intentionnalité*, în loc de *intentionalité*.

Pe baza materialului de care dispunem, propunem alte date decît cele consemnate în DCR, ca prime atestări (cunoscute) ale unor cuvinte. Diferențele de datare merg de la cîțiva ani, pînă la ...o zi (notăm în paranteză prima atestare din DCR):

Bantustan. „,...De ce au extins ei rigorile inumane ale apartheidului în Namibia, ...închizînd și aici pe băștinași în țarcurile sinistrelor *bantustane*?" I.B. 13 XI 74 p. 8. (1976)

Bradisism. I.B. 17 IX 74 p. 4. (18 IX 74)

Colider. I.B. 24 X 77 p. 8. (13 XI 77)

Expoziţie-test. „*O expoziţie-test*, de jocuri şi jucării, s-a deschis la etajul 5 al magazinului « Cocor »". I.B. 22 XI 75. (1976)

Folkist. „Consider că la noi au apărut cam prea mulţi *folkişti* şi că există o oarecare dezorientare în ceea ce fac ei." Fl. 12 VII 75 p. 20. (1976)

Garagist. În textul unui film serial TV, 25 IX 72. (1976)

Interferometric. Mag. 14 VI 75 p. 7. (1 VIII 75)

Lovestorist. „Anonimul venețian a venit pe lume într-un climat propice, căruia i s-a spus adeseori *lovestorist* şi marele său succes comercial în Italia a fost corelat mereu cu cel al cărţii americane..." I. B. 20 X 72 p. 2. (1975)

Maxitaxi. „De azi, a intrat în exploatare ...prima linie de *maxitaxi*, cum le denumeşte I.T.B. Este vorba de microbuze care pleacă din punctele terminus la intervale de 30 minute" I.B. 18 VIII 77 p.1. (19 VIII 77)

Metanobacterie. I.B. 3 XI 77 p. 4. (4 XI 77)

Panchayata. I.B. 24 II 75 p. 4. (25 II 75)

Panty. „Deşi femeile noastre nu sînt neam de pigmei, producţia de *panty*... continuă să fie destinată femeilor cu picioare ultrascurte." Săpt. 12 IX 75 p. 2. (1980)

A realiza, sensul 11. „N-am suferit niciodată de foame, de aceea nu pot *să realizez* ce înseamnă cu adevărat aproape 500 de milioane de copii care suferă de foame." Fl. 25 I 77 p. 9. (1979)

Star-sistem. „Televiziunea, care a pus capăt *star-sistemului*, îl reînvie..." Almanah Cinema 1973 p. 24. (1975)

Tupal. „Un industriaş din Valencia, J.R.P., a creat o nouă limbă universală, numită *tupal*, care, după spusele sale, poate fi însuşită... în jumătate de oră." Sc. 4 IV 75 p. 4. (1977)

A viziona, sensul 5 (nedatat). „Meciul va putea fi *vizionat* pe micul ecran". I.B. 26 X 74 p. 7. „Cea de a V-a ediţie a Centurii de aur a debutat ieri cu... două reuniuni, *vizionate* de un mare număr de iubitori ai boxului." I.B. 20 IV 76 p.3. V. şi I.B. 2 X 75 p. 3.

Venind în întîmpinarea dorinţei exprimate de Florica Dimitrescu în Prefaţă, la cuvintele cu una sau două atestări, adăugăm altele, menite să confirme intuiţia autoarei, care, deşi nu a avut uneori decît un citat, le-a păstrat totuşi în DCR. Aceste menţiuni sînt utile şi pentru viitor, cînd se va putea aprecia vitalitatea unor termeni sau productivitatea unui anumit mijloc de îmbogăţire a lexicului.

Avion-pirat. „Drumul drogului s-a scurtat şi el în comparaţie cu perioadele precedente... În fiecare zi, sute de *avioane-pirat*, survolînd zonele de deşert pustii din Mexic, îşi lasă încărcătura în Statele Unite:" I.B. 20 IX 75 p. 8. (În DCR, 1966.)

Biostimulator. „...Algele, bogate în proteine şi *biostimulatori*, dovedindu-se deosebit de utile ca materie primă în creşterea animalelor." I.B. 27 IV 76 p.4. (În DCR, 1966.)

Concert-lecţie. I.B. 7 XII 74. (În DCR, 1961, 1973.)

Contorizare. „Ampla acţiune a IDEB de *contorizare* a consumului abonaţilor săi...cunoaşte un ritm susţinut." I.B. 23 X 75 p. 2. (În DCR, 1972.)

Desjuntizare. „După cum era însă de aşteptat, paşii făcuţi pe calea *desjuntizării* nu puteau să nu trezească împotrivirea autorilor puciului din 1967, a colaboratorilor şi unora dintre profitorii regimului militar." Sc. 26 II 75 p.6. (Cf. sp. *desjuntar (se)*, *desjuntamiento.*)

Electroanestezie. Sc. IX 74 p.6. (În DCR, 1973).

A etapiza. „Sînt prevăzute, *etapizat*, lucrări..." Emisiune Radio 29 VIII 75 (în DCR, 1970).

Film-catastrofă. „...Filmul se termină printr-un sfert de oră demn de cele mai frumoase performanţe ale *filmului-catastrofă*." R. lit. 22 V 75 p. 24. (DCR, 1975, 1978.)

Pentru *iridiolog* şi *iridiologie*, v. şi I.B. 27 XII 74 p. 4.

Monografist. R. lit. 31 V 73 p. 7. (DCR, 1967.)

Radio-ceas. „*Radio-ceasul* nu poate da erori decît de cel mult cîteva secunde pe an. Spre deosebire de obişnuitele ceasuri electrice, în cazul unor pauze de curent, *radioceasurile* vor indica automat, la reintrarea lor în funcţiune, ora exactă." Mag. 5 VII 75 p. 4.

Respirometru. „Oamenii de ştiinţă au reuşit chiar, cu ajutorul unor *respirometre*, să

măsoare consumul de oxigen pe fundul mării." Sc. 27 IX 74 p. 5. (DCR, 1967.)

Topist. „Grupul, recent revenit în atenția *topiștilor* din S.U.A.,..." Emisiune Radio 29 X 78. (DCR, 1973.)

Tsunami. Sc. 14 VI 75 p. 6.

În ceea ce privește partea etimologică a articolelor din DCR, sînt puțin numeroase cuvintele care să nu conțină date în acest sens (v. *senaj, sgubilitic*[1], *somatotastină, sonomanometrie, umaganu*). Efortul de a rezolva corect problema originii termenilor înregistrați este impresionant, avînd în vedere faptul că, în general, în dicționarele realizate de un autor se evită asumarea unei asemenea răspunderi și că, la cele elaborate în echipă, de etimologie se ocupă mai mult cercetători, specializați fiecare într-o/un grup de limbi. În afară de elementele consemnate pentru prima oară într-un dicționar românesc și care au indicații etimologice precise sau de cele care apar în DN3 cu etimon confirmat de DCR, se mai disting :

— termeni care apar în DN3 și pentru care Florica Dimitrescu propune în DCR un etimon diferit ; DEȘERTIC < fr. *désertique* (DN3), *deșert* + *-ic* (DCR). Fr. *désertique* satisface exigențele unei etimologii corecte dacă luăm în considerare varianta *dezertic* (DN3) ; soluția oferită de DCR ține seamă de structura fonetică a rom. *deșertic*. TERMOGRAFIC < fr. *thermographique* (după DN3, dar neatestat în dicționarele franceze consultate de noi : PR, DMN, Lexis), *termograf*+ *-ic* (DCR). VIRUSOLOGIE < fr. *virusologie* (DN3 ; nemenționat însă în PR, DMN, L), fr. *virus*+ *-logie* (DCR). / De ce nu din rom. *virus*+ *-logie*, cf. fr. *virologie*, DMN, L, DCR, dacă *virus* există în limba română, după modelul *cardiologie, hematologie, reumatologie*? Rezolvarea etimologică propusă în acest caz de DCR nu este însă lipsită de temei, dacă ținem seama și de alte situații asemănătoare. Aparține acestei categorii, de pildă, cuvîntul *plezirist* (< fr. *plaisir*+ *-ist*) 'persoană care nu are o ocupație serioasă/ se îndeletnicește (numai) cu ceea ce îi place/ lucrează după toane', pe care nu l-am întîlnit în nici o sursă lexicografică franceză consultată, dar pe care l-am auzit frecvent în vorbirea studenților și pe care l-am întîlnit și în presă : „Aceste ciocniri de vorbe scăpărătoare devin... sinistre performanțe nevinovate de argou de liceeni, argou de *pleziriști* la Marea Neagră." R. lit. 2 III 78 p. 17. „X nu servește cursuri decît după chef. E *un plezirist.*" Sau FOTBALIST-PLEZIRIST, în : „Ne-am lipsit deliberat de două personalități... extrem de fluctuante ale fotbalului nostru, cu gîndul mărturisit de a-i hotărî pe cei doi să aleagă definitiv calea pe care vor s-o urmeze. De viitori oameni de bază ai naționalei sau de fotbaliști-*pleziriști* care joacă după toane, după capricii, cu randament general evident nesatisfăcător." Fl. 23 XII 76 p. 32./

— termeni la care există sugestii etimologice, indicate între //...//, date fiind dificultățile de informare sau ridicate de materialul inventariat ; aceasta reprezintă o inovație în lexicografia internațională, explicabilă prin prudența și rigoarea științifică a autoarei.

Perspectiva lexicografică științifică, după care a fost redactat acest dicționar, a impus autoarei menționarea mai multor surse etimologice posibile/sigure, pentru unele cuvinte, „potrivit principiului etimologiei multiple" (p. 17) și în conformitate cu deschiderea romànei, manifestată la nivelul lexicului, către limbile moderne ale unor culturi de prestigiu (engleza, franceza, germana, rusa, italiana, spaniola) : v. *caprolactama, marijuana, video* etc.

Dincolo de contribuțiile meritorii, din punct de vedere etimologic, ale acestui dicționar, mai rămîn însă indicații — privitoare la originea unor cuvinte — susceptibile de a fi completate/modificate. Sugestiile noastre se referă, de exemplu, la :

CONSTRUIBIL < *construi*+*-bil* (DCR). Nu trebuie ignorat însă fr. *constructible* 'où l'on peut construire' (Lexis, unde apare și *inconstructible*, „une zone inconstructible"). Deci, rom. *construibil* < *construi* + *-bil*, după/ cf. fr. *constructible*.

INSCRIPȚIONARE (din *inscripție* 'înregistrare', DCR). Considerăm că atît forma

[1] Nu ar fi trebuit scris *zgubilitic?!* Opoziția de sonoritate $s \sim z$, înainte de g, se neutralizează în limba vorbită, dar segvența $s+g$ nu este totuși obișnuită în limba română.

cît și sensul acestui cuvînt trebuie puse în relație cu fr. *inscription* 'immatriculation' (PR) V. și *inscripționat* adj., în: „Microbuzul *inscripționat* « Asistență tehnică » vine de pe șoseaua laterală ...” I.B. 11 VII 77 p. 4.

TIPAT < *tip*+ *-at* (DCR); de adăugat: cf. fr. *typé* 'formé, élaboré d'après un type' (PR, L).

VEXILOLOGIE; cf. engl. *vexilology* (DCR); cf. *și* fr. *vexillologie* (L).

VIBROMASAJ < fr. *vibromassage* (1950, L); DCR: //din *vibro-*+*masaj*//.

VIDEOFONIE; cf. și fr. *vidéophonie*, 1970, L. În DCR (unde prima atestare datează din 1965): //*videofon*+ *-ie*//. V. DCR, p. 16.

La CASCADOR, este înregistrată, în cuvîntul-titlu, și forma de feminin *cascadoare* s.f., ilustrată printr-un citat. Dar nu există nici o precizare referitoare la proveniența acestui substantiv. Se notează numai fr. *cascadeur*, etimon corect pentru rom. *cascador*. Ar fi fost necesar să se precizeze în Prefață faptul că asemenea cuvinte sînt considerate ca derivate în română, dată fiind atenția cu care se notează etimonul la toate categoriile de termeni, fie că sînt moșteniți, împrumutați ori formați în română.

Subliniind utilitatea multiplă a acestui dicționar / pentru lexicologii interesați, de pildă, de tipul preponderent de derivare sau compunere din româna deceniilor al VII-lea și al VIII-lea, ; pentru lexicografi, ca sursă/ model lexicografic; pentru publicul larg, dat fiind caracterul accesibil al DCR/, încheiem, rezervînd timpului dreptul de a măsura exact meritele și importanța DCR — deocamdată unic în literatura noastră de specialitate — în lexicografia națională.

Iunie 1982

COMAN LUPU
Facultatea de Limbi Străine
București, Pitar Moș 7—13

MARIUS SALA, IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, **Limbile lumii**. Mică enciclopedie, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, 373 p.

Mult mai bogată și diferită prin concepție de lucrarea *Ce limbi se vorbesc pe glob* (1962) a Luciei Wald și a Elenei Slave, *Limbile lumii*. Mică enciclopedie (LL) este o inițiativă de mare utilitate — o dovedește, în primul rînd, interesul cu care a fost primită de un larg public —, materializată sub girul experienței și competenței științifice a doi cunoscuți lingviști, Marius Sala și Ioana Vintilă-Rădulescu. Prin perspectiva enciclopedică pe care o propune în prezentarea „geografiei lingvistice” a lumii, această lucrare se adresează, deopotrivă, atît specialiștilor, cît și — datorită formulei accesibile adoptate de cei doi autori — tuturor celor doritori de a-și completa imaginea despre varietatea ansamblului de idiomuri vorbite (îndeosebi) azi și caracteristicile acestora.

LL are structura unui dicționar, precedat de o *Introducere* (p. 5—12) și de o listă de *abrevieri/sigle/semne speciale*. Atent întocmită și cuprinzînd diferite informații, de la detalii privitoare la redactarea articolelor din LL și pînă la bibliografia internațională (selectivă) a problemei, *Introducerea* funcționează ca un ghid orientativ asupra structurii, limitelor și modului de utilizare a acestei cărți.

Partea propriu-zisă a LL cuprinde 2171 de cuvinte-titlu, numerotate și ordonate alfabetic. Criteriile de selectare a materialului înregistrat în LL — necesare pentru a îndepărta arbitrarul care amenință o lucrare de asemenea profil și dimensiuni, în condițiile unei informații bibliografice incomplete — sînt clar exprimate în *Introducere*. Sînt inventariate toate idiomurile (naturale) folosite astăzi în lume, care au cel puțin — potrivit diferitelor surse consultate de autori — 1000 de vorbitori, și diviziunile lingvistice la care aparțin acestea: familii, ramuri și subramuri, grupuri sau subgrupuri de limbi. [„De la acest principiu ne-am abătut numai în acele

cazuri în care limbi vorbite astăzi de mai puţin de 1000 de pesoane sau chiar dispărute într-un moment istoric sau altul au avut o importanţă culturală sau lingvistică deosebită" (p. 6).] Ar fi fost poate util să se consacre un spaţiu şi limbilor artificiale — într-un articol din LL sau în *Introducere* —, dat fiind faptul că nu toţi cei interesaţi de problemele din domeniul lingvisticii sînt familiarizaţi cu apariţia şi structura acestui tip de idiomuri.

Această lucrare, care reflectă stadiul actual de cunoaştere şi cercetare a idiomurilor din epoca modernă a civilizaţiei umane, cuprinde şi date despre unele „limbi moarte foarte importante în antichitate, cum au fost arameica — limbă de circulaţie în Orientul Apropiat timp de un mileniu — sau feniciana — prima limbă pentru scrierea căreia s-a folosit un alfabet fonetic", p. 6. Menţionăm că sînt înregistrate, de asemenea, *daca*, importantă ca substrat al limbii române; *etrusca*, ca limbă a unei civilizaţii preromane înfloritoare şi care a influenţat puternic latina; *sanscrita*, idiom de mare însemnătate pentru cercetarea diacronică comparată a limbilor indo-europene; v. şi *coptă, hitită, oscă* etc. De mare interes s-ar dovedi, credem, prezentarea tuturor idiomurilor dispărute şi mai mult sau mai puţin cunoscute astăzi, fie că au fost expresia lingvistică a unor civilizaţii „mici", stinse de istorie, fie că au strălucit în imperii antice de pe toate continentele. Reunirea acestora într-o anexă a unei viitoare ediţii la LL sau într-un volum separat înseamnă o strădanie greu de măsurat, dar de largă utilitate pentru lingvişti, istorici, etnologi sau chiar pentru nespecialişti. Un argument care sprijină sugestia noastră este, de exemplu, faptul că, chiar şi printre specialişti, sînt puţini cunoscătorii relaţiilor dintre limba sicanilor/siculilor/ligurilor/ etc. şi istoria limbii latine, oglindită azi doar de cîteva urme din graiurile siciliene (v. Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, Bucureşti, 1977, p. 87 ş.u.).

Deşi este o lucrare de lingvistică, structura articolelor din LL este complexă, cu date care justifică într-adevăr subtitlul de „mică enciclopedie".

Cuvîntul-titlu, precedat de o cifră, folosită ca reper pentru trimiterile din indice, este numele (mai) întrebuinţat în română pentru un idiom sau altul ori cel pe care autorii îl propun, în cazul limbilor necunoscute (încă) la noi. [„După forma aleasă drept cuvînt-titlu am dat în paranteză, cînd a fost cazul, tipărite cu caractere obişnuite („albe"), variantele ei grafice, fonetice sau morfologice şi denumirile sinonime [şi corespondentele acestora, în alte limbi], ordonate alfabetic" (p. 10).] V., de exemplu, 553 *FRANCEZĂ* (FRANÇAIS, LANGUE D'OÏL, LANGUE D'OUI); 554 *FRIZONĂ* (FRIESISCH, FRISIAN, FRISON); 1315 *MUNDU* (MONDO, MUNDO, MOUNTON); etc. Această inovaţie din LL este extrem de utilă — uşurînd accesul celor interesaţi la bibliografia de specialitate publicată în străinătate — şi constituie un indiciu asupra preocupării autorilor de a adăuga încă o notă de funcţionalitate „micii" lor enciclopedii.

Uneori, acelaşi cuvînt apare în titlu de două ori, pentru limbi diferite; v. *LWO*[1], *LWO*[2]. [Vecinătatea geografică a zonelor în care sînt utilizate aceste idiomuri, Uganda şi Sudan, precum şi apartenenţa lor la acelaşi grup (după CTL) cîntăresc (mai) mult în favoarea considerării lor ca o singură unitate lingvistică. Denumirile diferite sub care apar consemnate în surse ar fi trebuit completate cu noi date, convingătoare, despre diferenţele dintre cele două idiomuri.] Soluţia de a deosebi printr-un număr, la „umărul" drept al cuvîntului-titlu, cazurile de omonimie, ar fi fost potrivită şi pentru *bulgară*[1] (idiomul turcic), *bulgară*[2] (idiomul slav). Numele *bulgară veche*, pentru limba neamului turcic dispărut, ni se pare impropriu, deoarece *bulgara veche* desemnează totodată şi o epocă din evoluţia idiomului slav de sud. V. şi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. I. De la origini pînă în secolul al XVII-lea, Bucureşti, 1978[2], p. 302, unde, pentru idiomul turcic, foloseşte termenul *protobulgară*; pentru „vechea bulgară", v. p. 306.

Dacă *bulgara veche* (idiomul turcic) — fără semnificaţie istorică pentru română/limbile romanice — şi-a găsit loc în LL, ar fi trebuit să se ţină seama, într-o lucrare românească, şi

de vechile idiomuri germanice, care — în calitate de surse pentru tranşele de superstrat — funcţionează, alături de alţi factori, ca agenţi diversificatori ai limbilor romanice occidentale. După cum limba francilor apare menţionată la 595 *GERMANICĂ* sau la 553 *FRANCEZĂ*, era suficient ca *bulgara veche* să apară la *bulgară* (cu explicaţii referitoare la originea numelui idiomului slav) şi la 1998 *TURCICĂ*.

Recunoscută ca grup dialectal distinct în domeniul galo-romanic (v. 553 *FRANCEZĂ* ; şi 593 *GERMANICĂ*), francoprovensala nu este însă tratată separat, ceea ce ilustrează consecvenţa cu care autorii respectă principiile de elaborare a LL. [„Numărul foarte mare al idiomurilor vorbite pe glob — evaluat de diferiţi autori între 2000 şi 8000 — ne-a obligat să procedăm la o selecţie, reţinînd în principiu pentru acest dicţionar numai idiomurile cărora majoritatea surselor le recunosc statutul de limbă", p. 5.] Fiind vorba de un ansamblu romanic aparte şi prezentat ca atare în majoritatea lucrărilor de specialitate din ultima vreme, sugerăm celor doi autori ca într-o viitoare ediţie a LL să descrie separat francoprovensala, chiar dacă aceasta formează „o unitate exclusiv lingvistică ; nici una dintre varietăţile dialectale care compun acest grup n-a ajuns la rangul de limbă literară,..." (Carlo Tagliavini, *op. cit.*, p. 403).

Un articol din LL mai cuprinde precizări prin care idiomul din cuvîntul-titlu este încadrat genetic, indicaţii despre repartizarea pe teren a idiomului/grupului de idiomuri descrise şi despre numărul de vorbitori, date despre tradiţiile culturale/scrierea/contactele lingvistice cu alte limbi/statutul pe care îl are limba prezentată (naţională — v. *retoromană* ; dar, la *franceză*, se înţelege că acest idiom este şi limbă oficială —, oficială sau de importanţă internaţională, v. *rusă, spaniolă* ; sau : limbă de cultură, idiom folosit doar în vorbire ; etc.).

Marea majoritate a limbilor incluse în LL sînt însoţite şi de descrieri ale structurii lor lingvistice, pe compartimente şi în perspectivă istorică. Adevărate modele de sinteză, aceste prezentări sînt bogate în informaţii — formulate concis şi clar —, în elemente de lingvistică comparată. Prin aceste date se acoperă parţial o lacună regretabilă din literatura noastră de specialitate. Alături de limbi ale unor culturi cu puternice tradiţii (v. *gruzină*, vechi punct de reper pentru istoria relaţiilor noastre culturale), luăm cunoştinţă, prin LL, şi de idiomuri mai puţin sau deloc cunoscute la noi, din punct de vedere ştiinţific. V. *fijiană* (oare nu i s-a acordat o atenţie prea mare, în raport cu alte limbi, mai importante, de pildă, *flamanda?*), grupul *filipinez* etc.

Fiind o lucrare întocmită pe un material modern, cuprinderea a cît mai multe date recente — pe un spaţiu restrîns — devine o preocupare riguros ilustrată. De exemplu, informaţiile despre actualele mişcări de resurecţie consemnate la unele limbi „mici", dar cu epoci anterioare de o deosebită însemnătate culturală—cum este cazul *catalanei* sau al *occitanei*—, pot folosi ca termen de comparaţie pentru realităţile din viitor. În acest sens ar fi fost poate util/interesant să se semnaleze şi eforturile specialiştilor din R.S.F. Iugoslavia, R. P. Ungară şi din alte ţări — potrivit informaţiilor publicate de presa românească — de a crea o limbă literară *ţigănească* standard. De asemenea, la *macedoneană*, era necesar să se menţioneze faptul că această denumire se întrebuinţează şi pentru a desemna *aromâna*, avînd în vedere caracterul enciclopedic al LL şi autoritatea pe care şi-o asumă/cîştigă, de sursă de informare a publicului larg, într-un anumit domeniu al vieţii noastre.

În ceea ce priveşte partea (strict) lingvistică a unora dintre articolele din LL, considerăm că sînt necesare — pentru o înţelegere corectă a faptelor prezentate — înlocuirea anumitor termeni, corectarea unor erori — rămase neobservate la redactare — sau adăugarea unor noi elemente, potrivit profilului în care a fost concepută LL :

— p.89, col. 1. *Les Serments de Strasbourg* sînt jurămintele nepoţilor lui Carol cel Mare, nu ale fiilor săi. [Carol Pleşuvul, Ludovic Germanicul şi Lothar sînt fiii lui Ludovic cel Pios.] Respectînd accepţia cu care este folosit termenul *romanic* 'neolatin', atunci *romanică* din [„În vechea *F*. se continuă transformările din epoca romanică"] trebuie înlocuit cu *latină* (vulgară). De asemenea, se arată că în

franceza veche „se menține declinarea bicazuală" din latină, or flexiunea bicazuală reprezintă în franceză, pînă în secolul al XVII-lea, vestigii ale sistemului cazual latinesc (îndeosebi pentru numele provenite din declinarea a II-a); dezagregarea flexiunii sintetice latinești se produce într-un ritm diferit de la o declinare latinească/zonă romanică la alta, ceea ce explică, în bună parte, conservarea unor formanți în română sau, pînă la un anumit punct din evoluția lor, în franceză și occitană.

– p. 89, col. 2. „[*F.*] se deosebește de celelalte l. romanice prin caracterul etimologic al ortografiei, care reflectă pronunțarea de acum 4–5 sec." trebuie reformulată, pentru a eluda echivocul. Ortografia franceză are la bază, într-adevăr, principiul etimologic (v. *h*-, din *homme; u,* din *mur;* etc.), dar și pe cel tradițional-istoric, prin care se reflectă o anumită etapă din evoluția limbii franceze *(oi,* din *savoir, toile; ai,* din *français* etc.). Influența exercitată de franceză asupra catalanei din Andorra nu este un detaliu semnificativ, pentru a face obiectul unei mențiuni speciale.

– p. 209, col. 2. Nu se înțelege care este legătura dintre *h* din gasconă și cel din română. Etimologic, în mod evident, nu există nici o relație. Dacă e vorba de semnalarea unui element – dispărut în latină – în sistemul consonantic al unui idiom neolatin, ar fi trebuit amintit și *h* spaniol, chair dacă prezintă ușoare diferențe articulatorii față de rom. *h*. Analogia dintre spaniolă și română în privința exprimării obiectului direct al numelui de persoană trebuie detaliată : rom. „Îmi iubesc mama"/„O iubesc pe mama"; sp. (numai) „Quiero a mi madre".

– p. 229–230, art. 1792. Spaniola se mai vorbește în Africa : Sahara spaniolă, Guineea ecuatorială și în unele zone din Maroc; v. Manuel Criado de Val, *Fisonomía del español y de las lenguas modernas*, Madrid, 1972. Nu ambele verbe „a avea", *haber* și *tener*, exprimă, în spaniola actuală, posesia ; această precizare, care are o perspectivă diacronică, trebuie nuanțată ; v. Bernard Pottier, *Introduction à l'étude de la morphosyntaxe espagnole*, Paris, 1963[3], p. 75 : „*haber* s'est complètement grammaticalisé."

Limbile lumii se termină cu două secțiuni foarte importante pentru mînuirea acestui dicționar și pentru înțelegerea articolelor care îl alcătuiesc : (1) un *Glosar de termeni lingvistici* (p. 273–276), în care sînt explicați termenii de specialitate folosiți în descrierea diverselor sisteme lingvistice din LL și care nu sînt înregistrați în lucrările lexicografice de largă circulație (DEX). (2) Un bogat *Indice* (p. 277–373), care – ca instrument auxiliar – facilitează obținerea de informații despre idiomuri netratate separat în LL, despre alte denumiri ale unei limbi/grup de limbi decît cea cuprinsă în cuvîntul-titlu etc. [*Sîrba lusaciană* (nu *luzaciană?)* trebuia menționată și la litera L, numai sub forma *lusaciană*, denumire mai cunoscută.]

Limitele acestei lucrări sînt impuse, pe de o parte, de exigența autorilor în selectarea informațiilor oferite de sursele utilizate. Pe de altă parte, acestea înseamnă constrîngeri ale bibliografiei studiului științific al limbilor de azi – ceea ce reprezintă totodată noi sugestii pentru cercetările din domeniul lingvisticii – sau ale informării noastre asupra unor idiomuri neeuropene.

Semnalăm autorilor, aici, cîteva greșeli de imprimare, sesizate de noi : p. 10, col 2, r. 8 : „au fost transliterate", în loc de „aul ost transliterate"; p. 13 : lipsesc semnele < și >.

LL, ca tablou complex al diversității și bogăției lingvistice a lumii, se dovedește a fi o idee generoasă, dar și o întreprindere dificilă, de mare răspundere. Meritul de a-și fi asumat responsabilitatea acestui act de migăloasă trudă filologică revine în exclusivitate autorilor. Expresie a unei minuțioase elaborări, LL devine nu numai un instrument de largă utilitate, ci și un termen de referință în bibliografia internațională a problemei, prin rigoarea și perspectiva științifică a faptelor prezentate. Reușind să depășească neajunsurile pe care le-au întîmpinat în culegerea informațiilor, Marius SALA și Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU ne oferă totodată și un model de acribie în literatura de specialitate.

Iunie 1982

COMAN LUPU
Facultatea de Limbi Străine
București, Pitar Moș 7–13

MANUEL CRIADO DE VAL, **Estructura general del coloquio**, Madrid, Sociedad General Española de Librería, Lengua coloquial, 1980, 143 p.

Cercetarea limbii colocviale reprezintă, neîndoios, una din problemele cele mai importante, interesante și actuale, atît sub aspectul lingvisticii generale, cît și sub acela al lingvisticii aplicate, îndeosebi în predarea și învățarea limbilor străine.

Limba spaniolă colocvială a constituit obiectul unei lucrări fundamentale a lui W. Beinhauer, *Spanische Umgangssprache* (Bonn, 1958, tradusă în spaniolă cu titlul *El español coloquial*, Madrid, 1964, ed. a 3-a, mărită și adusă la zi, Madrid, 1978). Urmînd modelul oferit de L. Spitzer, care inițiase direcția de cercetare a limbii colocviale prin cartea *Italienische Umgangssprache* (Bonn și Leipzig, 1922), Beinhauer prezintă cele mai importante mijloace expresive ale spaniolei colocviale, axîndu-se nu atît pe descrierea strict lingvistică, ci pe interpretarea psihologică și stilistică a faptelor de limbă.

O contribuție teoretică valoroasă la studierea limbii colocviale, atît în general cît și cu referire la spaniolă, a adus M. Criado de Val în capitolul *Metodología para un estudio del coloquio*, din cartea sa *Gramática española y comentario de textos* (Madrid, ed. a 3-a, 1958, p. 211 – 229). Autorul s-a dedicat în continuare problemei limbii colocviale, rodul preocupărilor sale din cei peste 20 de ani care au trecut de atunci fiind lucrarea de față.

Estructura general del coloquio, cu care se inaugurează colecția „Limba colocvială", este primul volum ce pune bazele teoretice ale cercetării limbii colocviale, urmînd să fie completat de un al doilea, cu caracter practic, unde vor fi reunite texte de spaniolă colocvială.

Materialele pe care se întemeiază prezentul volum au fost strînse în trei etape. Prima a fost ancheta efectuată de autor, în anii 1961 și 1962, împreună cu studenții care au asistat la cursurile sale de spaniolă colocvială ținute la Universitatea din Madrid, asupra vorbirii din capitala Spaniei. Cele aproximativ 800 de conversații înregistrate pe bandă au pus în evidență bogăția și varietatea noilor materiale lingvistice pe care le furnizează studiul sistematic al colocviului. A doua etapă a fost cea a proiectului inițiat de Biroul de informare și observare a limbii spaniole, în 1965, de „Studiu al vorbirii din marile orașe din Spania și America Latină" care, un an mai tîrziu, a fuzionat cu cel prezentat de J. M. Lope Blanch în cadrul „Programului internațional de lingvistică". În centrul ultimei etape s-a aflat acțiunea de „Studiere a vorbirii colocviale din Spania", organizată sub patronajul Comisiei de Îndrumare a Cercetării și care a beneficiat de ajutorul unei emisiuni a televiziunii spaniole, „Limba vie"; s-a introdus astfel o noutate însemnată, încorporarea imaginii, ce a contribuit la obținerea unei documentări complete și riguroase asupra colocviului. Conversațiile au fost filmate spontan, prin dialoguri cu un număr mare de subiecți cu caracteristici foarte variate din punct de vedere social, profesional, cultural etc. (transcrierea și analiza acestor conversații va forma obiectul celui de al doilea volum).

Lucrarea are 16 capitole, ultimul fiind în realitate un complement practic ce cuprinde transcrierea unor texte colocviale, obținute pe parcursul unei etape intermediare și publicate între 1973 și 1976 în revista madrilenă „Yelmo", destinată profesorilor de limbă spaniolă.

Primele patru capitole se ocupă de descrierea particularităților caracteristice limbii colocviale. Baza metodologică propusă de autor este constituită de opoziția esențială între conceptele de **colocviu** și **narațiune**. Colocviul se caracterizează prin participarea și funcția comună și directă a doi sau mai mulți interlocutori, ceea ce duce la o multiplicitate de mesaje, în timp ce narațiunii îi este proprie o comunicare de tip enunțiativ, care nu presupune o opoziție între interlocutori.

O altă distincție necesară este cea între **colocviul real**, care apare în orice conversație spontană, avînd ca unic scop comunicarea socială, și **colocviul literar**, care reproduce aproximativ structura primului, prezentînd

însă o finalitate dublă, de comunicare și estetică, realizată prin intermediul autorului.

În orice colocviu real procesul de exprimare este situat într-o perspectivă **actualizată**, adică bazată pe momentul prezent, localizat și personal. Aceasta înseamnă că actul comunicării se îndreaptă către un plan precis, alcătuit dintr-un element subiectiv originar (persoana care vorbește), un timp prezent *(acum)* și un spațiu imediat *(aici)*. Actualizarea colocviului are loc prin pronumele personale și cu ajutorul sistemului adverbial.

Altă trăsătură esențială a colocviului, care îl situează în cadrul conceptului humboldtian al limbajului „ca energie", este **tensiunea** stabilită în procesul de comunicare. Aceasta este determinată de prezența unor centri emițători, care sînt interlocutorii. Autorul distinge trei tipuri de tensiune: **informativă** (care acționează în viața socială prin schimbul de mesaje cu scop pur informativ), **dialectică** (al cărei cîmp de acțiune este format din componenții logici ai dialogului), și **afectivă**, provocată de cauze de ordin emotiv, care alcătuiesc nota dominantă a colocviului.

Capitolul al 5-lea abordează descrierea **simpragmei colocviale**, denumire dată de autor ansamblului de elemente lingvistice și extralingvistice care se combină în cadrul colocviului, pentru a permite un nivel suficient de înțelegere între interlocutori. Aceste elemente, analizate în capitolele următoare, sînt: situația (în spațiul prezent), tensiunea colocvială, mesajul (lingvistic și mimic), vocea, pauzele și contextele. Iată cum funcționează mecanismul colocviului, denumit **simpraxis**: o primă operație este stabilirea situației între interlocutori, într-un spațiu determinat și într-un timp care se referă la prezent. Urmează apariția tensiunii colocviale, îndată ce există intenția de comunicare, apoi schimbul de mesaje într-un cod lingvistic inteligibil, întregit de mimică. Producerea mesajelor poate fi întreruptă de pauze, care nu fac să dispară însă tensiunea colocvială. Conținutul mesajului este completat de contextele între interlocutori și mediul exterior. Se produce o identificare a interlocutorilor, marcată prin calitatea și direcția vocii, precum și prin gest. În fine, intensitatea vocii arată distanțele între interlocutori sau gradul lor de tensiune.

Capitolul al 10-lea se ocupă de **modalitățile** și **structurile** colocviale, prin care se înțeleg combinațiile emisiune – replică ce se produc sistematic într-un colocviu, în cadrul unor situații și contexte determinate. Pentru a ajunge la schițarea unei gramatici a colocviului, este necesar să se procedeze mai întîi la delimitarea acestor structuri colocviale. Există trei structuri de bază ale colocviului: *a.* enunțare – replică afirmativă, negativă sau dubitativă – absență a răspunsului, *b.* interogație – replică afirmativă, negativă sau dubitativă – absență a răspunsului și *c.* cerere – replică afirmativă, negativă sau dubitativă – absență a răspunsului. Cu caracter ilustrativ, este inclus un chestionar ce cuprinde un indice de structuri caracteristice colocviului, format din întrebări, replici afirmative și negative și cereri (rugăminți, ordine, îndemnuri).

Sînt tratate în continuare structurile bazate pe vorbirea interlocutorului și pe contextul mental (cap. 11), constituite de formulele de adresare (pronumele personale, adresarea directă și indirectă), și structurile bazate pe „tensiune" (cap. 12), unde se încadrează relieful afectiv (exclamația, sufixe apreciative, depreciative, diminutive și augmentative și forme emfatice de exprimare a cantității și calității) și procedeele de exprimare cu dublu sens (eufemistic sau ironic).

Un capitol aparte este dedicat analizei modului de funcționare a comunicării între interlocutori, care poate presupune diferite legături anterioare colocviului. Figurează aici formulele de începere a dialogului, de salut, de prezentare, de schimbare a temei conversației, de oferire politicoasă, de despărțire.

În următorul capitol (14) se fac considerații succinte cu privire la lexicul și morfologia colocviale. Caracterizarea acestui lexic se poate realiza fie prin selecția unui vocabular exclusiv (ca forme și accepții), fie prin frecvența unor cuvinte din limbajul comun. O atenție specială trebuie acordată „cuvintelor de legătură" colocviale, „cuvintelor de sprijin" și clișeelor lingvistice, care au rolul de a permite ca tensiunea colocvială să-și mențină

ritmul, cu toate pauzele şi lacunele ce se produc inevitabil, dînd fiecărui interlocutor posibilitatea să-şi găsească propria sa manieră de exprimare.

Particularităţile colocviului de natură morfosintactică se reflectă îndeosebi în sistemul pronominal şi adverbial (acesta din urmă în calitatea sa de a avea o dublă funcţie de actualizare, în timp şi în spaţiu) şi în cadrul verbului, care prezintă o paradigmă proprie colocviului, ce se opune celei narative atît în privinţa planurilor temporale, cît şi în aceea a poziţiei şi relaţiei diferite a persoanelor.

Penultimul capitol conţine indicaţii practice referitoare la înregistrarea şi transcrierea colocviului. Se subliniază că metodologia înfăţişată în studierea colocviului trebuie să se bazeze în mod obligatoriu pe spontaneitatea conversaţiilor, singura condiţie care face ca tensiunea colocvială să nu fie falsificată sau distrusă. Spre ilustrare, pe parcursul ultimului capitol sînt descrise 14 conversaţii, înregistrate şi transcrise conform metodei explicate.

Meritul principal al lucrării lui Criado de Val este acela de a oferi, într-o expunere clară, concisă, o bază teoretică judicioasă în cercetarea limbii colocviale. Deşi exemplele sînt luate din spaniola colocvială, abordarea problemelor caracteristice colocviului este făcută din perspectiva lingvisticii generale, cum de altfel arată şi titlul.

Uneori însă prezentarea faptelor din anumite capitole este prea sumară şi schematică. Ne referim cu deosebire la lexicul colocvial, domeniu extrem de bogat şi variat, care ar fi trebuit să beneficieze de o analiză mai amănunţită. Astfel, privitor la structura „vocabularului exclusiv colocvial, ca forme şi accepţii", cum precizează autorul (p. 63), ar fi fost necesar să se arată că acesta se constituie în mare măsură prin încorporarea multor cuvinte şi sensuri din limbajele speciale, profesionale şi sociale. Ilustrativ în acest sens este tocmai cazul spaniolei colocviale, al cărei lexic actual impresionează prin vitalitatea elementelor din limbajul celor de la marginea societăţii (cf. de pildă Víctor León, *Diccionario de argot español y lenguaje popular*, Madrid, 1980, şi Yale – Julén Sordo, *Diccionario del pasota*, Barcelona, 1979; prin „lenguaje pasota" autorii înţeleg „el lenguaje de los marginados de siempre").

În legătură cu semantismul lexicului colocvial, este insuficientă menţionarea a numai două tipuri de fenomene : eufemisme şi cuvinte cu dublu sens, ironic şi erotic.

În sfîrşit, surprinde faptul că nu se dau nici un fel de indicaţii bibliografice, nici în subsol, nici într-o listă finală. Lucrarea dispune doar de un indice de termeni, cu destule lacune însă: în multe cazuri, se citează incomplet locul unde este folosit termenul respectiv, de ex.: la *tratamiento* trebuie citată şi pagina 52, la *exclamación* şi p. 54, la *campo indicativo*, şi p. 42, la *simpragma* şi p. 43, la *doble sentido* şi p. 34 etc., iar unii termeni nu sînt incluşi deloc, ca : *relieve afectivo, interrogación, presión* (acesta din urnă ar fi fost necesar să fie dat cu atît mai mult cu cît autorul îl foloseşte cu o accepţie specială, cf. p. 39).

Aceste observaţii sînt însă de amănunt şi nu afectează, evident, valoarea teoretică în sine a lucrării, care reprezintă o noutate în bibliografia de specialitate, deschizînd drum unor viitoare cercetări.

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

FRIEDERIKE BRAUN, **Anredeverhalten im Norwegischen**, Kiel, 1981, 8+392+61 p. (=**SAIS Arbeitsberichte aus dem Seminar für Allgemeine und Indogermanische Sprachwissenschaft. Heft 4**, April 1982)

Lucrarea – teză de doctorat susţinută la Facultatea de Filozofie a Universităţii Christian Albrecht din Kiel şi publicată ca al patrulea titlu din seria SAIS = Lucrările Seminarului de lingvistică generală şi indo-europeană – îşi propune investigarea complexă a modalităţilor de adresare în norvegiană.

Pe lîngă o introducere, în care sînt expuse structura de ansamblu şi scopurile lucrării (p. 1–3), o anexă (p. 376–381) şi lista biblio-

grafiei (p. 382–392), cartea cuprinde patru capitole.

Primul capitol, *Norwegische Sprachgeschichte* (p. 4–18), constituie o succintă trecere în revistă a istoriei limbii norvegiene. Se pune accentul pe condițiile care au dus la situația — insolită — a existenței a două variante oficiale ale aceleiași limbi : *bokmål* și *nynorsk*. Autoarea precizează că și-a limitat cercetările la varianta *bokmål*, indicînd (p. 18) motivele care au determinat-o să procedeze în acest fel.

Capitolul al doilea, *Zur Theorie der Anrede: Allgemeines* (p. 19–69), are în vedere trei probleme : 1. prezentarea conceptelor și a aspectelor teoriei generale și a modului concret de realizare a adresării în diferite limbi ; 2. evaluarea tendințelor generale în evoluția formelor de adresare ; 3. studierea sincronică a interacțiunilor dintre factorii sociali și modalitățile de adresare. Autoarea distinge două niveluri : „die verbale Ebene" (în formulele de adresare se folosește un anumit pronume — de exemplu, fr. *tu* sau *vous* —, apar sau nu apar substantive ca engl. *mister*, *doctor*, se alege un anumit „registru") și „die nonverbale Ebene" (caracteristici ale comunicării referitoare la gesturi, expresia feței, calitatea vocii etc.).

Cel de al treilea capitol, *Die norwegischen Anredeformen in ihrer diachronen Entwicklung* (p. 70–116), are ca obiect schimbările intervenite în formele de adresare. Adresarea pronominală este studiată de-a lungul celor trei etape ale istoriei limbii norvegiene : perioada norvegienei vechi, perioada daneză și perioada modernă. După cum arată în „Introducere" (p. 2), autoarea s-a folosit de cercetări anterioare (gramatici, descrieri de dialecte), încercînd, cu rezervele de rigoare, să reconstruiască, în linii mari, „die sprachhistorischen Veränderungen im norwegischen Anredesystem vom Altnorwegischen bis zur Gegenwart". Subcapitolul consacrat formelor nominale de adresare se limitează, din păcate, aproape exclusiv la epoca modernă, întrucît, ni se spune la p. 108, „die Informationen [. . .] beziehen sich alle auf das moderne Norwegisch" ; autoarea se vede astfel pusă în imposibilitatea de a prezenta evoluția adresării nominale (*mine herrer*, *herrene* etc.). Acest foarte interesant capitol e fericit completat de tabelele rezumative de la p. 76, 96, 97, 107–108 și 113–115, consacrate folosirii pronumelor de adresare, precum și de ultimul subcapitol, *Tendenzen*.

Capitolul al patrulea, cel mai lung (p. 117–375), se intitulează *Die norwegischen Anredeformen heute* și constituie, evident, principala contribuție a autoarei. Aici se prezintă rezultatele unei anchete pe baza unui chestionar („Fragebogenuntersuchung"), menită să dea o imagine sincronică a comportamentului vorbitorilor norvegienei moderne din punctul de vedere al formelor și formulelor de adresare (după cum am menționat mai sus, autoarea are în vedere doar varianta *bokmål*). Bazîndu-se pe răspunsurile primite de la numai 10 vorbitori nativi, autoarea recunoaște că procedeul „erhebt keinen Anspruch auf Repräsentativität" (p. 2), dar aduce argumente valabile (p. 2, 3 și 117) în favoarea soluției adoptate. Ancheta s-a efectuat cu ajutorul unui amplu chestionar, elaborat în cadrul așa-numitului „Forschungsprojekt zur Anrede am Seminar für Allgemeine und Indogermanische Sprachwissenschaft der Christian-Albrechts Universität", condus de prof. Werner Winter. Evaluarea rezultatelor se face după o metodă originală a autoarei, expusă la p. 129–130. Ancheta are în vedere 6 tipuri de adresare, delimitate după particularitățile celor cărora li se adresează vorbitorul și după împrejurările în care are loc actul comunicării : adresarea în cadrul familiei, „in der Nachbarschaft", la Universitate, către necunoscuți, „an höhere Wesen" (zei, spirite) și către animale. În ultimele patru subcapitole se analizează rezultatele obținute, care sînt, apoi, sintetizate într-o foarte utilă „Zusammenfassung", urmată de concluziile autoarei.

În anexa de la p. 376–381 sînt reproduse, pentru exemplificare, cîteva file ale chestionarului completate cu răspunsuri ; chestionarul este publicat, în întregime, la sfîrșitul volumului, cu paginație aparte (p. 1–61).

Bibliografia de la p. 382–392 impresionează prin bogăția sa, atît în domeniul sociolingvisticii, cît și în cel al gramaticii comparate și al istoriei limbilor germanice (mai ales a limbilor scandinave și, se înțelege, în special,

a norvegienei). Autoarea a folosit şi bibliografie relativ nesigură – de exemplu, descrieri de dialecte din secolele trecute sau cercetări datorate unor nespecialişti –, dar cu mult discernămînt, ceea ce a ferit-o de concluzii pripite. Deşi nu s-a urmărit elaborarea unor statistici, ci doar degajarea tendinţelor manifestate în evoluţia comportamentului lingvistic legat de adresare, în părţile consacrate analizei detaliate a materialului au fost selecţionate, cu mare grijă, numai informaţiile relativ sigure (vezi mai ales subcapitolul *Die Auswertung des Fragebogens*, p. 23–130).

Se poate afirma că Friederike Braun a realizat o lucrare interesantă, cu multe date şi interpretări noi, ajungînd la concluzii de natură să intereseze pe specialiştii în norvegiană, în particular, dar şi pe cei preocupaţi de sociolingvistică sau de limbile germanice, în general.

ANDREI A. AVRAM

« Linguistic Inquiry » XIII (1982), 1/Winter

După cum se ştie, revista de lingvistică a Institutului de Tehnologie din Massachussetts continuă să dezbată probleme ale gramaticii transformaţionale şi probleme de lingvistică generală pe care le rezolvă cu ajutorul unui rafinat aparat transformaţional. Cum pentru aspectele pe care le tratează nu există într-o bună parte un limbaj elaborat în limba română, preferăm să reproducem pasaje mai importante din chiar lucrările autorilor, în original.

Primul articol din acest număr este al lui Mark R. Baltin, *A Landing Site Theory of Movement Rules* (p. 1–39). Conceptul de ‘movement rule’ se găseşte la Chomsky, într-un text comunicat la Royaumont, în 1980: „The limit to which this investigation tends is the thesis that transformational rules, at least for a substantial core grammar, can be reduced to the single rule „Move α", where α is an arbitrary category: i.e. move any category anywhere". Autorul articolului îşi propune să demonstreze că acest mod de a vedea regulile de transformare este imposibil de susţinut şi doreşte să fundamenteze „an alternative theory of movement rules", aducînd în acelaşi timp o justificare empirică pentru această alternativă. Diferenţa între cele două teorii pleacă de la faptul că Baltin „takes account of the positions to which elements may move" (cf. citatul din Chomsky). Constrîngerile de care ascultă aceste reguli sînt numite de către autor *Like-Attracts-Like-Constraint* (LALC). Există, după Baltin, trei categorii de reguli: „(i) rules that move elements to defined structural positions, within the sentence; (ii) movement rules that do not move elements to defined structural positions, but rather move them as far as they can go without violating Subjacency (concept introdus de către Chomsky în 1973 în *Conditions on Transformations* în *A Festschrift for Morris Halle* (Anderson & Kiparsky eds., Holt, Rinehart and Winston, New York); (iii) local rules (...) which mention no more than two categories without inducing Chomsky's adjunction.

Primul tip de regulă nu menţionează direct „the specific position to which the moved element may move". Poziţiile posibile sînt numite ‘landing sites’. Inventarul lor este dat în gramatica universală astfel:

(I) V^n	(a) Left periphery
(II) S	(b) Right periphery
(III) S'	

Prima regulă acţionează atingînd una dintre categoriile (I)–(III) şi respectiv (a)–(b). De exemplu, repoziţionarea este formulată astfel: ‘Move NP to II a’.

Autorul se ocupă în primele trei secţiuni de cele trei poziţii („movement to position I, II, III"), în secţiunea a patra se ocupă de „movement to all of the positions: adverb movement"; secţiunea a cincea se ocupă de alte tipuri de ‘movement’, cele stilistice şi cele locale, iar secţiunea a şasea se intitulează

Landing Sites in Universal Grammar. Cităm din concluziile autorului : „This theory permits the resolution of a number of problems in other theories of generative grammar, including : a treatement of adverb placement that captures the movement aspects of this process, adjunctions of elements to categories containing them, and a reduction in the input data necessary to solve the projection problem." (p. 34).

Un alt articol este intitulat *Unbounded Dependencies in Chamorro Grammar* și aparține lui Sandra Chung. El constituie o aplicație a teoriei dezvoltate de către Chomsky în 1967 în „On Wh-Movement", apărut în Culicover, Wasow and Akamajian eds., *Formal Syntax*, Academic Press, New York.

O contribuție interesantă aparține autorilor John Goldsmith și Erich Woisetschlaeger, *The Logic of the English Progressive*. Problema este pusă în termenii următori : The English progressive marker (be-ing) expresses two semantic domains, one that is aspectual in a strict sense, and one that deals with a more abstract notion of „metaphysical" status (p. 79).

Ocupîndu-se de acest aspect „metafizic", autorii introduc o diferență între înțelegerea fenomenală a lumii și înțelegerea ei structurală. Plecînd de la perechea constrastantă 'The engine isn't smoke anymore' / 'The engine doesn't smoke anymore' se introduce ideea de schimbare, noțiune fundamentală pentru a explica semantica progresivului în limba engleză. Obiectele au proprietăți structurale (deci proprietăți care le caracterizează, inalienabile) și proprietăți pe care le pot căpăta sau pierde. Urmează că ne-utilizarea progresivului în engleză face ca o propoziție să fie interpretată ca o descriere structurală, iar utilizarea progresivului face ca o propoziție să fie interpretată ca descriere fenomenală. Așadar, 'The engine works perfectly' se folosește pentru a arăta că proprietatea mașinii de a funcționa perfect este o proprietate structurală, definitorie, iar 'The engine is working perfectly' se folosește pentru a arăta că proprietatea mașinii de a merge perfect este trecătoare (că merge bine după ce a fost reparată, de exemplu). În fapt, avem a face cu o generalizare a interpretării date progresivului de către G. Leech în *Towards a Semantic Description of English*, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, 1970.

Poate cel mai interesant articol este acela al lui James D. Mc Cawley, intitulat *Parentheticals and Discontinuous Constituent Structure*. Ceea ce ne pare remarcabil aici este nu tratarea temei propriu-zise, ci cadrul teoretic construit de autor pentru a descrie discontinuitatea în frază. Reproducem acest fragment (p. 92–93) : „The notion of tree is in fact available as a linguistic primitive for anyone who wishes to take it as such ; and phrase structure rules and transformations can be formulated in tree-terms (termeni definiți prin raportare la arbore), that is, in termes of nodes, the constituency and ordering relations among nodes, and the assignement of nodes to categories, where a tree is understood as a set N (the nodes) with two binary relations ρ 'directly dominates' and λ 'is to the left of' on N and a function α from N into a set of „labels", satisfying the following axioms :

a. There is an $x_0 \in N$ such that for every $x \in N$, $x_0 \rho^* x$ (that is, the tree has a root ; ρ^* is the minimal reflexive and transitive relation containing ρ ; thus, $x\rho^*y$ can be read 'x dominates or is identical to y').

b. For every $x \in N$, $x_0 \rho^* x$ (that is, the tree is connected).

c. For every $x_1 \in N$, there is at most one $x_2 \in N$ such that $x_2 \rho x_1$ (that is, the tree has no loops).

d. λ is transitive and antisymmetric (that is, λ is a partial ordering).

e. If x_1 and x_2 are two distinct terminal nodes (a node x is terminal if there is no $y \in N$ such that $x\rho y$), then either $x_1 \lambda x_2$ or $x_2 \lambda x_1$ (that is, the terminal nodes are totally ordered).

f. For any x_1, $x_2 \in N$, if $x_1 \rho^* x_2$, then neither $x_1 \lambda x_2$ nor $x_2 \lambda x_1$ (that is, a node has no order relationship to nodes it dominates).

g. For any x_1, $x_2 \in N$, $x_1 \lambda x_2$ if and only if for all terminal x_1', x_2' such that $x_1 \rho^* x_1'$ and $x_2 \rho^* x_2'$, $x_1' \lambda x_2'$ (that is, nonterminal nodes stand in an ordering relationship if and only

if all their descendents stand in the same relatonship)."

Aceste axiome asigură posibilitatea de a descrie construcţii parantetice şi constituenţi discontinui, oferindu-se un model diferit de cel al lui J. E. Emonds (*A Transformational Approach to English Syntax*, Academic Press, New York, 1976 şi *Appositive Relatives Have No Properties*, în Linguistic Inquiry, 10/1979, p. 211–243), respectiv de al descrierii lui J. R. Ross („*Slifting*", in M. Gross, M. Halle and Schützenberger, eds., *The Formal Analysis of Natural Language*, Mouton, The Hague, 1973).

Rubrica *Remarks and Replies* începe cu un răspuns al autorilor Anne Cutler şi David A. Fay dat la articolul lui J. R. Hurford, intitulat *Malapropisms, Left-to-Right Listing, and Lexicalism*, apărut în *Linguistic Inquiry* 12/1981 p. 419–423, articol care se referea la rîndul lui la *Malapropisms and the Structure of the Mental Lexicon (Linguistic Inquiry*, 8/1977 p. 505–520) aparţinînd autorilor. Termenul de „malapropism" este derivat de la numele personajului lui Sheridan, Mrs. Malaprop, personaj care „had an unfailing ability to use the wrong word to the greatest effect" (Fay & Cutler, 1977, p. 505). Există aşadar împrejurări în care un vorbitor în locul cuvîntului pe care doreşte să-l folosească şi care este predictabil contextual ('target') foloseşte un alt cuvînt, fonologic asemănător dar (foarte) diferit semantic ('error'). Legătura dintre 'target' şi 'error' îi face pe autori să presupună că aceste cuvinte sînt stocate unul în vecinătatea celuilalt, după criterii fonologice (ex. : equivalent/equivocal). În articolul din 1977 autorii fac un inventar al tipurilor de eroare şi ajung la concluzia că unităţile lexicale sînt stocate în memorie după calităţile lor fonologice, cuvîntul cel mai asemănător fonologic fiind cel mai apropiat, gradul de asemănare fiind stabilit de la stînga la dreapta. Cercetarea lui Hurford contrazice unele dintre concluziile articolului din 1977, şi anume acel „left-to-right listing". Articolul în discuţie cuprinde o serie de reflecţii asupra metodelor folosite de Fay şi Cutler faţă de cele folosite de Hurford în scopul de a susţine concluziile din 1977.

Este de semnalat importanţa acestui mod de a descrie stocarea cuvintelor în memorie pentru interpretarea textului literar şi pentru învăţarea de limbi străine.

Dincolo de acestea, s-ar putea reproşa autorilor că nu folosesc unele teze care le-ar putea servi, acelea ale lui G. Straka, respectiv B. Malmberg privind cantitatea de informaţie pe care o poartă un cuvînt şi repartiţia ei de la stînga la dreapta, respectiv transformările fonetice şi frecvenţa lor crescîndă de la stînga la dreapta.

Discutabilă însă pare a fi însăşi ipoteza cercetării. Se ştie de la Freud şi Jung că aceste tipuri de asociere se fac mai curînd după axa semantică decît după cea fonologică, deci în orice caz trebuie să se ţină seamă de legătura semantică pe care inconştientul vorbitorului o face între cele două cuvinte. În acest fel se poate explica şi de ce *bad* apare în locul lui *good*, tip de exemplu lăsat la o parte de către cercetători încă din 1977.

Un alt articol aparţine Anitei Mittwoch şi este intitulat *On the Difference between* **Eating** *and* **Eating Something** ; *Activities versus Accomplishments*. După o scurtă trecere în revistă a poziţiilor clasice (Katz & Postal 1964) care derivă 'John ate' din 'John ate something' prin suprimare şi J. Bresnan care în *A Realistic Transformational Grammar* (in M. Halle, J. Bresnan and G. Miller eds., *Linguistic Theory and Psychological Reality*, M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1978) stabileşte o diferenţă între cele două propoziţii prin

$$\text{eat} : \text{V} \; [\text{——} \; \text{NP}], \; \text{NP}_1 \; \text{EAT} \; \text{NP}_2$$
$$[\text{——}], \; \exists y, \; \text{NP}_1 \; \text{EAT} \; y$$

autoarea menţionează şi poziţia, poate cea mai interesantă, a lui J. D. Fodor şi J.A. Fodor din *Functional Structure, Quantifiers, and Meaning Postulates* (Linguistic Inquiry, 11/1980, p. 759–770) care pun în evidenţă diferenţa dintre 'eat' şi 'eat something' cu ajutorul cuantificatorilor şi a contextelor opace.

Teza autoarei este explicarea diferenţei dintre 'eat' şi 'eat something' prin diferenţa dintre 'activity' şi 'accomplishemnt' în termenii lui Z. Vendler din *Verbs and Times* (Philosophical Review, 56/1957, p. 143–160). În

urma explicării acestei diferențe, autoarea stabilește șase puncte de contrast între aceste două expresii, astfel că postulatul de sens (Fodor & Fodor)

x EAT ≡ (∃y) x EATy

este înlocuit cu

x EAT ≡ (∃y) x EAT of y

Într-un interesant *Appendix*, autoarea aduce cîteva lămuriri inedite asupra naturii lui *something*.

Un alt articol aparține lui Paul M. Postal și Geoffrey K. Pullum și este intitulat *The Contraction Debate*. Aici este discutată problema contracției lui *to* (+verb) comparativ cu cele zece teorii date din 1972 încoace de către E. Selkirck (*The Phrase Phonology of English and French*, Doctoral dissertation, M.I.T., Cambridge, Massachusetts, Published by Garland, New York, 1979); N. Chomsky (*Conditions on Rules of Grammar*, Linguistic Analysis, 2/1976, p. 303–351); N. Chomsky (*On Wh-movement*, v. supra); N. Chomsky (*On Binding* v. supra), (*Rules and Representations*, Columbia University Press, New York, 1980); N. Chomsky și H. Lasnik (*Filters and Control*, Linguistic Inquiry 8, p. 425–504), (A Remark on Contraction, Linguistic Inquiry, 9/1978 p. 268–274); Rotemberg (*The Syntax of Phonology*, Doctoral dissertation, Cambridge, Mass., 1978); R. Fiengo (*Surface Structure*, Harward University Press, Cambridge, Mass., 1980); Fiengo și Jaeggli (*Remarks on to Contraction*, Linguistic Inquiry, 11/1980, p. 239–246).

La rubrica *Squibs and Discussion* semnează Peter Cole (*On Defining Bounding Nodes for Subjacency*), Gemma Rigau (*Inanimate Indirect Object* in Catalan), Michael S. Rochemont (On the Empirical motivation of the Raising Principle), Ch. Ruhl și Carole P. Hines (Modal Phrases) și Edwin Williams (Another Argument that Passive is Transformational).

După cum se poate remarca, în numărul acesta, ca de altfel și în numerele trecute, pe primul loc se situează articole de sintaxă transformațională, articole care de această dată se ocupă mai puțin de aspecte teoretice, cît de probleme de rafinare. Majoritatea articolelor se înscriu în colaborări mai ample sau folosesc cercetări foarte recente din acest domeniu, astfel încît aproape nici unul dintre articole nu poate fi înțeles fără un apel la cele mai noi cercetări în domeniul sintaxei transformaționale.

August 1982

LAURENȚIU NICULESCU
Școala Generală nr. 110
București, Aleea Argeșelu 6

Al V-lea Colocviu General al „Atlasului Limbilor Europei" (ALE) (Copenhaga, 21–24 aprilie 1982)

Al V-lea Colocviu General al „Atlasului Limbilor Europei" (ALE) s-a desfășurat la Copenhaga între 21 și 24 aprilie 1982 și a reunit 54 de participanți din 18 țări europene: Belgia (2), Danemarca (4), Elveția (3), Finlanda (2), Franța (6), Grecia (1), Iugoslavia (2), Marea Britanie (1), Norvegia (2), Olanda (8), Polonia (1), Portugalia (4), R. D. Germană (1), R. F. Germania (4), România (2), Suedia (3), Ungaria (2), U.R.S.S. (6). Din România au participat prof. B. Cazacu, membru al Redacției internaționale ALE, și N. Saramandu, secretarul Comitetului Național Român pentru ALE. Dintre participanții la colocviu îi amintim pe: J. Kruijsen, E. Schüle, G. Tuaillon (departamentul romanic), P. Andersen, J. Goossens, R. Grosse, R. Hildebrandt, W. Putschke, A. Weijnen (departamentul germanic), D. Brozović, V. Ivanov, P. Ivić, K. Morkunas, M. Szymczak (departamentul slav și baltic), L. Deme, T. Itkonen, B. Serebrennikov (departamentul fino-ugric), M. Alinei, J. Allières, R. D. Clement, N. Contossopoulos, G. Klimov (alte limbi europene).

În prima ședință plenară, prof. A. Weijnen, redactorul-șef al Atlasului, a adus la cunoștința participanților alegerea noului președinte al Comitetului Internațional ALE, în persoana profesorului Mario Alinei (Utrecht, Olanda). În cadrul aceleiași ședințe s-a anunțat constituirea unui nou departament, cel *indo-european*, și a unui *comitet editorial* din care fac parte, în afară de coordonatorii Atlasului (președintele Comitetului Internațional, redactorul-șef, secretarul general), președinții departamentelor pe familii de limbi. Sarcina comitetului editorial este de a revizui și a aviza hărțile destinate publicării și de a asigura nivelul științific și tehnic al Atlasului.

Pînă în prezent s-a încheiat redactarea listelor departamentale pentru primele două tranșe de întrebări (1–30, 31–67) din primul Chestionar ALE și a hărților generale ALE din prima tranșă. Țara noastră a încheiat culegerea materialului cu primul Chestionar (546 de întrebări din domeniul lexicului) și a expediat Redacției Internaționale a Atlasului datele prelucrate pentru primele 400 de întrebări.

Activitatea în cadrul colocviului s-a desfășurat, în principal, la nivelul departamentelor pe familii de limbi, unde fiecare țară participantă a prezentat listele departamentale pregătite pentru tranșa a treia din primul Chestionar ALE (întrebările 68–105). Țara noastră a expus, în cadrul departamentului romanic, listele pentru patru hărți: 85. *porumbar*, 86. *floarea-soarelui*, 87. *ciupercă* și 88. *otrăvitor*, care se adaugă la cele cinci hărți generale ALE elaborate de membrii comitetului nostru național: *a dansa* (B. Cazacu), *barză* (V. Arvinte), *mare* (subst.) (I. Stan), *timp urît* (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu), *timp frumos* (Nicolae Saramandu).

În ultima zi a colocviului s-a ținut a XV-a reuniune anuală de lucru a Redacției Internaționale ALE, la care a participat, din partea țării noastre, prof. B. Cazacu, membru al Redacției. S-a hotărît, printre altele, ca următoarea reuniune anuală să aibă loc la Leipzig (în 1983), iar al VI-lea Colocviu General ALE să se desfășoare la Grenoble (în 1984).

În ciuda unor dificultăți de ordin financiar și organizatoric, se va menține ritmul de lucru actual, de elaborare a 30–35 de hărți generale ALE pe an. Condițiile de lucru asigurate de organizatori (Academia daneză de științe și litere, cu sprijinul Comitetului Științific Scandinav, din care, în afară de Danemarca, mai fac parte Norvegia și Suedia) au fost foarte bune.

Rezultatele ştiinţifice fructuoase la care s-a ajuns în cursul colocviului vor permite publicarea în curînd a primului volum de hărţi al Atlasului.

Iunie 1982

NICOLAE SARAMANDU
Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice
Bucureşti, Nikos Beloiannis 25

Dezbaterea cu tema „Aspectele controversate ale normelor ortografice ale limbii române" (Bucureşti, 30 iunie 1982)

În ziua de 30 iunie a.c., a avut loc o şedinţă publică a Comisiei pentru Cultivarea Limbii Române a Academiei R. S. România, la care au participat academicieni, cadre didactice universitare, cercetători, redactori.

Şedinţa, condusă de acad. Al. Graur, preşedintele comisiei, a fost consacrată dezbaterii temei intitulate : *Aspectele controversate ale normelor ortografice ale limbii române*. După cuvîntul introductiv al acad. Al. Graur, în cadrul dezbaterii au fost prezentate trei referate.

În referatul său, Mioara Avram s-a ocupat de unele aspecte controversate ale ortografiei actuale şi de soluţiile adoptate în *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, recent publicat sub auspiciile Comisiei pentru Cultivarea Limbii Române, precum şi în alte două lucrări apărute, aproape simultan, tot în Editura Academiei R. S. România : *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* de Alf Lombard şi Constantin Gâdei şi *Dicţionar al greşelilor de limbă* de acad. Al. Graur.

Laura Vasiliu a prezentat principiile de selectare, în acelaşi dicţionar, a variantelor literare ale neologismelor, mai ales ale celor relativ recente.

Flora Şuteu a oferit o încercare de a explica prin fapte de psihologie socială anumite abateri conştiente de la ortografie.

Au luat cuvîntul la discuţii acad. Iorgu Iordan, acad. Şerban Ţiţeica, prof. univ. Grigore Brâncuş, dr. N. Gogoneaţă, secretarul Comitetului Naţional al Filozofilor. În intervenţiile lor, vorbitorii s-au referit în special la felul în care au fost rezolvate unele aspecte de detaliu ale ortografiei limbii noastre în *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, propunînd uneori alte soluţii şi subliniind totodată rolul discuţiilor în stabilirea normelor ortografice celor mai adecvate.

Iulie 1982

FULVIA CIOBANU
Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

De la *Societatea de Studii Clasice*

În anul 1981 – 1982 s-au ţinut următoarele comunicări din domeniul lingvisticii, al filologiei şi al disciplinelor înrudite :

La Cluj-Napoca : H. Daicoviciu, I. Piso, *Descoperiri epigrafice recente la Vlpia Traiana Sarmizegetusa* (octombrie 1981) ; Al. Neamţu, *Date noi despre studierea limbii latine în şcolile*

clujene la începutul secolului al XIX-lea (decembrie 1981); Frieda Edelstein, *Clasificarea propozițiilor temporale în limba latină* (martie 1982); Elena Popescu, *Aspecte ale terminologiei literare latine* (martie 1982). În zilele de 27–29 mai 1982 s-a ținut, în colaborare cu Muzeul de Istorie a Transilvaniei, sesiunea pe țară a Societății, cu tema « Vergilius și contemporanii săi »; membrii Societății au prezentat de asemenea comunicări în cadrul secțiilor istorice, organizate de Muzeu; dintre comunicările secției literare sînt de amintit: M. Nasta, *Figuri ale recurenței și alegorii ale timpului ciclic la Vergilius*, Stella Petecel, *Eneida, VII, 8–36: observații asupra tehnicii epice*, Doina Filimon, *Caracteristici ale comunicării în « Bucolice »*, Zinica Ionescu, *Structuri sonore la Vergiliu (« Eneida » I–II)*, Gh. Bîrlea, Gh. Sterpu, *Ideea de* hospitium *la Vergilius;* din secția « Antichitate dacică și greco-romană »: I. Micu, *Vergilius despre traci, geți și daci*, D. Slușanschi, *Știri despre geto-daci la Horațiu*, I. Fischer, *Cognomenul* Synhelix.

La Iași: I. Naghiu, *Documente latinești în arhiva Moldovei* (februarie 1982); Mihaela Paraschiv, *Limba documentelor medievale din Moldova* (martie 1982).

La Constanța: A. Rădulescu, Maria Bărbulescu, *Descoperiri epigrafice recente* (noiembrie 1981).

La Craiova: Sanda Stavrescu, *Statutul sufixului* -icus *în sistemul derivativ latinesc* (octombrie 1981); « Seminar pedagogic » organizat în colaborare cu Universitatea din Craiova (11–18 iunie 1982): Gabriela Pisoschi, *Considerații asupra manualului de limba latină pentru clasa a XII-a*, Lileta Donat, *Limba elină în învățămîntul universitar*, Katalin Dumitrașcu, *Limba latină în scrierile unor iluminiști români*, Em. Burețea, *Cu privire la predarea lexicului latin*, Doina Spînu, *Însușirea elementelor de vocabular latin în vederea evitării unor greșeli de limba română*, Maria Simion, *Modalități de interpretare a « Comentariilor » lui Caesar la cursul practic de limba latină, anul I română*, Florica Bechet, *Cursul practic de limba latină și cursul de istorie a limbii latine: interferențe didactice*, Elena Ghițuleasa, *Considerații asupra manualelor de limba latină pentru clasele a IX-a și a X-a*, C. Rizea, *Utilitatea cunoștințelor de limba latină în predarea gramaticii române la clasa a VIII-a.*

În ziua de 25 noiembrie 1981 a avut loc la Timișoara constituirea unei noi filiale a Societății, la a cărei conducere au fost aleși: Gh. Tohăneanu (președinte), Ecaterina Ularu Andreica (vicepreședinte), Al. Belu (secretar). În ședința inaugurală, după alocuțiunea președintelui Societății, acad. Al. Graur, și a decanului Facultății de Filologie, V. Șerban, au prezentat comunicări: Gabriela Creția, *Trei note vergiliene*, Gh. Tohăneanu, *Variații eminesciene ale unui metru horațian*. În lunile următoare s-au ținut comunicările: Al. Belu, *Limba latină în contextul iluminismului românesc din Transilvania* (aprilie 1982); Gh. Tohăneanu, *„Neajungerea limbii”* (= egestas linguae) *de la Lucrețiu la Budai Deleanu* (iunie 1982)

ROMAN JAKOBSON
(1896 – 1982)

La 18 iulie 1982 s-a stins din viață marele savant Roman Jakobson, una dintre cele mai strălucite personalități din istoria lingvisticii.

S-a născut la Moscova, la 11 octombrie 1896. A studiat la Institutul de Limbi Orientale Lazarev și la Universitatea din capitala Rusiei (licențiat în 1918) și, după 1920, la Praga (doctor în 1930). A fost unul dintre întemeietorii Cercului Lingvistic din Moscova, care a jucat un rol important nu numai în domeniul științei limbii, ci și în cel al studiului literaturii (R. Jakobson a avut o contribuție esențială în geneza așa-numitei școli a „formaliștilor" ruși).

Încă din anii tinereții, activitatea lui R. Jakobson a fost caracterizată printr-o neobișnuită varietate a preocupărilor și printr-un larg orizont științific. A făcut cercetări pe teren, interesîndu-se de probleme de dialectologie, folclor și etnografie, a urmărit dezvoltarea curentelor novatoare în creația literară, a cunoscut ideile originale aduse în patrimoniul lingvisticii de învățați ca J. Baudouin de Courtenay și F. de Saussure.

În perioada dintre cele două războaie mondiale a desfășurat, în Cehoslovacia, o activitate didactică (profesor de filologie rusă și de literatură cehă veche la Universitatea din Brno) și științifică, aceasta din urmă materializată în numeroase lucrări de lingvistică generală și slavă, poetică, istorie și teorie literară, folclor. În aceeași perioadă se situează un eveniment care a influențat profund dezvoltarea ulterioară a lingvisticii : ia naștere Cercul Lingvistic din Praga (1926) ; R. Jakobson a fost unul dintre fondatori și unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai Cercului și, implicit, ai structuralismului, doctrină a cărei elaborare însăși este indisolubil legată de numele învățatului de curînd dispărut.

Obligat de împrejurări (invazia nazistă) să părăsească Cehoslovacia, R. Jakobson a petrecut doi ani în țările scandinave, unde a predat cursuri de lingvistică și de limba rusă (la Copenhaga, Oslo, Uppsala), iar, apoi (în 1942), s-a stabilit în Statele Unite ale Americii. A fost profesor de lingvistică și de filologie slavă, mai întîi la New York (École Libre des Hautes Études, Columbia University), iar după aceea (din 1949) la Cambridge, Massachusetts (Harvard University și, din 1957, și Massachusetts Institute of Technology).

A fost membru al mai multor academii și societăți savante și a făcut parte din conducerea unor organisme cum sînt Comitetul Internațional al Slaviștilor și Consiliul Internațional Permanent pentru Științele Fonetice. S-a bucurat de un prestigiu greu de egalat, printre lingviștii de toate orientările (inclusiv reprezentanții gramaticii generative, dintre care unii — importanți — i-au fost elevi), precum și în cercurile largi ale specialiștilor în diverse discipline al căror obiect de studiu este omul ca ființă socială.

Opera științifică a lui R. Jakobson este imensă. O bibliografie a scrierilor sale apărută în 1971 (Haga, Paris, cu un cuvînt înainte de C. H. van Schooneveld) cuprinde 484 de titluri (la acestea se adaugă 124 grupate sub rubrica „miscellanea" : prefețe, articole de ziar, poeme etc.) ; de atunci încoace au văzut lumina tiparului numeroase alte lucrări (articole și volume), printre care cartea *Sound and Meaning* (scrisă în colaborare cu Linda Waugh ; lucrarea nu ne-a fost accesibilă).

În 1962 s-a început publicarea unei serii de volume de scrieri alese ; primul (*Selected Writings. I. Phonological Studies*, Haga, X + 678 p. ; reeditat în 1971, cu multe adăugiri) este consacrat domeniului în care, fără îndoială, contribuția lui R. Jakobson a fost cu deosebire semnificativă. În *Observations sur le classement phonologiques des consonnes* (comunicare la al

III-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Fonetice, Gand, 1938) găsim elementele esenţiale ale cunoscutei teorii a opoziţiilor binare în fonologie, care marchează începutul unei etape noi în cercetările asupra expresiei semnului lingvistic. Fertilitatea acestei teorii a ieşit în evidenţă mai ales după publicarea, în 1952, a unui „technical report" intitulat *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and Their Correlates* (Cambridge, Massachusetts; în colaborare cu C.G. M. Fant şi M. Halle); lucrarea (neinclusă în volumul din 1962, dar reeditată de cîteva ori) ilustrează, printre altele, două note caracteristice ale concepţiei lui R. Jakobson asupra fenomenelor fonice: atenţia acordată legăturii dintre trăsăturile distinctive, componente ale formei lingvistice, şi substanţa fonetică; îmbinarea descrierii fenomenelor articulatorii cu analiza proprietăţilor acustice ale sunetelor şi a rolului pe care îl joacă aceste proprietăţi la nivelul audiţiei şi în procesul decodării mesajului. Lucrarea *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze* (Uppsala, 1941), fundamentală pentru studiul procesului de achiziţie a limbajului şi pentru patologia vorbirii, se distinge prin originalitatea seducătoarei teorii a autorului asupra ierarhiei fenomenelor care au loc, pe de o parte, în faza constituirii şi, pe de altă parte, în cea a dezagregării vorbirii.

Ar fi necesar un spaţiu mult mai întins decît cel care ne stă la dispoziţie pentru o prezentare oricît de succintă a tot ceea ce, în creaţia ştiinţifică a lui R. Jakobson, a însemnat un mare pas înainte pe drumul cunoaşterii sau, mai mult, punctul de origine al unor direcţii noi de cercetare. Ne vom mulţumi să spunem că întreaga lingvistică teoretică actuală poartă pecetea gîndirii ilustrului savant. Probleme cruciale cum sînt natura procesului de comunicare, funcţiile limbii, raportul dintre semnificat şi semnificant, tipologia lingvistică, antinomia (mai curînd falsa antinomie) dintre sincronie şi diacronie, specificul mesajului poetic, legătura dintre lingvistică şi alte ştiinţe (sociale sau „exacte") etc. nu pot fi abordate cu şanse de succes fără a se ţine seamă de aportul decisiv al lui R. Jakobson la studiul acestor probleme.

Varietatea preocupărilor savantului, amintită şi mai sus, se reflectă nu numai în numărul disciplinelor lingvistice (şi adiacente) reprezentate în scrierile sale, ci şi în faptul că a studiat un mare număr de limbi (nu puţine sînt cele pe care le şi vorbea). A fost un eminent slavist şi, evident, în această calitate, a acordat o atenţie deosebită limbilor slave (şi literaturilor popoarelor slave), dar multe dintre articolele lui R. Jakobson sînt consacrate unor limbi din alte familii (printre ele, şi româna).

Începînd cu anul 1958, R. Jakobson a fost oaspetele ţării noastre în cîteva rînduri. A întreţinut relaţii cordiale cu mulţi dintre lingviştii de la noi şi a fost un prieten sincer al României.

Moartea lui Roman Jakobson înseamnă o grea pierdere pentru lingvistica mondială şi este un trist eveniment pentru toţi cei care l-au cunoscut şi l-au admirat pe strălucitul savant.

August 1982

ANDREI AVRAM
Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice
Bucureşti, Nikos Beloiannis 25

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1982

INDICE DE MATERII *

ABLATIV, definiţia ~ului, 81.
ACCENT, funcţiile ~ului în italiană, 443.
ACTE DE VORBIRE, clasificarea ~lor ~ în engleză, 191.
ACŢIUNE, text (non-literar) şi ~, 47–55.
ADAPTARE, procesul de ~ a împrumuturilor din română şi maghiară în graiurile săseşti, 482–490.
ADJECTIV, ~e împrumutate de graiurile săseşti din română şi maghiară, 482–490; ~ul în grupul nominal în poezia românească, 203–210.
ADVERB, ~ul *iuo* în româna veche, 493.
AFRICAN, probleme de morfosintaxă de tip creol în spaniola ~lor din Cuba, 424–433.
ALBANEZA, probleme de fonetică istorică în română şi ~, 260–269.
ALTERNANŢĂ, definiţia ~ei fonetice, 80.
AMERICANISM, dicţionar de ~e, 89–90, 170–172; indo~e în lexicul spaniolei din Cuba, 453–454.
ANTONIMIC, modele derivative ~e, 225–238.
APERTURĂ, definiţia ~ii, 81.
ARABĂ, erori în învăţarea românei la vorbitorii de ~ din România, 418–423.
ARGOU, dicţionar de ~ spaniol, 285–287.
ARTICOL, definiţia ~ului, 83–84.
ARTICULARE, definiţia ~ării, 81.
ASIMILARE 81.
ATLAS, „~ ul limbilor Europei", 518–519; „~ul sunetelor limbii ruse", 91–93; *Noul ~ lingvistic român pe regiuni. Banat.* I, 344–354.
ATRIBUT, ~ dislocat, 19–27.
ATRIBUTIV vezi TRANSFER ATRIBUTIV.

* Indicele a fost întocmit de Alexandra Nicolescu.

BANAT, *Noul atlas lingvistic român pe regiuni.* ~. I, 344–354.
BILINGVISM, ~ul şi diglosia în domeniul francezei, italienei şi catalanei, 194–195.
BISTRIŢEAN, procesul de pierdere a particularităţilor dialectale proprii graiului ~ în comuna Dumitra, 395–406.
BULGAR, împrumuturile slavo-~e în română, 60–65.
BULGARĂ, probleme de sintaxă a românei şi a ~ei, 334–343.
CATALANĂ, bilingvismul şi diglosia în domeniul ~ei, francezei şi italienei, 194–195.
CHILE, limbile indigene din ~, 173–176.
CHINEZ, „Gramatica limbii ~e vorbite", 186–188; semnificaţiile reformei scrierii ~e, 497–509.
COERENŢĂ, ~a şi coeziunea textului poetic, 465–467.
COEZIUNE, ~a şi coerenţa textului poetic, 465–467.
COLOCVIAL, structura generală a limbii ~e, 510–512.
COMUNICARE, ~a orală spontană în studiul sintaxei dialogate, 211–224.
CONJUNCŢIE, ~a bg. *че* ~a rom. *că*, *ce* (> *ci*), 334–343.
CONOTAŢIE, definiţia ~i, 81.
CONSONANTIC, sistemul ~ al graiului tecucean, 476–480.
CONTAMINAŢIE, definiţia ~ei, 81.
CONTEXT, rolul ~ului în comunicare, 211–224.
CREOL, probleme de morfosintaxă de tip ~ în spaniola africanilor din Cuba, 424–433.
CUBA, lexicul spaniolei americane din ~, 453–454; probleme de morfosintaxă de

tip creol în spaniola africanilor din ~, 424–433.

DACO-GEŢI, limba ~lor, 274–277.
DATIV, grupurile nominale cu ~ul în poezia românească, 125–126.
DENOMINAŢIE, definiţia ~i, 82.
DERIVATIV, modele ~e antonimice, 225–238.
DIALECTAL, corespondenţe între fonetismele literare şi cele ~e perceptibile pentru informator în română, 375–386; descrierea trăsăturilor ~e ale graiurilor olteneşti de nord-vest, 177–181; procesul de pierdere a particularităţilor ~e proprii graiului comunei Dumitra (Bistriţa-Năsăud), 395–406.
DIALECTOLOGIE, probleme de ~ hispanoamericană, 90–91; probleme de ~ română, 344–354; probleme de sociolingvistică şi ~ hispanică, 451–452.
DIALOG, structura ~ului, 211–224, 301–321.
DICŢIONAR, ~ de argou spaniol, 285–287; ~ de cuvinte recente în română, 501–506; ~ *român-rus de termeni lingvistici şi filologici*, 437–439; ~*ul elementelor româneşti din documentele slavo-romăne, 1374–1600*, 86–90; „~ul fundamental al spaniolei americane", 170–172; ~*ul limbii române*. Litera *P. (Pogrijenie – presimţire)*, 449–450; ~ul limbilor lumii, 189–190, 506–509; ~ul spaniol şi hispano-american al gesturilor, 368; *Mic ~ de terminologie lingvistică românească*, 79–85.
DIFTONG, notarea unor ~i în română, 451.
DIFTONGARE, definiţia ~ării, 82.
DIGLOSIE, ~a şi bilingvismul în domeniul francezei, italienei şi catalanei, 194–195.
DISCURS, conceptul de ~ din perspectiva lingvisticii textului, 73.

ELIPSĂ, ~a predicatului în proza lui Sciascia, 413–417.
ENALAGĂ 19–27.
ENCICLOPEDIE, ~a limbilor lumii, 189–190, 506–509.
ENGLEZĂ, clasificarea actelor de vorbire în ~, 191; culegere de exerciţii lexicale în ~, 366; probleme de predare a ~ei tehnice, 366–367.
EPITET, semantica şi sintaxa ~ului în română, 19–27; „transferul atributiv" şi semnificaţia sa pentru semantica şi sintaxa ~ului în poezia modernă, 19–27.
ESPERANTO, consfătuire de ~ şi interlingvistică (Timişoara, 1981), 198–199.
ETIMOLOGIE, ~a rom. *repede*, 67–69; probleme de ~ în *Mic dicţionar de terminologie lingvistică românească*, 80.
ETIMON, definiţia ~ului, 82.
ETNOGENEZĂ, ~a românilor, 278–282.
EUROPA, „Atlasul limbilor ~ei", 518–519.
EXPLETIV, expresiile de teamă şi negaţiile ~e în italiană, 494–496.

FILOLOGIC, *Dicţionar român-rus de termeni lingvistici şi ~i*, 437–439.
FILOLOGIE, probleme de ~ românească, 239–252; probleme de ~ în *Codicele Voroneţean*, 491–492.
FILOLOGIE CLASICĂ, definiţia ~i ~e, 82; probleme de ~ ~ă, 101, 104.
FONEM, definiţia ~ului, 82.
FONEMATIC, sistemul ~ al graiului tecucean, 468–481.
FONETIC, criteriul ~ de delimitare a celor mai vechi împrumuturi vechi slave din româna comună, 59; definiţia alternanţei ~e, 80; erori ~e în învăţarea românei la vorbitorii de arabă din România, 418–419; răspîndirea variantelor ~e ale rom. *repede* în graiurile dacoromâne actuale, 67.
FONETICĂ, ~a şi interpretarea grafemelor în greaca veche, 364–365; probleme de ~ istorică romanică, 190–191, 266, 269; probleme de ~ istorică românească, 67–69, 260–270; probleme de ~ rusă, 91–93; trăsături ale ~ii slavonei româneşti, 163.
FONETISM, corespondenţe între ~e literare şi cele dialectale perceptibile pentru informator în română, 375–386.
FONOLOGIE, probleme de ~ în greaca veche, 364–365.
FORMAREA CUVINTELOR, ~ în limba moldovenească, 360–362.

FRANCEZĂ, bilingvismul și diglosia în domeniul ~ei, italienei și catalanei, 194–195; contacte între română și ~, 257–259; contacte între română și ~ în procesul predării/învățării, 283–285; problemele traducerii în ~, 298.
FRANȚUZISM, ~e în română, 82.

GENITIV, grupul nominal cu ~ în poezia românească, 208.
GEOGRAFIE LINGVISTICĂ, relațiile dintre ~a ~ și societate, 451–452.
GERUNZIU, grupurile nominale cu ~i și participii în poezia românească, 121–124; originea lui -*ă* în formele de ~ și participiu în română, 71.
GRAFEM, fonetica și interpretarea ~elor în greaca veche, 364–365.
GRAMATICAL, erori ~e în învățarea românei la vorbitorii de arabă din România, 419–422.
GRAMATICĂ, „~a academică a limbii ruse", 183–185; „~a limbii chineze vorbite", 186–188.
GREACĂ VECHE, fonetica și interpretarea grafemelor în ~a ~, 364–365; probleme de fonologie în ~a ~, 364–365.
GRUP NOMINAL, ~ul ~ în poezia românească, 3–18, 115–132, 203–210.
HIPALAGĂ 19–27.

INTERLINGVISTICĂ, consfătuire de esperanto și ~ (Timișoara, 1981), 198–199; definiția ~ii, 82–83.
INTEROGATIV, „răspunsuri ~e" afirmative și negative în română, 39–46.
INTONAȚIE, ~a „răspunsurilor interogative" afirmative și negative în română, 39–46; ~a semnelor de punctuație în română, 387–394; raportul dintre ~ și semne de punctuație în română, 322–333.
INVARIANTĂ 83.
IODIZARE, definiția ~ării, 83.
IOT, definiția lui ~, 83.
IOTACIZARE, dez~a în română, 82.
ITALIANĂ, bilingvismul și diglosia în domeniul ~enei, francezei și catalanei, 194–195; elipsa predicatului în ~, 413–417; expresiile de teamă și negațiile expletive în ~, 494–496; probleme de fonetică istorică în română și dialectele sudice ale ~enei, 266, 269; structura prozodică a ~enei, 442–445.
IUDEOSPANIOLĂ, procesul de dezintegrare a ~ei, 293–294.

ÎMPRUMUT, ~uri din română și maghiară în graiurile săsești, 482–490; ~uri slave în română, 59–66.
ÎNTREBARE, tipuri de ~ări și intonația lor în română, 39–46.
ÎNVĂȚARE, erori în ~a românei la vorbitorii de arabă din România, 418–423.

JUNCTURĂ, ~a în italiană, 444.

LATINĂ, probleme de lexic al ~ei, 294; terminologia textilă în ~, 450.
LATINITATE, aspecte ale ~ății românei, 450.
LEXIC, ~ul dialectului spaniol din Extremadura, 452–453; ~ul în neogreacă, 369–370; ~ul literar rusesc din secolul al XVIII-lea pînă azi, 445–448; ~ul piscicol român, 292; ~ul spaniolei americane din Cuba, 453–454; ~ul spaniolei culte din Mexic, 363–364; probleme de ~ al latinei, 294; studierea ~ului pe baza metodei statistice, 99–100; trăsături ale ~ului slavonei românești, 166–169.
LEXICAL, blocuri ~e antonimice, 225–238; culegere de exerciții ~e în engleză, 366; erori ~e în învățarea românei la vorbitorii de arabă din România, 422.
LEXICOGRAFIE, probleme de ~ hispanoamericană, 170–172; probleme de ~ românească, 67–69, 86–90, 501–506; probleme de ~ româno-rusă, 437–439; probleme de ~ spaniolă, 89–90; probleme de ~ și lexicologie, 99–100; probleme generale de ~, 455–456.
LEXICOLOGIE, probleme de ~ cubaneză, 455–456; probleme de ~ spaniolă, 285–287; probleme de lexicografie și ~, 99–100; probleme de ~ și semantică spaniolă, 89.
LIMBĂ MATERNĂ, definiția ~ii ~e, 83.
LIMBILE LUMII 189–190, 271–272, 506–509.

LINGVISTICĂ GENERALĂ, probleme de ~ în lucrările lui Baudouin de Courtenay, 181–183.

MAGHIARĂ, adjective împrumutate de graiurile săseşti din română şi ~, 482–490.

METRICĂ, caracterul silabic al ~ii italiene, 444.

MEXIC, lexicul spaniolei din ~, 363–364.

MOLDOVA, corespondenţe între fonetismele literare şi cele dialectale perceptibile pentru informator în ~, 377–385.

MOLDOVEAN, răspîndirea variantelor fonetice ale rom. *repede* în graiul ~, 68–69.

MOLDOVENESC, formarea cuvintelor în limba ~ască, 360–362.

MORFOLOGIE, trăsături ale ~i slavonei româneşti, 164–166.

MORFOSINTAXĂ, probleme de ~ de tip creol în spaniola africanilor din Cuba, 424–433.

NAZALIZARE, definiţia ~ării, 83.

NEGAŢIE, ~a expletivă în italiană, 494–496.

NEOGREACĂ, lexicul în ~, 369–370; probleme de fonetică istorică în română şi ~, 260–263, 268–269.

NOMINAL, vezi GRUP NOMINAL.

NORVEGIANĂ, modalităţi de adresare în ~, 512–514.

NUME DE GRUP, formarea ~lor ~ în Oltenia, 133–162.

NUME PROPRIU, ~le ~i în română, 100–101.

NUMERAL, ~ul ordinal în română, 451.

OLTENIA, formarea numelor de grup în ~, 133–162; graiuri din ~ de nord-vest, 177–181.

OMONIM, definiţia ~elor în română, 83.

ORIGINE, ~a lui *-ă* în formele de gerunziu şi participiu în română, 71; ~a rom. *repede*, 67.

ORTOGRAFIE, probleme de ~ a românei, 519.

PARTICIPIU, grupurile nominale cu ~i şi gerunzii în poezia românească, 121–124; originea lui *-ă* în formele de ~ şi de gerunziu în română, 71.

PEDAGOGIE, lingvistica textului şi ~a, 73–76.

POETIC, coeziunea şi coerenţa textului ~, 465–467.

POETICĂ, ~ portugheză, 368–369; probleme de ~, 465–467; probleme de ~ în română, 29–36.

POEZIE, „transferul atributiv" şi semnificaţia sa pentru semantica şi sintaxa epitetului în ~a modernă, 19–27.

PORTUGHEZĂ, poetică ~, 361–369.

POSESIV, ~ul în grupul nominal în poezia românească, 208.

PREDARE, probleme de lingvistica textului în procesul de ~ a limbilor, 73–76; probleme de ~ a englezei, 366–367; probleme de ~ a românei la francezi, 283–285.

PREDICAT, elipsa ~ului în proza lui Sciascia, 413–417.

PRONOMINAL, construcţii ~e în spaniolă, 367–368.

PROZODIC, structura ~ă a italienei, 442–445.

PROZODIE, probleme de ~ în poezia lui Eminescu, 407–412.

PUNCTUAŢIE, intonaţia şi stilistica semnelor de ~ în română, 387–394; raportul dintre intonaţie şi semne de ~ în română, 322–333.

REGULĂ, conceptul de ~ în lingvistica actuală, 107–114.

RETOROMANĂ, contacte între română şi ~, 257–258.

ROMANIC, contacte între română şi alte limbi ~e, 253–259; de la *Societatea Română de Lingvistică ~ă*, 103–104; probleme de fonetică istorică ~ă, 190–191; probleme de lingvistică ~ă, 288–291, 296–297, 439–442.

ROMÂN, aspecte teoretice şi istorice ale studierii raporturilor lingvistice vechi slavo-~e, 57–66; *Dicţionar ~-rus de termeni lingvistici şi filologici*, 437–439; *Dicţionarul elementelor ~eşti în documentele slavo-~e. 1374–1600*, 86–90; *Dicţionarul limbii ~e*. Litera *P (Pogrijenie-presimţire)*, 449–450; elemente ~eşti în limba documentelor

slavo-~e, 163–169; grupul nominal în poezia ~ească, 3–18, 115–132, 203–210; lexicul piscicol ~, 292; *Noul atlas lingvistic ~ pe regiuni. Banat.* I, 344–354; originile poporului și limbii ~e, 278–282; probleme de dialectologie ~ă, 396–405; probleme de filologie ~ească, 239–252, 491–492; probleme de fonetică istorică ~ească, 67–69, 260–270; probleme de lexicografie ~ească, 67–69, 86–90; probleme de ortografie ~ească, 519; probleme de poetică ~ească, 29–36; probleme de semiologie ~ească, 95–99; sistemul fonematic ~esc din zona Tecuci, 468–481; terminologie lingvistică ~ească, 79–85.

ROMÂNĂ, adjective împrumutate de graiurile săsești din ~ și maghiară, 482–490; adverbul *iuo* în ~a veche, 493; aspecte ale latinității ~ei, 450; blocuri derivative antonimice în ~, rusă și slovenă, 236–238; contacte între ~ și alte limbi romanice, 253–259; corespondențe între fonetismele literare și cele dialectale perceptibile pentru informator în ~, 375–386; cultivarea ~ei în perioada 1880–1920, 434–437; cuvinte recente în ~, 501–506; definiția omonimelor în ~, 83; deziotacizarea în ~, 82; erori în învățarea ~ei la vorbitorii de arabă din România, 418–423; franțuzisme în ~, 82; intonația ,,răspunsurilor interogative'' afirmative și negative în ~, 39–46; învățarea ~ei de către francofoni, 283–285; notarea unor diftongi în ~, 451; numele proprii în ~, 100–101; numeralul ordinal în ~, 451; originea lui *-ă* în formele de gerunziu și participiu în ~, 71; probleme de sintaxă a ~ei și a bulgarei, 334–343; raportul dintre intonație și semne de punctuație în ~, 322–333; stilistica și intonația semnelor de punctuație în ~, 387–394; structura dialogului și ,,sintaxa dialogată'' în ~, 211–224, 301–321; substratul în ~, 450–451.

ROMÂNISTICĂ, Simpozionul de ~ (Köln, 1981), 197–198.

RUS, ,,Atlasul sunetelor limbii ~e'', 91–93; *Dicționar român-~ de termeni lingvistici și filologici*, 437–439; blocuri derivative antonimice în ~ă, română și slovenă, 236–238; gramatica academică a ~ei, 183–185; lexicul literar ~esc din secolul al XVIII-lea pînă azi, 445–448.

SĂSESC, adjective împrumutate de graiurile ~ești din română și maghiară, 482–490.

SCHEMĂ, relația ~-text poetic, 77–78.

SCRIERE, semnificațiile reformei ~ii chineze, 497–500.

SEMANTIC, teoria jocurilor ~e, 272–274.

SEMANTICĂ, probleme de ~ și lexicologie spaniolă, 89; ,,transferul atributiv'' și semnificația sa pentru ~a și sintaxa epitetului în poezia modernă, 19–27.

SEMIOLOGIE, probleme de ~ românească, 95–99.

SEMNIFICAȚIE, construcția ~ei în textele poetice, 465–467.

SILABĂ, structura ~ei în italiană, 444.

SILABIC, caracterul ~ al metricii italiene, 444.

SINTACTIC, coeziunea ~ă a grupurilor nominale în poezia românească, 128–132.

SINTAXĂ, probleme de ~ a românei și bulgarei, 334–343; probleme de ~ transformațională, 514–517; ~a dialogată, 211–224, 301–321; ,,transferul atributiv'' și semnificația sa pentru ~a și semantica epitetului în poezia modernă, 19–27.

SLAV, aspecte teoretice și istorice ale studierii raporturilor lingvistice vechi ~o-române, 57–66; *Dicționarul elementelor românești din documentele ~o-române. 1374–1600*, 89–90; elementele românești în limba documentelor ~o-române, 163–169.

SLAVONĂ, trăsături ale ~ei românești, 163–169.

SLOVENĂ, blocuri derivative antonimice în ~, română și rusă, 236–238.

SOCIOLINGVISTICĂ, probleme de ~ și de dialectologie hispanică, 451–452.

SPANIOL, lexicul dialectului ~ din Extremadura, 452–453; probleme de lingvistică ~ă, 87–89; probleme de lingvistică ~ă peninsulară și americană, 456–457; probleme de sociolingvistică și dialectologie ~ă, 451–452.

SPANIOLĂ, construcții pronominale în ~, 367–368; dicționar de ~ americană, 89–90; dicționar de argou și ~ populară, 285–287; ,,Dicționarul fundamental al

~ei americane", 170–172; dicţionarul gesturilor ~ei americane şi ~ei, 368; lexicul ~ei americane din Cuba, 453–454; lexicul ~ei culte din Mexic, 363–364; probleme de dialectologie a ~ei americane, 90–91; probleme de morfosintaxă de tip creol în ~a africanilor din Cuba, 424–433.

STATISTIC, studierea lexicului pe baza metodei ~e, 99–100.

SUBSTANTIV, ~ul, centru de grup nominal în poezia românească, 203–210.

SUBSTRAT, ~ul în română, 450–451.

STIL, limba şi ~ul poeziei lui Alecsandri, 355–360.

STILISTIC, valori ~e conferite de elipsa predicatului în proza lui Sciascia, 413–417.

STILISTICĂ, ~a semnelor de punctuaţie în română, 387–394.

TECUCI, sistemul fonematic al graiului din zona ~, 468–481.

TERMINOLOGIE, *Mic dicţionar de ~ lingvistică*, 79–85; ~a textilă în latină, 450.

TEXT, coeziunea şi coerenţa ~ului poetic, 465–467; generarea ~ului poetic, 77–78; lingvistica ~ului şi incidenţele ei pedagogice, 73–76; ~ (non-literar) şi acţiune, 47–55.

TEXTUALIZARE, conceptul de ~ din perspectiva lingvisticii textului, 73; reguli de ~, 74–75.

TOPONIM, formarea numelor de grup ~e în Oltenia, 133–162; structura ~elor în limba moldovenească, 360–361.

TRADUCERE, problema izvoarelor ~ii *Noului Testament de la Bălgrad*, 239–252; problemele ~ii în franceză, 298.

TRANSFER ATRIBUTIV, ~ul ~ în română, 19–27.

TRANSFORMAŢIONAL, probleme de sintaxă ~ă, 514–517.

VERBAL, comunicarea ~ă şi non-~ă în studiul structurii dialogului, 211–224; contextul ~ al dialogului, 224; elemente ~e şi non-~e în studiul structurii dialogului, 211–224.

VOCABULAR, istoria şi evoluţia ~ului rusei, 445–448.

VOCALIC, armonie ~ă, 81; sistemul ~ al graiului tecucean, 468–476.

VORBIRE, clasificarea actelor de ~ în engleză, 191; trăsăturile ~ii culte din Mexic, 363–364.

VORBIT, „Gramatica limbii chineze ~e", 186–188; limbile ~e în Chile, 173–176.

INDICE DE AUTORI*

A

Adleff, N. 487
Alexandru, Teodora — Chivescu, Romeo — Deboveanu-Terpu, Elena — Ionescu, Anca Irina — Mazilu, Dan Horia — Stoianovici, Voislava — Stoicovici, Olga — Wolf, Siegfried — Zavera, Maria 438
Ali Bouacha, A. 196
Allan, Keith 295
Almanza, Gabriella 291
Alonso, Dámaso 21
Alvar, Elena 90, 91
Alvar, Manuel 90, 91, 441, 455
Alvar, Manuel — Lópe Blanch, Juan M. 451
Alvar, Manuel — López Morales, Humberto 452
Alvarado de Ricord, Elsie 89
Anderson, John 192
Andrejčin, Liubomir 335, 339
Andriescu, Al. 67
Apreotesei, Cezar 198
Araya, Angel 372
Arbeitman, Y. 371
Armellada, Fray Cesáreo de 88
Aronoff, Mark 295
Arveiller, Raymond 289, 441
Arvinte, Vasile 254, 257, 293, 344—354, 375
Asan, Finuța vezi Avram, Mioara — Carabulea, Elena — Ciobanu, Fulvia — Fieșinescu, Florica — Gherman, Cristina — Asan, Finuța — Popescu-Marin, Magdalena
Ascoli, Graziadio Isaia 81
Austin, J. L. 74, 76
Avram, Andrei 100, 260—270, 386, 442—445, 471, 472, 478, 479, 492, 521—522
Avram, Andrei A. 512—514
Avram, Mioara 253—259, 323, 324, 325, 336, 341, 388, 451
Avram, Mioara — Carabulea, Elena — Ciobanu, Fulvia — Fieșinescu, Florica — Gherman, Cristina — Asan, Finuța — Popescu-Marin, Magdalena 226.

B

Babín de Nieto, María Teresa 88
Badani, Armando Soriano 89
Badia, A. M. 441
Bahner, W. 442
Bal 452
Balaeciu, Jana 296
Baldinger, Kurt 439
Ballmer, Th. — Brennenstuhl, W. 191
Bally, Ch. 45, 81, 416
Baltin, Marc R. 514
Barchudarov, S. G. 183
Barnet, M. 424
Barrientos, Carlos Castañón 89
Bateman, Alfredo D. 89
Battistessa, Angel J. 88
Bauer, L. 455
Bazin, Hervé 324
Bădescu, Irina 96
Bălan, I. 239, 240, 250
Băltăceanu, M.-F. 281
Bărbulescu, Ilie 59, 61, 66
Bărbulescu, M. 104; vezi și Rădulescu, A. — Bărbulescu, Maria
Beardsley Jr., Theodore S. 89
Bee, P. 441
Bechet, F. 104, 520
Beinhauer, W. 510
Belardi, W. 193
Beltechi, Eugen 344, 346
Belu, Al. 520
Bentolila, Alain — Gani, Leon 194
Benveniste, E. 498
Berneker, E. 57, 64
Bernstein, S. B. 57, 59, 61—66
Betinetto, Pier Marco 47, 55, 442
Bettisch, I. 198
Bianu, I. 243
Bickerton, D. 425
Binder, Pavel 100
Bini, Monica 457

* Indicele a fost întocmit de: Maria Dobre, Filofteia Modoran, Virgil Nestorescu, Ion Penișoară, Gheorghievici Milivoi, Ion Robciuc.

Bîrlădeanu, Mihaela 291
Bîrlea, Gh.—Sterpu, Gh. 520
Bîrlea, Ovidiu 40
Bîrleanu, Horia 379
Bloom, L.—Lifter, K.—Hafitz, J. 295
Bloomfield, L. 498
Blumenthal, Peter 297
Bociort, Ignat Florian 198
Bogdan, Damian F. 86
Bogdan, I. 61
Boia, A. 198
Boia, A.—Dominte, Constantin 199
Bojadžiev, Živko 342
Bolinger, Dwight L. 322
Bolla, K. 91—93
Bolocan, Gheorghe 65, 86, 133—162
Bolocan, Liliana 171, 453—454
Bomhard, A. R. 371
Bonnerjea, R. 370
Borel, Marie-Jeanne 195
Bossi, Francesco 458
Bossong, G. 440
Bothorel, André 266
Bousoño, Carlos 20—22
Bouvier, J. Cl. 441
Brad, Lia 369—370
Brand, Donald D. 173
Braun, Friederike 514
Brăescu, Ion 324, 389
Brâncuș, Gr. 61, 265, 281, 285, 449, 450
Breban, Vasile 101
Brenndörfer, J. 482
Brennensthul, W. vezi Ballmer, Th.—Brennenstuhl, W.
Bresnan, J. 516; vezi și Halle, M. —Bresnan, J. —Miller, G.
Bretz, G. 482
Brian, Joseph 295
Bright 452
Brito, A. de Paula 425
Buck, Carl Darling 228
Budagov, R. A. 60, 61
Budai-Deleanu, I. 68, 69
Bugeanu, Dan 449
Burețea, Em. 520
Burnei, Alexandra 449
Busuioc, Monica 449
Buzilă, D. D. 405
Byck, J. 61

C

Çabej, Eqrem 64, 261, 263, 264, 265, 266, 268
Cabrera, I. 424
Caloenescu, Adina 95, 98
Calotă, Ion 100
Camacho, José M. 173
Camaj, M. 265
Campanile, E. 193
Campbell, Lyle—Mithun, Marianne 192
Cancel, P. 61
Candrea, A.-I. 345
Canfield, D. Lincoln 89
Cantuniari, Mihai 171
Capidan, Th. 60, 61
Carabulea, Elena vezi Avram, Mioara — Carabulea, Elena—Ciobanu, Fulvia—Fieșinescu, Florica — Gherman, Cristina—Asan, Finuța—Popescu-Marin, Magdalena
Caragiu Marioțeanu, Matilda 253, 471
Caragiu Marioțeanu, Matilda — Giosu, Șt. — Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana — Todoran, R. 57, 58
Cárdenas, Daniel N. 89
Carpov, Maria 96
Cartojan, N. 239, 240
Castillo Mathieu, Nicolás del 424
Catach, Nina 323
Cavallini, Eleonora 458
Cazacu, Boris 40, 61, 67, 322, 344, 345, 375, 405; vezi și Rosetti, Al.—Cazacu, B.—Onu, Liviu
Cazimir, Bogdan 95, 98
Călinescu, George 355, 407
Cândea, V. 251
Cereignani, Fausto 296
Cerkasova, E. T. 446
Charolles, M. 74, 76
Chaves, Arturo Agüero 88
Chivescu, Romeo vezi Alexandru, Teodora—Chivescu Romeo—Deboveanu-Terpu, Elena—Ionescu, Anca Irina—Mazilu, Dan Horia—Stoianovici, Voislava — Stoicovici, Olga — Wolf, Siegfried — Zavera, Maria; vezi și Vasceneo, Victor — Chivescu, Romeo — Danțiș, Vasilica—Șerbănescu, Paraschiva — Tache, Inesa—Wolf, Siegfried
Chivu, Gh. 100
Chomsky, N. 514, 517
Chomsky, N.—Lasnik, H. 517

Christmann, H. 440
Christodorescu, Anca 103
Chung, Sandra 515
Cifoletti, G. 193
Cihac, A. de 61, 64
Cinque, G. 100
Ciobanu, Elena 449
Ciobanu, Fulvia 519; vezi și **Avram, Mioara — Carabulea, Elena — Ciobanu, Fulvia — Ficșinescu, Florica — Gherman, Cristina — Asan, Finuța — Popescu-Marin, Magdalena**
Ciocea, Ion 86, 100
Cioranescu, Al. 57, 64, 65
Clairis, Christos 173
Clem, Nicolae 437
Close, Elisabeth 254
Coelho, F. A. 424
Cohen, Jean 21, 26
Cohen, Marcel 498; vezi și **Davau, Maurice — Cohen, Marcel — Lallemand, Maurice**
Cohn, G. 442
Cohuț, Cornelia 40
Cole, Peter 517
Cole, P. — Harbert, W. — Hermon, G. — Sridhar, S. N. 295
Coloma, Fidel 88
Colón, G. 440
Coluccia, Rosario 291
Comrie, Bernard 192
Comșa, Maria 57
Constantinescu, Ilinca 192—193
Constantinescu — Dobridor, Gheorghe 79, 81, 82, 85, 101
Contreras, Heles vezi **Echevvería, Max S. — Contreras, Heles**
Corder 418
Cornejo, Justino 88, 89
Corriente, H. 296
Coseriu, Eugenio 197, 255, 268, 348, 442
Cossarini, Alberto 458
Costăchescu, Adriana 194—195
Coste, D. 76
Costinescu, Mariana 491
Coteanu, Ion 3—18, 47, 57, 61, 65, 95, 115—132, 203—210, 255, 405, 449, 450, 466
Coteanu, Ion — Dănăilă, Ion 297
Courant, Maurice 186
Covaci, Vasile 103, 257, 258
Creța, Zorela 100—101, 449
Creția, Gabriela 101, 520
Crevatin, Franco 193
Criado de Val, Manuel 509—510
Cristea, Teodora 75, 76, 103, 423
Croese, Robert 176, 372
Cruz, Ramon E. 89
Cuniță, Alexandra 104
Cutler, Anne — Fay, David A. 516

D

Daicoviciu, C. 57, 64
Daicoviciu, H. 57
Daicoviciu, H. — Piso, I. 519
Daničić, Djuro 167
Danso, Mary 458
Danțiș, Vasilica vezi **Vascenco Victor — Chivescu, Romeo — Danțiș, Vasilica — Șerbănescu, Paraschiva — Tache, Inesa — Wolf, Siegfried**
Dardel, Robert de 297
Dascălu, Laurenția 39—46, 322—333, 326, 327, 329, 331, 387—394
Davau, Maurice — Cohen, Marcel — Lallemand, Maurice 258, 259
David, Doina 254, 434
Davison, Alice 295
Day, Richard R. 424
Dănăilă, I. 61, 449, 456; vezi și **Coteanu, Ion — Dănăilă, Ion**
Dănăilă, Ion — Michăescu, Radu 226
Dănilă, Simion 100
Deboveanu — Terpu, Elena vezi **Alexandru, Teodora — Chivescu, Romeo — Deboveanu-Terpu, Elena — Ionescu, Anca Irina — Mazilu, Dan Horia — Stoianovici, Voislava — Stoicovici, Olga — Wolf, Siegfried — Zavera, Maria**
De Camp, David — Hancock, Ian F. 424
Degani, Enzo 458
Delcroix, M. 29
Delgado Tellez, Ismael Enrique 456
Densusianu, O. 61, 256, 340, 473
Desnițkaia, A. V. 60
Di Stefano, Giuseppe 289
Diaconescu, Paula 26, 132
Diekmann, E. 440
Dijk, T. A. van 73, 76, 212; vezi și **Kintsch, W. — Dijk, T. A. van**
Dillard, J. L. 424
Dimitrescu, Florica 41, 45, 297, 335, 345, 501
Djamo-Diaconiță, Lucia 86, 163—169
Dobre, M. 198

Doca, Gheorghe 283
Domi, M. 336
Dominte, Constantin 198—199, 259, 355—360 ; vezi şi **Boia, A. —Dominte, Constantin**
Donat, Lileta 520
Doppagne, A. 257
Dorcescu, Eugen 344
Doria, Mario 193
Dragomirescu, Gh. N. 19, 20, 21
Drăganu, N. 240
Drimba, Vladimir 449
Drincu, Sergiu 232 ; vezi şi **Tohăneanu, G.I.—Drincu Sergiu**
Drüppel, Chr. J. 439
Dubois 85
Ducháček, Otto 225, 289, 440
Ducrot, O. 74, 76
Dumistrăcel, Stelian 100, 101, 375—386
Dumitraşcu, Katalin 101, 104, 520
Dumitrescu, Suzana Carmen 337, 338
Dunăre, N. 405
Duridanov, Ivan 336
Dutary, Miguel Mejía 89
Duverrán, Carlos Rafael 88

E

Ebel, Marie—Fala, Pierre 196
Echeverría, Max S. 176
Echeverría, Max S. — Contreras, Heles 176
Edelstein, Frieda 104, 520
Elizainción, Adolfo 372
Emonds, J. E. 516
Endrödi, A. vezi **Horváth, C. — Kardos, A.—Endrödi, A.**
Engler, R. 85
Englert, Sebastián 175
Erdmann, Peter 192
Ervin-Tripp, Susan 396
Esteban, Fernando García 88
Evseev, Ivan vezi **Şerban, Vasile—Evseev, Ivan**

F

Faiciuc, Ioan 344, 346
Fala, Pierre vezi **Ebel, Marie—Fala, Pierre**
Fant, M. vezi **Jakobson, R. —Gunnar, C. — Fant, M. —Halle, M.**
Fay, David A. vezi **Cutler, Anne—Fay, David A.**
Fellman, J. 371
Fernández Acero, Juan José 272
Ferraz, L. 425
Ficşinescu, Florica vezi **Avram, Mioara—Carabulea, Elena—Ciobanu, Fulvia—Ficşinescu, Florica —Gherman, Cristina —Asan, Finuţa—Popescu-Marin, Magdalena**
Fiengo, R. 517
Filimon, Doina 520
Filin, F. P. —Cerkasova, E. T. —Smolina, K. P. —Koporskaia, E. S.—Filipova, V. M.—Iunoşeva, V. K. —Vasilievskaia, I. A. —Hodakova, E. P. 446
Filipova, V. M. 446
Fischer, I. 104, 263, 265, 294, 520
Fishmann 452
Flacius, Mathias 243
Floqi, S. 336
Florea-Rarişte, D. 104
Flórez, Luis 456
Fodor, J. A. vezi **Fodor, J. D. — Fodor, J. A.** vezi şi **Katz, J. J. —Fodor, J. A.**
Fodor, J. D. —Fodor, J. A. 516
Fontanella, Maria Beatriz 457
Francescato, Giuseppe 193, 440
Franga, Liviu 282
Franzaroli, P. 99
Frâncu, Cătălina—Frâncu, Constantin 265
Frei, H. 440
Freiberg, Medeea 171
Friedrich, Hugo 19, 21
Frişan, Cornelia 104
Fuentes, Jordi 175
Fuhrmann, Dieter 19

G

Gabelenz 440
Gabrielli, A. 494
Gaiţă, Mihai 274
Galaţanu, Olga 103
Gáldi, Ladislas 297
Gallardo, Andrés 372
Gani, Leon vezi **Bentolila Alain—Gani, Leon**
Gardette, Pierre 384
Gardin, B. vezi **Marcellesi, B. J.**
Gardy, Philippe—Lafon, Robert 195
Garvin, Paul 390
Gaster, M. 243

Gazdar, G. 74, 76
Gebhardt, K. 288, 441
George, K. E. M. 100
Georgescu, Magdalena 445–448
Gheorghiev, Vl. 65
Gherman, Cristina vezi Avram, Mioara – Carabulea, Elena – Ciobanu, Fulvia – Fieșinescu, Florica – Gherman, Cristina – Asan, Finuța – Popescu-Marin, Magdalena
Gheție, Ion 67–69
Gheție, Ion – Mareș, Alexandru 178
Ghiano, Juan Carlos 88
Ghiculete, Galina 40
Ghițuleasa, Elena 520
Ghiuzelev, V. 58
Giese, W. 441
Giosu, Șt. 57, 58
Giuglea, G. 65
Giurescu, Anca 413–417
Giurescu, Dinu C. 57, 58
Giurescu, G. C. 57, 58
Givón, Talmy 192
Gîdei, Constantin 519
Goangă, Zizi – Tănăsescu, Filofteia – Vulpescu, Ileana – Zamfirescu, Ileana – Seche, Luiza 449
Goddard, K. A. 255
Godini, N. 194
Golbert de Goodbar, Perla 174
Goldsmith, John – Woisetschlaeger, Erich 515
Golopenția-Eretescu, Sanda 41, 395; vezi Rosetti, A. – Golopenția-Eretescu, S.; vezi și Vasiliu, Emanuel – Golopenția-Eretescu, Sanda
Golovin, V. N. 226
Gómez Mocker, Luis 175
Gonzáles, Jose Rumazo 88
Goodbody, A. 458
Gorog, R. de 371
Gossen, G. Th. 441
Grafström, A. 441
Granada, Germán de 424, 457
Grassi, C. 441
Graur, Al. 61, 67, 85, 138, 141, 143, 145, 225, 254, 255, 257, 259, 322, 329, 332, 342, 343, 362, 387, 419, 449, 450, 451, 519
Graur, Al. – Rosetti, Al. 264, 265, 475
Grecu, D. 405
Grecu, Victor V. 434–437
Greens, D. 455
Grice, H. P. 74, 76
Grigorovița, E. 482
Grise, Jean-Blaise 195
Gross, M. – Halle, M. – Schützenberger 516
Grunbeck, Bernhard 297
Guerra, Ana Maria – Lagos, Daniel S. 174
Guiraud, Pierre 257, 258, 416
Guiter, Henri 292
Gumperz, J. J. 396, 405
Gunnar, C. vezi Jakobson, R. – Gunnar, C. – Fant, M. – Halle, M.
Günther, W. 425
Gusmani, Roberto 193, 342
Gusti, D. 405
Gusti, D. – Herseni, T. 406
Guția, Ioan 253, 258
Guțu, G. 101
Guțu, Olimpia 86
Guzman, Ruy Diaz de 457

H

Haensch, G. – Werner, R. 170
Hafitz, J. vezi Bloom, L. – Lifter, K. – Hafitz, J.
Haiman, John 295
Haldenwang, Sigrid 482–490
Halle, M. vezi Gross, M. – Halle, M. – Schützenberger; vezi și Jakobson, R. – Gunnar, C. – Fant, M. – Halle, M.
Halle, M. – Bresnan, J. – Miller, G. 516
Haltrich, J. 487
Hamp, Eric P. 85, 493
Hancock, Ian F. vezi De Camp, David – Hancock, Ian F.
Hanganu Ploae, Mariana 368–369
Hanse, Joseph 259
Harbert, W. vezi Cole, P. – Harbert, W. – Hermon, G. – Sridhar, S. N.
Harris, David 423
Hasdeu, B. P. 61, 451
Hatzfeld, Helmut 457
Haugen 452
Heger, K. 440
Heiser, M. M. 371
Helbe, André 95
Henry, A. 441, 442
Henry, Hélène – Malleret, Eve 298
Herczeg, Giulio 291
Herfurth, F. 485

Hermon, G. vezi **Cole, P. — Harbert, W. — Hermon, G. — Sridhar, S. N.**
Hernández, Arturo 176
Hernández, Enrique Peña 89
Herseni T. vezi **Gusti, D. — Herseni, T.**
Hidalgo, S. J. Angel 88
Hiltbrunner, Otto 294
Hilty, G. 296, 440
Hines, Carole P. vezi **Ruhl, Ch — Hines, Carole P.**
Hintikka, Jaakko 272
Hirst, D. J. — Ginesy, M. 322
Hita, Arcipresta de 457
Hockett, Ch. F. 322
Hodakova, E. P. 446
Höfler, Manfred 439, 441
Hofmann, Erich 458
Holtus, G. 441
Hopper, P. J. — Thomson, S. A. 295
Hörner, Ekkehard 458
Horváth, C. — Kardos, A. — Endrödi, A. 241
Hreapcă, Doina 379
Hristea, Theodor 67, 226, 254, 256, 258, 259, 357, 449
Hristea, Valentina 449
Hubschmid, J. 441
Hudson, Grover 296
Hugnes, Martine 175
Hurford, J. R. 516
Hynes, Del 396, 405, 406, 452

I

Iarovici, Edith — Mareş, Liliana 367
Iaţimirski, A. I. 60, 61
Icazbalceta, Juan García 88
Ichim-Tomescu, Domniţa 370—371
Iliescu, Ioan 250
Iliescu, Maria 79—85, 227, 254, 336, 449
Ineichen, G. 440
Infante, Mario Frías 89
Ionescu, Anca Irina 438
Ionescu, Monica 366—367
Ionescu, Zinica 520
Ionescu-Mureşanu, Marina 97
Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana 57, 58
Ionică, Ion 177—181, 344, 345
Ionică, I. — Lăzărescu, P. — Vulpe, M. 405
Ionică, Lidia 449
Iordan, Iorgu 40, 41, 44, 45, 61, 101, 138, 197, 253, 324, 334, 338, 347, 348, 389, 416, 491
Iordan, Iorgu — Graur, Alexandru — Coteanu, Ion — Bugeanu, Dan — Burnei, Alexandra — Busuioc, Monica — Ciobanu, Elena — Creţa, Zorela — Dănăilă, Ion — Hristea, Valentina — Ionică, Lidia — Manoliu, Iulia — Mareş, Lucreţia — Mihailovici, Aurelia — Ştefănescu-Goangă, Zizi — Tănăsescu, Filofteia — Vulpescu, Ileana — Zamfirescu, Ileana — Seche, Luiza 449
Istrate, G. 254, 406
Istrate, G. — Turculeţ, A. 406
Istrina, E. S. 183
Iunoşeva, V. K. 446
Ivančev, Svetomir 335, 336
Ivanov, A. 437
Ivănescu, Gh. 132, 261, 293, 340
Ivănescu, G. — Leonte, Liviu 254
Ivič, Pavle 443

J

Jaberg, K. 83
Jacobi, J. 482
Jacquier, H. 324
Jagić, V(atroslav) 63
Jakobson, Roman 39, 302, 397, 521
Jakobson, R. — Fant, C. G. M. — Halle, M. 522
Jakobson, R. — Gunnar, C. — Fant, M. — Halle, M. 472
Jakobson, R. — Halle, M. 472
Jänicke, O. 441
Jiga, Cajus T. 290
Jones, Charles 192
Jud, J. 83

K

Kameneckaite-Strazhas, N. 100
Karadžić, St. 167
Kardos, A. vezi **Horváth, C. — Kardos, A. — Endrödi, A.**
Kästner, V. 483
Katz, I. I. 296
Katz, J. J. — Fodor, J. A. 74, 76
Keintzel, G. 485
Kelemen, Bela 61, 449
Keller, H. E. 441

Kintsch, W. —Dijk, T. A. van 73, 74, 75, 76
Kiparsky, V. 65, 442
Király, Fr. 71
Kis, Emese—Moldoveanu, Elisabeta—Kis, Géza 100
Kis, Géza vezi Kis, Emese—Moldoveanu, Elisabeta—Kis Géza
Kisch, G. 483
Klare, Johannes 289, 440
Klaster-Ungureanu, G. 482
Klein, H. W. 440
Kniezsa, I. 60
Knobloch, J. 85, 193
Kocourek, Rostislav 289
Koerner, E. F. K. 192
Köhler, E. 441
Kohz, A. 458
Koporskaia, E. Š. 446
Krau ß, Fr. 483, 484
Kremnitz, Georg 195
Křepinský, M. 61
Kretzulescu, M. 198
Kristol, Andres M. 296, 297
Kuera, H. 441

L

Ladefoqet, Peter 296
Ladmiral, J.-R. 298
Lado, Robert 423
Lafon, Robert vezi Gardy, Philippe—Lafon, Robert
Lagos, Daniel S. vezi Guerra, Ana Maria—Lagos, Daniel S.
Lallemand, Maurice vezi Davau, Maurice—Cohen, Marcel—Lallemand, Maurice
Lamizet, B. 455
Lamprecht, A. 65
Lapesa, R. 440
Lasnik, H. 71
Lass, Roger 192
Latcham, Ricardo 173
Laufer, Roger 322
Launay, M. B. de 298
Laurian, A. T. 85
Lausberg 19, 21, 22
Lăzărescu, Paul 40; vezi și Ionică, I. — Lăzărescu, P.—Vulpe M.
Leahu, Sarmiza 254
Leech, G. 515
Lehmann, Winfred P. 192
Lehnert, Roberto 173
Lehrer, A. 229
Lejeune, M. 365
Lenz, Rodolfo 173, 175
León, Víctor 285, 512
Leonardo, Sciascia 413
Leonte, Liviu vezi Ivănescu, G. —Leonte, Liviu
Lepschy, Giulio 322
Leupin, Alexandre 297
Levelt, Willem J. M. 191
Lévi-Strauss, Cl. 54
Lewicka, H. 440
Lezcano, Luis A. 89
Lichen, Kl. 440
Liebe-Harkot, Marie-Louise 458
Lifter, K. vezi Bloom, L. —Lifter, K.—Hafitz, J.
Linder, Karl Peter 297
Littré, M. P. Émile 103
Loffler-Laurian, A. M. 99
Lombard, Alf 85, 413, 416, 441, 471, 519
Lomonosov, M. L. 183
Lone, Steinar 494—496
Lope Blanch, J. M. 88, 440, 510; vezi și Alvar, Manuel—Lope Blanch, Juan M.
López Morales, H. 452
López Morales, Humberto vezi Alvar, Manuel —López Morales, Humberto
Lorenceau, Annette 323
Lotman, J. 25
Louis, Michel 291
Luckel, Frédéric vezi Tabouret-Keller, Andrée—Luckel, Frédéric
Lüdi, G. 296
Lüdtke, Helmuth 376
Lupaș, Liana 101, 104, 364—365
Lupu, Coman 103—104, 501—506, 506—509
Lyons, John 229

M

Mackey, W. Francis 423
Macrea, D. 163, 253
Maingueneau, D. 73, 76
Malaret, Augusto 170
Malkiel, Y. 440
Malleret, Eve vezi Henry, Hélène—Malleret, Eve
Mańczak, Witold 192, 194
Manoliu, Iulia 449

Marcellesi, Jean-Baptiste 194
Marcellesi, B. J.—Gardin, B. 406
March, Carlos A. Ronchi 89
Marcus, Solomon 95
Mareş, Alexandru vezi **Gheţie, Ion—Mareş, Alexandru**
Mareş, Liliana vezi **Jarovici, Edith —Mareş, Liliana**
Mareş, Lucreţia 99—100, 101, 293, 455—456, 449
Markey, Thomas L. 192
Marouzeau, J. 85
Martin, Robert 289, 440
Martín Zarraquino, María A. 367
Martinet, A. 85
Maslov, J. S. 230
Mastrangelo Latini, Giulia 291
Mauzys, Z. 296
Mazilu, Dan Horia 438
Măgureanu, Anca 73—76, 96
Mării, I. 61, 262
Mc Cawley, James D. 515
Megenney, William W. 424
Meier, Barbara vezi **Meier, Georg E. —Meier, Barbara**
Meier, Georg E.—Meier, Barbara 271
Meillet, A. 59, 81, 339, 343, 365
Mejía, Silvia vezi **Meo-Zilio, Giovanni—Mejía, Silvia**
Ménage, G. 440
Meo-Zilio, Giovanni—Mejía, Silvia 368
Meringer, R. 82
Meschonnic, H. 298
Mettmann, W. 440
Mey, L. 212
Meyer, G. 64
Meyer-Lübke, Wilhelm 350
Michăescu, Radu vezi **Dănăilă, Ion—Michăescu, Radu**
Miclău, Paul 95, 96, 293
Micu, I. 520
Mihailovici, Aurelia 449
Mihăescu, H. 58, 450
Mihăieş, Mircea 98
Mihăilă, Gheorghe 57—66, 86, 87, 168, 343, 449, 451
Miklosich, Fr. 61, 63, 64, 65
Miller, G. vezi **Halle, M. — Bresnan, J. — Miller, G.**
Minčev, Kiril 62, 334, 339
Mithun, Marianne vezi **Campbell, Lyle—Mithun, Marianne**
Mitterand, Henri 257
Mittwoch, Anita 516
Mladenov, Ştefan 337
Moeanu, Nicolae 344, 346
Moeanu, Marin Z. —Stănciulescu Cuza, Mariana 254
Möhren, Frankwalt 288, 441
Moirand, S. 75, 76
Moldoveanu, Elisabeta 100
Mondéjar, José 297
Mondésert, Claude 104
Montes de Oca, Salvador Tió 88
Morier, Henri 19, 21
Morínigo, Marcos A. 88, 170
Morreale, Margherita 457
Mostny, Greta 173, 176
Mounin, G. 85
Mourin, Louis 85, 494
Mukařovský, J. 390
Muljačić, Žarko 194
Müller, B. 441
Müller, W. 441
Muntean Bojan, Maria 449—450
Munteanu, Dan 87—89, 171, 172, 368
Munteanu, Romul 95
Munteanu, Ştefan 132
Muţiu, I. 388

N

Naghiu, I. 520
Nagucka, Ruta 192
Nandriş, O. 254, 267
Nasta, M. 104, 520
Nathan, Fernand 423
Natu, Florentina 450—451
Naum, Teodor 101
Nauton, Pierre 384
Neagu, Valeria 88, 171, 172, 456—457
Neamţu, Al. 519
Neiescu, Petru 267, 344, 346
Neroznak, V. P. 63
Nestor, I. 57
Nestorescu, Virgil 86
Neţ, Mariana 77—78, 95—99, 465—467
Neves, Alfredo N. 170
Nica, Olga 198
Nicolescu, Alexandra 91—93

Niculescu, Alexandru 45, 254, 257, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 293, 297, 342, 416, 450
Niculescu, Laurențiu 47–55, 514–517
Niederle, L. 58, 62
Niedzielski, Henri 290
Nies, Fr. 440
Nordahl, H. 296
Novikov, L. A. 227
Núñez, Lucio Pabón 89
Nuță, Ion 100

O

Oancă, Teodor 100
Oancea, Ileana 19–27
Offord, M. H. 99
Olteanu, Pandele 59, 63
Onu, L. 61 ; vezi și **Rosetti, Al. – Cazacu, B. – Onu, Liviu**
Orioles, V. 194
Ortiz-Troncoso, Omar 174
Orza, Rodica 71
Osman, Sabina 254
Osman Zavera, Maria 339
Otașevici, S. 198
Oțetea, A. 57

P

Paden, William D. 291
Páez Patiño, Rubén 456
Paiva Boléo, Manuel de 376
Pană Dindelegan, Gabriela 107–114
Pandelescu, Silvia 258
Paquot-Maniet, Annette 290
Paraschiv, Mihaela 520
Pascu, G. 239
Pascu, Șt. 57
Pasques, Liselotte 388
Pătruț, I. 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66
Păun, Constantin 254
Pedersen, Holger 266
Peixoto da Fonseca, F. V. 288
Pereda, José María de 457
Périon, J. 441
Perl, Matthias 424–433
Perozo, Mario Briceño 89
Perrot, Jean 332
Petecel, Stella 520
Petöfi, I. S. 73, 76
Petrescu, Gabriela 450
Petrovici, Emil 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 251, 345, 375, 376, 379, 468, 478
Petruc, Elena 101
Pétursson, Magnus 372
Pfister, M. 441
Philippide, Alexandru 65, 261, 263, 351
Piccillo, Giuseppe 257
Piel, J. 441
Pieper, Ursula 458
Pilleux, Mauricio 372
Pinheiro-Lobato, L. 99
Pippidi, D. M. 57
Piron, Maurice 258, 259
Piso, I. 104 ; vezi și **Daicoviciu, H. – Piso, I.**
Pisoschi, Gabriela 104, 520
Pîrlog, Maria 407
Plangg, G. 440
Plugram, E. 440
Poalelungi Goldiș, Ana 254, 256
Polomé, Edgar C. 192
Pop, S. 62, 375, 376
Popa, Eleonora 189–190
Popescu, Cornelia 86
Popescu, Elena 520
Popescu, Florin D. 355
Popescu, Radu Sp. 177
Popescu-Fischer, Sebastiana 457–458
Popescu-Marin, Magdalena 297, 327, 360–363 ; vezi și **Avram, Mioara – Carabulea, Elena – Ciobanu, Fulvia – Ficșinescu, Florica – Gherman, Cristina – Popescu-Marin, Magdalena**
Popović, Iv. 59, 63
Popovici, Vasile 97
Portine, Henri 196
Porzio Gernia, M. L. 193
Postal, Paul M. 517
Potesta, Mario Ferreccio 89
Pottier, I. B. 85, 440, 509
Price, Gl. 440
Primov, B. 58
Proteenco, I. F. 446
Protze, H. 482
Prudent, Lambert-Félix 194
Pullum, Geoffrey K. 517
Purdelea-Sitaru, Maria 344
Pușcariu, Sextil 61, 62, 64, 65, 68, 69, 71, 147, 259, 350, 404, 406, 478

Q

Quintero, Rafael Torres 88

R

Radomski, Rosemarie 458
Radu, Maria 438
Raevski, N. D. 64
Ramat, P. 193
Ramos, Nelly 176
Rapanui, María 175
Ratkowsky, D. A. 99
Ravier, Xavier 384
Rădulescu, A. —Bărbulescu, Maria 520
Rădulescu, Maria 239—252
Reguș, Aspasia 86
Reguș, Corneliu 86
Reichenkron, G. 63
Remacle, L. 441
Retig, W. 440
Reverdin, Olivier 104
Richter, G. 482, 487
Riffaterre, Michael 23
Rigaw, Gemma 517
Rinehart, Holt 405
Ritchie Key, Mary 176
Rivarola, J. L. 440
Rivas Sacconi, José Manuel 456
Rivers, Wilga 76, 423
Rizea, C. 520
Rizescu, I. 86—87, 439—442
Robciuc, Ion 86
Robinson, A. H. 455
Robu, Vladimir 388
Rochemont, Michael S. 517
Rodriguez, Gladys Cepeda 372
Rodriguez, Gustavo 372
Rodriguez, Samuel 372
Roegiest, Eugeen 297
Rohlfs, G. 441
Roma, J. P. 452
Roques, G. 441
Roques, Mario 251
Rosengren, Per 426
Rosetti, Al. 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 71, 260, 262, 265, 269, 340, 349, 395, 406, 472, 491—492, 507 ; vezi și **Graur, Al.—Rossetti, Al.**
Rosetti, Al. —Cazacu, B. —Onu, Liviu 240
Rosetti, A. —Golopenția-Eretescu, S. 406
Ross, J. R. 516
Roventa, Daniela 97
Rovere, Giovanni 297
Ruhl, Ch. —Hines, Carole P. 517
Ruiz, Juan 457
Russu, Ion I. 277, 278
Rusu, Grigore 344, 345, 406
Rusu, Valeriu 293, 344, 395
Ruwet, Nicolas 39

S

Saarinen, E. 272
Sáez, Leopoldo 173
Sakari, Aimo 289
Sala, Marius, 61, 88, 89—91, 139, 170—172, 190—191, 192—193, 193—194, 197—198, 254, 265, 272, 291, 293, 363—364, 371—372, 441, 451—452
Sala Marius—Vintilă-Rădulescu, Ioana 189, 439, 506
Salas, Adalberto 175, 176
Salinas, Jorge Siles 89
Sandfeld, Kr. 45, 341
Sanga, Gauco 195
Santamaría, Francisco J. 170
Santini, Alfredo 457
Saramandu, Nicolae 406, 518—519
Saussure, Ferdinand de 81, 440
Saviñon, Mariano Lebrón 88
Sădeanu, Florența 452—453
Sbierea, I. G. 243, 491
Scărlătoiu, Elena Casandra 60
Schifko, P. 440
Schmitt, Chr. 441
Scholle, Fr. 441
Schooneveld, C. H. van 521
Schuchardt, H. 82, 424
Schuller, J. K. 483
Schützenberger vezi **Gross, M. —Halle, M. —Schützenberger**
Schveiger, P. —Trofin, A. —Radu, Maria 438
Scurtu, Gabriela 195—196, 298
Searle, J. R. 74, 76
Seche, Luiza 449
Seche, M. 69
Sechehaye 81
Segre, Cesare 78
Seijas, Pedro Díaz 88
Selișcev, A. M. 60
Selkirck, E. 517
Sena, Jorge de 368
Sephiha Vidal, Haïm 293

Sepúlveda, Gastón 176
Sfirlea, Lidia 327, 330
Shapiro, Michael 296
Shuy 452
Sincu, Alexandru 97
Sirbu, Richard 225–238
Skazkin, S. D. 58
Skok, P. 61, 64, 263
Slama-Cazacu, Tatiana 211–224, 301–321, 322, 397, 406, 423
Slave, Elena vezi **Wald, Lucia–Slave, Elena**
Slăvescu, Micaela 103, 104
Sluşanschi, Dan 101, 104, 450, 520
Simion, Maria 520
Smolina, K. P. 446
Soberanas, Amadeu-J. 297
Sordi, Marta 458
Sordo, Julén 512
Sorokin, I. S. 446
Spitzer, L. 416, 442, 510
Spînu, Doina 520
Spranger, Georg 429
Sridhar, S. N. vezi **Cole, P. –Harbert, W. –Hermon, G. –Sridhar, S. N.**
Stahl, H. H. 397, 406
Stan, Ionel 344, 468
Stati, Sorin 85
Stavrescu, Sanda 520
Stănciulescu Cuza, Mariana vezi **Mocanu, Marin Z. –Stănciulescu Cuza, Mariana**
Steinke K. –Vraciu, A. 342
Sterpu, Gh. vezi **Birlea, Gh. –Sterpu, Gh.**
Stimm, H. 441
Stoianovici, Voislava 438
Stoicovici, Olga 438
Stoikov, St. 62
Straka, Georges 190, 439, 440

Ş

Şandru, D. 406
Şandru-Olteanu, Tudora 88, 171, 172, 254, 287, 367–368, 510–512
Šanskij, N. M. 226, 227
Şaradzenidze, T. S. 181, 182, 183
Šaumjan, S. K. –Soboleva, P. A. 229
Şendrea, Paula 366, 458
Şerban, Vasile–Evseev, Ivan 226
Şerbănescu, Paraschiva 437
Şiadbei, I. 269
Ştefan, Gh. 57
Ştefănescu, Ioana 335
Ştefănescu-Goangă, Zizi 449
Švedova, Natalija Jul'evna 183, 184

T

Tabouret – Keller, Andrée–Luckel, Frédéric 194
Tache, Inesa 437
Tagliavini, Carlo 507
Tamás, Lajos 348
Tappolet 81
Tasmowski De Rick, Liliane 29–37
Tănăsescu, Filofteia 449
Tăpkova-Zaimova, Vasilka 58
Teaha, Teofil 344, 345
Teiuş, Sabina 330, 337
Tekavčić, P. 194
Teodorescu, M. 68
Teodorescu-Brînzeu, Pia 98
Teodorsoon, S. T. 365
Thom, René 272, 440
Thomson, S. A. vezi **Hopper, P. J.–Thomson S.A.**
Threatte, Leslie 364
Thudt, A. 489
Thun, Harald 297
Tigerino, Julio Yeaza 89
Tiktin, H. 441, 483
Timberlake, Alan 296
Tobón de Castro, Lucía 457
Todoran, R. 69, 179; vezi şi **Caragiu Marioţeanu, Matilda – Giosu, Şt. –Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana–Todoran, R.**
Todorov, Tzvetan 85
Tohăneanu, G. I. 324, 388, 407–412, 520
Tohăneanu, G. I. –Drincu, Sergiu 262
Toma, Elena 229, 254
Toma, Radu 98
Tomici, Mile 86
Toro y Gisbert, Miguel 171
Tortolo, Adolfo 89
Tournier, Claude 332
Trippault, L. 441
Trofin, A. 438
Trubaciov, O. N. vezi **Vasner, M. –Trubaciov, O. N.**
Tuaillon, Gaston 380, 386
Tukia, M. 99
Turculeţ, Adrian 468–481; vezi şi **Istrate G. – Turculeţ, A.**
Turmac, L. 198

Ţ

Ţâra, D. V. 406
Ţepelea, G. 240, 242, 250
Ţonev, B. 61

U

Uluchanov, I. S. 226
Unamuno, Miguel de 440
Uriţescu, Dorin 262, 351
Urs, Dana Sorana 366
Ursu, Despina 254
Ursu, N. A. 254, 449

V

Väänänen, V. 440
Vachek, J. 85
Vadé, Joseph 441
Vaillant, A. 59, 64, 66
Vaimberg, Solomon 334–343, 437–439
Valdés Bernal, Sergio 453
Valkhoff, M. F. 425
Vallone, Aldo 291
Vascenco, Victor 183–185
Vascenco, Victor–Chivescu, Romeo–Danţiş, Vasilica–Şerbănescu, Paraschiva – Tache, Inesa–Wolf, Siegfried 437
Vascenco, Victor–Chivescu, Romeo – Clem, Nicolae–Vitizov, Ivan–Wolf, Siegfried 437
Vasilievskaia I. A. 446
Vasiliu, Emanuel 262, 469
Vasiliu, Emanuel–Golopenţia-Eretescu, Sanda 297
Vasiliu, Laura 362
Vasmer, M. 59
Vasmer, M. –Trubaciov, O. N. 57, 64
Vedenina, L. G. 322, 326
Vega, Luis Moscoso 88
Véliz, Orieta M. 372
Vendler, Z. 516
Vendryes, I. 342
Veny Clar, Juan 288
Vernay, Henri 439, 440
Vianu, Tudor 465
Vignaux, G. 196
Vinogradov, V. V. 183
Vintilă-Rădulescu, Ioana vezi **Sala, Marius–Vintilă-Rădulescu, Ioana**
Vinţeler, O. 437
Vişan, Florentina 186–188, 497–500
Vişan, Viorel 104
Vitizov, Ivan 437
Viudas, Camarasa Antonio 452
Vîrtosu, Ileana 104, 395–406
Vlad, Carmen 97
Vochin, M. 199
Vostokov, A. Ch. 183
Vrabie, Emil 61, 100
Vraciu, Ariton 198, 274, 423; vezi şi **Steinke, K. –Vraciu, A.**
Vrăjitoru, Anca 418–423
Vulpe, Magdalena 40, 256, 336, 337, 395, 396, 406; vezi şi **Ionică, I. –Lăzărescu, P.– Vulpe, M.**
Vulpescu, Ileana 449

W

Wagner, Claudio 173–176, 372
Wald, Henri 99
Wald, Lucia 85, 181–183, 191
Wald, Lucia–Slave, Elena 189, 439, 506
Wandruzka, M. 441
Wanner, Dieser 297
Wartburg, Walter von 440
Weigand, Gustav 344, 346
Weinreich, Uriel 253
Werner, R. vezi **Haensch, G. –Werner, R.**
Whinnon, K. 425
Wijk, N. van 63
Willems, D. 455
Winter, Werner 458, 513
Wittoch, Zd. 63
Wolf, Elena M. 290
Wolf, Lothar 439, 441
Wolf, Siegfried 437, 438
Woisetschlaeger, Erich vezi **Goldsmith, John–Woisetschlaeger, Erich**
Wright, G. H. von 47, 55
Wüest, J. 296
Wunderli, P. 440

Y

Yuanren, Zhao 186

Z

Zagarodnii, D. 395
Zamfirescu, Elena 449
Zamora Vicente, Alonso 425, 429
Zavera, Maria 438
Zemb, Jean-Marie 298
Zoubir, Saadi 423

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZA

faqe 308
kingëlë 307
kofshe 308
netullë 64
qere 308
shtëpâ 64
stopan 64
tek 493

BULGARA

ka 340
какво 339
kako 339
Никола 165
sirak 244
smetana 65
stopanka 64
чѣ 334 – 339, 341 – 342
що 339

ENGLEZA

bad 516
bumper 303
good 516
to 517

FINLANDEZA

sata 64

FRANCEZA

août 84
de 84
**gwerra* 283
synonyme 80

GERMANA

Portugiese 80
Portugiesisch 80
Rad 333
Rat 333
Turn 245

GRAIURILE SĂSEȘTI

afureszitiχ 482
aməritiχ 482
awāmiχ 482
baroszitiχ 485
blumbosziχ 485
bugatiχ 485
burduhosziχ 482
burtosziχ 482
busatiχ 485
djebosziχ 482
frikosziχ 482
fuškiχ 486
golatiχ 482
golašiχ 485
greatsiχ 485
hameszitiχ 485
hämašiχ 484
hitwəniχ 484
ipəniχ 484
jetiχ 482
jutiχ 482
kāpiχ 482
ka(p)szāsiχ 486
kaptšuliχ 486
klotšitiχ 482
kokəšatiχ 482
kokəšiχ 485
kokoliχ 486
kotliχ 487
kotskaiχ 485
krakiχ 485
krākošiχ 487
kretsiχ 482
kriwitsiχ 485
kuratiχ 485
kurtiχ 487
lākomiχ 485
libaiχ 485
limbutiχ 486
liŋgərosz(t)iχ 487
lipszitiχ 482
lontošiχ 487
mamaligiχ 485
meretsiχ 483
migāliχ 485
minunatiχ 483
molešitiχ 483
mutiχ 483
nebuniχ 483
nekəžitiχ 483
ologiχ 483
perikliχ 485
peritiχ 483
poganiχ 486
pōkašiχ 484
posznitiχ 483
prepeditiχ 483
prosztiχ 486
purdiχ 487
pusztiχ 486
putregaiχ 485
rintšediχ 483
rondyošiχ 484
sbîrtšitiχ 483
(s)gîrtšitiχ 486
szarbədiχ 483
szerentokiχ 485
szfetosziχ 484
szkortsosziχ 484
szlabiχ 484
szliŋgatšiχ 484
štiopiχ 484
štirbiχ 484
taplošiχ 484
tisztašiχ 486
tresznitiχ 484
tš^{a}ŋkiχ 484
tšeatsiχ 485
tšorbiχ 485
tšoriχ 484
tšorkiχ 484
(t)šudatiχ 484
tšuliχ 486

tšurdiχ 485
tšutšiχ 485
tuləmutiχ 487
turbatiχ 486

GREACA

ἀνεθηκη 365
γλῶντας 365
θυμιατήριον 365
kakos 80
Μυρρινοῦντα 365
Ὀργανῃι 365
pátos 244
phone 80
phtongos 80

IRANICA

* *sutəm* 64

ITALIANA

acconto 279
allocazioni 274
assemblare 263
barbuietta 274
basamento 274
camera 279
cannetta 274
cecca 275
ciao 279
climatizzata 275
clinetta 275, 276
commanda 275
deliverazione 275
fato 443
fatto 443
fermare 263
guarderia 283
licenza 278, 279
manodopera 280
montare 263, 264
Pachistanesi 262
patente 278, 279
permesso 278
salire 262, 263
sporcare 262
tu 264
verde 281

LATINA

adjungere 242
aestas 244
ala 242
alapa 242
amicus 241
anima 240
apparare 244
arruncare 242
ars 244
augustus 84
ballare 242
belua 458
bestia 458
bonus 242
bucca 240
bulla 242
callis 243
caries 308
* *carraria* 243
centum 244
cingula 307
circare 244
coda 243
color 244
collum 241
conventus 243
coratione 241
coxa 308
* *cubium* 242
curare 244
dator 243
debere 243
debitor 243
digitale 84
durus 241
ejectare 242
* *excappĕre* 243
exvolare 244
facere 243
facies 308
falere 244
falsus 241
fetus 242
frigidus 241
frigus 241
grandis 242
gula 240
hasta 244
imbraccare 244
infans 242
injectare 242
intunicare 243
* *invincere* 244
jactare 242
jocare 242
jungere 242
laborare 242
laboratoria 242
lectus 244
ligare 242
littera 244
lucrare 242
magis 242
mamma 242
mas 242
masculus 240
mater 242
medullaris 244
melior 242
membrum 244
metaxa 243
* *miscicare* 242
mittere 241
mola 242
molinus 242
movere 242
murus 240
negare 244
nidus 242
nitidus 242, 243
obscurus 243
opera 244
pala 244
* *pannula* 243
panus 243
par 243
parabola 243
* *paricula* 243
parare 244
pariete 240
pater 243
paucus 243
pauper 244
* *pavatum* 245
peciolus 244

pediculus 244
pes 244
pisinnus 243
plangere 243
planta 243
planus 242, 243
plorare 243
ponere 241
populus 244
praestare 244
precare 243
prumutuum 244
punctum 244
purus 244
putinus 243
putus 243
quod 342
rapidus 67–69
rapum 243
rete 244
* *retella* 244
rigidus 241
rogare 243
saeta 243
salsus 241
salvare 243
sapere 243
scandula 243
scire 243
securus 241
semper 244
sequere 245
singulus 243
solus 243
stratum 244
submittere 241
tabula 243
talis 241
* *talpa* 243
tata 243
temptare 244
transmittere 241
turris 245
urbs 245
valere 243
velum 244
verecundia 244
vessica 242
vestire 244
via 243
villa 245
vincere 244
volare 244

MAGHIARA

város 245

POLONA

smiętana 65

ROMÂNA

A

abecedar 378
ablativ 81
acela 359
actinidia 502
aiepta 242
ajunge 242
alb 23
albastru 15, 16
anchetator 80
-an(i) 134, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148
apelevieni 139
Apele vii 139
apertură 81
aprehensiune 82
aramă 117
arbitrar 80
argetoieni 134
argint 120
-ar(i) 140, 141, 142, 145, 146, 147, 148, 149
armonie 81
aromân 84
artă 244
articol 79, 83—84
articula 81
articulare 81
asimilare 81
-ași 141
atașat 83
atlas 80
auditor 362
aur 3, 23, 24
avion-pirat 504

B

bac 502
bacalaureat 502
bantustan 503
barză 518
bărbătesc 117
bătrîn 13, 14
bimembru 438
biostimulator 504
bistrou 82
blond 16
boboci 502
bucălat 240
bucuros 123
budeni 135
bulgară 507–508

C

cacofonie 80
cald 5, 131, 132
carie 308
cas 502
cascador 506
casetofon 502
că 334–342
ce 42, 124, 338, 340–342
cel 6
Cepari 147
Cepu 147
cercelari 136
cerneni 135
chingă 307
circar 502
ciupercă 518
cimpie 9
cînd 124
circeni 133, 134
Cîrjari 147
Cîrjă 147
clasă 502
clasic 82
coajă 13, 14
coapsă 308
codru 15, 16
conotație 81
consoană 438
consonantic 81
constituent 79

construibil 505
contaminație 81
contorizare 504
copil 242
corbeni 134
cozeur 82
crocant 82
cu 116, 117, 121
culoare 244
cum 41, 42
cupură 82
cure 179
curent 81, 84
cutremur 131, 132

D

daltă 65
dansa 518
de 42, 43, 44, 116, 117, 118 120
definit 83
degera 350
deget 349–350
demonstrativ 84
denominativ 82
denominație 82
denumire 82
derivă 23
des 349
desjunctizare 504
deșertic 505
deziotacizare 82
diftongare 82
din 117
dinte 349
dintru 117
dogori 122
drac 84
drăgoieni 134
dulce 131, 132
dur 241
dureros 4

E

-easca (*-asca*) 138, 139, 142
elicopter-macara 503
el tor 503
enclitic 84
-eni 134, 137, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148
-ești 137, 140, 142, 145, 149
etapiza 504
etimologie 85
etimon 82
Evropa 359
expoziție-test 504

F

fals 241
față 308
fără 116, 117
făt 242
femeie 442
fi 323, 326
film-catastrofă 504
filologie 82
fir 120
flexibil 83
floarea-soarelui 518
folkist 504
fonem 82
formă 82
fotbalist 505
frăsineni 136
frig 241
frumos 518
furtună 119

G

garagist 504
geniu 356
geometrie 25
ghicitoare 378
gîrniceni 135
gît 241
glodeni 134
godeni 134
golumbeni 134
greceni 135
gură 240

H

haplologie 84
hieroglifă 84
hispanism 84
hotărani 136
hotărît 83

I

ideografie 84
ideogramă 84
ienceni 135
iloviceni 135
inimă 240
inimos 240
inscripționare 506
intenționalitate 503
interlingvistică 82–83
invariantă 83
iodizare 83
iot 83
iubi 122
iuo 493
iu̯o (arom.) 493
izvorani 135

Î

împumut 243
în 117, 124
încărca 241
îndura 241
înepta 242
întins 9

J

jargon 84
jenșen 503
juca 242
jug 379

L

la 117
lac 15, 16
lălătoare (arom.) 242
lemn 25
lemnos 117
lignomerul 503
limbă 83, 84
lindină 350
lingvistic 80
lipicios 25

literă 244
lopată 244
lovestorist 504
lui 116
lumină 23, 26
luminos 122

M

macaroane 502
macedoromân 84
mare 242, 518
mariachis 503
marmoră 5
mascur 240
mate 502
matematic 81
matematică 502
matură 64
maxitaxi 504
mădular 244
măgureni 136
membru 244
metodă 83
métule (istr.) 64
méturä (arom., megl.) 64
meu 115
milion 502
Mîrșani 148
mîrșeneni 148
mlăceni 134
moară 242
modelare 81
mohorît 3
monoftong 80
Moreasca 138, 139
moriște 138
Moriște 138
moriștenì 139
Moriștița 138
Muiereasca 138
mult 357
mur (arom.) 240
murdar 3

N

nazalizare 83
neagră 82
necheza 357
nega 244
nehotărît 83–84
neted 9
noapte 16
nodeu 350
novăceni 135

O

ochi 83
olteţani 134
omonim 83
operă 244
oraș 245
otrăvitor 518

P

paleoslav 438
panty 504
pat 244, 245
patrie 122
pănură 243
păr 3
pe 124
perete 240
petrodolaric 503
pisa 379
piscani 134
piscureni 135
pindar 361
plăviceni 134
pleșoieni 135
plezirist 505
plopeni 136
poet 358
pomato 503
popor 244
portughez 80
porumbar 518
posesiv 84
postfață 503
potatomato 503
prieten 241
priporeni 135
proclitic 84
pulbere 123
punct 78, 244
pustiu 26
putea 441–442

R

radio-ceas 504
răceni 135
răpi 122
realiza 504
regină 16
repede 67–69
repegiune 67
repezi 67
repeziciune 67
respirometru 504
rogojeni 136
ropotitor 359
roșcartof 503
roși 244
roșieni 136
rotari 136
Rotari 146
rușina 244

S

Sahel 501
salce 87
să 41
sălătruceni 135
sănătos 241
sărac 244
sărbătoare 241
său 115
scăpărător 7
scorojită 13, 14
scoardă 65
sigur 241
simtul 323
sinonim 80
smintină 65
smọntọ́rẹ (istr.) 65
soare 23, 24
solemnitate 25
sos 241
star-sistem 504
stăpîn 64
stăpọn (megl.) 64
stelist 503
sticlete 84
stîncă 64
stópan (arom.) 64
stópancă (megl.) 64
strat 244
străbătător 126
structură 79
substrat 83
subțire 81

suferință 121
suliță 244
sumete 241
surpăceni 135
sută 64, 244
sută (arom., megl.) 64

Ş

şcheau 63
şchiop 350
şcoală 80
şi 124
şioi 358
şipoteni 135

T

tatami 503
tavernă 3
tău 115
termografic 505
timp 124, 518
tipat 506
tomoffle 503
topist 505
totdeauna 244
trebui 244, 326
trimite 241
trunchi 13, 14
tupal 504
turn 245

U

ulmeţeni 136
unde 43, 44
urcior 353
Urda 147
Urdari 147
urechist 502
urit 518
urmá 245
urmă 245
urs 3
urşani 134
Urzica 147
urzicari 147
urziceni 134

V

vatră 122
velă 244
verde 9
vesel 9
vexilologie 506
vibromasaj 506
videofonie 506
virusologie 505
vilezomanie 503
vitrinier 503
viziona 504
vînt 23
vîrstă 244
vîrtopeni 136
Vlădăreanu 147
vlădăreni 147
vocală 438
vocalic 81

Z

zgubilitic 505
zid 240
zvon 9

RUSA

вещь 446
голос 447
дефект 447
зал 447
отчизна 446
плюмаж 447
предложение 446
rod 333
rot 333
хитрый 447
холодный 446—447

SARDA

frius 241

SĂSEŞTI, vezi GRAIURILE ~

SÎRBOCROATA

Nicolaje 167
sirak 244

SLAVA COMUNĂ

**metъla* 64
s̄ъto 64

SLAVA VECHE

vrŭsta 244
* *dalto* 65
lopata 244
skovrada 65
sulica 244
**sъmętana* 65
sъmętati 65
**stěnъka* 64
sŭto 244
trěbovati 244
чьто 339
ıако 339

SLAVONA

Даскьль 169
д8х8 164
Кронторюл 169
месец(а) 164
монастир 165
монах8 164
М8нтян 168
мѣсто 165
начиртаніе 165
Николае 168 169
Правила 168,
Праксь 168
Праѯі8 168
рабоу 164
разбон 164
смѣреніе 165
Тътар 169

SPANIOLA

haber 509
meter 241
muro 240
pared 240
poner 241
se 367
tener 509

SPANIOLA AMERICANĂ

capujar 342
cóndor 171
liviano 171
mai 171
soroche 342

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Institutul de Lingvistică din București. **Formarea cuvintelor în limba română.** Redactori responsabili : Acad. Al. Graur și Mioara Avram. Volumul al II-lea. **Prefixele.** De Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Florica Ficșinescu, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu, Laura Vasiliu, 1978, 383 p., 25 lei.

H. MIHĂESCU, **La langue latine dans le sud-est de l'Europe**, Coeditare cu Société d'édition « Les belles lettres » — Franța, 1978, 401 p., 32 lei.

Academia de Științe Sociale și Politice. Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu". MIHAI MORARU—CĂTĂLINA VELCULESCU, **Bibliografia analitică a cărților populare laice.** Partea a II-a. Sub îngrijirea științifică a lui I. C. Chițimia. 1978, 568 p., 26 lei.

FLORIN MARCU, CONSTANT MANECA, **Dicționar de neologisme.** Ediția a III-a. 1978, 1168 p., 110 lei.

Academia Republicii Socialiste România. **Dicționarul limbii române** (DLR). Serie nouă. Redactori responsabili : Iorgu Iordan, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Alexandru Graur, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Tomul XI. Partea 1. Litera Ș. Coordonare lexicografică a tomului al XI-lea, partea 1 : Doina Cobeț, cercetător științific principal, Corneliu Moraru, cercetător științific, 1978, 272 p., 40 lei. Tomul VIII. Partea a 4-a. Litera **P** (**Pogrijenie — presimțire**). Redactori responsabili ai tomului al VIII-lea (partea a 4-a): Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Mircea Seche, doctor în filologie, șeful Sectorului de lexicologie de la Institutul de Lingvistică din București. 1980, p. 949—1341, 50 lei. Tomul XI, partea a 2-a, litera **T** (**T — Tocăliță**). Redactori responsabili ai tomului IX, partea a 2-a : Vasile Breban, doctor docent Bella Kelemen. 1982, 376 p., 75 lei.

Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. Institutul de Studii Sud-Est Europene. ZAMFIRA MIHAIL, **Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană**, 1978, 253 p., 20 lei.

Universitatea București — Institutul de Lingvistică. **Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea.** Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareș, 1979, 499 p., 41 lei.

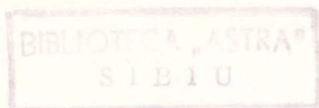
Academia Republicii Socialiste România. Universitatea „Babeș-Bolyai". Institutul de Lingvistică și Istorie Literară Cluj-Napoca. **Noul Atlas lingvistic român pe regiuni — Banat**, I. Sub conducerea lui Petru Neiescu. De Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu. 1980, XXXII p. + 155 hărți + 9 planșe + 154 p. anexa (broșura **Date despre localități și informatori**), 184 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Consiliul Culturii și Educației socialiste. Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice. **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia**, IV. De dr. Teofil Teaha, dr. Ion Ionică și dr. Valeriu Rusu, 1980, X p. + 304 p., 238 lei.

Institutul de Lingvistică din București. **Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374—1600.** Redactor responsabil : Gh. Bolocan, Colectivul de autori : Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguș, Aspazia Reguș, Mile Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guțu, Cornelia Popescu, 1981, 368 p., 32 lei.

ION COTEANU, **Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 245 p., 13,50 lei.

AL. GRAUR, **Dicționar al greșelilor de limbă**, 1982, 80 p., 5,50 lei.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1982 (XXXIII)

1

I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. I; ILEANA OANCEA, „Transferul atributiv" şi semnificaţia sa pentru semantica şi sintaxa epitetului în poezia modernă; LILLIANE TASMOWSKI – DE RYCK, *A cache-cache*; LAURENŢIA DASCĂLU, Cîteva „răspunsuri interogative" şi intonaţia lor în limba română; LAURENŢIU NICULESCU, Text (non-literar) şi acţiune.

2

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Conceptul de regulă în lingvistica actuală; I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. II; GH. BOLOCAN, Formarea numelor de grup în Oltenia.

3

I. COTEANU, Grupul nominal (GN) în poezie. III; TATIANA SLAMA-CAZACU, Structura dialogului. Despre „sintaxa dialogată". I; RICHARD SÎRBU, Modele derivative antonimice; MARIA RĂDULESCU, „Noul Testament" de la Bălgrad (1648). Modele şi izvoare.

4

TATIANA SLAMA-CAZACU, Structura dialogului. Despre „sintaxa dialogată". II; LAURENŢIA DASCĂLU, Despre raportul dintre intonaţie şi unele semne de punctuaţie; S. VAIMBERG, O paralelă sintactică româno-bulgară.

5

STELIAN DUMISTRĂCEL, Fonetisme perceptibile şi nonperceptibile pentru informator şi rezultatele anchetei dialectale; LAURENŢIA DASCĂLU, Despre unele valori stilistice şi intonaţia corespunzătoare parantezei, liniei de pauză şi punctelor de suspensie; G. I. TOHĂNEANU, Variaţii eminesciene pe tema strofei safice; ILEANA VÂNTU, Standard/popular în graiul comunei Dumitra; ANCA GIURESCU, Elipsa în proza lui Sciascia: între stilistică şi sintaxă.

I.P. „Informaţia" – c. 2568

Lei 30.